

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

**TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN'DA GEÇİŞ DÖNEMLERİNİN
(DOĞUM-EVLENME-ÖLÜM) KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ**

Halil ÇETİN

Doktora Tezi

Ankara, 2021

**TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN’DA GEÇİŞ DÖNEMLERİNİN
(DOĞUM-EVLENME-ÖLÜM) KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ**

Halil ÇETİN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

TEŞEKKÜR

İnsan hayal eder, umut eder ve yılmadan o yolda yürümek için karşısına hangi engel çıkarsa çıksın hedefine doğru ilerlerse işte o zaman hayalleri de umutları da gerçek olur.

Benim de hayallerimde ve gönlümde bir gün doktora yapmak ve geleceğin fidanlarını yetiştirmek vardı. Çok şükür ki şimdi bu hayallime uzun ve zahmetli bir yolcuğun sonunda ulaşmanın sevincini ve mutluluğunu yaşıyorum.

İnsanların hayatlarında bazen kırılma anları vardır. Bu kırılma anları insanların hayatlarını her iki yönde de değişikliğe uğratabilir. İşte benim de hayatımdaki kırılma anı bilge rehberim Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU ile tanıştığım zamandı. Hep kitaplardan okuduğum bir türlü tanışma fırsatı bulamadığım kıymetli hocamla bir gün yüksek lisans dersimden sonra Türk halkbilimi koridoruna inince hocamın odasında bu fırsatı buldum. Kapıyı tıklattım içeriye girdim ve sonra hocamla konuşmaya başladık. Nerden bilebilirdim ki bu konuşmanın hayallerime giden yolculuğun ilk adımları olduğunu. Hocamın o konuşma esnasında ikram ettiği kahvenin tadı damağımda ve kokusu da hala aklımdadır. İşte o konuşma sonunda hocam “hemen özel öğrenciliğe başvur ve derslere katıl” dedi. Bu benim doktora ilk adımımıydı. Çok şükür ki doktora sınavını kazandım ve doktora başladım. Benim hayatımı değiştiren, her zaman bana yol gösterip gelişmemi sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU’na çok teşekkür ediyorum.

Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi bölümündeki hocalarım, Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN’a, Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR’e, Prof. Dr. Gülay MİRZAOĞLU’na, Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER’e bize verdikleri dersler, sohbetler ve destekleri için çok teşekkür ediyorum. Ayrıca, Doç. Dr. Zehra KADERLİ hocama da bizlerle her zaman ilgilenip yardımcı olduğu için çok teşekkür ediyorum.

Bana her zaman destek olan benim okumada çok büyük olan rahmetli babaanneme de yattığı yerde huzur içinde yatmasını ve dualarımı sunuyorum. Her zaman “oğlum daha ne kadar okuyacaksın” derdi. Mezuniyetimi de görmek istedi ama nasip olmadı. Keşke

bu mutlu anımı sende görebilseydin babaaneceğim. Nurlar içinde yat. Sana da ne kadar teşekkür etsem azdır.

İnsanın onu her zaman desteklediği, umutlarının hep canlı kalması için hep destek verdiği, zor zamanlarında sığındığı sevgi dolu bir ailesi olmalıdır. Babam, annem ve kardeşime bu zamanlara gelmemde çok büyük emekleri olduğu için onlara canı gönülden teşekkür ediyorum.

Uykusuz gecelerimde kahveler yapıp getiren, tezde takıldığım yerlerde destek ve yardımcı olan, tez konusunda oturup uzun uzun ritüeller ve gelenekler üzerine konuştuğumuz eşim Aray'a çok teşekkür ediyorum.

Kazakistan'da her zaman bana yardımcı olan arkadaşlarıma, dostlarıma ve tezin saha çalışması sırasında her zaman destek veren ve o zengin sofralarında misafirperverliklerini gösteren değerli Kazak halkına da çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

ÇETİN, Halil, *Türkiye ve Kazakistan'da Geçiş Dönemlerinin (Doğum-Evlenme-Ölüm) Karşılaştırmalı İncelemesi*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Kültür, bir milletin hazinesidir. Bu kültürel hazineye halkın ne kadar bağlı olduğu ve gelecek kuşaklara ne kadar aktarabildiği önemli bir unsurdur. Bu açıdan sözlü kültür ürünlerinin derlenip yazıya geçirilmesi kültürel değerlerin kaybolmasını önlenmektedir.

Tezin giriş bölümünde, çalışmanın konusunu, amacını, sınırlılıklarını, çalışmada kullanılan yöntem ve tekniklerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Türkiye ve Kazakistan'daki geçiş dönemi çalışmalarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde doğum geleneklerinden ve gerçekleştirilen ritüellerden örnekler verilmiştir. Doğum öncesi, sırası ve sonra yapılan ritüeller karşılaştırılmıştır. Üçüncü bölümde evlenme gelenekleri ritüelleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde geçiş dönemlerinin son safhası olan ölüm geleneği ritüelleri örnekler üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tezin sonuç bölümünde genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Bu değerlendirmede Türkiye ve Kazakistan'da geçiş dönemleri ritüellerinin uygulanmasında benzerlikler ve farklılıklar incelenmiş ve bunlardan da örnekler verilmiştir. Değişimlerin sosyo-kültürel, coğrafi, siyasi ve teknolojik gelişmeler bağlamında ilişkisi de göz önünde bulundurularak değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuç kısmında ulaşılan durum ise farklılıktan çok benzerliklerin ve ortak kültürel düşünce dünyasının olduğudur.

Bu çalışmada yazılı kaynaklardan ve saha çalışmalarından elde edilen bilgiler, sistemli ve düzenli bir şekilde sınıflandırıldıktan sonra karşılaştırmalı halkbilimi yöntemleri çerçevesinde analiz edilmiş ve değerlendirmesi yapılmıştır. Yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler, eski Türk inanç sistemlerinin izleri ve günümüze kadar gelerek değişimleri bağlamında eldeki örnekler üzerinden bağlantısı kurularak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu kültürel değer yargılarının Türk dünyası ile benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması ve ortak kültür birliğini ortaya koyması açısından Türk dünyası halklarının geçiş dönemi örneklerinden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ve Kazakistan, Geçiş dönemleri, Halk kültürü, Halk inanışları, Türk halkları, Kültürel değerler.

ABSTRACT

ÇETİN, Halil, *Comparative Reviewing of Transition Period (Birth-Marriage-Death) in Turkey and in Kazakhstan*, Doctoral Thesis, Ankara, 2021.

Culture is the treasure of a nation. It is a crucial factor that how much society is loyal to that treasure, and how much of that treasure is transferred to future generations. In this respect, compiling oral cultural works prevent the disappearance of cultural values.

In the thesis's introduction part, the subject of the study, its purpose, limitations, methods and techniques used in the study have been mentioned. In the first chapter, the transition period researches in Turkey and Kazakhstan have been mentioned. In the second chapter, references to birth traditions and rituals are given. Rituals happening before, during and after the birth have been compared. In the third chapter, marriage traditions rituals are examined comparatively. In the fourth chapter – the last chapter of the thesis – the death tradition rituals, which are the last phase of the transition periods, are evaluated comparatively through examples.

An overall assessment is given in the conclusion part of the thesis. In this evaluation, similarities and differences in the implementation of transitional rituals in Turkey and Kazakhstan have been studied, and related examples are presented. Considering the relations of the changes in the context of socio-cultural, geographical, political and technological developments, these changes have been evaluated. The situation reached in the conclusion part is that there are similarities and a shared cultural world of thought rather than difference.

In the thesis, the data obtained from written sources and field studies have been analysed and interpreted within the framework of comparative folklore methods after systematically and regularly classified. The information gained from written and oral sources was evaluated in the context of the traces of the old Turkish belief systems and the changes they have undergone until today by associating them with the existing examples. The transition period examples of the peoples of the Turkic world have been used in terms of revealing the similarities and differences of these cultural value judgments in the Turkic world and in addition to their contribution to the common cultural unity.

Keywords: Turkey and Kazakhstan, Transition periods, Folk culture, Folk beliefs, Turkic peoples, Cultural values.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1 BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METOLOJİSİ	2
1.1.ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE ÖNEMİ	2
1.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	3
1.3.ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE SINIRLILIKLARI	4
2.BÖLÜM: GEÇİŞ DÖNEMİ ÇALIŞMALARI	5
2.1. TÜRKİYE'DEKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİ ÇALIŞMALARI	5
2.2. KAZAKİSTAN'DAKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİ ÇALIŞMALARI	21
3.BÖLÜM: DOĞUM	33
3.1. DOĞUM ÖNCESİ YAPILAN RİTÜELLER	33
3.1.1. Kısırlığı Giderme ve Gebe Kalma	34
3.1.2. Evlat Edinme Geleneği	51
3.1.3. Gebelikten Korunma	53
3.1.4. Çocuğun Sağlıklı Doğması İçin Yapılanlar	54
3.1.5. Hamilelik Dönemi.....	58

3.1.6. Aşırme	65
3.1.7. Çocuğun Cinsiyetini Belirleme	71
3.1.8. Gebe Kadının Kaçınmaları ve Uygulamaları	78
3.1.9. Çocuğun Sağlıklı Yaşaması İçin Yapılanlar	85
3.2. DOĞUM SIRASI YAPILAN RİTÜELLER.....	91
3.2.1. Doğuma Sırası	91
3.2.2. Doğuma Hazırlık ve Doğum Olayı	91
3.2.3. Eş (plasenta) ve Göbek	101
3.3. DOĞUM SONRASI YAPILAN RİTÜELLER	112
3.3.1. Çocuğun Tuzlanması ve Yıkaması	114
3.3.1.1. Şildehana (Bebek Bekçiliği)	118
3.3.2. Çocuk Doğumunu Kutlama	123
3.3.3. Lohusalık, Lohusanın Kaçınması Gerekenler ve Anne Sütü	127
3.3.4. Anne sütü ve Emzirme	134
3.3.4.1. Kalja berüv	138
3.3.4.2. İt köylek.....	140
3.3.4.3. Besire berüv	142
3.3.5. Albastı ve Kırk Barmasından Koruma	144
3.3.6. Kırklama / Kırkından Çıkarma	153
3.3.7. Beşik Töreni ve İlk Beşiğe Koyma	161
3.3.8. Ad Verme	175
3.3.9. Nazar ile İlgili Yapılanlar	189
3.3.10. Zayıf Kalan Çocuk ve Diğer Hastalıklar	192
3.3.11. İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç Kesme	194
3.3.12. Yürüyemeyen Çocuk İçin Yapılanlar	201
3.3.13. Konuşamayan Çocuk İçin Yapılanlar	210

3.3.14. Sünnet Töreni.....	212
3.3.15. Aşamaya Mingiuw-Atka Mingizuw (Ata Bindirme Töreni)	219
3.3.16. Şecere Öğretme	221
4. BÖLÜM: EVLENME	224
4.1. EVLENME ÖNCESİ YAPILAN RİTÜELLER	224
4.1.1. Evlilik Biçimleri	225
4.1.1.1. Evlenmesi Yasak Olan Kişiler	228
4.1.1.2. Beşik Kertmesi	228
4.1.1.3. Bel Kuda.....	232
4.1.1.4. Berder (Karsı Kuda)	232
4.1.1.5. Akraba Evliliği	235
4.1.1.6. Levirat (Amangerlik) Evlenme	237
4.1.1.7. Sorarat Evlenme	240
4.1.1.8. Kaçarak Evlenme	243
4.1.1.9. Görücü Usulü Evlenme	252
4.1.1.10. Çok Eşle Evlilik	255
4.2.2. Evlilik Çağı / Yaşı	259
4.2.3. Evlilik İsteğinin Belirtilmesi	263
4.2.4. Eş Seçimi / Kız Arama	268
4.2.5. Görücü gitme / Dünür Gitme, Kız isteme (Kız Aytturuv)	272
4.2.6. Söz Kesme (Kuda Tüsü)	280
4.2.7. Urın Baruv / Kınamende Geleneği	287
4.2.8. Nişan Töreni ve Nişanlılık Dönemi (Sırğa Saluv)	290
4.2.9. Başlık parası / Kalınmal, Sütakı, Öli Tiri	295
4.3. EVLENME SIRASI YAPILAN RİTÜELLER	304
4.3.1. Çeyiz / Jasav	304

4.3.2. Düğün / Toy Zamanı, Mekânı ve Süresi	312
4.3.3. Düğün Hazırlıkları	314
4.3.4. Düğüne Davet / Okuntu	319
4.3.5. Gelin Alma / Kız Uğurlama Toyu (Kız uzatuv)	324
4.3.6. Kız Uğurlama Düğününde Şarkı Söyleme Geleneği	336
4.3.6.1. Sinsu-Jubatu	337
4.3.6.3. Joktav	347
4.3.7. Gelin Getirme Düğünü / Kelin Tüsürü Toyu.....	347
4.3.8. Bosaga Attav / Eşikten Atlama	356
4.3.9. Otká May Koyu / Ateşe Yağ Dökme	356
4.3.10. Yüz açma / Betaşar	357
4.3.11. Toy Bastar.....	368
4.3.12. Erkek Tarafında Düğün	370
4.3.12.1. Avşadiyar	372
4.3.13. Nikâh	374
4.3.13.1. Mehr	379
4.3.14. Gerdek	380
4.4. EVLENME SONRASI YAPILAN RİTÜELLER	384
4.4.1. Gelin ve Damadın Düğün Sonrası Ailelerle Görüşmesi	384
4.4.2. Gelin ve Damadın, Oğlan Evini Ziyareti	385
4.4.2.1. Ultabar Geleneği	386
4.4.2.2. Tatlı Çay Geleneği	387
4.4.3. Gelin ve Damadın, Kız Evini Ziyareti	389
4.4.4. Esik aşuv / Kapı açma geleneği	391
4.4.5. Törkindev / Kızın Evini Ziyareti	392
5. BÖLÜM: ÖLÜM.....	395

5.1. ÖLÜM ÖNCESİ YAPILAN RİTÜELLER	395
5.1.1. Ölümü Düşündüren Belirtiler ve Bunlardan Kaçınmalar	395
5.1.1.1. Hayvanlarla İlgili Olanlar.....	395
5.1.1.2. Ev, Ev Eşyası, Araç-Gereç ve Yiyeceklerle ilgili Ön Belirtiler, İnanmalar	399
5.1.1.3. Rüya ile ilgili Ön Belirtiler, İnanmalar	401
5.1.1.4. Astronomik, Kozmik ve Meteorolojik Olaylarla İlgili Olanlar....	404
5.1.1.5. Kaçınmalar	405
5.2. ÖLÜM SIRASI YAPILAN RİTÜELLER	409
5.2.1. Ölüm Anı	409
5.2.1.1. Atav	415
5.2.1.2. Arızdasu	415
5.3. ÖLÜM SONRASI YAPILAN RİTÜELLER	415
5.3.1. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler	415
5.3.2. Ölüm Olayının Duyurulması.....	420
5.3.3. Ölen Kişinin Gömülmeye Hazırlanışı	431
5.3.4. Ölünün Yıkanması	431
5.3.5. Ölünün Kefenlenmesi	437
5.3.6. Ölünün Tabuta Yerleştirilmesi ve Taşınması	440
5.3.7. Cenaze Töreni	444
5.3.8. Ölünün Defnedilmesi (Toprağa verme / Yataklama).....	450
5.3.9. Devir/İskat	465
5.3.10. Ölünün Gömülmesi Sonrası Anma Törenleri ve Ölü Aşı.....	466
5.3.10.1. Üçüncü Gün	469
5.3.10.2. Perşembelik	471
5.3.10.3. Yedinci Gün	471

5.3.10.4. Ölünün Kırkı	474
5.3.10.5. Elli İkinci ve Yüzüncü Günü	477
5.3.10.6. Yıllık As	479
5.3.10.6.1. Aza salı	482
5.3.10.6.2. Bayge / At Yarışı	483
5.3.11. Ölünün Eşyaları İle İlgili Uygulamalar.....	486
5.3.12. Ağıt ve Yas Tutma	489
5.3.13. Mezarlıklar ve Mezar Taşları.....	500
5.3.14. Mezarlık Ziyaretleri	506
5.3.15. Kazak Türklerinde Ölüm İle İlgili “İrılar” (büyüsel ve tabular).....	508
5.3.15.1. Ceset (vücut) ile ilgili inanç ve tabular.	508
5.3.15.2. Yemek ile ilgili inanç ve tabular.	509
5.3.15.3. Yön, yer (mezar, otağ, vücut pozları) ile ilgili inanç ve tabular.	510
5.3.15.4. Diğer inançlar ve tabular.	512
SONUÇ	515
KAYNAKÇA	533
EK-1 FOTOĞRAFLAR	572
EK-2 TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	588
EK-3 TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU	589

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Kırkından çıkarma	572
Resim 2. Kırkından çıkarma	572
Resim 3. Kalja Yemeği	573
Resim 4. Kalja Yemeği	573
Resim 5. Beşik Töreni	574
Resim 6. Beşik Töreni	574
Resim 7. Tusav Keser	575
Resim 8. Tusav Keser	575
Resim 9. Sünnet	576
Resim 10. Sünnet	576
Resim 11. Tös Kavuşturma	577
Resim 12. Kız Alıp Kaçtıktan Sonraki Evdeki Giyimi	577
Resim 13. Şımıldık (Gelin Oğlan Evine Geldikten Sonra Betaşar (Yüz Açma) Törenine Kadar Kaldığı Yer)	578
Resim 14. Kızın Düğün Salonuna İlk Girişi	578
Resim 15. Gelin ve Damadın Oturduğu Masa	579
Resim 16. Kızın Savkelesini Annesinin Getirmesi Töreni	579
Resim 17. Annenin Kızına Savkele Giydirmesi	580
Resim 18. Düğün Salonundan Uğurlanması	581
Resim 19. Damadın Kızı Beklemesi	581
Resim 20. Cenaze Namazı	582
Resim 21. Cenaze Namazı	582
Resim 22. Cenazenin Mezara Koyulması	583
Resim 23. Mezar Taşı	583

Resim 24.Yol Kenarında Ölen Kişilerin Mezar Taşları	584
Resim 25.Ölü Aşısı	585
Resim 26.Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar	585
Resim 27. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar	586
Resim 28. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar	586
Resim 29. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar	587
Resim 30. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar	587

GİRİŞ

Kültür bir milletin hazinesinesidir. Bu kültürel hazine gelecek kuşaklara unutulmadan aktarılmalıdır. Kültürel değerlerinsözlü kùltüreden derlenerek yazılı hale getirilmesi bu değerlerin geleceğe aktarılması ve kalıcı olması açısından önemlidir. Bu sebeple insanın doğumaşamasından başlayıp ölene kadar geçen sürede birçok kültürel değerler ritüeller eşliğinde kutlanır ve anılır. Bu törenlerin genel adına geçiş dönemi denilmektedir. Geçiş dönemlerine bakıldığında her bölgenin veya bölge içerisinde şehir, kent, kasaba ve aşieretlerinde kendi içlerinde kültürel değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimler günümüz kültürel yaşamındaki teknolojik ve yaşam koşullarının değişmesi sonucunda farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır.

Türk dünyasındaki kültürel değerler karşılaştırmalı çalışmalar ile ortaklık ve farklılıklarının ortaya konulması açısından karşılaştırmalı çalışmalar önemlidir. Bu karşılaştırmalı çalışmalar sayesinde ortak kültür kökümüzün ve kültürel değerlerimizin ortaya koyulması yönünde Türk dünyası halkları arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılması kültür birliğimizin zenginliğimizi ortaya koyacaktır.

Türkiye ve Kazakistan arasında geçiş dönemlerinin karşılaştırmalı olarak çalışılması iki halka asındaki kültürel değişimlerin eski inanç sisteminin günümüz kültürel dünyasına nasıl yansıdığı, değişen yaşam koşulları sonrasında ne gibi değişiklikler olduğu, benzerlikler ve farklılıklar açısından incelenip değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme sonrasında her iki halkın ortak kültür kökünden beslenmesi sonucunda coğrafi ve tarihi değişiklikler sonrası yaşanan değişimler geçiş dönemleri çalışması ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırmalı çalışmaların Türk dünyası arasında yapılması sonucunda kültür ortaklığımız zenginleşecek ve daha sağlam temeller üzerine kurulacaktır.

1 BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METOLOJİSİ

1.1.ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE ÖNEMİ

Araştırmanın konusu, Türkiye ve Kazakistan’da geçiş dönemlerinin (Doğum-Evlenme-Ölüm) karşılaştırmalı incelemesidir. Çalışmanın amacı, belirlenen bu iki ülke arasındaki kültürel ortaklık sonrasında; yaşanan tarihsel ve coğrafi değişiklikler neticesinde ortaya çıkan bazı uygulamaların değişmesi ve bazılarının da değişmeden benzerlik göstermesi bakımından karşılaştırmalı incelemeler yapılmasını ortaya çıkarmıştır. Ortak kültür kökenine sahip olduğumuz Kazakistan ile geçiş dönemleri üzerinden karşılaştırmada bulunulduğunda nasıl bir değişim süreci yaşanmış, hangi pratikler değişmeden aynı kalmış ve değişen pratiklerin nasıl ve ne şekilde değişime uğradığının açıklaması ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Ortak kültür değer yargılarımızın karşılaştırmalı inceleme sonrası neler oldukları ortaya konulup değerlendirilecektir. Geçiş dönemlerinin her iki ülkenin soyo-kültürel yaşamdaki rolü ve etkisi saha çalışmaları sonrası elde edilen veriler doğrultusunda ne gibi etkiye ve yaptırıma sahip olduğu incelenecektir. Mülakat yöntemi ile saha çalışması sırasında derinlemesine yapılan görüşmelerde geleneğin bağlam içindeki rolü üzerinde değerlendirmelerde bulunularak araştırmanın değerlendirmesinin sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlayacaktır. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile de her iki ülkenin parçadan bütüne yöntemi ile kültürel değer yargılarının bilimsel yöntemlerle yansıtılması amaçlanmaktadır. Amacımız günümüz teknolojik değişimler sonucu her iki ülkenin de kültürel değerlerinde yavaş yavaş bazı kaybolmaların olduğu bu değişim sürecinde kaybolan değer yargılarımızın karşılaştırmalı incelemesini yaparak her iki toplumunda çözümlenmesine yardımcı olmak ve henüz kaydedilmemiş folklor ürünlerini yazıya geçirerek kültürel değer yargılarımızın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Detaylı analiz için geçiş dönemlerinin gerçekleştiği ortamlarda gözlemci olarak bulunmak ve gerçekleştirilen geleneği yerinde izleyerek bağlamsal durumlarda değişiklikler nasıl oluyor ve ne gibi değişiklikler gerçekleşiyor gözlem ve mülakat yolu ile incelenip değerlendirmesi yapılmıştır. Aynı zamanda sahadan derlenerek yazıya geçirilen bu folklor malzemeleri başka araştırmacılara da kaynaklık edecektir. Her iki ülkenin de sözlü kültürde yaşattıkları bu geçiş dönemi pratiklerinin etrafında oluşan

kültürel değer yargılarının tespiti, tahlili ve kuramsal yöntemlerle incelenmesi amaçlanmaktadır. Böylece kültürel değer yargılarının kaybolmasını önlemek ve kültürün milletleri birleştirici yönünden faydalanarak her iki halkın kültürel birlikteliğini güçlendirmesine yardımcı olmaktadır.

1.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Araştırma planlama, yöntem ve teknik olarak, ilk önce çalışma ile ilgili Türkiye ve Kazakistan'da literatür çalışması yapılarak ve gerekli kitap, makale, tez ve bildiriler toplanmıştır. Daha sonra her iki ülkenin farklı yerlerinden saha çalışmaları ile araştırma konusu verileri kaynak kişilerden derlenmiş ve kuramsal çerçevede analizi ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Araştırmada arşiv ve kütüphane kaynaklarından veri toplama ve fiş oluşturma metodu kullanılmıştır. Türkiye ve Kazakistan'daki kütüphaneler taranarak çalışma konusu ile ilgili bilgiler toplanmış ve konuyla ilgili kurumların arşiv kaynakları taranmıştır. Ulaşılan veriler bilimsel yöntemler ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca araştırmada saha çalışmasında kullanılan gözlem ve mülakat (görüşme) metodu kullanılmıştır. Kaynak kişilerle hayatın akışı içinde yani doğal ortamda bazen katılımcı gözlem metodu ile araştırma yapılmıştır. Kaynak kişi araştırma konusu hakkında bilgi verirken daha detaylı bilgi ve örnek için bazen kaynak kişiye birtakım sorular yöneltme tekniği de kullanılmıştır. Kaynak kişilerle görüşmeler birebir yapılmış ve bazen de köylerde toplanan kişilerle toplu halde görüşülmüştür. Araştırmanın sağlam temeller üzerine kurulması için o bölgenin kültürünü iyi bilen yaşlı kişiler seçilmeye çalışılmıştır. Kazakistan'da kadınların kurmuş olduğu kültürü yaşatma ve geleceğe aktarma guruplarındaki kişilerle irtibata geçilmiş ve saha çalışmaları konusunda yardım alınmıştır. Kazakistan'da gerçekleştirilen geçiş dönemleri ritüelleri yerinde izlenerek analizi yapılmıştır. Görüşme ve mülakat yöntemi ile elde edilen bütün veriler ayrı ayrı dosyalarda sınıflandırılarak kuramsal yöntemlerle analizi yapılarak karşılaştırmalı yöntem kullanılarak değerlendirmesi yapılmıştır.

1.3.ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE SINIRLILIKLARI

Çalışmada, Türkiye’den hemen hemen her bölgelerden örnekler alınmaya çalışılmıştır. Kazakistan sahasında ise derleme sahaları belirlenirken en iyi şekilde veri elde edilecek ve kültürel değişime az uğramış yerler seçilmeye çalışılmıştır. Çünkü Kazak halkının birlikte yaşadığı halklarla olan ilişkisi sonrasında etkileşimler sonucunda kültürel değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimlerden az etkilenen yerler önceden araştırılmış ve o bölgelerde derleme çalışmaları yapılmıştır. Çalışmanın doğru sonuç vermesi ve analizin yapılabilmesi için Rus ve Özbek hallarının yoğunlukla yaşadığı yerlerden derlemeler yapılmamaya çalışılmıştır. Çalışmasının konusuna uygun yerler kültürel değer yargılarına hâkim kişilerce iştisare edilerek oralara derleme çalışması yapılmaya gidilmiştir. Derleme çalışmalarının yanında Kazakistan’da Ahmet Yesevi Üniversitesi Kütüphanesi, Astana Milli Kütüphane, Almatı Milli Kütüphane, Almatı Muhtar Avezov Adındaki Araştırma Enstitüsü, Çimkent Kütüphanesi, Türkistan ve Kentav Kütüphaneleri Türkiye’de Hacettepe Üniversitesi kütüphanesi ve Budur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi kütüphanelerinde de araştırmalar yapılmıştır.

Kazakistan’da saha çalışması yapılan yerler Aktav, Aktöbe, Almatı ve bazı köyleri, Türkistan ve köyleri, Çimkent ve Çimkent’teki köyler, Taraz, Kızılorda ve Kızılorda’daki bazı köylerdir. Bu yerlerde çalışmanın konusuna uygun olarak yaklaşık 200-250 kişi ile derleme yapılmıştır. Bu kişilerden elde edilen veriler ve katılımlı gözlem sonucunda inceleme ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2.BÖLÜM:

GEÇİŞ DÖNEMİ ÇALIŞMALARI

2.1. TÜRKİYE’DEKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİ ÇALIŞMALARI

Türkiye’deki halkbilimi çalışmalarına baktığımızda ilk çalışmaların dernekler tarafından yapıldığıdır. Bu yapılan çalışmalara bakıldığında ilk aşamada sistemli bir çalışmadan ziyade bireysel çalışmaların ağırlıklı olduğudur. O dönemde halkbilimi alanında üniversitelerde ya da diğer kurumlarda bir kürsü, üniversitelerde eğitim programı olmayışından dolayı çalışmalar biraz dağınık ve sistemsiz şekilde derlenmeye çalışılmıştır. Avrupa’daki halkbilimi gelişmelerini takip eden ve Avrupa’da eğitim almış kişilerin halkbilimi alanına yönelmesi ve bu alanda çalışmalar yapmaları sonrasında başarılı monografi çalışmaları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında halkın kültürel yaşamındaki birçok konunun derlendiği bilinmektedir. Bizim çalışma konumuzun temelini oluşturan geçiş dönemlerinin ilk örneklerini de bu monografi çalışmalarından görmekteyiz.

Geçiş dönemlerinin ilk örnekleri Orhan Acıpayamlı, Sedat Veyis Örnek, Nermin Erdentuğ, Süheyl Ünver, Hamit Zübeyir Koşay gibi diğer kişilerce verilmiştir. Bunlardan Orhan Acıpayamlı’nın “Türkiye’de Doğum İle İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü” adlı çalışması ile doğum konusuna değinmiş ve Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden örnekler vermiştir. Yine Süheyl Ünver’in “Doğum Pratikleri Arasındaki Benzerlikler” adlı çalışmasında geçiş dönemlerinden doğum konusuna değinmiştir. Nermin Erdentuğ’un “Köy Monografisi “Doğum” adlı çalışması da o dönemde yapılan ilk çalışmalardandır. N. Erdentuğ, bu köy monografisi çalışmasında geçiş dönemi örneklerini vermiş ve bu da daha sonraki monografi çalışmalarına da örnek olmuştur. Bu çalışmaların yanında Sedat Veyis Örnek’in “Türk Halkbilimi” adlı çalışması önemli bir başvuru kaynağıdır. S. V. Örnek, bu çalışmasında geçiş dönemlerinden de bahsetmiş ve farklı bölgelerden örnekler vermiştir. Bu araştırmacılardan başka halkbilimi alanındaki araştırma ve çalışmalarıyla destek veren bazı bireysel araştırmacılar da vardır. Bunlar: M. Şakir Ülkütaşır, Ali Rıza Yalgın, Mehmet Bayrı gibi vb. araştırmacılarıdır.

Türk Folklor Dergisi'nde doğum konusunda yazılardan bazılarına şu örnekleri verebiliriz:

- Kadriye Ilgaz: “İstanbul’da Doğum ve Çocuk ile İlgili Âdet ve İnanmalar”
- Cahit Öztelli: “Türkiye’de Doğum İle İlgili Âdet ve İnanmalar”
- M. Şakir Ülkütaşır: “Anadolu’da Doğum Âdetleri”
- M. Adil Özder: Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler”
- Rıza Yetişen: “Köyde Doğum ve Ad Verme”
- Süleyman Arısoy: “Folklor ve Doğum”

Yukardaki örneklerden de görüldüğü üzere geçiş dönemlerinden doğum hakkında yazılar yazılamaya yavaş yavaş başlanmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında veri toplama ve bu verilerin konu hakkında değerlendirmelerde bulunulmasından sonra sıralanması şeklindedir.

Doğum konusundan sonra evlenme geleneği üzerine çalışma yapan kişiler ve bu kişilerin yazılarından bazıları da şunlardır:

Türkiye’de düğün konusu üzerine ilk çalışma “Anadolu Köy Düğünleri” adlı çalışması ile Muâllim Hasan Bahri’dir. Bu çalışmasını 1916 yılında yayımlamıştır. Düğün konusunda ilk monografik çalışma ise Ali Rıza Yalman’ın “Cenupta Türkmen Oymakları” adlı eseridir. 1966-1970 yılları arasında Nermin Erdentuğ’un “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri” adlı çalışması ile Türk halkbilimine katkıda bulunmuştur. Bu çalışmalardan başka yine H. Z. Koşay’ın “Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme”, İbrahim Yasa’nın “Türkiye’de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleler” adlı çalışmalarıdır.

Türkiye’de geçiş dönemlerinden doğum ve evlenme hakkında yapılan çalışmalardan kısaca bahsettikten sonra ölüm konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, Cahit Öztelli, Sedat Veyis Örnek, Hikmet Tanyu, Ünver Günay, Harun Güngör, Nevzat Gözaydın vb. diğer araştırmacıların önemli yazıları ve araştırmaları vardır. Bu çalışmalardan bazılarına şunları örnek verebiliriz: Cahit Öztelli’nin “Ölüm Üzerine İnanmalar”, S. Veyis Örnek’in “Anadolu Folklorunda Ölüm” ve Nevzat Gözaydın’ın

“Türkiye’de Ölü ve Ölümle İlgili Anlatılar Kataloğu Üzerine” ve “Türkiye’de Ölü ve Ölümle İlgili Anlatılardaki Bazı Motifler Üzerine”dir.

Türkiye’deki geçiş dönemleri üzerine yapılan çalışmaların tarihine kısaca bakıldığında yukarıda da bahsedildiği gibi ilk çalışmalar bireyseldir ve bazı metodolojik yönden eksiklikleri vardır. Fakat her ne kadar da bazı eksiklikleri olsa da derledikleri bilgiler ve ilk çalışma örneklerini oluşturmaları bakımından hem Türk halkbilimine önemli katkılar sağlamış hem de diğer çalışmalara örnek teşkil etmişlerdir.

Türkiye’deki geçiş dönemleri üzerine yapılmış çalışmalardan bazılarını burada söz edeceğiz. Hiç süpesiz ki bu alanda birçok kitap, tez ve makale yazılmıştır. Bunların hepsine burada değinmek yerine içlerinden araştırmalara ana kaynaklık edecek ve örnek teşkil edeceklerden bazılarını söz edeceğiz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu alanda yapılmış tüm çalışmalar değerli ve bilgi vericidir.

Orhan Acıpayamlı’nın “Türkiye’de Doğumla ilgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü” adlı çalışması 1974 yılında yayımlanmıştır. Acıpayamlı, bu eserini psiko-sosyal yöntem ile kaleme almıştır. Yazar eseri iki bölüm olarak ayırmış ve ilk bölümde doğum öncesi, sırasında ve sonrasında halk arasında uygulanan âdet ve inanışlar hakkında bilgi vermiş ve yapmış olduğu derlemeler sonucunda elde ettiği bilgileri harmanlayarak yazmıştır. Bunun yanında birinci bölümde hamilelik süresince yaşananlar durumlar ve inanmalar hakkında önemli bilgiler vermiştir. İlk bölüme bakıldığında kullanmış olduğu yöntem halkbilimin işlevsel yöntemi ile yazıldığı görülse de bazı yerlerinde yaşanan olayların bağlamında değerlendirilmesiyle performans teorisinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, verilen örneklerin şehir ile de desteklenmesi hangi geleneğin veya inanışın nerede görüldüğünü anlatması bakımından önemlidir ki böylece hangi illerde nasıl bir uygulamalar gerçekleştirildiği görülebilmektedir. Bu bölümde daha çok yazar yapılacak araştırmalar için malzeme vazifesi görecektir. İkinci bölümde pratiklerin incelenişi bölümünde ise doğumla ilgili ortaya çıkan pratikleri değerlendirmiştir. Doğum ile ilgili bu pratiklerinin ilk bölümden farklı olarak örnekler üzerinden ilk bölümde verdikleri ile karşılaştırmalarda bulunmuş ve bunlar arasındaki benzerlikleri değerlendirmiştir. İşlevsel yöntem modeli ile pratiklerin bağlamında değerlendirilmesi de görülmektedir. Aynı zamanda bu pratiklerin hangi

durumlarda ve nasıl ortaya çıktığını da pratikler etrafında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu esere bakıldığında Türkiye’deki doğum pratiklerinin alt başlıklar şeklinde ve pratikler üzerinden örneklerle değerlendirilmesini görülmektedir.

Sedat Veyis Örnek’in “Türk Halkbilimi” adlı kitabı 1977 yılında yayımlanmıştır. Sedat Veyis Örnek, Türk halkbilimi hakkında genel bilgiler verdikten sonra halkbiliminin yazılı ve görsel kaynakları hakkında bilgilendirmelerde bulunmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde halkbilimi araştırmalarında çalışma yapacak olan kişilere yol gösterici ve kaynaklardan yararlanma açısından önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Araştırma teknikleri ve araçları ile de derleme yapacak kişilere bir ön bilgilendirme açısından yararlanılabilecek bir kaynaktır. Daha sonra halkbilimi ile ilgili yayımlanmış, yayınları alt başlıklar halinde sunduktan sonra kuruluş ve derneklerden de bahsetmiştir. Bu verilen bilgilere bakıldıktan sonra bir halkbilimcinin genel hatlarıyla halkbilimin tarihçesi ve kaynaklarını bilmesi açısından bir başvuru kitabı olarak görülmektedir. Bütün bu halkbilimi üzerine genel değerlendirmeden sonra bağlam merkezli bir çalışma olarak yazdığı kitabında işlevsel halkbilimi yöntemi ile konuları değerlendirmiştir. Yapmış olduğu derlemeler neticesinde ele aldığı konuları (doğum-evlenme-ölüm) bağlamında değerlendirmiş ve vermiş olduğu zengin örnekler ile konuların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Daha sonra kitabın bazı bölümlerinde derlemeleri sonucunda ele aldığı konulara ilişkin resimler de vererek görsel anlaşılmayı sağlamıştır. Metin merkezli çalışmalardan sonra işlevsel halkbilimi yöntemi ile bağlamın halkbilimindeki yerinin anlaşılması ve konuların bağlamla değerlendirilmesi bakımından örnek bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Kitap içerisinde verilen örneklerin bazı belli yerlerle sınırlanması çalışmayı bazı noktalarda kısıtlamaya götürmüştür. Çünkü verilen örnekler bölgesel nitelikli olup ülke genelindeki kapsayıcılığından bazı noktalarda uzak kalmıştır. Sonuç olarak kitap bağlam merkezli halkbilimi çalışmalarından işlevsel halkbilimi yöntemi ile yazılmıştır. Sondaki dizin bölümü de kitap içerisindeki bazı kelimelerin bulunmasını kolaylaştırması açısından faydalıdır.

Sedat Veyis Örnek, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki” adlı çalışmayı 1966 yılında yayımlamıştır. Çalışma kent merkezli bir çalışma olmasına rağmen eser, vermiş olduğu bilgilerin halkbilimi araştırmacılarına önemli bilgiler sunması ve bu konuda derleme örnekleri vermesi açısından değerli bir çalışma ve kent monografisi veya geçiş dönemlerini çalışacak kişilere örnek teşkil edecek bir çalışmadır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dört ana başlık ve bu ana başlıklar altında alt başlıklar yer almaktadır. Yazar, birinci bölümde bazı açıklamalara bulunmuş ve inanışlar konusunda da bilgiler vermiştir. İkinci bölümde ise geçiş dönemlerinden, gökyüzü ile ilgili inanışlardan, halk hekimliği, ev, beden ve vücut ile ilgili inanmalar hakkında da bilgiler verilmiştir.

Sedat Veyis Örnek’in “Anadolu Folklorunda Ölüm” adlı kitabı 1971 yılında yayımlanmıştır. Bu kitap bağlam merkezli halkbilimi çalışmalarından işlevsel halkbilimi kuramı ile yazılmıştır. Yazar kitabında Anadolu’da görülen ölüm olaylarını kendi içerisindeki alt başlıkları ilk önce ölümü çağrıştıran belirtiler olarak ikinci olarak da ölüm sırasında ve daha sonrada ölüm sonrası olarak vermiş ve bir süreç içerisinde bağlamını da göz önünde bulundurarak çalışmasını tamamlamıştır. Kitaptaki ölümle ilgili inanışların ve âdetlerin Anadolu sahasındaki yansımalarını derlemelerle incelemiş ve bu derlemeler neticesindeki elde ettiği örneklerle çalışmasını işlevsel kuram çerçevesinde olayın bağlamını da göz önünde bulundurarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Derlemeler neticesindeki verdiği örneklerden sonra o inanış veya âdetin bulunduğu ili vermesi açısından da hangi inanış veya âdetin nerede görüldüğünün anlaşılması ve öğrenilmesi bakımından önemlidir. Kitabın sonundaki resim ve bibliyografya da kitabın görsel öğrenme ve ulaşılabilir kaynakça açısından önemlidir.

Hâmit Zübeyir Koşay, “Etnoğrafya Folklor Dil Tarih vd. Konularında Makaleler ve İncelemeler” adlı eseri 1974 yılında yazmıştır. Koşay’ın yazmış olduğu bu eser halkbilimi ve halk edebiyatının çeşitli konularındaki düşüncelerinden oluşmaktadır. Yazar, bazı kavramaları (folklor nedir, halk edebiyatı ve an’anelerini toplama usulü, köylerimiz ve geleneklerimiz, Kazak Kırgızların halk edebiyatı hakkında gibi vb.) değerlendirmiştir. Yazılan yazılara bakıldığında daha çok bir düşünce ve o dönemlerde folklor teriminin yeni yeni oluşmasının ve yapılacak çalışmalar hakkında bilgi

eksikliğinin etkisiyle bilgilendirme ve yöntem gösterme üzerine yazılan çalışmalar olarak görülmektedir. Yazarın eseri, o dönemin koşullarını ve değişen yaşam standartları sonucunda “köylerimiz ve geleneklerimiz” adlı makalesinde köylerde ve geleneklerde yaşanan değişim ve dönüşümleri anlamıştır. Buradaki makalesinde yine yemek, ev eşyaları, ev şekilleri ve dekorasyonu, evliya ziyaretleri gibi vb. konulardaki düşüncelerini değişen koşulları anlatmak için kaleme almıştır. Yine yazar kitabındaki bir makalesinde, “Kazak ve Kırgızların Halk Edebiyatı Hakkında” adlı makalesinde metin merkezli bir çalışma sonucunda iki Türk boyu hakkında, destan, hanlık devri gibi konuları kısa bilgiler şeklinde vermiştir. Yazarın bu eserine bakıldığında, yazmış olduğu makalelerin genellikle kısa kısa bilgilendirme ve metinsel çalışmalar olduğu görülmektedir. Konular hakkında bir ile dört sayfalık genel bilgiler verilerek düşüncelerini dile getirmiştir.

Özkul Çobanoğlu’nun “Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş” adlı kitabı günümüze kadar birçok baskı yapmıştır. Bu eser, halkbilimi öğrenci ve araştırmacılarına dünyadaki güncel kuram ve yöntemler açısından geniş bir perspektifinden değerlendirilerek yazılan bir kılavuz kaynaktır. Yazar, ilk olarak halkbilimine ilişkin genel bilgiler vermiş ve bu konu başlığı altında bir halkbilimcinin sahip olması gereken düşünüş, araç ve gereçleri anlatmış ve daha sonra halkbilimi tarihçesi hakkında bilgiler vermiştir. İkinci bölümde ise, derleme, gözlem ve görüşme üzerine değerlendirmelerde bulunarak saha araştırmalarında karşılaşılabilecek problem ve zorluklara karşı bilgilendirmeler verilmiş, bu uygulamalara dair yol ve yöntemler sunmuştur. Saha çalışması yapacak kişinin bu bilgilendirmeler ışığında yapacağı derlemeler ve gözlemlerde işinin kolaylaştırması açısından eser referans kaynağı özelliğindedir. Erken dönem, metin merkezli ve bağlam merkezli halkbilimi kuramlarını dünyadaki tarihi başlangıçlarının nasıl olduğunu ve nasıl bir tarihsel süreç içerisinde değişime uğradığı anlatılarak okuyucuya dünya üzerindeki halkbilimi kuramlarına bütüncül açıdan bakabilme ve kavrayabilme yeteneği kazandırması açısından da önemli bir eserdir. Ayrıca eserde “Türk Halkbilimi Köy, Kasaba, Kent Monografisi Çalışma Planı” adlı bölümde bu konularda çalışma yapacak kişilere rehber kaynak özelliğindedir. Bu bölümde yine geçiş dönemleri üzerine çalışma yapacaklara ve bu çalışmanın planlamasını yapacak kişilere yol gösterici bir kaynaktır. Bunun yanında

eserin kuramlar bölümünde geçiş dönemlerinin çalışmalarının önemli isimlerinden Arnold Van Gennep hakkında bilgiler verilmiştir. Sunmuş olduğu hem dünyadaki hem de Türkiye’deki halkbilimi ile ilgili zengin kaynakça ile de kitap alanında önemli bir başvuru hüviyetindedir.

Nevzat Gözaydın, “Folklor Dünyasından” adlı eserini 1991 yılında yayımlamıştır. Nevzat Gözaydın’ın eseri kuşaklararası kültür değişimi üzerine yazdığı otuz makaleden oluşan değişik konulardaki yazılarından oluşmaktadır. Konu başlıkları arasında maddi veriler, törensel etkinlikler, dramatik oyunlar gibi vb. yazılardan oluşmaktadır. Eserindeki makalelerinde hem metin merkezli çalışmalarda bulunmuş hem de sözlü ve yazılı kültür ürünleri üzerinde yapmış olduğu derleme, röportaj gibi tekniklerle bağlam merkezli halkbilimi kuramları yöntemi ile yazmıştır. Bunların yanında “Türkiye’de Ölü ve Ölümle İlgili Anlatılardaki Bazı Motifler Üzerine” adlı makalesinde bir sınıflandırma yapmış, bu sınıflandırmalar sonrası konuları örneklerle desteklemiş ve bazı türlerin ayrımlarına dikkat çekmiştir. Ayrıca yazar makalelerinde halkbilimindeki bazı sorunlara değinmiş ve bu sorunlar üzerine çözüm yolları da önermiştir.

Ali Rıza Balaman’ın “Evlilik Akrabalık Türleri” adlı çalışmasını 1982 yılında yayımlamıştır. Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Akrabalık” ana başlığı altında “Tek Soylu Akrabalık”, “Çift Soylu Akrabalık”, “Değişik Sapmalı (Tercihli) Akrabalık Sistemleri” sınıflandırmış ve bu sınıflandırmada da yine bu konuların alt başlıkları altında akrabalık konusunu açıklamıştır. İkinci bölümde “Evlilik ve Türleri” ana başlığı altında “evlilik üzerine, tercihli evlilik” konularda ve bunların alt başlıklarındaki evlilik türleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Üçüncü bölümde “akrabalığın sonradan kazanılan düzmece türleri” üzerine incelemeleri vardır. Son bölümde Eğlenhoca, İncelik, Kösedere köylerinde alan araştırması yapmıştır.

Erman Artun, “Türk Halkbilimi” adlı eserinin birçok baskısı yapılmıştır. Yazar eserini on beş bölüm olarak hazırlamıştır. Bunlardan sekizinci bölümde geçiş dönemlerine değinmiştir. Bu bölümde geçiş dönemleri konularında önce açıklamalar yapmış ve sonra da bu açıklamalar sonrasında Türkiye’nin çeşitli yerlerinden örnekler vermiştir. Eserde yine Türk halkbiliminin diğer konuları hakkında da bilgiler verilmiş ve

değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yazar geçiş dönemleri açıklarken kısa bir şekilde anlatmış ve hemen sonra örneklere geçmiştir.

Güllü Yoloğlu'nun "Türklerin Aile Merasimleri" adlı çalışması 1999 yılında yayımlanmıştır. Bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "düğün (toy) merasimleri; karşılıklı ilişki ve etkisinin folklor örnekleri" başlığı altında yazar "dönürlük, nişan, düğün ve düğünden sonraki bölüm" şeklinde sınıflandırarak konular hakkında Türk dünyasından örnekler vererek değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölümde "Çocuğun doğması, terbiyesi ile ilgili gelenekler ve şiir örnekleri" başlığı altında "doğum merasimleri, isim verme merasimleri, süt dişlerinin dökülmesi, kırk saçının kazıtılması, ayakaçtı ilk yürümesi, çocuk folklorunun türleri" konularında bilgiler vermiştir. Çalışmaya bakıldığında geçiş dönemlerinden evlenme ve doğum hakkında Türk dünyasından örnekler tespit edilerek bunların değerlendirmesi yapılmıştır. Aile merasimlerinde ölüm konusuna değinilmemiştir.

Mahmut Tezcan, "Türk Ailesi Antropolojisi" adlı eserini 2000 yılında yayımlamıştır. Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eski Türk ailesi ana başlığı altında "İslamiyet öncesi ve sonrası eski Türk ailesinin sosyokültürel nitelikleri" konuyu incelemiştir. İkinci bölümde geleneksel Türk ailesi ana başlığı altında "Türk evlenme ve düğün gelenekleri modeli, sosyo kültürel işlevleri açısından akraba evlilikleri, beşik kurtmesi geleneği, çocuk nişanlılığı, ülkemizde geleneksel halk hukukunda aileye ilişkin uygulamalar, aileler arası çatışmalar: kan davaları, ailede giyim kültürü, Türk ailesinde tasarruf anlayışı, Sıraç Türkmenleri hakkında" gibi konulardan değerlendirmelerde bulunulmuştur. Üçüncü bölümde yeni yapılanmalar başlığı altında "ülkemizde aileye ilişkin yeni yapılanmalar parçalanmış çekirdek aile", "alamancı aile" "ülkemizde yeni bir aile türü" konularında yeni aile oluşumlarını incelemiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise kadın ana başlığında "eğitim düzeyi açısından kocasından üstün konumdaki kadınlar, kabul günleri, köy kadınları gezici kursları üzerine, çevre sorunları ve kırsal kesim kadını, kadının kestiği hayvanın eti yenmez mi?, Atatürk Türkiye'sinde kadın ve halk kültürü, namus cinayetleri" adlı konularda sosyo-kültürel yaşamdaki kadının rolünü değerlendirmiş ve kadının aile içerisindeki durumundan da bahsetmiştir.

Mehmet Ali Yolcu'nun "Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar" adlı eserini 2014 yılında yayımlamıştır. Eserin girişinde problem ve amaç, varsayımlar, yöntem konularına değinilmiştir. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "kuramsal çerçeve", ikinci bölümde "aile ve evlilik", üçüncü bölümde "evliliğe bağlı tabu ve kaçınmalar" olarak bölümlendirilmiştir. Araştırmacı birinci bölümde tabunun ilişkili olduğu mana, animatizm, totem vb. diğer konularla olan ilişkilerini, yerli ve yabancı kişilerin görüşlerini incelemiş ve bunlar üzerinden tabunun kökenleri ve işlevleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. İkinci bölümde ailenin oluşumu, gelişme süreçleri, Türk ailesinin tarihinde bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde bağlam merkezli bir çalışma gerçekleştirerek Nevşehir yöresinden evlenme ve evlilik gelenekleri hakkında araştırma ve incelemelerde bulunmuştur.

Ayşe Başçetinçelik'in "Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm" adlı eser 2009 yılında yayımlanmıştır. Kitap, Adana yöresinin geçiş dönemleri açısından incelenmesini konu edinmiştir. Kitapta halkbiliminin bağlam merkezli kuramın işlevsel ve performans teorileri metodu kullanılarak yapılmıştır. Kitapta alan araştırmasının neticesinde Adana ve onun çevresindeki yerlerden yapılan derlemeler ve görüşmeler neticesinde işlevsel ve performans teorileri bağlamında incelemelerde bulunulmuştur. Kitabın içindekiler kısmındaki konu başlıklarının ayrımı ve alt başlıkların ayrımı, sınıflandırma açısından iyi bir tasniflendirme olarak ele alınmıştır. Bunun yanında kaynak kullanımı açısından bakıldığında kitap genellikle TFA dergisinden yararlanılmış ve yabancı kaynaklar açısından yetersiz kaynak kullanılmıştır. Kitabın içindeki konular anlatılırken genellikle kaynak kişilerin anlatımları verilmiş ve bu anlatımlar makale ve kitaplar ile atıf yapılarak pek desteklenmemiştir. Bu açıdan bakıldığında bir derleme kitabı hüviyetine bürünmüş olarak görülmektedir. Kitap, derleme ve kullanılan kuramlar açısından doğru bir değerlendirme yaklaşımı ile yazılmışsa da yabancı kaynakça açısından yetersizdir.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından desteklenen "Aile Yazıları 8" adlı komisyon çalışması 2015 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde geçiş dönemlerinin evlenme ve ölüm konuları hakkında makaleler yer almaktadır. Bu makalardan bazıları şunlardır:

Asife Ünal: "Türk İslam Kültüründe Evlilik",

Gülhan Atnur, "Evlilik Yaşı", "Evlenme İşaretleri", "Kız İsteme", "Kahve İçme",

Hale Gürbüz: “Nişan”, “Nikah”, “Düğün”

Berna Ayaz: “Sağdıçlık ve Yengelik”,

Aslı Büyükokutan Töret: “Yengelik”,

Mehmet Aça: “Kız Evinden Oğlan Evine Evlilik Töreni Uygulamaları”,

Pervin Ergun: “Türk Gelinin Mitolojik Göçü”, “Yeni Aileden Beklenenler”,

Tuncer Gülensoy: “Eski Türklerde Ölüm, Mezar ve Yas Geleneği”,

Mehmet Alpaslan Küçük: “Ölüm Belirtileri”, “Defin Hazırlıkları”, “Cenaze Namazı ve Defin”,

Nergis Biray: “Defin Sonrası Uygulanan Gelenekler”,

Yaşar Kalafat: “Ölüm İle İlgili İnanışlar”.

Yukarıdaki makaleleri bakıldığında evlenme ve ölüm konusunda çeşitli konularda araştırmacılar tarafından inceleme ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kaynak da geçiş dönemleri çalışmalarında katkıda bulunmuştur.

Türkiye’de geçiş dönemleri üzerine yazılan kitaplardan bazılarını yukarıda değindik. Geçiş dönemleri ile ilgili yapılmış tezlerden bazılarında burada bahsedeceğiz. Türkiye’nin birçok bölgesi üzerine üniversitelerde geçiş dönemleri hakkında doktora ve yüksek lisans tezleri yaptırılmıştır. Bu tezlere bakıldığında, bazıları bölge, şehir, köy olarak sınırlandırılmıştır. Biz de burada geçiş dönemleri tezleri çalışmalarından bazıları hakkında bilgiler vereceğiz.

Onur Alp Kayabaşı’nın “Taşeli Yöresi Geçiş Dönemleri” adlı doktora tezini 2013 yılında tamamlamıştır. Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Taşeli Yöresi ve araştırma metolojisinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde geçiş dönemlerinden doğum, ikinci bölümde evlenme ve üçüncü bölümde de ölüm konusunu incelemiştir. Bu çalışmaya bakıldığında, Taşeli Yöresindeki geçiş dönemlerini ritüellerini incelemiş ve bu ritüellerin yörede görülen eski Türk inançlarından izlerini ve etkisini değerlendirmiştir. Taşeli bölgesinden elde ettiği verileri Türk dünyasından da örneklerle desteklemiş bunlar arasındaki benzerlikler üzerine dikkat çekmiştir.

Aslı Bali, “Mersin Konargöçerlerinin Halk Kültüründe İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar” adlı doktora tezini Çukurova Üniversitesi’nde 2015 yılında tamamlamıştır. Çalışmasında yazar, çalışmanın konusunu, amacını, sınırlarını,

çalışmada kullanılan yöntem ve tekniklerin yanı sıra araştırma alanı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Geçiş dönemlerinin anlatılmaya başlandığı beşinci bölümde alan araştırmaları sonucunda elde edilen bilgiler işlenerek değerlendirilmesi yapılmıştır. Yazar, burada geçiş dönemleri konusundan başka eski Türk inançları, Türk mitolojisi, kandiller, dini ve milli bayramlar, sağaltmacılık vb. konularda incelemeler yapmış ve konuyu değerlendirmiştir.

Yılmaz Yeşil'in "Türk Dünyasında Geçiş Dönemleri Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler" adlı doktora tezini 2012 yılında tamamlamıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Türk dünyası, geçiş dönemi, ritüel ve tür konuları hakkında bilgiler verilmiştir. Giriş bölümünden sonra çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birinci bölüm doğum, ikinci bölüm evlenme, üçüncü bölüm ölüm ve son bölümde de hayatın diğer alanları ile ilgili geçiş dönemi ritüelleri konu başlıklarıyla çalışmasını incelemiştir. Türk dünyasındaki geçiş dönemlerinin incelendiği bu tezde, Türk dünyasından örnekler alınmış ve bu örnekler eski Türk inanç sisteminin yansımaları, günümüzdeki örnekleri üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Mehmet Naci Önal'ın "Dobruca'daki Türk-Müslüman Topluluğunun Medeniyeti Üzerine Sözlü Kaynaklar (Tarihi Mukayeseler Açısından Doğum, Evlenme ve Ölüm Âdetleri)" adlı doktora çalışmasını 1995 yılında Bükreş Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Çalışma, giriş kısmından hariç üç bölümden oluşmaktadır. Bunlarda birinci bölümde doğum, ikinci bölümde evlenme ve üçüncü bölümde ölüm gelenekleri şeklindedir. Çalışmada, Romanya Dobruca'sında yaşayan Türkler başlığı altında yazar, Anadolu ve Kırım, Tatar ve Nogay halklarının kültürel değerlerine değinmiş ve örnekler vermiştir. Aynı zamanda çalışmada, II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası kültürel değişimlerin de anlatıldığı bir çalışmadır. Bu sebeple yazar, değişime uğrayan gelenekler ile geleneklerin sahiplerinin sosyal cephelerini de ortaya koymuştur.

Yavuz Köktan'ın "Gilan Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri" adlı doktora çalışmasını Sakarya Üniversitesi'nde 2008 yılında tamamlamıştır. Çalışma, Balkanlarda Kosova'da yaşayan Gilan Türklerinin geçiş dönemleri hakkında bilgiler vermiş ve Kosova'da yaşayan Gilan Türklerinin uzun yıllar boyu korudukları geçiş

dönemi ritüellerini tespit ederek değişimlerin hangi sebeplerle olduğu konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur.

Mehmet Karaaslan, “Kaşkay Türklerinde Geçiş Dönemleri” adlı doktora tezini Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde 2010 yılında tamamlamıştır. Yazar çalışmasının giriş bölümünde araştırma alanının tanıtılması başlığı altında İran Türkleri ve Kaşkaylar, Kaşkay Türklerinin soy kökenleri, genel tarihi, coğrafyası, nüfusu, ekonomik siyasi ve sosyal yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Yine giriş bölümü içerisinde kavramsal çerçeve başlığı altında çalışmanın amacı, konusu, önemi, kullanılan yöntem ve teknikler ve sosyal normalar konularını anlatmıştır. Daha sonra ikinci bölümden başlayarak Kaykay Türklerinin geçiş dönemlerini anlatmıştır. Çalışmasının sonuna saha çalışmasında yardımcı olması amacıyla derleme sorularını da eklemiştir.

Metin Eren, “Van Gölü Havzası Ölüm Gelenekleri ve Türk Kültür Ekolojisindeki Yeri” adlı doktora çalışmasını Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde 2010 yılında tamamlamıştır. Çalışma, giriş kısmı ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, önemi, metodu, amacı, önemi ve yöntemi hakkında bilgiler vardır. Birinci bölümde ölüm öncesi geleneklere, ikinci bölümde ölüm sırası geleneklere ve üçüncü bölümde ölüm sonrası geleneklere değinilmiştir. Van Gölü çevresinde ölüm olgusunun araştırma alanını geleneklerine nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Çalışma günümüz kültürünün değişim ve dönüşümleri göz önüne alınarak ölüm geleneğine yansımaları incelenmiştir. Çalışmada alan araştırmaları yapılmış ve daha sonra bunlar ölüm geleneği ritüelleri örnekleri bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır.

Mensur Nureddini, “Makedonya’daki Müslümanlarda Doğum-Evlenme-Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar” adlı doktora tezini 2007 yılında tamamlamıştır. Çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde çalışmanın yapıldığı coğrafya, Makedonya’da yaşayan müslümanların durumu, çalışmanın yöntemi, kaynakların değerlendirilmesi ve halk inanışları ve dindeki yeri konularını anlatmıştır. Birinci bölümde doğum, ikinci bölümde evlenme ve üçüncü bölümde ölüm konusu hakkında bilgiler vermiştir. Yazar, bölgede alan araştırması yapmış ve buradan elde ettiği bilgileri sınıflandırdığı kategorilere göre değerlendirmesini yapmıştır. Makedonya halkının diğer

dini topluluklarla olan etkileşimini ve bunların Makedonya'daki Türk halkının geçiş dönemlerine nasıl yansıdığı konusu da karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Valentina Perçemli “Gagauz Türklerinde Doğum-Evlenme-Ölüm Âdetleri” adlı doktora tezini Ege Üniversitesi'nde 2011 yılında tamamlamıştır. Çalışma giriş kısmı ve geçiş dönemlerinin anlatıldığı üç ana bölümden oluşmaktadır. Yazar giriş bölümünde Gagauzların tarihi ve Gagauz halk kültürü üzerine yapılan çalışmalardan bahsetmiştir. Birinci bölümde doğum, ikinci bölümde evlenme ve üçüncü bölümde ölüm geleneklerindeki ritüeller incelenmiştir. Çalışmada, Gagauz halkının geçiş dönemleri ile Anadolu'daki geçiş dönemlerinin karşılaştırmalı incelemesi de yapmıştır.

Orhan Fatih Kuşdemir, “Türk Dünyası Halk İnanışlarında Karşılaştırmalı Doğum Motifi ve Dr. Yaşar Kalafat'ın Halk Bilimi Çalışmaları” adlı yüksek lisans tezini Kırıkkale Üniversitesi'nde 2004 yılında tamamlamıştır. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Türk Dünyası Halk İnanışlarında Karşılaştırmalı Doğum Motifi”, ikinci bölüm ise “Yaşar Kalafat'ın Halkbilimi Çalışmaları” şeklindedir. Yazar, birinci bölümde eski Türk inançlarının değişimlerinden bahsetmiş ve bunların halen daha var olanlarından örnekler vermiştir. Türk halklarının doğum geleneklerinden elde edilen örnekler karşılaştırmalı bir çalışma yöntemi ile değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, Türkiye ve Türk dünyası halkları üzerine çalışmalar yapan Dr. Yaşar Kalafat'ın inanış ile ilgili eserleri hakkındaki değerlendirmelerden oluşmaktadır.

Elif Teke, “Osmaniye'de Doğum İle İlgili İnanç ve Uygulamalar” adlı yüksek lisans tezini Gaziantep Üniversitesi'nde 2005 yılında tamamlamıştır. Çalışma, giriş bölümü ile birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, doğum dönemi ve bu dönem içerisinde gerçekleştirilen ritüeller üzerine çalışılmıştır. Doğum geleneği ritüelleri bağlamında yazar, eski Türk inanç sisteminin İslamiyet sonrası etkisi ve değişimleri hakkında da bilgiler vermiş ve bu konuyu da derleme çalışmaları örneklerinden yararlanarak yorumlamıştır.

Şükran Sevil Şahin, “Antakya'da Kültürel ve Demografik Boyutuyla Ölüm” adlı yüksek lisans çalışmasını Mustafa Kemal Üniversitesi'nde 2006 yılında tamamlamıştır. Çalışma iki bölüm ve bu bölümlerin içerisinde alt başlıklar şeklinde bölümlendirilmiştir. Giriş kısmı birinci bölüm, Hatay'da ölüm konusu da ikinci bölüm olarak ayrılmıştır. Hatay'da

ölüm konu başlığı altında ölüm olayının kültürel boyutu, ölümün ön belirtileri, defnetme, ölüm haberini duyurma vb. konular incelenmiştir.

Özlem Andaç Şahin, “Gaziantep’te Yaşayan Barak Türkmenleri’nin İnanç, Âdet ve Geleneklerinin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirmesi” adlı yüksek lisans tezini Erciyes Üniversitesi’nde 2007 yılında tamamlamıştır. Çalışmada giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Barakların tarihi, coğrafyası, Anadolu’ya göçleri vb. konularda bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Barak Türkmenlerinin geçiş dönemleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölümde tabiat ile ilgili inanış ve uygulamalar konularından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ziyaret, ziyaret yerleri, kerametler ve ziyaretler esnasında yapılan uygulamalar üzerine bilgi verilmiş ve incelemesi yapılmıştır.

Özlem Ölmez, “Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma” adlı yüksek lisans tezini Sakarya Üniversitesi’nde 2008 yılında tamamlamıştır. Giriş kısmından hariç çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Yazar birinci bölümde, Türklerde ölüm anlayışı başlığı altında eski Türk dini, Şamanizm, gök Tanrı dini, eski Türklerde ölüm, İslamiyet’te ölüm olarak sınıflandırmıştır. İkinci bölümde Türklerde ölüm ritüeli ana başlığı altında ölüm konusunu incelemiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde Türklerde mezar kültürüne değinmiştir.

Moumin Moumin’in “Batı Trakya Türk Folkloru Üzerine Bir Araştırma (doğum-Evlenme-Ölüm Adetleri) adlı yüksek lisans çalışmasını Ege Üniversitesi’nde 2009 yılında tamamlamıştır. Yazar çalışması giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Batı Trakya Türklerinin, durumu, coğrafyası, tarihi, nüfusu, ekonomik ve kültürel yapısı, eğitimi, dil ve edebiyatı, yerleşim ile ilgili bilgiler ve kültür varlıkları hakkında kısa bilgilerden oluşmaktadır. Bu giriş bölümünden sonra üç bölüme ayırdığı doğum-evlenme ve ölüm gelenekleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışma için yazar, Batı Trakya Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları, Dedeoğlu, Gümüllüce, İskeçe bölgelerinde alan araştırmalarında bulunmuştur.

Fatma Pınar Kuzu, “Anamur Folkloru” adlı yüksek lisans tezini Atatürk Üniversitesi’nde 2010 yılında tamamlamıştır. Çalışmanın giriş bölümünde araştırma alanı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde halk yaşantısı ana başlığı

altında, evde yaşam ve ev yaşantısı, önemli günler, milli bayramlar, diğer törenler, yöresel kıyafetler vb. konulara değinmiştir. İkinci bölümde geçiş dönemlerinden bahsedilmiş ve saha çalışmalarından elde edilen veriler örnekler üzerinden değerlendirmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde halk inanışları ana başlığı altında, gün, hayvan, bitki, eşya, rüya, su, evlilik vb. halk inanışlarını anlatmıştır. Dördüncü bölümde halk edebiyatı ve beşinci bölümde ise halk kültürü dalları konularına değinmiştir.

Nejla Kayalı, “Mersin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri” adlı yüksek lisans tezini Mersin Üniversitesi’nde 2010 yılında tamamlamıştır. Çalışma, giriş kısmı ve altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, genel bilgiler, Mersin halk kültüründe doğum, askerlik, evlenme, hac ve ölüm şeklindedir. Çalışmada, Anamur, Aydıncık, Bozyazı, Çamlıyayla, Erdemli, Gülnar, Mut, Silifke ve Tarsus ilçelerinde geçiş dönemleri ritüellerine dair alan arştırmaları yapılarak konun değerlendirmesi ve incelenmesi yapılmıştır.

Özlem Türbedar, “Düzce Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)” adlı yüksek lisans tezini Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nde 2011 yılında tamamlamıştır. Çalışma giriş kısmı ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında geçiş dönemleri üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalara kısaca değinilmiştir. Bu değerlendirmeden başka geçiş dönemlerinin üç aşaması olan doğum-evlenme ve ölüm konularını incelemiştir. Çalışmanın amacı olarak yazar, Düzce halk kültürünün derlenerek gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlamıştır. Bu sebeple de Düzce ilinin farklı yerlerinden derlemeler yapmış ve bunları uygun konu başlıkları altında değerlendirmesini yapmıştır.

Ayşe İncir, “Mersin Yörüklerinde Doğum-Evlenme ve Ölüm İle İlgili İnanışların Mukayeseli Araştırması” adlı yüksek lisans tezini Fırat Üniversitesi’nde 2011 yılında tamamlamıştır. Çalışma giriş kısmından başka dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Mersin Yörük kültürü, konar-göçerlik, Oğuzlar, Türkmenler ve yörükler konusunda bilgiler verilmiştir. Bu giriş bölümünden sonra birinci bölümde yörüklerde doğum âdetleri, ikinci bölümde yörüklerde evlenme âdetleri ve üçüncü bölümde yörüklerde ölüm âdetleri olmak üzere geçiş dönemlerinin üç aşaması hakkında bilgiler

verilmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde Bazı Türk kökenli halkların âdetlerinde benzer ve farklılıklar konularına değinmiştir.

Meryem Maraagaç, “Malatya’da Geçiş Dönemleri” adlı yüksek lisans tezini Cumhuriyet Üniversitesi’nde 2013 yılında tamamlamıştır. Yazar çalışmasının giriş bölümünde araştırma yöntem ve teknikleri, Malatya hakkında genel bilgiler ve Malatya’da yapılan geçiş dönemleri çalışmaları konu başlıklarıyla tezine giriş yapmıştır. Daha sonra Malatya geçiş dönemlerini incelemek üzere üç ana başlık açmıştır. Bu başlıklardan ilk doğum, ikinci evlenme ve son bölüm ise ölüm konusudur. Yazar, çalışmasında Malatya ilinde derleme çalışmalarından elde ettiği bilgileri işlemiş ve değerlendirmiştir.

Ömer Faruk Yiğiter, “Türklerde ve Japonlarda Ölüm” adlı yüksek lisans çalışmasını Hacettepe Üniversitesi’nde 2016 yılında tamamlamıştır. Çalışma, giriş kısmı ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında ölüm, din ve felsefeye göre ölüm, İslam’da ölüm, Yahudi ve Hristiyanlarda ölüm, semavi dinlerin yas uygulaması konularında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Türklerde ölüm uygulamalarının temelleri hakkında inceleme yapılmış ve değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Japonlarda ölüm konusu incelenmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde, Türk ve Japon ölüm geleneklerinde benzer noktalar konusunu açıklamıştır. Çalışma karşılaştırmalı metot kullanarak iki kültür arasında eski Türk inanç sistemlerinin değişim ve dönüşümlerini tarihi, sosyal ve kültürel değişimler üzerinden incelemesini yapmıştır.

İdris Tanrikulu, “Diyarbakır’ın Terkan Yöresi Geçiş Dönemleri (Doğum, Sünnet, Evlenme, Ölüm) Âdet ve İnanışları” adlı yüksek lisans tezini Ardahan Üniversitesi’nde 2017 yılında tamamlamıştır. Çalışmanın giriş kısmından başka dört bölümü vardır. Giriş kısmında yazar, Terkan Yöresi’nin Tarihi ve coğrafi özellikleri konularını açıklamıştır. Birinci bölümde doğum, ikinci bölümde sünnet, üçüncü bölümde evlenme ve son bölümde ise ölüm konularını işlemiştir. Çalışmada, Terkan Yöresi’nin geçmişten günümüze kadar geçen sürede yaşadığı kültürel değişimleri yukarıda bahsettiğimiz bölümler içerisinde değerlendirmesini yapmıştır.

Dilek Yılmaz, “Çavdarhisar Ölü Gömme Gelenekleri” adlı yüksek lisans tezini Pamukkale Üniversitesi’nde 2019 yılında tamamlamıştır. Çalışma giriş kısmı ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin amaç ve kapsamı, yöntemi ve hipotezleri

anlatılmıştır. Birinci bölümde Çavdarhisar'ın topolojik özellikleri, ikinci bölümde kutsal kitaplarda ve destanlarda ölüm olgusu, üçüncü bölümde somut olmayan kültürel miras, dördüncü bölümde Çavdarhisar ölü gömme âdetleri ve beşinci bölümde ise Antik Çağ ile Çavdarhisar ölü gömme âdetlerini örnekler üzerinden karşılaştırmıştır.

2.2. KAZAKİSTAN'DAKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİ ÇALIŞMALARI

R. T. Almuhanova'nın hazırladığı “Kazirgi Adebiyet Jane Folklor”, “Günümüzdeki Edebiyat ve Folklor” adlı eser M.O. Avezov Adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü tarafından 2009 yılında yayımlanmıştır. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Günümüzdeki Nesir ve Folklor”, ikinci bölüm “Günümüz Şiirindeki Folklorik Gelenekler” ve son bölüm olan üçüncü bölüm ise “Günümüz Tiyatrosundaki Folklorik Gelenekler”. Eserde, geçiş dönemleri ile ilgili olarak ikinci bölümdeki günümüz folklorundan örnekler verilmiş ve bu örneklerin roman ve hikâyelerdeki yansımaları değerlendirilmiştir. Bundan başka geçiş dönemi örneklerinin roman ve hikâye yazımındaki rolünden bahsedilmiştir.

Seyit Kenjeahmetuli, “Kazaktın Salt-Dastürleri Men Adet-Gurıptarı”, “Kazakların Gelenek ve Görenekleri ile Örf Âdetleri” adlı eserini 1994 yılında yayımlamıştır. Bu çalışmada alfabetik sıraya göre Kazak halkının kültürel yaşamındaki gelenek ve görenekleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler içerisinde geçiş dönemlerinden doğum ile ilgili olan “ad verme, kalja yemeği¹, Kursak şaşu², beşiğe yatırma, it köylek³” gibi örnekler üzerinden açıklanmıştır. Evlenme gelenekleri olarak “jar-jar, betaşar⁴, kalın mal⁵, neke kıyar⁶” üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Geçiş dönemlerinin son aşaması ölüm gelenekleri hakkında “konak ası⁷, estirtü⁸, könıl aytuv⁹” gibi vb. örneklerden kısaca bahsedilmiş ve Kazak halkında nasıl ve neler yapılması gerektiğini anlatmıştır.

¹ Gebe kadının doğum sonrası lohusalık dönemde güç kuvvet toplaması, için tazelenmesi ve çocuğun boynun çabuk sertleşmesi için aile tarafından kesilen koyunun çorbasıdır.

² Gebe olduğu anlaşılan gelinin ailesinin akraba, eş-dost ile sevinçlerini paylaştıkları geleneksel yemek.

³ Çocuğun kırk günlük süre içinde giydiği ilk elbise.

⁴ Duvak açma.

⁵ Başlık parası

⁶ Nikah töreni.

⁷ Ölüm sonrası ölü evinde verilen yemek.

⁸ Ölüm haberini duyurma.

⁹ Baş sağlığı dileme.

Asma Kabılbekova, “Kazak Halık Terbiyesinin Asıl Mirası”, “Kazak Halkının Asıl Mirası” adlı çalışmasını 2011 yılında yayımlamıştır. Bu çalışmada, Kazak halkının gelenek ve göreneklerinden “inanışlar, yemek kültürü, çocuk terbiyesi ve soyun devamı, aile gelenek ve görenekleri, giyim kültürü, müzik kültürü, nevrüz” gibi bölümlerden oluşmaktadır. Kazak halkının geçiş dönemleri hakkında aile gelenek ve görenekleri başlığı altında geçiş dönemlerindeki örnekleri verilmiş ve bunlar kültürel değerler açısından incelenmesi yapılmıştır. Bu bölümde Kazakistan’daki farklı bölgelerden örnekler karşılaştırılarak incelenmiş ve bunların kökenleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş ve farklılıkların neden ve nasıl olduğu hakkında da düşünceler ifade edilmiştir. Bu eserde, Kazak halkının kültürel değerlerin temellerinden bahsedilmiş ve bunların Şamanizm ile bağlantısına değinilmiştir.

S. A. Ajiğali, “Kazaktın Salt-Dastürleri Men Adet-Gurıptarı I”, “Kazakların Gelenek ve Görenekleri ile Örf-Âdetleri I” adlı iki ciltlik çalışma 2005 yılında yayımlanmıştır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Bu kitap, Kazak kültürüyle ilgili makaleler toplamından oluşmaktadır. Bu makaleler konularına göre dört başlık altında bölümlendirilmiştir. Birinci bölüm, “Genel Bakış”, ikinci bölüm “Hayvancılıkla İlgili Gelenekler”, üçüncü bölüm “Bölgesel Özellikler” ve son bölüm “Yadigârlar” şeklindedir. Kazak geçiş dönemleri ile ilgili olarak üçüncü bölümde değinilmiştir. Bölgesel özellikler adlı üçüncü bölümde, “Sırderya Kazaklarının gelenek ve görenekleri”, “Batı Kazakistan halkının gelenek ve görenekleri”, “Jedisu bölgesinin gelenek ve görenekleri”, “Güney Kazakistan’daki gelenek ve görenekler” ve “Moğolistan Kazaklarının gelenek ve görenekleri” hakkında bilgiler verilmiştir. Bu alt başlıklar farklı yazarların makalelerinden oluşmaktadır. Bu bölümde Kazakistan’daki bölgelerde görülen geçiş dönemleri örnekler ve açıklamalarıyla verilmiştir. Bu eserde ayrıca geçiş dönemi geleneklerini geçmişteki ve günümüzdeki gelenekler ile karşılaştırarak bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

S. A. Ajiğali, “Kazaktın Salt-Dastürleri Men Adet-Gurıptarı II”, “Kazakların Gelenek ve Görenekleri ile Örf-Âdetleri II” adlı eserin ikinci cildinde de geçiş dönemleri hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Burada da konu başlıklarına göre beş ana başlıktan oluşmaktadır. Bu ana başlıklar altında toplanan makaleler de geçiş dönemlerin üç aşamasından da önemli bilgiler verilmiştir. Bu ana başlıklar, “Aile gelenek ve

görenekleri”, “Çocuğun dünyaya gelmesi ve çocukluk dönemi”, “Evlenme gelenekleri”, “İnsanın aile ve toplumdaki yeri”, “Dünyadan göçme, ölüyü gömme ve yemek verme” olarak bölümlenmiştir.

S. Kaliyev, M. Orazayev ve M. Smaylova tarafından “Kazak Halkının Salt-Dastürleri”, “Kazak Halkının Gelenek ve Görenekleri” adlı eser 1994 yılında yazılmıştır. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Çocuk terbiyesine bağlantılı gelenek ve görenekler”, ikinci bölümde “Ev ve ev işlerine bağlantılı gelenekler ve görenekler”, üçüncü bölümde ise “genel Kazak kültüründen evlenme gelenekleri, konak kültürü, ölüm gelenekleri, düğün ve eğlence oyunları” vb. seçme konular yer almaktadır. Kitapta geçiş dönemlerinin ilki olan doğum gelenekleri ile ilgili olarak “çocuk terbiyesine bağlantılı gelenek ve görenekler” adlı bölümde “hamile kadınları korumak ve ilgilenmek, ad verme, beşiğe yatırma, beşik şiirleri, çocuğun bir yaşına dolana kadarki geçen sürede yapılan gelenekler, tusav kesüv¹⁰, ata bindirme, sünnet, şecere öğretme, evlat edinme, selamlaşma geleneği, milli aile terbiyesi” vb. konularda bilgiler verilmiş ve açıklanmıştır. Son bölümdeki seçme konular içerisinde Kazak halkının evlenme geleneğindeki kız isteme, dünür olma, dünür karşılama, dünürlere ev gösterme, başlık parası, çeyiz ve gelin alma gibi geleneklere değinilmiştir. Bundan başka da geçiş dönemlerinin son aşaması olan ölüm konusunda da bilgiler verilmiştir. Bu eserde tarihi ve kültürel değerler dikkate alınarak geçiş dönemleri örneklerinin incelenmesi yapılmıştır.

Malik Gabdullin’in “Kazak Halkının Ağız Edebiyatı”, “Kazak Halkının Sözlü Edebiyatı” adlı çalışması 1974 yılında yayımlanmıştır. Kitap yedi bölümden oluşmaktadır. Malik Gabdullin’in eserinde ilk olarak Kazak halkının sözlü edebiyatı hakkında hangi türlerden oluşmaktadır, bu konuda kimler neler söylemiştir, sözlü edebiyatın yazılı edebiyattan farkı nedir, sözlü edebiyatın nasıl toplandığı, bu konuda kimlerin çalışmalar yaptığı konularına değinerek çalışmasına başlamıştır. Burada bir giriş yaptıktan sonra diğer altı bölümde Kazak kültüründeki türler ve konular hakkında bilgiler vermiştir. Kitapta sözlü edebiyat hakkındaki bilgilendirmeden sonra birinci bölümde gelenek ve görenekler başlığı altında doğum gelenekleri ile ilgili olarak “beşik şiirleri” örneklerini vermiş ve açıklamıştır. Yine bu bölümde evlenme geleneklerinden

¹⁰ Köstek kesme.

“evlenme geleneklerine bağlantılı ortaya çıkmış şarkı ve şiirler, toy bastar¹¹, jar-jar şiirleri, sinsu¹², betaşar” örneklerini vererek bunların değerlendirmesini yapmıştır. Bunlardan başka ölüm geleneklerinden “ölüm haberini duyurma, baş sağlığı dileme ve ağıt yakma” konularını anlatmıştır.

Ebubekir Divayev’in “Tartu” adlı eseri 1992 yılında yayımlanmıştır. Ebubekir Divayev, Kazak halkının temel kültürel miraslarını toplayan, araştıran ve yayımlayan önemli bir halkbilimcidir. Bu eserinde, Kazak halk edebiyatının bilinmeyen örnekleri ile eskiden Kazak halkının dilinde yayımlanmamış etnografik yazmaları yayımlanmıştır. E. Divayev, eserini iki ana başlıkta toplamış ve bu iki ana başlık altında da alt başlıklara ayırarak Kazak halkının gelenek ve göreneklerine değinmiştir. Birinci ana başlık “Halk Edebiyatı Örnekleri” ve onun alt başlıkları “Masallar”, “Hikâyeler”, “Destanlar”, “Tarihi Destanlar”, “Geleneksel Şarkılar” olmak üzere bölümlenmiştir. İkinci ana başlıkta “Etnografik Materyaller” ve onun alt başlıkları “Kazak inanışları, Kazak çocuklarının oyunları, Kazak gençlerinin eski oyunları, Kazak halkı çocuklarını nasıl avutuyor” gibi konularda bilgiler vermiştir. Geçiş dönemleri ile ilgili olarak halk edebiyatı örnekleri ana başlığı içerisinde yer alan gelenek şarkıları alt başlığı altında ölüm geleneği konularına değinmiştir. Bunlardan sözlü kültürden derlediği bilgileri yorumlayarak incelemiştir.

K. İslamjanulı, “Tal besikten Jer Besikke Deyin” “Beşikten Mezara Kadar” adlı çalışmasını 1995 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde yazar ilk olarak şarkı ve şiirler hakkında genel bir bilgi verdikten sonra şarkı ve şiir türlerinden örnekler vermiştir. Eserde, beşik şiirleri, çocuk şiirleri, düğün başlanmasından önceki şiir ve şarkılar, avşadiyar, jar-jar, sinsu, jubatu ile betaşar, ölüm haberini vermede söylenen şiirler ve baş sağlığı dileme şiirleri, ağıt yakma gibi geçiş dönemleri içerisinde yer alan şiir ve şarkılardan örnekler verilmiştir. Bunların içinde yine eserde, çocuk doğduğunda söylenen şiirler, çocuğu severken söylenenler şiirler, beşik tütsülerken şiirler, tusav keser şiirleri, annenin çocuğuna söylediği dilekler vb. örnekler geçiş dönemlerinden doğum geleneklerinden örnekler vermiştir. Evlenme geleneği içerisinde kız evden uğurlanırken söylediği “avşadiyar, jar-jar, sinsu, jubatu” gibi şarkıları açıklamıştır. Bu

¹¹ Düğünün başlangıç zamanı.

¹² Kızın ailesi ile vedalaşırken söylediği şarkı veya şiirler.

açıklamalardan sonra farklı örnekler vererek konuları incelemiştir. Ölüm gelenekleri bağlamında da ağıt yakma geleneği hakkında bilgi verdikten sonra örnekler verilmiştir.

Seyit Kenjeahmetuli, “Jedi Kazına”, “Yedi Hazine” adlı çalışmasını 2001 yılında yayımlamıştır. Yazar, eseri beş bölümden oluşturmuştur. Birinci bölümde “Gelenek ve Âdetler”, ikinci bölümde “Halk Söylese Doğru Söyler”, üçüncü bölümde “Bilimden Çıkan Söz”, dördüncü bölümde “Kara Şagınarak”, “Ata Evi” ve beşinci bölümde “Teberik” olarak bölümlendirmiştir. Eserde geçiş dönemleri ile ilgili olarak gelenekler ve âdetler konu başlığı altında Kazak halkının inanışlarından örnekler verilmiştir. Burada gebe kadının kaçınılmaları, gelin terbiyesi, erkek ve kız çocuğu ile ilgili inanışlar örneklerle anlatılmıştır.

Aydın Nusipovakasulı ve Akimbay Japarulı’nın “Ağaç Besikten Jer Besikke Deyin”, “Beşikten Mezara Kadar” adlı beş ciltlik çalışma 2011 yılında yayımlanmıştır. Kazak halkının hemen hemen bütün gelenek ve görenekleri hakkında kısa bilgilerin yer aldığı bu eser, konularına göre beş cilt olarak sınıflandırılmış ve yayımlanmıştır. Birinci cildinde “Kazak Salt-Destüri Jane Onın Ğılmı Negizleri”, “Kazakların Gelenek ve Görnekleri ile Onların Bilimsel Temelleri” adlı eserde, geçiş dönemlerinden doğum ile ilgili olarak kindik şeşe, ad verme, kalja yemeği, beşiğe yatırma, evlat edinme, tusav keser vb. örnekler verilmiş ve bu örnekler de kültürel değerler bakımından açıklanmıştır. İkinci cildinde, “Halıktık Destür Terbiyesi”, “Halkın Gelenek Terbiyesi” adlı çalışmada, erkek ve kız çocuğu terbiyesi, yedi ata geleneğini öğretme, adelet, hakikat ve insanlara nasıl davranması gerektiği vb. birçok konuda bilgiler yer almaktadır. Üçüncü cildinde “İrim-Salım Joralmalar”, “İnanışlar” adlı eserde, geçiş dönemlerindeki ritüeller ile ilgili birçok örnek verilmiştir. Bu örnekler aynı zamanda da açıklamalarla desteklenmiştir. Dördüncü cildinde “Kız Sını-Jigit Sını”, “Kız Sınaması ve Erkek Sınaması” adlı eserde, erkek ve kız çocuğunun yaşlara göre nasıl terbiye edileceği, kızları baş köşeye oturtma geleneği, gelini ateşe yağ dökmeye çağırma, gelin indirme, betaşar, damat ve gelin ailesine karşı nasıl davranması ve hizmet etmesi gerektiği konusu, törkindev¹³, terbiye verme gibi daha birçok geçiş dönemleri konularından örnekler vererek konuyu anlatmıştır. Son cildinde ise “Bata-Tilekler, Toy-Merekeler, Ajal-Ölim Turalı”, “Dua ve Dilekler, Düğün ve Bayramlar, Ecel ve Ölüm”

¹³ Kızın evlendikten sonra baba evini ziyareti ve orada birkaç gün kalmasıdır.

adlı eserde, ne zaman hangi dua ve dilekler söylenir bunlara örnekler vermiştir. Örneğin bir evlenme düğününde düğünün ilk başlama duası, dileği, kızı uğurlarken söylenenler; çocuklara, kızlara, gelinlere, damartlara söylenen dua ve dilekler, ölüm sırası ve sonrasında söylen baş sağlığı dilekleri ve dualar vb. konularda çeşitli örnekler verilmiştir.

Sırım Baktıgıreyev'in "Küev Keltir Kız Uzat", "Damat Getir, Kız Gelin Et" adlı çalışma, 1992 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde Kazak halkının evlenme gelenekleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bunlardan bazılarını yazar, oğlanın yetiştirilip evlendirilmesi konusu ve kızın da yetiştirilip gelin edilmesi hakkında örnekler vermiş ve bu konuları tarihsel süreçteki değişimlere de değinerek açıklamıştır. Daha sonra dönemin önemli araştırmacılarının evlenme geleneği hakkındaki düşüncelerini vermiş ve onların bu konular hakkındaki yazılarını eserine koymuştur. Bu araştırmacılar, I. Altınsarin, N. İ. Grodekov, L. F. Ballıyuzek ve K. Halidi'dir. I. Altınsarin, "Orınbor Kazaklarının dünür olma, gelin etme ve düğün yapma geleneklerinin örnekleri", N. İ. Grodekov, "Sırdeya bölgesinin Kırgızları ile Kara Kırgızları, I. cilt, gelenek ve görenekleri", L. F. Ballıyuzek, "Küçük cüz Kazaklarının kanunlarına göre günümüz de karşılaşılan gelenekler", K. Halidi, "Başlık parası, sinsu, avşadiyar, jar-jar, betaşar" konularının olduğu makaleleri yazmışlardır ve bunların geçmişte örneklerinden de yararlanarak günümüzdeki örneklerinin değişimleri hakkında bilgi vermişlerdir.

Seyit Kenjeahmetulı, "Ultık Adet Gurıptarın Beymalım 220 Türü", "Milli Geleneklerin Bilinmeyen 220 Türü" adlı çalışma 1998 yılında yayımlanmıştır. Yazar, bu eserini bazı ana başlıklar altında toplamıştır. Bunlar, "Zaman, Zan, Adam", "Gelenek ve Görenekler", "Adep, İnanışlar". Bu bölümlerin hepsinde geçiş dönemlerinin örnekleri vardır. Bu örnekler konu başlıklarına göre sınıflandırılarak açıklamıştır. Kazak halkının göçebe yaşam kültüründen yerleşik yaşama geçişine kadar olanlardan örnekler verilmiş ve günümüzdeki örneklerden de yararlanılarak kültürel öğelerin değişimleri hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar geçiş dönemi geleneklerini açıklarken şarkı ve şiirlerden de örnekler vermiştir.

Halel Argınbayev, "Kazak Otbası", "Kazak Ailesi" adlı çalışması 1996 yılında yayımlanmıştır. Bu eser Kazak folklorunda başucu kitaplarından. Kazak

folklorundaki çalışmalara bakıldığında en çok yararlanılan eserlerdendir. İçinde vermiş olduğu bilgiler ve Kazak sahasında yapmış olduğu alan araştırmaları ile desteklemesinden dolayı önemli bilgiler vermektedir. Bunların yanında Kazak halkının geçmişteki ve günümüzdeki gelenekleri, aile kültürü gibi konuları değerlendirmiş ve bunların değişim sebepleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Eser dört ana başlık altında toplanmıştır. Bunlardan ilki “Kazaklardaki geleneksel aile ve aile arasındaki ilişkiler”dir. İkinci ana başlık, “Kazak halkının nikâh geleneği”dir. Üçüncü ana başlık “Başlık parası ve çeyiz”dir. Son ana başlık ise, “Günümüz ailesi ve nikâh durumu” şeklindedir. H. Argınbayev, eserinde geçiş dönemleri hakkında örnekler vermiş ve bunları da yukarıda da bahsettiğimiz gibi alan araştırmaları ile desteklemiştir. Kazak halkındaki alan araştırmaları ile desteklenmiş çok az sayıdaki eserlerden birisidir. Bu sebeple yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler alan araştırmaları sonucu elde edilen veriler Kazak halkının yaşamış olduğu kültürel değişime değinmeye çalışmıştır. Yazar, eserinin ilk bölümünde Kazak ailesinin yaşamış olduğu değişim ve dönüşümleri anlatmış, bu değişimler sonrası hangi geleneklerin unutulmaya yüz tuttuğunu, hangi yeni geleneklerin ortaya çıktığını örnekler üzerinden değerlendirmiştir. Yazar, eserinde başlık parası, aile içindeki geleneksel davranışlar konuları üzerine çokça eğilmiş ve evlendirme geleneği ve doğum geleneği hakkında da geniş ve önemli bilgiler vermiştir.

Alihan Tavulı, “Kazak Salt-Destürleri”, “Kazak Gelenek ve Görenekleri” adlı çalışmasını 2017 yılında yayımlamıştır. Yazar eserini “Çocuk terbiyesine bağlatılı gelenek ve görenekler”, “Sosyolojik gelenek ve görenekler” ve “Geleneklerle ilgili atasözü ve deyimler” başlıkları altında incelemiştir. Bunlardan çocuk terbiyesine bağlatılı gelenek ve göreneklerde, kusak şaşu, kaynananın gelinine yardımı ve gelinini koruyuculuğu konusu, göbek kesme, kırkıdan çıkarma, satıp alma vb. geçiş dönemlerinden doğum ritüel örnekleri verilmiştir. Bunlardan başka diğer bölümlerin içerisinde geçiş dönemlerinin birçok örneğini açıklamıştır. Bu bilgiler kısaca verilerek bazı örnekler üzerinde konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Jannat Erqaliyeva ve Nurhat Şakuzadauli’nin yazdığı “Kazak Kültürü” kitabı, “KATEV” Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından Türkiye Türkçesi ile 2000 yılında yayımlamıştır. Eserde, Kazak halkının gelenek ve görnekleri, örf ve âdetleri ile milli değerleri ele alınmıştır. Aynı zamanda kitap, Kazakların yaşam tarzlarını ifade

eden hikâye, şiir ve resimlerle süslenmiştir. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, “Kazakların Örf-Âdet, Gelenek ve Görenekleri”, “ikinci bölüm ise “Kazakların Milli Değerleri” şeklindedir. Birinci bölümün alt başlıklarından bazıları şunlardır: Milli çalgı ve dans türleri, Kazaklarda çocuk terbiyesi, cenaze merasimleri, düğün merasimleri, akrabalık bağları, halk inanışları, yaşa göre isimler, az rastlanan gelenekler. İkinci bölüm de ise söz sanatı, müzik kültürü, cüzler, yıldızname ve takvim, falcılık ve rüya tabiri gibi konulardan oluşmaktadır.

A. Köliş ve B. Ömirbek tarafından yazılan “Kazak Halkının Tuvıs Tuvgandık Jüyesi, Urpak Ösirüv, Terbiyelev Destüri, Üylenü Guruptarı”, “Kazak Halkının Akrabalık İlişkileri, Soy Devamı, Terbiye Geleneği, Evlenme Gelenekleri” adlı çalışma 2005 yılında yayımlanmıştır. Eserde Kazak halkının akrabalık terimleri verilmiş ve bunların kültürel değer yargıları bakımından önemine değinilmiştir. Burada yine bir çocuğa akrabalık ilişkilerinin nasıl olması gerektiği, nelere dikkat edilmesi gerektiği, akrabalara saygı gibi konular üzerinde durulmuştur. Geçiş dönemleri açısından bakıldığında direk bağlantılı olan terbiye geleneği ve evlenme gelenekleri bölümüdür. Bu bölümlerden terbiye geleneğinde, çocukluk zamanından dede oluncaya kadar geçen süre alt başlığı içerisinde çocuğun emzirilme, kırkından çıkarılma, çocuğun beşiğe koyulması, ad verme gelenekleri gibi konularda bilgiler vererek örnekler üzerinden konuyu değerlendirmiştir. Yazar, evlenme geleneği bölümünde kız bakma, kız isteme, dünür olma, başlık parası ve damatların yapması gerekenler, dünürlere ev gösterme ve ağırlama geleneği, gelinlerin giyim kültürü vb. konularda incelemeler yaparak açıklamıştır.

B. J. Jüsipova, “Kazak Halkının Salt-Destürleri”, “Kazak Halkının Gelenek ve Görenekleri” adlı eser 2007 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde Kazak halkının kültürel yaşamındaki gelenek ve görenekleri belirli konular üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Eserde ilk olarak misafir karşılama kültürüne değinilmiştir. Sonra çocuğun doğumdan başarak evlenmeye kadar geçen sürede gerçekleştirilen ritüeller anlatılmıştır. Bu başlık altında, şildehana, beşik düğünü ve şiirleri, tusav keser, sünnet düğünü konularına değinilmiştir. Evlenme geleneğinde görücü gönderme, dünür olma, gelin çıkarma ve bu zamanda söylenen şiir ve şarkı örnekleri, gelin indirme, düğüne alınacak eşyalar, betaşar, düğünde söylenen dilek ve dualar, düğünde giyilen giysiler vb. konularıdır.

E. A. Ongarov ve S. Z. İbadullayev'in hazırladığı “Janaza Jane Jerlev Räsimleri” “Cenaze ve Gömme Merasimleri” adlı çalışma 2017 yılında yayımlanmıştır. Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Bu eserde ölüm hakkında bilgiler, can teslim etmeden önce kişiye söylenen sözler ve yapılan işlemler, okunan dualar, defin merasimleri, baş sağlığı dileme, ölüyü anma yemekleri, ölünün yıkanması, kefenlenmesi ve gömülmesi hakkında bilgiler ve dualardan örnekler verilmiştir. Genel olarak kitapta İslam dininin etkisi ile eski inançların etkileşiminden bahsedilmiş ve bunlardan örnekler verilmiştir.

Kenjehan İslamjanulı, “Ruhani Vız”, “Manevi Ağz” Adlı çalışmasını 1995 yılında yayımlanmıştır. Eserde çocuk folklorunun türleri ve şiiri örnekleri yer almaktadır. Bu çalışmada daha önce değerlendirilmemiş çocuk folkloruna bağlantılı şiir ve şarkılar incelenmiş ve eserde verilmiştir. Eserde geçiş dönemlerinden doğum konusu ile ilgili olarak şildehana, beşiğe koyma, tusav keser ritüelleri açıklanmış ve bunların daha önce yayımlanmamış şiir ve şarkı örnekleri verilmiştir. Daha sonra bu şiir ve şarkıların köllürek kökenleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

D. S. Jakan ve N. Nabiyolla'nın hazırladığı “Kazak Folklorunun Kasterli Alemi” “Kazak Halkının Değerli Dünyası” adlı çalışma 2020 yılında yayımlanmıştır. Eser, üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisinde Kazak halkının geçiş dönemleri ritüellerinden örnekler ve Kazak aile yapısı hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu alt başlıkta Kazak halkının eşik kültürüne değinilmiş ve çocuğun göbek bağının eşike gömülmesi konusundaki inanç ve gelenek bağlamında değerlendirmesi yapılmıştır. Kazak halkı için neden eşik bu kadar önemli ve çocuğun göbeğinin eşike konulma ritüeli anlatılmıştır. Doğum geleneğinden başka da örnekler verildikten sonra evlenme kültürü örnekleri verilmiş ve bunlarda açıklanmıştır. Örneğin gelinin oğlan evine girmeden önce selam vermesi, ateşe yağ damlatması anlatılmıştır. Doğum ve evlenme gelenekleri örneklerinden sonra Kazak halkının ölü geleneğinden de söz edilmiş ve örnekler üzerinden incelemesi yapılmıştır.

B. Kanarbayeva, “Kazaktın Nanım Senimleri”, “Kazak Halkının İnanışları” adlı çalışma 1999 yılında yayımlanmıştır. Eserde, çocuk terbiyesine bağlı inanışlar, evlenme geleneklerinden kız gelin etme ve gelin indirmeyle ilgili inanışlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu eserde önce konunun açıklanması yapılmış sonra da o konu ile ilgili olarak

inaniş örnekleri verilmiştir. Burada eskiden gelen halk inanişlarının günümüzdeki yansımalarına da değinilmiş ve bunların günlük hayattaki kullanım yerlerinden de bahsedilmiştir.

Ibray Altınsarin'in "Taza Bulak: Ölender, Ängimeler, Öçekter, Hattar", "Temiz Pınar: Şarkılar, Konuşmalar, Mektuplar" adlı eserini 2008 yılında Z. Serikkaliuı yayına hazırlamıştır. Eser, geçiş dönemlerinden evlenme geleneğinden örnekler vermektedir. Bunlar, dünür olma, kız gelin etme ve düğündür. Evlenme geleneklerinde şarkı ve şiir örneklerinden yararlanılmıştır. Evlenme geleneğinde kimlerin neler yaptığı, hangi şiir ve şarkılar söylendiğinden de bahsedilmiştir. Eser, Kazak halkının evlenme geleneklerinden bahseden ilk kaynaklardan da yararlanması ile de önemlidir.

Bolatjan Abılkasımov'un "Telkonır" adlı eseri 1993 yılında yayımlamıştır. Eserde, Şamanizm döneminden kalan inanişların günümüzdeki yansımaları, baksıların tedavi yöntemleri ve başka konular hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde geçiş dönemleri ritüellerinin kökenlerinden bahsedilmiş ve baksıların uyguladıkları da inanç bağlamında değerlendirilmiştir.

U. K. Kalıjanov, vd. tarafından hazırlanan "Şokan Velihanov Jane Kazak Folkloru" adlı çalışma 2015 yılında yayımlamıştır. Eser Ş. Velihanov'un doğumunun 180. yılına hitaben düzenlenmiş konferans bildirilerinden oluşmaktadır. Eserde Valihanov'un hayatı boyunca yaptığı çalışmalar araştırmacılar tarafından farklı konularda değerlendirilmiştir. Burada da geçiş dönemi örnekleri bildirilerde görülmektedir. Bunlar eserdeki bilgiler göçebe Kazak halkının kültürünü yansıması ve bunlarında geçiş dönemi örneklerine etkisine değinmesi açısından önemlidir.

Bekmurat Vahatov ve Jüsip Kıdırov'un yazdığı "Jar-jar Toy Kitabı", "Jar-jar Düğün Kitabı" adlı çalışma 1978 yılında yayımlanmıştır. Evlenme geleneği bağlamında söylenen şiir ve şarkıların toplandığı bir çalışmadır. Bu çalışmada evlenme geleneklerinin şiir örnekleri verilmiştir. Eserde bir konu ile ilgili olarak farklı birçok şiir örnekleri verilmiştir. Bu açıdan da zengin bir düğün şarkı ve şiir geleneği sunmaktadır. Kitapta, jar-jar, sinsu, betaşar, düğün şarkıları, beşik şiirleri örnekleri vardır.

Erali Ospanulı'nın "Kazak Halkının Salt-Dästürleri", "Kazak Halkının Gelenek ve Görenekleri" adlı çalışma 2009 yılında yayımlanmıştır. Eser Kazakça, Rusça ve İngilizce olmak üzere üç dilde yayımlanmıştır. Kazak halkının geçiş dönemlerini resimlerle destekleyerek anlatması açısından dikkat çekici bir çalışma olmuştur. Konu hakkında bilgi edinmenin yanında görsellerle de desteklenmesi hem konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamakta hem de orijinal çizimler olması açısından da önem arz etmektedir diyebiliriz. Geçiş dönemlerinin üç aşamasından da bol bol örnekler verilerek açıklaması yapılmıştır.

D. S. Jakan ve N. Nabiyolla'nın "Şeteldegi Kazak Folkloru: Monpografiya", "Yurt Dışındaki Kazakların Folkloru: Monografi" adlı çalışma 2014 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde yurt dışında yaşayan Kazak halkının geleneklerinden bahsedilmiş ve bunların Kazakistan'daki yansımaları hakkında bilgiler verilmiştir. Yurt dışına çıkan Kazak halkının geleneklerindeki değişimlerden ve dönüşümlerden örnekler verilmiştir. Çin, Rusya ve Moğolistan'da yaşayan Kazak halkının geleneklerinden bahsedilmiştir. Yurt dışında yaşayan Kazak halkının kültürel değişimlerini göstermesi bakımından önemli bir eserdir diyebiliriz.

B. U. Äzibayeva, "Kazakistandağı Kazirgi Zaman Folklorı", "Kazakistan'daki Günümüz Folkloru" adlı çalışma 2014 yılında yayımlanmıştır. Eserde, "Batı Kazakistan, Atırav, Karagandı, Akmola bölgelerindeki Kazak folkloru örnekleri ve bugünkü durumu", "Kuzey Kazakistan'daki Pavlodor bölgesinin günümüz Kazak folklorunun durumu", Güney Kazakistan'daki folklor ve gelişmesi vb. konular yer almaktadır. Eser Kazakistan'ın farklı yerlerinden örnekler vermesi ve bunların incelemesinin yapılması açısından önemlidir.

J. Rakış, T. Älbekov, K. Alpısbayeva, P. Ävesbayeva, D. Jakan ve S. Säken'in yayına hazırladığı "Dala Folklorının Antologiyası", "Bozkır Folklorunun Antolojisi" adlı çalışma komisyon tarafından 2020 yılında yayımlanmıştır. Eser Kazak geleneklerine göre sınıflandırılmıştır. Bunlar içerisinde geçiş dönemlerinin ilki olan doğum konusunda çocuk folkloru bölümü yer almaktadır. Bu bölümde çocukluk dönemi şiir ve şarkıları, beşik şiirleri vardır. Bunlar kısa bir açıklama sonrası çokça şiir örnekleri ile desteklenmiştir. Bundan sonra evlenme geleneğinde toy bastari jar-jar, avşadiyar, neke

kıyar, sinsu ve betaşar örnekleri verilmiştir. Son bölümde ise ölüm geleneklerine bağlantılı örnekler verilmiş ve bunların açıklaması yapılmıştır. Yine diğer doğum ve evlenme bölümlerinde olduğu gibi şiirlerle konunun anlatımı yapılmıştır.

Seyit Kenjeahmetulı, “Kazaktın Salt-Dästürleri men Ädet-Gurıptarı”, Kazak Halkının Gelenek Görenkleri İle Örf ve Âdetleri” adlı çalışma 2013 yılında yayımlanmıştır. Eserde yazar tarafından Kazak halkının kültürü alfabetik sırayla anlatılmaya çalışmıştır. Eserde Kazak kültürünün örneklerini anlatırken resimlerle de desteklenmiştir. Resimlerin konuyu değerlendirmeye yardımcı olması bakımından önemlidir diyebiliriz. Bu eserdeki gelenek örnekleri kısa kısa verilmiş derinlemesine bir değerlendirme ve incelemesi yapılmamıştır. Sadece kısa bir açıklama söz konusudur.

3.BÖLÜM:

DOĞUM

3.1. DOĞUM ÖNCESİ YAPILAN RİTÜELLER

İnsanların yaşamlarında bazı önemli dönemler vardır. Bu dönemlerden ilki doğumdur. “İnsanların hayatında üç büyük geçiş dönemi (doğum-evlenme-ölüm) vardır. Her birinin kendi bünyesi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler” (Örnek, 1997: 130). Bu geçiş dönemlerinden ilki olan doğum, insan hayatında hemen hemen her zaman mutluluk ifade eden bir dönem olmuştur. Çocuk sahibi olanlar aileler toplumsal yaşam içerisinde belli bir saygınlık kazanarak farklı bir toplumsal statüye geçiş yaparlar.

İnsanlığın ilk başlangıç aşaması olarak görülen doğum, her zaman önemli bir geçiş süreci olarak değerlendirilmiştir. “Bu da doğum geleneği etrafında birçok inançsal pratiklerin oluşmasına sebep olmuştur. Bunların hepsinin amacı da kişinin “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır” (Örnek, 1997: 130). Çünkü halk arasındaki birtakım inançsal düşünceler doğrultusunda doğum yapan anne ve çocuk bazı tehlikeli ve zararlı durumlara karşı savunmasız olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda toplum içerisinde anne ve bebeği korumak için birçok inançsal pratikler görülmektedir. Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda, gerçekleştirilen ritüellere bakıldığında; çocuğun doğumu, sağlıklı olarak dünyaya gelmesi ve cinsiyeti gibi durumların iyi bir şekilde gerçekleşmesi için yapılan ritüeller olduğu görülür. Çocuğun sağlıklı ve iyi bir şekilde dünyaya gelmesinde annenin rolü ve önemi büyüktür. Bu yüzden Türk kültüründe kadın her zaman önemli bir yere sahip olmuş ve toplum içerisinde saygı görmüştür. Cennet, annelerin ayaklarının altındadır sözü de bu duruma örnektir. Anne için yapılan pratikler de göstermektedir ki onun sağlıklı ve iyi bir şekilde doğum sonrası yaşamını devam ettirmesi için yapılan birçok

inançsal pratikler vardır. Bu da anneye toplum tarafından ne kadar değer verildiğini ortaya koymaktadır.

Toplumsal değer yargıları açısından dünyaya gelen çocuk, ailenin ışığı, geleceği, mutluluğu ve hayatının en kıymetli hazinesidir. Çocuk her ailenin mutluluğu ve sevinci olmasının yanında akrabalarının, soyu ve sopunun, komşularının, köyünün, şehrinin ve diğer insanların da ortak sevinç ve mutluluk kaynağıdır. Çünkü çocuk toplumun geleceği ve vazgeçilmez bir değeridir. “Aynı zamanda çocuk toplum ailede ve içerisinde bir güçtür. Göçebe yaşamda, kırsal alandaki yaşamda ve gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerde çocuk her zaman güç ve dayanışmanın önemli bir değeridir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplardaki aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan “çocuk ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır” (Örnek, 1997: 131).

Doğum yapacak olan kişi ve ailesi çocuğun dünyaya sağlıklı bir şekilde gelmesi için bazı kurallar içerisinde hareket etmektedir. Bu kurallar neticesinde çocuk sahibi olmak isteyenler ve çocuğu olmayan kişilerin başvurduğu bir takım inanış ve âdetler vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilk olarak karşımıza kısırlığı giderme ve gebe kalma uygulamaları çıkmaktadır.

3.1.1. Kısırlığı Giderme ve Gebe Kalma

İnsan evlendikten sonra kendisine bir aile yeni bir aile kurar ve bu aileninde en güzel meyvesi çocuktur. “Hem toplum fertleri hem de aile ve yakınlar yeni çiftin kısa zaman içerisinde çocuk sahibi olmasını istemektedir. Bu sebeple, kadın gittiği evde hem kendisinin saygınlık kazanması hem de ailesinin toplumda saygınlık kazanması için çocuk sahibi olmak ister. Kısır kadın, özellikle geleneksel kesimlerde horlanır, ezilir ve aşağılanır. Bu nedenle kadın, gebe kalmak, çocuk doğurabilmek için birtakım çare ve yollara başvurur. Bu çareler, yollar ve işlemler ana çizgileri bakımından aynı olmakla beraber” (Örnek, 1997: 132) Türkiye ve Kazakistan’da bölgesel, yöresel veya aynı bölgede yaşayan kişiler arasında bile bazı farklılıklar göstermektedir.

Türk kültüründe çocuk kavramı oldukça önemlidir. Bir ailede çocuk doğumunun gerçekleşmesi o ailenin soyunun devam etmesi, mutluluk getirmesi, anaya babaya ve

akrabaya kazandırdığı saygınlık açısından her zaman önemli bir durum olarak görülmüştür. Çocuksuzluk durumu gerçek hayatta olduğu gibi Türk kültürü içerisinde birçok destan, hikâye ve masal gibi edebi türlerde konu olarak işlenmiştir. “Türk destanlarında olay örgüsü çocuksuzluk karşısında babaların tutumuyla başlar. Genellikle toplumlarının yöneticisi konumundaki kişiler her türlü imkâna sahipken çocukları olmadıkları için mutsuzdurlar. Destan dünyalarında meydana gelecek diğer tüm olaylar buradan itibaren başlar” (Yıldız, 2009: 79).

Geçmişten günümüz kültürüne kadar kısır kadınlar gebe kalmak için birçok yollara başvurmuşlardır. Bu durumun örneklerini Türk anlatılarında da görmekteyiz. “Bu örnekler Şamanizm dinin etkisi doğrultusunda, birçok yer, su kaynakları, dönemin önemli şamanlarının mezarları zamanla değişen dini yapı ve kültürel yaşam sonucunda ve İslam dininin etkisi ile önemli kişilerin mezarları türbeleştirilmiş ve kimileri de evliya olarak görülerek bunlardan dua ederek medet beklenmeye dönüşmüştür. Buna örnek olarak Manas destanında Yakup Han hatununun kısırlığından şikâyet ederek diyor ki: “Bu Çırıçı’yı alalı on dört yıl oldu. Bir çocuk koklayamadım, öpemedim. Bu hatun mezarlı yerleri ziyaret etmiyor, elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında gecelemiyor” (İnan, 2006: 168) diyerek kısır kadının gebe kalmak için kasiyetli kişileri ziyaret etmesi gerektiğini, doğurganlık simgesi olan elma ve elma ağacının öneminden bahsediyor. Bunun yanında evliyaların mezar ve türbelerini ziyaret ederek çocuk dileğini söylemeyişinden şikâyet ediyor.

Bütün bu uygulamalar değişen ve dönüşen kültürel dünyada, günümüzde hala gebe kalmak için aynı çarelere başvurulduğunu ve bununda kültürel devamlılığın bir örneğini oluşturduğunu görmekteyiz. “Kırgız-Kazakların ‘şeriate aykırı’ âdetlerinden şikâyet eden Molla Gazi Hoca ‘kadınları kısır olursa sahrada tek başına tek başına biten tek bir ağaç, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip geceler’” (İnan, 2006: 168) diyerek o dönemdeki kadınlarında başvurdukları çarelere örnekler veriyor. Bu durum günümüz Türk halklarının birçoğunda tek bir ağaca bez bağlama, su kenarlarındaki ağaçlara bez bağlama ve dualı olarak düşündükleri bu yerlere (yatır, türbe) giderek adak veya kurban kesmeleri ritüeli halen uygulanmaktadır.

Türk kültüründe çocuk sahibi olmaya verilen önemi Dede Korkut Kitabı'nda şöyle geçmektedir: “*Hanım hey! Bir gün Kamgan oğlu Han Bayındır yerinden doğrulmuştu. Şâmi günlüğü yeryüzüne diktirmişti. Ala sayvanı gökyüzüne yükselmişti. Bin yerde ipek halı seccadeler döşenmişti. Hanlar hanı yılda bir kez toy edip Oğuz beylerini konuklardı. Gine toy edip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmıştı. Bir yere ağ otak, bir yere kızıl otak, bir yere kara otak kurdurmuştu. Kimin ki oğlu, kızı yok kara otağa kondurun, kara keçeyi altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalsın, gitsin, demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun; oğlu, kızı olmayanı Ulu Tanrı hor görmüştür, bizde hor görürüz, belli bilsin, demişti*” (Gökyay, 1980: 11). Çocuk kavramı, Türk kültüründe bir soyun devamı, karanlık dünyaya ışık ve bir ulusun var olmasında temel unsurlardan birisi olarak görülmektedir.

Türk Dünyasında çocuğu olmayan kadına genel olarak kısır denilmektedir. Bu kelimenin dışında, Türkiye'nin farklı bölgelerinde kısır kelimesinin kullanımından başka, “*kumlamaz katır, doğuramaz katır, meyvesiz ağaç, kasnak*” (İncir, 2011: 12), “*tutuk*” (Acıpayamlı, 1974: 13), Kazak Türklerinde: *bedev*, Kırgız Türklerinde: “*tuubas, kakşaal, töröböğön ayal, kuucatin, bedoo, soğon-çogu kanabagan ayal*” (Polat, 2008: 68), Kaşkay Türklerinde: “*mezzoğ, ocağı kor*” (Karaaslan, 2010: 52) şeklinde adlar verilmektedir.

Toplum içerisinde çocuk sahibi olamayan erkek kişilere ise, Türkiye’de, *dölsüz, tohumusuz*, Kazaklarda “*güçsüz, belsiz ve kuvvetsiz*” (Sarsenbayeva, 1979), Kırgızlarda “*Tuyaksız, balası çok, uruksuz, kuubaş*” (Polat, 2008: 68) gibi adlar verilmektedir.

Toplum içerisinde bir kadının saygınlık kazabilmesi için çocuk doğurması gerekir. Çocuk sahibi olamayan kadın toplum içerisinde kısır olarak görülmekte ve aynı zamanda da hor görülüp bazı durumlarda da kınanarak toplum içerisindeki birtakım tören ve kutlamalara katılamamaktadır. Toplumda kadının gebe kalamamasındaki kusur kendisinde aranmaktadır ve bu yüzden gebe kalamayan kadınlar gebe kalmak için birtakım çarelere başvurmaktadır. “Bunları iki bölüme ayırabiliriz: a) olağanüstü güçlerden yararlanmalar ve çeşitli büyüklük işlemler, b) akılcı-gerçekçi, ‘ilaç’ ve ‘onarma’ tipindeki işlemler” olarak iki bölüm olarak ayrılmasının yanında

Acıpayamlı'nın da “majik pratikler, dini pratikler ve tıbbî pratikler” (1984: 97-131) olarak üç başlık altında inceleme yapmış ve değerlendirmiştir. Bütün bunların yanında teknolojinin gelişmesi sayesinde modern tıp yöntemleri gelişmiş ve gebe kalma olanağını daha da artırmıştır. Bu pratiklerin yanında saha çalışmalarında yapılan değerlendirmelerde gebe kalma çarelerinin aranmasında modern tıp yöntemlerinin kullanılması da araştırılıp tespitlerde bulunulduğu için son dönemlerde bu ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye ve Kazakistan toplumlarına ait geçiş dönemleri bağlamında geleneksel pratikler tespit edilip değerlendirilmeye çalışıldı. Bu uygulamalar Boratav'ın “100 Soruda Türk Folkloru” adlı eserinde tasnif ettiği pratikler doğrultusunda incelenmesi yapılmıştır. Bunun yanında Orhan Açıpayamlı'nın da “Türkiye’de Doğum İle İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü” adlı çalışmasındaki sınıflandırdığı dini ve majik pratiklerinde yukarıdaki tasnifin içerisinde yer yer geçmesi bakımından ve ayrı olarak değerlendirmeyeceğinden bu ritüellerin birlikte değerlendirilmesi yapılmıştır.

Kısırlıktan kurtulup çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, dinsel-büyüsel, halk hekimliği ile tıbbî sağaltma ve modern tıp yöntemlerini uygulayarak gebe kalma yollarına başvurarak çareler aramışlardır.

Olağanüstü Güçlerden Yararlanmalar ve Büyüsel İşlemler

Her iki toplumda da gebe kalmak için yapılan dinsel-büyüsel işlemler benzerlik göstermektedir. Bu pratiklerden çoğunu yatır, türbe ziyaretleri ve hocaya gidip çocuk sahibi olabilmek için gerçekleştirilen birtakım uygulamalar oluşturmaktadır. Türkiye’de gebe kalmak için gerçekleştirilen ritüeller ve yatır, türbe ve tekke ziyaret yerleri şöyledir:

“Benim bildiğim yerlerden birisi Hacettepe’nin oradaki Gül Baba Türbesi. Buraya giden kişiler bazı istek ve dileklerde bulunurlar” (Sonat, 1969).

“Saimbeyli’nin güneyinde gene bir dağ başında, Mürsel Dede adında, bilhassa çocuğu olmayan kadınların ziyaret ettikleri çocuk, diledikleri bir yatır görüyoruz” (Tanyu, 1973: 48).

Bazı insanlar gebe kalmak için “Deve Dede, Çırçır Dede adlı yatırların birine giderek salıncak kurar. Salıncığın içine orada bulduğu ve deve biçiminde olan bir taşı koyar. Salıncak kendi kendine sallanmaya başlarsa çocuk olacak, sallanmazsa olmayacak denir” (Acıpayamlı, 1974: 14).

Çocuk sahibi olmak için “Osmaniye’deki Haşan Dede, İslâhiye’deki Ökkeş Baba, Hatay Şenköy’deki türbe, Tarsus’taki Eshâb-ı Kehf bunlardan en çok gidilen yerlerdir. Zorkun yaylasının güneyinde ziyaret tepesi denilen sırtın üzerinde bir mezar bulunduğu, halkın dilek dilemek için mezara geldiği ve oradaki ardıç ağaçlarına bez bağladığı ifade edilmektedir” (Doğaner, 2006: 57).

Çocuğu olmayanlar “Sarıveliler sınırları içerisinde yer alan bölge halkının “Yeşil Direk Mağarası”, yörüklerin “Dede Goyağı Mağarası” olarak adlandırdıkları Karasin Gediği bölgesinde bulunan mağaraya giderek keçi, koyun, horoz kesip dua ederek orada kalırlar. Mağaranın içindeki deliğe ellerini sokarlar. Kara is çıkarsa, çocuğun olmayacağına; temiz çıkarsa, çocuğunun olacağına inanırlar. Büyülü Dede mezarlığına, Nadire ocağına giderek, tavuk, horoz keser, orada yiyip içerek dua edip namaz kılar ve dileklerini söyler. Ayrıca Erenlere, Sarı Dede’ye gidilerek: “İşte geldim ocağına. Bir oğlan ver, şu gelinin kucağına.” denilir” (Kayabaşı, 2013: 18).

Türkmenler arasındaki bir inanışa göre “kutsal topraklara giden hacıların getirdiği deve eti çocuğu olmayan ya da durmayan kadına yedirilir. Böylece çocuk sahibi olacağına, çocuğunu sağlıklı bir şekilde dünyaya getireceğine inanılır. Çocuk sahibi olmak isteyen anne Allah’a yalvarır, dua eder. Çocuğu olmayan ailelerin başvurduğu bir başka âdet ise olmayan çocuğu bir Arap’a satmaktır” (Doğaner, 2006: 59-60).

Çocuk sahibi olmak isteyip çocuğu olmayan bazı aileler, “erene gidip adak keserler. Adağı dualar eşliğinde pişirip yerler. Dileklerinin kabulü için erenin türbesi veya mezarına çaput bağlarlar. Kadını, ulu ağacın altından geçirirler. Ağacın dallarına elbisenin parçasından parça bağlarlar. İnanışa göre üzerinde cin, şeytan var ise hocaya götürür, okuturlar” (Çınar, 2017: 62).

Anadolu’daki “Mersin yöresi tahtacıları arasında, çocuğu olmayan kadınların, beraberinde bir çocuk elbisesi ve yeşil bir örtü alarak Zeyne Dede ziyaretine gitme

uygulaması vardır. Burada kadın yeşil örtüyü ve çocuk elbisesini türbe üzerine örter ve türbenin yanında bulunan delikli ağaçtan üç defa geçer. Eshab-ı Kehf ziyaretine gidenler ise, ziyaret yerinin duvarına küçük taşlar atar, taşlardan duvarda kalan olursa çocuk sahibi olunacağına, kalmazsa olunmayacağına inanılır” (Arık ve Eroğlu, 2017: 260).

Gebe kalmak isteyen kişi “Ula’da çocuğu olmayan kadın saçından bir parça alır, herhangi bir türbeye atar ve dilek diler” (Çınar, 2017: 61). Böylece kısır kadın bu yöntemle çocuk sahibi olacağına inanır ve bekler.

Halkın çocuk sahibi olmak için “Balıkesir civarında “Çırpılı Dede” Çitnahur köyündeki “Deve Dede” birer ziyaretgâhtır. Bunların ziyaretleri haylice gariptir. (Çırpılı dede)’nin ziyaret vaziyeti şöyledir: Ziyaretçiler, Dedenin kabrinin kenarına geldikleri zaman ellerindeki süpürgelerle mezarın iç kısmını süpürmeğe başlarlar. O esnada herhangi bir hayvan (karınca, böcek) ve saire çıkarsa bunları derhal bir kutu veyahut küçük bir torba içine atarlar. Evlerine döndükleri zaman besmelelerle bu zavallı hayvancıkları çocuğu olmayan kadına afiyetle, şifa için yuttururlar ve adak adarlar. Çocuk olursa adak mutlak yerine getirilir. Çırpılı Dede’ye ziyaretçiler bazen salıncak da kurarlar. Bu salıncak kendi kendine sallanırsa çocuk olacağına işarettir. Sallanmazsa fenadır. Yani çocuk olmayacaktır. Böyle itikat edilir. Deve Dede’de hemen aynı ve fakat biraz başka salıncak tuhaflığı vardır. Oraya gidildiği zaman yerden gûya deveye benzer taşlar toplanır. Salıncağa konur. Eğer salıncak sallanırsa (Dede) çocuk olacağını müjdeliyor demektir. O zaman sevince diyecek yoktur. Aksi takdirde çocuk olmayacaktır” (Özer, 1946: 6).

Kazakistan’da gebe kalmak için gerçekleştirilen ritüeller ve yatır, türbe ve tekke ziyaret yerleri şöyledir:

Kazaklarda çocuğu olmayan kadınlar bir takım inanış ve âdetlere başvururlar. Yaşar Kalafat bu duruma örnek olarak yapmış olduğu bir derleme neticesinde, “Çocuğu olmayan anne adayını yakınları Bahsi’ye götürürler. Bahsi bebek isteyen anne adayını okur ve üfler. ‘Tu-tu-tu’ yapar efsunlar” (Kalafat, 2009: 353).

Kazakistan’da, Böyle bir durumda doktora başvurmanın yanı sıra bazı evliyaların türbelerine, adak yerlerine ve tawiplere (tawip: baksı, halk hekimi, tabip) giderler. (Argınbayev, 1991).

Kazakistan’ın farklı bölgelerindeki bazı uygulamaları Ziyade, Güney Kazakistan bölgesinde dağ üstünde beşik olan yer var, gebe kalmak isteyen kadını oraya götürürler. *Ahmet Yesevi, Arslan Baba, Gauhar Ana* ve Kazakistan’ın batı ve doğu bölgelerindeki büyük evliyaların türbelerine geceleme ve onların adına dua etmeye ziyarete giderler. (Khalmatova, 1989) olarak ifade etmektedir.

Kısır kadın veya güçsüz erkeğin çocuklu olması için evliya mezarlarına gelerek bir gece orda geceleme ve onların aracılığı ile Allah’a dua ederek çocuk dilemektir. O yere gidip Kur’an okurlar ve yedi “şelpek” lokmasını dağıtırlar. Bu yapılanların hepsi elbette inançtır. Diğer bir yolu da mollaya gidip Kur’an okuturlar ve “köşeriyorlar”. Köşermek, bir kişiye Kur’an okusa, o kişinin hastalığı veya dileği olsa, o kişinin kendi boyu ile eşit beyaz ve kırmızı kumaşları yedi dilim edip dilerler. O yedi dilim ile yedi “kuvırşak” kız çocuklarının oyuncağı, bebeği yaparlar. Sonra bu oyuncak veya bebek ile yedi kuvırşak ıssız bir yere götürüp orada yakarak onun dumanı ile çocuk sahibi olacak kişiyi tütsüler ve çocuk sahibi olması için tedavi ederiz (Nurlanbaeva, 1935).

Benim çocuğum olmuyordu. Bir gün rüyamda Ukaşata’yı gördüm ve o kendisinin türbesini ziyaret etmesini bana söyledi. Ben de çocuk niyeti edip oraya gitmeye karar verdim. Bizim oraya gideceğimiz zaman hava çok soğuktu ve kış günüydü. Oraya giderken şelpek pişirip gittim. Ama Ukaşata Türbesi’ni ziyaret etmeden önce “Yerkayan Türbesi” var oraya gelerek dua etim. Daha sonra Ukaşata Türbesi’ne gelerek dua edip oradaki görevli imama Kur’an okuttum. Pişirdiğim şelpekleri de burada dağıttım. En sonda da kuyuya gidip su çektim. Bu ziyaret sonrası ben hamile kaldım ve çocuğum oldu (Orazbekova, 1986).

İlk olarak Arstan Bab’a gidiyorsun ve bir gece kalıyorsun. Burada gebe kalmak isteyen kadın çocuk sahibi olma niyeti ile Arstan Bab Türbesine gelir. Burada adak adayıp koyun veya başka bir hayvan keser. Bir gece orada geceledikten sonra Ahmet Yesevi Türbesine gelir ve orada çocuk sahibi olmak için bu ulu kişinin inayetine sığınıp Allah’tan çocuk diler (Daraşova, 1944).

Bizim burada Çimkent Şavıldır'de bir beşik tepesi var. Çocuğu olmayanlar veya çocuk sahibi olmak isteyenler buraya gelip dua ederler ve Allah'tan çocuk dilerler. Bazıları buraya yanlarında beşik getirip buraya bırakırlar. Bazıları da buradaki ağaçlara beyaz kumaş parçaları bağlayarak çocuk dileklerinde de bulunurlar (Bazargül, 1942).

Taraz şehrine yakın Ayşe Bibi ve onun terbiyecisi Babaca Hatun Türbesi'ni de ziyaret mekânı olarak tercih ediyorlar. Çünkü onların Pir-Analar olarak çiftleri, aile ocağını desteklediklerine inanıyorlar (Rakhimzhanova, 1989).

Çocuk sahibi olamayan kısır kadın yıkanıp temizlendikten sonra evliyaların kabirlerine varıp tövbe ederek çocuk dilediğinde, kemiğinin yarılıp çocuk sahibi olacağına inanılır (Kaybarulı ve Bopayulı, 1998: 27).

Çocuk saibi olmak isteyen kadınlar kutsal olarak düşündükleri ağaçlara çaputlar bağlayarak çocukları olacağı inancı her iki halk içinde ortak ritüeldir. “Ağaç kültü, Türk kültür ve inanç sistemlerinin en eski çağlarından günümüze kadar varlığını sürdürmüş önemli bir inanç ve kültür unsurudur. Bu kültür unsurunun zamanla fonksiyonlarından sıyrılarak kült haline geliş seyri tam ve kesin olarak tesbit edilememekle beraber; ağaç etrafında teşekkül eden inanç neticesinde ağacın kutsal sayıldığı, sevgi ve saygı gördüğü ve özellikle kam / şam anlık dönemi inanç sistem inde oldukça kuvvetli bir rol üstlendiği, bu konuda yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. İslâmiyet'ten önceki Türk inançlarında, özellikle kam /şam anlık geleneğinde görülen bu kült anlayışı İslamiyet'e geçişle birlikte İslâmî bir havaya bürünerek devam edegelmiştir. Kültlerin etrafında şekillenen bu inançların kaynaklan unutulmuş ve söz konusu inançlar bizzat İslam'ın kendisinden zuhur etmiş gibi kabul görmeğe başlamıştır. Ağaca saygı gösterme ve kutsal addetme, günümüzde de husûsî şartları içinde yaşam akta ve mistik, folklorik ve kültürel bir unsur olarak fonksiyonlarını sürdürmektedir” (Özarslan, 2003: 101).

Yukarıda verilen dinsel-büyüsel yollarla gebe kalma ve kısırlıktan kurtulma uygulamalarına bakıldığında her iki ülkede de ortak pratiklerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Görüldüğü gibi her iki halk da kutsal yerlere sığınma, onlara giderek ziyaret ederek kurban adaması ve bu kutsal kişilerin aracılığı ile Allah'tan çocuk dilemesi olayı ve medet umma durumları ortaklık göstermektedir. Bu yüzden çocuğu olmayan ya da gebe kalmak isteyen kadınların kutsal yerlere, mezarlara, türbelere,

dağlara, sulara ve ağaçlara sığınarak çocuk sahibi olacağına inanır ve bu inanç doğrultusunda da yukarıda görülen ritüel örneklerini gerçekleştirirler.

Gebe kalmak isteyen veya kısırlıktan kurtulmak isteyen kadınların kutsal yerlere, mezarlara, türbelere, dağlara gelerek kurban kesme veya adak kesme uygulaması da ortaklık göstermektedir.

Bu uygulamaların yanı sıra mollalara gidilerek onlara muska yazdırıp çocuk sahibi olma uygulaması da yine iki halk içinde çocuk sahibi olmak amacıyla gerçekleştirilen ortak ritüeller arasındadır.

Türkiye ve Kazakistan'da hemen hemen her bölgede türbe, yatır, mezar gibi kutsal olarak görülen inanç yerleri mevcuttur. Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere halk buralara giderek bazı müşkül durumlardan kurtulmak veya istek ve arzularını dile getirmek için buraları ziyaret ederek bazen geceler bazen de dua ve dileğini yaparak gecelemeden geri döner. Yapılan araştırmada Türkiye'de bu gibi durumlar için en yakın türbe, yatır, mezar vb. kutsal yerler ziyaret edilip bazı ritüeller gerçekleştirilir. Bu durum Kazakistan'da biraz farklılık göstermektedir. Kazakistan'da manevi ruhun en iyi yansıdığı yer olarak Türkistan eyaleti içerisinde, Hoca Ahmet Yesevi Hazretleri'nin türbesi yer almaktadır. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Kazak halkının ister başkan olduktan sonra istersen herhangi bir müşkül durum veya istek ve arzularının gerçekleşmesi için geldikleri ilk yer Ahmet Yesevi Türbesi'dir. Kazakistan'ın farklı yerlerinden buraya gelerek dua edip dileklerde bulundukları kasiyetli (kutsal) yerdir. Bu önemli kutsal yerin yanında Kazak halkının "*üçleme ziyareti*" olarak söyledikleri ve ziyaret ettiği diğer iki önemli kutsal yer de Arstan Bab Türbesi ve Ukaşata Türbesi'dir. Kazak halkının en çok bu üç kutsal yere gelip dua ederek istek ve arzularının gerçekleşmesini istemektedir.

Gerçekleştirdiğimiz görüşmeler esnasında Ahmet Yesevi, Arstan Bab ve Ukaşata Türbelerine farklı milletlerden halklarda hem ziyaret edip dua etmekte hem de bir müşkül (kızını veya oğlunu evlendirmek "kısmeti açılsın diye", ev almak, iş sahibi olmak, okulunda çocuğunun başarılı olmasını istemek vb.) durumunu gidermek için ziyaret ettiğini gördük.

Sovyet zamanında rejimin doğası gereği gizlice yapılan ve bu nedenle de “gelenek çevreleri” gittikçe daralmaya yüz tutan bazı uygulama ve pratiklerin kökleri üzerinde güçlenip yeşererek yeniden canlandıkları ve halk dini hayatında son derece önemli dini kült ve odak merkezlerine dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda başta Hoca Ahmet Yesevî Hazretlerinin türbesi (Kesene) ve onu ziyaret edebilmek için önce gidilmesi ve ziyaret edilmesi şart olarak koşulan Arslan Baba (Bab) Türbesi ayrıcalıklı ve öncelikli bir yere sahiptir. Bir başka ifadeyle yerel geleneğe göre usulünce bir Yesevî ziyareti için önce Arslan Baba’nın ziyaret edilip sonra Türkistan’a “Kesene”ye (Türbe’ye) gelinmesi gerekir. Bu birincil ziyaret merkezleriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilen sadece Güney Kazakistan’da yüzlerce Karasaş Ana, Ak Ata, Esen Koca Ata, Jolşı Baba, Bozdak Ata, Domalak Ana, Beydibek Ata, Koz Ata, Kos Ana, Sunak Ata, Gavher Ana, Sıpirgı Ata, Ayşe Bibi, Temirşi Ata, Kız Evliye, Derviş Ata, Anar Eje, Jılağan Ata, Meryem Ana, Nur Ata, Ukaşa Ata, Ğbrahim Ata, Ülken Koşkar Ata, Mirali Baba, Kaji Ata gibi adlarla anılan ziyaret merkezi vardır. Aynı durum Sayram, Taraz, Çimkent, Kızılorda, Mangıstav ve Aktav’da da geçerlidir (Çobanoğlu, 2018: 2-3).

Yukarıda verilen türbe, yatır ve mezar gibi kutsal yerlere gelerek dua etme ve dilek dileme olayının yanında, gebe kalmak veya kısırlıktan kurtulmak isteyen kadınların en çok ziyaret ederek gerçekleştirdikleri ritüellerden birisi de kutsal olarak gördükleri dağ ziyaretleridir. Dağın Tanrı’ya yakın olduğunun düşünülmesinden dolayı ve dağ kültü inancının çok eskilere dayanması bu durumun oluşmasına sebep olmuştur.

Bütün Türk boylarında dağ kutsal sayılmış ve dağa karşı beslenen inançların kökünün çok eskilere dayandığı ve bu inanç kültürünün oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. “Bu yaygınlık o kadar geniştir ki, birçok Türk boyu cedlerini, soylarını dağla, yükseklikle alakalı düşünmüşlerdir” (Seyidof, 1982: 32). “Dağ kültü sadece Türklere ait olmayıp çok eski çağlardan beri muhtelif milletlerde de bulunduğu bilinen cihanşimul bir kültür. Eski Yahudiler Sina dağı, Araplar Arafat dağı, Yunanlılar Olimpos’u, Hintliler Himalaya’yı, Moğallar Burhan Kuldun’u,” (İnan, 1991: 253) kutsal sayarak ziyaret ve bazı törensel ritüeller gerçekleştirmişlerdir.

Türk halklarının İslamiyet öncesi inandıkları din olan Şamanizm de dağ kültü önemli bir yer tutmaktadır. “Şamanist olan Türkler, elde edilen veriler sonrasında İslam dinini

benimsemiş olmalarına rağmen dağ kültürünün ne kadar önemli olduğunu görülmektedir. Özbekistan’da Karatağ gibi. Eski etkiler içindeki Türkler, dağın (Yer-Su) denilen ruhlarına, bazen Tanrısına önem vererek dağları ziyaret ediyorlar. Bu ziyaretlerde kurbanlar kesilir ve ağaçlara bezler bağlanır” (Tanyu, 1973: 30). Dağ kültürünün izlerine bakıldığında onlardan yardım istendiği ve onlara sığınıldığı görülmektedir. Bu yüzden de birçok insan onları ziyaret eder, onlara kurbanlar keserek onların gönüllerini kazandıklarını düşünürler ve o kutsal dağ olarak gördükleri yerdeki bazı ağaçlara bez bağlayarak dilek ve isteklerinin gerçek olacağına inanırlar. Bu açıdan bakıldığında gebe kalmak veya kısırlıktan kurtulmak isteyen kadınların eskiden günümüze kadar gelen dağ kültü inancının etkisi ile buralara gelerek bazı ritüeller gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu inanç ve dilekler doğrultusunda gerçekleştiren dağ ziyaretleri her iki halkta da yaygın olarak görülmektedir. Dağ ziyareti ritüellerinin Türkiye ve Kazakistan’daki örnekleri şöyledir:

Abay memleketinde bir mağara var ve buraya dua ve dilekleri olanlar geliyor. Çünkü orada 1001 türlü şeye çare olduğuna inanılıyor. O mağaraya gelip çocuk dileğinde bulunup dua edilir (Begdilla, 1977).

Kazakistan’da “Jılağan Ata” adlı yer var. Buraya çocuğu olmayan kişiler gelerek çocuk dileklerinde bulunurlar. Buraya önceden niyet edip gelerek belli ritüeller eşliğinde niyetlerini söylerler ve sonra da Allah’tan çocuk vermesini beklerler (Hamidullina, 1946).

Bu gibi dinsel-büyüsel işlemlerin yanında Türkiye ve Kazakistan’da, kısırlığı gidermek ve gebe kalmak için gerçekleştirilen bazı akılcı-gerçekçi olan âdet ve inanmalar da vardır.

Günümüzde çocuğu olmayan kadınlar doktora gidip tedavi oluyor. Eskiden çocuğu olmayan kadınlar, irfana (hocaya) gidip onlardan dua alıp ve muska yazdırarak çocuk sahibi olacağına inanırlardı (Gül, 1946).

Üç tane muska yazılır. Biri suya bırakılır; sonra bu su içilir. İkincisi, kadının entarisinin ön kısmına, tam cinsel organının karşısına, üçüncüsü de döşəğinin uygun bir yerine

dikilir. Kadın ve erkek birbirlerini arzulayıp da yattıkları zaman kadın çocuğa kalır (Örnek, 1971: 56).

Çocuğu olmayan ve düşük yapan kadınlar, çocuklarının olması için muska takarlar. Bu muska sayesinde çocuk sahibi olacağına inanıldığından çocuk doğduğu zaman bu muska çocuğa takılır (Öziç, 2000: 157).

Tahtacı Türkmenlerinde, “çocuğu olmayan kadınlar hoca adıyla bilinen kişilere giderek onalara muska yaptırır. Yaptırdıkları bu muskayı da doğum sonlanıncaya kadar üzerlerinde taşırlar.” (Selçuk, 2004:165).

Akılcı-Gerçekçi İlaç ve Onarma Tipinde Gerçekleştirilen Ritüeller.

Bu ritüel altındaki incelemelere bakıldığında bunların tıbbi olarak etkili olduğu hakkında inceleme ve değerlendirme yapılmamıştır. Ancak halk arasında uygulanan gebe kalamayan kadının küçükken geçirmiş olduğu bir soğukluk veya buna benzer bir hastalık sonrası hamile kalamadığına dair birtakım inanç ve düşünceler vardır. Bu durumu tedavi etmek için Türkiye ve Kazakistan halkı arasında gebe kalmak isteyen kadını sıcak tutmak ve onu terletmek üzerine bazı pratiklerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Soğuk alan kişi sıcak tutmak ve terletmek için bazı nesnelerin üzerine oturtmak gibi uygulamaların yanı sıra onun içini ısıtacak şeylerde yedirilip içirildiği çalışmalar esnasında görülmüştür. Bu duruma tıbbi açıdan bakıldığında ise, “nenelerin tedavisindeki buhara durmanın, ısıtmanın, genital bölgelere giden kan akışını arttırdığı ve intihabın (enfeksiyonun) çözülmesine yardımcı olduğu düşünülebilir” (Şahin, 1962: 67). Bu açıdan bakıldığında halk kendi yaşamında gebe kalamayan kadınlar için çözüm yolları üretmiş ve bunlarında bazılarının sonuç vermesi üzerine bu pratik her iki halk arasında da uygulanmış ve uygulanmaya da devam etmektedir. Gerçekleştirilen pratiklere bakıldığında iki ülkenin de kültürel yaşamlarındaki koşullara bağlı olarak tedavi yöntemleri geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin Kazakistan’da göçebe hayatı yaşayan kişilerin at ve atın derisi ile tedavi ettiği, bunun yanında bazı kuşlardan ve diğer hayvan türlerinden de yararlanarak kısırlıktan kurtulup gebe kalmak için çareler arayarak tedavi yöntemleri geliştirdiklerini görülürken, “Çocuk sahibi olmak için Anadolu’da, sıcak plasentaya oturmak; lahana pırasa buğusunda durma; ebegümeci otunu kaynatmak ya da saman buğusuna oturmak gibi vücudu ısıtma esasına dayanan”

(Karaaslan, 2010: 61) bazı ilaç ve onarma tipinde gerçekleştirilen ritüellerin olduğu görülmektedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Soğan, maydanozu 5 veya 8 dakika kaynatıp ılıttıktan sonra 15 gün boyunca içilerek kısırlıktan kurtulunulacağına inanıldığı veya 7 yıl çocuğu olmayan kişiyi tavuğun pisliğinin üstüne sıcakken oturtulması, yumurtayı kaynatarak sıcakken üstüne oturtulması veya hamama götürülmesi yöntemleri ile çocuk sahibi olacağına inanılmaktadır (Şahingöz, 1975).

Anadolu’nun Çukurova bölgesinde yaşayan Varsak Türkmenlerinde, “çocuğu olmayan kadınlar, ardıç ağacının kabuğu ve dalları kaynatılarak onun buğunu (buharına) oturtulur. Üzerine de cinsinden herhangi bir örtü örtülerek, kadının buharı daha iyi alması sağlanır. Yine ardıç ağacının yaprakları serilerek, çocuğu olmayan kadın onun üzerine yatırılır. Üzeri de örtülerek kadının terlemesi sağlanır. Eğer üşüşmüş ise bu yolla soğuk algınlığı giderilir ve kocasıyla beraber olması istenir” (İncir, 2011: 12).

Karabiber, üzümle dövülür çıkmı edilip rahime konur, taş ısıtılır üstüne zeytinyağı dökülür buğusuna oturulur. Tavuk pisliği kaynatılır buğusuna oturulur. Kaynamış maydanozun suyu içilir. Kadın ayaklarından tavana asılıp sallanır. Şişe kızdırıp rahime değdirirler. Ardıç, saman karın buğusuna oturulur. Kadının kasıkları çekilir, beli çekilir. Kiremit ısıtılır, kadın kiremide işer, onun buğusuna oturur (Balıkçı, 1998: 63).

Adana’da çeşitli bitkilerden ilaçlar yapılır. Ocakta soğan pişirilir, zeytinyağına batırılır, tülbentlere sarılır, rahme konur. İkiz doğuran kadının gömleğinden geçirilir. Uçkuru kısır kadının beline bağlanır. Hacca gidene gömlek verilir, gömlek orada yıkanır. Çocuk sahibi olmak isteyen kadın bu gömleği giyer. Kırk kişiden çocuğu olsun diye para toplanır, altın anahtar alınır, kadın boynuna takar. Karnına ısıtılmış kireç suyu ve zeytinyağı sürülür. Samanla soğan kabuğu kaynatılır, buğusuna oturulur. Hacdən gelmiş 40 taş ile 40 tane buğday suya ıslanır, kadın onunla yıkanır” (Başçetinçelik, 1998: 29-33).

Bele testi vurdurulur. Ekmeğe kibrit dikilerek bel bardakla çektilir. Âdetliyen bele tuz bağlanır, yumurtanın sarısı göz taşına bulanır bele sürülür. Sarımsak dövülür

tülbentle bağlanır ve rahme sıvanır. Süt buğusuna oturtulur. Süt kaynatılır, tuzsuz tereyağda beyaz soğan kavrularak sütle karıştırılır, buğulattılır. Maydanoz ve sarımsak sütle kaynatılarak üstüne oturulur. Yulaf kaynatılır, buğusuna yatılır (Altun, 2003: 79).

Gebe kalmak için; “rahime pişmiş soğan cücüğü yerleştirmek, maydanozlu sıcak suya oturmak, sıcak taşın üstüne oturma, hamamda hamam taşının üstüne kırılan yumurta üstüne oturmak, rahim çektirmek, bal ve pamuğu birlikte uterusu (rahim) koymak, kazanda maydanoz ve nane buhuruna oturmak; havasını solumak, sütün buharını solumak, maydanoz; tereyağı; çörekotu ve kabak içi ısıtılıp uterusu (rahim) koymak, ceviz yaprağı; böğürtlen; maydanoz gibi bitkileri kaynatarak suyunu içmek” (Eroğlu, 2017: 182) gibi pratikler gerçekleştirilmektedir.

Çocuk sahibi olamayan kadınların “rahime baharat, ilaç, kesme şeker üzerine gliserin uygulama, buhara, kızgın taş, kiremite oturma, bele yakı yakma, karnı ve kasıkları çektirme, kaplıcalara gitme, belirli gıdaları sık sık yeme gibi uygulamalar da yoğun şekilde yapılmaktadır. Bal, böğürtlen kökü, ebegümeci otu, sarı şebboy çiçeği ve keten tohumu karıştırılıp yedirilir. Bazı yörelerde bu karışım bir gece yıldızlara karşı bekletilip sabah kadına yedirilir. Ayrıca Rakı ve kinin karıştırılıp kadına içirilir. Başka başka maddelerde kaynatılarak içirilir veya rahime yerleştirilir” (Yalçın, 2011: 41).

Agat taşı¹⁴ anlatılanlara göre gökten düşen yarı canlı bir taştır. Bu taş çocuğu olmayan kadına verilir. Kadın bu taşı uzun bir süre cebinde taşır; çünkü taşın etkisini gösterebilmesi için tenle temas etmesi gerekir. Taşı bir müddet üzerinde taşıyanların çocuğunun olacağına inanılır. Miskete benzeyen bu taş çocuğu olmayan kadın tarafından kötüye de kullanılabilir. Eğer çocuğu olmayan kadın bu taşı hamile veya yeni doğum yapmış bir bayanın yanında, avucunda sıkarsa hamile kadının çocuğunu düşürdüğüne, yeni doğum yapmış kadının ise çocuğunu kaybettiğine ve o kadının bir daha hiç çocuğu olmayacağına inanılır (Bolçay, 2011: 588).

Çocuğu olmayan kadın ölçümcüye götürülüp beli çekilir, beline yakı yapılır. Yeni kesilmiş hayvanın işkembe buğusuna veya sarı kabak kabuğunu kaynatıp onun buğusuna oturtulur. Devetabanı bitkisi, zeytinyağının içinde bekletip çocuğu olmayan kadınların rahmine konur.

¹⁴ Yakasız Gömlek

Çavşırotu kaynatılıp içirilir ve bu bitkinin kökü balla karıştırılıp çocuğu olmayana yedirilir (Kuzu, 2010: 43).

Eskiden çocuğu olmayan kadınlar koca karılara giderlerdi. Böğürtlen kaynatırlar, içine sigara atar içerlerdi (Demir ve Bakar, 2014: 119).

Kazakistan’da gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Kısır kadının çocuksuz olmasına sebep belki soğuktan çok hasta olmasından dolayı olabilir. Evvelki zamanlarda doktorlar olmadı. O zamandaki ninelerimiz atın yağını tedavi etmek için kısır kadının içine sürmüşlerdir. Bu tedavi uygulaması ile hastalıktan iyileşerek kısır kadınlar çocuk sahibi olmuşlardır (Kabılbaeva, 1966).

Kısırlıktan kurtulmak için semiz (besili) atlardan birisini keserek güçsüz erkeği dişi atın yani kısırağın derisiyle, kısır kadını ise aygırın derisi ile sararak terletiriz. Bu derileri insanın üstüne boşuna örtmezler. Bu derileri önce ısıtarak yağa koyarlar ve tuzladıktan sonra da örterler. Böyle yaptıktan sonra ikisi de üç veya dört gün boyunca hiç soğuk yere çıkmayarak kendilerini sıcak tutmaları gerek. Eğer imkân olursa bu uygulamayı her ay yapmak daha faydalı olur. Böyle yapmalarının sonunda vücutlarındaki tüm soğuk gider ve inşallah çocuk sahibi olurlar (Nurlanbaeva, 1935).

Benim gebe kalmak isteyen kadınlar için yapılan kuş yuvası ile ilgili bildiğim bir uygulama var. Bu kuş, *Kurkultay*’dır. Biz onun yuvasını alırız. Sonra o yuvayı ılık suya koyarız. Sonra o yuvanın içine yumurta koyarız ve çocuk sahibi olmak isteyen kişiyi bunun üstüne oturmasını isteriz. Böylece o kişinin çocuğu olacağına inanılır (Bekjigitova, 1939).

Gebe kalmak isteyen kadın için bizim buralarda “*Kara torgay*” kuşu var. Onu yakalayıp gebe kalmak isteyen kişinin bağrına basılır. Sonra da çocuğu olsun diye dua edilerek dilek dilenir (Tükenbayeva, 1918).

Çocuk sahibi olamayan kadını kuş yuvasına sıcak bir şeyler koyarak oturturuz ve onun soğuk almasını geçiririz. Böylece çocuk sahibi olacağına inanırız. Erkekleri de kan akışlarını sağlamak ve hızlandırmak için bazı şeyler yaparak bu ailenin çocuk sahibi olmasının yolları aranır (Nurjanbaeva, 1935).

Ben size gebe kalmak için yapılan bir olayı anlatayım. Çok çocuk sahibi olan yani çok doğum yapmış kadın, gebe kalamayan kişiye doğum sonrası iç giyimlerini verir. Mesela, ben beş çocuk yaptım ve etrafımdaki genç gelinler bizimde çocuğumuz çok olsun diye iç giyimlerimi doğumdan sonra veya belli bir zaman sonra onlar istediler. Biz buna “jugustu bolsın” diyoruz. Yani o kadının doğurganlık özelliği bize de geçsin diye böyle yapılır (Ulsara, 1949).

Kazaklar çocuğu çok seven halktır. Bizde, “*çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar*” diye atasözü vardır. Buradan da Kazak halkının çocuğu ne kadar çok sevdiği görülüyor. Bu sebepten eve yeni gele gelin çabuk çocuklu ve oğlanlı olsun diye ona koyunun şirdenini yediririz. Evdeki yaşlı ve büyük kişiler genç geline, “çok yaşa, Allah çoluk çocuk sahibi olmayı nasip etsin. Oğlanların çok olsun” diyerek dua ve dileklerini yeni geline söylerler (Sarsenbaeva, 1979).

Bizim Kazakistan’da gebe kalmak isteyen kadınlar için biz bazen doğum yapan kadının toyunda saçılan saçıyı gebe kalmak isteyen kadına veririz. Bu doğum yapan kadının saçları aracılığı ile doğum özelliğinin gebe kalamayan kadına da geçsin diye yapılan bir şeydir (Nurkasbayeva, 1952).

Yeni gelinin bir yıl boyunca çocuğu olmadığında, annesi tarafından birisinin çocuğunu koynuna alarak yatar. Bu durumdan sonra kısır kadının çocuğu olacağına inanılır (Kaybarulı ve Bopayulı, 1998: 63).

Bez bağlama geleneğine baktığımızda, Şamanizm’in yansıması olduğudur. İslamiyet’le etkileşimden sonra günümüzde de bez bağlama ve kutsal yerleri ziyaret etme pratiklerinin hala uygulandığını görmekteyiz. Bütün bu uygulamalar kutsal olarak görülen yerlerdeki küçük çalılıklar, ağaçlar ve orada bulun bazı tel örgülerine dilekler dilenerek bez ve çaput bağlandığı ve bu adaklar için kurbanlar kesildiği görülmektedir. Buralara gelen insanlar, müşkül durumlarından kurtulmak ve dileklerinin gerçekleştirmek için birtakım ritüeller uygulamaları geçmişten günümüze kadar devam eden pratiklerdir.

Çocuk isteme ve gebe kalmak için gerçekleştirilen çeşitli pratikler ve “Türk kültürü içerisinde türbe, yatır ve adak yerleriyle ilgili inançlar oldukça fazla ve yaygındır. Orta

Asya Türkleri ve Türkiye Türkleri arasındaki kültür bağları ve inanç sistemleri incelendiğinde türbeler, yatırlar ve adale yerleriyle ilgili inanç ve uygulamaların günümüzde hala canlı olarak yaşamakta olduğu ve ağaçlara bez [nezir] bağlamak, değişik yerlere kurban kesmek, evliya ve türbeleri ziyaret etmek ve adaklar adamanın Türklerin İslamiyet öncesi dini inançlarından kalma bir anlayış olduğu bilinen bir husustur” (Özarslan, 2009: 301).

Kutsal yerlere giderek orada çocuk sahibi olmak için namaz kılıp dua etmesi ve burada dileğinin gerçekleşmesi için adadığı kurbanı kesmesi, İslam dininin etkisi altında inançsal olarak gerçekleştirilirken, yine kutsal yerlerde bulunan çalı, ağaç veya başka nesnelere bez ve çaputlar bağlama ise sihri pratikler olarak karşımıza çıkmakta ve halk tarafından uygulanmaktadır.

Kutsal yerlere giderek buradaki bazı çalı, ağaç ve diğer eşyalara bez bağlama ritüelinin Türkiye’deki örnekleri şöyledir:

Siirt’te, kayın ağaçlarının kutsal sayılıp çaput bağlandığı Kız Evliya tepesinde, dilek sahipleri bu ağaçları sık sık ziyaret eder (Kalafat, 1995: 176).

Kutsal yerlere giderek buradaki bazı çalı, ağaç ve diğer eşyalara bez bağlama ritüelinin Kazakistan’daki örnekleri şunlardır:

Doğum geleneği içinde gerçekleştirilen büyüye bağlı birçok pratik vardır. Gebe kalmak ve kısırlıktan kurtulmak isteyen kadın, büyüsel işlemler yani olağanüstü güçlerin yardımı ile çocuk sahibi olabileceğine inanır ve bu doğrultuda bazı uygulamalar gerçekleştirir. Yapılan bu büyüsel uygulamaları iki başlık altında incelemek olursak, birinci ilke “Benzer benzeri etkiler” (Örnek, 1971: 220) ilkesidir. Bu ilkeye baktığımızda bir şeyin taklidini yaparak ya da benzer işlemler gerçekleştirilerek kişinin istek ve dileklerinin gerçekleşmesi için yapmış olduğu büyüsel işlemdir. İkincisi ise, “parçanın bütüne ait oluşudur. Esası temas ilkesine dayanan büyü birbirine bağı ya da birbiriyle teması olan şeylerin, sempatik bağ sonucu birbirini etkileyeceği inancına dayandırılarak uygulanan” (Örnek, 1971: 222) bir çare arama ve müşkül durumdan kurtulma için gerçekleştirilen büyü uygulamasıdır.

Türkiye ve Kazakistan’da çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen dinsel büyüsel ve akılcı gerçekçi ritüellere bakıldığında, her iki halkında farklı coğrafyalarda olmasına rağmen birçok yönden benzer uygulamaları gerçekleştirdikleri inceleme sonrası görülmektedir. Çocuk sahibi

olmak için türbeye, hocaya giderek adak veya kurban kesmek, dağ ve ağaç kutsal görülen yerleri ziyaret etmek gibi dinsel büyüsel olarak yapılan ritüellerin yanında temas büyüüne dayalı da gerçekleştirilen pratiklerde benzerlikler olduğu görülmüştür.

3.1.2. Evlat Edinme Geleneği

Türk kültür ekolojisi içerisinde çocuk sahibi olmak hem toplum içerisinde saygı kazanmak hem de soyunun devamı için her zaman önemli bir durum olarak görülmüştür. Çocuk sahibi olmak isteyen eşler birtakım çarelere başvurur ve bunun neticesinde de çocuk olması için dua eder ve Allah'tan çocuk dilerler. Bütün bunları gerçekleştirdikten sonra da hala daha çocuk sahibi olamıyorlarsa, son çare olarak evlat edinme yolunu seçerler. Evlat edinme yakın akrabadan, yabancı kişilerden veya bir kurumdan şeklinde gerçekleştirilebilir.

Evlat edinen aile çocuğu başkasından alıp bakar ve büyütür. Bu olaya “*evlat edinme*” diyoruz. Çocuk Türk kültür ekolojisi içerisinde çok önemli bir yere sahip olması sebebi ile çeşitli çare ve uygulamalar sonrası çocuk sahibi olamayan kişiler evlat edinme yolunu denediği görülmektedir. “Türk halkları arasında çok eskilere dayandığı söylenen evlatlık edinme, yani “*bala asıroo*”nun Türk halklarının bir arada yaşamadığı dönemden kalan bir uygulama olduğu düşüncesi yer alır. Nitekim Kırgızlarda “*asıra*” şeklinde ifade edilen bu tabirin, Uygurlarda “*asiri*”, Çuvaşlarda “*usra*”, Özbek ve Tatarlarda “*asra*”, Altay-Hakaslarda “*azıra*”, Kazaklarda “*asıra*” şeklinde kullanıldığı görülür. Anlam itibarıyla başka birinin çocuğuna bakıp büyütme şeklinde izah edilen bu tabirin, eski Türk dilinde “*az*”, yani (azık) kökünden türeyerek azıklanmak, bakmak, büyütme şeklinde kullanıldığı dikkati çeker” (Ünal, 2015: 31). Bu uygulamanın bazı fonetikal değişiklikler sonucunda Türkiye, Kazakistan, Özbek, Tatar, Kırgız, Azerbaycan, Çuvaş ve Uygur Türkleri gibi diğer Türk boylarında da eskiden beri gerçekleştirilen bir gelenek olduğu görülmektedir.

Türkiye’de çocuğu olmayan ailenin bir başkasının çocuğunu almasına “*Evlat edinme*” diye ifade edilirken, “Kırgızlarda ‘*Asırap aluu*’ (Polat, 2008: 74) şeklinde ifade edilmekte ve bazı küçük ses değişiklikleri ile Kazaklarda “*Asırap alu*” olarak söylenmektedir. Bu evlat edinme geleneği Türk boylarında eskiden beri gerçekleştirilen çok yaygın olan bir gelenektir.

Türkiye’de evlat edinme ile ilgili görülen örnekler şöyledir:

Türkiye’de evlat edinme geleneğine bakıldığında çocuk sahibi olamayan kişiler ya yakın akrabalarından ya da çocuk esirgeme kurumlarından evlat edinmektedir. Bu işlemler sonrasında yakın akrabadan evlat edinmenin bazı olumsuz yönleri ile karşılaşmaktadır. Belli bir zaman geçtikten sonra çocuğun annesinin gördükçe dayanamayıp ya da hasret çekip çocuğunu geri alması gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Bunlardan başka bazı kişiler ailelere para vermekte ve bu da daha sonra bazı problemleri beraberinde getirmektedir.

Bu gibi olumsuz durumlardan başka evlat edinme konusunda çok iyi durumlarda söz konusu olmaktadır. Kimsesiz büyümekten kurtulan çocuklar da bu evlat edinme yolu ile bir aile sahibi olabilmektedir. Her iki şekilde günümüzde görülen örneklerdir.

Kazakistan’da evlat edinme ile ilgili görülen örnekler şunlardır:

Kazak halkının kültürel yaşamında “çocuk asırıp alu (evlat edinme) geleneği, geçmişten beri kalıplaşmış bir gelenektir. Kendi çocuğu olmayan kişiler başka kişinin çocuğunu evlat edinmektedir” (Argınbaev, 1996: 48).

Ömür boyu çocuksuz olan kadınlara “*bedev*”, “*kısır*” denir. Bu çok kötü bir şeydir. Bu kısırlık sorunu sadece kadınlarda değil erkelerde de vardır. Onlara “*belsiz*”, “*güçsüz*” denir. Bu gibi insanlara elbet kendi ailesindeki insanlar “*Biçarelere Allah evlat vermemiş*” diyerek onlara esirgeyerek bakarlar. Eğer ki bu gibi durumlarda eşler birbirini çok severse, karı koca birbirini boşamak istemezler. Kardeşlerinin, hısım ve akrabalarının birisinin çocuklarını evlat edinirler. Bu yoldan başka da yetimhaneden bir çocuğu veya başka ailelerin fazla olan çocuklarını evlat edinirler. Elbet her zaman kendisine layık zihniyette olmayabilir. Bizim zamanımızda çocuğu yetimhaneden almak daha doğru görülmekteydi (Nurjanbaeva, 1935).

Eski zamanlarda ve günümüzde çocuğu olamamış karı kocalara öz ailesindeki bakış açısı ve davranışları iyi olmamıştır. Bu gibi aileler, herhangi bir akrabalarından çocuk evlat edinmişlerdir. O çocuğu öz çocuğu gibi büyütmüşler. Kız çocuğu evlat edinseler, ona iyi bir eğitim vererek terbiye etmiş ve onun “*kız uzatu*” (kızı gelin etme) toyunu yapmışlardır. Oğlan çocuk evlat edinmişlerse, ona da iyi bir eğitim ve terbiye vererek

büyütüp yetiştirmişlerdir. Evlenme çağı geldiğinde başlık parasını verip onun gelin alma toyunu yapmışlardır (Kırkımbayeva, 1946).

Eski zamanlarda sadece kendi akrabalarının değil, başka soyların da çocuklarını evlat etmişler. Böyle çocuklar büyüdüktan sonra öz halkına, öz anne-babasına gitmek istese, bu duruma karşı gelmemişlerdir. Evlat edinilen çocuğun soyu üvey soydan olsa, babası öldükten sonra o çocuk mirasını alarak kendi halkına gidebilirdi. Kendi akrabalarından evlat edinilen çocuk ise yasal olarak mirasçı sayılmaktaydı (Ahatayeva, 1954).

3.1.3. Gebelikten Korunma

Türkiye ve Kazakistan'da gebelikten korunmak için yapılan pratikleri sorduğumuzda benzer cevaplar verilmiştir. Bunun hem dinsel yönden hem de toplumsal ahlak kuralları bakımından doğru olmadığı ifade edilmiş ve bu gibi durumlardan kaçınıldığı söylenmiştir.

Geçmişten günümüze kadar hemen hemen her toplumda yeni evlenen çiftten çocuk sahibi olmaları istenmiştir. Bu toplumsal baskı ve ailevi istek günümüzde yaşanan eğitimsel değişimler ve kültürel dönüşümler bağlamında çocuk sahibi olma veya az çocuk sahibi olma yönünde değişime uğramıştır. Eskiden çok çocuk sahibi olmak iş gücü ve toplumsal güç ifade etmekteydi. Kültürel yaşam ve hayat koşullarındaki değişimler insanların bu bakış açısının da değişmesini sağlamıştır. Bu sebeple daha az çocuk sahibi olmak ve bazı yöntemlerle gebe kalmaktan korunma yolları kullanılmaya başlamıştır. Değişen bu durum daha çok şehir yaşamında etkili olurken, kırsal bölgelerde hala daha insan gücüne dayalı bir yaşam koşulları hâkim olmasından çok çocuklu aileler mevcuttur. Gebelikten korunma durumunun genelde şehir yaşamında uygulandığı görülmektedir. Şehir yaşamında eğitim durumunun farklı olması ve toplumsal baskının burada daha az olması da gebelikten korunma durumunu etkilemiştir. Burada yaşayan kişiler evlenir evlenmez çocuk sahibi olmak yerine daha sonraki zamanlarda çocuk sahibi olmayı tercih ederler.

Türkiye ve Kazakistan'ın bazı bölgelerinde çok çocuk sahibi olmak toplum içerisinde saygınlık statüsü kazanmaya yardımcı olmuştur ki bu yüzden gebelikten korunmak gibi uygulamalar çok az görülmüştür. Yapılan saha araştırmalarında Türkiye'nin doğu ve

güney doğusunda, Kazakistan' güney (Çimkent, Türkistan) bölgesinde hemen her ailede altı çocuk olduğu tespit edilmiştir. Bu sayının bazı yerlerde on çocuğun üzerinde olduğu görülmüştür. Bunun yanında Türkiye'de Akdeniz, Ege, Marmara ve İç Anadolu'nun bazı bölgelerinde genelde iki çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Bu durumun benzeri de Kazakistan'da Astana, Almatı gibi bölgelerde görülmektedir.

Kazakistan'da altı çocuk sahibi kadınlara madalya verilmekte ve bazılarına da ve verildiği yapılan derlemeler sonucunda görülmüştür. Çünkü bu durum Kazakistan'da çocuk doğumunu ve nüfus artışını destekleyen bir devlet politikasıdır. Bu sebepten gebelikten korunma üzerine yapılan görüşmelerde bu soruya *Allah katında bu durum çok günahtır, Allah'ın verdiği biz nasıl karşı çıkarız* gibi cevaplar verilmiştir.

Gebelikten korunma her iki toplumda da hoş karşılanmasa ve günah olarak ifade edilse de yapılan araştırmalar sonucunda bu duruma örnek bazı uygulamalar ifade edilmiştir. Gebe kalmadan kaçınmaya verilen uygulama örnekleri şöyledir:

Türkiye'de gebelikten korunma örnekleri şunlardır:

Eskişehir'de rahime sabun koyulur. Ebegümeci otuyla zeytinyağı karıştırılarak hazırlanan macun rahme koyulur (Artun, 2008: 139).

Gebe kalmaktan korunmaya yönelik "kaynatılan ayrikotu kökünün ve kına suyunun içilmesinin gebelik oluşumunu engelleyeceği ve ayrıca kola-aspirin karışımı, maydanoz suyu, peynir suyu, üzüm sirkesi ve bal karışımlarının içilmesinin de gebeliği sonlandırdığına inanılmakta ve uygulanmakta olduğu saptanmıştır. Gebeliği sonlandırmak için ağır kaldırma ve zıplamak kullanılan yöntemler arasında sayılmaktadır" (Eroğlu, vd., 2017: 182) gibi geleneksel pratikler uygulanmaktadır.

Kazakistan'da yapılan derlemelerde, Kazak halkı gebe kalmayı önlemek için hiçbir uygulama yapmadıklarını ve gebe kalan kadınlarında düşük yapmak gibi günah sayılan bir durumu yapmadıklarını söylemişlerdir.

3.1.4. Çocuğun Sağlıklı Doğması İçin Yapılanlar

Hamile kaldığını öğrenen kadın çocuğunu sağlıklı bir şekilde dünyaya getirip eline almak için birtakım tedbirlere başvurmaktadır. Bu tedbirler çocuk sahibi olmak ve

kısırlığı gidermekte de olduğu gibi hem büyüsel yollarla gerçekleştirilen sakınma ve pratikler hem de akılcı gerçekçi yollarla gerçekleştirilen pratiklerdir. Bütün bu pratikler çocuğun düşmesini engellemek, sağlıklı bir şekilde kucağına almak için gerçekleştirilmektedir.

Kültürel yaşam içerisinde geçmişten günümüze kadar çocuğun sağlıklı doğması için Türk dünyasının hepsinde bu duruma yönelik pratikler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazılarını A. İnan şöyle ifade eder: “Yakutlar, aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar. Urenhalar (Tuba) çocuğu doğduğu gibi kazanın altına saklarlar, kazanın içine “ak eren” denilen ongon’u koyup bunun yanına arpa unundan yapılan bir bebek bırakırlar. Çocuğu yaşamayan Başkurtlar da Müslüman oldukları halde, ölüm meleğini aldatmaya çalışırlar. Çocuğu doğduğu gibi ebe eline alıp dışarı çıkar, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuk babasının evinin penceresinden seslenir: Yabancı ülkeden bir çocuk getirdim. Satın alan var mı?” der. Pazarlık başlar. Çocuk için kendi ağırlığında demir verip satın alırlar. Çocuğa Demir yahut Satıpdı, Satılmış gibi bir ad verirler” (İnan, 2006: 174).

Çocuğu kötü ruhlardan korunma ve çocuğun sağlıklı olarak yaşaması için Türk dünyasında ad koyma pratiği uygulaması benzerlik göstermektedir. Bu da eskiden birlikte yaşayan Türk halklarının zamanla farklı coğrafyalarda varlıklarını sürdürmelerinden ve geçmişteki ortak inanç sistemlerinden kaynaklanmaktadır.

Türk dünyasından örneklerle baktığımızda, “Tatarlarda yeni doğan bebeği yaşlı bir ebe veya dede eline alıp sokağa çıkar ve pencere önüne gelip “Çocuk satıyorum, alacak mısınız?” diye üç kere seslenirmiş. Evin içinden annesi veya babası “Hakkı nedir?” diye sorar ve fiyatını öğrendikten sonra kendi aralarında konuşarak çocuğu satın almaya karar verirlermiş. Satılan bebeğin ismi veya lakabı da bundan dolayı Satıy, Satlık ve Satkol olurmuş” (Çetin, 2009: 68).

Kırgızlar, “yaşamayan çocuk ile ilgili olarak, halka arasında “Akika” geleneği vardır. Bu gelenekte çocuğu yaşamayan aileler, doğan çocuk kız ise keçi veya koyun, erkek ise muhakkak koyun keserler. Etini çok iyi pişirip ihtiyarları çağırırlar. Onlar dişlerini kemiğe deydirmemeye çalışarak etleri yerler. Ayrıla kemikleri bir yere, özellikle mezarlığa gömerler. Bu işleme “Akika” adı verilir (Polat, 2008: 77).

Çocuğun sağlıklı olarak dünyaya gelmesi ve yaşaması için Özbek halkında çocuğun sağlıklı olması için kilit kilitleme ve hayır dağıtma şeklinde gerçekleştirdiği iki pratik vardır. “Gebe kadının hamilelik süreci tamamlanmadığı zaman veya doğum sonrası hemen yaşamını yitirmesi durumlarında bir mollaya gidilerek bu pratiğin uygulanması yapılması düşüncesi vardır. Bu durumla karşılaşan anne adayı mollaya giderek durumu anlatır ve molla annenin sağlıklı doğum yapabilmesi adına hamilelik ve doğum sürecinde asma kilidi kilitli vaziyette tutar doğum sağlıklı gerçekleştiğinde de açar. Hayır Dağıtma: Eski geleneklerden biri de budur. Bebeği doğmadan veya doğumdan hemen sonra ölen anne adayı doğum nihayete ulaşsın diye akrabaları başta olmak üzere davetlilere yemek dağıtır” (Solmaz, 2018: 132).

Türkiye’de çocuğun sağlıklı olması için, “Muş’ta uygulanan yedi evden toplanan bez parçalarıyla bebeği giydirmeye, Erzurum’daki “Tıpkı taş” veya “Boncuk” denilen taşı annelerin taşması” (Kalafat, 2000: 75-80) gibi pratikler vardır.

Taşeli yöresinde de gebe kadın ağır eşya kaldırmaz, sarsıntı yapabilecek durumlardan kaçınır. Yüklü kadının çocuğu düşmesin diye aynı isimde çocuk olan yedi evden kumaş parçaları toplanır, bu parçalarla elbise dikilir ve yüklü kadına giydirilir. Çocuğunu evveliyatında sürekli düşürenler, Kükür’de bulunan Soğuk Muğar önüne götürülür, burada bulunan sudan abdest aldırılır ve sudan içirilir. Çocuk yaşasın diye delik taştan geçirilir. Hamile kadın, gebeliğin son aylarında eşiyle cinsi münasebette bulunmaz. Çocuğun uzun ömürlü olması için gebe kadının saç kesilmez. Gebe kadın, daha önce düşük yapmış veya çocuğu ölü doğan kadınla bir araya getirilmez (Kayabaşı, 2013: 32).

Anadolu’da çocuğun sağlıklı yaşaması için yapılan işlemler Orta Asya’daki Türk toplumlarının uyguladığı işlemlerdir. Doğumdan sonra çocuk sokağa, çok defa cami önüne bırakılır Oradan geçen birisi alır gider. Ana baba onu yalancıkta satın alır. Böylece çocuk geçici olarak ana baba değiştirmiş olur. Erkek ise adı Satılmış, kız ise Satı konur. Yatıra yapılmış adak sonrası doğan çocuğa yaşaması için yatırın adı verilir. Çocuğun yaşaması için adların büyük işlevi olduğuna inanılır. Dursun, Durmuş, Durdu, Duran, Yaşar vd. gibi adlar yanında peygamber adları ve sıfatlarına bağlanan ya da tanrının adı ve sıfatlarına bağlanan Abdullah, Abdurrahman, Mehmet, Ahmet, Mahmut

gibi adlar ile kadın – erkek Müslüman ulularının Ömer, Hamza, Hasan, Hüseyin, Fatma, Zehra, Zeynep gibi adları verilir (Boratav, 1984: 89).

Karnında çocuk durmayan kadın hocaya okutur, muska yaptırılır. Bu gibi işlemlerden başka da doktora gidilir (Kayadibi, 1971).

Kazak halkında çocuğun sağlıklı doğması için, gebe kadınlar doktordan izinsiz hiçbir ilaç kullanmamalıdır. Çünkü bebeğin sağlığına olumsuz etki edebilir (Sarsenbayeva, 1979).

Çocuğun dünyaya sağlıklı olması için Kazak kadınları hocalara gider dua alır ve bazıları da muska yazdırır. Çünkü hamile zamanında ona kötü göz değmesin diye yaptırır (Kabılbaeva, 1966).

Karnında çocuğu durmayan veya doğduktan sonra ölen kadınlar kasiyetli (kutsal) yerlere giderek Kur'an okuyup dua eder, oradaki ağaçlara bez bağlar (Sagiyeva, 1975).

Bir ailede çocuk doğduktan sonra sağlıklı olması için, o yeni doğan çocuğu yakınlarından veya eş dost arasından çok çocuklu, sağlıklı ve etrafında iyi bilinen bir kadının eski giysilerinden birisi ile kundaklanır. Bu giyim içerisinde yeni doğan çocuk üç boyunca kindiği (göbek bağı) kesilene kadar sarılı durur. Üç gün sonra göbek bağı düşen ve beşiğe salınan çocuğa kendisi için dikilen giyim giydirilir (Kalıbekova, 2011: 79).

Gebe kadın yüklü olduğu zamanda ona kötü söz söylenmemeli, sağlıklı yiyeceklerle beslenmeli, vücudu sıcak tutmalı ve soğuk almamalı. Çünkü anne karnındaki çocuk belli bir zamandan sonra bütün sesleri duyduğuna ve dış dünyayı hissettiği bilinmektedir. Bu yüzden gebe kadını üzmemeli, onun mutlu olması için eşi her zaman destek olmalı (Bersugurov, 1971).

Kazak halkında yeni evlenen kişilere ilk önce ak dilek söylenir. Mutluluğun anahtarı hayata yenir insan getirmektir diye yeni evli kişilere söylenir. Hamile olmanın ilk şartı müstakbel eşi ile dışarıda değil, dini nikâh ile gerdek gecesi gusül abdestleri alınmış olarak yani temiz şekilde birlikte olması gerekir. İkisi de içki içmeden sağlıklı bir

şekilde olmaları gerekir. O zaman dünyaya gelecek olan çocuk hem akıllı hem de güzel olacaktır (Atabek, 1948).

Her iki toplumda çocuğun sağlıklı dünyaya gelmesi için yapılan pratiklere bakıldığında birçok yönden benzerlikler olduğu görülmektedir. Dinsel büyüsel açıdan bakıldığında hocaya gitme, kutsal sayılan türbe ve yatır ziyaretleri vb. pratikler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca da yeni doğan çocuğu kötü ruhların alıp kaçmasından da korumak için satıp alma ritüeli her iki halkta da gerçekleştirilen ortak ritüellerdir. Toplum içerisinde çocuk sahibi olmak ve çocuğun aile için ne kadar önemli olduğu her iki toplumunda çocuğu sağlıklı olması için yapmış oldukları uygulamalardan görülmektedir.

Çocuk sahibi olmak için kutsal yerlere gitme ve adak adama geleneği eski Türk hikâye ve destan anlatılarında da oldukça sık rastlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültürel etkinin halk yaşamından halk arasında anlatılan anlatılarda da saklanarak korunduğu görülmektedir. Bu örneklerle Koblandı, Alpamış, Köroğlu, Manas, Dede Korkut vb. destanlarda da rastlanmaktadır.

Bunun yanında akılcı gerçekçi çözüm yolları olarak da akraba veya tanıdıkları kişiler arasından çok çocuklu kişilerin bazı eşyalarını alarak onların çocuk doğurma kutunun kendilerine de etki etmesi için gerçekleştirdikleri yöntemler bakımın ortaklık göstermektedir. Bunların yanında bir başka benzer uygulama da çocuklara yaşaması için koydukları isimlerdir.

3.1.5. Hamilelik Dönemi

Sosyo-kültürel açıdan bakıldığında hamile olmak bireysel bir olay olması kadar toplum içerisinde ailenin durumunu da etkileyen sosyolojik bir durumdur. Hamile kadın ailesini çocuk aracılığıyla topluma bağlayarak ailenin sürekliliğini de sağlamış olur. Aileler evlendikten sonra hem toplumsal baskı hem de aile içerisindeki çocuk sahibi olma düşünceleri doğrultusunda en kısa zamanda çocuk sahibi olmak isterler. Dolayısıyla bu durumdan hem anne hem de baba etkilenmiş olur.

Yeni evlenen çiftin aile içerisinde hamile olup olmadığı her zaman merak konusu olmuştur. Hem Türkiye’de hem de Kazakistan’da hamile kadın ayıplanmaz aksine

büyük bir sevinçle karşılanıp onu bu zamandan sonra ailesi hamile kadını koruma altına alır. Bu açıdan gelinin hamile olduğu duyan veya anlayan kayınvalide, bu duruma çok sevinir ve sevincini eş, dost, akraba ve komşuları ile paylaşır.

Bu haberi duyan kişiler hamile kadına anne olmanın kutsallığını söyleyerek ve dünyaya bir çocuk getirmenin ne kadar güzel bir duygu olduğunu anlatarak ona doğum ve hamilelik hakkında bilgiler verirler. Böylece hamile kadını psikolojik açıdan da destekleyerek doğuma hazırlarlar.

Kazak halkı geleceğinin ışığı, soyunun devamı olarak gördükleri çocuklarını dünyaya gelemenden önce ilk defa “*kurşak şaşu*” ritüeli ile kutlarlar. Gelinin hamile olduğunu öğrenen kayınvalide, “onu kendi koruması altına alarak onu kötü durumlardan ve göz değmesinden koruma gibi olaylardan sakınmak için çaba gösterir. Mutluluğunu paylaşmak için yaşadığı yerdeki kadınları, akraba ve eş dostlarını toplayarak “*kursak toyunu*” gerçekleştirir. Bu toya “*kursak şaşu*” denilir (Argınbaev, 1996: 67). Bu törene katılmak için gelenler şaşu getirir ve bu şaşuyu gelinin üzerinden atarlar. Bu gelenek gelinin iştahını açmak, bulantıdan dolayı yemek yiyememesini geçirmek, yani yemek iştahı kaçan gelinlere davet edilen kişilerin yemeklerinden yedirilerek bu durumun atlatılmasıdır. “Gelinin jerik yemeğini bulması amacıyla köy kadınlarının çağırıp küçük toy hazırlayıp şakalar yapıp, ilginç hikâyeler anlatılıp, şarkılar söylenerek gelinin gönlünü düzelterip iştahını açarlar. Buna bazı yerlerde ‘*kusak toy*’ veya ‘*kusak şaşu*’ denilir” (Nusipokasulı ve Japarulı, 2011: 52). Bu toya gelen tecrübeli kadınlar kendi evlerinden çeşitli yemekler hazırlayıp hamile olan kadının evine getirirler. “Bunun sebebi, hamile kadının jerik (aşermek) olduğu yiyeceği bulmaktır. Eğer ki hamile kadın bu aşerdiğini yemese yani jeriği kanmasa, o kadın doğum yapana kadar yediği yemekleri kusar. Bu duruma halk arasında “*it jerik*” denir” (Tavulı, 2017: 38). Kursak toya gelen kadınlar it jerik olmasın diye hamile kadına çeşitli yemeklerden ikram eder ve jeriğinin kanmasına yardımcı olurlar. Çünkü kursak toy, hamilelik döneminde hem annenin sağlıklı beslenmesine hem de karnındaki çocuğun sağlıklı büyümesine yardımcı olmak için gerçekleştirilen bir ritüel örneğidir.

Kursak toya gelen misafirler için koyun kesilir. “Kesilen koyunun başı en yaşlı ve bilge kişiye verilir. Ondan sonrakilere koyunun kalça eti, hamile olan geline aşık yelik verilir.

Toplanan konaklar hamile kadına: ‘*Ul tap!*’, ‘*Aman esen bol!*’ diyerek dua ve dileklerde bulunurlar” (Ospanulı, 2009: 26). Kursak toyuna gelen kadınlar, “hamile olan kadına, “*kümən*”, “*ayağı avır*”, “*içinde köjesi bar*” gibi sıfatlar ile adlandırır. Bu sözlerin manası genç gelin utanmasın, dil-göz değmesinden saklasın” (Kejeahmetulı, 1994: 32) diye genç geline söylenmektedir. Ayrıca, toya gelen tecrübeli ve bilgili kadınlar, “geline hamilelik zamanında yaşabileceği zorluklar, sıkıntılar hakkında bilgi verip bu durumlar karşısında neler yapmalı, bunlara nasıl dayanması ve sabır göstermesi gerektiği konusunda bilgiler” (Çetin, 2018: 1089-1090) vererek hamile kadını doğum öncesi psikolojik yönden hazırlarlar.

Türkiye’de gebelik durumunu değişik ad, sıfat, yakıştırma ve anıştırmalarla nitelenmektedir. Kadının gebelik durumunu belirten ad ve yakıştırmalar, gebe kadının bedeninin aldığı biçimden başlayıp, bu biçimi sırasıyla fizyolojik, psikolojik ve toplumsal yanlarıyla değerlendiren bir nitelik kazanmaktadır. Bu adlar içerisinde en yaygın olanları ‘*gebe*’, ‘*hamile*’, ‘*yüklü*’” (Örnek, 1977: 135) şeklideyken, bu sıfatların yanında “*iki canlı*”, “*karnı burnunda*” sıfatları da bölgesel olarak kullanılmaktadır.

Kazak Türklerinde “hamile olan kadına, ‘*kümən*’, ‘*ayağı avır*’, ‘*içinde köjesi bar*’ (Kejeahmetulı, 1994: 32) “*iki kabat*”, “*gebe*”, “*yüklü*” ve “*hamile*” gibi sıfatlar ile adlandırır.

Türkiye’de hamilelik ile ilgili yapılan ritüeller şunlardır:

Hamile olduğunu anlayan gebe kadın, bazı fiziksel ve davranışsal değişimler yaşar. Gebe kadın, daha ilk zamanlarda yapmış olduğu davranış, hareket ve psikolojik durumlar sonrası gebe olduğu toplum tarafından anlaşılmaya başlar. “Erzurum’da yeni gelinler, hamile oldukları belli olmasın diye, bellerine peştamal bağlar, etek giyerler ve aile arasında iki kat otururlar; çünkü karınları belli olursa ayıplanırlar” (Bolçay, 2011: 590).

Gebe olduğunu eskiden bazı kişiler utandığı için saklardı ama artık günümüzde o halkın ortak sevinci olmuştur. Bu sebeple hamile kadınlar rahalıkla bu durumu söylemektedirler.

Kazakistan’da hamilelik ile ilgili yapılan ritüeller şöyledir:

Gebe olan kadınlar utandıkları için ilk başta hamile olduklarını kimseye söylemezler. Sonra yavaş yavaş kayınvalidesine söyler ve sonra da bu durumu kocası bilir. Gebe kadının aşermesi başlar (Nurjanbayeva, 1935).

Gebe kadın hamile olduğunu bazen kendi fiziksel ve ruhsal durumundaki olaylardan bilir bazen de günümüzde teknoloji geliştiği için ultrason aracılığıyla bilmektedir. Bu durumu öğrendikten veya muayene sonrası hamile olduğu haberini aldıktan sonra ilk olarak kayınvalidesine sonra da eşine söyler (Kanayeva, 1981).

Bizim Kazak kadınları diğer başka kadınlar gibi kendisinin hamile kaldığını başının sık sık dönmesinden, karnının ağrmasından, bazen de midesinin bulanmasından, bayılmasından, bir yemeği çok yemek istediğinden öğrenir. Ben gebe olduğumu ilk olarak eşime söylemiştim (Kanayev, 1950).

Ben gebe olduğumu başımın dönmesinden, midemin bulanıp kusmamdanda, kendi evimin yemeğini yemek istemeyişimden anladım. Eskiden biz gebe olduğumuzu hemen anlayamayabiliyorduk. Şimdi tıp gelişti, bu nedenle, hamile kaldığını başka her türlü yollarla öğrenebilirler. Mesela, en basit yolu, vajina damarındaki kanın analizinden öğrenebilir. Bizim halkımız gebe kadınlara “gelecek anne” der (Sarsenbaeva, 1979).

Hamile kadın gebeliğini kime birinci söylemek isterse kendisi bilir. Kimisi ilk önce kayınvalidesine söyler, kimisi de kocasına söyler (Jusipbekova, 1975).

Gebe kaldığını kadınların aylık olarak gelen adetlerinin gelmemesi, midesinin bulanıp başının dönmesi gibi durumlardan bilir (Süyencanova, 1977).

İnsanın gelinin oturduğu taraftaki ayağı uyuşursa, gelinin hamile kaldığına inanılır (Joldıbayeva, 1989).

Gebe olduğunu kusmasından, koku alma hassaslığından, iştahının değişmesinden, başının sık sık dönmesinden veya duygularının değişmesinden bilir (Mavlenova, 1964).

Hamile olduğunu Kazaklar etek kiri¹⁵ dediğimiz gelmediğinde hamile olduğumuzu anlarız. Bu durumu da ilk olarak eşimize söyleriz. Daha sonra bazı kişiler yakın

¹⁵ Kadınların aylık adet döneminin adıdır.

gördükleri kayınvalidesine, yengesine, kardeşine ve yakın arkadaşlarına söylerler (Kulanbaeva, 1986).

Kadının ilk hamile olduğunu kusmasından, yemek yememesinden ya da bazılarının acı şey yemek istemesinden, kaprislerinden anırlarmış. Bu durum 3-4 aya kadar sürermiş. Kadın ilk hamile olduğunu kocasına, kayınvalidesine, sevdiği kişilere söylemiş (Tureyeva, 1958).

Karnında çocuk oluşmaya başladıktan sonra kadınlarda bazı değişiklikler olur. Kendi başımdan geçeni anlatayım. Adet dönemim on gün gecikti ve ondan sonra evdeki yemeğin kokusu olsun, dışarıdaki bir evin yemeğinin kokusu olsun veya bir kişinin üzerindeki koku olsun ben bunların kokusunu alınca hasta olup kaldım. Sonra anladım ki ben hamileyim. Bunu kocama ve ailemdaki yakın kişilere sevinçle söyledim (Ahmahanbetova, 1973).

İlk olarak eşine söyler. Hamile olan kadın başı döner, bu durum olunca eşine veya ailede birisine ben hamileyim sanırım beni doktora götür der. Eskiden halk arasında bu gibi durumlarda yardımcı olan kadınlar vardı ve onlar çağrılırdı. Onlar gelip karnını kontrol eder ve sen hamilesin hayırlı olsun derdi. Bundan sonra hamile kadın sevinir ve sevincini ailesindeki kişilerle paylaşmış (Taşmetova, 1955).

Kazak halkı aile içerisinde hamile olan kadına karşı çok dikkatli olmaya çalışır çünkü annenin yaşayacağı olumsuz bir durum veya olay çocuğu da olumsuz etkileyeceğinden hamile kadına dikkatli davranır ve sözlerini de dikkatli seçerek söyler (Joldıbayeva, 1982)

Şimdi Allah'ın kadınlara verdiği bir özellik olan adet günü gelmeyişiinden kadın hamile olduğunu düşünür. Daha sonra aşermesi başlar. Bazı yemek ve içeceklerden kusası gelir. Bunları yemez ve içmez. İşte kadın hamile olduğunu böylece anlar. Hamile olduğunu ilk olarak eşine ve daha sonrada kayınvalidesine söyler. Ondan sonra kayınvalidesi gelinim hamile deyip kursak şaşu toyunu yapar. Kursak şaşu toyuna ailenin akrabaları, komşuları yakın dost ve tanıdıklar sevinçlerini paylaşmak için çağrılır. Bu toyda yemekler verilip şaşu saçılır. Orada dualar edilir, sağ salim doğum yapsın diye dileklerde bulunulur (Estemesova, 1966).

Yeni evlenen kadın belli bir zaman geçtikten sonra duygularında, yeme içme durumunda yaşadığı değişikliklerden, kendi evinin değil de başka evin yemeğini yemek istemesinden, midesi bulanıp sık sık kusmasından gebe olduğunu bilir. Gebe olduğunu ilk olarak kayınvalidesine söylerler. Bu sevinçli haberi alan kayınvalide haberi veren kişiye süyinşisini (müjdeli haber verme durumu) verir. Daha sonra kayınvalide bu sevincini paylaşmak için, akraba, yakın dost ve komşuları çağırarak “*kursak şaşu toyunu*” gerçekleştirir (Abduluyeva, 1938).

Gelinin hamile olduğunu öğrenen kayınvalide bu güzel haber sonrası sevincinin bir işareti olarak bir beyaz başörtüsünü kendi keçe çadırının sağ eşiğine bağlamış. Hemen genç geline kendisi özel olarak ilgilenirmiş. Sonra köydeki bütün kızları, hanımları ve gelinleri kursak şaşu toyuna davet edermiş (Beysanbeyeva, 1939).

Gelinin hamile olduğunu anlayan her kayın valide (kayın valide yoksa elti) içten sevinerek ona çok yakınlık gösterir ve koruyucu davranır. Uygun zamanında, kalabalık olmayacak şekilde, köy kadınlarını toya çağırır. Gelen kadınlar sevinçlerini ifade edenler ve gelince saçları saçmaları da uygun olur. Gelince büyük saygı gösteren köy hanımları, dünyaya çocuk getirmenin her kadın için çok büyük bir talih olduğunu söyleyerek, gelinin gönlünü sevince boğar. Ayrıca doğumun zorluklarını da gizlemezler. Her bir kadın kendinin ilk doğumu hakkında konuşur ve ilk doğumun farklı olduğunu güçleri yettiğince geline anlatmaya çalışırlar. Toplantının sonu şarkı ile bağlanır ve “en küçüğün doğumundan sonraki toyda birleşelim” diyerek dağılırlar (Türk, 1998: 124-125).

Kazak halkında genç gelinin hamile olduğu anlaşıldığında ona kursak şaşu toyu düzenlenir. Bu toyda yakın kişiler çağırılarak ailenin sevicisi paylaşılır. Aileye yeni üyenin gelmesi yemekler pişirilip eğlenceler düzenlenerek kutlanır. Bu gelenek Alpamıs Batır destanında da görülmektedir.

Kutti bolsın dedi de, Kutlu olsun dedi de,
 Kursak şaşu yedi de, Kursak şaşu yedi de,
 Kaytadan halkı tarağan. Tekrardan halkı

(Kenjeahmetulı, 2004: 55).

Genç gelin hamile olduğu belli olduğu zamanda, onun akraba ve yakınları kadınları çağırıp kursak toyu (kursak şaşu) hazırlayıp onun sağ salım doğum yapması için dilekler dilenip şaşu saçılarak sofraya çeşitli yemek ve yiyeceklerle doldurulur. Gelenek boyunca, hamile olan kadına “*kümendi*”, “*ayağı ağır*”, “*içinde köjesi var*” diye söylenir. Bu sözün manası genç gelin çekinmesin, utanmasın ve onu göz değmesinden koruma düşüncesinden çıkmıştır (Kenjeahmetulı, 2004: 55).

Kursak şaşu toyunun amacı genç geline iyi nimetlerden yedirmek, “jerik – aşerme” olan kadının sevdiği yemekleri bulmak ve genç geline toya gelen yaşlı kadınlar tarafından tavsiyelerde bulunmaktır. Bu kursak şaşu toyuna gelen gelinin eltileri, yengeleri elleri boş gelmezler. Her elti ve yenge çeşit çeşit yemekler hazırlayıp gelinin aşerme gıdasını bulmak için yardım ederler. Bu gebe kadın ne yiyeceğini bilmeyerek her çeşit yemekleri yemek isteyen gebe kadının aşermesini gidermek için hazırlayıp geldikleri yemeklerle yardımcı olurlar (Cumagülova, 1936).

Gebe kadının ruh halinin iyi olması da dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Onun için bizler bazen “Kelin köñili / gelinin ruh hali” adlı gençlerden oluşan toplantılar yaparız. Bu toplantılarda genç kızlar, fıkralar, komik hikâyeler anlatıp şarkılar ve küyler söyleriz. Böylece gebe kadını ruhsal yönden de besler onun mutlu olması için bunun gibi eğlenceler düzenleriz (Sarsenbaeva, 1979).

Her iki halkta da hamile olan kadın değerli sayılıp kötü söz ve davranışlardan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Aileye yeni bir üyenin katılması bütün aile, akara, eş dost herkes her iki toplumda da ortak sevinç olayıdır. Hamile olan kadın ailede sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmesi için bazı yasaklardan korunur, gönlünün hoş tutulması ve moralinin yerinde olması için gerekli durum ve davranışlar gerçekleştirilir. Bu yapılan uygulamalar her iki toplumda da benzerlikler göstermektedir.

Türkiye’den farklı olarak Kazakistan’da bir ailenin içerisinde gelinin hamile olduğu duyuldu mu bu sevinci başları ile paylaşmak için kursak şaşu toyu gerçekleştirilir. Bu kursak şaşu toyuna bakıldığında ortak sevinci paylaşmak, ailenin yeni üyesi olacak olan çocuk için verilen ilk kutlama eğlencesi, doğacak çocuğun sağlıklı doğması gibi vb. amaçlar doğrultusunda gerçekleştirildiği görülmektedir. Çünkü buraya gelen kişiler yanlarında yemekler getirip annenin iştahını açmak ve buradaki kişilerin yapmış olduğu dua ile dünyaya sağlıklı bir çocuk getirmek olduğu yapılan görüşmeler doğrultusunda anlaşılmıştır. Gerçekleştirilen derleme çalışmalarında birçok kişi tarafından kimim ağzının dualı olduğu ve kimin dileklerinin kabul olacağı belli değildir. O sebeple kazak halkı “Biz bu kursak şaşu toyunu yapıyoruz ki orada söyleyenlerden birisinininkinin dua ve dileği kabul olabilir” düşüncesiyle bu pratiği gerçekleştirmektedir.

Kazak halkı genellikle kursak şaşu toyunu ilk çocuk için yapmaktadır. Daha sonra doğan çocuklar için gerçekleştirmemektedir. Çünkü bu aileye ilk gelen çocuğun sevincidir. Bunun yanında uzun yıllar çocuk sahibi olamamış kişiler de bu toyu gerçekleştirir. Buradan da anlaşıldığı gibi kursak şaşu toyu bir sevinç kutlaması ritüelidir.

Türkiye ve Kazakistan’da kadının hamilelik döneminde gerçekleştirilen ritüellere bakıldığında ortaklıkların ve benzerliklerin çokluğu göze çarpmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: hamile kadına karşı gösterilen saygı, onun bu dönemde yapması ve kaçınması gerekenler konusunda bilgi verilemesi, isteklerinin yerine getirilmesidir. Bunun yanında kursak şaşu, yarış kazan gibi birkaç farklı uygulamanın dışında hamilelik dönemi geleneksel pratikleri benzerlik göstermektedir.

3.1.6. Aşerme

Toplum içerisinde bazı durumlar sonrası kadınlar kendilerindeki değişimleri fark ederler. Bir kadının, âdeti gecikir, başı döner, midesi bulanır ve kusarsa o kadın hamile olduğunu düşünür ve birtakım kontrol yöntemleri ile de bunu öğrenmeye çalışır. Belirli bir zaman sonra kadının bu belirtileri geçer ve aşerme dönemi başlar.

Hamilelik dönemindeki önemli durumlardan birisi aşerme dönemidir. “Gebe kadınların kimi yemeklerden tiksimesi, kimi yemekleri yemek için aşırı istek duyması (Aksoy,

1998: 589), “Yerikleme”, “aşermek-aşarmak”; aş arzulamak yemeği arzulamak anlamlarına gelmektedir” (Kalafat, 2002: 59).

Kadının hamile olduğu belli olduktan sonra aşermesi başlar. “Aşerme, gebeliğin belli bir döneminde görülen bir haldir. Deyimin aslı *aş yerme*, bu biçimiyle “yiyecek şeylerden tiksine” demektir. Değim zaman içerisinde anlamsal olarak değışeme uğramış ve genişlemiş “yükli kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması” (Boratav, 1984: 146) olarak değışmiştir.

Toplum içerisinde gebe kadın aşermeye başlayınca hamilelik sürecinde hem kendisine hem de çocuğuna bir zarar gelmemesi için bazı davranışlardan, yiyecek ve içeceklerden kaçınır. Bundan başka kendisi ve doğacak çocuğu için faydalı ve besleyici olan yiyecek ve içeceklerden de yemeye gayret eder. Hamilelik sürecinde kadınlar, fizyolojik açıdan bazı eksiklikler yaşamaktadır ve bu eksikliklerini yediğı besinler ve içtiğı içeceklerle takviye eder.

Toplum içerisinde kadın aşermeye başladığında bazı yiyecek ve içeceklere karşı aşırı istek duyma veya tiksine-aynı gıdaya karşı istek ve tiksine duyulması (Sümbüllü, 2004: 136) her kadında aynı değildir. Bu kadınların fizyolojik ve psikolojik durumların göre değışiklik gösterebilir. Çünkü gebe kadının içindeki çocuğun fizyolojik yapısı geliştikçe annenin de yemek iştahı artmakta ve canı da değışik yiyecekleri arzulamaktadır. Örneğın kimileri çok tatlı şeyler arzu ederken kimileri ise acı şeyleri arzu eder.

Gebe kadının aşermeleri genellikle ya mevsimi olmayan zamandaki yiyecekler ya da bulunması zor yiyeceklerdir. Bu yüzden de “gebe kadına istediğini almanın veya bulup getirmenin halk arasında çok sevap olduğuna inanılır. Bu inanç doğrultusunda bir tekerlemeye göre; “Yaz buza yerikler, kış göbeleye”. Aşeren gebe kadın aşerdiği getiren kişiye, doğacak çocuğunun benzeyeceğine inanılır” (Kalafat, 2000: 30).

Halk da aşeren kadının isteklerinin herkes tarafından yardım edilmesi sonrası bu gibi inançları kendi içerisinde yaratmıştır. Çünkü yeni anne adayı kadının iyi bakılması ve beslenmesi gerekmektedir ki bu yüzden bütün halk onun istek ve taleplerini yerine getirmek için yardımcı olur.

Halk arasında gebe kadının aşermesini anlatan birçok “ad, deyim ve yakıştırma”larla ifade edilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Aşeriyor, aşyeriyor, aşeren, aşveren, aşyeren, aş çalıyor, yerikliyor, yerüklü, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başı bozuk, başı bulanık, göğnü kötü” (Örnek, 1977: 135). Bu adlandırma ve sıfatlandırmalara baktığımızda bunların bölgesel ve yöresel olarak oluştuğu görülmektedir. Buradan da görüldüğü gibi toplum kendi içerisinde bir kavramı kendi yöresel dil özellikleri ile yeniden adlandırma ve sıfatlandırma ile ifade etmektedir. Bu da toplum içerisinde aşerme durumuna verilen değerin bir göstergesidir diyebiliriz.

Kazak halkı gebe kadının aşermesini “*jeriktik*” olarak adlandırmaktadır. Jeriktik zamanında gebe kadın ailesi ve eşi tarafından bütün istekleri yerine getirilmeye çalışılır.

Bütün Türk halklarında aşeren kadının istekleri yerine istisnasız getirilmeye çalışılır. Çünkü bütün halk çocuğunun sağlıklı ve iyi bir şekilde doğmasını istemektedir. Bu yüzden gebe kadının aşerdiği her ne olursa olsun hangi şartlarda olursa olsun bulunmaya ve gerçekleştirilmeye çalışılır. Aksi takdirde yani aşermesi kanmayan kadının çocuğunun da kusurlu veya ayağında, kolunda ve vücudunda bazı leke ve izler olacağına inanılır. Bunların yanında gebe kadının eşi onun istediğini bulup gelmezse halk arasında hep ayıplanır hem de halkın bu durumda eşinin günah işlediğine dair bir inanç vardır. Eğer ki eşi gebe kadının isteklerini bulup gelirse de büyük sevap kazanacağına inanılır.

Gebe kadının hangi şeylere aşerdiği de önemli bir durumdur. Çünkü bu durumlar genellikle çocuğun cinsiyetine bağlanır. Her iki toplumda da genellikle tatlıyı aşeren kadının erkek çocuğu olacağına, ekşiyi aşeren kadının ise kızı olacağına dair bir inanç vardır. Halk arasında da genel olarak bilinen bir tekerleme vardır ki bu duruma örnek olarak verilebilir: Ye tatlıyı doğur Hakkı’yı, ye ekşiyi doğur Ayşe’yi şeklindedir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi halk arasında aşerme ile aşerilen yiyecek arasında bir ilişki oluşturulmuştur. “Gebe kadın yediği şeylerin, sık sık baktığı insanların hayvanlarında çocuğun huyuna, vücut yapısına, yüz özelliklerine etkide bulunacakları sanılır. Bunun için doğacak çocuk kusur niteliğinde bir iz bırakması mümkün olan şeyleri yemekten, böyle kimselere bakmaktan, böyle hayvanlarla

karşılaşmaktan kadının çekinmesi” (Boratav, 1984: 146-147) inancı halk arasında yaygındır.

Türk halklarının destanlarında da gebe kadının aşermesi sıklıkla işlenen bir durumdur. Destanda hamile olan han kızı bahadır bir evlat sahibi olmak için bazı hayvanların etlerini veya yüreklerini aşerdiği görülmektedir. Gebe kadın bu güçlü hayvanların yüreklerini veya etlerini yedikten sonra onlar gibi güçlü kuvvetli yiğit bir çocuk doğuracağına inanır.

Türkiye’de aşerme ile ilgili görülen örnekler şunlardır:

Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde aşerilen yiyecekler farklılık göstermektedir. Muğla bölgesindeki durumu Çınar, “Aşeren kadının istediği şeyi yiyemediği takdirde çocuğun herhangi bir yerinde eksiklik olacağına inanılır. Bodrum’da konuyla ilgili olarak aşeren kadın canının istediği yiyeceği yiyemezse çocuğun bir yerinde o yiyeceğin lekesinin çıkacağına inanılır. Dalaman’da ise hamile bir bayanın komşuları burnuna kokup da isteyemez düşüncesi ile pişirdikleri yemekten o bayana tattırmaya özen gösterilir. Muğla’da ise aşeren kadının istediği yiyecek bulunmadığı takdirde kadının o yiyeceği unutmayacağına, memesinin kör olacağına, yani sütünün az olacağına inanılır. Aşerme sırasında gözünün önünde yemek yenildiğinde canı çektiği halde yiyemeyen hamile bir kadının avucunu yalaması gerektiği böylece yemiş kadar olacağı” (2017: 62) şeklinde ifade emiştir.

Gebe kadın hamilelik döneminde birçok mineral ve vitamin kaybına uğramaktadır. Bu durumunun sonunda da gebe kadında vücudundaki eksik olan mineral ve vitaminleri yeme isteği oluşur. Bunlar toprak, kil gibi vb. maddelerdir.

Hamile kadının aşermesi ile ilgili Samsun bölgesinde hamile kadın aşerdiği dönemlerde ciğer, çilek, zeytin, salça ve nar gibi yiyeceklerden sonra ellerini yıkmadan yüzüne ya da vücudunun herhangi bir yerine değdirirse, doğacak çocuğun da vücudunun aynı yerinde yediği yiyeceğin rengine benzer bir iz oluşacağına inanılır. Bunun yanında aşeren kadın, o önemde kime zıt olursa, çocuğun ona benzeyeceğine (Şişman, 2002: 446) dair birtakım davranışsal durumlardan da etkilendiği görülmektedir.

Aşeren kadın bulursa yemeli... ister iyi olsun ister kötü, az da olsa tadına bakmalıdır. Aşeren kadın her gördüğünü yemediği takdirde çocuğu şaşı, eğri kulaklı, büyük boyunlu (Örnek: 1977: 134) olacağı inancı vardır.

Kazakistan'da aşerme ile ilgili görülen örnekler şunlardır:

Aşermek, hamile kadının bir besini pek yemek istemesi. Aşermeliği başladığında gebe kadının kayınvalidesi akrabalarını, komşularını davet edip, “*Kursak şaşı*” düğününü düzenler. Bu düğüne gelen herkes evinden bir gıda getirip gebenin aşerme olan gıdasını bulmaya çalışırlar. Hamile kadın kimin besinini beğendiyse o insana da saygı gösterirler, büyük veya küçük olsa da hediye verirler. Gelen yaşlı ve tecrübeli anneler, eltiler gebe kadına kendi tavsiyelerini verirler. Bazı inançlara göre hamilenin sevdiği ve istediği gıdasını kocası bulup getirmeliymiş. Yoksa çocuğu doğru gelişmeyecekmiş. Hamile kadın aşerme olduğunda herhangi bir yemeği isteyebilir, hatta ömründe bir kez bile yemediği yemeği aşerebilir. Aslında aşerme olduğunda hamile kadının istediği gıdayı yemesi kendisine ve içindeki bebeğine faydalıdır. Şimdi tıp uzmanları da bunun doğru olduğunu söylüyorlar (Sarsenbaeva, 1979).

Kazak halkı annelere bilhassa, hamile kadınlara hürmet ederler. Hamile kadının karnında gelecekteki büyük alemdar yatmış olabilir diye kayınvalidesi bile onun önünden geçmekten çekinmiş, bir yolda karşı karşıya gelirse hamile kadınlara yol verilmiş. Şimdi de ülkemizde gebe kadınlara saygı hiç eksilmeyen bir durumdur. Eğer otobüste oturan kişilerin bütünü yaşlı kişiler olsa, aniden otobüse hamile kadın binerse mutlaka yer verirler. Hamile kadınlara saygı göstermenin bir türü, ona özel aşerme gıdasının tabağını yapmak. Bu tabağa kadının pek isteyen yemeğini fazla edip koyup gebe kadına getirirler. Eğer gebe kadın orta yaşı geçen ise, tabağa sığırın leğen kemiğini koyarlar, gebe kadın gençse sığırın şirdenini, göğsünü, kaval kemiğini tabağa koyarlar ve üzerine yeni yapılan bıçağı koyarlar. Tabağa yemeği oldukça çok edip koyarlar. Bundan başka, hamile kadının sütü olması için çok süt, kımız, şubat, bilhassa, saumal içtirirler (Kajanova, 1948).

Aşeren (jerik) gebe kadına istediği yiyeceği vermek gerekir. Sonra onun aşermesi kanarsa içindeki çocuk da sağlıklı olur ve doğar diye Kazak halkında inanç vardır. Eğer ki istediğini yani aşerdiği bir şeyi gebe kadın yemezse, gebe kadının aşermesi kanmaz.

Aşermesi kanmayan gebe kadının çocuğunun doğum sonrası bir yerinde eksiklik veya başka problemler olacağına inanılır. Bu yüzden aşeren kadının istekleri Kazak halkı tarafından yerine getirilir (Taşmetova, 1955).

Benim aşermem evin yemeğinden oldu. Atama çay verdiğim sırada çayın kokusu midemi bulandırdı. Hamur açsam unun kokusu midemi bulandırdı. İçimdeki çocuk ne zaman kımıldasa, aşermem o zaman devam ediyor. Kımıldadıktan sonra yavaş yavaş evin yemeğinden yemeye başladım. Daha sonra komşularımın ekmeği ile üzümünü yedim (Bekjanova, 1961).

Benim başımdan geçen aşerme olayını size anlatayım. Ben “*it jerik*” oldum. Bir yiyeceği görsem onu yemek istiyordum. Benim yaşadığım yerde kızıl elma bahçesi var ve o yer benim düşüme girdi. Sonra da o elmayı ben yemek istedim yani aşerdim. Bunu eşime söyledim ve o da bir torba alıp oraya gidip elma alıp geldi. Ben onların içinden bir beyaz elma yedim ve başka yemedim. Eşim de bana yesene neden yemiyorsun dedi. Daha sonra yine salatalığa aşerdim (Estemesova, 1966).

Jerik olduğu zaman gebe kadına istediği ne ise o alınıp getirilir ve yedirilir. Örneğin, üzüm aşersen üzüm, elma aşersen elma yersin. Bazen hiçbir yemeği yemeyen gebe kadınlarda var. Biz o gibi gebe kadınlara “*it jerik*” diyoruz. Bu it jerik’i durdurmak için köpeğin itayağını o köpeğin yemek kapına koyuyoruz (Anatayeva, 1950).

Kazak halkı aşeren gebe kadının istediği yiyeceği bulur ve ona yedirir. Bazen gebe kadınların aşermesi kanmaz ve biz buna it jerik deriz. Eğer gebe kadın it jerik’i 8-9 ay kadar sürerse Kazaklar itin tabağıyla gebe kadına yemek verirler. Ama itin tabağı olduğunu ona göstermez ve söylemezler. Ve anne itin tabağına koyulan yemeğin kendi tabağına koyup verdiklerini anlamaz ve yemeği yer. Kazaklar gebe kadının aşerme dönemi zor olmasın diye bu çözümü kullanırlar (İrskulbekova, 1954).

Kazaklar bir kadının sık sık midesi bulansa, iştahı artsa, onun gebe olduğunu anlar. Bundan sonra gebe kadının aşerdiği yiyecek ve içecekleri alıp getirir ve yedirir. Kayın validesi yakın akraba ve komşularından kadınları çağırıp gelininin hamileliğini kutlar. Biz buna kursak toy deriz. Buraya gelen kadınlar gebe kadının istediği yiyeceği yemesine ve aşermesinin kanmasına yardımcı olurlar. Aşermesi kanmayan kadına ise, it

jerik deriz ve gebe kadın aşermesi kanana kadar yediği yemeği kusar. Bu durumdan kurtulmak için köpeğin yemek yediği kaba gebe kadına bildirmeden yemek koyar ona yediririz. Daha sonra gebe kadının aşermesi kanar ve içindeki çocuğunda sağlıklı olmasına yardımcı olur (Kabilbayeva, 1975).

Kadın gebe kaldığı zamanda canının istediği bir şeyleri yiyesi gelir. Örneğin, bazıları domates, bazıları salatalık yiyesi gelir ve sadece bunlarla aşermesi geçer. Bazılarının ise aşermesi kanmaz ve o kişiye it jerik denir. Gebe kadını it jerikten kurtarmak için köpeğin tabağından bildirmeden gebe kadına o yemek yedirilir ve aşermesi bastırılır (Mahanova, 1956).

Ben size aşerme hakkında duyduğum bir şeyi anlatayım. Bir gebe kadın aşerme zamanında bir cep dolusu kurt yedi. Acısına bakmadan hepsini yedi ve aşermesi kandı. Bazıları it jerik olur ve evin yemeğini yiyesi gelmez, başka evin yemeğini yiyesi gelir. Biz bu gibi olduğunda itin tabağından yemek yedirir ve gebe kadının aşermesini gideririz (Argınbayeva, 1944).

Türkiye ve Kazakistan'da gebe kadına büyük bir saygı ve isteklerini yerine getirmek için büyük bir çaba sarf edilir. Her iki halkta da ortak olan gebe kadının tüm isteklerinin elden geldiğince gücü yettiğince aile ve eşi tarafından yerine getirilmesi durumu vardır. Yaşam şartların zorlukları ve diğer durumlarda bile her iki halk aşeren kadının isteklerini yerine getirmek için elinden geleni yapmaktadır.

Eski zamanlarda her iki halk arasında da gebe kadınların aşerdiği yiyecekleri söylemeye çekinenler olmuştur. Fakat günümüzde bu durumun değiştiği derlemeler ve gözlemler sonrası görülmektedir. Çünkü aşeren kadınlar artık günümüzde isteklerini rahatça eşi ve eşinin ailesine söyleyebilmektedir. Bu da kültürel değişimin bir örneğini sunmaktadır. Yapılan derlemeler sonucunda değişen yaşam koşulları ve kültürel değişimlerin aşerme geleneğini de etkilediği görülmektedir.

3.1.7. Çocuğun Cinsiyetini Belirleme

Geçmişten günümüze kadar çocuğun cinsiyetini belirleme durumu halk inanışları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Çocuğun cinsiyetini belirlemek için yüzyıllardır biriken kültürün bilimsel temellere dayanmadan yani halkın kültürel bilgi ve birikimine

dayalı olarak gerçekleştirdiği inançsal uygulamalardır. Gebe olduğunu anlayan kadının, aile üyelerinin, akraba, eş ve dost ile çevresindekilerin ilk düşüncesi çocuğun oğlan mı kız mı olduğunu öğrenmeye çalışmaktır (Boratav, 1973: 145). Doğacak çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi hakkında oluşan merakı, halk kendi kültürel birikimleri ve tecrübeleri doğrultusunda yöresel ve bölgesel olarak farklı farklı uygulamalar ve inançlar çerçevesinde çocuğun cinsiyetini belirlemek için birtakım ritüeller gerçekleştirmiştir.

Bütün toplumlarda doğum olayı aileler için hiç kuşkusuz mutluluk verici bir olaydır. Hamile olduğunu anlayan kadının artık ilk düşüncesi bebeğin kız mı oğlan mı olacağını öğrenmeyi denemektir. Ancak bebeğin cinsiyeti ailenin isteği doğrultusunda, bu mutluluk bir kat daha artar (Altun, 2003: 91). Eskiden teknolojinin olmaması ve gelişmemesinden dolayı halk arasında gebe kadının çocuğunun cinsiyetini bilmek için birtakım geleneksel pratikler uygulanmaktadır. Günümüzde de uygulanan bu pratikler teknolojinin gelişmesi sonucunda azalmış da olsa kırsal kesimlerde hala daha uygulanmaktadır. Kentlerde ve şehirde yaşayan kişiler ise daha çok teknolojinin imkânlarından yani ultrasondan faydalananarak çocuğun cinsiyetini belirlemektedir.

Türk halklarının çoğuna bakıldığında erkek çocuk kız çocuğuna göre daha çok önemlidir. Buna örnek olarak “Afganistan’daki Hazara Türklerinde ilk çocuğun erkek olması dileğiyle gelinin kucağına erkek çocuk oturtmak şeklinde yaşamaktadır” (Çelik, 2001: 10). Bu durumdan da görüldüğü üzere toplum yeni gelen gelinden erkek çocuk isteğini gerçekleştirmiş olduğu bu pratikten sosyal bir mesaj olarak vermektedir.

Çocuğun cinsiyetini öğrenmek için ebe analara gidilir ya da tahminleri doğru çıkan yaşlı, tecrübeli bir kadına başvurulurdu. Hamilelik döneminde kadının sergilediği davranışlar taşıdığı çocuğun cinsiyetinin anlaşılmasında önemli bir ipucu olarak görülmektedir. Hamilelik döneminde kadın sinirliyse kızı, sakinse oğlu olacağı düşünülür. Anne adayı dışındaki unsurlar da gözlemlenerek çocuğun cinsiyeti belirlenmeye çalışılmıştır. Hamilelik döneminde kadın sancılandığı zaman dışarıda da tilki pavkırdı mı kız çocuk olacağına inanılır. Tilki ile kız çocuk arasındaki ilişki üzerinde Kaşgarlı Mahmut da durmuştur. Buna göre çocuk, dünyaya geldiğinde tilki ile kız, kurt ile de erkek çocuk kastedilmektedir. Kurban Bayramı’nda kesilen kurbanın

kellesi ütülendikten sonra açılır; kemiğin üstünde et varsa kimin niyetine bakılmışsa o kişinin kızı olur, et yoksa erkek çocuğu olacağına inanılır. Erkek çocuklar anne karnında on aydan gün alırlarken, kız çocuklar daha önce doğar (Doğaner, 2006: 65-66; Kalafat, 1999: 88).

Cinsiyet tahmini için Anadolu'nun birçok bölgesinde farklı pratikler uygulanır. "Zile, Tokat, Kastamonu, Safranbolu, Ordu (Gülyalı ilçesi), Çorum ve Bolu'da bir minder, yaygının veya çulun altına bıçak, diğer minder, yaygının veya çulun altına makas konur. Giresun'un Şebinkarahisar'da gebe kadının altına ip veya süpürge konur. Bu işlemden haberdar olmayan gebe kadın, bıçağın üstünde bulunan mindere oturacak olursa erkek, makasın üzerindeki mindere oturacak olursa kız çocuğu doğuracağına inanılır" (Sancak ve Alver, 2011: 145).

İslam dininin kabulünden sonra çocuğun cinsiyetini belirlemek için bazı değerlendirmelerden birisinde Fahrettin er-Râzi, Nahl suresinin 72. ayetinin tefsirinde doktorlar ve tabiatçılar olarak nitelendirdiği kişilerden şöyle bir rivayette bulunur: Meni erkeğin sağ husyesine dökülüp, sonra oradan kadının rahminin sağ tarafına dökülürse, çocuk erkek olur. Eğer meni erkeğin sol husyesine dökülür, oradan da kadının rahminin soluna dökülürse, çocuk kız olur (Ekşi, 2013: 90).

Halk arasında doktorluk görevini yapan halk hekimleri vardır. Bu kişiler geleneksel yöntemlerle ve kendilerinden önceki kişilerden öğrenmiş oldukları bilgiler doğrultusunda halk arasında gebelik ve diğer konularda tedavi yöntemlerini uygulamaktadır. Bunlardan bir tanesi de gebe kalamayan kadının tedavisi yöntemidir. Bu yöneme şu örneği verebiliriz: "Gebeliğin ilk haftalarında kadının karnının sol tarafında bir damar seğirirse erkek, sağ tarafında bir seğirme olursa kız bebeği olacak demektir. Başka bir cinsiyet belirleme yöntemi ise kadının gebe kaldıktan sonra hızlı bir şekilde kilo alması durumunda erkek, gebelik boyunca zayıf kalması durumunda kız bebeğin doğacağına göstergesi olduğunu söylemektedir" (Erer ve Can, 2017: 85).

Hamile kadındaki fizyolojik ve psikolojik değişiklikler gözlemlenerek doğacak çocuğun cinsiyeti hakkında tahminlerde bulunulur. "Kadının dudakları kalınlaşırsa, burnu sık sık kaşınırsa, kaşının gözünün tüyleri dökülürse, teni koyulaşırsa, yüzü parlaklaşırsa, kadın ağır yürürse, doğum ağrısı belden tutarsa erkek bebek olur. Kadının ayakları şişerse, yan

böğürleri (kasıkları) boş olursa, göğüs uçları kırmızı-pembe olursa, yüzü kırmızı olursa, hareketleri çok ağır olursa, aşırı derecede aşererse, doğum ağrıları kasıktan tutarsa, kız bebek olacağına işarettir (Yalçın ve Koçak, 2013: 24).

Hamile kadının fizyolojik değişikliklerine bakılarak halk bazı yorumlamalarda bulunur. “Oğlan ağır, kız hafif olacağı ve hamile kadın hareket ederken zorlanırsa oğlan, ayağı çabuk olursa kız olacağına inanılır. Çocuk karında erken canlanırsa erkek, geç canlanırsa kız olacağına inanılır. Erkek çocuğun kalçayı, kız çocuğun göğsü tekmelediğine inanılır. Anamur’da, bir keçinin kafası kaynatılır. Daha sonra alt çenesi ile üst çenesi ayrılır. Alt çenede yer alan kemiğin ucu püsküllü olursa erkek, püskülsüz olursa kız olacağına inanılır (Kuzu, 2010: 47-48).

Toplum içerisinde “Ayva çekirdeğine bakılarak çocuğun cinsiyeti tahmin edilmeye çalışılır. Annenin yediği ayva çekirdeğinin içindeki şekil çatala benziyorsa kız, kaşığa benziyorsa erkek çocuk olacağına inanılır. Yine çocuğun cinsiyetine ilişkin bir inanışta; bir nişan yüzüğüne ip bağlanır ve avuç içinde sallandırılır. Yüzük avuç içinde dairesel halkalar çizerek dönüyorsa kız, zik zak hareketi yapıyorsa erkek olacağına inanılır” (Başal, 2006: 60).

Mersin halkı arasında çocuğun cinsiyetini belirlemeye yönelik olarak gebe sırt üstü yatırılıp, ucuna ip bağlanmış bir altın yüzük karnının üstünde gezdirilmekte, yüzük yuvarlak çizerse kız, öne arkaya sallanırsa erkek bebek doğacağına inanılmaktadır. Gebeliğin son haftalarında, memeden gelen sütün su ile doldurulmuş kaşığa sıkılması şeklindeki testte ise, süt dibe çökerse kız, yüzeyde kalırsa erkek çocuğu olacağına inanılmaktadır (Işık, vd., 2010: 68).

Doğacak bebeğin cinsiyeti erkek olacak ise, anne adayı rüyasında kendisini şık elbiseler ve kıymetli takılarla görür, basit giysilerle görürse kız, yeni ayı gören erkek, eski ayı gören kız, armut görürse erkek, elma görürse kızı olacağına inanılır. Beli bağlı gelinin rüyada belini erkek çocuk çözerse bebeğin erkek, kız çocuk çözer ise kız, rüyada bıçak, kama gibi silahlar görenin oğlu gül, çiçek görenin kızı olacağına inanılır. Keza oturacağı iki minderden birisinin altına bıçak, diğerininkine makas koyulur, bıçaklı mindere oturanın oğlu, makaslı minderde oturanın kızı olacağına inanılır, anne adayının karnının büyüme şekli de cinsiyete dair bilgi verir. Ayrıca haşlanmış yumurta ile pişirilmiş

balığın kılçıklarında kalacak et kıymıkları ile de cinsiyet tahmin yolları vardır (Kalafat, 2019: 196).

Gebe kadın ile bir yakını biçtikleri gömlek, entari ve iç çamaşırlarına ait yaka oyuntusunu veya bir parça kumaşı, gebenin başına kor yahut kulağının arkasına sıkıştırırlar. Bu sırada odaya giren kimsenin veya gebenin ilk gördüğü şahsın cinsiyeti ne ise müstakbel çocuğun da aynı cinsiyette (oğlan veya kız) olacağına inanılır. Hamilenin başına veya vücudunun başka bir kısmına haberi olmadan tuz konur. Hamile ilk olarak elini burnuna götürürse çocuk oğlan, ağzına yahut vücudunun başka tarafına götürürse kız olacaktır (Acıpayamlı, 1974: 32).

Bazı bölgelerde doğum öncesi çocuğun cinsiyetini belirlemeye yönelik uygulamaların bazılarının olumsuzluk veya yapılması sonrası birtakım problemler doğuracağı düşünesi vardır. Fakat bu düşüncelere rağmen halk yine de çocuğun cinsiyetini belirlemek veya tahmin etmek için bazı pratikler uygular. “Muğla’da çocuğun cinsiyetini belirlemek amacıyla bir bardak suyun içine anneden alınan bir çay kaşığı süt damlatılır. Eğer süt ip gibi aşağı doğru uzarsa bebeğin oğlan, suyun üstünde yayılırsa da kız” (Çınar, 2017: 63) olacağına dair halk arasında gerçekleşen bir pratiktir. Buradaki sütün üstüne yayılması durumunun kız çocuk olacağını kadının doğurganlık yani çoğalmayı temsil ettiği düşüncesinden yola çıkarak bir tahminde bulunulduğu görülmektedir. Diğer açıdan yani erkek olduğunu tahmin etmek için yapılan ritüele bakılığında ise erkeklik organının şekline benzemesi yani su içerisinde sütün aşağıya doğru uzaması durumuna bakılarak bir tahminde bulunulmaktadır.

Çocuğun cinsiyetine belirlemeye yönelik “Taşeli bölgesinde halk arasında görülen pamuğun ucundaki fitil yakılarak hamile kadının göbeğin etrafında dolaştırılır. Eğer ateş her tarafı yakarsa, göbeği de yakarsa kız olacağına, göbek orda kalırsa erkek çocuk olacağına inanılmaktadır. Çocuğun cinsiyetini anlamak için Tozmuğar’daki mağaraya gidilir, oradaki deliğe elini soktuklarında kirli çıkarsa erkek, temiz çıkarsa oğlan olur. İkiz çocuk doğması için de heybeye oturtulur” (Kayabaşı, 2013: 31).

Hamile gelinin kaynanası önceden hazırladığı bir kova su ile bir ıbrık suyu yan yana koyar. Gelinden ellerini yıkamak için su ister. Gelin suyu kovadan alırsa çocuk kız, ıbrıktan alırsa çocuk erkek olacaktır. Yine cinsiyet tahmini için bir kurban paçası

(kafası) getirilir. Hamile kadından bunu ikiye ayırması istenir. Paçanın çene tarafı etliyse çocuk kız, diğer tarafı etliyse erkek olacağına inanılır (Alptekin, 2007: 73-74).

Kazakistan’da cinsiyetini belirleme ile ilgili görülen örnekler şöyledir:

Önce hayvanı yüzeriz. Hayvanı yüzdüğümüzde karnının dışarısında yağ olur (Şarın mayı) diye bilinir. Hayvanın karnının dışına yapışık şekilde durur. Bu büyük ve yuvarlak olur ve aynı zamanda da içinde suyu olur. Onu yararız. Yardıktan sonra dışı burun şeklinde olsa “aaa gelin erkek çocuk doğuracak” diye söyleriz. Eğer ki yuvarlak olsa, “kız çocuk doğacak” diye söyleriz. Bir ev hayvan kesilse bu gibi geleneksel ritüeller yapılıyor. O zaman hangi komşunun gelini hamile onun çocuğunun cinsiyetini tahmin etmek için yani “erkek olacak veya kız olacak” diye tahminde bulunuruz (Kanayeva, 1953).

Hamile olduğum zamanda bizim oradaki yaşlı kadınlar şöyle yapıyordu. Ağaç kaşık atardı. Hamile kadının arkasından atılan kaşık açık düşse, “ooo Meyramkul gelin kız çocuğun olacak” diye söylerlerdi. Sonra bu gerçek oldu ve benim kız çocuğum oldu. Bunun yanında ayakkabıyı da aynı şekilde atarız. Ayakkabının üst kısmı yukarı gelse kız doğacak, ayakkabının alt kısmı gelse erkek doğacak diye tahminde bulunuruz (Ayazbekkızı, 1969).

Hamile kadın çocuğunun cinsiyetini bilmek için kendisine bildirmeden bazı geleneksel pratikler gerçekleştirilir. Benim başımdan geçen bir olayı size anlatayım. Benim rüyamda kendime bunu Allah bildirdi. Ben dördüncü çocuğa hamile olduğumda ilk önce annem ondan sonra da babam vefat etti. Hamilelik dönemimin ilerlemesi sırasında merhum annem rüyamda bana gümüş yüzük parlayıp duruyor, bana bakarak annem alsana şu yüzüğü kızım dedi. Sonrada ben anne çok güzel görünüyor deyip taktım. Diğer kolun boş kaldı kızım dedi annem ve bunu da koluna tak diye bileziği bana fırlattı. Ben o bileziği diğer koluma taktım ve sonra uyandım. Sonra ay günüm gelince doğum yaptım ve oğlum oldu. Burada bir bilezik daha vermesi daha sonra yine hamile kalıp doğurasın manası var (Abuvova, 1951).

Eskiden çocuğun cinsiyetini belirlemek veya tahmin etmek için bizler geleneksel yöntemleri kullandığımız oldu. Eski zamanlarda bizim ayakkabımızı gelini göndeririz

ve arkasından fırlatırız. Ayakkabı ters şekilde düşerse erkek, açık olarak düşerse de kız olacak diye yorumlarız. Sonra başka bir yaptığımız uygulama var. Buğdayı gelinin başından aşağıya doğru bırakırız. Gelinin başından aşağıya bıraktığımız buğday dönerek düşse oğlan olacak çizgili tarafı düşse kız olacak diye düşünürüz. Bundan başka bir tanesini söyleyeyim. Başımızdaki eşarbi (oramal) tut dediğimizde, dış tarafını tutarsa kız olacak, eşarbin ortasını tutarsa ise oğlan olacak diye tahmin ederiz. Çünkü kız evden çıkıp başka eve yani evden dışarı evlenerek çıkar. Bu yüzden de hamile kadının eşarbi tutma durumundan da çocuğun cinsiyetini tahmin ederiz (Taşmetova, 1955).

Yukarıdaki çocuğun cinsiyetini belirleme ritüeline bakıldığında, temas büyüünün yani bir durumu veya olayı temas yöntemi ile tahmin etme durumunun uygulandığını görmekteyiz.

Eğer hamile kadın rüyasında er kişinin eşyalarını (mesela, kılıç, bıçak, vb.) görürse doğacak çocuğu erkek olacak, kadının eşyalarını (küpe, yüzük, ayna) görürse doğacak çocuğu kız olacak. Eğer hamile kadın zayıf olursa çocuğu kız olacak, şişman olursa çocuğu erkek olacak; şayet hamile kadın karnında erkek çocuğu taşıyorsa güzelleşir, kız çocuğu taşıyorsa, aksine, yüzü lekelenir. Kız sancısı oğlandakinden daha ağır olur (Sarsenbaeva, 1979).

Gebe kadına aniden akrabalarından birisi: “Elinde bir şey var.” veya “Elini göster, bakalım.” der. Bu sırada gebe elinin dış yüzeyine bakarsa çocuğu oğlan olacak, aksine yapsa, çocuğu kız olacak diye düşünür (Nışanbayeva, 1936).

Gebe kadını ailesi her zaman dikkatle izler ve isteklerini yerine getirmeye çalışır. İşte bu durumlarda çocuğun cinsiyetini öğrenmek için bizim Kazak halkı arasında şöyle bir inanç vardır: Ailesinde kişiler ona fark ettirmeden onu izler, eğer gebe kadın sık sık kaşını tutsa kız, burnunu tutarsa erkek olacağını düşünürler (Ayazbekkızı, 1969).

Geçmişte ve günümüzde bazı yörelerde hamile kadına bir ateş yanıyorken yağ damlattırmış; yağ damladığı zaman ateş uzun ve sarı olup yanarsa hamile kadın er çocuk taşıyor demekmiş, ateş kırmızı ve alçak olup yanarsa kız çocuk taşıyor demekmiş (Abdullayeva, 1956).

Kazaklar önceden anneye bakarak cinsiyetini öğrenirlermiş. Anne gittikçe güzelleşiyorsa oğlan, eğer aksine çirkinleşiyorsa kız diye söylemişler. Eğer evine gelen misafirlere soğuk davranırsa, istememezlik yaparsa kız; ya da evine gelen misafirleri iyi ağırlar, güler yüzlü karşılar ise bebeğin cinsiyeti erkek demektir (Joldıbayeva, 1983).

Kazaklar arasında benim bildiğim örneğin erkek çocuk doğacak olsa gebe kadının kaşının üstü beyazlar, ondan sonra kız çocuğu olsa gebe kadının sivri olur. Eğer ki gebe kadın rüyasında eşyaları iki tane olarak görür. Örneğin iki kamçı, eki yüzük veya küpe görür. Bundan sonra ikiz çocuk doğuracağına inanır ve halk arasında da ekiz çocuğu olacak diye söylenir (Estemesova, 1966).

Bizim halkımızda gebe kadının içindeki çocuğun cinsiyetini tahmin etmek için bazı geleneksel uygulamalar vardır. Benim bildiklerimden birisi gebe kadına başımızdaki yazmayı (oramal) tutsana dediğimizde yazmanın kenar tarafını tutarsa kız olacak iç tarafını veya ortasını tutarsa oğlan olacak diye tahminde bulunuruz. Çünkü kız dışarı çıkıyor yani evlenip başka aileye gidiyor (Kanayeva, 1953).

Bazı gebe kadınlara çocuğunun cinsiyeti bazı nesneler aracılığıyla bildiriliyor. Benim duyduğum bir şeyi anlatayım. Bir gebe kadın rüyasında silah erkek çocuğu olacağını düşünür. Bundan başka da gebe kadın cömert olursa da erkek çocuğu olacağına inanır (Kuvanişova, 1978).

Kaynana, torununun erkek olmasını arzulayarak, özel kesilen koyunun “ultabar” adlı sakatat parçasını geline yedirir ki, erkek çocuk doğurmasını ister. Çünkü Kazakçada ultabar kelimesi, “oğul doğar” anlamındadır. Hamile kadın da kendi hazırladığı yemeği başkasının evinde yemez. Zira yediği takdirde kız doğurur inancı hâkim olmuştur (Ergaliyeva ve Şakuzadulı, 2000: 138).

3.1.8. Gebe Kadının Kaçınmaları ve Uygulamaları

Gebe kadının bazı kaçınmaları vardır. Bu kaçınmalar hem Anadolu’nun hemen hemen her yerinde hem Türk dünyasında her yerinde görülmektedir. Her toplumda “anne karnındaki çocuğu olumlu ya da olumsuz yönden etkileyeceğine inanılan bir takım “analojik” özlü eylemler vardır ki, bunlardan kaçınmak ya da bunları yerine getirmek isteği ya da korkusu annenin benliğini sarar” (Örnek, 1977: 137). Bu sebeple gebe

kadın birtakım olumlu ve olumsuz davranışlardan etkilendiği ve böyle birtakım geleneksel pratiklere başvurur.

Türk dünyasında gebe kadının çocuğunu sağlıklı bir şekilde doğup ve büyümesi bağlamında gerekli ve yapılması gereken ne varsa çocuğun anne karnına düştüğü andan itibaren gerçekleştirilmeye başlanır. Gebelik döneminde annenin çok dikkatli olması gerektiği ve onun iş ve davranışlarını özenle yapması gerektiği tüm halklar tarafından bilinmektedir. Bu sebepten gebe kadın yediği, gittiği, baktığı vb. durumlara dikkat etmesi gerekir. Gebelik döneminde birtakım yasaklar ve serbestlikler kendisine aile büyükleri, tecrübeli kişiler ve etrafında yaşayan kişilerce zaman zaman anlatılır ve öğretilir ki gebe kadın ve çocuğu zarar görmesin veya çocuğunu sağlıklı bir şekilde kucağına alsın diye telkinlerde ve önerilerde bulunulur.

Türk topluluklarındaki gebe kadın için yapılan geleneksel pratiklere bakıldığında gebe kadının gönlü hoş tutulmalı, sağlığına dikkat etmesi için iyi beslenmeli, ona kötü ve kırııcı sözler kullanılmamalı, ona hürmet gösterilmeli, istek ve arzuları yerine getirilmeli gibi vb. düşünceler hâkimdir ve gerçekleştirilmektedir. Bütün bunlardan da görüldüğü gibi gebe kadın ile çevresindekiler, muazzam bir adet ve inanma dünyasının baskısı altındadır. Günümüzde bile bunların çoğunun halk arasında tatbik edilerek gerçekleştirilmektedir. Buradaki amaç, sağlıklı ve güzel bir çocuk dünyaya getirmek ve çocuk ile yüklü kadının kötü ruh ve kuvvetlerin kötülüklerinden korumak ve gebe kadını doğuma hazırlamaktır (Acıpayamlı, 1974: 26).

Türk dünyası halklarında gebe kadının sağlıklı bir doğum yapması için her türlü geleneksel korunma ve kaçınma pratiklerinin uygulandığı görülmektedir. Türk dünyasında gebe kadının kaçınma örnekleri şöyledir:

Kırgız Türklerinde hamile kadınların ölünün yanına gitmesi, cenazeyi görmesi, karanlıkta yalnız kalması ve dışarıya çıkması yasaklanır. Çünkü o korkar, üzülür yoğun düşünceye dalarsa, karnındaki çocuğun zarar görebileceğine, cenazeyi gören kadının çocuğunun solgun yüzlü olacağına inanılmaktadır. Bunun yanında Kırgız Türkleri, Isırık salma (tütsü yapma) oldukça yaygın bir uygulamadır. Tütsü kökü oldukça derinlerde olduğu için ab-ı hayat suyu ile beslendiğine inanılan ve uzun ömrün, sağlığın sembolü olan her türlü kötü ruhlardan koruduğuna inanılan, pazarlarda bol miktarda

satılan arça (ardıç ağacı) ile yakılır. Hamile kadın çuvala oturmaz; oturursa kolay doğum yapamaz. Yemeğin tuzuna kepçe ile bakmamalıdır. Eğer bakarsa çocuğun burnu uzun olur. Yumurta yerse veya ilişki sırasında konuşursa çocuğu lal olur (Polat, 2008: 83).

Tatar Türklerinde hamile kadın tarafından mutlaka uyulması gereken birçok inanç da mevcuttur. Mesela hamile kadına hamilelik esnasında saçlarını kesmek, giysi için ölçü almak (çocuğun ömrü kısalır), örgü işleri yapmak (çocuk aynı hareketi yaparak boynu kordona dolandır), yalnız başına uzun yolculuk yapmak, karanlık olunca yalnız başına hamama girmek, dere ve çeşme kenarlarında, ormanda dolaşmak (karnındaki çocuğu Su Anası ve ona benzer olağanüstü ruhlar değiştirebilirmiş), yerde veya yolda enine yatan süpürge ve odun gibi nesnelerin üzerinden atlayan hamile kadının doğum sırasında çocuğu enine gelir diye inanılır. Yanlışlıkla atlamış olsa bile mutlaka geri dönüp tehlikeyi atlatmalıdır (Çetin, 2009: 65).

Kaşkay Türklerinde gebe, kadın gece aya baksa üç defa salâvat verir. Aksi halde bebeğin zarar göreceğine inanılır. Hamile kadın aya baksa karnındaki bebeğin bir yanı kararır (Karaaslan, 2010: 69-70).

Gebe kadın doğacak çocuğunu ve kendisini birtakım olumsuzluk, fena ruh ve davranışlardan korumak için bazı pratiklere başvurur. Bu kaçınmalarının yanında hem kendisinin ruhsal ve psikolojik durumunu olumlu etkileyecek pratik ve davranışlara yönelir. Türkiye’de uygulanan geleneksel kaçınma pratikleri benzerlik göstermektedir.

Türkiye’de gebe kadının kaçınmaları ve uygulamaları örnekleri şunlardır:

Hamile kadın, ölünün yıkıldığı suyun üzerinden geçmemesine, ölünün yüzünü görmemesine dikkat ederler. Bunlara uyulmaz ise dünyaya gelecek çocuğun ölü benizli olacağından korkulur (Çınar, 2017: 64).

Samsun yöresinde iğne hamile kadına elden verilmez, yere konularak verilir. Eğer elden verilirse doğacak çocuğun çok zayıf doğacağına inanılır (Şişman, 2002: 446).

Gebe kadın çirkin çocuk doğurmak korkusuyla çirkin insanlara; sarı benizli ve sarılık hastalığı olan çocuk doğurmak korkusuyla ölüye; sakat çocuk doğurmak korkusuyla âlil

ve azası noksan çocuklara; yarık ve kalın dudaklı çocuk doğurmak korkusu ile deveye; soluk benizli ve talihsiz çocuk doğurmak korkusuyla ayıya; siyah renkli çocuk doğurmak korkusuyla siyah renkli eşyaya bakmaz (Acıpayamlı, 1974: 27).

Gebe kadın yaptığı davranışlar ve yediği yemeklerin karnındaki çocuğa etki edeceğini bilir. Bu sebeple Anadolu'nun birçok bölgesinde gebe kadın, “ayıya, maymuna, deveye, çirkin kimseye bakmaması inancı hâkimken, bir diğer yönden de balık, tavşan, kelle paça gibi yemekleri yememesi gerektiği düşüncesi yaygındır (Örnek, 1977: 138). Bir de gebe kadın başkasının bir eşyasını gizli olarak almamalı ve başkasının bir yiyeceğini izinsiz yememesi gerektiğini bilir veya yakınındaki tecrübeli kişiler tarafından bilgilendirir. Bu gibi izinsiz yeme ve eşya alımlarında doğum sonrası çocuğun vücudunun herhangi bir yerinde iz olacağı düşüncesi Anadolu ve Türk dünyasında yaygın bir inanıştır.

Erzurum'un köylerinde, hamile kadının akşam namazından sonra dışarı çıkması iyi sayılmaz. Akşam namazından sonra kapı önüne, eşiğe ve evin dışına sıcak su serpemez. Çünkü bu yerlerde bulunan cinler yanar ve sakat kalırlar, kendilerine karşı kin beslerler, yarın doğum yapınca çocuğa musallat olur, ciğerini söküp götürürler. Bütün inanç ve normları hem gebe kadının hem de çocukla alakalı birtakım pratikleri ihtiva eder. Bu pratik ve inanmaların temelinde eski Türk inançlarının büyük tesiri olduğu aşikârdır (Türkdoğan, 1982: 588).

Gebe kadın günlük yaşamında, kötü, tiksinti verici şeylere ve çirkin hayvanlara bakmaz. Televizyon dahi izlenirken hemen kapatılır. Maymun, baykuş gibi hayvanlara baktırılmaz. Gebe kadın istemeden görmüşse karnını çimdikler. Çocuk ölebilir diye nar yemez. Baş ağrımazın diye çok su içmez (Kayalı, 2010: 33-34).

Hamile bir kadın, un konulan bir kabın ve oklavanın üzerinden atlamaz. Atlarsa doğum yapamayacağına inanılır (Uslu, 2004: 92).

Hamileyken kelle yersen bebeğin topukları delik olur. Hamile kadın ciğer, çilek yememeli ve dokunmamalı; ayrıca gül ve anahtarı da karnına değdirmeyecek yoksa bebekte leke olur. Anne adayı incir yerse bebekte üvez olur. Hamile kadın kahve içerse çocuk kara olur. Anne tavuğun derisini yerse çocuğun derisi pütürlü olur (Tanyıldızı, 2015: 1076).

Çukurova bölgesi Girit göçmenlerinde hamile kadın iç çamaşırlarını herkesin göremeyeceği bir yere asmalıdır, aksi takdirde çocuğun sakat olacağına inanılmaktadır (Şenesen, 2011: 74).

Hamile kadın değirmenin yanına yaklaştırılmaz. Değirmen cinin, perinin eğleştiği yer olarak düşünülür ve kadının bebeğine zarar gelebileceğine inanılır. Yeni evlenen veya çocuğu olmayan bir kadın kapı eşiğine ya da süpürge üstüne oturursa çocuğunun olmayacağına inanılır (Bali, 2015: 173).

Hamile kadın, evliyalara, yatırlara gitmez; cenaze törenlerine katılmaz, ete veya ciğere dokunmaz; eğer dokunursa çocukta doğum lekesi olabilir. Mesela benim komşum çilek yemiş çocuğunun kolunda çilek lekesi vardı (Şahingöz, 1957).

Hamile kadının türbeye ve evliyaya gitmemesi gerekir. O kadına, evliya özürlü denir, eğer ki giderse çocuk sakat veya özürlü doğar ve bu evliya özürlü bende var (Özbek, 1969).

Eltim Kurban Bayramı'nda ciğer pişirdi ben de yemedim ama benim oğlumun göbeğinin üstünde lekesi var. Çünkü eltim onu söylerken ben göbeğime dokundum ve oğlumdaki bu leke her Kurban Bayramı'nda daha belirgin ve kırmızı hale geliyor. Bunun yanında hamile kadın çok büyük bir zatı ziyaret ederse, çocuk karnında ölür veya o kadın ölü çocuk doğurur (Özkan, 1979).

Kazakistan'da gebe kadının kaçınmaları ve uygulamaları örnekleri şunlardır:

Gece karanlığında hamile gelini dışarıya, karanlık ağıla fenersiz yalnız bırakmazlar, evde kocası yokken tek başına yatırmazlar, çünkü halk düşüncesine göre karanlıkta kapının önünde, ağılda, hatta birisi yaşayan evde bile şeytanlar, melekler, cadılar gezermiş, onlar yeni evlenmiş, saf (temiz kalpli) geline hevesli olurmuş. Bunların kötülüğünden hasta olabilir ve içindeki çocuğa zarar gelebilir diye düşündüklerinden genç gelinin yatağının bir kenarına, yastığının altına demir silah koyarlar. Hatta genç gelinin çadırına çeşitli silah, kamçı, balta, kurt azı dişi, kartal gagasını asarlar. Halk düşüncesine göre, bunların hepsinden şeytanlar korkarmış (Argınbayev, 1996: 67).

Bir evde gelin veya damat çok iş olduğu zamanda birbirine yardımcı olmazsa, onların çocukları doğduğunda beli bükük ve boynu aşağı doğru eğik olur veya çocuk doğduktan sonra işerken düz işeyemez. Sağa sola doğru işer (Kenjeahmetulı, 2001: 15).

Gerçek olarak düşünecek olursak, bizim bugünkü gebe kadının kaçınmaları hakkındaki düşünceler ve inançlar geçmişte de vardı, günümüzde de var. Gebe kadının ilk dönemden

başlayarak yiyeceği yemeklere bağlantılı olarak inançlar ve kısıtlamalar doğrultusunda yiyeceklerin hangisinden kaçınmalı hangisini yemeli bunu bilmekle başlıyor. Örneğin, deve, tavşan ve balık etinden hazırlanan yemekleri yemekten kaçınması bütün Kazakistan coğrafyasında görülen bir inançtır (Äjigali, 2005: 178).

Gece gebe kadını dışarıya, karanlık yerlere göndermez. Tek başına evde kaldırıp uyutmaz. Bunun gibi yerlerde cin, şeytan, peri ve albastılar gezer ve bulunur. Bunlardan gebe kadın korkup ağrıya bilir düşüncesi Kazak halkının birçok bölgesinde hâkimdir. Bu sebeple gebe kadını böyle kötü ruh ve durumlarda korumak için gebe kadının başına bıçak, balta, kurdun ağzı, tilkinin tırnağı koyma inancı vardır. Bu eşyalar gebe kadının kötü ruhlardan korur (Kaliyev, vd., 1994: 12).

Hamile kadına karnındaki çocuğunun dudağı yirik olacak diye tavşan etini yedirmezler. Çocuğu balık gibi suskun olacak diye hamileliğinde kadına balık yedirmezler. Geçmişte, hamile kadının çocuğu doğru gelişmeyecek, bir yerine zarar gelecek diye gebenin saçını kestirmemişler. Hamile kadının veya yeni doğum yapmış kadının gecede yalnız suya, yani, nehire, kuyuya gitmesi yasaklanır. Kadın hamileyken devenin etini yedirmezler. Çünkü inanışa göre gebe kadını yerse çocuğunu deve gibi 12 ay taşıyabilirmiş (Umbetova, 1970).

Devenin etinin gebe kadın yememesi gerek. Gebe kadın eğer ki devenin etini yerse, doğum zamanı yaklaştığında devenin yünü alınıp yakılması ve dumanının çıkarılması gerektir. O zaman gebe kadın zamanında doğum yapar (Mukuvalova, 1949).

Gebe kadınlar, iyi beslenmelidir. Çünkü onun karnındaki bebek annesinin yedikleri ve içtikleri ile büyür. Gebe kadına Kazak halkında deve etini yemek yasaktır. Çünkü aksi halde gebe kadın bebeğini dokuz aydan fazla vakitte doğuracağına inanılır. Eğer ki dokuz aydan uzun gebelik dönemi sürse devenin sütünü içirir ve etini yemesi gereklidir. Bir başka olarak da gebe kadın balığın etini yememelidir. Çünkü çocuk doğduktan sonra hiç konuşamayabilir. Gebe kadına kirmen eğirme denir. Çünkü anne karnında çocuğun boğazına göbeği dolanabilir diye bizim Kazak halkında bu gibi gebe kadına bağlantılı inançlar vardır (Nurlanbayeva, 1935).

Genelde evde abisi yokken yengesinin yanında kayınları ve görümceleri oluyor. Özellikle çok genç olsa bile erkek çocuğun göbeği hamile gelinin yanında olması gelinin kendisine de her şeye inanan kayınana ve kayınbaba için çok güvenlidir. Halk düşüncesine göre, çocuğun göbeği burulmasın diye kadın hamileyken organın üstünden geçmemeli, çocuğun bir şeyi eksik

doğmasın diye içteki çocuk hareket ederken hamile kadın ihtiyaçlarını giderene kadar köpeğe git dememeli diye bir inanç vardır (Argınbayev, 1996: 68).

Hamile kadınlar kalabalık yerlere gitmemeli. Yıllar önce her yere kayınvalideleri gitmiş. Ama şimdi hamile kadınlar her yere gidiyorlar. Hamile kadınlar çoğu zamanımı evde geçirmeliler. Gebe kadın deve sütünü içmemeli. Eğer deve sütünü bilmeden içerse yine bir kez içirirler ya da devenin altından geçirirler. Ya da devenin tüyünü yakıp koklatırlar (Kırkımbayeva, 1946).

Gebe kadın hamile olduğunu bildiği andan itibaren başlayıp saçını kesmemeli, kaşını yolmamalı, kimyasal malzemeleri temizlik yaparken çok kullanmamalı. Karanlıkta tuvalete yalnız çıkmamalı (Estemesova, 1966).

Bu durum eski zamanlarda tuvaletler genelde dışarı olduğu içindi. Çünkü gece karanlıkta gebe kadın tuvalete çıktığında bir şeyden korkabilir veya bir yere takılıp düşebilir. Bu durumda hem kendi ruhsal durumuna hem de çocuğa zarar geleceği düşünüldüğünden gece karanlıkta dışarıya çıkarken yanında bir kişinin olması gebe kadına yardım ve destek olması bakımından faydalı olacağı düşüncesinden doğmuş olabilir. Günümüzde bu gibi durumlar halen kırsal bölgelerde sıklıkla rastlanan bir durumdur. Fakat günümüz ev yaşamı ve şeklinin değişmesi ile birlikte bu durum ve düşünce çoğu yerde değişmiş durumdadır.

Hamile kadın taziye eve; nehir, deniz kenarına gitmez. Şalsız ya da eşarpsız lavaboya girmez (Khalmatova 1989).

Kazak halkı çocuğun ilk olarak annesinin karnında terbiyelendiğini düşünür. Bu sebepten gebe kadın kötü söz ve davranışlardan kaçınır. Etrafındaki kötü düşünceli ve gözlü kişilerden uzak durmalı onlarla mümkün olduğunca görüşmemelidir. Çünkü hem anneye hem de çocuğu bu gibi kişilerin nazarı değebilir. Gebe kadın toplum içerisinde kötü durum ve engelli çocuk ve havyalara karşı da dikkatli davranmalı ve kötü düşünce ve sözler kullanmamalıdır. Aksi takdirde onunda çocuğunun da bunun gibi bir durumlar olacağına inanılır (Jorabekova, 1963).

3.1.9. Çocuğun Sağlıklı Doğması ve Yaşamaları İçin Gerçekleştirilenler

Gebe kadın hamilelik sürecinde bütün kaçınması ve kötü durumlardan kendisini koruyup sağlıklı ve rahat doğum sonrası çocuğunu kucağına alması için birtakım geleneksel ritüeller gerçekleştirir. Günümüzde geçmişe nazaran sağlıklı bir gebelik süreci takibi teknolojinin ve sağlık hizmetlerinin gelişmesi ile daha kolay bir hale gelmiştir. Bu gibi teknolojik ilerlemenin olmadığı zamanlarda halk kendi kültürel yaşamı içerisinde bazı pratikler gerçekleştirerek hem gebe kadının kendisinin sağlıklı olarak doğum sürecini atlarmaya hem de çocuğun sağlıklı olmasına yardımcı olmuştur. Halk içerisinde gebe kadının, yediğı yemek, baktığı kişi ve cisimler, gittiğı yerler, yapmış olduğı davranışlar sağlıklı bir doğum süreci geçirmesinde etkili olduğuna inanılmaktadır.

Gebe kadının çocuğunu sağlıklı bir şekilde eline alması için gerçekleştirile ritüeller hem Anadolu'nun birçok bölgesinde hem Türk dünyasında birçok yönden benzerlikler göstermektedir. Bu durum da göz önüne alındığında gebe kadın hem Anadolu'da hem de Türk dünyasında ailesi ve toplum tarafından farklı bir yere sahiptir. Çünkü onun ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı bir doğum süreci geçirmesi gerektiğı toplum tarafından bilinmektedir. Bu açıdan “gebe kadın, normal kadınların içinde bulunduğı ruh durumundan ayrı bir yapıdadır; endişe ve korkuları vardır. Bağlı bulunduğı kültür değerlerine göre “geçiş” dönemlerinin önemli bir aşamasını yaşamaktadır. Gebe kadınla karnındaki çocuk arasında varsayılan etki mekanizması toplum, cemaat ya da grup gözünde işler ve geçerlidir” (Örnek, 1977: 138).

Gebe kadın sağlıklı doğum yapmak ve doğumdan sonra da çocuğunun yaşamaları için geçmişten günümüze birçok çare ve pratiğe başvurmuştur. Bu bağlamda çocuğı durmayıp düşürenler, doğup da ölenler, doğum sonrası satıp alma ritüelini gerçekleştirenler, yaşamaları için bazı isimler vermeler, yediğı ve içtiğinden etkilenip çocuğunda izi olacağını düşünenler gibi vb. birçok pratik uygulanmaktadır.

Türk kültürüne bakıldığında, geçmişten günümüze kadar bütün Türk halklarında çocuğun sağ salim dünyaya gelmesi ve sağlıklı olarak yaşamaları için bazı pratikler yapılmış ve yapılmaktadır. Bu pratiklerden birisi de çocuğı başkasına satmadır. Satıp alma pratiğı gerçekleştirildikten sonra çocuğı yapılan pratik veya başka sebepler göz

önünde bulundurularak isimler koyulur. A. İnan'ında eserinde belirttiği gibi “çocuğa Demir yahut Salıpalı, Satılmış gibi bir ad verirler. Çocuğun yaşaması için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taştan, Kurç gibi adları verildiği gibi kimi zaman kötü adlar da verilir. Böylece adı kötü olduğu için ölüm meleğinin gelmeyeceğine inanırlar. Kırgızlarda İtalmas, Çoçkabay (Domuzbay), Kabanbay (Yabani domuz) bu inanca göre verilmiş adlardır” (İnan, 2006: 174).

Türkiye’de gebe kadının çocuğunun sağlıklı doğması ve yaşaması için gerçekleştirilen ritüeller örnekleri şunlardır:

Çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için, hamile kadının kendisinin yanı sıra, kocasının da üzerine düşen bazı sorumlulukları vardır. Baba aday, bir canlıya zarar verdiği takdirde çocuğunun özürlü doğacağına inanılır. Araştırma alanında bu kaçınmanın aksini yapan ve bu yüzden de özürlü çocuk sahibi olduğuna inanılan çok sayıda örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerden bazılarına göre kırlangıç yavrusunun dilini kesen bir baba adayının, yedi çocuğu da “ahraz” (sağır-dilsiz) olarak dünyaya gelmiştir. Karısı hamile iken haksız yere bir genci kesen babanın çocuğu sakat doğmuş, ondan doğanlarda dünyaya sakat gelmiştir (Doğaner, 2006: 64).

Bazı doğumlar sonucunda çocuk kayıparı yaşanmakatadır. Halk da bu durum karşısında bazı önlemler almaya çalışmıştır. Bunlar birisi “hoca gelinin etek uçlarını dikip en sonuna kilit takıp kitlemesidir. Doğuma kadar o kilit açılmaz. Bu dönemde gelinin ağır kaldırmaması tembihlenir. Kilidin kilitlenmesinde sembolik bir kapı kavramı vardır aslında, kilit açılmadığı müddetçe kapı da açılmayacaktır. Dolayısıyla gelin rahat bir hamilelik dönemi geçirir. Yedi tane genç kıza yedi kat iplik eğitilip, bu eğitilen ipler çocuğun bileğine dualarla bağlanır. Bağlanan ipler çocuğun yaşamasını sağlar (Bolçay, 2011: 589).

Muş’ta uygulanan yedi evden toplanan bez parçalarıyla bebeği giydirme, Erzurum’daki “Tıpkı taşı” veya “Boncuk” denilen taşı annelerin taşıması (Kalafat 1990: 75-80) örneğinde olduğu gibi çocuğun sağlıklı olarak doğup yaşaması için yapılan ritüeldir.

Hamile kadını nazardan korumak için mavi boncuk ve muskalar takılır, çocuğun sağlıklı doğması için dua edilir. Mersin’de hamile bir kadın devenin altından geçerse,

çocuğunun çok kuvvetli, adeta pehlivan olacağı inancı vardı. Ayrıca hamile bir kadın, rüyasında koyun görürse, çocuğu uslu olur. Buğday ve at görürse çocuğunun rızkının bol ve çocuğun kahraman olacağına işaret etti (Kayalı, 2010: 26).

Türk dünyası kültür ekolojisi içerisinde çocuğun sağlıklı olarak dünyaya gelmesi ve yaşaması bağlamında bazı geleneksel pratikler uygulanmaktadır. Bunlardan bir tanesi de çocuğa kötü ad vererek onun sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlama yöneliktir. Bunun sebebi kötü adı olanlardan ölüm meleğinin nefret etmesi, bu yüzden de onlara yaklaşmayacağı düşüncesidir. Kırgızlarda çocuklara verilen İtalmas, Kabanbay (yabanî domuz) gibi adlar bu inanca göre verilmiştir (İnan, 2006: 174-175). Bir başka örnek olarak ise, Altay Türklerinde yine kötü ruhlardan bilhassa “Körmös”ten çocuğu korumak için ona İyt-Kulak, Camanuul, Tenek, Çıçkan gibi birtakım adlar takılır (Dilek, 1996: 51-54). Böylece halk arasında çocuğu yaşayacağı inancı vardır.

Gebe kadın, hamilelik sürecinde çocuğunu sağlıklı olarak doğurmanın yanında onun güzel olması için de bazı pratikler gerçekleştirir. Bu pratiklere bakıldığında, gebe kadının yediği yemek, baktığı kişi ve eşyalar, yaptığı işler ve davranışlarına dikkat etmesi gibi durumların çocuğunun güzelliğine etki edeceği düşüncesi vardır.

Güzel kimseye bakan gebe kadın, güzel çocuk doğurur. Güzel manzara ve diğer güzel resimlere bakan gebe kadının da çocuğunun güzel olacağına inanılır (Acıpayamlı, 1974: 133).

Çocuk ay gibi güzel olsun diye hamile kadınları aya baktırırlar. Çocuğun çirkin olmaması için de hamile kadına yılan, maymun gibi çirkin hayvanlar gösterilmez. Çocuk gamzeli olsun diye ayva yedirirler (Doğaner, 2006: 63). Anadolu’nun birçok bölgesinde yenilen meyvenin çocuğun güzelliğine etki ettiği inancı yaygındır. Ayva yiyen gebe kadının çocuğunun gamzeli olacağı örneğinde görüldüğü gibi buna benzer bir diğer meyve örnek de elmadır. Gebeliği sırasında elma yiyen kadının çocuğunun yanaklarının al olacağı inancıdır (Acıpayamlı, 1974: 135). Burada gebe kadının yedikleri ile çocuğun fiziksel görünüşüne etki edeceği düşüncesinin oluşmasında meyvenin özelliği ve dış görünüşüdür. Anadolu ve Türk dünyasında görülen ortak inançlara bakıldığında gebe kadın hamilelik sürecinde ailesi içerisinde veya etrafından kimi daha çok sever veya kendisine yakın görürse, çocuğun güzelliği veya huyunun ona

benzeyeceği inancı vardır. Gebe kadının hamilelik sürecindeki baktığı kişi ve nesneler, iş ve hareketlerindeki davranışlar neticesinde gebe kadın ve çocuk arasındaki ilişki bağlamında çocuğun güzelliğine, göz rengine, davranış özellikleri arasında kurulan ilişkiler diğer kültürlerde de söz konusudur (Acıpayamlı, 1974: 27).

Anadolu ve Türk dünyasında gebe kadının yediği meyveler çocuğun güzelliğine etki edeceği inancı hâkimdir. Bu sebeple halk arasında çocuğun güzel olması veya zeki olması için bazı besinlerin gebelikte tüketimi arttırılmaktadır (Şahin, vd., 2009: 44). Örneğin, çocuğun sağlıklı ve güzel olması için gebe kadın elma, üzüm, ayva gibi meyveleri bolca yemektedir. Kadın, hamileliği boyunca bol bol elma yerse çocuğun “sağlıklı, alyanaklı ve oğlan” olacağına inanılmaktadır. Ayva yerse “gamzeli”, çilek yerse “akıllı, zeki”, şeftali yerse “tüylü” olacağı düşünülmektedir. Kara üzüm yiyen gebe kadının doğurduğu çocuğun gözleri de üzüm gibi “kara” olur denilmektedir. Hamile kadın, ayna üzerinde kendini seyrederek nar yerse çocuğun da kendine benzeyeceğine ve nardaki pembe ve kırmızı renklerin çocuğa geçeceğine inanılmaktadır (Örnek, 1981 ve Sever, 2004).

Gebe kadının gök cisimlerine bakması da çocuğun cinsiyetine etki eder. “Aya, gökyüzüne ve güzel kimselere bakarsa, gül koklarsa ve elma, ayva, yeşil erik ve üzüm yerse çocuğunun güzel olacağına inanılır” (Örnek, 1977: 138).

Çocukları karnında durmayan doğsa da yaşamayan kadınlar toplum tarafından iyi karşılanmaz. Bu tür kadınlar için “tıbıkali” denir. Bunun yanında çocuğun yaşaması için bazı uygulamalara başvurulur. Ulaşlı Türkmenlerinde yaşamayan çocuğa adak adanır. Çocuğun yaşaması için 7 kurban adanır, erkek çocukların yedi yaşına kadar da saç kesilmez. Erkek çocuk yedi yaşına geldiğinde büyük bir tören yapılır ve saç kesilir. Çocukları yaşamayan aileler çocuklarını az bir para karşılığında satarlar. Dereobası ve Karayığit köylerinde önceki çocukları doğup ölen aileler, doğup ölmeyen çocuklarını ayaklarından kuyuya sarkıtır. Çocuğa en sevmediği yemek ne ise onun için, annemin çocuğu olursa bir daha o yemekten yemeyeceğim, dedirtilir. Bunun yanında çocukları anne karnında durmayan ya da doğduktan sonra yaşamayan aileler Mehmet adını taşıyan Osmaniye bölgesinde 7 ve Tire’de 9 kişiden kumaş toparlar ve bu parça

kumaşlardan elbiseler dikerler. Çocuğu doğduğunda ölmemesi için bu elbiseyi giydirirler (Doğaner, 2006 ve Artan, 1973).

Zile’de çocuğu yaşamayan kadına “tıvgalı” denir. Tıvgalı kadın çocuğu yaşasın diye; yeni doğmuş, gözleri açılmamış köpek yavrusunu elbisesinin boynundan sokup eteklerinden çıkarır. Eğer, köpek ölürse çocuğu yaşar, ölmezse yaşamaz. Tıvgalı kadın yeni doğum yapmış kadının ayak ucuna gider silkinir. “Tıvgam dökülsün, çocuğum yaşasın.” der. Çocuk yaşasın diye, yedi Mehmet adlı kişiden para toplanır, bu parayla alınan gümüş halka çocuğun ayak bileğine takılır (Öztelli, 1953: 663-664).

Genel olarak, Anadolu’da ve Türk dünyasında çocuğun yaşaması için yapılan pratikler benzerlik göstermektedir. Doğumdan sonra çocuk bazı yerlere bırakılır ve oradan bir kişi onu alır. Böylece kötü ruhlar da kandırılmış olur. Bu satıp alma veya çocuk değiştirme sonrası çocuğada ona uygun isimler konularak çocuğun kötü ruhlardan korunacağı düşüncesi halk arasında yaygındır.

Çocuğun yaşaması için aileler çocuklarını yeni doğan çocuğa eğer erkekse Yaşar, Dursun, Durdu; kızsı Durdane gibi isimler koyar. Bu isimler nüfusa kaydedilmez, göbek adı olarak konur. Ölen çocuğa ölen bir başka kişinin adı verilmişse bu isimdeki çocukların yaşamadığı düşünülür ve artık, bu ismin yeni doğanlara verilmez (Doğaner, 2006: 89).

Kazakistan’da gebe kadının çocuğunun sağlıklı doğması ve yaşaması için gerçekleştirilen ritüeller örnekleri şunlardır:

Doğacak bebeğin güzel ve güçlü olması için evvela elbet annesi çok iyi derecede beslenmelidir. Güzel şeylere bakmalıdır, güzel kokuları koklamalıdır. Nazarlardan, kem gözlerden korunmalıdır. Hiçbir şey yapmayarak yatmaması lazım, aksine, hareket etmesi, spor yapması gerekiyor (Joldıbayeva, 1983).

Benim duyduğum ve gördüğüm doğacak çocuk güzel olsun diye, evli çiftler ay çıktığı zamanda suya giderek orada yıkanmalıdırlar. Sonra ay gibi güzel çocuk dünyaya gelir diye inanarak gece ay çıktığında gece suya girer ve yıkanır. Bundan da başka benim bildiğim gebe kadın aşermesi kanarsa çocuğu hem sağlıklı hem de güzel olur, eğer ki kanmazsa, yüzünde çukurluklar olur (Argınbayeva, 1944).

Gebe kadın çocuğunun güzel olması için güzel ailedeki ve yakınlarındaki akrabaları içerisindeki güzel karakterli ve yüzlü kişilere bakar. Ona benzesin onun gibi olsun diye onlara bakar. Gebe kadın, onun gibi olsun diye niyet eder (Mahanova, 1956).

Kazak halkında gebe kadına bağlantılı bazı adlandırmalar vardır. Bunlar gebe kadının hamilelik sürecindeki durumun bağlı olarak farklı adlar ile söylenir. Bunlardan bir tanesi “Törttolğak / Uzun Tolğak”dır. Törttolğak doğuma üç ay kaldığı zaman başlar. Eski zamandaki tecrübeli kadınlar, uzun tolğak zamanında “Böpeñ ayday suluv bolsın / yavrun ay gibi güzel olsun” diyerek göl veya su kenarında gelinini bu sulara yıkarmış. Ay güzel ama sıcaklığı yok onun. Bu sebepten dolayı analar gelinlerini yıkadıkları gölün veya suyun kenarından ot veya çöp yolup alıp, evin ocağında yanan ateşe atıp: “Ay gibi güzel, ateş gibi sıcak olsun” diyerek gebe kadının içindeki çocuğa dilek söylemiş (Ayapov, 1936).

Eşinin akrabalarının içinde makam mevki sahibi ve iyi bir kişi olsa, o güldüğü ve konuştuğu zamanda gebe kadının içinde çocuk kımıldasa, çocuğun ona benzeyeceğine inanılır. Gebe kadın çocuğunun bazı durum ve hareketlerini beğenmeyip üzülse veya sinirlense, bu çocuk kime benzemiş diye söylenir. Böyle zamanlarda gebelik sürecinde çocuğun kımıldadığında kime baktıysan ona benziyordur diye inanılır ve söylenir (Baytursunova, 1954).

Bebegın güzel, sağlıklı olması için, hamile kadınla iyi şeyler konuşmak gerekir, atın sütünü içmelidir. O zaman bebeği güzel, sağlıklı doğar. Bebek sağlıklı doğması için anne hiç sinirlenmemelidir (Joldıbayeva, 1987).

Dünyaya gelen çocuğun iyi olması için evindeki büyüklerin söylediği şeyleri yapması gerek. Çocuğun anne babası kendi velilerinin söylediğini yapmalıdırlar, çünkü çocuk ilk önce kendi velisinden terbiye alır sonra okuldaki öğretmenlerinden. Anne içindeki bebeğin sağlıklı olması ve sağlıklı doğulması için, çok yürüyüş yapmalıdır. Evin ufak tefek işlerini yapmaya çabalamalıdırlar. Anne bu zamanlar çok uyumamalı. Hareket etmeli ki, içindeki çocukta hareket etsin (Baymurzayeva, 1978).

3.2. DOĞUM SIRASI YAPILAN RİTÜELLER

3.2.1. Doğuma Sırası

Gebe kadın doğum sırasına kadar kaçınma ve sağlıklı bir doğum için birtakım ritüelleri gerçekleştirdikten sonra sıra doğum vaktine gelmiştir. Kadınların, doğum sırasındaki güçlüklerini gidermek, onların kolay doğum yapmalarını sağlamak için bir dizi çarenin, inancın, uygulamaların da doğum olayı çevresinde kümелendiğini görüyoruz. Çünkü artık gebe kadın bazı doğum öncesi pratiklerden sonra doğum için hazır hale gelmektedir. Bu an hem anne hem de bebek için önemlidir. Çünkü doğum denen biyolojik olayın gerçekleştiği bu aşama çok önemlidir; bu nedenle de çevresinde doğumu kolaylaştıracak, çabuklaştıracak birtakım uygulamaların kümелendiği görülmektedir (Örnek, 1977: 139-140).

Anadolu’da ve Türk kültür ekolojisi çerçevesinde doğum sırası ile ilgili gerçekleştirilen bir sürü ritüel ve pratikler vardır. Bu açıdan bakıldığında gebe kadının sağlıklı bir doğum gerçekleşse bile hem çocuk hem de annesi hala tehlike altında olduğuna inanılır (Arık ve Eroğlu, 2017: 267). Yani gebe kadın, çocuk isteğinden başlayıp, aşırme ve gebelik aşamalarından geçip yeni bir canlının ortaya çıkacağı bu noktaya varma, yani doğurma eylemi, geçiş dönemlerinden birincisi olan doğumun en dramatik noktasıdır. Başka bir söyleyişle, bütün o hazırlıklar, doğum olayı ile yani çocuğun gizel dünyasından gelmesiyle gerçekleşecektir. Bu gelişin kolay olması ve anneye ve çocuğa zarar vermemesi için birtakım yollara ve çarelere başvurulmaktadır (Örnek, 1977: 140). Bütün bunlara bakıldığında doğum sırasındaki güçlüklerin üstesinden gelmek, gebe kadının kolay ve sağlıklı şekilde doğum yapması, bebeğin ve annenin rahat bir doğum süreci geçirmesi çerçevesinde halk arasında gerçekleşen doğum sırası pratikleridir. Ailenin çetin ve sancılı bir süreci olan bu doğum anı bu doğum sürecinin son aşaması ve önemli bir basamağıdır. Bu sancılı ve zor süreci atlattmak bütün aile, akraba, eş ve dostun en büyük dileklerinden birisidir.

3.2.2. Doğuma Hazırlık ve Doğum Olayı

Doğum öncesi hazırlıklar, bir toplum içerisinde kırsal ve kentsel yaşam alanlarında kültürel farklılıklara bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Doğum hazırlık olarak

kırsal alanda yapılan geleneksel hazırlık ile kent ve şehirlerde yapılan doğuma hazırlıklar kişilerin zenginlik, fakirlik, okuma seviyesi, görgü ve yaşamları, sosyal çevre ve aile yapısı gibi sosyal ve kültürel durumlardaki değişikliklere bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Gebe kadının doğumunu sağ salim ve sağlıklı bir şekilde yapması için aile ve yakınları tarafından bazı geleneksel pratikler uygulanır. Bunlar, “çocuğun sağ salim doğması için dikkat edilen hususlar, doğumun kolay olması ve tez olması için alınan tedbirlerden ve kötü ruhlardan korunmak hususundaki uygulamalardan ibarettir” (Polat, 2008: 85).

Eski zamanlarda ve günümüzde bazı ailelerde maddi imkân yeterli seviyede olmadığı için aileler kısıtlı imkânlarla veya kendi diktikleri elbiseler ile çocuklarını büyütüyordu. Bu sebeple halk arasında doğmadık çocuğa don, gömlek biçilmez. Doğmayan çocuğa sırt dikilmez (Duman, 2005: 33) şeklinde düşünce vardır. Doğumdan önce aileler çocukları için onların cinsiyetine göre pamuklu, ipek kumaşlardan zıbınlar, ellerindeki beyaz veya diğer renkteki kumaşlardan iç gömleği, basmadan elbiseler dikerlerdi. Bebek için beşik hazırlanır. Türk dünyasının farklı halklarında beşiğe çeşitli koruyucu eşyalar ve süs eşyaları takılır. Anadolu’da beşiklerde bebeği sarmak için kundak, ara bezi ve bağirtlak bezi dikilir, bunlar boncuklarla süslenir, beşiğe de nazar boncuğu takılır (Çevik, 2016: 868). Böylece bebeğin beşiği hem güzel bir görünüme sahip olur hem de nazardan korunması sağlanır.

Doğum üzerine araştırmalar yapan Acıpayamlı, doğum olayının dört farklı şekilde gerçekleştiğini tespit etmiştir. Bunlar, oturarak doğurma, diz çökerek doğurma, yatmış vaziyette doğurma ve asılarak doğurmadır (Acıpayamlı, 1974: 48).

Gebe kadın, hayatındaki önemli bir geçiş aşaması olan doğum anına gelmiştir. Bu zamana kadar birçok dinsel-büyüsel pratikler gerçekleştirmiş ve sağlıklı bir doğum için hazırlanmıştır. Yapılan bütün hazırlıklar sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesiyle amacına ulaşmış olacaktır. Bu sebepten doğum olayının kolay olması ve anneyle çocuğa zarar vermemesi için birtakım yollara ve çarelere başvurulmaktadır (Örne, 1977: 104).

Türkiye’de doğuma hazırlık ve doğum olayı ile ilgili örnekler şunlardır:

Türk kültür ekolojisi içerisinde doğum anında yardımcı olduğuna inanılan bazı güçler vardır. Eski Türklerden günümüze kadar gerek Şamanist Türklerde gerekse Müslüman Türklerde annenin sağlıklı bir doğum yapması ve çocuğun dünyaya gelmesiyle ilgili çeşitli uygulamalar görülmektedir. Bunlar toplum içerisinde kabul gören ve pratiklerle gerçekliği kabul görmüş uygulamalardır. Doğumu kolaylaştırmayla ilgili inanışlar, kendilerine has gerçekliklere sahiptirler. Doğumun kolay olması için doğum esnasında tüfek atma uygulaması kötü ruhları korkutmak ve kaçırmak için yapılmaktadır. Çünkü Erlik ve ona hizmet eden kötü ruhlar tüfek sesinden korkmakta ve ondan kaçmaktadır (İnan, 1998: 421).

Doğum yapacak kadının sancısı başladığı zaman kekik ya da nane çayı içirilir. Doğum kışa denk gelecekse yaz aylarında toprak ayarlanır, elenen toprak çuvallara konup evin bir köşesinde bekletilirdi. Elenmiş toprak ısıtılarak doğum yapan kadının acılarının dindirilmesinde ve yeni doğan çocuğun altına serilmesinde kullanılıyordu (Doğaner, 2006: 67).

Gebe kadın bir şeyin üzerinden atlatılır. Genellikle su veya eşikten atlatılır. Su, akıcıdır. Kadın atlayarak su ile suyun akıcılık gücü ile temasa geçmiştir. Bu güç anneden çocuğa geçer, doğum kolaylaşır. Eşikten atlamaya uygulaması ise, eşiğin, evin son hududu olması gerçeğine dayalıdır. Gebe kadın eşikten atlamakla, çocuğun bulunduğu yerden – uterustan- ayrılarak dünyaya gelişini sağlamak ister. Eşiği atlamak suretiyle yapılan taklid, çocuğun zor doğumuna sebep olan engelden kurtulmasını sağlar (Hotun, 1990: 16).

Kolay doğum yapmış kadınlar, gebe kadının sırtını sıvazlar. Tanrı düğümlediği düğümü çözer, biz göçtük, sen de dileklerde bulunulur. Fadime otu su içine konup su kadına içirilir. Üstü yazılı tuğla parçaları, saksılar kadının ayağının altında kırılır (Örnek, 2000: 140).

Doğumu kolaylaştırmak için belli kimseler tarafından yüklü kadın okunur, üflenir, kırlarda bulunan ve “Meryem Ana Eli” denilen bir nevi çiçek toplanır, temiz bir kabın içine konur. Kabın içine biraz da su atılır. Epey bir zaman suda duran çiçek açılır. Artık

bu su şifalı bir sudur. Hastaya sancı geldikçe ve doğuracağı zamana kadar içirilir. Sudaki çiçek tamamilе açılırsa kadın da doğurur (Özer, 1946: 8).

Aşiret gelinlerinin çoğu çocuğunu davarda, yolda, ocağın başında, yabanda doğurur. Ocağın başında aş yaparken doğan çocuk erkek olursa çok sıtaralı (şanlı) sayılır. Davar başında doğan erkek çocuk, kutlu sayılır, yabanda, odunda doğan çocukların ocağın yiğitleri olacağına inanılır. Yabanda doğan çocuğu anası önlüğüne kor ve çadıra gelir, çocuğu olduğu bundan sonra duyulur. Doğum işini böyle habersiz yapan kadınlar oba karıları arasında değerli öğütler alırlar (Yalman, 1977: 254-255). Doğum eğer evde olursa, yetişkin kız çocukları uğursuzluk getirmesin diye doğum odasına alınmaz. Doğum odasına genç kız girerse, elbisesinin yakası yırtılır. Annenin yüzünde oluşan lekeler, doğum sancısı sırasında teri ile silinir. Bunun için kendi saç veya haşılı bez kullanılır. Doğum kolay olsun diye Hacı taşı ile su içirilir. Yine doğum sancısı çeken kadına eşinin ayakkabısından su içirilir. Elenmiş toprak kavrulur, biraz soğutulur, doğum sancısı çeken kadın bu ılık toprağa oturtulur. Yine doğum yapan kadına küçük bir En'am, sancılı kadının iç çamaşırına iğnelenir (İncir, 2011: 18).

İnsan yaşamının önemli bir anı olan doğum, bütün toplumlarda mutlu bir olay olarak kabul edilmiş ve pek çok geleneğin uygulandığı bir dönem olmuştur. Dünyanın farklı bölgelerinde doğumu kolaylaştırmak için doğum kuşakları-muskalar, eşin elini ya da ayağını yıkadığı suyun kadına içirilmesi, gebenin eşinin kemerini çözmesi, doğumu hızlandırmak için ise meme başının uyarılması, gebenin haberi olmaksızın başından aşağıya soğuk su dökülmesi (Koçak, vd., 2010: 5) gibi pratikler uygulanır.

Zemzem suyu ve zeytinyağı içmek; hacı hurması yemek (Eroğlu, vd., 2017: 183), saçları örüp hızlı hızlı açma, daha önce kolay doğum yapmış bir kadının koltuğunun altından geçme veya giysisinin yeninden su içme, sıcak su ile banyo yapma, doğum sırasında inançlı bir kadının yakında bulunması (Işık, vd., 2010: 69-70) gibi uygulamalar da gerçekleştirilir.

Suyun majik gücünden faydalanarak yapılan uygulamaların sayısı oldukça fazladır. Evdeki suların boşaltılması, akan çeşme suyunun bıçakla kesilmesi, gebeye, kocasına, büyüklerine, dargın olduğu kimselere ait kirli, yıkantı suyunun içirilmesi, okunmuş su içirilmesi, zemzem içirilmesi en sık karşılaşılan uygulamalardır (Hotun, 1990: 16).

Hamile kadının doğumu kolay olsun diye doğuma giderken arkasından çeşme açılır. Hamile kadın, doğuma başı açık giderse doğumun kolay olmayacağına inanılır (Başal, 2006: 51).

Gebe kadının doğumunu kolaylaştırmak amacıyla bir bitki kullanılmaktadır. Fatma Ana Eli, Fatma Ana Otu, Havva Ana Eli, Meryem Ana Eli, Mercan Ana Eli isimleriyle de bilinen fakat en bilindik adı Meryem Ana Otu olan bitkinin bilimsel adı, Anastatika Hierochuntica L'dir. Crucifera familyasından olup, Sina ve Filistin'de, kuru ve kumlu yerlerde yetişmektedir. Bir yılda 10–20 cm boy atar. Küçük, beyaz bir bitkidir. Meyveli halde, dallar kalınlaşmış ve içe doğru yay gibi kıvrılmıştır. Şekil olarak insan eline benzer. Suyu atıldığında dallar, yarım saat sonra hücrelerin suyu çekmesi, şişmesi ile elin parmakları şeklinde açılır. Bu su kadına içirilir. Bu yolla kadının doğum yolunun açılıp, doğumun kolay olduğuna inanılır. Bazı yörelerde de Meryem Ana Otu, doğum anındaki kadının rahminin içine konup aynı inanışla doğum yolunun açılması beklenir (Hotun, 1990: 17).

Doğum eylemini kolaylaştırmak için gebe yürütülür, bir çarşafın ya da battaniyenin içine yatırılarak sallanır, sırta masaj uygulanır, sancısı başlayan kadın merdiven indirilip çıkartılır; şerbet ve pekmez içirilir, tereyağı ve yağlı ekmek yedirilir; hocaya okutulmuş bir kuşak kadının beline bağlanır. Sancısı başlayan kadına tuzlu su içirilip öğürme hissi oluşturulur, kustukça bebeğin aşağı inip kolay doğacağına inanılır (Aydın ve Oskay, 2013: 1613).

Doğumu önceleri ebeler gerçekleştirmekteydi. Diplomasız ebeleri diğer ebelerden ayırmak için onlara “aralık ebesi” denirdi. Aralık ebeleri doğum ile ilgili bütün bilgileri kendileri gibi ebe olan kadınların yanında, onlara yardımcı olarak öğrenmekteydi. Doğum kocanın evinde yapılmaktadır. Kızın kendi babasının evinde çocuk doğurması, hamileliği ile ilgilenmesi toplum tarafından ayıp karşılanır, kızın babası bu durumdan utanırdı. Kadının doğum sancıları başladığında ebeye haber verilir, o da hamile kadının evine gelerek onu muayene eder, doğum vaktinin gelip gelmediğini söylerdi. Doğum yapma vakti gelmişse yanına yardımcı olabilecek kadınları da alır, doğuma başlardı. Doğum kolay olması için buğuya oturtulur, sıcak tutulurdu. Çocuk ters gelmişse, doğum

güçleşmişse doktora haber verilmesi ebenin gerek duyduğu zamanlardır (Doğaner, 2006: 68).

Kazakistan'da doğuma hazırlık ve doğum olayı ile ilgili örnekler şunlardır:

İlk çocuk için hazırlıkların çoğunu kendi ailesi yani baba tarafı yapar. Fakat bu günümüzde değişikliğe uğradı. Şimdi çocuk doğum hazırlıklarının çoğunlukla kız tarafı yapıyor. Bu geleneğin tam olarak hangi halktan geldiğini bilmiyorum. Çocuk dünyaya geldikten sonra erkek tarafı bütün akrabalarını çağırıp çocuğu beşiğe koyma ritüelini gerçekleştirir. Bu kutlamaya gelen değerli kişilere çeşitli milli giysiler giydirilip hediyeler verilir (Nurjanbayeva, 1935).

Ben iki çocuğumu da dağda doğurdum. O zamanda doğum yaklaşınca hastaneye yetişemedim. Yakınımdaki tecrübeli ebe ve yaşlı kadınlar benim kola ve sağlıklı olarak doğum yapmama yardımcı oldular. Bu kişiler çocuğun göbeğini kesip kapının sağ tarafına gömdü. Ertesi gün gelip beni ve çocuğumu yıkayıp çocuğumu yanıma verdi. Daha sonra tukım kavurup yağın içirip içindeki kanın katı olup kalmasın diyerek bana yardımcı oldular. Ertesi gün de belin bağlansın kemiklerin yerine gelsin diye bılamık içirdi. On gün boyunca çok iyi şekilde benim yanımda oldu ve benimle ilgilendi. Eğer ki doğum yapan kadının şilde teri çıkmasa, bazılarının aklının da kaçacağı inancı vardır (Alhanova, 1948).

Gebe kadına ebe doğum yaptırıyor. Doğum sırasında gebe kadınla birlikte odaya kızın annesi, ninesi veya ablaları giriyor. Gebe kadının doğumu esnasında bazı problemler olabilir. Örneğin bebek annenin karnında doğru pozisyonda değildir veya bebeğin boynuna göbeği dolanmış olabilir. Bu gibi zor durumlarda annenin ve bebeğin sağlıklı olmasına yardımcı olan ebeler aileler para veya hediyeler verir. Bebek annenin karnında doğru şekilde değilse, ebeler gebe kadının karnını yavaş yavaş sıvazlayarak bebeği doğru pozisyona getirir (Sarsenbayeva, 1979).

Doğum yapan kadının yanında körpeşesi (minderi), yatağı olurdu. Eski zamanlarda biz doğum yaptığımızda yanımıza körpeşe koyup üzerine bir çarşaf örtüp yatardık. Bizim doğum yaptığımız zamanlarda şimdiki gibi durumlar yoktur. Biz körpeşemizi güzel bir

şekilde hazırlayıp yanımıza da çocuğumuzu alıp uyurduk. Yirmi günden sonra da çocuğumuzu beşiğe yatırırdık (Abvova, 1951).

Kazaklar arasında meşhur bir inanç vardır. Bu gebe kadın devenin etini yememeli. Eğer ki gebeliği sürecinde devenin etini yerse doğumu gecikeceğine ve çocuğun anne karnında 12 ay duracağına inanılır. Gebe kadının doğumu gecikse onu devenin altından veya önünden geçirir ve onun çabucak doğum yapacağına inanılır. Çocuk annenin içerisinde ters şekilde yatsa, tecrübeli ebe kadınlar çocuğu düzeltip gebe kadının içini koyunun kuyruk yağı ile sıvazlarmış. Doğum sancısı uzayınca gebe kadın halsiz kalmasın diye yağlı çorba verirlermiş. Eğer doğum sancısı uzun sürse eskiden gençler keçe çadırın dışarısında silahla ateş ederlermiş. Bunun yanında Kazak halkı, gebe kadının doğum sancısı az olsun ve kolay doğum yapsın diye puhu kuşunun tüyünü getirmişler; ayna gibi ev eşyalarının üstünü örtmüşler ve evin büyükleri dualar edip ayetler okumuşlardır (Abdullayeva, 1955).

Hastaneye doğum için hiç gitmedim. Dokuz çocuğumu da evde doğurdum. Kapının önünde durun deyip kimseyi içeri girdirmedim. Daha sonra dışarıdan bir kişiyi çağırıp göbeğini kestirdim (Ämzeyeva, 1963).

Bazı kadınlar kıskanç olur. Bir kişinin evinde misafirlikteyiz. Bir vakitte Sarı äje “Sarı Abla” adlı çocuk annem görünmüyor. Benim annem de görünmüyor ve düşündüm acaba bunlar nereye gitti diye. Daha sonra bakmak için yanımdaki eve girdim. O eve girince bir baktım kadın doğum yapıyor. Bana bir şey yok deyip içeri girdirmedi. Kadının doğum sancısı olduğu belli ve o zaman ona yardım etmeli. Annem o sırada bana “Zamira içeri girsene” diye söyledi. “Senin elin hafiftir sen gir yardımcı ol” dedi. Ben nasıl doğumun kolay mı zor mu oluyor der demez siz çıkın diye söyledi. Ben çıkayım dediğim zamanda gebe kadın doğum yaptı ve çocuk geldi. İşte Galimjan böyle doğdu. Gördüğünüz gibi evdeki doğumda bazen bu gibi zorluklarla karşılaştığınız gibi bazı gebe kadınlarda Nesibe gibi kıskanç oluyor (Kanayeva, 1953).

Eskiden gebe kadın doğum yapacağında organ gerilirdi ve kadın ona asılarak doğum yapması sağlanırdı. Benim başımdan geçmedi ama analarımızdan duyduklarımız var. Onlar doğum zamanları geldiğinde doğuramadıkları zamanlar olmuş. Onlar urgana

asılıp onun yardımı ile doğum yapmışlar. O zamanlar evde doğum yapmak zordu ama şimdi hastaneler var doğumlar kolaylaştı artık (Abdullayeva, 1938).

Doğum zamanı geçen ve doğum yapamayan gebe kadını genç devenin altından geçiririz ve doğum zamanında zorluk yaşayan gebe kadının eşi silahını alıp dışarı birkaç kez havaya ateş eder. Silah atıldığı zamanda gebe kadın onun sesinden korkar ve doğumunun hızlı olmasını sağlar (Kanayev, 1950).

Doğum zamanı geldiğinde gebe kadın saç örgülü ise saçını çözer. Sonra yanında iki veya üç tecrübeli yaşlı kadın olur. O kadın kolay doğum yapsın diye eski zamanlarda veya evde doğum yapanlarda urgan gerilir ve kadın buna asılır. Böylece kolay doğum yapar. Eğer gebe kadın doğumu zor olsa eşinin bir eşyasını yanına alıp koyar. O eşinin zor doğum yaptığını görmesin ve gebe kadın kolay doğum yapsın diye onu uzağa gönderir. Fakat doğumu alıp gitmesin diye elindeki bir eşyayı veya gömleğini yanında alı koyar. O zaman gebe kadının doğum gücü kendisinde kalır ve kolay doğum yapar (Estemesova, 1966).

Ben sana doğumum nasıl oldu neler yaşadım anlatayım. İlk doğum yaptığımda tutmam için ip verdiler. Ben ilk bebeğimi zorlanarak doğurdum. İlk bebeğim kolaylıkla içimden çıkmadı o yüzden Kazakların “keli” diye bir eşyası vardır, onun yardımıyla doğumu bitirmek istediler ama yine olmadı. Doğum yaptığım zaman tüm köyün kadınları yanımda oturdu. O yüzden ben biraz çekindim ve zorlandım. Bebek yine çıkmadı sonra bizim süttten yaptığımız yiyecek “kurt” verdiler ama yine bebek çıkmadı. Sonra saçımın ucunu yutmamı söylediler. Ben yine doğum yapamadım. Sonra sabah erkenden Türkistan’dan bir doktor geldi. Çünkü ben gittikçe kötüleşiyordum. Doktor odadaki tüm kadınlara kızmış ve hepsini odadan çıkarmış. Odada bir tek ben kalmışım. Anne içindeki bebeğin olduğu zarı çıkaramamışlar ve o çok kötü hale gelmiş. Doktor sonunda beni hastaneye götürmüş, ben orada kendime geldim. Böylece her şey yoluna girdi ve sonraki doğumların hepsini hastanede yaptım (Bekjenova, 1961).

Gebe kadının kolay doğum yapması için saçını açmalı, kapalı kazanların ağzını açmalı, sandıkları açıp içini boşaltmalı, bağlı olan ne varsa onları çözmelidir (Estemesova, 1945).

Eski zamanlarda kolay doğum olması için evdeki bütün sandıkları açık bırakmışlar. Kolay doğum olması için hamile kadın gebeyken çok hareket etmeli. Hamile kadının doğuracak günü yaklaştığında “Yer – ana, güç-kuvvet ver!” diye yalınayak yürütürler. Düşük yapmaması için hamile kadının eteğini azıcık büklerler. Hamile kadına bıçak ve makas tutturmazlar, yoksa çocuğunu erken doğurabilir. Sancısı çok ağır olacak diye hamile kadına sığırın ayak bileğini vermezler (Sarsenbayeva, 1979).

Kadının ağrıları başlayınca köyün büyük kadınlarından tecrübelileri toplanırlar. Gebe kadının ailesindeki kişiler, komşuları ve yakın eltiler ev işlerini kendi omuzlarına alırlar. Ağrılar yaşayan kadının odasına erkekler girmez. Kadının saçlarını açar belindeki kemerlerini boşaltırlar, sonra tecrübeli yaşlı kadınlar itikatlarını kullanmaya başlar. Doğum vaktinde gelen yaşlı kadınlar konfeti (шамы) serpip, gelinin kaynanasını tebrik edip, kadınların zorlanmadan çabuk doğum yapmasını dilerler (Alşemova, 1946).

Kadın doğum yapmaya gittiğinde unu ve yağı yukarıya koyarız. Sonra unu pişirip anne kolaylıkla doğursun diye, yedi şelpik pişirip konu komşuya, çocuklara dağıtmalıdır. Eğer doğumu zorlaşırsa tabak kırarız veya boş havaya ateş ederiz. Kazanın içine et koyarız ve o pişene kadar anne doğumu yapmalıdır diye inanırız (Mombekova, 1947).

Kaynana hemen tenceresini alıp, tuttuğu yiyecek şeyleri çıkarıp “jarıs kazan” yapmaya başlar. Semaverde çay kaynar, süt pişirilir. Evdeki sandıklar ve çuvallar açılıp, yağ ve kurut alınır. Yakılmış ardıç kapışlı kadının kafasının etrafında, etek tarafta ise kibrit tütsülenir. Bunların hepsi, çay kaynayan, süt pişen et asılan zaman içinde, tencereyle yarışarak çabuk doğum yapsın diyerek yapılır. Ardıç ve ateş yakmak ise, çeşitli cin ve şeytanların, cadıların kapışlar yaşayan kadından uzak durmasını sağlar. Eğer kadın böyle kolay yöntemlerle doğum yapamazsa, silahlı kadınların veya kayınların birisi onun belini çeker. Onun için bel çekecek kişi kadının arka tarafında oturup, kuyruk kemiğini diziyle desteklerken beline sıkıca sarılır ve sakrum (insanın arkasında bulun kemikler) kıkırdağının alt tarafına doğru koyunun kuyruk yağı sürerken çocuğa zarar vermemek için dikkatlice çekerek çocuğun doğmasını hızlandırır (Argınbayev, 1996: 69).

Eğer bel çekmek de hiç sonuç göstermeyip, çocuk doğmasa, kadının yavaş yavaş gücü azalır ve o ıkmak istemez. Bu duruma, dini inançlara göre kadının doğum yapmasını

engelleyen cadı, yani “martu (kötü ruh, şeytan)” var derler. Halk düşüncesine göre, martu iki göğsünü sarkıp, kadının yanına kız görünüşünde gelir, onun göğsünü sıkarak boğar ve halsizleşmiş kadının akciğerini koparıp göle götürüp atmaya çalışır. Eğer o göle yetişirse ve akciğeri atarsa, kadın kedine gelemmez ve ölür diye düşünürlerdi. Martu’nun gelmesi işte budur. Martu’yu kovmak için kılıcı kılıfından çıkarıp kadının kafasının etrafında sallarlar, baykuş tüylerini getirirler. Evin önüne çakır gözlü aygır getirip bağlarlar. Eve daha çok erkekler girip, eteklerini iki elle silker, büyükler başköşeye oturup bildikleri ayetleri okurlar, gençler tekrar dışarıya çıkıp, silahlarını kullanıp, varsa tüfeklerini patlatır, kadınlar ateşe tuz atar. Atalardan kalan zırh, hançer, teber, ok, kılıç, kamçı gibi eşyalar varsa onları eve getirip asarlar. Hatta bazen kamçıyla kadının sırtından hafifçe vururlar. Bunların hepsi bir sonuç göstermezse, Kur’an’ını kucaklayan molla gelip, ayet okuyup kadına bir iksir yazıp içirir. Onun için kâsenin veya küçük tabağın dibine mürekkepli kalemle dua yazıp üzerine su koyar, erimiş mürekkebi de kadına iksir olarak içirirler (Argınbayev, 1996: 69-70).

Kazak halkının geleneklerinde gebe kadın kolay yapsın diye “jaris kazan” geleneği vardır. Bu gelenekte doğum sırasında gebe kadına çıkarılan ses ve gerçekleştirilen ritüelle doğumda yardımcı olacağı inancı vardır.

Gebe kadının zorluk çekmeden doğum yapması için çeşitli inançsal pratikler gerçekleştirilir. Kazak halkı evinde bazı özel günler için saklamış olduğu eti çıkarır. O et pişinceye kadar gebe kadın da tez vakitte doğum yapar diye inançtan doğmuştur. Günü dolan gebe kadın sancıları başladığı sırada, yakınlarından veya köydeki girişken kadınlardan bir tanesi ateş yakar ve ocağa kazan koyar. Bu kazanın içine o çıkardıkları eti koyar ve kuvırdak (etli patatesli yemek, yahni) yapmaya başlar. Jaris kazan ritüelini yapmaktaki amaç gebe kadının kazanla yarışıp ondan önce doğum yapacağı inancıdır. Eğer ki gebe kadın doğum yapamasa ve daha da sancılı bir duruma gelse, jaris kazanı hazırlayan kadın, eline kara bıçağı alıp “kara kazan önce mi pişecek, kara kadın sonra mı doğuracak?” diye elindeki bıçağı. Kazak buna “jaris kazan” diye söyler (Jodıbayeva, 1983).

Sevinci yüreğine sığmayan aile kışlık olarak sakladıkları lezzetli eti gebe kadının doğumu zamanında “jaris kazan” olarak hazırlar (Tavulı, 2017: 46). Bu sevinçli haberi

beklemek çok heyecanlı ve sevinçli bir durumdur. Jaris kazanı çevredeki kadınlar ile erkek tarafındaki yakın akrabalar toplanarak doğum yapacak kadının evine gelirler. Kazana et koyup çocuk dünyaya gelmeden önce pişirmek için yarışır. İnanç doğrultusunda çocuk bu yarışa katılıp tez zamanda dünyaya gelmek için uğraşır. Çocuk doğduktan sonra bu yarışa katılan kişiler pişen etten yerler. Günümüzde bu ritüel çocuğun dünyaya gelmesiyle bağlantılı gelenek-göreneklerin içerisinde yavaş yavaş yok olmaya başladı (Äjigali, 2005: 179). Bunun sebebi doğum yapan kadınların çoğu artık hastanelerde doğum yapmakta. Böylece de geleneklerimizden bazıları günümüz şartları içerisinde değişerek veya artık gerçekleşmeyerek yok olmaktadır.

3.2.3. Eş (plasenta) ve Göbek

Eski Türk kültürünün günümüzde birçok Türk dünyası halklarının gelenek, görenek, inanç ve davranışlarının çoğunda bazı değişimlere uğramış ve İslamiyet'in etkisi ile farklı bir değişim göstererek halan daha kültürümüzün içerisinde birçok yansımaları vardır. Bu Türk topluluklarından Türkiye ve Kazakistan'daki aile yapısı içerisinde bu yansımaların izlerine rastlanmaktadır. Eski Türk kültüründe toplum içerisinde önemli bir yere sahip olan kam ve şamanlar değişim ve dönüşüm yaşayarak günümüzde başka adlar altında işlevlerini sürdürmektedir. Kazak toplumunda da bu kişiler Kindik Şeşe ve Akkol Ana olarak görülmektedir. Bu duruma eski Türk kültüründe bakacak olursak, şamanın karşılığı kam olarak kullanılmıştır. Göktanrı dininde ayin ve törenleri yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden adama kam denilmektedir. Kaşgarlı Mahmut, "Divan-ı Lügati-t Türk" eserinde kam kelimesini kâhin olarak yazmıştır (Radloff, 1999: 279). Şamancılık veya Kamcılık olarak da bilinen Şamanizm (Fr. chamanisme) bir dinden ziyade merkezinde şamanın yer aldığı, kendine has inanç ve ritüelleriyle farklı formları bulunan vecde dayalı bir yöntemdir. Eski Uygur yazmalarını ihtiva eden Türkisch Turfan Texte'te, Kutadgu Bilig'de ve Codex Cumanicus'ta geçer. Ayrıca Yâkutça'da "oyun", Moğolca'da "böge" veya "bö", Kırgızca ve Kazakça'da "baksı / bahşı, karamurt, darger", Samoyed dilinde "tadıbey" şeklinde yer alır. Kadın şamanlar ise "utagan, udagan, ubakan, utugan" diye adlandırılır (Güngör, 2010: 325).

Toplumların kültürel belleği ve dini hayatı, yaşanan bütün değişiklik ve dönüşümlerden sonra uzun bir süre zarfında meydana gelir. Bu kültürel belleğin

oluşumu, temel davranış kalıplarıyla ve inanç sistemiyle, geçmişteki kültürel değer yargılarımız günümüzdeki etkileşimler sonucu değişim ve dönüşüme uğrayarak gelece aktarır. Toplumlarda geniş bir toplumsal kabul ve katılım ile ritüeller, semboller, norm ve değerlerden meydana gelir ve toplumsal pratiklerin oluşturduğu söz konusu bu birikim vasıtasıyla da yeni kuşaklara aktarılır (Marshall, 1999: 258–259). Kültürel bellek taşıyıcı ve aktarıcıları geçmişten günümüze kadar farklı adlarla işlevlerini sürdürmüştür.

Türk kültür ekolojinin inanç bağlamında kamlar, toplum içinde önemli bir yeri olan, toplum tarafından saygı gösterilen ve onların yaptıkları ile davranışlarından bazen korkulan kişilerdir. Türk kültür ekoloji bağlamında en iyi kamların kadınlar olduğu bilinmektedir. Türk kültür ekolojisi inanç sisteminde içerisinde kadının rolü ve değeri önemlidir.

Kadının doğurma ve çocuğunu hiç kimseye ya da hiçbir araca sahip olmadan besleyebilen kadına üstün vasıflar yüklenmiştir. Türk mitolojisinde bulunan *Umay Ana* en önemli örneklerdendir. Doğurganlık özelliğinin kadında olması yaratıcı gücün temsilcisi olmasına da yol açmıştır. Bu sebeple, kadın toplum içerisinde doğurganlığın ve bereketin sembolü haline gelmiştir. Kadın *kam*, hâkimiyetin üstünlüğü sosyoekonomik düzenin değişmesi sonucunda erkek *şaman*lara bırakmıştır. Sosyoekonomik düzeyde anaerkilliğin güç kaynaklarından olan ateş, demir ve benzeri madenlerin işlenmesiyle kurulan erkek egemenliği toplum yapısını değiştirmiş ve ocağın sahibi, ailenin başı durumunda olan kadın, özellikle demirciliğin gelişmesi ile yerini erkeğe bırakmıştır (Demirci, 2013: 370).

Kadın kamlar, kültürel yaşam içerisinde değişim ve dönüşüm geçirerek çok yönlü işlevlerinden bazıları yitirerek toplum içerisinde çeşitle rollerde karşımıza çıkmaktadır. Bu roller, çocuk koruyuculu ve ebeliktir. Bu gibi özellikleri ve görevlerinin yanında halk Umay kelimesine farklı anlamlar da yüklemiştir.

Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügat-i Türk adlı eserinde Umay kelimesini şu şekilde ifade etmiştir. Umay-kadın doğurduktan sonra çıkan son'dur. Kadınlar Umay ile tefeül ederler (fala bakarlar). Umaya taparlarsa oğul olur derlermiş (Radloff, 2009: 233-234).

Türk kültür ekolojisi içerisinde, göbek bağına kutsal bir varlık olarak görülmektedir ve bu bağlamda ona göre de bazı özellikler yüklenmektedir. Kaşgarlı Mahmut, Umay hakkında eserinde, “Umay, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi nesne. Buna çocuğun ana karnında eşi (Atalay, 1998: 123), plasenta, son, etene, eten (Bekki, 2004: 58; Boratav, 1994:149) gibi adlar verilmesinin yanında çocukları koruyan tanrıça (Canpolat, 1975: 29), koruyucu iye (Kalafat 1990: 28) ve ana tanrıça olarak Türk kültür ekolojisi içerisinde Umay sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir.

Toplum içerisinde çocuğun eşi çocuktan bir parça hatta çocuğun kendisi olarak görülür (Örnek, 2000:143). Bu yüzden de halk arasında “çocuğun eşi” veya “son” olarak bilinen ve doğum sonrası düşen bu parça halk tarafından bazı ritüeller eşliğinde bir yere gömülür veya konur. Bu da Türk ekolojisi içerisinde mitolojik bir kökene sahip olduğunu ve bunun sonucunda da toplumlar tarafından saygı ve değer verilen bir özelliğe sahiptir.

Türkiye’de eş / plasenta ile ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Doğumdan sonra çocuğunun eşini gömerler. Eş gelişi güzel yere atılırsa, köpek, kedi vs. yere sonraki çocukların anne karnında durmayacağına inanılır. Çocuğun nefes almasının, canlanmasının da eşle ilgisi olduğu düşünülür. Çocuk doğduktan sonra canlanmazsa ya da yaşamazsa eşi sacda kavurarak çare bulmaya çalışılır (Doğaner, 2006: 71).

Toplum içerisinde doğum sonrası bazı durumlar önem arz etmektedir. Örneğin “bazı yerlerde zar (torba) içinde doğan çocuklar ve zarın kendisi uğurlu sayılır. Yaygın olan bir inanış, eşin (sonun) çocuk gibi “canlı” doğduğu, göbek bağı kesilince, döl yatağı ile ve çocukla bağlantısı kalmadığı için öldüğüdür. Ona ölmüş bir varlığa gösterilen saygının gösterilmesi, herhangi bir yere atılmayıp gömülmesini, kedi, köpek gibi hayvanların yemelerine meydan verilmemesine” (Boratav, 1984: 149-158) Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde önem verilmektedir. Buradaki halk düşüncesine bakıldığında çocuğun bir parçası olan “son”un da canlı olarak görülmesi bağlamında ona gelecek herhangi bir kötülük veya zararın çocuğa da etki edeceği düşüncesi ile son’u dikkatlice gömerler ve ona herhangi bir hayvanın ulaşip yemesini de engel olurlar. Böylece çocuğu da zararlı ve kötü ruhlara karşı korumuş olurlar.

Türkiye’de plesanta / eş ile ilgili birçok pratikler gelişmiştir. Bunlar, eş toprağa, ahıra, gübreliğe, yıkandıktan sonra el değmeyecek bir yere, hayvanların ulaşamayacağı yerlere gömülür. Bazı bölgelerde eş, kırk gün müddetle ziyaretçilerin gelip geçtikleri yerin yüksekçe bir yerine konulur. Kırk gün sonra oradan alınarak kimsenin bulamayacağı bir yere saklanır. Bazı bölgelerde eş, kıvılcımlı bir ateşte, mangal ızgarasında, saç üzerinde yakılır. Bunun yanında eş akarsulara da atılabilir (Acıpayamlı, 1961: 50-52).

Plasenta Türkiye’nin çeşitli yerlerinde temas büyüğü bağlamında bazı ritüelsel durumlarda kullanılır. Kısırlık tedavisi bu ritüele örnektir. Harput’ta, kısırlığı gidermek için yeni doğmuş bir çocuğun plasentasından küçük bir parça kurutulur, çocuğu olmayan kadınlara gizli olarak yedirilir. İstanbul’da, yeni doğum yapmış bir kadının ‘son’u alınarak hemen hamama götürülür, çocuğu olmayan kadınların çocuğu olması için bunun üzerine oturtulurdu (Bekki, 2004: 58).

Çocuğun eşi ile ilgili “Malatya’da karşılaşılan inanç ve işlemlere bakıldığında, çocuktan sonra farklı cinsiyette bir evlat isteniyorsa çocuğun eşi ters çevrilip iyice yıkanır ve temiz kumaşlarla kefenlenip temiz bir toprağa gömülür. Eşe verilen saygı tıpkı bir ölüye verilen saygı gibidir Eşin temiz bir suya atıldığına da rastlanır. Bu su genelde Horata, Sultansuyu, Tohma çayı ve Kuruçay gibi dört mevsim akan sulardır. Toprağa gömülen eş hayvanların çıkarmaması için iyice korunur. Eşin hayvan tarafından yenmesi aile tarafından utanç verici bir durum olarak algılanır. Ayrıca eşi hayvan tarafından topraktan çıkarılan çocuğun ileride ahlaksız olacağına inanılır” (Karaağaç, 2013: 65) şeklinde pratikler gerçekleştirilmektedir.

Aydın İncirliova’da plasentaya “eş” veya “son” denir. Son ya saklanır ya gömülür ya da suya atılır. Konya Seydişehir’de eş dualarla, evin yakınlarına gömülür. Evlenince uzağa gitmesin diye. Çocuğun eşi gömülmezse çocuk büyüyünce gözünün dışarıda olacağına inanılır. Manisa Türkmenköy’de, çocuğun eşinin gömülmesi gerektiğine, çocuğun eşini, köpek yerse bir daha çocuğunun olmayacağına, çocuğun eşini köpeğin yemesinin günah olduğuna, bir kadının üst üste kız çocuğu oluyorsa doğan kız çocuğunun eşi erkek köpeğe yedirilirse, bir sonraki doğumda erkek çocuğun olacağına, eş ters çevrilirse bir sonraki doğumda doğacak çocuğun cinsiyetin değişeceğine inanılır (Çelepi, 2017: 232-233).

Çocuk doğunca eşi atılmaz, bir beze sarılıp besmeleyle gömülür. Çünkü cinler, periler kanını emerler. Çocuk kötü bir hastalık ya da huy sahibi olur (Başal, 2006: 59).

Kadın başka çocuk doğurmak istemiyorsa plasenta toprağa gömdükten sonra üzerine yedi tane taş konur (Aydın ve Oskay, 2013: 1613).

Acıpayam Darıveren köyünde zar ile doğan bebeğin doğumu uğurlu sayılır. Zar ile bir makas delinir. Bu doğuma duvaklı denir. Mutlaka toprağa gömülmelidir. Çameli'nde plasentaya "çocuk sonu" adı verilir. Çocuk sonu düşmezse yaş sığır dışkısını çaputa dolayıp ocağa gömerlermiş. Bu şekilde de çocuğun sonu düşer. Çocuk doğduktan sonra "son" dikkatlice toplanır, ucu bağlanır ve incir ağacına bağlanır. Böylelikle annenin sütünün artacağına inanılır (Çelepi, 2017: 233).

Yeni doğan çocuğun, göbeği kesildikten sonra, geri kalan damar örgüsüne göbek bağı adı verilir (Türkçe Sözlük, 1998: 555). Göbek bağı çocuğun bir parçası olmasından dolayı halk arasında son gibi göbek bağı da önemlidir. Bu sebeple göbek bağı ile ilgili bir dizi pratikler gerçekleştirilir. Türk kültür ekolojisi içerisinde de göbek bağı ve çocuğun gelecekteki yaşamı arasında bir ilişki inancı sebebiyle göbek bağına birtakım kutsallıklar yüklenir. Bundan dolayı Türk kültür ekolojisi içerisinde göbek bağı kutsal sayılır ve bu bağlamda çocuk göbek bağı ile daima bir temas halindedir. Bu açıdan göbeğin başına gelenlerin çocuğun başına da geleceğine inanılmaktadır (Acıpayamlı, 1961: 124-125).

Türkiye'de göbek bağı ile ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Düşen göbeğin yeri çabuk iyileşsin diye yerine kahve, mersin tozu, ağaç çürüğü, yanmış bez parçası, höllük, çörekotu, pudra, reyhan tozu gibi iyileştirici özelliği olduğuna inanılan şeyler konurken göbeğin güzel olması için para veya taş konmaktadır. Ayrıca göbek nemli kalsın diye zeytinyağı ve krem sürülür (Eğri, 2006: 15).

Aile tarafından mekânlarla çocuklarının göbeklerini gömdükleri yer arasında bağlantı olacağı inancı halk arasında yaygındı. Bu sebeple bazı aileler çocuklarının eş/göbek bağını imanlı olsun diye cami içerisinde bir yere, okuması için üniversite içinde bir yere, malı mülkü olsun diye ahır veya bahçeye gömer. Bunlardan başka olarak

“kısmetini dışarıda arasın, huyu su gibi temiz olsun diye suya atılır. Terzi olsun diye de dikiş makinesinin gözüne konur” (Örnek, 2000: 142).

Aydın İncirlioğlu’da kırk çıkana kadar bebeğin göbeği düşer. Düşen göbek kırk gün Kuran-ı Kerim’de bekletilir. Dini imanı bütün olsun, vicdanlı olsun diye. Çünkü vicdanı olan insanın ailesine çevresine vatanına milletine bağlılığı saygısı olacağına inanılır. Denizli’de göbeğin kesildiği makas ve akan kan ile ilgili çeşitli uygulamalar devam etmektedir. Örneğin, Acıpayam’da ve Kale’de çocuğun göbeğinin kesildiği makas çocuğun başının altında saklanır. Bu makasa yastığın altında kırk gün kalır. Beyağaç’ta göbek bağından akan kan bebeğin alına sürülür ve bebek ılık suyla yıkanır. (Çelepi, 2017: 234-235).

Adana Karaisali’de erkek çocuğun göbeği kesildikten sonra göbek cama asılırsa çocuğun ileride güzel bir kızla evleneceğine inanılır. Göbek çiçek dibine gömülürse çocuğun güzel olacağına inanılır. Doğan kız çocuğunun göbeği çıkırıgın herhangi bir yerine sokulursa ileride kızın hamarat olacağına, evine bağlı olacağına inanılır (Göçer, 2014: 46).

Çocuk ile göbek arasında ilişkiye dayanarak aileler çocuklarının göbek veya eşini “çeyizi bol olsun diye sandıkta saklanırken, yüksek binalara atılarak istikbalinin yüksek olması beklenmektedir. Kız bebeklerin düşen göbekleri ise hamarat ve temiz olsun diye bir süpürgeye bağlanır” (Çarıkçı, 2012: 23).

Bebeğin göbeği kesilirken çok yaygın olmasa da bebeğe göbek adı konulur ya da göbek kesilirken ebe çocuk için belirlenen ismi verir. Göbek adının bu kadar önemli olmasının sebebi; kişi öldüğü zaman âhirette bu isimle çağrılacağına inanılır (Çınar, 2017: 65).

Göbek bağının çocuğun cinsiyetine ve ailenin ileride çocuklarının hangi mesleği yapmasını istemeleri doğrultusunda da değişiklikler göstermektedir. Kız çocuğunun göbeği süpürgeye bağlanırsa, çocuğun temiz ve maharetli olacağına, dokuma tezgâhına bağlanırsa, dokumayı çok seveceğine inanılır. Acıpayam Darıveren köyünde kız çocuğunun güzel yemek yapması için ocak dibine gömülür. Çameli’de, göbeğin ucunda bir parça bırakırlarmış. Bu şekilde bırakılınca çocuğun sedasının güzel olacağına

inanılırken, göbeğin çok dibinden bağlanması sonucunda sedasının az çıkacağı inancı vardır (Çelepi, 2017: 235).

Çocuğun göbeği kesildikten sonra çocuğun cinsiyetine bağlı olarak çeşitli uygulamalara başvurulur. Kesilen göbek erkek çocuğa aitse ibadetine düşkün olması için, imam olması için camiye atılır ya da Kur'an başında saklanır, okuması için okula atılır, çalışkan bir çiftçi olması için de sabanın kulpuna bağlanır, temiz olması için suya ya da denize atılır. Kız çocuklarının göbeği ise evcimen olması için evin alt katına gömülür. Böylece kız çocukları genç kızlıklarında ve evlendiklerinde evine bağlı olacağı düşünülür. Toplumda okuma yazma oranının artmasına paralel olarak kız çocuklarının göbeği de okul, sağlık ocağı bahçesine gömülmeye başlanmıştır. Göbeğin atıldığı yer ile çocuğun sonraki yaşantısı arasında bir bağ olduğu düşünülür. Evde oturan çocuklara: "Göbeğini eve mi attılar?", dışarıda çok gezenlere, devamlı kahvede oturup eve çok az uğrayanlara ise: "Anası göbeğini kahvehaneye atmış", derler. Çocuğun anneye olan düşkünlüğünün bir nedeni de göbek bağıdır. Çocuk anne karnındayken uzun bir süre göbek bağıyla annesine bağlıdır. Doğduktan sonra da bu bağ devam eder. Halk arasında birbirlerini çok seven, birbirlerinden hiç ayrılmayan kişiler için: "Göbeğiniz birbirine bağlı mı?", "Göbek bağıyla mı bağlandın?" veya "Göbeği birlikte kesilmiş." deyimleri kullanılır (Yeşil, 2012: 79).

Kazakistan'da eş/plasenta ve göbek bağı ile ilgili gerçekleştirilen ritüeller örnekleri şunlardır:

Kazak halkı konar-göçer bir yaşam şekline dolayısıyla gelenekleri de bu doğrultuda gelişme göstermiştir. Bu konar-göçer yaşam tarzı içerisinde köy (avıl) yaşamında gebe kadınların doğumlarında onlara yardımcı olan bir nevi şaman ve kamların devamı olan toplum içerisinde bilgisine güvenilen, tecrübeli ve elinin şifalı kadınlar vardır. Bu kadınlar gebe kadın doğum yapacağı zaman gebe kadının yanına gelip onun ve çocuğunun sağ salim bir şekilde doğum sürecini atlatmasında yardımcı olan kişilerdir.

Eski Türk kültür dairesinde doğum tanrısı hatun, ye! diye bağırlar. Aralarında bulunan bir genç kadın kahkaha atarak gülerse "Ayısıt buna girdi. Çocukları çok olacak" derler. Buradaki ayısıt eski Türk inanç sisteminde Umay Anayı temsil etmekte ve çocukların koruyucusu ve sağlıklı olarak doğmalarını sağlayıcısı olarak bilinmektedir. Bu sebeple

kadınlar çocuklu olmak için Umay anaya taparlar ve ondan yardım isterler. Altaylıların panteonunda “Umay”dan başka yine iki dişi tanrı vardır. Birine “Ana Maygıl”, ikincisine de Akene (Ak ana) derler. Ak ana tanrıçası eski Türk kültüründe çocuk yaratma gücünü temsil etmektedir. Erkek tanrı Ülgen yaratma kudretini ve ilhamını bu Akene’den almıştır (Radloff, 2009: 237).

Kazak halkı şaman ve kam gibi eski Türk kültür inanç sisteminde halka çeşitli konularda yardımcı olan kişilerin zamanla bazı görev değişiklikleri ile onlara yeni adlar vermiştir. Bunlardan birisi Akkol Ana’dır. Akkaol Ana Kazak halkı ve diğer bazı Türk topluluklarında da görülmektedir. Kazak halkı Akkol Anaya “Beyaz Elli Ana” da der. Bu Akkol Analar gebe kadını kültürel yaşamdaki tecrübelerinden yararlanarak onları doğuma hazırlar, doğum sırasında sağ salım doğum süresinin bitmesi için yardımcı olurlar. Kazak halkında Akkol Ana gibi önemli bir diğer kişi ise “Kindik Şeşe”dir. Kazak halkının göçebe kültür hayatı ve yaşam tarzı içerisinde günümüze kadar önemini koruyan bu kindik şeşeler gebe kadının en yakın doğum yardımcılarındandır. Bu sebeple Kazaklarda ayrı bir saygı ve hürmete sahip olan kişilerden biridir. Bebeğin göbek bağını kesen, seçilmiş kişidir. Olumsuz özelliklere sahip olan veya hasta olan birisine bu görev verilmemektedir. Kazak toplumunda kindik şeşe olmak için tüm analık mesuliyetlerini üzerine alabilecek; dürüst, çalışkan, hünerli, iyi niyetli, sayılan, sevilen kadınlardan seçilmektedir (Erqaliyeva ve Şakuzadulı, 2000: 97). Çünkü temas büyüsü bağlamında ve toplum içerisinde etki gücüne bağlı olarak çocuğun göbeğini kim keserse, gelecekte çocuğunda o kişiye benzeyeceği inancı vardır. Bu nedenle Türk kültür ekolojisi içerisinde kindik şeşeler öyle gelişi güzel kişilerden seçilmez. Onların seçiminde birtakım kriterler vardır. Bunlar, toplum içerisinde saygın ve tecrübeli, çocuk sahibi, evine ve eşine bağlı, eli hamarat ve hünerli vb. özelliklerdir.

Kindik Şeşe ve Akkol Ana Kazak toplumunda çok kıymetli kadınlardan birileridir. Aslında bu ikisi de aynı anlamı veren adlardır. Kindik şeşe/Akkol ana, hamile kadına doğum yaptıran kadındır. Geçmişte Kindik şeşe/Akkol ana olarak hamile kadının kocasının hanedanına çoktan belli, güler yüzlü, iyi huylu, çok çocuk sahibi olan kadını seçmişler. Onlar doğum yaptırdıktan sonra sabinin göbeğini kesip, anneye ve evlada bakarlar. Anneye evladının cinsiyetini söyler: oğul veya kız olduğunu. Bunu söylemeye annenin kocasına veya başka bir akrabasına gidip müjde ister, pek sevinen kocası elbet

mükâfatını kendi şirketine göre verir. Anneye evdeki işlerine yardım ederler ve özel sıcak çorba hazırlayıp verirler. Bebeğe de bakıp, kundak bezi kirlenirse yıkarlar. Sonra anneyle babanın çocukları büyüyüp, bir yaşa yaklaştığında Kindik şeşe/Akkol ana onların evine misafir olarak gider ve kendisiyle bir koyun getirip kestirip, çocuğun ebeveynlerinden istediği şeyi sorar. Buna Kazak halkında “Qalav/Kalav” denir (Sarsenbayeva, 1979).

Kindik şeşe, olacak ve bu işi yapacak kadın, aile içerisinden değil, aile dışından seçilmelidir. Kindik Şeşe doğumu yaptıran Akkol Ana’ya her daim yardımcı olmalı ve ondan doğum olayının nasıl gerçekleştiği konusundaki bilgi ve tecrübelerini öğrenmelidir. Bunların yanında bilmediklerini öğrenmeli, gebe kadının kaynanasına sormaya çekindiği durum ve olayları ona açıklamalı ve anlatmalıdır. Çocuk doğduktan sonra Kindik Şeşe, yeni anne babayı yemeğe davet eder ve çocuk için yemek verir. Böylece Kindik Şeşe hem toplum içerisindeki saygınlığını artırır hem de çocuğun ailesi ile olan bağlarını güçlendirip sağlamlaştırmış olur. Yani çocuğun dünya gelmesinde yardımcı olmasından dolayı onun bir nevi ikinci annesi sayılır. Bu yüzden çocuk ömür boyu Kindik Şeşe’si ve Akkol Ana’sına saygı gösterip hürmet eder. Ona bir evladın yapması gereken ne varsa bütün hepsini yapar. İstek ve dileklerini yerine getirmeye çalışır ki ona olan minnettarlığını göstermek ister (Erqaliyeva ve Şakuzadulı, 2000: 97).

Doğum yapmış kadın gücünü toparlayana kadar Kindik Şeşe o evin bütün işini yapar ve anne ile çocuğa bakar. Yeni doğum yapan anne yaklaşık bir hafta içerisinde kalkıp, güç topladıktan sonra Kindik Şeşe ona ‘itköylek’ denilen bir elbise (zıbın) dikip, kendisi onun elbisesini giyer. Bir yıl sonra çocuk yürümeyi öğrendiğinde göbek anne bir koyununu kesip, elbisesini getirir ve çocuğun anne ve babasından istediği şeyi alır. Buna Kazaklarda “Kalav” yani “isteme” derler. Genellikle Kindik Şeşe’nin istediğini hemen verirler. Bazen isteme geleneğini çocuğun bir yaşına girip girmemesine bakmadan yaparlar (Ämzeyeva, 1953).

Eskiden göbek bağı beyaz balta ile kesilir, temiz iple bağlanır ve dibine kül serpilirdi. Göbek bağının kesilmesinde kullanılan balta başka hiçbir iş için kullanılmaz, saklanırdı. Çocuğun göbek bağı üç-dört günde kopar. Erkek çocuğun göbek bağı gelenek boyunca “kılıbık olmasın” diye tepeden ileriye atılır, kız çocuğunun göbek bağı ise “evin uğuru

olsun” diye ocak dibine gömülür. Ayrıca çocuğun aydın olsun diye göbek bağını kitap arasında saklamak, iyi bir at binicisi olsun diye yelesine bağlamak gibi adetler de mevcuttur (Erqaliyeva ve Şakuzadulı, 2000: 98).

Biz Kazak halkı çocuğun, özellikle karakteri ve davranışları çok kötü veya aşırı suskun olursa göbek annesine çekmiş deriz. Tabii, eğer bu özellikler göbek annede varsa. Çocuğun iyi taraflarını genellikle anne ve babasından ile yakın akrabalarından alır ama bizim halkımızda çocuğun karakterine Kindik Şeşe’nin de etkili olduğu inancı yaygındır. Çocuğun Kindik Şeşe’ne karşı sevgisi büyüyüp yetişkin olduğu zaman bile bitmezdi. Çünkü Kindik Şeşe, göbeğini kestiği çocuğa daima elinden geldiğince ilgi ve merhametini gösterirdi. Öz anne ve baba ise asla göbek annenin yaptıklarını unutmazdı. Bunun yanında eğer çocuk hasta olmadan sağ salim büyürse, onun “eli çabuk” derlerdi (Abdullayeva, 1947).

Günümüzde doğumlar hastanede yapılıyor. Eski zamanlarda ve şimdi bazı köy yerlerinde doğum yaptırmak için köydeki çok çocuklu büyük nineleri çağırırlardı. Oraya kısır kadınlar ve er kişiler asla giremez ve gidemezler. Doğum yaptıran kişiye Akkol Ana deriz. Çocuğun göbeğini kesen kişiye de Kindik Şeşe deriz. Doğum yaptıktan sonra bebeğin göbeğini Kindik Şeşe keser ve bebeği kumaşa sarıp koyar. Anne yatağın yatağına yatmadan önce mutlaka yıkanmalıdır. Bu göbeğini kesen kişiye bazı yerlerde ebe de denilir. Kindik Şeşe, yeni doğum yapmış anneye yemeğini getirir, anne çabucak iyileşip sağlığına kavuşmalı. Daha sonra yeni doğum yapmış anne, Kindik Şeşe’ye ne isterse verir. Bu o ailenin ekonomik durumuna göre değişir. Örneğin, kimisi kaftan, elbise, kimisi de at gibi kalavını verir (Nurjanbayeva, 1936).

Eski zamanlarda her köyün içerisinde Kindik Şeşeler olurdu. Onlar her zaman hazır olurlar. Bazen eskiden onlar arasında “sıra benimki” gibi ufak tefek tartışmalarda olmuştur. Kindik kesme işi halk arasında statüsü büyük bir iştir. Kindik Şeşe çocuğun ikinci annesi olur. Bu kesilen göbeği aile ileride çocuğunun olmasını istediği yerlere inanç edip gömer. Erkek çocuğun göbeğini halkın koruyucusu olsun diye göbeğini atların yarış yaptıkları yere gömerlermiş. Kızların göbek bağını ise ailenin direği olsun diye ocağa veya kapının eşiğine yerine gömermiş (Mangıtayeva, 1958).

Kız çocuğunun eş/plasentasını ve göbek bağıını ocak başına gömer. Her nereye varırsa varsın yemek yapmaya hazır ve hamarat olsun, gelin olduğu evde yemekleri elinden tatlı olsun diye ocak yakınına gömerler. Bizim Kazak halkında bir söz vardır, “Ocak başına tükürme” diye. İşte bu söz buradan çıkmıştır (İseyeva, 1964).

Bizim Taraz’da ve Kazakistan’da benim göbek kesme ile ilgili şunlardır: Çocuğun göbeğini halk içersinde saygı gören, eli hünerli ve çok çocuklu kadınlara kestirirler. Göbeği keskin bıçak veya baltayla keserler. Kezdik (ucu yay şeklinde olanbıçak, Kazak halkında genellikle belde tuttuğu bir bıçak türü) veya balta gibi kesici, kahraman olsun inancı ile o eşyalarla kesilir. Makas ile kesmez. Makas ile kesse yolu kesilir, hayatında engeller çok olur inancından makas ile göbeği kesmeyiz. Kesilen göbeği temiz ayak basılmayan yere gömeriz. Oğlan çocuğun göbeğini yedi kırdan geçirip gömenlerde olmuş. Kızın göbeğini eve gömeriz. Sebebi, göbeği eve gömülen erkek kılıbık olur diye inanır. Erkek çocuk “evde doğup dışarıda ölür”, “kız çocuk ailenin derleyip toplayıcısı olsun diye göbeği doğduğu yere bağlı olsun” inancı ile bu yerlere gömeriz (Kabılbayeva, 1975).

Bebeğin göbeği orta boyda kesilir. Onu kestikten kanamasın diye bağlarlar. İki gün sonra yine kontrol edilir, eğer kanaması varsa bağladığı bezi değiştirir. Bağ yarası iyileşene kadar, göbeğin yerinde durur (Joldıbayeva, 1987).

Kazaklar oğlanın göbeğini evinin kapısını önüne gömerler ki, oğlan evini bırakıp gitmesin. Çocuğu her zaman yanı başında olsun diye. Anne babası yaşlandığında olara baksın, bakım yapsın diye (Orazbekova, 1986).

Göbeği beyaz kumaşın içine koyup, insan ayak basmayan yere gömmeli. Göbek kediye, köpeğe verilmez. Kızın göbeğini evden uzak yere gömerler. Çünkü kız- evin misafiridir. Koyunla, kız uzak yerlere gidermiş. Göbek hiçbir zaman çöpe atılmaz (Mukuvalova, 1949).

Kadın doğum yaptıktan sonra çocuğun plasentası kopunca onu iyice yıkayıp, yabancılara göstermeden kimsenin adım atmadığı yere dikkatlice gömerler. Onun için derinliği bir metre gibi bir çukurun bir yanını çapraz kazarlar. Çapraz kazılmış çukura plasentanın göbeğini yukarı yönlendirip koyarlar ve onu yıkadıkları kanla karışmış suyu

yüzerine koyup gömerler. Plasentayı başkalarına göstermeden gömmenin de sebebi vardır. Halk düşüncesine göre, yeni doğmuş çocuğun göbeğini kısır kadın ayağıyla basarsa, o çocuğun annesi bundan sonra çocuk doğuramayacak ve onun doğurabilme kabiliyeti kısır kadına geçermiş. Kısır kadını sancılı olan gebe kadına yaklaştırmamanın da sebebi budur. Çocuğu olamayan kısır kadın çocuk doğurabilmek için yeni doğmuş çocuğun plasentasının ucunu basmayı çok ister. Ama ev sahibi plasentayı ona göstermeyip uzak bir yere gidip gömer. Kısır kadın olmayan köylerde bunu yapmak gerekli değildi. Bu adet Güney Kazakistan'da Çimkent, Türkistan ve Almatı'da çok yaygındır (Argınbayev, 1996: 72).

Halk arasından toplanılmış bilgilerin içinde başörtüyü siyah sabunla yıkama ve yakılmış mavi bezin külünü serpmeye adetleri de vardır. İkisi de mikropları göbekten uzak tutma yollarıdır. Halk tecrübesi bunun gerçekten başarılı sonuç gösterdiğini kanıtlamıştır. Kopup düşen göbeği çocuğun annesi temiz bir kumaşla sarıp, belirli bir yere gizleyip uzun süre saklar. Bunu yapmanın sebebi de annenin sağlığına zarar gelme ve çocuk doğurma kabiliyetinin kaybolma tehlikesidir. Bazı inançlar doğrultusunda yaşlı kadınlar kuru göbeği doğrayıp etle karıştırıp kızartır ve kısır kadınlara yedirirmiş. Ama bu olay dini inançlarla ilgiliydi. Hatta İbn Fadlan'ın bile Oğuzların ne kadar farklı bakış açıları var dediği gibi, Kazaklarda da aynen öyleydi. Yukarıdaki göbekte ilgili adetlerin hepsi Harezm bölgesinin adetlerine çok yakınmış. Onlar eskiden Sırdarya ve Ürgenç bölgelerinde yaşamış Oğuzları Kazaklarla bağlıyor. Bu hakkında G.P. Snesev: "Bu inançlar İslam dininden önce büyüyle ilgiliydi ve onlar için çocuğun göbeği ruhuyla bağlıydı", diyor. Onun bu fikrinde şüphelenmek mümkün değil. Çünkü Kazak hayatında saklanmış batıl inançlar bunun gerçek olduğunu kanıtlıyor (Argınbayev, 1996: 72-73).

Eskiden çoğumuz evde doğum yapardık. Evde doğum yaptığımız için Kindik Şeşeler gelip bizlere yardımcı olurlardı. Fakat bu durum günümüzde değişti. Şimdi gebe kadınların çoğu hastanede doğum yapıyor ve o zaman göbeğini kimin kestiği de belli olmuyor. Bu gelenek de yavaş yavaş yok olmaya başladı (Bekmuratova, 1945).

3.3. DOĞUM SONRASI YAPILAN RİTÜELLER

Türk kültür ekolojisi içerisinde çocuğun doğumundan önce başlayan inanç ve pratikler doğum sırası ile devam eder. Çocuk bu süreçlerden geçip sağ salim dünyaya gelirse

yine aile ve akrabalar tarafından doğum sonrasında da çeşitli inanç ve pratikler uygulanır. Bunun amacı anne ve çocuğun gelecekte kötü ruh ve durumlardan korunmasına yöneliktir. Onları bu gibi durumlardan korumak amacıyla gerçekleştirmiş oldukları pratikler, anne ve çocuğun huzurlu, mutlu, sağlıklı, göz ve nazardan korunmuş olarak güzel bir yaşam sürmesi içindir.

Günümüz sağlık teknolojisinin ilerlemesinden sonra anne ve bebeğin hastalıklara karşı zayıf oldukları ilk kırk günlük süreç modern tıbbın gelişmesi ile günümüzde kolaylaşmıştır. Bu korunma ve tedavi yöntemleri çeşitli ilaç takviyeleri ve yardımıyla kolayca atlatılabilen bir duruma gelmiştir. Fakat bu durum eski Türk yaşantısında gebe kadını ve çocuğunu doğum öncesi, sırası ve sonrasında koruma yöntemlerinin yanı sıra sağlık koşullarının bu kadar gelişmemesinden dolayı kendi kültür dairesi içerisinde anne ve çocuğu zararlı ve kötü ruhlardan korumak için birtakım ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Türk kültür ekolojisi içerisinde kendi inanç sistemleri içerisinde veya yakın topluluklardan da etkilenecek uzun yıllar yaşamış oldukları ve tecrübe etmiş oldukları yöntemler doğum olayının her safhasında bu halkların geleneklerine ve inançlarına yansımıştır. Bu gerçekleştirilen pratikler inanç dairesi içerisinde çeşitli kutlama törenleri ile gerçekleştirilirdi. Gerçekleştirilen bu törenler anne ve çocuğu korumaya veya yaşanan güzel olayları kutlamaya yöneliktir. Bu törenler sayesinde anne ve çocuk koruma altına alınarak sağlıklı kalmalarına yardımcı olduğu inancı vardı.

Çocuk doğduğunda sadece fiziki bir varlığa sahiptir. Daha ailesi tarafından tanınmamış ve ait olduğu toplum tarafından da kabul edilmemiştir. Yeni doğan çocuğa tam manasıyla canlı statüsünün verilmesi ancak doğumdan sonra uygulanan ritüeller sayesinde olmaktadır. Bu sayede çocuk toplum tarafından kabul görmekte ve onlarla bütünleşmektedir (Eliade, 1991: 161). Bu ritüeller anne doğum yaptıktan sonra çocuğu toplumsal statüde kabul ettirme törenleriyle başlar. Çocuğu bu toplumsal sisteme dâhil etmenin çeşitli aşamaları vardır.

Türkiye ve Kazakistan'da doğum sonrasında gerçekleştirilen ritüeller içerisinde şildehana bekçiliği, çocuğun tuzlanması ve yıkaması, çocuğun doğumunu kutlama, lohusa ve lohusanın kaçınması gereken durumlar, beşik töreni, bebek görme ve bebek hediyesi, albasması (albastı), besire berüv, kırk basması ve kırkıdan çıkarma töreni,

aydar koyuv, ad verme töreni, diş bulguru, sebinin tisi jargan töreni, zayıf kalan ve yürüyemeyen çocuklarla ilgili inanışlar ve törenler, til aşar töreni, tusav keser, sünnet töreni, atka mingizüv, şecere öğretme, çocuğu nazardan koruma gibi pratikler yer almaktadır.

3.3.1. Çocuğun Tuzlanması ve Yıkanması

Doğum sırasında çocuğun kendisi ile birlikte içerde onu çevreleyen birtakım biyolojik etmenlerle dünyaya gelir. Bu sebepten yeni doğan çocuğu temizlemek ve onun üzerindeki bu biyolojik kalıntıları yok etmek için çocuk yıkanır ve tuzlanır. Yeni doğmuş çocuğun vücudunu temizlemek ve onu rahatlatmak için tuzlu suyla yıkanır veya vücuduna mesaj şeklinde tuzla ovalama işlemi gerçekleşir. Böylece çocuk da rahatlamış ve temizlenmiş olur. Tuz, Türk halk inançlarında taş, ağaç, su gibi ek başına kült mertebesine ulaşmamış olmasının yanında, uğur, bereket, nazar ve büyü kavramlarıyla bütünleşmiş bir nesnedir. Tuz, Türk kültür ekolojisi içerisinde geçiş dönemlerinden, halk inanışlarına, halka hekimliğine, nazar ve büyü gibi toplum hayatının çeşitli aşamalarında birçok ritüel ve pratikte görülmektedir (Aça, 200: 93-94).

Türk kültür ekolojisi içerisinde bu kadar önemli bir yere sahip olan tuzlama geleneği, doğum sonrasındaki önemli ritüellerden bir tanesidir. Çocuk doğumundan belli bir süre sonra gerçekleştirilen bu ritüel, doğumdan sonra çocuğu rahatlatmak ve doğum sonrası sağlıklı olması içindir. Halk tarafından tuzlama ritüeli, çocuğun ileride kokmaması, terlememesi, pişkin vücutlu olmaması ve kibirli olmaması için yapılır. Fakat bunun yanında tuz kendisinde majik kudret bulunduran maddelerdendir (Acıpayamlı, 1961: 115). Boratav’a göre tuzlama ritüeli büyülek bir işlemdir (Boratav, 1984: 98).

Türk dünyasında olduğu gibi Batı dünyasında da tuz önemli bir yere sahiptir. Tuz ile şeytanları kovmak gibi ritüellerin yapıldığı ve halk hafızasında büyüsel özelliklere sahip olduğuna dair kanıtlar vardır. Beyaz olan ve yaşam veren tuz, meninin sembolüdür ve “aktif dölleyici ilke olan erkek”i temsil eder (Dorson, 2011: 44). Dorson’un bu açıklamasının yanında tuz, erkeği ve aşılama ilkesini (Çobanoğlu, 2005: 155) temsil ettiği görüşü vardır. Bu sebeple hem Türk dünyasında hem de Batı dünyasında tuz kültürel hayatın önemli bir yerindedir ve tuz aracılığıyla çeşitli ritüelsel işlemler gerçekleştirilmektedir.

Türk kültür ekolojisi bağlamında tuzlama, dünyaya yeni gelen çocuğun vücudundaki biyolojik kalınlardan kurtulması, mikroplara karşı dayanıklı olması ve korunması, tuzun kavurucu ve kimyasal özelliğinden dolayı vücuda sürüldüğünde veya tuzlu suyla yıkandığında vücudunda kızarıklık ve pişik olmasını engellemek gibi düşünceler doğrultusunda yapıldığı bilinmektedir. Tuz ile vücudu ovalama ve tuzlu su ile yıkamanın çocuğu koruma ve sağlıklı olması yönündeki düşüncelerinin yanı sıra güzel kokulu olması için de gerçekleştirildiği görülmektedir. Türk dünyasının çeşitli yerlerinde vücudu tuz ile ovalama ve yıkama işleminden sonra çocuğun güzel kokması için de gül, papatya gibi çeşitli güzel kokulu bitkiler ile de ovalandığı bilinmektedir.

Bebeğin cildinin, dış etkenlere karşı savunmasız olduğu 40 günlük süreç için modern tıp birçok yöntem geliştirmiştir. Modern tıbbın geliştirdiği imkânlarla sahip olmayan Türkler, tuzun insan sağlığıyla ilgili bazı problemlere iyi geldiğini gözlemleyerek tuzu, yeni doğan bebeğin cildinin korunması, dayanıklılığının sağlanması, vücudunda yara-uçuk çıkmasını engellemek gibi amaçlarla tuzlama pratiği çerçevesinde kullanılmıştır. Tuzlama, yeni doğan çocuğun dış etkenlere karşı savunmasız olduğu ilk 40 günlük dönemde, tuzun sağıltıcı ve koruyucu işlevinden faydalanan bir gelenektir. Buna bütün Türk dünyası coğrafyasında rastlanır (Çelepi, 2017: 241).

Yeni doğan çocuğun sağlığı iyi olsun diye, ileride vücudunda yara bere çıkmasın diye Kırızlar, çocuğu tuzlu su ile yıkarlar. Bazen de çocuğun sağlıklı, temiz ve güzel olması için yıkadıkları suya altın tozu atarlar. Çocuğun yıkandığı suyu temiz ve kuru bir yere dökerler. Eğer akarsuya ve nemli bir yere dökerlerse çocuğun hastalanacağına inanırlar. Daha sonra çocuğun mutlu ve uzun ömürlü olması için “*it köylek*” diye adlandırılan beyaz gömleği giydirirler. İt köylek giydirdikten sonra çocuk cinsiyetine göre kundaklanır. Kız ise genelde kırmızı, pembe, beyaz bezle; erkek çocuksa mavi vb. renkli bezlerle kundaklanır. Çocuk ilk kundaklanırken baş tarafına ekmek, bıçak; ayak tarafına balta konur (Polat, 2008: 99).

Yakut Trükleri’nde de yeni doğan çocuğu “ala ebe”, alır ve onu hemen ateşin önüne götürür, orada ağzından püskürttüğü suyla alelacele yıkar, sonra tüm vücuduna taze kaymak sürer. Çocuğun yıkanması bundan ibarettir. Daha sonra yıkasalar da uzun aralıklar ve doğru olmayan yöntemlerle yapılır. Sık yıkanmayı soğuk algınlığına

sebebiyet vereceği nedeniyle doğru bulmazlar. Bununla beraber sık sık çocukların vücudunu taze kaymak ile ovarlar ve bunun çok yararlı olduğuna inanırlar (Seroşevsky, 2007: 178).

Polatlı’da yaşayan Kırım Türklerinde doğumdan sonraki üçüncü gece, “su gecesi”dir. Sadece o geceye mahsus olmak üzere, annenin başına kırmızı kurdele bağlanır. Üçüncü günün sabahı anne ve bebek yıkanır. Bebeğin yıkanmasında esas olan, “tuzlama”dır. Bu yıkanma Toydemir Köyü’nde dördüncü gün tekrarlanır. Tuzlama sırasında, bir parça pamuk ıslatılıp tuza batırılır, koltuk altına, ayaklara, ellerine, saçlarına, bacaklarına sürülür (Özkarslı, 2007: 117).

Günümüzde Tatar Türklerinde sezaryen olan annenin, hastanede bebekle birlikte on gün kalması gerekir ve bebek on gün yıkanmaz. Bundan dolayı yeni doğan bebeğin vücudunda yaralar oluşursa, bebeği birkaç gün tuzlu su ile yıkarlar (Çetin, 2009: 70).

Kaşkay elinde aslen tuzlama olmaz. Bebek arı yağı ile yağlanır, büyüdüğünde kokusu güzel olur. Bebeğin vücudunu arı yağı dedikleri koyun sütünden yapılmış yağ ile ovalarlar. İlk üç gün boyunca her gün mutlaka çocuk arı yağı ile yağlanır, kulaklarının arkası ve koltuk altlarına masaj yapılarak bu yağın yedirilmesine dikkat edilir (Karaaslan, 2010: 93).

Kazak Türkleri arasında bebeğin doğduktan sonra arka arkaya dört gün boyunca dört kez yıkandığı söylenebilir. Bebek birinci gün sabunla, ikinci gün sade su ile üçüncü gün tuzlu su ile dördüncü gün papatya suyu ile yıkanır. Tuzlamanın çocuğun etinin gelişmesine, iyileşmesine yardımcı olduğuna inanılır. Tuzlanan çocuk, büyüdüğünde vücudunda yara çıkarsa çabuk iyileşir. Bazıları da çocuğun vücudundaki ısıyı tutmak ve korumak amacıyla tuzlu su ile yıkadıklarını belirtirler (Aça, 2001: 98-99).

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere bebeği tuzlu suyla yıkama ve tuzlama ritüeli Türk dünyasında ortak amaçlar doğrultusunda gerçekleştirildiğini göstermektedir. Genellikle çocuğun doğum sonrası sağlıklı olması ve mikroplara karşı korunması amaçları için yapılmaktadır.

Türkiye’de çocuğun tuzlanması ve yıkanması ile ilgili gerçekleştirilen ritüeli örnekleri şunlardır:

Günümüz yaşam koşullarındaki değişiklikler bazı kültürel değerlerin ve geleneklerin değişmesine sebep olmaktadır. Bunlar içerisinde çocuk tuzlama geleneği modern tıbbın gelişmesi ve doğumların çoğunlukla hastanelerde olmasından dolayı doğum sonrası çocuklar tuzlama ve tuzlu suyla yıkama ritüelinden yoksun kalmaktadırlar. Bu gibi etkenlerin yanında bazı, hastanede yapılan doğumlarda çocuk genellikle tuzlanmamakta ve doktorlar tarafından da tuzlama işleminin doğru olmadığı düşünülmektedir. Buna rağmen birçok bölgede tuzlama işlemi halen uygulanmaktadır. Çünkü halk arasında bu tuzlama ve tuzlu suyla yıkama ritüeli çocuğun sağlıklı olmasına faydalı olarak görülmektedir. Çocuğun tuzlanmasının yanında şeker, pekmez, tuz karışımı suyla yıkandığı da görülmektedir. Çocuk tuzlandıktan sonra tatlı ve şirin olması için vücuduna şeker sürülür. Çocuğun sağlıklı olabilmesi için, özellikle havaların sıcak olduğu yaz günlerinde kırk çıkıncaya kadar çocuk her gün yıkanır. Çocuğun yıkanması görevini ebe, nene ya da komşulardan eli yatkın bir kişi yerine getirir. Çocuğun dış görünüş bakımından güzel görünmesi için yıkanırken bazı pratiklere başvurulduğu görülür. Boynu kısa, tosmuk boyunlu olmaması için çocuk banyo yaptırdıktan sonra ayaklarından tutularak aşağı doğru sallandırılır. Kız çocukları güzel kokması için yıkanacağı ılık suya gül, karanfil koyulur, tatlı dilli olsun diye kızın ağzına bal sürülür. Ayrıca kız çocuklarının kırmızı dudaklı olması için de dudağına kiraz sürülür. Erkek bebeklerin yıkanacağı suyun içine zengin olması için para atılır (Doğaner, 2006: 73).

Muğla’da doğan çocuğu, ebesi veya aile büyükleri 4-5 saat sonra temiz ve ılık su ile yıkarlar. 2-3 gün sonra suyun içerisine tuz, karanfil, zencefil, pekmez, sakız koyar, çocuğu besmele ile tuzlarlar. Amaç çocuğun vücudu ve ağzının kokmaması, cildinin dayanıklı ve sert olmasıdır. Çocuğun tuzlama günü konu komşu çağırılır, yörenin ananevi yemeği olan keşkek pişirip ikram edilir. Gelemeyen komşulara keşkek dağıtılır. Bu keşkek pişirme işlemine “tuz aşısı pişirme” denir (Çınar, 2017: 64).

Acıpayam’da bebeğin vücuduna tuz ve mersin karışımı sürülür. Tuz temizlendikten sonra rahatlasın ve beyazlasın diye çocuğun üstüne süt dökülür. Bebeğin dili tatlı olsun diye ağzına bal sürülür. Sarayköy’de çocuğu olanlar lokma dökerler. “Duz aşısı” mız var diyerek çevredekiler davet edilir. Gelenler hediyeler ile gelirler. Evin içine asılan ipe misafirler, hediyelerini asarlar. Bozkurt’ta üçüncü gün göbek bağı düştükten sonra, bebek pişik olmasın ve büyüyünce ter kokmasın diye tuzlanır. Bütün vücuduna özellikle

kulak arkasına, koltuk altı ve parmak aralarına tuz sürülür. Yakınları da “bebek benim sözümü de dinlesin” diyerek o suya azar azar tuz atarlar. Anne ve babasının atletine sarılarak iki dakika bekletilir ve yıkanır. Anne ve babasının gömleğine sarılmasının sebebi büyüdüğünde onların sözünü dinlesin, uslu bir çocuk olsun diyedir (Çelepi, 2017: 242-243).

Giresun’da çocuk, 3 günlük iken tuzlanır. “Tuzlama”; tuz, bal, çörek otu ve kolonya karıştırılarak yapılır. Bu karışım çocuğun her yanına sürülür. 1-2 saat sonra da banyo yaptırılır. Bu işlem 20 gün tekrarlanır. Buna “Bebeğin tuzlanması” denir (Başal, 2006: 57).

Mersin yöresinde çocuk tuzlandıktan sonra bal, bal yoksa pekmez sürülür ki teni yumuşak olsun. Bunun için sürülen bal ya da pekmez bebeğin teninin üzerinde yaklaşık beş dakika bekletildikten sonra durulanır. Bir başka örnek ise, bebek doğunca yıkanır, teri kokmasın diye tuzlanır. Ebenin bebeği yıkadığı suya para atılır. Ardından çocuğun göbeğine bir miktar kahve ve çörek otu konur (Bali, 2005: 187).

Bebek genellikle ebe kadın veya tecrübeli anneler tarafından yıkanır. Annenin nişan yüzüğü bebeğin yıkanacağı suya konur. Bu pratiğin nedeni çocuğun sarılık olmasını engelleme olarak açıklanır. Son durulama suyuna bir miktar tuz konur ve tuzlu su ile bebek durulanır. İki binli yıllardan önce sıkça uygulanan bu pratiğin nedeni de bebeğin çigliğini gidermek, ilerde üşümesini engellemek olarak açıklanır (Karaağaç, 2013: 61).

Tokat yöresinde doğumdan hemen sonra, 3., 4., 7., 20. ve 40. günlerde bebek ilerde kokmasın, çabuk terlemesin, pişkin vücutlu olsun ve kibirsiz olsun diye tuzlanır. Tuzlama, yıkama suyunun içine tuz atılması veya bebeğin koltuk altlarına ve kasıklarına tuz sürülerek yapılan bir uygulamadır (Eğri, 2006: 22).

3.3.1.1. Şildehana (Bebek Bekçiliği)

Kazak halkında Umay Ana’nın adı: May-ene olarak adlandırılmaktadır. Altaylılarda ise, Umay’dan başka yine iki dişi tanrı vardır. Birine Ana Maygıl, ikincisine de Akene denmektedir. Ana Maygıl, ulusu koruyan dişi ruh olarak bilinmektedir. Buna “ulus anası” denmektedir. Umay Ana ayrıca doğum yapan lohusa kadının kendisinin, çocuğunun, evinin koruyucudur. Günümüzde Kazak halkında *Menim kolum emes*,

Biypatpa'nın kolu (Benim elim değil, Fatma Ana'nın eli), denilen söz bazen, *Menim kolım emes, May-ene'nin kolu* (Benim elim değil, Umay Ana'nın eli) şeklinde de söylenmektedir. Yani eski Türk inancındaki 'Umay Ana', İslamiyet ile 'Fatma Ana' inancına dönüşmüştür (Yıldırım, 2012: 2107; Radloff, 2009: 237). İslamiyet öncesindeki Göktanrı inancı bağlamında ortaya çıkmış olan Umay Ana Türk dünyasında İslamiyet'in kabul edilip yayılmasından sonra İslami bir şekle değişerek Fatma Ana olarak bilinmeye başlanmıştır. Koruyucu ve doğurganlığın sembolü olan Umay Ana kültürü, günümüz Kazak halkının gelenek-görenek ve inançlarında bazı değişikliklere uğrayarak varlığını sürdürerek halkın inanç düşünce sisteminde yaşamaktadır. Kazak halkının kültürel yaşamında doğumdan sonra hem anneyi hem de çocuğu korumaya yönelik bazı törenler yer almaktadır. Bu törenlerden en önemlisi ve en çok bilineni Şildehana Toyu (bebek bekçiliği) dir. Şildehana Toyu'nda gerçekleştirilen ritüellere bakıldığında yukarıda bahsettiğimiz Umay Ana kültürüyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu şildehana toyunun gerçekleştirilme amaçları arasında yeni doğum yapmış olan anneyi ve bebeğini kötü ruh olarak bilinen cin, peri ve şeytandan korumaya yönelik yapılmakta olan bir ritüeldir. Bebek bekçiliği olarak bilinen bu törende eve gençler toplanarak çıkarmış oldukları ses ve yapmış oldukları birtakım seslerle anne ve çocuğu korurlar. Şildehana toyunda Kazak halkının milli ve geleneksel şarkıları söylenir ve çeşitli oyunlar oynanarak hem çocuğun doğumu kutlanır hem de çocuğu kötü ruhlardan koruma görevi yerine getirilir.

Eski Türk efsanelerinde "Umay Ana" neslin devamını sağlayıcı ve koruyucu melek olarak bilinirdi. Umay Ana "Jüz Tıngış" adlı toplumlarda bulunur. Umay Ana, Kazak halkının tarihinde evliya olan ilk kadındır. Kazak kadınlarının sığınacak ilk kayınvalidesi olarak tarih kitaplarına yazılmıştır. Eski zamanlarda Kazaklar kızlarını uğurlarken, evlendirirken, hamile kadınları doğum yaparken Umay Ana'dan yardım isteyip yalvarırlarmış. Umay kelimesi eski Türk dilinde çocuğun izi, çocuğun yeri ve ana rahmi manasına gelirmiş. Ben size Umay Ana ile ilgili bir efsaneyi anlatayım:

Altay dağlarında yaşayan bir Türk halkı çok soğuk bir kış gününde hepsi hayatını kaybetmiş. Bu soğukta sadece "Aysulu" adlı kız ile bösteğe (deri döşek / minder) adlı deriye sarılı şekilde sağ kalmış. Onu Altay dağlarının mağarasında yaşayan "Ayu Batır" diye bir kahraman onu mağarada bitkin halde bulmuş ve Umay Ana'nın yardımı ile

iyileştirmiş. Aysulu gebe kalmış. Ayu Batır'ın olmadığı bir zamanda doğum sancıları başlamış. O da Umay Ana'dan yardım istemiş ve Umay Ana Aysulu'ya doğumda yardım etmiş. Aysulu bir oğlan ve bir kız doğurmuş. Efsaneye göre Türk halkı bunlardan çoğalıp bugüne gelmiş (Sarsenbayeva, 1979).

Kazak halkının düşünce dünyasında bebek doğduğu gün o ailede düğün başlar ve şildehana toyu gerçekleştirilir. Bu sebeple Kazaklar çocuk doğduğunda mum yakılarak bebek bekçiliği yapılmaktadır. Çünkü çocuk ilk günleri mum yakılarak korunmazsa, cinlerin, perilerin bebeği götüreceğine ve başka bebek getireceğine inanılmaktadır. Bu eski Türk geleneği albasması ile de yakından alakalıdır. Bebek bekçiliği bir günden üç güne kadar uzayabilmektedir (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 88). Bebek koruyuculuğunu eski Türk kültüründe yani İslamiyet'ten önceki Göktanrı inancı sürecinde Umay Ana bu görevi yapmaktaydı. İslamiyet sonrası Umay Ana kültü Fatma Ana kültüne dönüşerek sürekliliğini devam ettirmektedir. Bu sosyo-kültürel değişim Kazak halkının doğum geleneği bağlamında hala daha canlılığını koruyarak bazen Umay Ana bazen de Fatma Ana olarak koruyucu ruh olarak bilinmekte ve inanılmaktadır.

Kazak halkı gebe kadının sağ salim doğum yaptığı günün akşamında köyün gençleri “Şildehana” için toplanır. Şildehana genellikle 3 gün sürer. Oraya köy ve veya yaşanan yerdeki sesi güzel kişiler ve akınlar gelip sabaha kadar yeni doğmuş bebek ve onun annesi hakkında şarkılar söylenir. Kızlar ve erkekler müzakere eder ve çeşitli oyunlar oynar, her şey zevkli ve eğlenceli bir şekilde geçer. Şildehanayı Jetisu bölgesine “şilde küzet” derler. Oraya büyükler katılmaz. Bebeği cin ve şeytanların kötü etkilerinden korumak, halk düşüncesine göre, gençlerin görevidir. Eski zamanlarda beşikteki bebeği koruma görevi Umay Ana'nındı (Türk kabilelerinin koruyucusu). Işıkları açıp bekçilik etmek bunun bir türüdür. Yeni doğmuş bebeğe ilk günlerde açık ışıkla bakılmazsa onu periler alıp götürür ve yerine başka bir çocuğu getirir diye düşünmüşler. Birisinin davranışına beğenmeyip itiraz ettiklerinde Kazaklar “onu peri bırakmış”, “perinin kızı/oğlu” diye hakaret eder ve bu inançtan bu düşünce ve inançtan doğmuştur. Çocuk doğduğunda yapılan şildehana yani doğduğu için olsa bile onun gerçek anlamı ve amacı, bebek ve onun annesine nazar değdirmemek ve onu 40 gün içerisinde

korumaktır. Bu inançlar İslam dininden önce oluşmuş ve günümüzde de bazı yörelerde gerçekleşmektedir (Argınbayev, 1996: 73-74).

Yeni doğmuş çocuğun şerefine gerçekleştirilen şildehana toyunda, “Balanızdın bavrı berik bolsın / çocuğunuzun ömrü uzun olsun” diye sözler söylenir ve çeşitli oyunlar oynanır. Şildehana toyuna davet ile veya davetsiz gidilebilir. Şildehana bu dünyaya bir kişinin gelmesinin ve onun için sevinmenin bir örneğidir (Kenjaahmetulı, 1994: 52).

Kazakistan’da çocuğun şildehana toyu ile ilgili gerçekleştirilen ritüeli örnekleri şunlardır:

Kazak halkında erkek çocuk sahibi olursa da kız çocuk sahibi olursa da yakın akraba dostlarına haber verip müjde ister. Sevinçlerini paylaşmak için şildehana toyunu yapar. Bu toya yakın dost ve akrabalar katılarak “Bavrı berik bolsun / ömrü uzun olsun” diyerek çocuğun iyi bir evlat olup büyümesi için dileklerini sunup ve dualarını ederler. Daha sonra çocuk için getirdikleri hediyeleri aileye verirler. Bu şilde süresince anneye yakın dost ve akrabaları onun sağlıklı olması için yakından ilgilenirler (Jüsipova, 2013: 14).

Bebek doğduktan sonra az tuzlu suyla “it ayaq / it ayak”, adlı bir leğende çocuğu yıkarlar. Bebeğin vücuda yağ sürerler ve temiz bezlerle sararlar. Kırkı çıkana kadar bir gün sabunlu suyla bir gün de tuzlu suyla yıkarlar (Taşmetova, 1955).

Göbeği düştükten sonra çocuk 40 gününe girene kadar kaslarını kuvvetlendirmek için onu tuzlu suyla yıkayıp, vücuduna koyunun kuyruk yağını sürer ve kollarıyla bacaklarını oraya buraya çekeriz. Tuzlu suyla yıkanmış çocuğun vücuduna yara veya uyuz çıkmaz. Bilimsel olarak, çocuğu esnek yapmak için tuzlu su çok faydalıdır. Ayrıca kuyruk yağını vücuda sürüp yavaşça germek, egzersizin bir türüdür, bunu çocuğun kürek kemikleri yapışmasın diye yaparlar. Bu tür masajların faydalı olduğunu günümüz tıbbi inkâr etmiyor. Ayrıca, çocuk 40 gününe girdikten sonra kara kulak (çocuk elle tutulacak durumda olması) olana kadar onu yıkama, kurutma, okşama yöntemlerini ilk kez çocuk doğurmuş anneye kaynanası, yakın akrabaları veya tecrübeli kişiler öğretir (Argınbayev, 1996: 75).

Şildehana toyuna bazı yerlerde “şildelik küzetü” denir. Şildehana toyuna ilk zamanlarda yeni doğum yapan kadını gece boyu cin, peri ve şeytan takip eder, anneyi ve çocuğu gece boyu korumalı” düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Gün batımından sabaha kadar genç anne ile bebeğini uyumayarak korumak için üç gün boyu gece şarkı, destan söyleyip küylerle danslar edilerek geçirmişler. Sonra bu gelenek bebeğin dünyaya gelmesinin hürmetine gençlerin eğlence partilerine dönüştü. Gençler sabaha kadar her türlü bilmece, tekerleme söyleyerek yarışır, milli oyunlar oynar ve şarkı söyleyerek bebek bekçiliği görevini yerine getirir (Sündetova, 1948).

Çocuk dünyaya geldikten sonra o elbette şilde suyuyla yıkanmalıdır. Çocuğun göbeği kesildikten sonra şilde suyuna koyulur. Şilde suyu çocuğun vücudunun her tarafına değmesi gerektir. Şilde suyunun içine sabun vb. hiçbir şey koyulmaz. Sadece kaynatılmış suyu alıp çocuğun kulağının arkası, koltuk altları ve vücudunda değmeyen yer kalıncaya dek her tarafı suyla yıkanır. Çocuğu şilde suyu ile yıkadıktan sonra o suyu bir kabın içerisinde saklarlar. Daha sonra çocuğun vücudunda kızarıklık, yara gibi izler olsa o şilde suyu ile oraya sürerler (Javtorgayeva, 1941).

Şildehana toyuna gelenler bu güzel sevinci ailesi ile paylaşmaya gelir. Onlar yanlarında gelirken tatlı, çocuğa giyim-kuşam, oğlak alıp gelirdi. Geldiği zamanda oğlak adardı. O verilen adak oğlağı daha sonra sorardı. O zamanda büyük tencerelere pilav hazırlardık. O zamanda bunun gibi sofralar yoktu. Bavırsak ile kurutu bir bezin üzerine yayardık. Karpuz kavun o zamanlar yoktu. Gelen misafirlere şildehana zamanında niyet edip kırk tenge (para) dağıtırdık. Eğer misafir yanında çocuğu veya torunu ile gelse ona da veririz. Bunların yanında giyim de dağıtırdık. Eğer dağıttığımız giyimi almasa ona zorla verirdik. Çünkü bu şildehana sevincin ve mutluluğun kutlaması (Beysenbayeva, 1939).

Kazak toplumunda çocuk evin sevinci bereketi ve geleceğinin güvencesidir. Bu sevincini Kazak halkı “*Şildehana Toyu*’nu yaparak kutlar ve geleneksel Kazak toplumunda herkes tarafından kutlamaktadır. Bu kutlamada, bebeği ileride sağlıklı olması için şilde suyu ile yıkama ritüelinin yanında bebeğin adı da koyulmaktadır. Şildehana toyu’nda eş-dost ve akrabalar gelerek; *Balanın bavrı berik bolsun* (Çocuğun ömrü uzun, bahtı zengin olsun!) diyerek, toy kutlanmaktadır (Eşirbaykızı, 1991, 12).

Mirjakıp Duvlatov, şildehana toyundaki ad verme olayını, “Särsenbay çok mutlu olup şildehanaya birçok kız toplayıp çocuğunun ismini Jamal koydu” diye anlatmıştır. Şildehana toyunda ad verme geleneğinin de gerçekleştiğini M. Duvalatov’un bu ifadesinden öğrenebiliriz (Kenjeahmetulı, 1994: 52).

3.3.2. Çocuk Doğumunu Kutlama

Aile, uzun ve bir o kadar da dikkatli geçen hamilelik sonrası sağ salim çocuğunu kucağına aldıktan sonra eşi dostu, akrabası ve diğer kişilerle sevinçlerini paylaşmak ister. Türk dünyası kültür ekolojisi içerisinde bu durum çeşitli törenlerle kutlanır. Çocuk hem ailenin hem de toplumun geleceği olması sebebi ile sadece aile içerisinde değil toplumun her kesiminde sevinçle karşılanan bir durumdur. Toplumların sosyo-kültürel yapılarına göre çocuk sayısı değişiklik göstermektedir. Bozkır kültüründe çok çocuk sahibi olmak güç ve iş gücünün simgesi idi. Günümüzde bu durum daha çok insan gücüne dayalı kültürel yaşam koşullarında görülmektedir. Çocuk sahibi olmanın toplum içerisinde kazandırdığı saygınlık ve statü de çocuğun sevincinin kutlanmasında ortak değerler yargılarının önemini göstermektedir. Eskiden çok çocuklu olmak aileler tarafından normal karşılaşılan bir durumdu. Çünkü eski kültürel yaşama bakıldığında çocuk hem güç hem de iş gücüne katkıda bulunarak ailen ekonomik durumuna katkı sağlaması bakımından önemli bir durumdu. Türk dünyasını çoğunda çok çocuklu bir aile yapısı hâkimdir. Bu hem ülkenin nüfus olarak stratejik bir planı hem de bozkır kültürünün getirmiş olduğu çok çocuklu aile yapısının etkisidir. Türkiye’nin ailedeki çocuk ortalamasına bakıldığında bu durumun Doğu ve Batı bölgelerine göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Batı’da doğum oranları aile başına iki veya üç çocuk ortalaması iken bu durum Doğu’da aile başına beş ile yedi çocuk ortalamasındadır. Bu da bölgelerin gelişmişlik düzeyi, ekonomik kriterler, eğitim seviyesi ve iş gücüne göre değişkenlik göstermektedir. Günümüz Kazakistan örneğine bakıldığında devlet tarafından çok çocuk sahibi olmak için çeşitli teşvik ve ekonomik destekler vardır. Bu gibi teşvik ve desteklerin yanında belirli bir çocuk sayısına ulaşan aileye ev verme gibi çok çocuk sahibi olmayı teşvik edici durumlarda vardır. Kazakistan halkının çocuk sahibi olma sayısı bazı bölgelere ve ekonomik refah durumuna göre değişiklik göstermektedir. Kazakistan’ın Türkistan Eyaleti içerisindeki Çimkent, Kızılorda, Taraz;

Batı Kazakistan’ın Atrav, Aktav, gibi şehirlerinde ve Kazakistan’ın kırsal bölgelerinde ailedeki çocuk sayısı çoktur. Bu bölgelerde çocuk doğum oranları yüksektir.

Hamilelik süresi boyunca gebe kadın birtakım durumlardan kaçınmış ve birtakım durumları da gerçekleştirmiştir. Bu kaçınma ve gerçekleştirilen ritüellerin temel sebebi hem annenin hem de çocuğun sağlıklı bir doğum süreci geçirmesi içindir. Bu süreç sağlıklı şekilde atlatılıp çocuk dünyaya geldikten sonra aile, akraba, eş dost ve diğer kişilerce büyük bir sevinçle karşılanır ve kutlanır. Türk kültür ekolojisi içerisinde erkek çocuğun dünyaya gelmesi ile kız çocuğun dünyaya gelmesi arasındaki yaşanan sevinç olayı eskiden olduğu gibi günümüzde de halen daha farklılıklar göstermektedir. Bu cinsiyete göre sevinme olayı günümüzde çok azalmakla birlikte bazı Türk dünyası topluluklarında halen daha görülmektedir. Yaşanılan bu sevinç ve kutlamalar Türk dünyası topluluklarında çeşitlilik göstermektedir.

Altay Türklerinde doğumdan sonra çocuğun doğduğu eve gelen akrabalar ve diğer insanlar, anne ve babaya “bu çocuk gerekli mi? gereksiz mi?” diye sorarlar. Eğer doğan çocuk kız ise gereksiz, erkek ise gerekli cevabı verilir. Aynı zamanda doğan çocuk eğer kız ise ona toy yapılmaz. Yalnızca erkek çocuk doğduğunda toy yapılır. Çocuk büyükbaba ve büyükannenin ilk erkek torunu ise çocuğu onlar alır, büyüttükten sonra ergenlik çağında çocuğu tekrar anne babaya geri verirler (Dilek, 1996: 51-52). Bu Altay Türklerinde gördüğümüz ilk çocuğun alıp büyütme olayı ve erkek çocuğu karşı sevgi ve sevinç Türk dünyasının bazı topluluklarında ve Kazakistan’da da vardır. Kazak milleti çocuk sever bir halktır ve bir Kazak ailesinde yeni doğmuş bebek erkek ise bu olayın sevinci iki katına çıkar, çünkü Kazaklar, “Arkamda duacı oğlum olsun” diyerek neslin devamına çok önem vermekte ve Kazaklarda aile şeceresi erkekler tarafından başlatılıp devam ettirmektedir. Fakat kız tarafından doğan çocuklar, neslin devam ettiricisi olmasa da onlar da ailede çok sevilir ve sayılır (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 87).

Gagavuzlar farklı bayramlarda kuzu, koç, inek vs. kurban keserlerdi. Sadece erkek çocuğu doğan aileler yılbaşı gecesiyle 3 Şubat arasında horoz kesip dağıtırdı (Yoloğlu, 1999: 85-86).

Özbeklerde; dünyaya gelen çocuğun annesini üçüncü günde, babasını da beşinci günde tanıyacağına inanılır. Beşinci günün akşamı evde un helvası yapılır, çözme (gözleme)

ve sebze çorbası pişirilir. Çocuğun doğumun üçüncü, yedinci ve dokuzuncu günü geçtikten sonra eğer çocuk ölmezse; babası yemek yaptırıp dağıtır. İran Türklerinde de kız çocuğu dünyaya gelince iki kurban kesilir. Bu uygulama Türk dünyasının diğer coğrafyalarında erkek çocuk için iki kurban kesilmesi şeklinde görülmektedir. Afganistan Türklerinde ise çocuğun cinsiyeti ne olursa olsun ilk evladın dünyaya gelişinde bir kurban kesilir ve eti komşularla birlikte yenilir. Afganistan’da yaşayan Özbeklerde; aile erkek çocuk bekliyorsa ve bir oğulları olmuşsa “doğum toyu” yapılır. Çocuğun babası arkadaşlarını yemeğe çağırır, bir veya iki gece eğlence düzenlenir. Makedonya Türklerinde; çocuk dünyaya geldiğinde “Şükür Kurbanı” kesilir (Kalafat, 2000: 44-80).

Türkiye’de çocuğun doğumunu kutlama ritüelleri örnekleri şunlardır:

Ulaşlı Türkmenleri arasında çocuğun doğumu çeşitli şekillerde kutlanmaktadır. Çocuk sahibi olan babanın mutlaka gömbet yedirmesi gerekmektedir. Gömbet; lokumla bisküvi, sucuk (lokumdan yapılmış cevizli sucuk) ya da üzüm, fıstık, leblebi gibi çerezlere verilen addır. Büyük küçük herkes gömbet yemek için çocuk sahibi olan ailenin evine gider. Özellikle de çocuklardan gömbet yemeyen kalmazdı. Çocuklar önlüklerine, verilen gömbeti doldururlardı. “Gömbet” yemek için yapılan ziyaretler, çocuğun “yedi kırkı” çıkıncaya kadar devam ederdi (Doğaner, 2006: 74). Buradaki Ulaşlı Türkmenlerin çocuğun doğumunu kutlaması örneğine baktığımızda, aile sevincini çeşitli yiyecekleri hazırlayıp eş dost ve akrabalarını çağırarak ağızlarını tatlandırarak bir nevi çocuğun doğumunun tatlılıkla gerçekleştiğini ve çocuğun ilk zamanlarının tatlılıkla başlayıp ömrünün de tatlılıkla sürmesini istediklerinin bir göstergesidir.

Doğumu kutlamaya gelenler çocuğun gelecekteki yaşamı için dua ve dileklerde bulunurlar. Bu dilek ve dualar kültürel yaşam içerisinde kalıplaşmış sözlerden oluşmaktadır. Bunlar içerisinde Hayırlı uğurlu olsun, Allah analı babalı büyütsün, vatana millete faydalı bir evlat olsun, hayırlı evlat olsun, gözünüz aydın, Allah nazarlardan korusun yaygın olarak kullanılan kalıplaşmış ifadelerdir. Çocuğun doğumunu kutlamaya gelen, “çocuk görmeye giden”, yakın akrabalar, aile dostları, komşular çocuğa kıyafet alırlar. Durumu iyi olanlar altın takar ya da çocuğun yastığının

altına para koyar. Ekonomik durumu iyi olan ailelerin misafirlere yemek yedirdiği de görülmektedir. Gelen misafirlere bir de “kaynar” ikram edilir. Doğumdan sonraki yedi gün “kaynar” yapılır. Kaynarın yapılmasında tarçın, şeker ve ceviz kullanılmaktadır. Tarçınla şeker kaynatılır, kıvama gelince de üzerine ceviz serpilerek yenir. Kaynar özellikle erkek çocuk olduğunda yapılır. Çevrede hayırlı olsuna gelmeyen kalmaz, herkes aynı kalıplaşmış sözleri söyleyerek çocuğun doğumunu kutlarlar (Doğaner, 2006: 74).

Çocuğu olan babalar; eğer erkek çocuğu olmuşsa iki kurban, kızsı bir kurban keser. Bu kurban çocuk yedi yaşına girinceye kadar kesilmesi gerekir Erkek çocuk doğarsa damdan kütük atılır. İlk çocuk erkek olursa da kütük atma töreni yapılır. Çocuğun babasının arkadaşları, meşe, ardıç, çam veya ceviz kütüğünü omuzlayıp evin damından sokağa atar. Damat da evin damında silahla ateş eder. Damat veya kayınpeder ya bir koç ya da kısır bir keçi bağışlar. Erkek çocuk olursa gelinin başına al bağlarlar (Kayabaşı, 2013: 53)

Çocuğun doğumunu kutlama törenlerinde kırmızı renkli loğusa şerbeti, bir yandan misafirlere ikram edilirken diğer taraftan da alkışının uzaklaştırılması işlevini gördüğüne inanılır. Burada sunulan içeceğin inanç motifleriyle süslendiği görülmektedir (Özdemir, 2005: 114).

Kazakistan’da çocuğun doğumunu kutlama ritüelleri örnekleri şunlardır:

Yeni doğum yapmış kadının kendine gelmesi de kutlanılır. Bu kutlama genellikle öğleyin yapılır. Misafirlerin sayısına ve kutlama sahibinin maddi durumuna göre at veya koyun kesilir. Ayrıca güreş ve at yarışması düzenlenir (Kanay, 1960).

Kazak Türkleri, çocuk sağ salim dünyaya gelip ata anasının ellerine verildiyse onun şerefine koyun, at gibi ekonomi durumuna bağlı olarak hayvan keser ve o kestiği hayvanı çocuğun doğumunu kutlamak için çağırdığı eş-dost, akraba komşularla birlikte yerler (İsmail, 2002: 183).

Kazak halkı çocuk dünyaya geldiğinde koyun keser. Eğer erkek çocuk doğduysa iki koyun keser. Bunlardan bir tanesini dağıtır. Bir tanesini de Kur’an okutup yemek yapıp yedirir. Kız çocuk olursa bir koyun keser (Tlepov, 1956).

Evden gebe kadın hastaneye gittiği zaman anası veya kayınvalidesi bir kabın içine un koyuyor ve bu unun da ortasına yağ koyuyor. Daha sonra gebe kadın sağ salim doğum yapsa bunları karıştırıp hamur yapıyor. Bu hamurdan yedi tane şelpék (pişi) yapıp gelinin sağ salim doğum yaptı diye sevincini kutlamak için dağıtıyor (Joldıbayeva, 1989).

3.3.3. Lohusalık, Lohusanın Kaçınması Gerekenler ve Anne Sütü

Gebelik sürecini atlatan anne, Türk kültür ekolojisi içerisinde kendisini kırk günlük süre içerisinde hem bedensel hem de ruhsal olarak kötü ruhlara karşı tehlikede olduğuna inanmaktadır. Bu ilk kırk günlük süre içerisinde yeni doğum yapan anne dinlenmesine ve yeme içmesine dikkat etmelidir ki bu kötü durumlara karşı üstesinden gelebilecek durumda olup dirlensin. Bu kırk günlük süre zarfında anne dinlenmesine dikkat etmeli, gelen giden misafirleri çok az sayıda olmalı, dışarıya çıkmamalı, kendisi gibi lohusa olan kadınlarla görüşmemelidir. Biyolojik ve fiziksel olarak daha tam olarak doğum sürecinin etkileri geçmediğinde yeni doğum yapmış anne, kötü ruhlara karşı dikkatli olmalıdır. Çünkü Türk dünyası topluluklarında bu süre içerisinde annenin kötü ruhların etkisi altında olacağı inancı yaygındır. Bu kırk günlük süre içerisinde anneye ailedeki kişiler ile eş dost ve akraba gerçekleştirdikleri birtakım ritüeller ile hem anneyi hem de çocuğu korumak için çaba gösterirler. Bu süre zarfında anneye tecrübeli kadınlar tarafından bazı şeylerin yapılması tavsiye edilirken bazı durumlardan da kaçınması ve koruması için tavsiyelerde bulunulur.

Yeni doğum yapmış, iyileşip yataktan kalkamamış olan kadınlara loğusa; doğumdan iyi olmaya kadar geçen süreye de “*lohusalık dönemi*” denilmektedir. Lohusaya Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde farklı isimler verilmiştir. Buna göre lohusaya Elazığ’da “*dığaskese*”, İstanbul ve Denizli’de “*emzikli*”, Gaziantep’te “*nevse*” (Acıpayamlı, 1961: 65) gibi adlarla bilinirken Türk dünyasında; *yeni uşag doğmuş kadın* (Azeriler), *bäpislägän katın* (Başkurtlar), *bosangän äyel* (Kazaklar), *canı törögön ayal* (Kırgızlar), *közü yärigän hätin* (Özbekler), *bala tapkan hatın* (Tatarlar), (Kayabaşı, 2013: 53) *luysa loğusa* (Gagauzlar), (Perçemli, 2011: 39) gibi adlar verilmektedir.

Türk kültür coğrafyasında genel olarak “lohusalık” adı verilen bu döneme, tıp dilinde “puerperium” denir. Bu dönem doğumdan sonraki altı haftalık dönemi kapsar ve

yaklaşık kırk güne karşılık gelir. Bu dönemde gebelik, doğum ve doğum sonrasında oluşan yapısal ve fonksiyonel değişiklikler gebelik öncesi yon, emboli (damar tıkanıklığı), oligüri (idrarın normalden az çıkması) ve doğumla gelebilecek diğer komplikasyonlar açısından takip edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu süre zarfında bebeğin temel bakımı hakkında lohusanın bilgilendirilmesi büyük önem taşıyor (Çelepi, 2017: 244). Buradan da görüldüğü üzere loğusa ve çocuk henüz tam anlamıyla fiziksel olarak sağlıklı olma süreci tamamlamamıştır. Bu yüzden de bazı kaçınmalara dikkat etmeli ve bazı durumları da yapması gereklidir.

Lohusalık dönemi yedi veya kırk günlük süreçtir. Bu süre zarfında kırklama ritüelinin yapılamadığı loğusa kadın yediklerine ve yaptıklarına dikkat etmelidir. Bu durum Türk topluluklarında da hem anne hem de çocuk için bu kırk günlük süreç önemlidir. Kırk günlük sürenin sonunda anne ve çocuğu zararlı etkiler ile kötü ruhlardan korumak için kırklama ritüeli gerçekleştirilir. Bu âdet Türk dünyasında ortaklık gösteren bir ritüel örneğidir. Lohusa kadını tebrik etmek ve onun yanında olmak için gelen eş-dost, akraba ve diğerlerine ev ahalisi tarafından loğusa şerbeti verilir. Bu şerbet ile aile gelinlerinin sağlıklı bir şekilde doğum yapmasını kutlamaktadır. Bunun yanında gelen misafirlere verilen bu kırmızı renkli lohusa şerbeti bir taraftan da kadını Alkarısı'nın uzaklaştırılması işlevini gördüğüne (Özdemir, 2005: 114) Türk dünyası halkları tarafından inanılmaktadır. Lohusaların zararlı etkilere karşı, yanlarında kutsal yazı, bıçak, iğne, makas, mavi boncuk, nazarlık vs. bulundurmaları “pasif büyü” ile açıklanmaktadır. Pasif büyü zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya denmektedir (Örnek, 2000: 146).

Anadolu'nun her yerinde lohusa ile ilgili pratik ve kaçınmaların gerçekleştiği bu durum Türk dünyasındaki hemen hemen bütün Türk topluluklarında da görülmektedir.

Türk dünyası topluluklarında lohusa ve loğusa kadına farklı adlar verildiğini yukarıda ifade etmiştik. Örneğin Gagavuzlarda yeni doğum yapmış kadına kırk gün içerisinde “luysa lohusa” denir. Kırk günlük dönemde lohusa kadın evden çıkmaz çünkü kendisi ve bebeği için önemli bir süredir. Kırk günlük dönemde kadın için çeşitli yasaklar vardır. Örneğin kuyudan su alırsa, suyun kurtlanacağına, çimenlere basarsa otların kuruyacağına, komşuyu ziyaret ederse sütünün kesileceğine inanılır (Perçemli, 2011,

39). Buradaki yasaklara bakıldığında loğusa kadının dışarı çıkmasını engelleyici yasakların birtakım inançsal öğelerle özdeşleştirilip kadının kaçınmasını sağlamaya yönelik olduğudur. Çünkü loğusa kadın dışarıya çıkarsa kendisini ne gibi zararlı etkilerin beklediğini bilmediğinden ve tam olarak fiziksel iyileşme göstermeyişiinden halk arasında bu gibi inanç temelli kaçınmalarla kadını korumaya aldığı görülmektedir.

Uygur Türklerindeki loğusa kadına ve çocuğa yönelik pratiklere baktığımızda, doğum yapan kadın kırk gün yalnız bırakılmaz. Kötü ruhlardan korusun diye, doğum yapan kadının odasına kuş tüyü asılır. Bu gibi örneklerin yanında dışarıdan gelen kişiler lohusa evine hemen alınmazlar. Önce başka bir eve girer ve ondan sonra lohusanın evine gelir. Eğer eve doğrudan girerse onunla birlikte gelen cinin bebeğe ve bebeğin annesine zarar vereceği düşünülür. Doğum yapılan eve kızıl ve gök bez bağlanır. Bu hem doğum olduğunun işaretidir Burada amaç, kötü ruhların ve iyi niyetli olmayan insanların eve girmesine engel olmaktır. Çünkü tanımadık insanların veya başkalarına zarar veren insanların eve gelmesi annenin sütünün kesilmesine neden olur (Öger, 2013: 51).

Kırgız Türklerinde doğum sancısı ve doğumun azabından dolayı annenin vücudunda şişmeler meydana gelebilir. Tez iyileşip düzelmesi için, lohusa kadına yedi gün su içirilir veya su katılan yoğurtla tedavi ederler. İnanışa göre bu uygulama sonucu yedi günün içinde, lohusanın sağlığı yerine gelir. Lohusa kırk gün içinde ateş yakmaz. Yakarsa çocuğunun gözü kızıl olacağına inanılır. Kırkı çıkıncaya kadar lohusa, nazar değmemesi için çocuğu mümkün olduğu kadar herkese göstermez. Gelen misafirlere elini vermez, kafasıyla selamlaşır. Kazan kaldırmaz ve eliyle kazanı tutmaz (Polat, 2008: 109).

Tatar Türklerinde bebek doğduğu gün en çok ağırlanan konuk, lohusanın annesidir. O, çocuğa yorgan, yastık ve kundak anne olan kızına da hamurdan yapılan tatlılar getirir. Eğer çocuk ilk değilse yorgan ve yastık getirmeyebilir. Bazı ilçelerde lohusanın annesi beşikte getirebilir (Çetin, 2009: 71). Lohusanın annesinin beşik getirme ve tatlı yiyecekler getirme geleneği, Kazak, Kırgız, Tatar Türklerinde olduğu gibi diğer Türk dünyası halklarında da görülmektedir. Bu Türk dünyasındaki halkaların bazılarında görülen bu geleneğin, anaerki döneminde çocuğun anneye ait olduğunun uzantısı (Lobaçova, 1975, 74) olarak görülmektedir diyebiliriz.

Hazara Türklerinde lohusa kadın ve çocuğu ilk üç veya yedi gece anne yalnız bırakılmaz. Aile halkı her gece nöbetleşe gece nöbeti (Şeb nişini) tutar. Anne yalnızken aynaya bakmaz. Aynada kendisini değil, kötü ruhları ve cinleri gördüğüne inanılır. Yeni doğum yapmış kadının bulunduğu evin etrafına ip sarılır. Herkes bu ipi evin etrafında görünce yolunu değiştirir. Doğum yapanın kırkı çıkıncaya kadar hem anne hem ailenin diğer fertleri evin eşiğinde oturmazlar (Mohammadi, 2015: 114). Hazara Türkleri ve Türk dünyasındaki diğer topluluklarda da kapı eşiği kutsal sayılmaktadır. Buradan da bu kutsallığa saygı gösterildiğinin örneğini görmekteyiz.

Ahıska Türklerinde evin içine kötü ruhlar girmesin diye evin girişine zincir serilir (Ragibova, 2008: 118). Bu uygulamada eski Türk kültüründe demirin kutsallığı inancından dolayı bu işlem gerçekleştikten sonra kötü ruhların demirden korkup içeriye girmemesi sağlanmıştır. Ahıska Türkleri böyle kötü ruhlardan lohusa kadını ve çocuğu korumuş olduklarına inanırlar.

Türkiye’de lohusalık, lohusanın kaçınması gerekenler ve anne sütü ile ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Balıkesir’de lohusanın bulunduğu mahalde, komşularda bir ölü çıkarsa, ölü evine giden herhangi bir kadın orada; çıktıktan sonra, başka bir eve gitmeyince ve uğramayınca. Lohusanın evine gidemez. Giderse, lohusaya görünürse lohusanın ya kendisi yahut çocuğu hastalanırmış. Umumiyetle lohusalar doğumdan 40 gün sonra ha mama giderler. Bu hamama hısım ve akraba çağırılır. Hamamda lohusayı “ebe, tellâk, ustalar” toplanarak yıkarlar. Güzelce ve peştamalla evvelâ başını sonra da bütün vücudunu ovarlar. Hamamdan çıkarken bütün vücuduna “lohusa alâtı” denilen baharatla masaj yaparlar. Lohusa hamamdan çıkarken kurnadaki sıcak sudan kana kana içer. Bu suyun içinde de türlü türlü baharat vardır. Lohusa kadın lohusalığı müddetince “sakız, karanfil” denilen maddenin suda kaynatılmasıyla elde edilen süzölmüş bir suyu içer. Bu su renkli bir tülle örtölmüş süratlide saklanır. Lohusa bu sudan her yemek ardından ve yahut arada sırada birer fincan içer. Başka su içmek iyi değildir, dokunur. İtikada göre lohusanın karnı yaralı, berelidir. Sakız ve karanfil birer şifa kaynağıdır (Özer, 1996: 9-10).

Erzurum’da lohusanın ilk lokmasına “al karısı” sarılır, “İlk lokmaya gideyim onun ciğerini çekeyim” dermiş; o yüzden yemek yediren kişi ilk lokmayı lohusaya vermek yerine kendi yer. Kırk gün lohusanın kabri açık olurmuş”, “kırkı çıktı korkusu çıktı” derler. Lohusanın odasında iğne işi yapılmaz, yapılırsa bebek sancılı olur derler. Kırkı

çıkamamış çocuğun evinin önünden cenaze geçerse, çocuk evin üst katına çıkarılır; eğer üst katı yoksa biri çocuğu elleri üstünde yukarı kaldırır. Cenaze geçene kadar uygulanan bu işlem, ölünün kırkının çocuğun kırkına karışacağı ve ölümün çocuğa geleceği düşüncesiyle yapılır. Bebeğin babası lohusanın odasına ilk girdiğinde, bebek beşikten çıkartılıp babasının omuzlarına bastırılır; çünkü “Baskın” olur; yani babanın ağırlığı çocuğu basar, çocuk sağlıklı büyümeyiz derler (Bolçay, 2011: 592).

Gaziantep’te loğusaya “kuymak” adı verilen un, şeker ve yağ ile yapılmış bir tür bulamaç yedirilir. Bu işle ilgili olarak “oğlan doğurana oğlak, kız doğurana kuymak” sözü ünlüdür. Kuymak yerine şekerli yağ, şeker veya pekmez şerbeti de içirilebilir. Lohusaya ekşi bir yiyecek verilmez. Buna uyulmazsa çocuğun büzmecik denen ve ölüme dahi yol açabilen bir hastalığa tutulacağı inancı vardır. Doğum olayı duyulunca yakın akraba ve komşular, doğum yapılanda evin kapısının taşla vururlar. Buna kapı taşlama denir. Bu olay üzerine evin bir büyüğü dışarı çıkar ve kapıdakilere çocuksa bunlara para ve şeker dağıtır; büyükse bir ziyafet sözü verir (Güzelbey, 1982: 23).

Artvin’de ve Orta Toroslar’da lohusayı kırkı çıkmadan albasıması için yatağının çevresinde kıl urgan dolandırılır. Baş tarafına hamaylı asılır. Bir kadın mum yakarak urganın iç tarafında üç defa dolandır. Bu esnada “Al mı seni gördü, sen mi alı gördün?” diye lohusaya sorar, lohusa da cevaben “Ne ben alı gördüm, ne al beni gördü” der. Orta Toroslar’da lohusaya kırkı çıkıncaya kadar aş-ekmek yaptırılmaz. Yaptırıldığı takdirde ekşi hamurun yarılanacağına inanılır. Kars’da ve Rize’de lohusa hamur yoğurur ise, bereketinin kaçacağına inanılır. (Kalafat, 1994: 17).

Mersin’de su, un, pekmez karıştırılıp kaynatılarak lohusa kadına içirilir. Bu karışıma “oklava bulamacı” ya da “üstünden dökme” denir (Bali, 2015: 191).

Tekirdağ’da lohusa kadına bir hastalık gelmemesi için herhangi bir yerine kırmızı kurdele takılır. Çocuk doğunca lohusa kadına çorba içirilir. Lohusa kadın kırk gün dışarıya çıkarılmaz. Lohusa kadını ziyarete gelenler süt, sütlü yiyecekler ile çorba götürürler. Ziyarete gelenlere kırmızı renkli lohusa şerbeti ikram edilir (Artun, 2008: 152).

Kozandağı'nda loğusa üç gün su içmekten alıkonulur. Kırk gün sonra lohusanın niyetine kırk adet küçük taş yıkanarak kabirlere atılır. İki kırklı lohusa bir evde toplanırsa aralarında iğne değiştirirler. Kırklanmamış lohusası bulunan bir evin üst tarafından düğüncü ve gelin geçirmek yasaktır. Eğer düğüncülerin evin civarından geçmeleri gerekiyorsa evin altından geçmeğe mecburdurlar. Bir evde kırkını çıkarmamış çocuk bulunursa eve et girmez. Girse bile önce çocuk evden çıkarılır ve et yerine konulduktan sonra çocuk içeri getirilir (Yalman, 1977: 212-213).

Denizli Tavas'ın Çağırğan beldesinde Irganlı kasabasında lohusayı ve yeni doğanı âdetli kızların görmesi ve ziyaret etmesi uygun görülmez. Aksi takdirde çocuğun yüzünde sivilceler ve kabartılar çıkacağına inanılır. Aynı zamanda Tavas'ta biri öldüğünde lohusalı kadınların abdest alması ve çocuklarını tuzlu suda yıkamaları gerekir (Çelepi, 2017: 248). Buradaki pratiğe bakıldığında ölünün yanında birisini götüreceği inancına bağlı olarak lohusa kadın abdest alıp temizliyor ve kendisini kötü durumlara karşı koruyor. Bunun yanında Türk kültüründe tuzun temizleyiciliği ve koruyuculuğuna sığınarak çocukta yeniden tuzlu suyla yıkanıyor. Böylece hem anne hem de çocuk ölü ruhunun yanında başka bir ruh götüreceği inancından dolayı bu pratikle kendilerini korunduğuna inanmaktadır.

Loğusaların zararlı etkilere karşı, yanlarında kutsal yazı, bıçak, iğne, makas, mavi boncuk, nazarlık vs. bulundurmaları “pasif büyü” ile açıklanmaktadır. Pasif büyü zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya denmektedir (Örnek, 2000: 146).

Manisa'da yeni doğum yapan kadının lohusalık döneminde, başucuna al basmaması için süpürge ve bıçak gibi şeyler konur. Şanlıurfa'da, anne korkmasın diye lohusalı iken yastığının altına çuvaldız, makas ve ekmek konur (Başal, 2006: 54-61).

Lohusalık döneminde birçok kişi çocuğun ölümünü kötü ruhlara bağlamıştır. Bu süreç içerisinde hem kendilerini hem de çocuklarını kurtarmak için çeşitli halk pratikleri gelişmiştir. Bu Türk dünyasında da görülen ortak bir gelenektir.

Çocukları doğup da yaşamayan aileler doğar doğmaz onu uzak bir yerde oturan, çok çocuklu bir aileye verirler. Çocuk orada anne babasını görmeden yedi ile kırk gün

arasında kalır. Daha sonra o aileye gidip çocuklarını satıp alırlar. Böylece çocuğunun yaşayacağına inanılır (Polat, 2008: 105).

Özbek Türklerinde çocuğu yaşamayan aileler, çocuklarının yaşaması için onları kurdun ağzından geçirirler. Bunun için kurt kafasının soyulmuş derisi suda esnetilip genişletilir. Delik kurduktan sonra çocuk, bu delikten üç defa geçirilir (Kalafat, 1994a: 34).

Türk kültür ekolojisi içerisinde yeni doğan çocuğu kötü ruhlardan korumak ve onu yaşatmak için birtakım yollara başvurulur. Bu yollardan bir tanesi çocuğu kötü ruhlardan kaçırma pratiğidir. Bu pratik Yakutlarda şu şekilde gerçekleştirilmektedir: Aile bebekleri ölürse kurtulmaları için onları şeytandan kaçırlar. Çıplak bebeği tilki, tavşan veya kısırak derisine sararlar ve kaçırana onu pencereden veya daha köpeğin hotona girdiği delikten verirler. Ayarica boru ve nehir yakınlarında kaçırlar. Nehir yakınında kaçıırken adam nehri geçerse izler tamamen kaybolur ve şeytan bulamayacağından bebek kesinlikle ölmez. Bebek kaçırdıktan sonra onu bakır kazana koyarlar ve tersten giderek ebeveynlerinin çadırı gözden kayboluncaya kadar götürürler. Bazen izlerin çaprazına uygun şekilde çadırın içine odun konur. Bebeğin yerine eve (uyuyan) köpek veya herhangi bir küçük hayvan, bazen kömür veya dal parçası konur. Yalan olduğunu anlamaması için anne-baba bebeklerine kendi adıyla değil, meselâ keklik veya benzer adlarla çağırırlar (Lvova, vd., 2013a: 168).

Yukarıda Türk dünyasında lohusalık döneminde çocuğu ölenlerin ve bu süreçte çocuğunu ölümden ve kötü ruhlardan korumak için gerçekleştirilen pratiklere değindik. Bu örneklerin benzerleri veya başka örnekler Anadolu'da da rastlanmaktadır. Bu örnekler bakacak olursak, doğan çocuğu bir kadın satın alarak gömleğinin içinden üç defa geçirir. Bazen kurumuş kurt derisinin ağız kısmına ait parçadan geçirilir. Çocuk daha doğmadan çocuğun temsili olarak başka birine satılması gerçekleştirilen pratiklerdendir. Bunun yanında oğlanın saçını kız gibi uzatılır (Acıpayamlı, 1961: 63-64).

Eğer bir ailenin doğumdan sonra sürekli çocukları ölüyorsa aile, buna değişik çözümler arar. Yedi nikâhlı birinin evinden yedi parça bez toplarlar. Bunu tek nikâhlı birine diktirip çocuğa giydirirler. Annesi ve babası yedi yaşına kadar çocuklarına bir şey almazlar. Çocuğu yedi yaşına kadar başkaları giydirir (Alptekin, 2007: 76-77).

Ziyarete gidilip çocuğun yaşaması için adaklar adanır. Kurbanlar kesilir. Genelde kurban olarak koç seçilir. Erkek kurbanın daha makbul sayıldığı inancı vardır ki bu inanç Dede Korkut'ta da karşımıza çıkar. Dirse Han çocuk sahibi olmak için eşinin isteğiyle “*attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırır*” (Karaağaç, 2015: 88).

3.3.4. Anne sütü ve Emzirme

Gebelik sürecini sağlıklı şekilde atlatan lohusa kadın bu süre zarfında kaybettiği vitaminleri lohusalık döneminde sağlıklı ve iyi bir şekilde beslenerek kazanmalıdır. Türk halklarında lohusalık dönemde annenin yeme ve içmesine uygulanan pratiklerin asıl nedeni annenin süttten kesilmemesi ve sütünün bol olması içindir. Annen sütü çocuk için çok önemlidir. Çünkü bu lohusalık sürecinde çocuk sadece anne sütü ile beslenir. Anne sütü çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimi için de son derece önemlidir. Bu sebeple halk annenin sütünün bol olması için birtakım pratiklere başvurur.

Lohusalık dönemindeki annenin sütü çabucak gelsin ve bol olsun diye yufka ekmeği ufalanıp pekmeze karıştırılarak yedirilir. Anneye az şekerli su içirilir. Sütün çok olması için şekerli yiyeceklerin yedirilmesine önem verilirken ekşili yiyeceklerden kaçınılır. Anne sütünün çok olması için annenin iyi beslenmesine çalışılır. Sütü olmayan, sütü kesilen kadınlara ‘memesi kör oldu’ denir. Sütün gelmesi için çeşitli uygulamalara başvurulur. Bunlardan birisi, sütü kesilen kişinin muska yazdırmasıdır. Bir başka uygulamada ise sütü gelmeyen annenin döşüne ısıtılmış bir sabun basılarak döşü korkutulur (Doğaner, 2006: 78).

Doğum yaptıktan sonra güç kaybeden anne için ek takviye besinler verilerek gücünü toplaması ve sütünün bol olması için bazı besinler yedirilmektedir. Bu sebeple “lohusa için hazırlanan gıdalardan birisi, “kaynar”dır. Su, şeker, bal iyice kaynatılır, özleştirilir. İçerisine ceviz, fındık, badem, tarçın dövülerek dökülür. Lohusaya kaynar vaziyette içirilir. Bu da lohusanın bedenlen güçlenmesini ve sütünün artmasını sağlar. Sütü artsın, lohusanın vücudunu sıcak tutsun diye yapılan bir diğer besin, paluzedir. Pirinç-buğday unu, şeker ve suyun karıştırılıp kaynatılmasıyla oluşan yiyecek sütün artmasını, bedenlen güçlenmesini sağlar” (Teke, 2005: 96).

Taşeli bölgesinde, çocuğa annesinin memesini vermeden önce ağzı tatlı olsun diye koyun yünü, hurma ya da pise sürülür. Lohusanın sütünün bol olması için; kekik, acı

yavşan kaynatılır, çay, süt, pekmez, hoşaf şerbet içirilir, heyre (pekmezden yapılmış cıvık tatlı), palize, soğan, mısır ve bulgur yedirilir. On beş gün anneye içirilir. Annenin sütü çocuğa yetmezse helva yapılır, tülbindin içine lokum konur, emdirilir. Çocuk üç yaşına kadar emzirilir. Lohusanın sütü üç gün gelmezse bol süt, şekerli su içirirler, darı yedirirler (Kayabaşı, 2013: 56).

Anne sütünü artırmak için göğsünü un çuvalına batırmış. Anne sütünü artırmak için göğsünü yemek buharına tutarmış. Sütü olmayan kadın bir katmer yağlayıp çeşmenin başına gider. Katmeri çeşmenin kenarına bırakıp “*Ya çeşme benim sütüm akıyor*” der. Çeşmeden üç avuç su içer. Arkasına bakmadan eve dönermiş. Bu işlemi yapan annenin sütünün olacağına inanılır. Sütü olmayan kadın incir dalını kırar, daldan süt çıkarsa kendi sütünün de geleceğine inanılır. Anne, sütünün bol olması için bir avuç buğdayı akarsuya bırakırsa dileği gerçekleştirmiş. Sütü az olan annenin boynuna “*süt boncuğu*” takılırsa sütünün geleceğine inanılır (Karaağaç, 2013: 61).

Annenin sütü gelsin diye boynuna süt taşı asılır veya incir dalı kesilir (Başal, 2006: 61). Süt arttırmaya yönelik uygulamalar arasında lohusa şerbeti içme, karnını sarma, su içme, sakıncalı olduğu düşünülen fasulye, nohut, üzüm, süt gibi yiyecekleri yememe, höllük uygulaması olarak adlandırılan toprağa oturma gibi pratikler yaygınlık gösterirken az sayıda da olsa bunlara ek olarak çiğ köfte yeme, pekmez, kaynar veya sumak kaynatıp içme, ciğer, tereyağlı yumurta ve şekerli besinler ile (Işık, vd., 2010: 71), soğan, terayağı ve et gibi besleyici ve vitaminli gıdalardır (Erenoğlu, 2017: 184).

Eskiden biz yavrum çobanlık yapardık. Eşim hala daha yapmaktadır. Ben beş çocuk doğurdum. Beş çocuğumu da hem çobanlık yaptım hem de onları büyüttüm. Bizim zamanımızda benim bazen eşimin işi çıkardı ve o zamanları ben yakın yerlere koyun, keçi otlatmaya giderdim. Çocuklarımı evde kayıinvalideme veya evdeki yengelerime bırakırdım. Onlar ben yeni doğum yaptığım ve süt emzirdiğim zamanlarda da evde bensiz kısa zamanlığına kaldılar. Kayıinvalidem benim olmadığım zamanlarda çocuğum açıksa ona ben de olmadığımın ineğin sütü ile emzirirdi. Böyle böyle çocuklarımızı büyüttük. Şimdiki gibi hazır mamalar da yoktu (Şahin, 1955).

Eskiden çocuklar çok daha uzun süre anne sütünü emmemekteydiler. Günümüz yaşam koşullarının değişmesi ve hazır mama ürünlerin olması bu süreyi de etkilemiş ve kısaltmıştır. Eskiden sütü az olan veya kesilen annelere halk çeşitli yiyecek ve içecek pratikleri uygulayarak lohusa kadının sütünü getirme ve çoğalmaya çalışırdı.

Günümüzdeki tıbbın ve gıda sektörünün gelişmesi ile bu pratiklerde zamanla azalmaya başlamıştır.

Eskiden anne sütüne alternatif olarak inek sütü de kırsal bölgelerdeki kişilerin kullandıkları bir yöntemdi. Anne sütü az olduğunda veya bazı biyolojik sebeplerden dolayı kesildiğinde halk çocuğa ineğin sütünü emzirerek gelişmesini ve büyümesini sağlamıştır. Çünkü kırsal bölgede doğum yapan bir anne köy ve tarla işlerini de yapmak zorundadır. Anne evde olmadığı zamanlarda veya yad yabana kısa süreliğine gittiğinde çocuğu emzirmek için inek, keçi sütleri kullanılmıştır. Tabii ki bu süt anne sütü kadar vitaminli, faydalı ve besleyici değildir. Ama halk kültürel yaşam koşullarının getirmiş oluğu duruma göre her zaman pratikler üretmiş ve uygulamıştır. Bu durum günümüz doktorları tarafından ilk altı ay süresi içinde anne sütünün mutlaka çocuğa emzirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu ifadeden sonra halk da artık inek sütü vermekten vazgeçmeye başlamıştır.

Çocuğa anne sütünden başka inek sütü verilmesinde bahsettik fakat bu inek sütü vermenin yanında annenin sütü kesildiğinde, sütü azaldığında veya anne bir iş veya başka sebeplerden çocuğun yanında olmadığı durumlarda eskiden yakınları veya komşuları içerisinde sütü olan annelerden yardım alarak çocuğu emzirmişlerdir. Tabii ki bu durum sonrasında sütannelik kavramını da ortaya çıkmıştır. Sütanne, çocuğa süt içirmenin yanında artık onun ikinci annesi sayılır ve annenin üstelenmiş olduğu görev ve sorumlulukları da üstlenir. Bu şekilde kırsal bölgelerde dostluk ve yakınlık derecesi de bu yolla pekişmektedir. Bu iki aile arasında artık ortak bir bağ oluşur ve her iki aile arasında yardımlaşma ve dayanışma artar. Fakat bu sütanne kavramı artık günümüzde neredeyse yok denecek kadar azdır veya artık yoktur diyebiliriz. Çünkü teknolojinin ve mama sektörünün gelişmesi bu durumu azalmıştır. Bunun yanında kent ve şehir yaşamında anneler çocuklarını başka kişilere emzirtmemektedir. Böylece de süt annelik kavramı zamanla unutulmuş ve kültürel belleklerde kalan bir pratik olarak kalamaya başlamıştır.

Anne sütü hem kutsal hem de halk bunu tıbbi olarak bazı durumlarda kullanmıştır. Halk arasında çocuğun gözünün güzel olması için anne sütünden damlatmak, kulak ağrısı

olduğu düşünüldüğünde kulağa anne sütü damlatmak, büyüyünce sivilce olmasın diye yüzünün anne sütü ile silinmesi (Işık, vd., 2010: 73) gibi örnekler görülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz anne sütünün kutsallığı ve halk arasında sağaltma yöntemi olarak kullanılması Türk destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Türk kültür ekolojisi içerisinde çok önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Hikâyelerinde de bu duruma rastlamaktayız. Dirse Han Oğlu Boğaç'ın babası tarafından göğsünden yaralanması sonucu Hızır, Boğaç'ın yanına gelir ve ona bu yarasının nasıl iyileşeceğini söyler. Boğaç da kendisini aramaya gelen annesine durumu şöyle anlatır: *“Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, Boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yarayı sıvazladı, ‘Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir.’ dedi. Böyle deyince kırk ince belli kız yayıldılar, dağ çiçeği topladılar. Oğlanın anası memesini bir sıktı sütü gelmedi, iki sıktı sütü gelmedi, üçüncüde kendisini zorladı, iyice doldu, sıktı süt ile kan karışık geldi. Dağ çiçeği ile sütü oğlanın yarasına sürdüler. Oğlanı ata bindirdiler, alarak yurduna gittiler. Oğlanı hekimlere emanet edip Dirse Handan sakladılar.”* (Gökyay, 1980: 24). Anne sütü ile dağ çiçeği otunun karıştırılması sonrası yapılan bu merhem yaranın üzerine sürülmesi Boğaç kısa sürede iyileşmesi halk sağalma yönteminin eskiden de anne sütünden faydalanarak kullandığının göstergesidir. Bunun yanında anne sütünün de kutsallığı Dede Korkut Hikâyelerindeki bu anlatımla gösterilmiştir.

Kazakistan'da lohusalık, lohusanın kaçınması gerekenler ve anne sütü ile ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Lohusalık dönemi gebe kadının dokuz aylık sürenin sonunda çocuğunu sağ salim eline aldıktan sonraki kırk günlük süreyi kapsar. Bu süre içerisinde anne bir sürü kaçınmayla karşı karşıya kalmış olabilir ve birçok da yapması gereken pratikleri gerçekleştirmiştir. Bunların devamı olarak yine annenin kaçınması gerekenler ile yapması gerekeler lohusalık sürecinde de devam etmektedir. Kazak halkı da yukarıda bahsettiğimiz Türk dünyası halkları gibi lohusalık döneminde çeşitli pratikler gerçekleştirir. Bunlardan bazıları lohusa annenin kaçınmaları iken bazıları da yapması gerekenlerdir.

Kazak halkı da lohusalık döneminde hem anne hem de çocuk için bazı pratikler uygulamaktadır. Bunlardan birisi *“kalja”* yemeğidir. Buna bir nevi lohusa annenin terini

gözünde irin çıkacağı inancıdır. Boyun kemiği evin girişindeki kapının yukarısına bağlanır. Kazaklar buna “balanın boynu qatsın / çocuğun boynu katılaşsın” diye söyler. Bu boyun kemiği çocuğun boynu katılaşınca kadar orada durur (Äjigali, 2005: 43).

Kazaklarda çocuk sahibi olan kadının hürmetine eşi ve ailesi tarafından bir koyun kesilir. Bu âdet kalja olarak adlandırılır. Kalja yemeğine eş, dost ve akrabalar katılmaktadır. Kalja yemeği, doğum yapan kadına iyileşmesi ve doğumdan sonra kaybettiği enerjiyi ve gücü hemen kazanması için yedirilir. Çocuk içinde kesilen hayvanın boynu anneye yedirilmektedir ki çocuğun boynu hemen tutsun ve katı olsun diye. Gelin doğum yaptıktan sonra koyun keseriz. Kestiğimiz koyunun omurgasını ve boynunu yemek yaparız ve geline kuvvet versin diye yediririz. Ayrıca da çocuğun boynu çabuk tutsun diye de yediririz (Maylenova, 1964).

Lohusa döneminde anneye iyi bakmalıyız. Bunun için koyun kesip ondan çorba yapar lohusa kadına yediririz. Bu çorba ile çabuk terlesin ve kendisini çabuk toparlasın diye (Kabılbeva, 1966).

Kazak halkı, çocuğun dünyaya gelişi ilk önce kalja adlı yemek ile karşılar. O kadınlara sunulan bir kutlama yemeğidir. Yeni doğum yapmış kadının yakın akrabaları, eşi dostu katılır. Dünyaya yeni çocukları gelen aile bir kuzu kesip onu kalja koyun veya kuzu diye söyler. Kalja sözünün etimolojik kökeni “kaljırav” adlı fiilden çıkmış olması mümkün. Duyduklarımızdan yola çıkarak bu yemek hazırlandığında “kaljırap kalğan” kadını iyileştirip yemek vermek ve gücünü toplaması için hazırlanır (Kabılbekova, 2011: 80).

Doğum yapan kadına kalja için kesilen koyunun eti, küçük parçalar şeklinde doğranıp, çorbasıyla azar azar yedirilir. Yağlı et ve çorba doğum yapan kadının içinde pis kan bırakmaz, büyükler, vücuttaki hastalıkları kovup çıkarır derler. Doğum yapan kadın kırk gün boyunca rüzgâra çıkmadan bekler. Kalja için kesilen koyunun boyun omurgası, bölünmeden asılır. Eti temizce sıyrılır, kemiği ipe dizilerek çadırın yan tarafına bağlanır ve bebek kırkıncıya kadar bekletilir. Bunun sebebi bebeğin boynunun çabucak sağlamlaşması inancıdır. Kalja için kesilen koyunun etini yalnız kadınlar yer. “Kadın kaljadan, erkek oljadan kalmaz.” atasözü bundan doğmuş olsa gerek. Erkeği kaljanın etinden uzaklaştırmak için; “Kaljanın etini yiyen erkeğin saçı dökülür.” inancı da

yayılmıştır. Kalja koyunun derisi ile döşü göbek kesen ebenin payıdır. Göbeği kesen ebe kadın ile bebeği yerden kaldıran kadın için hazırlanan hediyeler kendi önlerine ayrıca konur. Ev sahibi, hali vakti yerinde, eli açık, bey ise yalnızca giyeceklerle değil, ata bindirip, deve yedekleyip gönderir (Türk, 1998: 126).

Gebe kadın doğum yaptıktan sonra yani lohusa zamanında biz Kazaklar onun için koyun keser ve ondan kalja hazırlarız. Bu kestiğimiz koyunun omurgasından ve boynundan haşlama yapar lohusa kadına yediririz. Bu yemeğin yapılmasındaki amaç hem annenin çabuk sağlığına kavuşup iyileşmesi hem çocuğun boynunun çabucak sertleşsin diye yaparız. Bir de çorba hem besleyicidir hem de annenin karnının temizlenip rahatlaması sağlar (Buharbayeva, 1949).

Kız tarafı kızlarının sağ salim doğum yaptıklarını kutlamak ve kızlarının lohusalık zamanında sağlığının iyi olması ve yeni doğan torununun boynu tez sertleşsin diye kalja yemeğini hazırlar. Bu yemek için adanan koyunu kız tarafı alıp gelir. Yemek hazırlanır ve anne bu çorbadan içer ve terler. Böylece çabucak iyileşir (Almahanbetova, 1973).

Kazak halkı yeni doğum yapan anne için kızın babası bir koyun soyar ve ondan çorba yapıp anneye içirir. Bu kalja etini yani boyun etini diş değdirmeden ya parmaklarıyla parçalayacaksın ya da bıçakla tazeleyeceksin. Kazak halkının inancı boyunca bu şekilde kalja yenir (Kabilbayeva, 1975).

Lohusa olan kadın ve çocuğu kırk günlük süre doluncaya kadar evden çıkmaz. Bunun sebebi hem kendisinin sağlığına hem de çocuğun sağlığına bir şey olmasın dıyedir. Aynı zamanda da kalja ile beslenerek evinde yatıp terlemesi sonucunda lohusa kadın tez iyileşir ve gündelik işlerini yapmaya başlar. Bu kırk günlük süreçte anne üşütmemeli, hasta olmamalıdır. Bunun içinde kendisini sıcak tutmalı ve sıcak giyinmelidir. Kalja yiyen kişinin sütü de çok olur der bizim Kazak halkı (Jumabayeva, 1963).

3.3.4.2. İt köylek

Kazak halkı göçebe kültürden günümüz birçok gelenek göreneğini, adet ve inanmalarını uygulayarak getirmiştir. Bunlardan birisi de doğum geleneği içerisinde yer alan “it köylek” âdetidir. Bu elbise kırk gün doluncaya kadarki bebeğin ilk elbisesidir. Bu elbise Kazak halkının özenle diktiği bir çocuk giysisidir. Bu it köylek dikilirken bazı hususlara

dikkat edilir. Bunlardan birincisi dikişleri bebeğe zarar vermeyecek ve onu rahatsız etmeyecek şekilde dikilmelidir. Bazı kişilerce yumuşak pamuksu veya ipek kumaştan dikilir. Bazı kişilerde temas büyüüne bağlı olarak yakın akraba, eş dost, köydeki akıllı, terbiyeli, saygı gören ve gelenek görenek bilen, huzurlu ve mutlu bir aile yaşamı olan kişilerin giyimlerinde de dikilir. Buradaki amaç çocuğun ilerde bu elbisesinden bir parça ile dikelen kişiye benzeyeceği ömrünün onun gibi olacağı inancından ortaya çıkmıştır.

Çocuk doğduğu gün ona kindik şeşesi tarafından ilk elbisesi olarak geniş şekilde biçilip dikilmiş gömlek hediye edilir. Kırkını doldurduğu gün ise bebeğin artık büyüdüğüne ve gömleği eskittiğine inanılır. Bu gömlektten küçük çuval dikilir ve içine şekerler konularak bir köpeğin boynuna bağlanır. Köyün küçük çocukları, köpeğin peşinden kovalayarak onu yakalamalı ve boynundaki çuvalı çıkartıp içindeki şekerleri kendi aralarında paylaşmalıdır. Bebeğin, köpeği ilk yakalayan çocuğa benzeyeceğine inanılır. Şekerli çuvalı özellikle köpeğin boynuna bağlama ise Kazaklarda bir erin takımı olarak köpek, at ve silahın bulunmasından kaynaklanmaktadır. Böyle eğlenceli gelenek için at ile silah uygun olmadığından köpeğin koşturma geleneği Kazak geleneğinde önemli bir yere sahiptir. İşte bu adetten dolayı, bebeğin kindik şeşesi tarafından hediye edilen ilk gömleğe it köylek denir (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 90).

Kazak halkının düşüncesine göre “it köylek”, bol ve geniş olmalıdır, bu bebeğin sağlıklı ve uzun ömür yaşayacağı anlamına gelmektedir. Kırklama zamanına geldikten sonra elbiseye şekerler koyularak köpeğin boynuna bağlanır öylece köpek kaçar. O anda çocuklar köpeğin arkasından koşarak o şekerleri alırlardı. Köpek Kazak toplumunda “yedi hazine” arasındadır o yüzden köpeğe çok değer verilir. Elbiseyi köpek boynuna bağlamak onun kötü şeyleri, hastalıkları uzağa götüreceği ve bebeğin güçlü, sağlıklı ve akıllı olarak büyüyeceği anlamına gelmektedir. Ondan sonra “it köylek”i nesilden nesile bırakıyorlardı. Zira bunun bir başarı getireceğine inanılıyordu. Üstelik hamile olamayan kadınlara verildiğinde bir faydası olacağına ve bundan sonra kadının hamile kalabileceğine inanılmaktaydı (Mukhtarkhanova, 2019: 10-11).

Bu inanç halkımızın çocuğu kırkıdan çıkarma geleneğinden sonra onun elbisesine tatlı yiyecekler koyup onu köpeğin boynuna bağlayıp koşturması geleneğidir. Köpeği çocuklar yakalayıp boynundaki it köylek elbisesini alıp içerisinde tatlısını alıp yer. İt

köylek elbisesini çocuğu olmayan kadınlar inanıp alır. İt köylek elbisesinin onu köpeğin boynuna bağlaması değil, o yedi hazinenin biri diye inanılır. Aynı zamanda köpeğin eniği çok olur. Çocuğu olmayanlar da bundan yola çıkarak inanç doğrultusunda alıkoyar (Kapanova, 1956).

Kazak halkında “it köylek, eni ve boyu tamamen dikilip, yakası oyularak ve dikişi bükülmeden yumuşak malzeme ile hazırlanan bebeğin ilk gömleğidir. Çocuğun ömrünün uzun olması ve çabuk büyümesi arzusuyla gömleğin eteği çevrilmez. İt köylek beşiğe koymadan giydirilir” (Türk, 1998: 127). İt köyle kazak halkı arasından toplumca değerli olan kişilerden seçilerek o kişilerce dikilir. Bu it köyleği diken kişi çocuğu da beşiğe yatırma ritüelini gerçekleştirir. Bunun yanında Kazak halkı arasında birbirlerinin yaşça büyük olduklarını ifade etmek için de sen benden önce it köylek eskitmişsin diye söylerler.

“İt köylek” yeni doğan sabinin ilk giyen gömleğidir. Bu gömleğin özelliği, pamuktan yapılan kumaşla bebeğin vücuduna batmamak için dikişi dışarıya çıkartarak çevirip dikerler. “İt köyleği” genelde hiç kimseye vermezler, saklarlar. Eğer bir annenin çok oğlu olup, onun kız kardeşlerinden birisi oğlu olmayı çok isterse, o anne kız kardeşimin de oğulları olsun diye bir oğlunun “İt köyleğini” verir. Yani, “İt köyleği” tanımayan, uzak bir akrabasına vermezler (Hamidullina, 1946).

İt köyleği çocuğun narin cildi için sert olmasın diye yumuşak basma veya patiskadan dikerlerdi. Onun eteğini bükmemek de bir adetti çünkü o, çocuğun sağlıklı büyüüp, hayatını uzatır. İtköyleği çocuk doğduktan sonra 40 gün geçene kadar giydirirler (Kudiyaraova, 1956).

3.3.4.3. Besire berüv

Çocuk doğduktan sonra onun aileye katılmasını kutlamak amacıyla ona bir belirli at, deve, tay, koyun, inek gibi hayvanlar hediye edilir. “Örfe göre, çocuğun kaderi ve sağlam yürümesi bu adağa bağlı olduğu için bu hayvana binilmeyecek, saygı duyulacak ve kimseye satılmayacaktır. Bu adağa besire denir. Çocuk büyüdükten sonra bu hayvanı teslim alır ve bizzat kendisi kullanır” (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000: 88). Kızın ailesi tarafından verilen bu besire, bir nevi kız tarafının torun sahibi olmalarını kutlaması ve

torunun payını vermesidir. “At, deve, ylık, buzağı, tay, bota gibi kişinin ekonomik durumuna göre torununa verdiği armağandır. Kız tarafının ailesinin gururlandığını ve sevindiğini bildirmesini anlatır” (Buharbeyeve, 1949). Besire, Kazaklarda çocuğa verilen önemin bir göstergesidir. Onun dünyaya gelişini ve sağ salim ömür sürmesini, kaderinin güzel olmasını istemelerinden kaynaklanan bir adak âdetidir. Kazak halkının yaşam biçiminin de bir göstergesi olan besire, konar-göçer toplum yapısının bir kültürel kalıntısıdır. Konar-göçer yaşam biçiminde hayvancılık en büyük zenginlik kaynağıdır ve bu yüzden hediyeler, adaklar ve kalın (başlık parası) hayvan miktarı veya cinsine göre ölçülmüş ve belirlenmiştir. Besire çocuğun ailesi tarafından adanmamaktadır. Çünkü o zaten ailenin bir parçasıdır ve büyüdükten sonra ya da evlendikten sonra kendisine ait olan payı alacaktır. Besirenin adanma zamanına bakıldığında çocuğu ilk görmeye gittiklerinde kız ailesi tarafından adanmaktadır.

Kazak halkı çocuk doğduktan sonra ona doğum hediyesi olarak kızın ailesi veya yakın akrabası tarafından verilen hediyedir. Besire verecek kişi kendi ekonomik durumuna göre yeni doğan çocuğa besiresini verir. Eskiden malı çok olan veya zengin olanlar at, deve verirdi. O aileye yeni katılan kişinin onuruna verilir. Bir nevi ailenin sevincidir (İsayeva, 1964).

Kazak halkı doğumunu sevinçle karşıladığını onun çocuğuna besire vererek kutlar. Eski zamandan günümüze kadar gelen bir gelenektir. Besire olarak ylık, at, deve, buzağı, koyu gibi hayvanlar verilmektedir. Bu kişinin ekonomik durumu ile ilgilidir (Jumabekov, 1976).

Kazak halkının yeni doğan çocuk için besire adaması geleneğine baktığımızda, eski konargöçer yaşamda hayvancılık önemli bir geçim kaynağı olmasının yanında zenginliğin de sembolüydü. Bu besire bir nevi çocuğun aileden aldığı ilk pay yani mirastan aldığı ilk hissedir. Çünkü çocuk ailenin bir üyesidir ve ailede ona doğumunu kutlama olarak ilk hediyesini yani besireyi verir. Çocukla birlikte besire de büyüyüp çoğalacaktır. Böylece aileler bir taraftan da çocuğunun geleceğine yatırım yapmaktadır. Günümüzde bu durum biraz farklı görünüş ile bankaya çocuk için para yatırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Besiresi de kendisi ile büyüyen çocuk ilerde kendisine ait bir

hayvan sürüsü veya kendisine ait bir zenginliğe sahip olabilir. Çünkü çocuğa verilen besire ne satılır ne de kesilir. O çocuğun uğuru ve kısmetidir.

Günümüz Kazak halkının kültürel yaşamında yaşam koşullarının değişmesinden dolayı besire verme geleneğindeki verilen at, deve, yылkы, koyun gibi besire adakları günümüzde yerini elektronik eşya veya ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak araba gibi değişkenlikler göstermektedir. Bu da eski konargöçer yaşamdan şehir yaşamına geçişin bir sonucu olarak gelenekteki değişikliği göstermektedir. Çünkü şehirde yaşayanlarda hayvancılık olmadığından gelenek de ona göre değişerek yeni bir hal almıştır.

3.3.5. Albastı ve Kırk Basmasından

Türk halk kültüründe var olduğuna inanılan birçok olağan üstü varlıklar halkın hafızasında ve günlük kültürel yaşamlarındaki ritüellerinin içerisinde yer almaktadır. Türk halk kültüründe varlığına inanılan bir başka olağanüstü varlıkta “alkarısı”, “al anası” veya “albastı”dır (Çobanoğlu, 2015: 134). Bu olağanüstü kötü ruh inancı Çin Seddi’nden Akdeniz kıyılarına, Buz Denizi’nden Hint’e kadar yayılmıştır (İnan, 1976: 169) ve Türk kültür ekolojisi içerisinde lohusa kadınlara ve çocuklara musallat olduğuna inanılmaktadır.

Türk kültür ekolojisinde, Anadolu, Özbek, Kazak, Başkurt, Tıva, Altay, Kırım, Kazan, Sibiryа Türklerinde *albastı* veya *alvastı* şeklinde; Türkmen Türklerinde *albarstı*, Karakalpak ve Nogay Türklerinde *albaslı*, Azerbaycan Türklerinde *hal henesi*, Kumuk Türklerinde *albaslı kadın*, Karaçay ve Malkar Türklerinde *almastı*, Gagauz Türklerinde ise *rusali* şeklinde adlandırılırken (Aça, 2008: 30-31), Taşeli yöresinde albasması adı yanında, “oğlanlık, garaguş çarpması, mıdık, congolaz karısı” da denilmektedir (Kayabaşı, 2013: 61). Adının çeşitlenmelerinde “al” kelimesi bulunan ve inanışlarda hep “al renk ile ilişkileri belirtilen bu varlık Türk dünyasının her yerinde ve Türk kültür ekolojisine mensup Ermeni, Gürcü ve diğer Kafkasyalı halkların kültürlerine de yansımıştır (Çobanoğlu, 2015: 134).

Bu kötü ruh, Türk kültür ekolojisindeki halkların belleklerinde, uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı

yer de bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen, küpene binerek bir gecede Kırım'a gidip gelebilen, korkunç sesli (Acıpayamlı, 1961: 75) şeklinde olduğuna inanılan bir kötü ruh olarak yer almaktadır. Halk nazarında alkarısının, ahır, samanlık, viranelik, ıssız yer nehir kenarı, kaya, çeşme, su kıyısı ve ağıl gibi yerlerde eğleştiği ve saklandığı yerler olarak kabul edilir ve bu yerlere gidildiğinde buralara besmele ile ve "destur" (Acıpayamlı, 1961: 75-76; Örnek, 1977, 145) çekerek girilmesi gerektiği inancı vardır.

Yukarıda verilen bilgilere ve Türk kültür ekolojisindeki alruhu inancına bakıldığında, alruhunun doğuş yeri Orta Asya Türklerinin bulunduğu bölgedir. Alruhunun karakteri doğu ve kuzey Türklerinin mitolojisindeki Şörelî, Biçura, Abası, Su Anası inlerinin özelliklerine benzemektedir. Alruhuna ait motiflerin bütün Türklerde aynı olduğu ve bu ruhun Türkler kadar hiçbir yerde bütünlük arz etmediği söylenmektedir (Acıpayamlı, 1961: 80).

Özellikle yeni doğum yapmış ve kırkılanmamış kadınlara musallat olarak –kendisi ve çocuklarını beslemek için- onların ve çocuklarının ciğerlerini sökerek öldürdüğüne inanılır. Bu nedenle lohusa kadınların ve yeni doğmuş çocukların korunması için lohusa kadına gelincik ve meyan kökü şerbeti gibi kırmızı renkli bir şeyler içirmeye, kırmızı atlas kaplanmış yorgan örtmeye, başına kırmızı renkli şal veya kurdela bağlamaya, lohusa kadını yalnız bırakmamaya ve odasında mutlaka demir bulundurmaya çalışılır. Geleneğe göre alkarısı erkeğin bulunduğu yere girmez. Ayrıca al karısının lohusa kadına basarak eziyet etmeye başladığına hükmedildiği zaman silah atma vasıtasıyla da hastanın korunacağına olan inanç yaygındır (Çobanoğlu, 2015: 134).

Lohusa ile çocuğunu albası için kırk gün yalnız bırakılmaz. Eğer ki her ikisi de belirli sebepler doğrultusunda yalnız kaldırılacak veya kalmak zorunda olursa o zaman lohusa ve çocuğunun yanına süpürge, çocuk konaklaması, elek, nazarlık asılır. Yastıklarının altına Kuran, kama, orak, bıçak, maşa, kurgu, demir alet, makas, ekmek, soğan, sarımsak, çörek otu konularak bu kötü ruha karşı korunacağı düşüncesi Türk kültür ekolojisi içerisindeki halklarda yaygındır (Acıpayamlı, 1974: 82-84).

Bu düşünceler ışığında alkarısı inancına bakıldığında, demir, kırmızı tülbent, bez gibi eşyalar, lohusanın etrafına bir ip çekilmesi gibi uygulamaların yanı sıra Alkarısının

kötülüklerinden korunmak için Türk dünyasının genelinde ocaklı kişilerin etkinliği de açıkça görülür. Bu ocaklı kişilerin toplumsal değişimin bir parçası olarak kadın şamanlıktan ebe analığa dönüştüğü, demirciliğin gelişmesiyle kadın kamların yerini erkeklere bıraktığı söylenebilir (Çelepi, 2017: 250). Eski Türk kültüründe doğum yapacak kadınlara Umay Ana'dan yardım istenir ve onun koruyuculuğuna sığınırldı. Bu gelenek Ana erkil dönemden Ata erkil döneme kadar değişim süreci içerisinde kamdan, Umay Anaya, Umay Ana'dan Ak Ana, Akkol Ana, oradan da Fatma Anaya kadar uzanmaktadır.

Renkler, insanda farklı duygu ve düşünce uyandıran onlarca ayrı anlam taşımaktadır ve renklerin taşıdıkları bu anlamlar inanç, tarih, kültür, gelenek ve görenek farklılıklarından ötürü toplumdan topuma değişiklik göstermektedir. Al (kızıl) rengin, tarihimizin başlangıcından beri bizde manevi ve milli renk olarak algılandığı ve tarih boyunca inançları yansıtan, aynı zamanda da Türk duygusu ve ruhunu anlatan bir milli sembol hüviyeti kazandığı görülmektedir. Bu renk üzerinde bir başka görüş dinde ve sihirde al rengi iyi ve uğurlu değildir şeklindedir. Mesela gebe kadınlara kötülük yapan “albastı ruhu” gibi (Gogiaşvili, 2003: 490) halk arasında kötü ruhun temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama yine bu kötü ruhtan da korunmak için al yani kırmızı rengin koruyuculuğuna inanılmaktadır. Burada renklerin yüklendikleri anlamlar durum ve şartlara göre de değişiklik gösterebilmektedir.

Altay mitoljisinde “Albıs” veya “Almıs”ın kötü ruhlardan biri olduğu, ormanda bulunduğu tırnaklarının bakırdan olduğu, hatta öldüğü zaman vücudunun kayışa dönmesine rağmen tırnaklarının hala bakır olarak kaldığı ifade edilmektedir. Albıs'ın kara kadife bir ata bindiğine ve kara is gibi görünen bir elbiseye sahip olduğuna inanılmaktadır. Uzun bakır tırnaklarının gözükmemesi halinde tanınacağını düşündüğü için, bakır tırnaklarını elbisesinin uzun yenleri içinde gizleyerek tanınmamaya çalışır (Dilek, 2007: 146).

Albıması ve kırk basması bazı bölgelerde birbirinden farklı kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, doğumun ilk kırk günündeki tehlikelerden olan al karısı ve al basması daha çok kadın eksenliken, kırk basması ise çocuk eksenlidir (Altun, 2004:154). Bu ikisi arasındaki fark, özellikle doğumdan sonraki ilk yedi günde lohusa

kadın ile yeni doğan çocuğu albasması tehlikesi ile karşı karşıyadır. Anne ve çocuk için al ve kırk basması tehlikesi kırk gündür. Albasan kişi nefes almakta zorlanır ve daralır, ateşlenir. Albasmasında çocuk boğulur. Çocuğa kırk bastığının belirtileri, çocuğun iştahtan kesilip cılız kalması, zayıflaması, huysuzlanıp ağlaması, yürüyememesi, çocuğun yüzünde yaraların çıkmasıdır (Altun, 2004: 158; Doğaner, 2006: 80).

Türk kültür ekolojisinde bu kötü ruhun cin ve şeytan gibi kötü ruhlardan çıktığı inancı yaygındır. Türk dünyasındaki örneklere bakıldığında da bu düşünceyi doğrular niteliktedir diyebiliriz. Türk dünyasında albastı ile ilgili örneklere bakıldığında bu kötü ruhlarla mücadele etmek onlara karşı kadın ve çocukları korumak için birtakım pratikler gerçekleştirilmektedir.

Özbeklerde; annenin albasmasından korunması için, doğum esnasında ve doğumdan sonra yalnız bırakılmaz, yanına ekmek, soğan, sarımsak, biber, tuz, bıçak, kamçı, ısırık (üzerlik) koyulur (Kalafat, 2000:159).

Kırgızlar'da “albarstı” olarak isimlendirilmektedir. Doğum zamanında kötülük yapan bu ruha “Ceztırmak” (bakır tırnaklı) da denir. Onların başçıları “Sorel” dene mitolojik bir varlıktır. O ormanda yüksek ağaçların üzerinde yaşar. Çeşitli suretlere girebilse de daha çok insan suretindedir. “Ceztırmak” kadın suretindeki ruhtur. O da ormanda yaşar. Kırgız mitolojisinde albastı, kara albarstı ve sarı albarstı olmak üzere iki şekilde mütalaa edilir. Sarı albarstılar hoca ve bahşıların okumasıyla kaçır giderler. Kara albarstı ise kendini görmeye muktedir olan ocaklı adamlardan başkasından korkmaz. Kara albastı ciddi ve ağırbaşlı bir ruhtur. Sarı albastı ise hoppa ve şarlatandır. Çoğunlukla insanları hile ve aldatmakla ele geçirir ve zarar verir (Polat, 2008: 92).

Gagauzlar dev şeklinde tasavvur ettikleri albastının varlığına da inanırlar. Albastı kötü ruhlu bir devdir. Lohusalara zarar verir, onları öldürebilir. Gagauzlar lohusaları albastının kötülüklerinden korumak için ona doğumundan üç gün önce ve üç gün sonra su yerine rakı vermekte, lohusanın yastığının altına makas koymakta, oda içinde süpürge bulundurmakta, lohusanın odasında 40 gün mum yakmakta, erkek çocukları mavi kundağa, kız çocukları ise kırmızı kundağa sarmaktadırlar. Gagauzlar yukarıda belirtildiği gibi albastıyı kötü ruhlu bir dev şeklinde tasavvur ederken Kazak ve Kırgız Türkleri onu tilki, keçi veya sarı saçlı bir bebek şeklinde, Kazan Türkleri kötü bir ruh

olarak, Özbek Türkleri pejmürde, dağınık saçlı bir kocakarı halinde düşünmektedirler (Güngör ve Argunşah, 1998: 131).

Ahıska Türklerinde; ‘Alavradı’ kültü bulunmaktadır ve korkunç bir varlık olduğuna inanılır. Alın bastığı kişi bundan çok zor kurtulur. Ondan; gebe kadınları ve kırkı çıkmamış bebekleri özellikle korurlar. Kırkı çıkmamış bebeğe evde üzerlik tütürülür. Ayrıca kapının eşiğine işaret koyup, kapıya kırmızı horoz bağlayıp çocuğun beşiğine bıçak koyarlar. Kadınlarda üzerlerine iğne takarlar. Ahıska Türklerine göre; ‘al’, kediye benzer, adamın ciğerini çıkarır. Al basanın dili düşer, rengi kararır, titrer yani ‘erişik’ olur ve sonra da ölür. Albastığı düşünülen annenin eteğine arpa döküp, al renkli at getirirler. Eğer at, etekten arpa yerse atın, yemezse annenin öleceğine inanılır. Ayrıca al bastığına inanılan kişiyi, al renkli atın altından da geçirirler (Kuşdemir, 2004: 65-66).

Kıbrıs Türklerinde de al karısı inancı kendini göstermektedir. Evde doğum yapanlar üç günlük lohusalık sürerler. Lohusa kadının yanına tarak, makas ve altın koyarlar. Altın çok defa çocuğun başına örtülen örtüye tutturulur. Makas, lohusayı al basmasın diye konur. Al basarsa çocuğun morarıp öleceğine inanırlar. Al basmasından sakınmak için çocuk kırkklanana kadar çocuğun üzerine biri sarı, diğeri kırmızı iki örtü örtülür. Al basmasın diye kadın üç gün geçene kadar gece gündüz beklenir (Gözaydın, 2003: 154).

Kaşkay Türklerinde lohusa bir kadını al basması durumunda o kadının bulunduğu evin etrafınız kırmızı bir iple çevrelerler ve çadırın etrafında üzerlik tütürürler. Lohusa kadının bulunduğu bu çadıra at nalı asılır ve al gitsin diye çadırın dışında tüfek atılır (Karaaslan, 2010: 110).

Kırk inancı; Türk halkları ve birlikte yaşadıkları diğer halkları arasında çok yaygındır. Tasavvuf bilginlerinin; ana rahminde bebeğin oluşumu, doğumdan sonraki ruhî oluşum süreci, ölümden soma ruh-beden-âlem ilişkileri itibariyle açıklık getirdikleri bir konudur. Kırk, kırklı, kırkın çıkarılması ile ilgili birbirlerini tamamlayan adeta bir bütünün parçaları mahiyetinde çok sayıda inanç ve uygulama vardır. Bunlardan birisi de kırk basması inancıdır. Albasması ve kırk basması bazı bölgelerde birbirinden farklı kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, doğumun ilk kırk günündeki tehlikelerden olan al karısı ve al basması daha çok kadın eksenliken, kırk basması ise çocuk eksenlidir (Kayabaşı, 2013: 65). Lohusa ile çocuğuna kırk gün içinde gelen

hastalıklara umumiyetle kırk basması, kırk düşmesi, kırk karışması, kırk bastı, lohusa bastı (Acıpayamlı, 1974: 85) şeklinde isimler ile Türk kültüründe bilinmektedir.

Yakut (Saha) Türklerinde bebeğin hastalıklı ve zayıf olacağına inanıldığı için, kırkı çıkmamış kadının evden dışarı çıkmasına müsaade edilmez. Makedonya Türklerinde ise kırkı çıkmamış olan anne gündüz evin eşiğinden dışarı çıkabilirken, akşamdan sonra evin eşiğinden dışarı çıkamaz (Vasiley vd., 1996: 83).

Türk boylarında kırk gün geleneği oldukça yaygındır. Bunun için çeşitli pratikler gerçekleştirilir ve bu durum bazı yasaklar içerir. Örneğin Tomsk Tatarlarında ilk kırk gün boyunca doğum yapan kadın evden dışarı çıkmaz ve bebeği yabancılara göstermezdi. Bu sürenin sonunda bebek “kırk kaşık su ile yıkanır” Kırk basması ile ilgili gerçekleştirilen yasak ve törenlere bakıldığında Özbek ve Taciklerde çille Kazaklarda “kırkının şıktı”, Kırgızlarda kırk gün veya kırk adıla bilinmektedir (Lvova, vd., 2013b: 179).

Türkiye’de albastı ve kırk basmasından korunma ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Ardından kötü bir ruh olduğuna inandıkları al karısının gelmesini önlemek için lohusanın ve çocuğun bulunduğu odada Kur’an, ayna, süpürge, makas veya satır, bıçak veya demir, iğne, soğan, sarımsak, nazar boncuğu, kırmızı bir şeyler annenin veya çocuğun başucuna konur. Ayrıca kapıya al bağlama ve kara çalı asma, ocaklının bir eşyasını ya da okuduğu bir şeyi bulundurma gibi davranışlar uygulanır” (Teke, 2005: 104). Lohusalık dönemde al basan kadını bu durumdan kurtarmak için İslami yollardan birisi hocaya götürmek ve okutmaktır. Bunun yanında hoca, imam ve Kur’an okuyan kişilere okutulur ve dua ettirilir. Bu işlemlerden başka musak yazdırmak, okunmuş su içirmek gibi bazı uygulamalar da yapılmaktadır. Bu uygulamalara bakıldığında temel sebep aslında lohusa kadına musallat olan kötü ruhu uzaklaştırmak ve İslami yöntemler sayesinde onu korumaya almaktır.

Al, somut bir hale bürünerek insan suretinde lohusa kadının rüyasında görünür, kendisine ya da çocuğuna zarar verir. Al basmasıyla anlatımlardan birisi şu şekildedir: Eli değnekli, sakallı bir hoca geldi, üzerime çöktü. Uyanınca beş günlük kırklı olan

çocuğumu emzirdim. Çocuk hık hık eti, al basarak öldü. Al boğdu koydu. Ben öleceğime çocuğum öldü. Önce anneye basan al, emzirme ile çocuğa geçmiştir. Görüldüğü gibi olağanüstü özelliklere sahip bir unsur, halkın zihninde somutlaşarak ortaya çıkmaktadır (Doğaner, 2006: 80).

Albasması ile ilgili bir anlatım örnek de şu şekildedir: dedemim yaşadığı köyde herkes “alkarısı” denen bir varlığın olduğuna inanırmış. Alkarısı geceleri hep atlarla uğraşır, onların yelelerini ve kuyruklarını örermiş. Dedem bir gece atının yanına gittiğinde görünmeyen varlığın atının yelesini ördüğünü görmüş ve hemen iğneyi çıkartıp bu görünmeyen varlığın rastgele bir yerine saplamış. Birdenbire insan kılığına büründüğünü görmüş, dedem korkmuş. İnsan kılığına bürünmüş Alkarısı, “Eğer bu iğneyi çekip çıkarmazsan sana yirmi yıl hizmet ederim, etmek zorundayım ama yirmi yıl sonra seni ve aileni olmadık cezalara çarptırırım. Yok, eğer iğneyi çıkarırsan, bir daha sana ve atına dokunmam demiş” dedem de iğneyi çıkartmaya çalışmış ama kolay olmamış. Gün ağarana kadar uğramış zar zor iğneyi çıkarabilmiş (Çobanoğlu, 2015: 137).

Erzincan ve çevresinde lohusanın yorganına iğne sokulur; yanına kılıç, ucuna soğan takılmış eğiç, hiç kullanılmamış süpürge konulur. Yine lohusanın başucuna kocasının elbisesi asılır, çocuğun üzerine kırmızı bir şey örtülür. Loğusa ve çocuğu yedi gün yalnız bırakılmaz, lambalar yanık bırakılır. Lohusanın başucuna Kuran asılır veya yastıkları altına “en’am” konulur. Al basmasına uğramış olanlar hocaya veya ocaklıya okutulur; yanlarında ansızın silahlar patlatılır, demir aletlerle gürültü yapılır (Küçük, 1987: 250).

Denizli’de Alkarısının kötülüklerinden koruyabilmek için çeşitli uygulamalara yer verilir. Irgalı’da lohusayı albastığında, komşuyla birer bez parçası alıp birbirlerine verirler. Lohusa bu durumda başına kırmızı kurdele bağlamalıdır. Bebeğinin yastığının altına Kur’an konulması albasmasını engeller. Akhan’da lohusa kadına kırmızı renkte elbiseler giydirilmez. Adetli bir kadının bebeğe bakmaması gerekir. Bakarsa bebeğin yüzünde kırmızı lekeler oluşur. Kırkı çıkmayan kadın ölüme yakındır. Kötü ruhların canını alacağına inanılır. Bebeğin kırkı çıkasıya kadar nazar değmesin herkesi gözü bebekte olasin diye yüzü tülbent ile örtülür. Çameli’nin Elmalı köyünde bebeğe al

basmaması için beşiğinin altına makas ya da ayna konulur. Odada sürekli su bulundurulur. Acıpayam'ın Yeşildere kasabasında al basması olayının gerçekleşmemesi için kadının ve bebeğin yanına çörek otu ve bıçak konulur. Şeytan çörek otuna yaklaşmaz (Çelepi, 2017: 252).

Tarsus'ta lohusanın üstünden cenaze alayı geçerse, lohusayı ve çocuğunu al basar inanişinin temelinde de cenazenin arkasından iyi ruhlar geçer, lohusanın da cünup olduğu düşünüldüğü için bu ruhlar lohusayı çarpar düşüncesi yatmaktadır. Gelinin ve cenazenin kırkının bebeği ve lohusayı çarpacağı inancında cünüplük kavramıyla karşılaşırız. Dolayısıyla âdet ve İslâmi kuralların iç içe geçtiğini söyleyebiliriz (Artun, 2008: 155).

Lohusanın ilk lokmasına “al karısı” sarılır, “İlk lokmaya gideyim onun ciğerini çekeyim” dermiş; o yüzden yemek yediren kişi ilk lokmayı lohusaya vermek yerine kendi yer. Kırk gün lohusanın kabri açık olurmuş”, “kırkı çıktı korkusu çıktı” derler. Lohusayı kırk gün yalnız koymazlar, lambasını geçirmezler (söndürmezler); çünkü al basacağına, al karısının geleceğine inanılır. İnanişâ göre “Al basması” lohusaya farklı şekillerde görünür, kadın kılığına girerse buna “Al karısı” denir. Al karısının lohusanın yatağının üzerine çıkıp lohusayı korkuttuğu, nefessiz bıraktığı söylenir (Bolçay, 2011: 592).

İki lohusa 40 gün içinde karşılaşılırsa çocuklarını 40 basar diye yorulur. Netice itibariyle bu karşılaşmadan dolayı çocuklar hastalanır ve ölünceye kadar hasta büyürlermiş. Şayet karşılaşılırsa şu tedbirler alınır: Hemen iki taraf birbirleriyle para ve yahut yerden girer taş alıp değişirler. Taşlar arkalara atılır. Bundan sonra artık lohusalara zarar gelmezmiş (Özer, 1946, 12-13).

Türkiye’de albasması ile ilgili örneklere de bakıldığı üzere bütün yapılan pratiklerin kökeninde kötü ruhtan korunmak olduğunu görüyoruz. Al basması örneklerinde sonra kırk basmasında örnekler de şöyledir:

Doğum olan evden hiç kimse bir birbirine gidip gelmez, iki taraf birbirinden bir şey almaz, eşya veren evin çocuğunun hasta olacağına inanılır. Doğum yapan kadının yanına; kırk gün içinde yeni doğum yapmış ve üzerinden kırk gün geçmemiş bir başka kadın gelirse kırk basar. Kırk basması olursa kadınlar birbirlerinin çocuğunu emzirirler.

Ancak çocukların ikisinin de cinsiyeti aynı olmalıdır. Biri kız, diğeri erkekse emzirilmez. Kırk basan kadının çocuğu ya dört yol ağzında yıkanır ya da üç yol ağzının ortasında suyun içine toprak atılıp çocuk bununla yıkanır (Kayabaşı, 2013: 67).

Lohusalık dönemde halk arasında bazı durumlar sonucunda çocuğun zarar göreceği inancı vardır. Bu duruma örnek olarak “Silifke ve yöresinde aynı zamanda doğan iki çocuğun kırkının karıştığına inanılır. Eğer aileler bunun önlemini almazsa çocuklar hastalanır, hatta bu hastalık ölümlle bile sonuçlanabilirmiş. Bu çocukların hastalanmamaları için, çocuğu olan aileler birbirlerinden çocukların elbiselerini alırlarmış ya da çalarlarmış. Eğer bu olay karşılıksız olursa elbisesi çalınan çocuk hastalanırmış, hatta ölebilmirmiş. Kırkı karışan çocukların ailelerinin karşılaşması makul sayılmaz. Karşılaşma olursa çocukların anneleri birbirlerine toplu iğne verirlermiş. İğne alışverişi olduktan sonra kırk karışımı olmazmış. Bazı aileler iğne değişimi olmasına rağmen çocukların kırkının karıştığına inanırlar” (Alptekin, 2007: 77-78).

Lohusanın bulunduğu odaya ateş konur. Kırklıyken bir araya gelen iki kadın boncuk değiştirir. Çocuğa kırk karışmışsa, çocuk bir ağacın dibinde, içine kırk çakıl taşı konmuş su ile yıkanır. Kırk basmasına sebep olduğuna inanılan kişinin kucağına çocuk verilir, köyün etrafında dolaştırılması istenir. Kırk gün evden dışarıya ateş, maya, tuz, sirke, ekmek verilemez. Ayrıca Yeşilöz ve Mut yöresinde çocuğu kırk basmasın diye iki kırklı karşılaşır ekmek değişirler (Artun, 2008: 154).

Kazakistan’da albastı ve kırk basmasından korunma ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Kazaklarda bir evde bir çocuk doğduğu zaman, o evde o gece veya ertesi gün gece komşu kadınların ve gençlerin katıldığı eğlenceler düzenlenirdi. Bu eğlencelerde söylenen türkölere şildehana öleñideri (şarkıları) adı verilir. Bu şiirlerde o ailede bir çocuğun doğmuş olması kutlanır, doğan çocukla ilgili iyi dilekler belirtilir. Ayrıca bu şiirlerde yeni doğan çocuk ve annesi kötü ruhlardan ve albastıdan korunmaya çalışırdı (İsmail, 2002: 247).

Kazak Türklerinin hurafelerine göre “albastı” şerir bir ruhtur. Meskûn olmayan evlerde ve sahralarda bulunur. Muhtelif suretlerde görünür; yolcuların yolunu şaşırtır, uykuda

basar. Uluğ Kem nehrinde bulunan Tuba-Urenha şamani Türklerin akidelerine göre, “albas” evlenmeyen bir kızıdan türemiştir; kumsal yerlerde ve kayalarda bulunur, keçi gibi bağırır. Albıs kızlara musallat olur ve hasta yapar. Muktedir şamanlar ilahiler okuyup albısları defederler. Şaman dualarında albıslar sarı kız olarak tavsif olunur “altı sarı albıslarım” (İnan, 2006: 170).

Albarması (Albastı basuw), önceden yeni doğum yapan kadınla bebeğini şeytanlar, cinler takip eder veya bir zararı dokunur diye inanıldıktan, anneyle bebeği korumak için her şeyi yaparlar. Onlardan biri de şildehana düğünü. Şildehananın dışında, bebeği beşiğe koyacakken yastığının altına bıçak koyarlar veya ateşle tütsülüyorlar. Annenin boynuna nazarlık takarlar veya kıyafetine dikerler. Bebeğe de nazarlık takarlar, beşiğine kartalın tırnağını, puhu kuşunun tüylerini asarlar (Aytpenbetova, 1957).

Eskiden lohusa kadın kırkı çıkana kadar evde olurlardı. Ama şimdi çıkıyorlar. Bazen mecbur olarak kalma durumları oluyor. O zamanlarda yanında demir veya eşinin giysilerini bulundurması gerek. Yoksa ona kötü ruhlar tarafından kötülük gelebilir (Baytursunova, 1954).

3.3.6. Kırklama / Kırkından Çıkarma

Türk kültür ekolojisi içerisindeki topluluklarda bebeğin doğumdan sonra geçireceği kırk günlük süreç hem anne hem de bebek için birtakım biyolojik ve ruhsal olarak tehlikeli olduğu yani bu süre zarfında her ikisinin de kötü ruhlarla karşı savunmasız ve tehlikede olduğu düşünülmektedir. Bu süre yani kırk günlük süre içerisinde anne ve çocuk halk arasında gerçekleştirilen birtakım ritüeller ile koruma altına alınır. Bu yöntemlerle çocuk sahibi olan aile kırk günlük sürede çocuğuna herhangi bir zarar gelmeden atlatıp çocuğu kırkından çıkardı mı o çocuk artık toplumun bir üyesi duruma gelir. Türk kültür ekolojisi içerisindeki topluluklarda kırk günlük süre içerisinde anneye ve çocuğa en çok Alkarısı adlı kötü ruhun musallat olup zarar verdiği düşünülmektedir. Bu kötü ruha karşı annesini ve çocuğu Umay Ana’nın koruyuculuğuna sığınmanın yanında demir, bıçak, al rengindeki eşyalar gibi nesnelerle korumaya çalışılır.

Doğumdan sonra annenin kanaması olmaktadır. Bu kanamadan dolayı kültürel bellekte bu kadının tehlikelere açık olduğu düşüncesi yaygın olarak bilinir. Bu sebeplerden

dolayı kırkinci günün sonunda çeşitli ritüellerin eşliğinde anne ve bebek temizlenmelidir. Bu temizlenme, arınma beşerî sisteme uyum gösterme törenine Türk kültür coğrafyasında genel olarak kırkla adı verilmektedir (Çelepi, 2017: 256). Anadolu’da genellikle kırklama olarak bilinmesinin yanında, kırk uçurma, kırk çıkarma, kırk dökme gibi adlarla bilinmektedir. Gerçekleştirilen bu tören ile anne ve çocuk lohusalık dönemindeki kirlerden arınmış olduğuna inanılır. Bu kırkından çıkarma töreninden sonra anne ve çocuk toplum hayatına kötülük ve pislilerden arınmış olarak hazır hale geldiğine inanılmaktadır.

Türk kültür ekolojisi topluluklarında kırk sayısı hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonra önemli bir yere sahiptir. Kırk sayısına baktığımızda Alplerin ve Hatunların yanındaki “Kırk Soylu Yiğit” ve “Kırk Soylu Kızlar” Kırgız Türklerinin destanı Manas'taki “Kırk Çora” ve “Kırk Ayaş”, Çora Batur destanındaki “Kırk Alpler”, bize, “Kırk” kavramının Türklerde İslamiyetken evvel de olduğunu düşündürürken, Dede Korkut’ta “Kırk Yerde Otağ Kurulması”, Edirne’de “Kırkpınar”, Kırk yiğide ait olan efsanesi, İslamiyet ile birlikte devam ettiğini, “Kırk Hadis”, “Kırk Yasin” Kırk Kere” veya “Kırkbir kere Maşallah” inanç felsefemize yerleştiğine götürmektedir. Bu destan kültürüne ve inan dünyamıza yerleşmiş olan kırk sayısı, Hz. Muhammed Mustafa (SAV), “Miraç’a giderken yüzüğünü verdiği Aslan’ın, Miraç’tan dönerken “Kırklar Kapısına vardığında “Kırklar Cem’indeki Hz. Ali (R.A.) olduğunu gördüğü, Tasavvuftaki “Kırklarım kutsal bir âlem olduğu, her türlü kir ve karadan münezzeh oldukları düşünülünce, kırklanan canlının aklanmışlığı (Kalafat, 1994: 15-19).

Astrahan ve Sibiryâ Tatarları, kırkı çıkan çocuğu kırk kaşık su ile yıkarlar, kırkına kadar giydiği zıbını çıkartıp köpeğin boynuna bağlarlarmış. Kırk sayısı canın girişi ve çıkışı ile ilgili bir sayı olarak izlenebilir. Doğum ve ölüm sonrası kırkını çıkarma geleneği buna delildir (Çetin, 2009: 76).

Kırgız Türklerinde çocuk kırk günü doldurduktan sonra ona bir toy yapılır. Bu toya kırkıdan çıkarma denir. Kırk çıkarma işlemi başlayınca çocuğa doğduğunda giydirilen “it köylek”i çıkarılır ve çocuğun baş tarafına mum yakılır “inatçı olma, söz dinler ol” diyerek ense saçı kesilir. Hazırlanan suya kırk ayrı kişiden kırk kaşık su katılır, oradaki misafirler dilek diler, bu kırk kaşık su ile beraber biraz da tuz katılır. Bazen de koyunun

dışkısından kırk parça katılır. Çok zengin olması için çocuk bu su ile yıkanır. Çocuğun bu su ile yıkanması aynı zamanda onun temiz tutulması, sağlıklı bir beden sahibi olması içindir. Kırgızlara göre bu tuzlu suya sokulan çocuğun eti sağlamlaşır, bundan sonra vücudunda yara bere olmaz (Polat, 2008: 110).

Kaşkay Türklerinde çille suyunu dökmek için kullanılacak tasın içine bir molla tarafından dua yazdırılır. Kırk taş atıp üç tas dökülür. Çille suyu içine kırk küçük taş kırk da söğüt dalı koyulur. Kırk Meşhet kâsesi su dökülürdü. Dökülürken kırk Bismillah denirdi Kırkı çıktığında kadına içine kırk taş atılmış bir sudan kırk defa üzerine dökülmek suretiyle abdest aldırılır. Kırkı çıkan kadının yıkandığı bu su bir kapta biriktirilip onunla bebeği olmayan bir kadın yıkansa bebeği (Karaaslan, 2010: 127) olacağı inancı vardır.

Uygur Türklerinde, bebek doğduktan kırk gün sonra “kırık süyi” adı verilen kırklama işlemi yapılır. Temiz bir su hazırlanarak, içine altın, gümüş, elma kurusu, deve diken, ardıç yaprağı ve bebeğin terinin kötü kokmaması için de ceviz atılır. Bu suyla bebeğin bütün vücudu kuru bir yer kalmayacak şekilde yıkanır. Kuru bir yer kalırsa, onun izinin ömür boyu çıkmayacağına inanılır. Bu su, mahallede itibar sahibi birinin evinin önüne dökülür. Böylece bebeğin de büyüdüğünde itibarlı biri olacağına inanılır (Öger, 2013: 49).

Gilan’da genel olarak kırk çıkarma işleminde kırk taş toplanır. Çocuk ve annesi yıkanırken bu taşlar başından aşağıya dökülür. Ayrıca kırk suyunun içine çeşitli tahıllar da atılır. Sudaki taşlar sağlamlığı, tahıllar ise bereketi ifade eder. Suyun kutsiyetiyle hem anne hem de bebek kötülüklerden kurtulur. Yıkanma esnasında suyun daha bereketli olması için elekten geçirildiği de olur. Kırklama yapıldıktan sonra, bebek kız ise erkeğin akrabalarına, bebek erkek ise kızın akrabalarına “kırk uçurmaya” gidilmektedir ve burada ziyafet verilmektedir. Bebeğe ve annesine küçük hediyeler verilir. Özellikle bebeğe kısmeti açık olsun, zengin olsun diye para verilir. Ayrıca uzun ömürlü olsun diye yüzüne un sürerler (Köktan, 2008: 115).

Türkiye’de kırklama ve kırkıdan çıkarma ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Türkiye’de iki farklı kırkıdan çıkarma işlemi olduğu görülmüştür. Bunlardan bir tanesi su ile bir diğeri ise susuz yapılanıdır. Suyu yapılan kırklama: Lohusa ile çocuğun

üstüne içerisinde altın, gümüş, ustura, yumurta, kırk tane arpa, buğday, çakıl, fasulye, fındık demir, anahtar vb. konulan su dökülür. Yaylalarımızda da çocuğu kırk basmasını engellemek için de kırklama yapılır. Kırk tane taş bir çaputa çıkılır. Çocuk her gün yıkanır. Yıkandıkça taşın birisi atılır. Kırkinci taş ta atılınca meydana bir kazan kurulur, içine de kırk tane taş konur. Çocuk annesi, evdeki herkes bu su ile yıkanır. Çamaşırlar, çadırın içindeki çul, keçe ne varsa hepsi yıkanır. Susuz yapılan kırklama: Beşiğin altına kaba bir döşek yerleştirilir. Köyün ileri gelenlerinden iki kadın beşiğin sağına ve soluna oturur. Sağdaki kadın başı kibleye gelmek şartıyla çocuğu kucığına alarak: “Salıu salavat, sallü Muhammed diyenin akibeti hayrolsun” der ve çocuğu beşiğin altından soldaki kadına yuvarlar. Soldaki kadın, çocuğu hemen beşiğin altından sağdaki kadına yuvarlar. Çocuk üç kez bu biçimde yuvarlandıktan sonra kırklama işlemi bitmiş olur (Kesgin ve Öncebe, 2004: 48-49).

Gazipaşa’da çocuk kırk günlük olduktan sonra onun için bir tören yapılır. Bu törene kırkıncıdan çıkarma denir ve Gazipaşa’da “Bebek kırkına geldi.” deyiimi sıkça kullanılır. İşte bu kırkinci günde bebek, diğer günlerden daha farklı bir şekilde banyo yaptırılır. Kırk tane küçük taş parçası bebeğin yıkanacağı suyun içine atılır. Bu su ile önce bebek, daha sonra bebeğin çamaşırları ve en son da anne yıkanır. Çocuk kırkına gelinceye kadar tırnaklarının kesilmesi uygun görülmez. Çünkü tırnaklarının kesilmesi ile kısmetinin de kesileceğine ve kırkıncıdan önce tırnakları kesilen çocuğun ileride hırsız olacağına inanılır. Kırkına kadar da kesilmeyen bu tırnakların bebeğin yüzünü çizmemesi için bebeğin eline küçük keseciklerden eldiven dikilir (Uysal, 2009: 211-212).

Bazı bölgelerde yedileme, yarı kırkı, kırklama uygulaması yapılır. Erkek bebek yedi günlük olunca, kız bebekte 8 günlük olunca küçük kırkı, bebek yirmi günlük olunca yarı kırkı, kırk günlük olunca kırklama yapılır. Lohusanın boynuna tespih takılır banyo suyunun içine, altın, gümüş ve yedi çakıl taş, kırk arpa ve buğday tanesi okunup suyun içine konulur su dökülürken bebek ve annenin başına bir kalbur konulur. Okunmuş su lohusa ve bebeğin başından dökülür, dualar okuyarak ellerine, omuzlarına üçer kez su dökülür. Kırklı su evin çeşitli yerlerine serpilir (Eğri, 2006: 17).

Samsun bölgesinde önce bir kaba kırk adet küçük taş ve kırk kaşık su konur. Daha sonra bu suya üç İhlâs, bir Fatiha süresi okunup üflenir. Çocuk yıkandıktan sonra bu su, içinde tespih ve yüzük bulunan bir iştirin (süzgeç) yardımıyla çocuğun başından aşağıya dökülür. Daha sonra kabın dibinde kalan az miktarda su da evin içine serpilir. Böylece çocuğun kırklanması yapılmış olur. Aynı şekilde annen de yıkanarak kırklanması yapılır. Suyun içine konan taşlar anne ve çocuğun taş gibi sağlam olmalarını simgeleştirir. Önce mutlaka çocuk sonra anne kırklanır. Kırklama kırk günden önce olursa çocuk huysuz olur (Şişman, 2001: 451).

Türkmen aşiretlerinde lohusanın kırkı çıkarken anne ve çocuk yıkanmaktadır. Çocuk yıkandıktan sonra, eşek veya tazi çuluyla sarılır. Eşek çuluna sarılan çocukların uysal olacağına inanıldığı için kız çocukları eşek çuluna; tazi çuluna sarılan çocukların yaman olacağına inanıldığı için erkek çocukları da tazi çuluna sarılır (Yalman, 1977: 28).

Bursa'da Yeni doğan bebek yirmi günlük olduğu zaman, bebeğin yıkanacağı suyun içine yumurta kabuğu ve herhangi birisinin altın yüzüğü konulur ve kırk defa su dökülür. Anne ve bebek bu suyla yıkanır. Ordu'da ise Çocuğun kırkını çıkarmak için komşuya götürülür. Götürürken de koynuna ekmek ya da kömür konur. Nasibi bol olsun diye ev sahibi ekmek verir (Başal, 2006: 51-59).

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde farklı isimler verilir. Örneğin, Erzurum'da kırk dökme, Malatya'da "Kırk Çıkarma", gibi isimler verilir. Tören için genelde kırk tas su ayrılır ve bu suyun içine çeşitli taşlar ve nesneler konulur. Kırklama için kullanılacak suya fincan, kaşık, yumurta kabuğu ile kırk kez su ilave edilir. Bu suya taş, madeni eşya, buğday, arpa, fındık, fasulye 99'luk tespih, kurban gözü atılabilir. Objelerin kırk adet olması zorunludur (Erk, 1976: 101-103). Suyun içine konulan eşyalar ile çocuğun geleceği arasında ilişki kurulur. Örneğin kırk taş çocuğun taş gibi sağlıklı olmasını, para ve altın maddi durumunu, gümüş yüzük çocuk gümüş gibi parlamasını, tahıllar çocuğun bereketini ifade eder. Ayrıca Konya Seydişehir'de bebeğin yıkanacağı suya 40 tane fasulye atılır. Fasulyeyi her atışta hoca kadın sure okur. Manisa Türkmen Köy'de ise çocuğun kırkını çıkarmak için ayak değmedik yerden kırk tane taş toplanır ve bu taş yıkama suyuna konularak çocuk banyo yaptırılır. Çocuğun huyunun kırk taşını toplayan kişiye çekeceğine inanılır (Çelepi, 2017: 258).

Kazakistan’da kırklama ve kırkından çıkarma ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Doğumundan kırk gün sonra çocuğun kemiği katılaşmaya başlar. Erkek çocuğun 37. ve 39. gününde, kız çocuğun 42. ve 44. gününde kırkı yapılır. Köyün saygın kişileri, akrabalar, komşular davet edilerek yemek verilir. Bu olayın şerefine bir küçükbaş hayvan kesilir. Sonra çocuk, yemek sofrasının başına alınır ve onun sağlığı ve iyiliği için dua edilir. Kadınlar bir leğene 40 kaşık su döker, içine gümüş paralar koyar ve çocuğu yıkarlar. Sonra saç ve tırnağı kısaltılır. Saç beze sarılır ve muskaya konularak sağ omuza takılır. Tırnağı ise toprağa gömülür. Genelde, çocuğun saç dışarı atılmaz, hiç kimsenin geçmediği yerlere gömülür (Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 90).

Bu gelenek evde yapılır; akrabalar, komşular çağırılır. Sonra bebeği yıkamak için tertemiz ılık suyu olan leğen getirirler. Bebeği tıpkı “Kindik şeşesi” gibi bir iyi insan veya bebeğin öz ninesi yıkar. Suyu 40 tane küçük top gibi koyunun gübresini veya 40 tane taş (beyazdan başkası), küpe, yüzük, bilezik, tengeler (para) koyar. 40 tane koyunun gübresini veya taşlar koymak “gelecekte evladım zengin olsun demektir”. Kırkından çıkarıldığında bebeğin ilk kez saçlarıyla tırnakları kesilir. Bunları da bebeği yıkayacak kadın yapar. Bilhassa, saçları mutlaka kesilmelidir. Aksi halde, çocuğun büyüdüğünde lanetlemesi çok ağır olacağına inanılır. Bebeği yıkandırdıktan sonra çok çocuğu olan tecrübeli ve toplum içerisinde saygın nine 40 kaşık suyu bebeğin üzerine dökerek “30 omurgan, 40 kaburgan çabucak sağlamlaşsın!” diye iyi diler diler. Sonra leğenin dibindeki yüzük, bilezik gibi şeyleri bebeği yıkamaya yardım eden kadınlar, kızlar kendi içlerinde paylaşırlar; tengeleri ise eve gelen misafirlerin çocuklarına dağıtırlar. Çocuğu yıkayan nineye elbise veya başka da bir şeyleri hediye verirler. Bebeğin kesilen ilk saçını çöpe atmazlar, bir küçük kumaşa sarıp çocuğun omzunun yanına iğnelerler. Gelen misafirler: “Büyüdüğünde anne babasını hep sevindirecek hayırlı evlat olsun!”, “Allah nazarlardan saklasın!”, “Bahtı, yolu açık olsun!” diye dua ederler (Sarsenbayeva, 1979).

Kırkından çıkarma geleneğini çocuk kırk günlük olduktan sonra onu kırkından çıkarırız. Bu törende bir kabın içerisine kırk kaşık su koyup çocuğu yıkarız. Çocuğu halk arasında tecrübeli, bilgili ve hünerli üç kadın kırkından çıkarır. Kırkından çıkarırken suyun içine

gümüş küpe, yüzük, aşık kemikleri ve para konur. Günümüzde bazıları altın da koyuyor. Bu tabi herkesin durumun bağlı. Çocuğu ve annesini yıkayıp kırkından çıkardıktan sonra yedi evi gezme töreni gerçekleştirilir (Joldıbayeva, 1983).

Bebek kırkından kırk günden sonra çıkarılır. Kız olursa 42 günden sonra, erkek olursa 40 gün dolmadan çıkarılır. Bebeği, kırk kaşık suya bozuk para koyarak yıkıyorlar. Sonra o bozuk paraları çevresindeki çocuklara dağıtmalıdır. Sonra her 2-3 günde bebek banyo yapılmalıdır. Kırkından çıkaran kişiye de hediye verilmelidir (Köpjanova, 1955).

Beni arkadaşım çıkardı. Ben şimdi nasıl yaptığını size anlatayım. O zamanlar sıcak suya iki tane 20 tengeyi ve tuzlu su atardık. Onun içinde bebeği yıkadık. Ama yıkamadan önce bebeğin saçını, tırnağını kesti. Yıkadıktan sonra bebeği beyaz beze beledi. Ve 40 tengeyi arkadaşım aldı. O zamanlar 40 tenge çok paraydı. 40 kaşık suda bebeği yıkadık. Ama önce saçını, tırnağını kestik. O zamanlar bebeği büyükler yıkardı. Sonra o suyu sakladık. O su hiç kokmazdı. İlk kesilen saç ve tırnağı beyaz kumaşın içine koyup, beşiğin içine koyardık. O zamanlar bebeğin ilk saç ve tırnağı kırkında kesilirdi (Nurişova, 1962).

Çok kişiyi çağırmayız. Yaşlı ve tecrübeli kişiler gelir ve sofraya hazırlanır. Bir leğenin içine kırk kaşık su koyulur. Altın, gümüş yüzük ve bilezik, buna benzer diğer eşyalar konulur. Erkek olursa kırk güne yetmeden yani kırk günlük süreyi doldurmadan kırkından çıkarılırken kız ise kırk günden sonra çıkartılır. Bunun sebebi kızın kalın malı (başlık parası) çok olsun dıyer. Kırkından çıkarırken çocuğun her tarafını yıkar yıkanmadık yani su değmedik yeri kalmaz. Daha sonra lazım olur diye. Aynı zamanda da çocuğun her tarafını yıkamasının sebeplerinden birisi de gözünün kızarmamasıdır. Daha sonra bu sudan bir kenara koyar. Burada bizim gümüş eşyaları suya salmamızdaki sebep o gümüş eşyalar suyu tazeler ve mikroplardan uzak tutar. Göbeği tam olarak düşmeyen çocuk kırkından çıkartılmaz (Dosıbayeva, 1960).

Bebeği kırkından çıkardığında başlık parası çok olsun diye kız çocuğunu kırk günde kırkından çıkarırlar. Oğlan bebeği ise yirmi gün içinde gece ve gündüzü eşit sayarak yirmi günde kırkından çıkarırız. Kırkından çıkaran insana armağan olarak her şey verilebilir. Örneğin, at, kıyafet, para vb. kırkından çıkarmak için gümüş eşyaları, yüzük ve bilezik, altın veya diğer eşyalar konur. O suyun içindeki eşyaları çocuğu yıkayanlar

eve gelen misafirlere dağıtırlar. Bununla birlikte koyunu gübresinden de kırk tane konur ki çocuk ilerde zengin olsun. Kırkından susuz çıkarmazlar. Eve gelen misafirlere hazırlanan sofrada çeşitli yiyecek ve içeceklerin yanında gelen misafirlerin hürmetine beşparmak yemeği konur. Düğündeki gibi zengin sofralar hazırlanmalıdır. Bu hem ailenin kendisini göstermesi hem de çocuğun toplumda yerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ama bu gibi zengin sofralar eskiden yoktu. Şimdiki aileler yarış yapıyor ve bu gelenekte bu sebeple değişti bir toy haline geldi (Nurlanbayeva, 1935).

Kırkından çıkarma törenini köydeki yaşlı, bilgili, elinden her türlü iş gelen ve toplumca saygı görmüş çok çocuklu kadınlar tarafından gerçekleştirilir. Biz Kazaklarda bir inanış var oğlan ile kız çocuğu aynı zamanda yani aynı günde kırkından çıkarılmaz. Erkek çocuk yirmi günde çıkarılırken kız ise kırk bir günde çıkarılır. Sebebi kızın başlık parası çok olsun diye. Bu tecrübeli kadın kırk kaşık su ile çocuğu kırkından çıkarır. Kırkından çıkarmada koyunun kırk aşığı ile yapılır. Her aşık ile su koyduğunda dua ve iyi dileklerini bildirerek kırkından çıkarılır. Bunun yanında saçını ve tırnağını her kesişinde dua ve dileklerde de bulunulur. Kırkından çıkaran kadının etrafında küçük çocuklar olur ve kadın onlara kırk suyunun içene konulan madeni paralardan verir. Kırkından çıkarak kadın için hediyeler hazırlanır ve ona sofrası hazırlanır (Baymurzayeva, 1978).

Çocuk kırk gününe girdiğinde “kırkından şıgaru / kırkından çıkarma” geleneği yapılır. Onun için zengin insanlar köyün yaşlı kadınlarını davet edip, içinden evlatlı ve torunları olan birisine geleneği yaptırır. Geleneğe göre, çocuğun saçını herhangi birisi keser, sonra onun kafasına 40 kaşık su koyulur ve ‘Otuz omurgan ve kırk kaburgan hızlı gelişsin’ dileğini söyledikten sonra onu sarmak için annesine verirler. İçinde bebeği yıkadıkları kaba kırk yuvarlak taş, yüzük ve kolyelerle doldurulur. Takıları çocuğu yıkamakla yardım eden kadınlar kendi aralarında paylaşır. Bazı yaşlı kadınlara elbise kumaşları verilir. Bebeğin saçını kesen erkek adam da hediye alır. Alınan saçları bir kumaş parçasının içine koyup dikerler ve çocuk onu nazarlık olarak omzunda taşır (İmanbayeva, 1971).

Çocuğu kırkından çıkarmak için iyi insan seçip ona çıkarttırırız. Kırkından çıkardığımız çocuğun suyuna altın koyarız. Eğer ki kırkı çıkan kız ise daha çok altın koyarız ki ilerde altını kalın malı (başlık parası) çok olsun diye. Oğlan çocuğunkine ise altın eşyalar

koyarız. Oğlan çocuğu için otuz veya otuz bir kaşık su koyarız. Çünkü başlık parası çok olmasın diye. Kız için ise kırk bir veya kırk iki kaşık su koyarız. Kızın ise başlık parası çok olsun diye böyle yaparız. Sonra annesini güzel elbise ile giyindirip kırkıdan çıktı deriz. Şaşı saçarız, havlu dağıtırız, kızın annesi de dağıtır bunlardan. Kırkında kuvırmaş dağıtmasa sen kuvırmaş görmeyensin diye sonra ona söylenir. Mısırı veya buğdayı kavurup o evin sahibi bebeğin kırkı diye dağıtır. Bu kuvırmaş yemeğinden yemek gerek çünkü kuvırmaşı yenen çocuk büyük ve zengin insan, ileride gözü tok çocuk olacağı inancı vardır. Bütün yiyenler çocuğun kırkı hayırlı olsun, mutlu ol gibi dilekler söylerler ve böylece çocuk kırkıdan çıktığında güzel dileklerle çıkmış olur. Çünkü bilemezsin kimin ağzı dualı kimin dileği kabul olacak. O sebepten herkese yedirmeli (Kulmahanbetova, 1955).

3.3.7. Beşik Töreni ve İlk Beşiğe Koyma

Beşik Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Yeni doğan bebeğin kundaklayıp onun ilk yatağı olan beşiğe yatırılır. Bu beşiğe ilk yatırılma Türk dünyasında törenle kutlanır. Aile çocuklarının rahat, huzurlu, sağlıklı bir şekilde büyümesini arzu eder. İşte bu arzu çocuğun beşiğe ilk yatırılma zamanında akraba, eş dost, köydeki kişiler bu törene çağrılır ve çocuğun beşiğe yatırılma töreni gerçekleşir. Bu tören, ailenin çocuğun doğumunu sevdikleriyle kutlayıp sevinçlerini paylaşması geleneğidir. Aynı zamanda onu anne babasından ayrı olarak uyumasının ilk törenidir. Beşik toyuna gelenlere aile yemekler hazırlar ve onlarla sevinçlerini paylaşır. Ailenin sevincine ortak olmaya gelen misafirler de gelirken elleri boş gelmez çeşitli tatlı yiyecekler ve beşiğe konacak eşyalar getirirler.

Beşik, Türkçe kökenli bir kelime olup; çocukları sallayarak uyutmaya, yatırmaya yarayan, tahta veya demirden yapılan bir tür karyoladır (Taş, 2016: 1898). Beşik, küçük çocukların uyutulmaları esnasında kullanılan hafif, pratik ve basit araçlar olarak geleneksel ve modern biçimleriyle günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Beşik eski çağlardan beri Türk kültüründe kullanılmaktadır. Türk beşikleri içinde şekil ve süs itibarıyla bir sanat ürünü olabilecek derecede güzel olanlar vardır. Bunlar özellikle ceviz, pelesenk, demirhindi, abanoz, servi gibi değerli sert ağaçlardan yapılır, oymalar ve nakışlarla süslenir. Ağaç üzerine kadife kaplanarak gümüş bezemelerle süslenmiş

olanları ve som gümüşten yapılanları da vardır. Ağaç üzerine sedef, fildişi ve arusek kakmalı beşikler de yapılmıştır. Beşik kelimesi, diğer Türk toplumlarında “beşik, besik, bişik, pejik, pezik, pizik, mejik” şeklinde karşılık bulur (Yıldırımış, 2017: 425).

Beşik kavramına ve yüklendiği anlama bakıldığında bütün canlıların saklandığı ve onlara hayatta kalma imkânı sağladığı Nuh Peygamber’in gemisini hatırlatan doğa rahminin simgesi olarak ortaya çıkar. İnsan doğduğu günden ölünceye kadar, cenin olduğu dönemde bulunduğu ana rahmi özlemine yaşar ve ona benzer nesneler yaratmaya çalışır (beşik, tabut ve yatak). Belki de bu yüzden, ana rahmini yeni terk edip dünyaya gelen bebeğe hemen beşik hazırlanır (Çetin, 2005: 71).

Beşiğin kullanma alanı çok geniş olup o, değişik coğrafyada -Slav boylarının yaşadığı bölgede, İdil nehri boyunda, Kafkaslarda, İran’da, Mısır’da, Orta Asya’da, birçok batı Asya halklarında- karşımıza çıkar. Bu kadar geniş bölgelerde sayısız halkların kullanmalarına rağmen beşiğin icadı yine de onu çok eski tarihlerden beri kullanan Türklere aittir. Örneğin, Orta Asya’da yapılan kazılarda M.Ö. I. yüzyıla ait Hun gömütünde birçok malzeme bulunur ve arasında günümüzde Kazak ve Kırgız Türklerinin kullandıkları beşiklere benzeyen ahşap beşik de vardır (Koshenova, 2014, 155).

Beşik şekilleri bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Kuzey Amerika ve Kanada’da yan tarafı iki hilal şeklinde oyulmuş bir çeşit küfe olup, çocuk içine ata biner gibi oturtulur. Avrupa ve Asya’nın çeşitli bölgelerinde ağaçtan veya kayın ağacı kabuğundan yapılma kasa şeklinde beşikler kullanılır. Çin’de daha çok salıncak gibi asılan örme beşikler, İslam kültür bölgesinde de uzunca ayaklı ve bu ayaklara bağlı iki mihver kolu üstünde sallanır şekildedir (Dalkılıç, 2018: 534).

Beşik olarak daha çok tercih edilen tahtadan beşiklerdir. Beşiğin yıllar boyunca yapıldığı maddeleri sırasıyla tahta, demir, tahta (mobilya)dır. “Halk kültüründe ağaç, evlerin eşiği, çocukların keşiği, sofraların kaşığı olmuştur” (Kalafat, 2006: 77).

Türk halklarının göçebe yaşam koşulları göz önüne alındığında onların yaşam şekillerine göre yani göçebe kültürünün pratik kullanımına göre yapılmıştır. Onların atlı göçebe kültüründe kolay taşınabilir olması ve hayvanlar aracılığıyla da kolayca çocuğu

taşımaya uygun olması onun ortaya çıkmasında ve toplumsal yaşamda önemli bir yer etmesini sağlamıştır. Beşik hem yapılışın kolay olması hem de taşınabilirlik açısından da kullanışlı olması yönünden göçebe halkların vazgeçilmez eşyaları arasında yerini almıştır. Geçmişten günümüze bakıldığında beşiğin eskisi kadar kullanılır olmadığını görmekteyiz. Günümüz toplumunda şehir hayatında neredeyse yok olmaya yüz tutmaktadır. Geleneksel aile yapısının güçlü olduğu kırsal kesimlerde beşik hala daha önemini korumaktadır.

Beşik ile ilgili gerçekleştirilen pratikler Türk dünyasında da çeşitlilik ve zenginlik göstermektedir. Kültürel değer yargılarımızın asırlarca belleklerde saklanıp çeşitli coğrafyalarda birtakım değişiklikler yaşamasına rağmen hala daha kültürel kökümüzün ortaklığından dolayı Türk dünyasında kültürel yöntem birçok ortak değerler benzerlik göstermektedir.

Türk dünyasında bebek belli bir zamandan sonra onun ilk yatağı olan beşiğe ritüeller eşliğinde yatırılır. Türk kültüründe beşik, kutsal bir mülk, bebeğin altın yuvası sayılır. Kazak halkında yeni doğmuş bebeği beşiğe yatırmak çok önemli bir gelenektir. Çocuk, kırkından çıktıktan sonra onun dedesi ile nenesi veya anne-babası tüm komşularını, köylülere toparlar ve beşiğe yatırma törenini yaparlar.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülen çocuğu beşiğe yatırma geleneğinin Türk dünyasında bazı değişikliklerle benzerlik gösterir.

Altay Türkleri bebeği beşiğe koymadan önce Umay'a da alkış sözler söyleyerek; evi, kutsal ağaçlardan sayılan ardıçla tütsüler ve süt saçarlar; “*yeraltının elçileri*” diye adlandırılan kötü ruhların çocuğa zarar vermemesi için çocuğun anne ve babası uyurken veya evden uzak bir yerdeyken akrabaları, çocuğu kaçırmak yerine yapma bir bebek bırakırlar. Bebeklerinin beşikte olmadığını farkına varan anne ve baba “çocuğumuz öldü” diye ağlayarak beşiğe bırakılan yapma bebeği gömerler. Daha sonra çocuğu kaçıran akrabalara içki götürerek çocuklarını geri alırlar. Bu uygulama Körmös'ü (şeytan) kandırmak için oynanan bir oyundur (Dilek, 1996: 52).

Uygur Türklerinde “bebek, ilk kez beşiğe yatırılmadan önce “böşük toyı” adı verilen tören yapılır. Bebeğin beşiğe alınması, genellikle perşembe ve pazar günleri akşam

vaktinde yapılır. Bebek dünyaya geldikten 15-20 gün sonra, yani göbeği kesildikten sonra “böşük annesi” adı verilen yaşlı bir kadın tarafından beşiğe alınır. Halk arasında beşik anası (Böşük anısı) “irimci” diye de bilinmekte ve ona derin bir saygı duyulmaktadır. Beşik anası, bebek için hazırlanan beşiğin yönünü kibleye döndürüp dua ettikten sonra beşiği hazırlamaya başlar. Beşik hazırlandıktan sonra, beşik anası bebeği eline alıp, vücudunu hafifçe ovduktan sonra usulca beşiğe koyar. İki bacağını düzeltip örter. Örtünün üstünü iple bağlar. Üstü ince kumaşla örtülür. Beşiğin baş tarafına çocuğu nazardan ve kötü ruhlardan korumak amacıyla kurt kemiği, bir parça ekmek, nazar boncuğu ve muska asılır. Bebeğin baş kısmına bunların yanı sıra erkek çocuk ise bıçak; kız ise ayna asılır” (Öğer, 2012: 1689).

Kırgızlarda beşik toyuna gelirken çocuk erkekse koyun, mal veya at kesilir. Bu toya gelenler gömlek, sargı, para vb. hediyeler getirirler. Mal getirenler de olur. Toy günü sabah erkenden hazırlıklara başlanır. Aksakallar ve moldo (molla, hoca) bir araya toplanarak (hatme (Kur'an'dan birkaç sure) okurlar. Beşik toyuna gelen misafirler toplanıp otururken çocuğun annesi hazırlanan beşiği eline alıp ocaktaki ateşin etrafında dört kere döner. Her dönüşte beşiği yere koyar ve daha önce aldığı avucundaki yağı ateşe atar. Ateşe karşı diz çöker. Oturanlar alkışlayarak “Çocuğun bağı sağlam olsun” (Balandın boosu bek bolsun)” Umay Anası korusun diye dua ederler. En yaşlı kadın çocuğun Kindik enesi veya tay enesi (anne annesi) beşiği hazırlamaya başlar. Beşik toyunun bu aşaması birtakım büyüsel işlemleri içerir. Buna göre sağ ve sol aşık kemiği getirilerek beşiğin baş tarafına konur. Yaşlı kadınlar, “Ong bol, ong bol”, “Bar bol” diyerek beşiğin baş tarafını kaldırır, aşık kemikleri beşiğin ortasındaki delikten düşer (Polat, 2008: 116-117). Daha sonra çocuğu koruyucu bazı eşyalar beşiğe takılır ve böylece çocuk annesinden ayrı ilk defa bir yere yatar.

Beşik Tatar Türklerinde genel olarak söğüt ağacından örülür ve ona sevgi yüklü Talbeşik (Söğütten yapılan beşik) adını verirler. Eskiden beşik, köşelerine bağlanan dört ip yardımı ile anne ve babanın yatağı üzerine tavana asılmış. Bir ailenin bütün çocukları aynı beşiğe yatarak büyümüş. Tatar köylerinde eskiden yapılan evlerin çoğunda hala evin tavanında beşik yerleştirme ilmeğini görebiliriz. Tatar halkı eskiden çocuklarını beşiğe koymadan önce çocuk sağlıklı olsun diye beşiğe tokmak koyarlarmış. Belki de bu yüzden Tatarlar bebeği gizli dilde tutmak (tokmak) diye adlandırmış.

Astrahan Tatarlarında bebeği beşiğe yatırmadan önce beşiğe alta konulur ve iki kadın beşiğin üzerinden bebeği birbirlerine birkaç kere uzatarak “Ters mi”, “Doğru mu” derler (Çetin, 2005: 71-72).

Özbek-Türk mitolojisinde Beşik Toyu kutsal kabul edilir. Bebeğin bahtlı ve bahtsız günleri için hayır duası yapılır. Bebek kız olunca 7 gün ve oğlan olunca da 9 veya 11. gün sonra “beşiğe salınır” (beşiğe konulur). 21. günden sonra Beşik Toyu yapılır. Beşik Toyu'nu bebeğin baba tarafı yapar. Beşik toyuna bazı yörelerde davet yapılırken davet eden, davetliye iki ekmek verir. 200-300 ekmek alınıp davet için çantalarla ev ev dolaşıldığı olur. Bazı yerlerde de davet yazılı olur. Bazan da atlı ve arabalı tellallar bağırılır. Beşik toyunun yapılacağı evin kapı eşiğinin önüne ve bacasına şirinlikler ve çiçekler konularak konu komşuya toy duyurulmuş olur. Toy evinin önündeki ağaçlara şeker ve gül bağlanır, buna “çemen” denir. Böylece evin eşiğinden içeriye in-cin girmesinin önlendiğine, çocukların kötü gözün nazarından korunduğuna inanılır. Taylarda koyun ve horoz kanı çıkarılır (Muratoğlu vd., 1996: 31).

Türkiye’de beşik töreni ve ilk beşiğe koyma ritüeli ilgili örnekler şunlardır:

Anamur’da doğan çocuğun beşiğini kız tarafı, yani anneannesi götürür. Kırkı çıkan ve ismi konan bebeğe kızın annesi akrabaları ile beraber bir beşik, bir altın ve çocuğun ihtiyacı olan eşyaları alırlar. Çocuğun bulunduğu evde yemekler yapılır ve misafirlere ikramda bulunulur. Çocuk beşiğe konarak adet yerini bulur. Hazırlanan bu eşyalara “bebek çeyizi” denir (Kuzu, 2010: 51).

Malatya Doğanşehir’de doğumun hemen ardından kaynana kendi akrabalarını ve kız tarafının akrabalarını, konu-komşuyu “beşik donatma” törenine davet eder. Bugün için özel yemekler ve tatlılar hazırlar. Yapılanlar genellikle içli köfte, tiritli köfte, analıkızlı köfte, karnıyarık, pilav, yahnili pilav, salata, baklava, sütlaç vb. olmaktadır. Misafirler gelip bebeği görüp, hediyelerini verirler. Bebeğin anneannesi de bebek için hazırladığı beşiği, kıyafetleri, eşyaları getirir. Anneannenin hediyesi genel olarak tüm altın ya da künye olur. Beşiğin üzerine önce anneanne sonra diğer misafirler getirdiklerini koyar, sonra hep birlikte yemek yenir. Yemekten sonra lokum ve gül suyu şerbeti ikram edilir. Bebek sevilir ve “Allah analı babalı büyütsün.” dileğiyle doğum olayı kutlanmış olur (Bali, 2015: 210).

Konya Karaman’da çocuğun annenin yanından ayrılarak beşiğe yatırıldığı gün, beşik daveti veya beşik töreni de yapılır. Anadolu’da beşik töreni; doğumdan bir hafta sonra lohusa döşeginin kalktığı gün 9., 11., 15. gün gibi tek sayılı günlerde yapılır. Beşiğe yatırma töreni çocuğun babaannesi tarafından yapılır. Hısım, akraba ve komşular davet edilir, yemekler yenir. Mevlit okutulur. Ardından çocuk beşiği yatırılır. Beşiğin içine bahşış atılır. Doğu Anadolu’da çerez de atılır (Yalçın, 2011: 73).

Gelinin annesi babası, dayısı ve yengeleri bebek için alınan hediye ve tahta ya da demirden yapılmış beşikle bebek beşiğine giderlermiş. Çocuk beşiği için mevlit okutulur. Çocuğun hayırlı bir evlat olması, sağlıklı yaşaması için dualar edilir. Genelde “Allah analı babalı büyütsün, Allah derdini tasasını göstermesin.” şeklinde dualar edilir. Daha sonra baba ailesi tarafından hazırlanan yemekler yenir. Yemekler genellikle ailenin genç kız ve gelinleri tarafından ikram edilir. Oğulları, kardeşleri için kız arayan kişilere uygun bir ortam doğmuş olur. En çok tercih edilen yemekler: analıkızlı, tava ve pilav, lahmacun ayran, lahana sarması, gibi yiyeceklerdir. Yemekten sonra anneanne tarafının getirdiği baklava ya da kadayıf misafirlere ikram edilir. Tatlılar evde hazırlandığı gibi hazır da alınabilmektedir. Beşiğe gidenler bebek evinden ayrılırken babaanne “Bizde bir şey unuttunuz” deyip bebeği bir poşete koyup arabanın yanına getirir. Bebek öpülüp hoplatılır. Bu durum bebeğin evden çıktığı ilk andır (Karaağaç, 2013: 82-83).

Taşeli bölgesinde bebek beşiğe sağ taraftan yatırılır. Beşiğe çivi çakılır. Bebeğe nazar değmesin diye, beşiğine *çaltı giliği* asılır. Kurban kesilir eti pişirilerek gelen misafirlere dağıtılır. Doğum sonrasında evde mevlit okutulur. “Beşik deleni” adı verilen beşik düğünü, gelinin ilk çocuğunda yapılır. Tef çalınır, oyunlar oynanır, hediyeler alınır (Kayabaşı, 2013: 61).

Çocuk artık dünyaya gelmiştir ve bu aşamadan sonra önemli olan çocuğu rahat ettirmektir. İlk olarak çocuğa beşik hazırlanır. Beşik, ağaç işçiliğinden yararlanılarak tamamen çocuğun ihtiyaçlarına göre düzenlenir. İki kenarı yüksek ve ortasında sallamak için uzunca bir sapı vardır. Beşiğin taban kısmı deliktir ve su kabağından çömlek adı verilen bir kap bu kısma yerleştirilir. Aynı zamanda, beşiğin içine konulacak olan döşek de özenle hazırlanır. Defne yaprakları bir araya toparlanarak bir bezin içine yerleştirilir

ve beşiğin içine serilir. Defne yaprağı olmasındaki amaç, kokusunun güzel olması ve çocuğu çeşitli böcek ve zararlı hayvanlardan korumaktır. Çocuk, beşiğe yatırıldıktan sonra aşağıya düşmemesi için, kuşak şeklinde iki iple beşiğe bağlanır. Bu ipe bağirtlak adı verilir (Uysal, 2009: 211).

Kazakistan’da beşik töreni ve ilk beşiğe koyma ritüeli ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkının daha çocuk doğmadan onun için çeşitli kutlamalar ve ritüeleler yapar. Bu yapılan kutlama ve toplantılar Kazak halkının kendi aralarındaki bağlarını güçlü tutmasının yanında onların kültürel değerlerini coşkuyla kutlamalarını da her zaman canlı tutmaktadır. Kazak halkının günlük yaşamında toylar artık normal bir eğlenceye ve kutlamaya dönüşmüş şekildedir. Çünkü Kazak halkında çocukluk zamanından başlayarak çeşitli safhalarda birçok kutlama ve eğlence yaptıkları görülmektedir. Bu kutlamalar ailenin sevincini yansıttığının yanında toplum içerisindeki yerini de etkilemektedir. Çünkü Kazak halkı çocuğu olmayan ailelere toplumsal kutlama ve geleneksel bazı ritüellere katılmalarına iyi bakmamaktadır. Bu sebeple bir ailede çocuk demek hem toplumsal açıdan itibar kazanma hem de ailenin geleceğidir. Bu çocuk için yapılan kutlamalardan ilki “şildehana toyu”dur. Bu aşamadan sonra çocuk kırkıncı çıkmış ve artık zararlı etkilerden kurtulduğuna inanılır. İşte bu kırk günlük süreçten sonra artık çocuk annesinden ilk ayrılı ve yeni yatağına ilk yatışı törenle kutlanır. Bu törenin adı da beşik toyudur. Beşik Türk dünyasında kutsal olarak görülmektedir ve bu yüzden de beşik toy Kazak halkı için de çok önemli bir törendir.

Beşik, kutsal bir mülk, bebeğin altın yuvası sayılır. Yeni doğmuş bebeği beşiğe yatırmak halkımız için çok önemli bir gelenektir. Çocuk kırkıncı çıktıktan sonra onun dedesi ile ninesi veya anne-babası tüm komşu, köylüleri toparlar ve beşiğe yatırma törenini yapar. Beşiği genelde anne tarafından akrabaları (nağaşı) önceden özel olarak yapar ve beşik düğününe gelip onu hediye ederler. Nağaşları uzakta olup düğüne gelemediği takdirde beşiği, çocukları büyümüş ve çok sayıda çocuk ve torun sahibi kadınlar hediye ederler. Buradaki amaç, beşiğe yatırılan çocuğunda nesli tükenmesin, çok sayıda çocuk ve torunu olsun demektir. Çocuğu beşiğe yatırma şerefi ise çok saygın yaşlı ve tecrübeli ninelere veya kadınlara verilmektedir. Bu kadın, beşik için gerekli tüm eşyaları kendisi getirir ve çocuğu beşiğe kendisi yatırır. Beşik üzerine yedi türlü temiz

ve değerli eşya konulur. Beşiğe yatırılan kişiye “besikke salar”, yani değerli bir hediye verilir (Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 90-91).

Kazakistan’ın tümüne yayılmış beşiğin sadece bir türü vardır. Göçebe ve yarım göçebe yaşamış kazak halkı için bu beşiğin uygun olduğu şüphesiz. Göç ederken içinde bebek yatan beşiği el arabasına koyarlardı. Uzak bir yere gitmek için el arabası olmayan bazı aileler deveye yük yüklemek için arkasına sarılan örtüye sabitlerler, yakın yere göç eden ailelerin kadınları ise ata binerken beşiklerini önlerine koyup giderdi. Beşiğe alışmış ve bezle iyice sarılmış bebeğin soğuk alma tehlikesi yoktu (Argınbayev, 1996: 76).

Kazak halkının beşiklerinde İslamiyet’ten önceki inançların izleri de görülmektedir. Bu izler, Kazak beşiklerinin iki kenarında ve arkasında kızdırılmış demirle basarak yapılmış oymalar sık bulunuyor. Bu da ateşe ibadet etmenin bir türüdür. Beşiğe nakışları genelde oraya bebeği ilk kez yatırırken veya hasta olduğunda işlerler. Çoğunlukla nakışlar kızdırılmış kısıkaçla işlenir (Argınbayev, 1996: 77).

Eğer Kazak beşiği söğüt veya akağaçtan yapılırsa, onun köşesi kıvrımlı, çamdan yapılırsa dik olur. Genellikle beşikler kıvrımlı köşeli olur. İlk önce beşiğin iki başını tamamen akağaçtan veya söğütten kıvrılarak ya da çamın dört parçasından yay şeklinde yapılır ve onların ortasına bir sopa koyulur ve iki ucu dibiyle birleştirilir. Bundan sonra yay şeklindeki kıvrımlı parçaları birbirlerinin karşısına yerleştirip, arasını iki uzun sopayla birleştirilir. Bu sopaların üstüne tahta döşerler ve tübek yerleştirecek yeri çember şeklinde keserler. Yay şeklindeki iki parçayı bir sopa daha birleştirir ve ona ‘arkalık’ derler. Beşiğin parçaları yapıştırıcı ve tahta çivilerle birleştirilir, bu yüzden onu sallayınca ondan gıcır sesleri çıkmaz. Beşiğin iki kenarının da uçlarını kıvrımlı sopayla birleştirmek, çocuğun rahatsız olmadan uyumasını sağlar. Arkalık beşiğin perde işlevini gören battaniyeyi onun yüzünden uzak tutar, sallarken tutucu olur. Ayrıca oraya çocuğun oyuncakları ve nazarlıklarını da asarlar. Çocuk uyanıkken oradaki oyuncaklarla oynayabilir. Bunun için çocuğun kollarını serbest bırakırlar (Argınbayev, 1996: 76-77). Buradaki beşiğin özelliklerine baktığımızda, Kazak halkının beşiğe ne kadar değer verip çocuğun rahat bir şekilde büyümesine önem verdiği görülmektedir. Bu önem Türk dünyasında da görülmektedir. Çünkü beşik Türk halklarının ortak değerlerinden birisidir.

Kazak halkı bebeği yatırıp, sardıktan sonra beşiği 7 eşya ile kapatırlar. Her kapatılan eşyanın kendine özel bir anlamı var. Ben şimdi size bunları anlatayım: Mesela öncelikle battaniye, sonra şapan, kebenek, ton (bunların hepsi, Kazak paltolarının çeşitleridir). Sonra üzerine dizgin veya kamçı gibi şeyleri koyarlar. Ton ve şapan, çocuğun millete karşı düşünceli olması; dizgin, onun çabuk büyüüp, ata binmesi; kebenek ve kamçı, ülkesini koruyan cesur kahraman olması dileğidir (Omarhanov, 1946).

Bizler şümek (idrar kabı) ve tübeği olan beşik hem kuru hem temiz olur diye düşünürüz. Beşik çocuğun rahat uyumasını sağlar ve onun anneden ilk ayrılışıdır. Çocuğu bezle sararken iki kolu ve iki dizinin arasına yumuşak kumaş parçası veya özel küçük yastıklarını koymak bebeğin terlemesinden ve kızarmasından korur. Tabii, kol ve ayakların sıkı sarılması çocuğun vücudunun rahat büyümesini engelleyebilmesine rağmen biz Kazaklar beşiği göçebe yaşamının büyük sanat başarısı olarak görmekteyiz. Ama beşikten çıkarılan çocuğun kolunu ve ayaklarını germek ve onlara yağ sürmek çok iyi ve faydalıdır; sonuçta onun kemikleri hızlı büyür ve kan dolaşım sistemi iyi çalışır (Joldıbayeva, 1959).

Birilerinden alınmış veya yeni yapılmış beşikteki çocuk ölürse onu bir daha asla kullanmazlar. O beşiği çocuğun mezarının yanına götürürler (Jumabekov, 1976).

Kazak halkı birilerinden alınmış veya yeni yapılmış beşiği kullanır. Biz bu kullanma esnasında beşikteki çocuk ölürse bir daha asla bu beşiği kullanmayız. O beşiği çocuğun mezarının yanına götürürler (Sundetova, 1948).

Beşik toyuna tüm komşular davetlidir. Gelinin anne babası, akrabaları gelir ve beşik getirirler. Sonra çok çocuk sahibi olan iki nine bebeği alırlar ve beşiğe koyarlar. O vakit beşik jırı (ninni, şarkısı) söylenir. Sonra iki nine beşiği satıyoruz diye beşik satma geleneğini yaparlar. Sonra o beşiği bebekle beraber evin bir üyesi iki nineye para vererek satın alır. Kaç para verse de iki nine almalı. Sonra iki nineye altın saat veya elbise hediye etse de olur. Nasıl bir hediye verileceğine ev sahibi karar verir (Sersenova, 1975).

İlk çocuk için nağaşları tarafından getiren bu beşik Kazak halkı tarafından diğer çocukları içinde bir mirastır. Bu yüzden Kazak halkı beşiği uzun süre saklar ve

evlatlarına miras olarak verir. Beşiğin kazayla kendi kendine kırılmadığı sürece onu atmak veya yakmak yasaktır. Mesela, Bayanavıl mahallesinde yaşayan Kadir Bayjanov'un evinde 19. yüzyılın ortasında doğmuş ağabeyi Karabay için yapılmış beşik hala duruyor. Karabay, Mirzabek'in altı çocuğunun ilkidir. Bu beşiğe onların hepsi yatmıştı. Bayjan da evin en küçük çocuğu olduğu için beşiği alıp oraya üç çocuğunu yatırmıştı. Ondan sonra beşik Şadır'ın olup, oraya onun beş çocuğu yattı. Demek şimdi bu beşiği Kadir'in torunları kullanıyor. Bu beşik, onlar için bir anıt gibidir (Argınbayev, 1996: 75). Buradan da görüldüğü üzere beşik bir miras olup ailenin çocuklarını büyötmektedir.

Çocuğu beşiğe koyma onun ilk törenidir. Beşik toyuna çağırılan akraba, eş-dost ve köyden kişiler beşik toyuna gelirken eli boş gelmez ve yanlarında bir şeyler getirirler. Çocuğu beşiğe ilk koyacak olan kişi toplumda belli iyi ve hünerli özelliklere sahip kişilerden seçilir. Çünkü Kazak halkında çocuğu beşiğe kim koyarsa ona benzeyeceğine dair inanış yaygındır. Bu kişi yanında bir iki yardımcı kişi ile beşiği hazırlar ve çocuğu beşiğe geleneksel yöntemlerle yatırır. Çocuğu beşiğe yatırmadan önce adapsan (yüzerlik oto) ile tütsülerler. Böylece çocuğun ilk yatağı kötü ruhlardan temizlenmiş olur. Daha sonra beşiği satma ritüelini gerçekleştirirler. Birisi beşiği alıp kaçar ve bir başka kişi de o beşiği para verip satın alır. Beşiğe koyma geleneğini yapan kişiye çeşitli hediyeler aile tarafında verilir. En sonda oradaki büyük kişiler dua eder ve böylece çocuğun beşiğe koyma törenini gerçekleştir (Kabılbayeva, 1975).

Besik toy, Kazak halkının esas düğünlerinden biridir. Beşik düğünü bebeğin kırkıncıdan çıkarıldığından sonra yapılır; bu düğüne sadece kendi tarafındaki ve dünür tarafındaki kızlar ve kadınlar davet edilir. Düğüne baba tarafı beşik getirir ve bebeğin babaannesi torununa özel beşiğin eşyalarını (yastık, mendil, döşek, battaniye) hazırlar. Beşik ile beraber düğüne dünürlere özel hediyeler getirilir. Bir kadın hediyeleri ve beşiği göstermeden önce "körimdik" sorar. "Körimdik", ilk görülen iyi bir şeye verilecek hediyedir. "Körimdiki" saygıdeğer, çocukları var bir kadın verir ve sadece o anda beşik gösterilir. Sonra "tıştıma, tıştıma" ritüeli yapılır. Bu için beşiğin kap koyulacak deliğinden şekerler, kurutları "tıştıma, tıştıma" diye söyleyerek geçirirler. Gelen misafirler ise beşiğin altından düşecek şekerleri, kurutları avuçlarını yayıp aldılar. Çok yakında evlenen, çocuklu olmayı isteyen kadınlar "ben de bir gün böyle çocuğumun

besik toyunu yapayım” diye mutlaka bu şekerlerden yerler. Sonra beşiğe bebeği babaannesi koyar ve tümü bebek için ninni söylerler. İki taraf da birbiri için getirdiği hediyeleri verirler. Şimdi bu gelenek kafede veya lokantada yapılır (Sarsenbayeva, 1979).

Biz boş beşiği sallamayız ve açık bırakmayız. Bir de biz beşiği elle sallarız. Ayakla sallamak olmaz. Çünkü Kazak halkı için beşik kutsaldır. Bütün bunlardan sonra beşik kullanılıp işi bittikten sonra temiz ve düzgün bir yere güzelce sarıp sarmalayıp koyarız. Çünkü beşik bizim için kutsaldır. Bebeği kundakladığımız zamanda onun ayak ile ellerinin dümdüz ve güzel olması için çocuğu beşikte güzelce kundaklarız. Çocuk beşiğe yattığında altına küçük yastık koymak gerek. Bir de çocuğun başını da doğru koymalıyız. Biz beşiğe koyduğumuz bebeğe her açıdan dikkat etmeye çalışırız. Bu yüzden annelerde bebeklerini beşiklerinin her iki tarafından da emzirmeye gayret eder. Çünkü tek taraftan emen çocuğun boynu eğri olabilir (Abdukamalova, 1946).

Çocuğu beşiğe toplum tarafından saygı gören, gelenek ve görenekleri bilen, çok çocuk ve torun sahibi tecrübeli kişilere koydururuz. Bunun için bu kişiye beşik toyundan önce haber veririz. O kişi de beşik toyunda beşiğe konulacak bütün eşyaları alıp gelir. Çocuğu beşiğe yatırdıktan sonra erkek çocuğun yanına kitap, kız çocuğun başının yanına ayna koyar. Beşiğin üstüne de dedesinin giyimlerini, büyükannenin giyimlerini koyarız. Bunları koymamızdaki maksat çocuğun uykusunun rahat olması içindir (Ospanova, 1970).

Beşikte uyuyan bebeğin korkmaması için onun baş tarafına bıçak, nazarlık, baykuş tırnağını, beze sarılmış kurdun safra kesesi ya da farklı değerli taşlar asarlar. Bunların hepsi bebeği nazardan, şeytan ve cadılardan korumak içindir. Genellikle beşikteki çocuğu, mümkünse yalnız bırakmamak lazım. Eğer çocuğa bakacak kimse yoksa onun yastığının altına bıçak koyup, ışıkları açıp giderlerdi (Baytıgayeva, 1965).

Beşik düğününe tüm komşular davetlidir. Gelinin anne babası, akrabaları gelir. Ve beşik getirirler. Sonra çok çocuk sahibi olan iki nine bebeği alırlar ve beşiğe koyarlar. O vakit beşik jırı (şarkı) söylenir. Sonra iki nine beşiği satıyoruz diye “beşik satma” geleneğini yaparlar. Sonra o beşiği bebekle beraber evin bir üyesi iki nineye para vererek satın alır.

Kaç para verse de iki nine almalı. Sonra iki nineye altın saat veya elbise hediye etse de olur. Nasıl bir hediye verileceğine ev sahibi karar verir (Kırkımbayeva, 1946).

Beşiği gelinin annesi alıp gelir. O beşiğin altından “tıştıma-tıştıma” diyerek oradaki çocuklara şeker ve tatlılar verir. Önceden beşiği adıraspan (çörek otu) ile tütsüler kötü ruh ve kötülüklerden temizlerdi. Bu şimdilerde biraz yapılamamaya başladı. Uykusu uzun ve rahat olsun diye üzerine dokuz kat kumaş ile kapatır. Beşiğin iki tarafında da çok çocuklu kişiler olur ve çocuğu beşiğe onlar koyarlar. Beşiğin başına veya yastığının altına kız çocukları için ayna ve tarak konur. Erkek çocukları için kitap koyulur. Beşiği sağ ve sol tarafa doğru salladığında oradaki herkes “on ba on” diyerek eşlik eder. Bu sırada beşiğin tepesinden şeker ve çikolatalar dökülür. O dökülen tatlılardan ilk olarak üç erkek çocuğa ve üç kız çocuğa verilir. Ondan sonra orada oturanlara sizlere de jugustu bolsun “sizlere de nasip etsin” diyerek dağıtır. Buna “Tıştıma” deriz. Beşiğe çocuğu koyduktan sonra uykusu rahat olsun diye beşiğin üstüne dokuz farklı kumaş koyarız. Dedesinin şapanını (kaftan), büyükannesinin de köyleğini (hırka, yelek) koyarız. Daha sonra çocuğu kötü ruhlardan ve onun korumak maksadı ile satın alma geleneğini gerçekleştiririz. Beşiğin üstüne oturup veya onun alıp kaçarak beşiği evdekilerden birisine satarız. Bu satın alma ritüelinde, kumaş, para ve altın vererek bu işlemi yaparız (Kanayeva, 1953).

İlk olarak çocuk doğduğunda erkek tarafı misafir çağırıp gerekli eşyaları alır. Eski zamanda dört adam varırdı. Bunlardan birisi beşik, birisi oyuncaklarını, birisi giysilerini alırdı. Beşik toyunda yemekler hazırlanıp yenir. Şimdi bu âdet günümüzde toyhanelerde kutlanan bir toy oldu. Geleneğimiz değişti. Eskiden dediğim gibi evde belli kişilerin geldiği küçük bir kutlama âdetiydi. Günümüzde ise beşik toyuna palto dokuz, dokuz ayak giyim götürürüz. Bu giyimlerin içinde hem kışlık hem de yazlık çocuğun bütün giysilerinin hepsinden olur. Günümüzde dedim ya çok değişti baksana şimdi meyvesine kadar hepsini alıyoruz ve büyük toy gibi kutluyoruz. Bunlardan kimisi evde kimisi de kafede yapıyor. Ekonomik durumlara bağlı diyeceğim ama artık o da değişiyor. Bizim Kazak halkında her gün toy oluyor. İşte nedeni bu çünkü herkes zengin olsun fakir olsun bir yarış içindeler. Çocuğu beşiğe koyan kişiye giysi verilir veya orada giydirilir. Bu da o kişiyi razılıklarını bildirmenin bir göstergesidir. Son olarak da kaçtık kaçtık alıp gidelim diye söyleriz ve oradakilere alan var mı diye sorarız. Ondan sonra da

evin sahibi beş bin tenge (Kazakistan para birimi) birisine beş bin tenge de diğer kişiye vererek beşiği ve beşikteki çocuklarını satın alır. Eskiden bu beşik toyuna sadece kadınlar geliyordu ama şimdi o da değişti erkekler de geliyor (Duysenbayeva, 1946).

Kazak beşiklerinin iki kenarında ve arkasında kızdırılmış demirle basarak yapılmış işlemler sık bulunuyor. Bu da ateşe ibadet etmenin bir türüdür. Beşiğe nakışları genelde oraya bebeği ilk kez yatırırken veya hasta olduğunda çizer. Çoğunlukla nakışlar kızdırılmış kısıkaçla çizer (Jorabekova, 1963).

Beşikte uyuyan bebeğin korkmaması için onun baş tarafına bıçak, nazarlık, baykuş tırnağını, beze sarılmış kurt safra kesesi ya da farklı değerli taşlar asarlar. Bunların hepsi bebeği nazardan, şeytan ve cadılardan korumak içindir (Tajtenova, 1949).

Beşik toyuna kız tarafı hazırlıklarını yapar ve beşiğe alıp gelir. Çocuğu beşiğe halk içinde ahlaklı, torun sahibi, eli hünerli ve karakteri düzgün kadınlardan seçeriz. Çünkü biz çocuğun o kişiye benzeyeceğini düşünürüz. Çocuğu beşiğe yatırdıktan sonra başına erkek çocuksa kitap, kız çocuksa ayna koyarız. Yastıklarının altına çocuğun tuvaletini yapması için küçük boru şeklinde bir eşya koyulur. Beşiğin üstüne ise annesi ve babasını giyimlerinden koyarız. Çocuğun uykusu güzel olsun diye (Abdullayeva, 1938).

Beşiğin takılarını mümkün olursa her çocuğa göre değiştirip yenilerler. Beşik boyutuna göre kustösek (tüylerden yapılan yorgan) ve onun üzerine iki kat jörgök (bebek bezi) döşenir. Ayrıca bebeğin dizlerinin üzerine koyulan küçük yastıklar, yün veya tüylerden yapılır. Kullanılmadan önce içine kül veya kum koyulan tübek bebeğin tuvaletidir. İdrarın beze değil tübeğe koyulması için büyük koyunun uyluk kemiğinden yapılan şümeğe işe yarar. Kemiğin ince tarafında delik yapıp, ikinci kenarı kesilip yuvarlanır. Şümeğin uzunluğu 10-12 santimdir. Tübeğindeki kül çocuğun bezi değiştirildiği her defada temizlenir, bu yüzden o hiçbir zaman kötü kokmaz. Beşiğin üzerini kışın yün battaniyeyle, yazın ince battaniyeyle kapatırlar (Argınbayev, 1966).

Çocuklarla ilgili şiirlerin en değerlisi ninnilerdir. Ninni türünün en güzel örneklerini Divayev toplayıp bastırmıştır.

Nini ninni bebeğim
 Ak beşiğe yat bebeğim
 Ağlama bebeğim ağlama
 Kemik kırıp vereyim
 Baykutan kuşunun kuyruğunu
 İpe takıp vereyim
 Ninni, ninni kar tanem
 Koyunun yünü kalpağım.
 Başkası için kötü olsa da
 Benim için kar tanemsin.

diyerek başlayan şiirler içerikleri ve dili açısından çok değerlidir. Şiirlerde, anne beşikteki oğluna dağda elma toplatır, onu kızlara veririr. “Altına terlik sereyim, üstünü köpçükle örteyim, düğüne giden anneni, nerede arayıp bulayım.” satırları şaka yollu söylenmiştir.

Gece gündüz uyumadan
 Geceleri at besleyip
 Atları düşmanlardan koruyup
 Delikanlı yiğit mi olacaksın?
 Başına kalpak giyip
 Düşmanlara meydan okuyup
 Cesur kahraman mı olacaksın?
 Ellerin hünerli
 Usta mı olacaksın?
 Güzel konuşan
 Söz ustası mı olacaksın?-

Bu satırlarda beşikteki çocuğun geleceğini yorumlama, onun nasıl bir yiğit olarak büyüyeceğini merak etme konuları işlenmiştir. Türkü, şarkı söylemek, ezgi çalmak çocuklara estetik eğitim vermenin en başlıca tekniğidir (Konıratbayev, 1991: 49).

Günümüz değişim ve dönüşümler neticesinde çocuğu beşiğe yatırma geleneği de değişmektedir. Eskiden beşik törenleri evlerde akraba ve dostlarla yapılırken şimdilerde büyük bir düğün niteliğine dönüşmüş durumdadır. Kazak halkı beşik töreni için toyhaneler kiralamakta ve büyük eğlenceler eşliğinde kutlamaktadır. Bu gelenekte zaman içerisinde değişime uğramış ve bir toplumsal yarış haline gelmiştir. Çünkü Kazak halkının geleneksel yaşamında toysuz gün neredeyse yoktur. Bunun sebebi eskiden evlerde kutlanan ve gerçekleştirilen bu gibi kutlamalar şimdilerde toyhanelerde yapılmaktadır. Bu kutlamalar bazen bir düğün coşkusu ve hazırlıkları gibidir. Beşik toyu için toyhaneler kiralanır, yemekler hazırlanır ve şarkıcılar tutularak tam bir düğün eşliğinde kutlamalar yapılır. Eskiden beşik toyuna gelen kişilerin sayısını günümüzdeki ile karşılaştırdığımızda ardaki farkı ve değişimi görebiliriz. Bu değişim eskiden verilen hediyelerin değişerek günümüzde de daha çok para ağırlıklı olduğu görülmektedir.

3.3.8. Ad Verme

Ad verme geleneği, insan hayatında önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu sebeple geçiş dönemleri içerisinde doğum olayında ad verme ritüeli farklı bir öneme ve yere sahiptir. Türk dünyasında yeni doğmuş çocuğa verilen adın niteliği, veriliş biçimi o toplum hakkında bilgiler vermektedir. Ad, insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirleyen bir simgedir (Örnek, 1979: 11). Çocuğa ad koyma ritüeli çocuğun geleceğine etki edeceğini düşünülmesi ve halk arasında onun geleceğinin kaderini belirlemede etkili olacağını düşünülmesinden dolayı önemli bir pratiktir. Verilecek olan ad ile çocuğun geleceği, kaderi, toplum içerisindeki yeri gibi durumlara etki edeceği düşüncesi yaygındır. Çocuğa verilen isim ile özdeşleşmesi bağlamında çocuğun ismi gibi yaşayacağı inancı Türk dünyasında yaygın bir düşüncedir.

Her toplum kendi geleneksel yaşam ve düşünce dünyasına göre çocuklara ad verme gelenekleri vardır. Bu yüzden çocuklara verilen isimler onların toplum içerisindeki yaşam biçimini, düşünce tarzını, sosyal değer yargılarını ve halkın çocuğun geleceğine

etki edeceğine düşündüğü dini adlar koyulur. Türk kültüründe ad verme ritüeline baktığımızda bu tek başına bir şölendir diyebiliriz. Türk halklarında isim verme sebeplerine bakıldığında bunlar dini, milli, yerel, tarihi kahramanlar vb. daha birçok çeşitli durumlardan esinlenerek verilmektedir.

Kişi adları bir milletin dil, folklor, tarih ve kültürü açısından büyük önem taşır. Türk kişi adları çok uzun bir tarih boyunca, bulunduğu coğrafyaya ve yaşattığı töreye göre farklı şekiller göstermiştir. Türklere güçlü hayvanların, güzel görünüşlü, uysal hayvanların, şehirlerin ve ülkelerin, nehir, göl ve denizlerin, kavimlerin, yönlerin, bitkilerin, değerli madenlerin, gök cisimlerinin ve renklerin adları ile kurulmuş kişi adları verilmiştir (Gülensoy, 1994: 3).

Türk ad verme olayının morfolojisini oluşturan aşamalardaki olgular “fonksiyonel yöntem” yardımıyla incelendiği zaman, laik ve dinsel olanların sihirsel sistemlere göre işlendiği görülebilmektedir. Bebeklere verilen kutsal ad ve kutsal ay adlarının, sihrin “temas prensibi” uyarınca bebeğe geçerek ona mutluluk getirmesi ya da onu büyük bir adam yapması gibi veya çocukları yaşamayarak ölen bir ailenin doğan çocuklarına “Yaşar” adını takmakla onun önceki çocuklar gibi ölmeyerek yaşayacağı şeklindeki inançlar aslında, sihrin temas prensibinin işlemesinden başka bir şey değildir. Çünkü burada Yaşar sözcüğündeki yaşama gücü, çocuğa temas yoluyla geçmektedir. Hep kız çocukları olan bir ailenin, erkek çocukları olması için, son doğan kız çocuğuna “Döne” adını takmaları da sihrin aynı prensibinin bir sonucudur. Burada bütün yaptırım Döne adının anlamından gelmektedir. Döne adı, sürekli kız olma şeklindeki olguyu ters çevirmekte, sonuçta erkek çocuk dünyaya gelmektedir. Morfolojinin aşamaları, bu konudaki sayısız örneklerle doludur (Acıpayamlı 1987: 14).

Türk kültüründe ad verme köklü bir geçmişe ve önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple “Eski Türklerde de adın gerçek ve kutsal olduğuna inanmak ve yeni doğan çocuğa ad koyma merasimi yapmak gibi bir gelenek vardı. Bu gelenek günümüze kadar devam etmiştir. Meselâ, çocuğa ad koyma merasiminde bebeği beyaz bir keçeye sararak keçe ile birlikte kapı eşliğinden üç, yedi veya dokuz defa geçirirlerdi. Bu, bebeğin hayatı boyunca ak (temiz) ve uzun ömürlü olmasının dilendiği anlamını taşırdı. Çocuğu olup kısa bir müddet sonra çocuğu ölen anne babalar, çocuğu erkekse çocuğuna “Tanrı nazarı

değdi.” zannedip, daha sonra doğan erkek çocuklarını Tanrı nazarından korumak için yemekli merasim yaparak çocuğun adını “Niyazi”, “Kepek”, “Ağırıcı”, “Satılmış” gibi adlarla değiştirirlerdi” (Abdurrahman, 2004: 125).

Türk toplumunda ad koymada en etkili faktörlerin başında din gelmektedir. Ad koyma tercihini İslâmi unsurlar da etkilemektedir. Çocuklara Allah’ın ve Peygamber’in sıfatları, Kur’an-ı Kerim’den seçilen isimler, dört halife ve diğer din büyüklerinin, evliyaların isimleri verilmektedir. Hz. Muhammed’in “Siz kıyamet gününde isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, öyleyse isimlerinizi güzel yapın.” hadisi çocuğun geleceğinin koruma altına alınmasında yönlendirici etkiye sahiptir. Kumuklarda çocuğa, ismi ulu bir adam, Avarlarda baba veya dede, Balkarlarda yaşlılar, Kırım da mollalar, Uygurlarda mollalar veya imam verir. İsim, çocuğun sağ kulağına okunmak suretiyle, Kırım Türklerinde doğumun üçüncü gününde, Tacikistan Tatarlarında kırkı çıkmadan, Azeri, Nogay, Karaçay ve Balkarlarda bebek beşiğe konduktan 1-2 hafta sonra verilir. Uygurlarda ad koyma üç veya yedi gün sonra yapılır. Ad koymaya büyükler veya imam davet edilir” (Rahman, 1996: 98).

Türk kültüründe ad verme geleneklerini tarihi kaynaklardan da görmekteyiz. Türk destan geleneği bağlamında bir kahramanın ad alabilmesi için bir yiğitlik göstermesi gerekmektedir. Bu sebeple geçici olarak aldığı adla belli bir yaşa kadar yaşamını sürdüren kahraman artık gerçek adını almak için hazır olduğunda bir kahramanlık göstergesi sonucunda yeni bir ad alır ve bu da onun yeniden doğuşunun ilk adımıdır diyebiliriz. Bu ad alma ile kahraman artık farklı bir statüde olacaktır. Bu değişim ve ad vermeye Oğuz Kağan Destanından örnek verecek olursak;

Türkler doğan çocuğa, hemen ad vermezlerdi

Bir yaşına girmeden, ona ad seçmezlerdi

Büyük toy yapılırdı, eski Türk âdetince

Öyle ad seçilirdi, çocuğun kudretince

Kara-Han atlar kesti yurdum şen olsun diye

Çağırdı hep Türkleri, bir ad bulunsun diye,

Oğlancuk birdenbire, “Adım Oğuz’dur” dedi

Beklemedi kimseyi, kendi adını verdi (Ögel, 1989: 159).

Türk kültüründe çocuklara ad verme geleneği geçmişten günümüze kadar gelen çocuğun hayatındaki önemli törenlerden birisidir. Ad verme geleneği töreni bazı halklarda çok eğlenceli yapıydı. Genellikle ad vermek için aksakallı, yaşlı akraba ve dini hizmetlileri davet edilirdi. Ad çocuğun doğduğu duruma, çevreye, ebeveynlere, onun önemli özelliklerine vs. verilirdi. Kitabı-ı Dede Korkut’ta eski Oğuzların ad verme merasiminde halkın bilge kişisi olan aksakalı, müdrik yaşlı ozan baba boy boyladı, soy soyladı. Dirse hanın oğlu Buğac, Gam Böre’nin oğluna Bamsı Beyrek adını verdi. Dede Korkut Kitabındaki örnekten de görüldüğü üzere bir kişi ad alabilmek için yapmış olduğu yiğitliğe göre ad alıyor (Yoloğlu, 1999: 91-92).

Yukarı Türk kültüründe ad alma örneğinde de gördüğümüz gibi bir çocuk ad almak istiyorsa bir kahramanlık göstermesi gerekir. Ama bu durum gelişmezse yani ad alamama durumu da olabilir. Bu açıdan bakıldığında Türklerin tarihten günümüze kadar ad vermeye ilişkin pratikleri incelendiğinde eski Türklerde çocuğun ad almaya layık bir iş yapmayı başaramaması durumunda ona ömür boyu adsız denilebileceği ifade edilmiştir (Köksal 1984: 133). Bu durumun en güzel örnekleri Dede Korkut hikayelerinde görülmektedir. Bununla birlikte çocuğu kötü ruhlardan ve kıskanç gözlerden korumak maksadıyla da ‘Atsız’ isminin verildiği görülmektedir (Sümer, 1985: 23-27). Bunun yanında Türk kültüründe Şamanizm inancının da etkisi ile ‘Güneş, Ay, Yıldız, Dağ, Deniz, Yıldırım, Şimşek, Çınar, Gök’ gibi koruyucu iyeleri temsil eden unsurlarda çocuğa ad olarak verilerek, onu kötü ruhlardan korumak amaçlanmıştır (Seyidov, 1980: 65-70). Çocuğa verilecek adın seçilmesinde; çocuğun doğduğu gün, ay, mevsim, doğum yapılan yer, doğduğu sıradaki olaylar, kimi kişilere karşı duyulan hayranlık, şükran, minnet duyguları, ailenin ekonomik durumu ve önceki kardeşlerinin yaşayıp yaşamadıkları vb. etmenlerin etkili olduğu görülmektedir (İsmail, 2002: 184).

Bu törenlere baktığımızda ad verme toyunun Türk dünyasının önemli kutlama törenleri arasında yer aldığını görmekteyiz. Türk kültüründeki destanlara bakıldığında o çocuğa boy veya topluluktaki saygın, tecrübeli ve bilge bir kişi tarafından göstermiş olduğu kahramanlığa göre ad verilirdi. Bu addan önce çocuk geçici bir ad alır ve ergenlik

çağına veya belirli bir yaşa gelince gerçek adını alır ve toplumdaki statüsünü belirlerdi. Bu durumu hakkında insan ve adının ve ruhunun özdeşleşmesini analiz eden Y. S. Novik, bu olayın ruh ile inançlar çerçevesinde değil, toplumun yeni üyesinin sosyal statü simgelerinin verilmesi ile ilişkili törenler çerçevesinde ele alınması gerektiğini savunmuştur (Lvova, vd., 2013b: 186).

Eski Türklerde çocuklara doğduğu sırada, çevrelerinde gördükleri eşyalardan, beğendikleri insanlardan veya o sıralarda olan olaylardan birinin adının verirlerdi. Örneğin; Güneşin doğduğu sırada dünyaya gelenlere Gündoğmuş, Güngördü, Akkoyaş, Akgün gibi isimler verilirken; kurtların köyleri bastığı sırada doğan çocuklara Kurt, Kurtgeldi, Kurtbağ, Börübeg, Börübay gibi isimler verilirdi (İvgin, 2000: 143).

Türklerde ad verme geleneği İslamiyet öncesi ve sonrasında farklılıklar gösterir. İslamiyet'in kabulü ile Türklerdeki ismin "gerçek ve kutsallığa" inanma anlayışı ile "İslam Akideciliği" birleştirilerek kuvvetli bir gelenek haline gelir (Abdurrahman, 2004: 129).

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra kendi adının arkasına memleketinin ve milletinin adına da eklemek suretiyle memleketine ve milletine olan sevgisini ifade etmeye başladılar. Mesela; Mahmud Kaşgarlı, Ahmet Yükneki, Ahmet Yesevi gibi. İslamiyet'ten önce ise bunun aksine, insanlar kendi memleketi, milleti ve kabilesinin adını kendine ad olarak seçip vatan millet sevgisini bu şekilde ifade ederlerdi. Mesela; Tarım, Talas, Semerkand, Taşkent, Buhara, Bağraş, Buğda, Sayram, Oğuz, Oğuz Kağan, Türk Türk Kağan, Uygur Şahkulu, Uygur Beg, Uygur Kağan, Yağlakar Bilge, Kogursu Altun, Kasar Tekin, Basmlı Tekin, Sarığ Tatar, Kara Yağma ve Kara Tatar, Kıpçak...gibi. Uygurlarda "Uygur" denilen bu etnik ad, kişi adı olarak İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir. Tarih-i Reşidi adlı eserde Ali Şiir Nevaî'nin babasının adının "Kiçikkine Uygur Bahşı" olduğu zikredilir. Bundan başka Tarih-i Hanî adlı eserin yazarına da "Uygur Bahşı" diye lakap konulmuştur (Baytur, 1991: 928)

Tatar bebeğe isim, doğduktan birkaç gün sonra verilir. Yeni doğan bebeğin uzun süre isimsiz kalmasına iyi bakılmaz çünkü o zaman bebeğe ismi şeytan verir diye inanılır. Bebeğe isim vermek için eve molla ve saygıdeğer akrabalar, komşular davet edilir. Bebeği mollanın ve misafirlerin huzuruna genelde yastığa yatırıp çıkarırlar. Molla,

Kuran-ı Kerim'den ayetler okur ve bebeğin her iki kulağına ezan okuyarak ismini tekrarlar. Bebeğe isim verme merasimi molla haricinde bebeğin dedesi veya babası tarafından da verilir. Tatar Türklerinde, aile büyüklerinden birisinin ismini koyma pek yaygın bir adet değildir. İki isim koyma da nadir rastlanır. Bir inanca göre ismin gizli önemi vardır ve isim, insanların ömrüyle yakından ilgilidir. Tatarlarda, İslamiyet'ten önce kız çocuklara daha çok Gök cisimleri (koyaş, Yıldız, Çulpan, Zöhre, Aybikā), bitki-çiçekler (Ence, Çäçäk, Aygöl), kuşlar (Sanduğaç, Karlığaç) ile ilgili isimler verilmişti. Erkek çocuklara da Gök cisimleri, madenler, doğa ve yırtıcı kuşlarla ilgili isimler yakıştırılmış (Aydar, Urman, Timer, Almaz, Laçın, Bulat). Fakat Tatar Türkleri, çocuğa gök cisimlerinden seçilen isimlerin ağır geleceğine ve çocuğun kaderinin, şansının zor olacağına inanırlar (Çetin, 2009: 74).

Tuvalarda genellikle çocuğa bir hafta sonra isim verilirdi. Bu zaman aksakal akrabalarından birisi övgülü sözler söyler, çocuğa hayır dua ve isim verirlerdi: Kan-ool (polad, sert oğlan) Koveymaa (bol, eliaçık) vs. Ailede çocuklar tez-tez ölürse, ölümü şaşırtmak için ş amanın önerisiyle çocuğa Bagay-ool (pis-oğlan), Hırlıg-ool (Kirli oğlan) Karakız (Gara-gız) vs. isimler verilirdi. Çocuk doğduğunda veya kadın hamile iken lama astrologlara fal baktırılır, eğer falda çocuğa kötü gelecek gözüktürse bazen erkeğe kız kıza ise erkek ismi verirlerdi. Hakas geleneğine göre isim verme merasimi (pala toyı) çocuk doğduktan üç gün sonra yapılırdı. O gün koyun keser, süt arağı araka yaparlardı. Toplantıda (mecliste) ebe araka döker misafirler ise araka tenceresine çocuğun dişleri çabuk çıksın diye para, yüzük, boncuk atarlar. İsim verme merasiminde büyük inek veya at bağışlarlar. Buna “haro” denilir. Çocuk büyüdüğünde ana hayvan bağışlayanlara yenisini verir. Eğer erkek çocuksa yaşlılar ona üç ok (uh) verirler. Silah

sarkral anlamı taşıyor. Hakas folklorunda yiğitlerin ok dolu sadaglarını değiştirdiklerine şahit oluyoruz. “Atın birbirinden ayrılmayan kulakları, ineğin iki boynuzu gibi ayrılmaz olalım.” O erkek öldüğünde annesi, tabutuna ruhu suçluyu vursun diye ok koyar (Yoloğlu, 1999: 95-97).

Uygur Türklerinde bebek doğduktan 3-7 gün sonra isim verilir. Ad vermek için mahallenin büyükleri ve imamı çağrılır. Hoca sağ kulağına ezan sol kulağına tekbir getirerek isim koyar. Birisi çocuğu kaçırsın gibi yaparak sırtını ve ayaklarını sıvazlayarak

annesinin ayağının üzerinde yuvarlar. Bunun nedeni ayağı it gibi hızlı olsun, annesinin hizmetinde ömür boyu çalışsın diyedir (Öger, 2013: 49).

Altay Türklerinde; çocuğun adını ailedeki en yaşlı kişi verir bazen de eve ilk gelen kişi çocuğa ad koyar. Çocuğa ad veren kişiye anne ve baba tarafından çeşitli hediyeler verilir. Altay Türkleri çocuğun herhangi bir hastalığa yakalanmaması için de anlamı iyi olan Möñküley, Soloñı, Tañ Colmon, Sümer vb. adlar vermektedir. Eğer ailenin uzun bir süre sonra bir erkek veya bir kız çocuğu olursa; çocuğu nazardan ve şer güçlerden korumak için erkeğe kız, kıza erkek ismi verildiği görülmektedir. Ozoloy, Oray, Tuyka, Udaan, Erteçi, Ursu, Çarak vb. isimlerde çocuğun doğum yeri ve zamanıyla ilgili olarak verilmektedir (Dilek, 1996: 53).

Kırgız Türklerinde çocuğa konacak ad, doğumdan önce hazırlandığı gibi, doğum sonrası ve ad koyma töreni esnasında da belirlenebilir. Kırgızlarda çocuğa verilen önem ve bunlara duyulan sevgiden dolayı, çocuk ana rahmindeyken bile bazı adlandırmalar yapılır. Kırgızlarda hamileliğin üç ayına kadar çocuğa “Tuyukbay”, yedi aylıkken “İmırkay”, yeni doğmuş çocuğa ise “Nariste” denir. Yeni doğmuş çocuğa ad verme her toplumda olduğu gibi Kırgızlarda da sıradan bir olay değil, sorumluluk gerektiren bir iştir. Onun için bazı kutlama ve kutsamalar ile yapılır. Âdete göre, ad koyarken anne baba kardeşlerini, dostlarını ve köyün yaşlılarını çağırıp koyun keser, sofrta hazırlar gelenlere ikram ederler. Kırgızlarda çocuğa adını dede-ninesi, anne-babası, moldo veya ezan okuyan kişi verir. Herkes tören alanına toplanır. Anne ve babası çocuğu kucağına alarak ezan okuyan yanında ayakta durur. Ezan okuyan kişi abdest alır, kibleye döner, ellerini iki kulağının ardına götürüp “Allo Akbar” diye kuvvetlice bağırır (Polat, 2008: 102).

Karaçay-Balkarlarda; çocuğun ismi *beşik bölgen* âdetinin yapıldığı gün verilir. Çocuğun ismini yakın akrabalarından birisi koyar. Çocuğun isim tercihini anne ve babası yapamazken, genellikle kız çocuğa ismini babaannesi, erkek çocuğa da dedesi (babasının babası) verir. Geleneklere göre, çocuğa isim veren kişi isim verdiği çocuğa bir at hediye etmesi gerekir. Bu konuda “at tagan at beredi” (ad takan at verir) şeklinde bir atasözü de oluşmuştur. Karaçay-Balkar halkı hayvancılıkla geçindiği için, erkek çocuğa daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Bu yüzden kız çocukları çok olan aileler artık

kız çocuklarının olmaması için yeni doğan kız çocuğuna; Boldu (oldu), Burul (dön), Kızıtuvm (kız doğmasın) gibi isimler verirler. Hiç kızı olmayan aileler ise doğan son erkek çocuklarına Totar (durur), Kiçi Biy, Kiçi Batır gibi isimler verirlerken; eğer son çocuk kız olursa Bogah (değerli) adını verirler (Yıldız, 2000:158).

Kaşkay Türklerinde, çocuğun adını genellikle babası koyardı. Bazen de bebek doğduktan birkaç gün sonra bebeği görmeye gelen konu komşulardan birinin tavsiyesi üzerine de isim konulabilirdi. Bebeği görmeye gelen kadınlar bu konuda alınmış bir karar yoksa bebek için uygun gördükleri isimleri aileye söylerler. Bunun yanında bazen de çocuk adı konulurken herkesin önerdiği isim bir kâğıda yazılarak kura çekilebilir. Ya da bir aile büyüğünün adı konabilir. Ya da uşağın emmisi dayısı ısrarla bir adı istediğinde bu aile büyüğü reddedilmez ve onun talebi yerine getirilebilir (Karaaslan, 2010: 132).

Türkiye’de çocuğa ad verme ritüeline baktığımızda baba tarafının daha çok söz sahibi ve çocuğunun ismini de ailede büyüklerinin verdiğini görüyoruz. Doğan çocuk erkek ise dedesinin ismi, kız ise de babaannesinin ismi verilmesi geleneği yaygınlık gösterir. Fakat bu durum artık günümüzde aile yapısının değişmesi ve kültürel değişimlerin olması sonucunda günümüzde hem koyulan isimlerde hem de çocuğa ad verme geleneğinde söz sahibi genellikle anne baba olduğu görülmektedir. Toplumda bir ailenin soyu önemli bir durumdur. Bu soyun devamını da halk düşünce dünyasında çocuklara verilen isimlerle de yaşayacağına inanmaktadır. Bu sebeple doğan çocuğa dede ve babaannesinin ismi verilmezse toplum tarafından da ayıplanmakta ve yadırganmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kültürel değişimler sonunda da bu durum da artık değişmiş ve çocuğa aile büyüklerinin isminin verilmemesi ayıplanmamakta ve yadırganmamaktadır. Böylece anne ve baba çocuklarına modern isimler vermektedir.

Türkiye’de ad verme ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Denizli’de ad koyma töreninde çocuğun dedesi, babası ve namaz kılan yaşlı bir tanıdık, namazını kıldıktan sonra bebeği kucığına alır. Sağ kulağına ezan okur ve bebek için kararlaştırılmış adı kulağına üç defa söyler. Sol kulağına kamet getirir ve yine üç kez adını tekrarlar. Ev sahibi ad koyan kişiye küçük bir hediye verir. Genellikle bebeğe dedesinin ve babaannesinin adı konur. Denizli’de bebeğe adın ne zaman verileceği

farklılıklar gösterebilir. Örneğin Pamukkale'nin Karakurt köyünde çocuğun adının konulabilmesi için doğumdan üç ezan geçmesi gerekir. Çameli'de çocuğun adı doğar doğmaz konulmalıdır. Bunun yanında Irgalı'da, çocuğa ad koyma töreni çocuğun doğduğu gün veya yedinci gün yapılır. Bu törende çocuk için şükran kurbanı kestirip muhtaçlara dağıtılır (Çelepi, 2017: 240).

Çocuğa adı büyükbaba, dayı veya amca tarafından ikinci namazını müteakiben verilir. Çocuk, temiz kıyafet ya da beyaz kundak içinde eller üstünde tutulur. Sesli bir şekilde çocuğun sağ kulağına ezan okunur sol kulağına da kâmet getirilir. Çocuğun adı üç kez kulağına söylendikten sonra “hayırlı olsun” duasıyla ritüel bitirilir. Çocuğun annesi ya da ninesi çocuğa ad koyan kişiye beyaz işlenmiş bir havlu, seccade ve yünden örülmüş bir çorap hediye eder (Karaağaç, 2013: 67).

Afyon'da çocuk doğduktan birkaç gün sonra ad verilmektedir. Ad koymanın günü ve saati olmamakla birlikte bazı aileler, ad koyma gününü cuma gününe getirmeyi ve akşam namazı ile yatsı namazı arasına ad koyma işlemini denk getirmeyi düşünmektedirler (İvgin, 1987: 146).

Mersin'de ardı ardına kızı olan aileler erkek çocuk sahibi olmak için kızlarına Döndü, Döne, Yeter gibi isimler verirler. Çocuğu ölen aileler ise yeni doğan çocuklarına Dursun, Durhasan, Durmuş, Durdu, Duran, Yaşar gibi isimler koyar. Ad koyma işlemini ailenin en yaşlı erkeği üstlenir, bu kişi bebeğin sağ kulağına üç kere adını söyler. Çocuğun adını koyan kişiye havlu, mendil, gömlek gibi bir hediye verilir. Bazen ailenin durumuna göre altın da verilebilir (Kayalı, 2010: 60).

Diyarbakır ve çevresinde halk çocuğuna ad verirken bazı gelenekler çerçevesinde hareket eder. Bunlardan birisi de çocuğu olmayanlar ve doğan çocukları yaşamayanlar Sultan Şeyhmus Türbesi'ni ziyaret ederler. Dua edildikten sonra türbenin incir ağacından yedi tane incir alınır ve her gün bir tanesi yenir. Çocuk doğduktan sonra türbeye gidilerek bebek içeride bulunan beşikte sallanır. Erkek ise “Şeyhmus”, kız ise “Sultan” adı verilir. Adaklar yerine getirilir (Beysanoğlu, 1982: 7-8).

Taşeli bölgesinde çocuklara üç günlükken ad kulağına verilir. Abdest aldırılıp, banyo yaptırılır, kulağına ezan okunur. Çocuğun adı kulağına, üç kere annesinin ismi ile

okunur. Çocuklara Kur'an da geçen isimler ya da geçmişlerinin ismi konulur. Ailenin bütün çocukları kız olmuşa, son kız çocuğa Gülizar ismi verilir. Gülizar'dan sonra doğan çocukların erkek olacağı inanışı vardır ve çoğu zaman erkek olur (Kayabaşı, 2013: 80).

Anamur'da, çocuğun adı verilirken abdestli kişi çocuğun sol kulağına ezan, sağ kulağına kamet getirir, sonra adını üç kez çağırır ve uzun ömürlü olması için dua eder. Kutsal günlerde doğan çocuklara o günün adı verilir. Genelde çocuğa, Muhammed, Mustafa, Ahmet, Emine, Ayşe, Fatma gibi dini isimler, göbek adı olarak konulmaktadır. Çocuğa göbek adı olarak bu isimleri koymanın amacı, insanın öbür dünyada bu ad ile anılıyor olmasındandır (Kuzu, 2010: 50).

Güney Anadolu'da Türkmen oymakları arasında çocuğa ad verme âdeti ya doğumun ertesi günü veya haftası içinde yahut da iki üç, hatta altı ay sonra yapılır. Tören özellikle erkek çocukları için adeta bir düğün niteliğinde olur. O gün, çocuk evinde koyun, kuzu kesilir; yemekler pişirilir ve konu komşu çağrılarak ziyafet verilir. Ziyafetten sonra hoca tarafından, çocuğun kulağına ezan okunarak adı konulur. Konya ili içindeki Türkmenler arasında ise, ad koymak töreni için önce bütün hısım ve dostlar çocuğun evinde toplanır. Çocuğun babası yahut büyükbaba veya annesi kucağına alarak odada ortaya serilmiş olan bir halı seccadenin üzerine oturtulur. Ad koymak için çağırılmış olan köyün imamı-Kur'an'dan tefeülden - bir sahife açar; o ailenin ölmüşleri arasında yahut dışarıda iyi bir ün bırakmış olanlardan birinin adı ile ilgili sözler aranır, bunu bulduktan sonra kelimenin anlamını aileye anlatır. Çocuğun talihli olduğunu ve adda büyük bir kutsallık ve uğurluluk bulunduğunu söyler. Sonra, seçilmiş olan adı belli görenekle çocuğa verir (Kur'an'dan seçilen bu adlar örneğin "Taha, Yasin, Şekur, Mükrem" vs. gibi adlar olur) (Ülkütaşır, 1976: 72-73).

Kazaklar çocuklarına ad verme ritüelinde toplumun değer yargılarına ve verilecek adın manasına özellikle dikkat etmektedir. Bu sebeple Kazaklar çocuklarına gelişi güzel ad vermezler. Çocuğa ad verme şerefine ilk önce o beldenin büyüğü veya komşu ilçenin büyüğü nail olur. Bununla beraber tanrı misafirlerine (evde bir gece konaklayan herhangi bir yolcu) de bu şeref verilmiştir. Genellikle köyün imamı tarafından çocuğun kulağına ezan okunarak ona isim verilir. Kazak toplumunda ad verme çok önemli bir

iştir. Kazak çocuklara güzel, anlamlı isimler konulmasına özen gösterilmektedir. Çünkü çocuğun bahtına, şansına ve hayatına etki edeceği düşünülmektedir. Kazak halkı, çocuğa ismi gelişi güzel olarak değil, belli bir olayla ilgili olarak vermektedir. Verilen isimler, toplumların psikolojilerini, anlayışlarını, düşünce ve hayallerini temsil etmektedir. Mesela Kazaklarda Arman (hayal), Bakıt (mutluluk), Tilek (dilek), Mahabbat (muhabbet), Kayrat (gayret) gibi isimlerin verilmesi bunun göstergesidir. Bunun yanı sıra, çocuğun belli insancıl özelliklere sahip olmasını isteyen halk çocuğuna Jomart (cömert), Batır (bahadır), Adil (adil), Berik (sağlam), Serik (destekçi) gibi isimler de verilmektedir. Bir Kazak atasözü şöyle demektedir: “Teni güzel olan değil, tini güzel olan güzeldir.” Dolayısıyla, Kazaklar, kızlarının dış görünüş olarak güzel olmasının yanı sıra onun yumuşak, iyi kalpli olmasına, yani iç güzelliğe büyük önem vermişler ve bu isteklerini kızlarına verilen isimlerle ifade etmişlerdir. Mesela; kızlarına Jibek (ipek) ve Makpal (kadife) isimlerini veren Kazaklar, kızlarının bu yumuşak ve değerli kumaşlar gibi şefkatli, kadınsı ve nazik olmasını istemişlerdir. Sauile (ışın), Saltanat (tören), Karlıgaş (kırlangıç), Senim (inanç) gibi Kazak kız isimleri de özel anlamlar taşımaktadır (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000: 88-90).

Yeni doğmuş çocuğa isim vermek, Kazak toplumunun en çok düşünülen meselelerinden biridir, ama kıza ad vermek çok zor değildi, bunu annesiyle babası yapardı. Kazakların kızlara verdiği isimler erkek isimlerinden çok daha nazik, güzel ve telaffuz edilmesi kolaydı. Halk düşüncesine göre, kızlara o kadar da çok nazar değmezdi, bu yüzden onlara en güzel isimler verilir. Kız isimleri olarak gökyüzü dünyasının, güzel hayvanların, değerli taşların, pahalı kumaşların ve nadir bulunan bitkilerin isimleri kullanılır. Mesela, Ayman, Şolpan, Juldız, Kuralay, Totı, Marjan, Altınay, Kümis, Jibek, Makpal, Şınar, Ravşan, Kızgaldak vb.

Erkek çocuğa isim vermek büyük bir sorumluluktur. Bunu genellikle çocuğun babası, dedesi ya da köydeki yaşlı insanlar yapardı. Bazen yolda geçen birisine de yaptırırlar. Çocuğa genelde rahmetli büyük dedelerinin, kahramanların, bilge adamların ve şairlerin isimlerini verirlerdi. Yeni doğmuş çocuğu hep ölen babalar ise oğullarına kimsenin dikkatini çekmeyecek isimleri (Kötibar, Büyen, Ultarak, Malbağar, Bokbasar), çocuğun doğduğu yer, gün, ay isimlerini (Şağambay, Bulakbay, Kölbay, İlebay, , Düysembay, Kantarbay, vb.), evcil ve vahşi hayvanların, kuşların isimlerini (Koylıbay, Serkebay,

Jılkaydar, Bukabay, Aktaylak, Bürkitbay, Kundızbay, vb.), babasının yaşıyla ilgili isimler (Kırıkbay, Elubay, Alpısbay, Jetpisbay, Sersenbay vb.), sağlıklı, sabit olması dileğiyle Temirbolat, Şoyınbay isimlerini veya silahla ilgili isimleri (Nayzabay, Kılışbek, Şokpar, Baltabay) seçer. Ayrıca ilam diniyle ilgili isimler de verilirdi, mesela kızlar için, Fatima, Jamal, Zılıka, Kadişa, Esime, Esiya, Şarbanu; erkekler için, Muhambet, Gali, Süleymen, Omar, Ospan, Ibray, İsa, Evbekir, Medi, Jüsip, Ebdihamit, Beydilde, Gabdolla vb. Müslüman adlarını genellikle mollalar kurandan alıp, çocukların kulağına ezan okur (Argınbaev, 1996: 83-84).

Kazaklar 'da ad verme ilgili gerçekleştirilen ritüel örnekleri şunlardır:

Şildehana, bazı kötü durumlardan korunmak için yapılan düğündür. Bu düğün “Jarıs Kazan’dan” hemen sonra yapılır. Akrabaları, köydeki kadın kamlar, kızlar anneyle sabisini üç gün boyu korurlar; üç gün boyu anneyle bebeğin yanından ayrılmayarak şarkı söylerler, dombıra ile küy çalırlar, dans ederler; daha gençler de şarkı söyleyip dans ederler, tekerleme söyleyip bilmecenin cevabını bulmaya çalışarak yarışır, ulusal oyunları oynarlar. Sonra zihniyetle bu düğünün amacı değişmiş, şimdi gençlerin eğlenceli partiyi olarak yapılır. Her hanedan yeni doğan çocuğuna ne zaman isim vermek isterse o zaman verir. Genelde ilk çocuğun ismini dedesi veya ninesi onlar yoksa, annesi koyar. Öncede bebeğin adını koymaya mollaı davet ederlerdi. Molla bebeği kucağına alıp ezan çağırıp, kulağına adını üç kere söylerdi. Şimdi bu gelenek pek çok yerde yapılmıyor (Sarsenbayeva, 1979).

Kazak halkında tarihî olaylarda kahramanlık gösteren kişilerin isimlerini biz çocuklarımıza veririz. Onlarda o adla kahramanlık göstere ve vatanına hayırlı işler işlesin düşüncesi ile biz çocuklarımıza “Kerey, Jâninek” (Kazak hanlığını kuran hanlar), “Abılay” (Kazak’ın büyük üç soyunu: ulu, orta, küçük biriktiren, idare etme kabiliyeti yüksek olan handır), “Âmir” (Emir Timur, Timur İmparatorluğu’nun kurucusu ve hükümdarı), “Şıngıs”(Timuçin, Cengiz han), “Tumar, Tomiris”(Geçmişteki Saka’ların meşhur kraliçesidir), “Jibek” (İpek, Kazak halkının en güzel aşk destanlarından birindeki pek güzel kız gibi ad veririz. Her çocuğun adıyla yaşadığı inancındayım (Abdullayeva, 1955).

Her insan çocuğunun ismini koyarken birçok konuya dikkat etmektedir diye düşünüyorum. Bizim zamanımızda bu durum daha çok toplumsal değerlerdi. Günümüzde bu durum biraz değişti. Aileler çocuklarına dini isimler, dağ, deniz ve manası hoş isimler seçmekteler. Mesela ben bunlardan bazılarını size söyleyeyim: “Muhammed”, “Dinmuhammed”, “Alinur”, “İbrahim”, Kz. “Ayşa”-Tr. “Ayşe”, “Fatima vb dini isimler koyarlar. Büyük, ünlü, halk arasında itibarlı kişilerin isimlerini koyarlar: “Abay” (Kazak halkının büyük şairi, bestecisi, filozofu), “Mukagali” (Kazak halkının lirik şairidir), “Şokan” (Kazak elinin çok kısa yaşayan ama ardında devler gibi eserler bırakan bilim insanıdır), “Nursultan”, “Âl-Farabi”. Tabiat ve çevremizle ilgili: “Juldız” (Yıldız), “Şolpan” (Venüs, Çoban), “Aysulu” (Ay+güzel), “Samal” (Hafif rüzgâr), “Ayım”, “Gülnur” gibi isimler koyarlar (Aytpenbetova, 1957).

Çocuğun adını evin büyükleri koyar. Ya da hep beraber bir karar vererek isim koyarlar. Kazaklarda çocuğa dedesinin ismi verilmez. Çünkü bu dedesi için gelin tarafından saygısızlık olur. Yani eğer dede ismi verilirse her onu dedesinin ismiyle çağıracaktır. Kazaklar çocuğa ünlü, sporcu, yazarların, iyi kalpli insanların ismini koyar. Mesela: Abay, Jambyl vs. bebek onlara benzesin diye. Bunun yanında eğer ailede oğlan çocuğu doğmazsa, ailede doğmuş kızlara “Uljalgas, Uljan, Ultusin” ismi koyulur. Eğer bir tek oğlan doğsa, onlara “Toktasın” ismi verilir ki kız olsun (Baytıgayeva, 1965).

Çocuk dünyaya geldiğinde babası evden uzaklaşır. Çünkü ayıptır. Çocuk ilk dedesinin eline verilir. Ama şimdi öyle değil. Kazaklarda ilk çocuk dedesiyle, ninesinindir. Eskiden yeni doğan bebek annesine yenge derdi, babasına ağabey derdi. Benimde ilk çocuğum bugüne kadar yenge der. Sonra bebeğe dedesi ya da köyün hocası azan çağırarak ismini koyar. Bebek ilk annesine verilmezdi. İlk isim koyulur, sonra anneye verirler. Benim ablam doğumunu hastanede yaptı. Komşusu olan bir dede vardı. Ablam evine döndüğünde bu dede karşıladı ve kulağına üç kez bağırarak çocuğun ismini koydu. Sonra ablamın eline verdi ve dua etti. Sonra biz dedeye “şapan” hediye ettik. Onun karısına altın yüzük taktık. Onlar ablamı hastaneden çok güzel karşıladılar. Bizim millette bebeğe dedesinin ismi koyulmaz. Mesela benim babam Nurdullah, onun babası Bekjigit. Benim yengemin soyadıysa dedemin ismiyle. Yengen hiçbir zaman kendi soyadını büyüklerin yanında söylemez. Çünkü o dedemizin ismidir ve bu ona saygısızlık olur (Şonayeva, 1964).

Çocuğa adını çoğunlukla ailenin büyükleri koyar. Bazen de dünürle çocuğa adını koyar. Ben size torunumun adını nasıl koyulduğumuzu anlatayım. Onun adını bizde Nurgisa Tilendiyev adlı ünlü bir şarkıcı var. Dedesi o kişiyi severdi. Torununa onun adını verdi. “Nurgisa, Allah Taala yüreğine şarkı koysa” diyerek adını koydu. Bir de başka torunumun adının koyuluşunu anlatayım. Benim oğlumun çalıştığı iş yerinde bir müdürü var. Onun ismi Meyirjan. Onun kendisi akıllı ve iyi bir insan. Gelinim doğum yaptıktan sonra çocuğuna onun gibi olsun diye niyet edip Meyirjan adını koyduk. Daha sonra da yine torunumun bir adını da o kişiye koydurduk. Onu özel olarak misafirlğe çağırdık. Misafirlğe geldiğinde çocuğun adını Ayat koydu. Torunlarımızın adlarından birisini de dünürlerimize koydurduk. Bir torunumuzun adını da kendimiz Erali olarak koyduk (Kanay, 1960).

Çocuğa ad koyarken Kazak halkı da başka halklar gibi birçok etkene bağlı olarak özünün düşüncesi doğrultusunda adlar koymakta. Bunun yanında bazı kişilerin ikiz çocukları olduğunda onlara birbirlerine uyumlu veya manası yakın adlar da verilmekte. Örneğin, ikiz doğan kızlara Ayman-Şolpan, Aygül-Bakıtgül, Janargül-Makpal adlarını verir. İkiz doğan erkek çocuklarına ise, Askar-Şalkar, Akbergen-Nakbergen gibi birbirine yakın adlar koyulmaktadır (Kusaynova, 1977).

Türkiye ve Kazakistan’da çocuğa ad verme geleneğine baktığımızda birçok yönden benzerlikler gösterdiğini görmekteyiz. Her iki halk da toplumsal değer yargıları, tarihi kahramanlar, tabiatın esenlenerek verilen adlar, toplum içerisinde saygı gören kişilerin adları, şarkıcı, oyuncu vb. kişilerin adların verildiği görülmektedir. Bunun yanında ailede erkek çocuk yoksa erkek çocuk sahibi olmak için bazı adlar verilmesinin yanında aile kız çocuğu da sahip olmak için bazı adlar vermektedir. İki halk arasındaki ad koymadaki en belirgin fark ise Türkiye’de dede ve ninenin adını çocuğa vermek bir toplumsal alışkanlık haline gelmişken bu durum Kazakistan’da ise farklı bir algılanma ile farklılık göstermektedir. Çünkü aile içerisinde baba yaşarken veya öldükten sonra onun ismi ile çocuğa hitap etmenin ayıp karşılanmasından dolayı çocuğa dedesinin veya ninesinin adı verilmez. Bu bir de saygı gösterme olarak da toplumda benimsenilmiştir. Çünkü Kazak geleneklerinde gelin kayın atasına adı ile hitap edemez. Ederse büyük saygısızlık olarak görülmektedir. Bu duruma baktığımızda Türkiye’de çocuğa dedesinin

veya ninesinin adı verilmediğinde kırgınlık ve küsgünlükler yaşanmakta iken Kazakistan’da böyle bir durum yoktur.

Toplumsal değişimler doğrultusunda aileler çocuklarına modern adlar da vermektedir. Günümüzde birçok aile çocuklarına adları kendileri seçmekte ve kendileri koymaktadır. Buradan da anlaşıldığı geleneklerin ve toplumsal değer yargılarının zamanla değişime uğrayarak ad verme geleneğini nasıl etkilediğini göstermektedir.

3.3.9. Nazar ile İlgili Yapılan

Bütün toplumlarda yaygın olarak görülen nazar inancının kökeni, Neolitik çağlara kadar uzanmaktadır. Girit’te, Aşağı Mısır’da, Malta’da, Kuzey Fransa’da ve Britanya’da Bronz çağına ait, balta şeklinde yapılmış nazarlıklar (amuletler) bulunmuştur. Araştırmalar sonucunda, eski dönemlerden itibaren Batı’da ve Doğu’da büyüün ve nazarın kötü etkilerine inanma ve bunlara karşı tedbirler alma bilgisinin köklü olduğu görülmüştür (Koşay, 1956: 86).

Bakış anlamında Arapça nazar kelimesi, kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana, ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır Türkçede. Herhangi bir zararlı olay böyle bir sebebe yüklendiği zaman “nazar değdi” deyiimi kullanılır: Örneğin, sapa sağlam bir çocuk hasta düşüverince, bir aile içinde veya iki dost arasında bağlılık, düzen bozuluverince... “Kem göze uğradı” deyiimi de aynı anlama gelir (Boratav, 1984: 103).

Çocuk büyütürken onları kötü ruh ve diğer tehlikelerden, olağanüstü varlıklardan ve nazardan korumaya çalışırız. Bu durum Türk dünyasında ortak bir ritüel olarak görülmektedir. Çocukların üzerinde bu kötü ruh ve olağanüstü varlıklardan geldiğine inanılan bu zararlı etkinin çocuğun ölümüne yol açacağına ve açtığına dair düşünce Türk kültür ekolojisinde yaygındır. Bu zararlı etkilerden birisi de nazardır. Nazarın çocuklar üzerinde çok büyük etkisi olduğuna inanılmakta ve onların çok sık hastalanmasına sebep olduğuna inanılmaktadır. Nazarın çocuklara kötü bakışlı insanların gözlerinin değmesi sonucu veya yakın akraba ve dostlarının da çocuğa nazar değdirebileceği düşünülür. Yeni doğan veya belli bir yaşa gelen çocukların güzellikleri,

davranışları vb. durumlardan dolayı onlara nazar değmemesi için insanlar “maşallah” diyerek onu bu etkiden korumaya çalışırlar. Bazı insanlar çocuklarının övüldüğünde veya bir işi başardıklarında başkaları onun hakkında güzel ve iyi şeyler söylediğinde hemen o kişiye maşallah demesi gerektiği söylenir. Çünkü bu kelime denilmezse o çocuğa nazar değeceğine inanılır. Tabii bu gibi kelimelerin yanında çocukları nazardan korumak için onların giysilerine çeşitli eşyalar aracılığıyla nazardan korumak için etkiye inandıkları bazı eşyaları takarlar. Bu eşyalar, mavi boncuk (nazar boncuğu), mavi kumaş parçası, çocuğun görünmeyen yerlerine kara sürme, tuz çatlatma ve tuz dolandırma, yüzerlik otu tütsü yapma ve muska gibi koruyucu etkisine inandıkları şeyleri yapmaktır. Bütün bu koruma işlemlerine karşı çocuk nazar olmuşsa iyileştirmek için büyüsel ve dinsel olarak çok sayıda uygulama yapılmaktadır. Nazar değen kişinin hoca veya ağzı dualı olarak bilinen kişilerce okunması ve nazarın çıkarılması gereklidir. Bu dua okumanın yanında kurşun dökerek de nazarın çıkarıldığı bilinmektedir.

Türkiye’de nazar ile ilgili yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Türk kültüründe nazar ve nazardan korunmak için bazı önemler alınmıştır. Orta Asya’da çok değişik uygulama örnekleri vardır. “Anadolu’da da nazar değmesine ilişkin çok değişik uygulamalar bulunmaktadır. Suyu köz atılır (köz sayma), eğer çok ses çıkarsa, adını aklından geçirdiğin kimsenin nazarı değmiş demektir. Bu közlü suyla, çocuğun eli yüzü yıkanır. Çocuğa, bu sudan bir yudum içirilir. Artan su eve serpilir. Nazar otu ocakta veya tüp üzerinde tütürülür, nazar değdiği düşünülen kişi tüten dumanın üzerinde gezdirilir. Nazarı değdiğine inanılan kişinin elbisesinden bir parça alınır. Elbise parçası, sarımsak kabuğu, soğan kabuğu, biraz un, üzerliğin üzerine konur, tütürülür”. (Yalçın, 2011: 77).

Melhem (ganerk) ağacından alınan bir dal işlenerek çocuğun omzuna nazarlık olarak takılır. Çocuğun üzerinde tuz çevrilir. Bir tutam tuz avuca alınıp çocuğun başı, sağ ve sol omuzu üzerinde Nas ve Felak sureleri okunup dolaştırılır. Surenin okunduğu tuzdan birazcık çocuğa yedirilir. Birazcık da alınına sürülür. Geriye kalan da bir tas suya konup nazar değdirdiği düşünülen kişinin geldiği yöne serpilir. Nazar değdirdiğine inanılan kişinin ayakkabısı enine ve boyuna ip ile ölçülür. Bu ip tütsü yapıp çocuğa koklatılır.

Çocuk, nazarı değdiği inanan kişinin geldiği yola iştilir. Nazar değdireceğine inanan kişi görülünce çocuğun poposu kaşıtlır (Karaağaç, 2013: 91).

Nazarı değen kişinin kıyafetinden veya ayakkabısından bir parça alınıp, bu parça evde yakılır. Onun tütsüsü evde dolaştırılınca da nazar kalkar denir. Kazanın dibindeki karayı çocuğun kulağının arkasına sürülmesi, bebeğe mavi boncuk takılması, hurma çekirdeğinin bir bıçakla nalın şekline getirip bebeğin omzuna takılması da nazardan korunmak için yapılır. Bir ortada yedi kenarda sekiz dişli sarımsağın hepsi koparılır. En son kalan sarımsağın tepesi kurutulur ve çocuğun beşiğine konulur. Sarımsağa nazar değmez derler, eskiler “Sarımsaklıya maşallah” deyimini bu nedenle kullanır (Bolçay, 2011: 594).

Yatağına, yastığına, odasına Kur'an, iğne, makas, bıçak, demir parçası soğan, sarımsak kabuğu, kekik otu, iğde dalı, tosbağa (kaplumbağa) kemiği, tazı boncuğu (küçük deniz kabuklarının kabuğundan yapılan boncuk), süpürge, ekmek, şap, çörek otu dikilir, asılır, konur (Örnek, 1979: 242-243).

Kazakistan'da nazar ile ilgili yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Eski Kazak bahadırlarının çoğunun *aydarı* olurdu. Bu eski gelenek, günümüzde halen daha yaygın olarak uygulanmaktadır. Fakat biraz değişikliğe uğramıştır. Eskiden Kazak erkekleri yaşına bakmadan aydarla gezerdi, şimdilerde ise bazı çocuklara sadece okul öncesi, yani 6-7 yaşına kadar aydar bıraktırılıyor, bu yaşa geldiğinde kesiliyordu. İnanca göre aydar nazardan korur, çünkü çocuğa bakan insanın dikkati ilk önce o çocuğun yüzüne değil, kafasındaki ilginç kuyruğa yönelir (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 98).

“Aydarı” Tanrı koruyacak diye koysalar, İslam dini geldikten sonra çocuğu nazarlardan kuruyacak diye koyarlar. Kırkından çıkarıldığında başının tam ortasından bir örgü örülecek kadar saç bırakırlar; onu eskiden mücevher taşlarla örmüşler, bu, çocuğuma bakan insanın nazarı “Aydarındaki” taşlara düşsün, çocuğuma değmesin” demektir (Kaskırov, 1973).

Bizim ailede çocuğa nazar değmemesi için evimize gelen misafirlerin çaylarından kalanları biz çocuklarımıza içirir. Bu şekilde onlara nazar değmeyeceğine inanırız (Argınbayeva, 1944).

3.3.10. Zayıf Kalan Çocuk ve Diğer Hastalıklar

Türkiye’de kırk çıkmayan anneler yan yana gelirse ve bebekler birbirlerini görürlerse çocuklarının gelişim geriliği yaşayacaklarına inanılır. Bunlara “Aydaş Çocuk” adı verilir. Aydaş çocukların gelişimi yavaş olur ve yediklerini çıkartıp bitkin düşerler. Bu yüzden kırk çıkmadan iki çocuk bir araya gelmemelidir. Bu tür çocukların halk hekimliğine dayalı ve sihirli yöntemlerle tedavi edildiklerine inanılır (Çelepi, 2017: 254). Çocuğun kırk karışması veya nazar değmesi sonucunda aydaş olduğuna inanıldığı için; tedavi edilirken kırklıysa, mahalleyi dolaştırıldığı; nazardan aydaş olmuşsa aydaşlık türbelerine götürüldüğü ve mezarlıklarda yatırıldığı görülür (Başçetinçelik, 2010: 12).

Türkiye’de zayıf kalan çocuk ve diğer hastalıklar için yapılan ritüeller örnekleri şunlardır:

Aydaş çocuk damdan üç defa atılır, aşağıdan tutulur. Bu üç defa tekrarlanır. Aydaş çocuk zibille tartılır. Çocuk kaç kiloysa su bulunan bir yere o kadar zibil gömülür. Zibilin üstünde ot biterse çocuğun yaşayacağına, ot bitmezse çocuğun öleceğine inanılır. Aydaş çocuğun kurt ağzından geçirilirse iyileşeceğine inanılır (Kılıç, 2010: 53).

Çocuk çok zayıfsa, hastalıklıysa, yani aydaş olduğuna inanılıyorsa üç yol çatısına (ağzına) bir kara kazan kurarak çocuğu kazanın içine oturturlar. Bu kazan üç taş üzerinde durur. Elinde odunla gelen kişi kazanın başındakilere sorar:

-Ne kaynatıyorsunuz?

-Aydaş...!

Kazandan çıkan çocuk “Ünzüle Ebe” ye götürülür ve okutulur. Çocuk sağ yanın yatırılır, sonra da sol yanına. Yani her iki tarafa da çevrilir. Derken anası çocuğu satın alır. Anne: “Allah’a emanet satın aldım” der. Bunun üzerine çocuk silkinip, düzelir (Örnek, 1979: 277).

Zayıf, çelimsiz olan çocuklar mezarlığa bırakılır ve çocukla birlikte gelen kişiler oradan hızla uzaklaşır. Çocuk ağlamaya başlayınca iyileşeceğine inanılır. Bu uygulamaya Yozgat-Sorgun ilçesinde de şahit oldum. Evliya mezarları ve tekkelere, zayıf, çelimsiz

çocuklar bırakılarak dua edilmekteydi. Çocuğu hasta olan aileler de türbeye gidip, orada çocuğun iyileşmesi ve sağlıklı olması için dua ederdi (Yeşil, 2012: 130).

Çocuk aydaş olursa değirmene götürülür. Şirpintisinde (fisinlik) yıkanır. Değirmen taşının üstünde çocuk üç kere dolandırılır. Şirpintisinden (fisinlikten) su alınır (Yunus peygamberin suya atıldığı yerdir). İçine kırktaş atılan su bir gece bekletilir, çocuk yıkanır. Aydaş çocuğu üç yol ağzında üç perşembe veya çarşamba yıkarlar. Yıkanan suyun üstüne elek koyulur. Eleğin içine üç tahta kaşık koyulur, arkaya doğru atılır. Kaşıklar açık gelirlerse, elek yuvarlanır açık düşerse çocuk iyileşir. Aydaş çocuk iyi olsun diye mezara 40 buğday koyulur yerine 40 taş alınır. Bu taşlar suyun içine atılır çocuk bu suyla yıkanır (Kayabaşı, 2013: 85).

Denizli’de aydaş olduğu düşülen çocukların tedavisinde sihri uygulamalar yapılır. Bu çocukların kötü ruhların etkisi altında olduklarına inanılır. Bu yüzden Çivril’in Gümüşsu köyünde bu tür çocuklara “kırk bastı” denir. Bu çocuklar çeşitli törenlerle kötü ruhlardan kurtarılmaya çalışılır. En sık yapılan tören aydaş aşı pişirmektir. Aydaş aşı çocuğun annesinin yakınlarının üç-dört yolun birleştiği bir yerde bir kazan kurup çocuğu içine yerleştirmeleri esnasına dayanır. Kazanın altına odun konulur. Fakat bunlar yakılmaz. Gelip geçen ne pişirildiğini sorar, aydaş aşı pişiriyoruz cevabı verilir. Bu törenin temelinde çocukların kötü ruhların etkisi altında olduğu düşüncesi vardır. Hayali aş pişirilerek ruhlar şaşırtılmaya ve çocuklar ruhların tesirinden kurtarılmaya çalışılır (Çelepi, 2017: 255).

Hastalıklı çocuk iyileşsin diye ziyarete gidilir. Mut’a bağlı Zeyne Köyü’nün girişinde meydanda da bir ziyaret vardır. Ev gibi camiye benzer yapılmış bir ziyarettir. Ziyarete de Zeyne Ziyareti denilir. İçinde yatırlar vardır. Özellikle Silifke’den Gülnar’dan ve Mut’tan bu köydeki ziyarete çocukları hasta olan anne ve babalar gelirler. Ziyaretin içinde yatırların olduğu büyük bir oda vardır. Bu oda da büyük bir tespih vardır. Namaz kılındıktan sonra o tespihin etrafı dolandırılır. Bozuk para atılacak bir yer vardır. Oraya para atılır. Dilekte bulunulur, dua edilir. Yatırların kenarında bir direk vardır, oraya çocuğun atlet gibi çamaşırları bırakılır ve aileler çocukları için şifa dilerler. Orada bulunan topraktan şifa olsun diye evlere götürülür. Evde de o toprağı ıslatıp hastanın suyuna yemeğine katılır (Kayalı, 2010: 66).

Kazakistan’da zayıf kalan çocuk ve diğer hastalıklar için yapılan ritüeller örnekleri şunlardır:

Kazakistan’da yapılan derleme çalışmalarında zayıf kalan ve yürüyemeyen çocuk ile ilgili örneğe rastlanmamıştır. Bunun sebebi olarak Kazak halkı akraba evliliğinin olmayışını ve yedi atadan sonra evlenme geleneğinin çok etkili olduğunu söylemiştir.

Kazak halkından yapılan derleme çalışmasında kaynak kişiler bu gibi durumların kan akrabalığından kaynaklandığını söylemiş ve Kazak kültüründe bu gibi kan akrabalığı durumunun olmadığından bahsedilmiştir.

3.3.11. İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç Kesme

Diş Çıkarma

Türk kültür ekolojisinde adını alan bebek artık ailenin akrabalık sistemi içerisinde yeri almaya başlamıştır. Bundan sonraki durum yavaş yavaş çocuğun topluluğa kazandırılması olur. Bu bağlamda çocuğun ilk dişi, tırnaklarının ve saçlarının ilk kesimi çocuğun yavaş yavaş büyüdüğünün ilk işaretidir ve bu olaylar her zaman bir törenle kutlanmıştır. İlk dişin çıkması çocuğun artık belirli öğünleri almaya başlaması olarak düşünüldüğünden buna yönelik törenler düzenlenir (Çelepi, 2017: 262-263).

Aile çocuğunun ilk haberini aldığı andan itibaren sevincini paylaşmak ve çocuğu zararlı etkilere karşı korumak için çeşitli pratikler ve kutlamalar yapar. Bunlardan birisi de artık çocuk belirli aşamalardan geçmiştir ve vücudunda yavaş yavaş değişimler başlamıştır. Vücutta meydana gelen bu değişimler çocuğun saçının ve tırnağının uzaması ile dişlerinin çıkmasıdır. Bu bağlamda doğumdan sonra çocuk için gerçekleştirilen ritüellerden bazıları saçın ve tırnağın kesilmesi ile ilk dişinin çıkması zamanındakilerdir. Çocuktaki bu ilklerden dolayı aile çok sevinir ve bu sevincini etrafındaki kişilerle kutlamak ve paylamak ister. Bu sebeple de ilk saç ve tırnak kesimi ile ilk diş çıkmasını çeşitli ritüellerle kutlar. İlk dişin çıkmasının kutlanması aile ve etraftaki kişilerce gerçekleşir. Çıkan bu dişle birlikte çıkacak diğer dişlerin de sağlam olması için törenler uygulanır. Anadolu’da bu törenler; diş buğdayı, diş hediği, diş bulguru gibi adlarla anılır. (Boratav, 1984:155). Çocuğun ilk saçının, tırnağının kesilmesinde ve ilk dişinin çıkmasında çeşitli ritüeller gerçekleştirilir.

Çocukların diş çıkarmasına “dişemek” adı verilir. Çocuk diş çıkarmaya başladığında huysuzlaşmaya, ağlamaya başlar. Bu durumda çocuğun diş çıkardığı anlaşılır. Çocukların önce üst dişi sonra alt dişi çıkar. Buna göre, “altısında altı, yedisinde üstü” çıkar. Zaman zaman gerek parmak ucuyla gerekse de kaşık gibi metal bir nesneyle diş etine vurularak çocuğun diş çıkarıp çıkarmadığı anlaşılmaya çalışılır. Çocuğun diş çıkardığını anlayan, ilk gören kişiye çocuğa harçlık verir ya da bir hediye alır. Kurnaz olanlar çocuğun diş çıkardığını fark etse de bunu söylemez, çevredekilere; şu çocuk neden durmuyor, dişine bakın.” derdi. Çocuğun anne babası da diş çıkaran çocuklarına altın alıp takar (Doğaner, 2003: 90).

Çocuktaki bu ilk diş çıkma ritüeline baktığımızda çocuğun büyüdüğün ve gelişme aşamasının hızlandığının ilk belirtileridir. Çocuk diş çıkarma aşamasında sıkıntılı ve sancılı bir süreç geçirmektedir. Bu durum hem aile hem de çocuk için de oldukça zor bir süreçtir. Ateşlenen ve ağız sulanması ile başlayan bu sancılı süreç dişin yarılıp çıkması ile son bulur. Bütün bunlara bakıldığında çocuğun sağlıklı bir büyüme evresi geçirdiğini göstermektedir. İşte bu dişin çıkması ile ailede büyük bir sevinç oluşur. Aile bu sevinçlerini akraba ve dostlarını diş hediği adı verilen törene çağırır ve sevincini paylaşır. Bu durum Türk dünyasında da benzerlik göstermektedir. Bu törene gelenler ellerinde hediyelerle gelerek çocuğun bu mutlu anını paylaşır.

Türkiye’de diş çıkarma ile ilgili ritüel örnekleri şunlardır:

Tekirdağ’da çocuk ilk dişini çıkarırken dişlerini kolay çıkarması için buğday kaynatırlar. Buğdayı ipe dizip çocuğun boynuna asarlar, buna diş buğdayı denir (Artun, 2008: 151).

Diş çıkaran bir çocuğa, dişlerinin çabuk çıkması için soğan ya da pırasa çiğnettirilir. Bodrum Kuyucak köyü Türkmenlerinde bebeğin ilk dişi çıktığı zaman hedik kaynatılır. Bebeğin önüne makas, kalem türü şeyler konulur. Bebek bunlardan hangisine eline uzatır ise büyüdüğünde o mesleği seçeceğine inanılır. Çocuk yedilik dişini çıkarınca da bu diş kitabın arasına konur. Çıkan dişin kitabın arasına konulması şeklindeki uygulama ile ilk defa karşılaşılmalıdır. Çıkan diş daha ziyade ilgili tekerlemeler söylenerek çatıya atılır (Çınar, 2017: 69).

Denizli’de diş toyu önemli bir aşama olarak kabul edilir ve hemen hemen bölgelerde benzer şekillerde kutlanır. Çocuğun ilk dişini gören bir hediye almak zorundadır. Dişin ilk çıkışından sonra çeşitli tahılların olduğu bir aş pişirilir. Denizli’nin Güney, Buldan ve Irgalı ilçelerinde “Kölle” adı verilir. Bunun yanında Denizli’nin çeşitli bölgelerinde “dişlik, diş aşı, diş tuzlaması” vb. adlarla bilinmektedir. Kölle darı ve buğdayın kaynatılması ile yapılan bir yemektir. Kölle içindeki buğday çocuğun bereketli bir yaşam sürmesini, ceviz dişlerin beyaz olmasını, mısır da dişlerin tane tane olama arzunu simgeler. Çameli’de çocuğun dişleri inci gibi olsun diye pişirilen aştan çocuğun boynuna asılır. Bu kölle aşı eve gelen misafirlerle pişirilir (Çelepi, 2017: 263).

Çocuğun ilk dişinin çıktığını gören çocuğa bir hediye alır. Aile çocuğun ilk dişinin çıkışını kutlamak için küçük bir eğlence düzenler. Bu eğlenceye komşular ve akrabalar davet edilir. Buğday, bakla, mısır ve nohut kaynatılır, haşlanır; üzerine yerfıstığı ve küncü serpilir misafirlere ikram edilir. Bu yiyeceğe “diş bulguru/diş göllesi” denir. Haşlanan buğday, bakla ve nohudun birer tanesi alınır ve bir ipe geçirilir, bu ip çocuğun yakasına asılır. Gelen misafirler bu ipin altına para ve altın takarlar. Bu eğlencesi yapılmayan çocukların dişinin erken çürüyeceğine inanılır. Diş bulguru yendikten sonra çocuk yere serilen beyaz bir bezin üzerine oturtulur; bir tepsinin üzerine makas, tarak ve altın bilezik koyulur. Eğer çocuk altın bileziği alırsa çocuğun ileride zengin varlıklı olacağına, makası alırsa terzi olacağına, tarağı alırsa berber olacağına yorulur. Aynı zamanda çocuklar bu süt dişlerini dökmeye başladıkları vakit şu söz söylenir: “Koyun dişi gibi sık bit, köpek dişi gibi pek bit.” Çocuk dişli doğar veya ilk dişi üstten çıkarsa uğursuzluk geleceğine inanılır. Eğer böyle bir durumla karşılaşılsa çocuğun babası evin eşiğinden çocuğu geçirerek “bu diş habersiz çıktı” der (Kayabaşı, 2013: 83-84).

Piştirilen bulgurdan bir avuç alınarak çocuğun başından aşağı serpilir ve otuz iki tane bulgur bir ipe dizilerek çocuğun boynuna asılır (Kayalı, 2010: 72).

Çocuğun düşen ilk dişini aile büyüklerinden biri alır, bunu iyice yıkadıktan sonra beyaz bir bez parçasına güzelce sarar. Daha sonra bu dişi alarak “Ak koyun dişi gibi ak bit, köpek dişi gibi sık bit, köklü taş gibi köklü bit.” diyerek köklü bir taşın dibine gömer. Böylece çocuğun düşen dişinin yerine köklü, taş gibi sağlam bir dişin çıkacağına inanılır (Bali, 2015: 218).

Kazak halkında da Türkiye’de olduğu gibi çocuk ilk dişinin çıktığında bazı ritüeller gerçekleştirilmektedir. Fakat diş töreni geleneği Türkiye’deki kadar yaygın bir tören değildir. Yapılan görüşmelerde köylerde yaşayan bazı insanlar tarafında kısa ve benzer uygulamaların olduğu ifade edilmiştir. Görüşmeciler daha çok böyle bir uygulamanın pek bilinmediği yönünde düşüncelerini bildirmiştir. Bunların yanında kent ve köy yaşamındaki farklılıklar da diş törenini yaygınlaşmasını önlemiştir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda diş töreninden ziyade çocuğun dişini kolay çıkması yönünde bazı pratiklerin uygulandığı ifade edilmiştir.

Kazakistan’da diş çıkarma ile ilgili ritüel örnekleri şunlardır:

Çocuğumuzun ilk dişi çıktığında biz bu sevincimizi akraba ve dostlarımızla paylaşmak istedik. Çünkü bu süreçte hem çocuğumuz hem de biz çok zorlandık. Daha sonra bu zorlu süreç bitip çocuğumuzun dişi çıkınca biz de sevincimizi yemek vererek kutlarız. Çocuğa dişi çıktığı için para verimiz (Ahateyeva, 1954).

Çocuğun dişinin çabuk çıkması için buğday kavururuz. Daha sonra da bu buğdayları saçı olarak dışarıya saçarız (Almahanbetova, 1973).

Çocuk dişi çıkacakken biraz rahatsızlanır. Ateşi yükselebilir, iştahı değişebilir, her ne bulursa da tümünü çiğnemek isteyebilir. Bu dönemde ebeveynleri doktora gidip, bebeğini baktırmalıdır. Bebeğin diş çıkarması için yapılan özel düğün veya gelenek yoktur (Sarsenbayeva, 1979).

Bizde diş çıkarma töreni yoktur. Biz çocuğumuzun dişinin kolay çıkması için sert cisimler vererek yardımcı oluruz. Bunun yanında sert şekerler vererek de hem tatlı yiyerek az da olsa ağrısını unutsun hem de dişinin çıkmasına yardımcı olsun diye bu gibi şeyler yaparız (Joldıbayeva, 1959).

Eğer bebeğin dişi geç çıkarsa bal süreriz. Dişinin geç ya da vaktinden önce çıkması onun sağlığıyla ilgili olur. Yani anne hamileyken iyi beslenmeli, vitaminler almalı (Kojanova, 1948).

İlk Tırnak

Çocuğun hayatındaki birçok ilklerden birisi de onun tırnağının ilk kez kesilmesi ritüelidir. Bu ritüel esnasında yapılan uygulamalar Türk dünyasında benzerlikler göstermektedir. Bunlara baktığımızda ilk tırnağın ne zaman kesileceği, kesilen tırnağın nereye veya ne şekilde saklanacağı gibi çeşitli pratikler vardır. Bütün bu ritüeller içerisinde büyüsel özellikleri barındırmaktadır. Çünkü çocuktan kesilen ilk tırnağa bir kutsallık yüklenmiştir ve çocuğun tırnağı gelişi güzel bir zamanda kesilmez, gelişi güzel bir yere atılmaz, her kişi tarafından kesilmesine genellikle pek izin verilmez. Bu bağlamda da halk arasında bazı farklılıklar doğrultusunda ilk tırnak kesme ile ilgili çeşitli ritüeller ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de ilk tırnak kesme ile ilgili ritüel örnekleri şunlardır:

Çukurova bölgesi Girit göçmenlerinde bebeğin tırnağının kesilmesi tören havasında yapılır. Bebeğin yakınlarından birisi bebeğe tırnak kirvesi (sadala) olur. Sadala, evli ve evliliğinde mutlu birisi olmalıdır. Tırnak kirvesi, bebeğin tırnağı kesileceği zaman çalgıcılar tutarak bebeğin evine gider ve müzik eşliğinde tırnakları keser. Bebeğe aldığı hediyeleri verir (Şenesen, 2011: 87).

Adana Karaisalı’da çocuk yaşını doldurmadan tırnağı kesilirse çocuğun ileride hırsız olacağına inanılır. Kırkı çıktıktan sonra çocuğun eli babasının cebine sokulur. Çocuk babasının cebinden para alırsa çocuğun tırnağı kesilir (Göçer, 2014: 82).

Denizli’de tırnağın ilk kesilmesi sırasında dikkat edilecek hususlar vardır. Tırnağın kesilmesi vakti değişir. Acıpayam’da çocuğun eli babasının cebine konulur, para çıkarabiliyorsa tırnakları kesilir. Tavas’ta ilk tırnaklar cuma günü kesilmelidir. Acıpayam’da farklı olarak tırnak kesildikten sonra eli babasının cebine konulur. Alabildiği kadarıyla para avuçlatılmaya çalışılır. Böylelikle ileride hırsız olmasının önüne geçileceğine inanılır. Çocuğun çıkardığı para hayır olarak dağıtılır veya tırnağını ilk kesene hediye olarak verilir (Çelepi, 2017: 265).

Çocuk yaşını doldurduğunda tırnak kesimi ile bazı ritüeller gerçekleştirilir. “Çocuğun eli, tırnakları kesildikten sonra, içinde altın paralar bulunan bir keseye sokturulur; oradan

aldığı paralar, erkekse büyüdüğü zaman tutacağı işin sermayesine, kızsaa, çeyizine ilk “maya” olarak saklanır” (Boratav, 1984: 155).

Kazak halkı çocuğun ilk tırnağını kırkından çıkarma töreninde gerçekleştirmektedir. Bu ilk tırnağı alan kişi de toplumda herhangi birisi değildir. O kişinin belirli hüneler ve toplum tarafından değer verilen saygı gören kişi olmasına dikkat edilmektedir. Örneğin ayrılmış bir kadına çocuğun ilk tırnağını kestirmezler. Çünkü inanç bağlamında bakıldığında Kazak halkı da diğer halklarda olduğu gibi ilk tırnak kesen kişi ile çocuk arasında bağ kurmaktadır. Bu sebepten çocuğun tırnağını onun gibi olmasını istedikleri insanlara kestirmek isterler. Tabi bu durum daha çok kırsal kesimlerde görülmektedir. Kentsel bölgelerde bu durum çok dikkate alınmamaktadır.

Kazakistan’da ilk tırnak kesme ile ilgili ritüel örnekleri şunlardır:

Bebeğin kırkı çıkarılırken; bir leğene kırk kaşık su koyularak içine gümüş paralar atılır ve bebek yıkanır. Sonra saç ve tırnağı kesilmektedir. Genelde, çocuğun saç ve tırnağı dışarıya atılmaz, hiç kimsenin geçmediği yerlere gömülmektedir (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000: 90).

İlk kesilen tırnağı beyaz kumaşın içine koyup, beşiğin içine koyardık. O zamanlar bebeğin ilk saç ve tırnağı kırkında kesilirdi (Bekjanova, 1961).

Çocuğun ilk tırnağı kırkından çıkarıldığı zaman alınır. O “süt tırnağını” kimsenin ayak basmadığı yere veya soyu çok olsun diye meyve veren ağaçların altına gömeriz (Kabılbayeva, 1979).

Biz çocuğun ilk tırnağını kırkından çıkarıldığı zamanda alırız. İlk tırnağı adamın ayak basmadığı yere gömeriz veya akan suya atarız (İmanbayeva, 1979).

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi çocuğun ilk tırnağı kırkından çıkma esnasında alınıyor ve kutsallık yüklendiği için belli ritüeller doğrultusunda gömülüyor.

İlk Saç

Türk kültür ekolojisi içerisinde çocuğun saçının ilk defa kesilmesi etrafında bazı ritüeller oluşmuştur. Bu ritüellere baktığımızda bunların Türk dünyasında ortaklık

gösterdiğini görmekteyiz. Örneğin çocuğun saçını ilk kimin keseceği, ne zaman kesileceği ve kesilen saça ne gibi pratikler uygulanacağı ortaklık göstermektedir.

Türkiye’de ilk saç kesme ile ilgili ritüel örnekleri şunlardır:

Çocuğun ilk saç kesileceği zaman saç kesilmeden önce bir bakır kabın (enli leğen, tencere, kazan...) kenarına bıçakla bir işaret koyarlar ve kabı iyice çizerler. Bunu yapan kişi çocuğun ismi ne ise söyleyerek bu kapları ona verdiğini belirtir. Bu işleme ‘kertme’ derler. Çocuk büyüyüp evlendiği zaman bu kap kacaklar ona verilir. Çocuğun saçını kesen kişiye ‘arınlık’ adı verilen para ya da gömlek, kaşık gibi hediyeler verilir (Bali, 2015: 73).

Anadolu’da bebeğin kesilen saç, diğer Türk bölgelerinde de olduğu gibi, ulu orta yere atmamakta, duvar kovuğuna sokulmakta ya da özel torbacıklara konmaktadır. Yaygın bir inanişaya göre, kesilen saça basmak baş ağrısına yol açmaktadır. Kesilen saçın ağırlığınca para dağıtılması ya da sadaka vermesi de âdettendir. Çocuğun ilk tıraştan sonra bir torbaya konulan saçlarını dayısına hediye etmesi ve dayısının da bu saç karşılığında yeğenine hediyeler vermesi de yaygın uygulamalardandır (Aça, vd., 2016: 450).

Çocuğun ilk saç kesileceği zaman, kesilen saç hatıra olarak sandıkta saklanır, bir müddet sonra atılır ya da çocuk büyüdüğü zaman “bu senin ilk saçın” denilerek verilirdi. Çocuğun ilk tıraşında berberler bahşiş almaktadır (Doğaner, 2006: 92).

Kazak halkı çocuğun ilk saçını kesme ritüeli olarak Türkiye’den farklılık göstermektedir. Kırkından çıkarma esnasında toplum tarafından saygı gören kişilerce kesilir. Kesilen saçtan bir küçük tutam şeklinde çocuğun başında bırakırlar. Bu bir taraftan da çocuğu zararlı gözlerden korumak amacıyla ortaya çıkmıştır. Kazak halkı çocuğun ilk saç kesiminde kafasının tam ortasında bir tutam saç bırakır ve daha sonra onu biraz uzadıktan sonra da çeşitli boncuk ve bazı eşyalar ile süsler. Böylece o ilk zararlı bakış çocuğa değil onun saçındaki eşyaya yönelir ve böylece çocuk göz değmesinden de korunmuş olur düşüncesi ile çocukta bir tutam saç bırakırlar.

Tarihe bakarsak, eski Kazak bahadırlarının çoğunun *aydarı* olurdu. Bu eski gelenek, günümüzde halen daha yaygın olarak uygulanmaktadır. Fakat biraz değişikliğe

uğramıştır. Eskiden Kazak erkekleri yaşına bakmadan aydarla gezerdi, şimdilerde ise bazı çocuklara sadece okul öncesi, yani 6-7 yaşına kadar aydar bırakılıyor, bu yaşa geldiğinde kesiliyordu. İnanca göre aydar nazardan korur, çünkü çocuğa bakan insanın dikkati ilk önce o çocuğun yüzüne değil, kafasındaki ilginç kuyruğa yönelir. Tabi yaptığı belli bir hareket ile arkadaşları arasında kendini belli eden çocukların aydarları pekiştirmeli olarak gümüş ve altın iplerle süslenir veya aydarların daha uzun olması için doğal saçlara at kuyruğundan yapılmış saçlar eklenirdi (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000: 98).

Aydar koymak, Türk halklarının arasında meşhur olan saç modelidir ve bunun kökleri çok eskiden gelir. “Aydar” sadece erkek çocuklara koyulur. Bayrı zamanda, Türk halkları bütün bir büyük devlet olduğunda ve onların tümü Tanrı’ya tapınan vakitlerde de “Aydar koymak” varmış. O vakitlerde “Aydarı” Tanrı koruyacak diye koysalar, İslam dini geldikten sonra çocuğu nazarlardan kuruyacak diye koyarlar. Kırkından çıkarıldığında başının tam ortasından bir örgü örülecek kadar saç bırakırlar; onu eskiden mücevher taşlarla örmüşler, bu, çocuğuma bakan insanın nazarı “Aydarındaki” taşlara düşsün, çocuğuma değmesin” demektir. “Aydarı” cariyeler ile kölelerin çocuklarına koymamışlar. “Aydarı” isteyenler “müşel yaşında”, yani 12-13 yaşında keserler, başkaları ondan önce veya sonra keserler, diğerleri ise de ömür boyu “Aydarıyla” yürürler (Kaskırov, 1973).

Bebeğin saçını kesen erkek adam da hediye alır. Alınan saçları bir kumaş parçasının içine koyup dikerler ve çocuk onu nazarlık olarak omzunda taşır (Kırkımbayeva, 1946).

3.3.12. Yürüyemeyen Çocuk İçin Yapılanlar

Çocuk anne karnına düştüğü andan itibaren başlayan birçok ritüel çocuğun doğundan sonra da devam etmektedir. Ad verme töreninden sonra çocuk için ilk saç, tırnak kesme ve diş çıkarma törenleri gerçekleştirilir. Bu kutlama törenlerinden geçtikten sonra çocuğun artık yürüme zamanı gelmiştir. Türk dünyasında çocuğun yürümesinde herhangi bir problem olmasın ve zamanında yürüyebilsin diye Türkçe “Köstek kesme”, “Kuşak/duşak kesme” (Çelepi, 2017: 267), “Köstek kırma” (Artun, 2008: 158) olan bu geleneğin adı Kazakça “Tusav keser”dir.

Yaşını alan çocuğun artık ailesi ve tanıdıkları tarafından konuşması ve yürümesi beklenir. Yürümesi ve konuşması geciken çocuklar için köstek kesme töreni yapılır. Burada amaç çocuğun dilini açmak ve onu konuşturmak veya yürüyemeyen çocuğu çeşitli dinsel-büyüsel işlemlerle hem yürütme hem de konuşturma ritüelidir.

Çocuğun konuşmasını ve yürümesi için yapılan ritüeller Türk dünyasında da benzerlik göstermektedir. Bu benzerliklere örnek verecek olursak; Tatarlarda tışau (atın ipleri) adıyla bilinen bu tören günümüze kadar halan daha devam etmektedir. Tışau töreni çocuğun ayakları güçlü olsun ve iyi yürüsün diye bebeğin ilk adımını atmasından sonra aile içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu törende bebek ayakta tutulup yürütülür ve arkasından zemin üzerinde birkaç kez makas açılıp kapatılır. Bunu bebeğin annesi, ninesi veya kız kardeşi gibi yakın akrabalarından biri yapardı. İplerin çözülmesi töreni Altaylılarla Güney Altay Kazakları arasında da yaygındır. Altaylılarda, bebeğin ilk adımını atma ve kendi başına yürüme çabasını akrabaları görür görmez, bebeğin arkasında oturup ayakları arasındaki yere makasla çizik atmaya çalışırlardı (Lvova, vd., 2013b: 151).

Kırgız Türklerinde, tuşoo kesuu (köstek kesme) için anne ve baba kurban keserek toy yapar. Bunun için kışın kımızı mayalar, yazı bozayı yenilerler. Toy için hazırlanan yemekler yenilip dua edildikten sora dışarıya çıkılır. Yürüyemeyen veya yürüdükten sonra tez düşen çocuğun ayaklarına siyah ve beyaz karışımı, ala bir ip çapraz olarak bağlanır. Ala ipin fenomenolojik bir değeri vardır. Kırgızlar için bu renkler ışık-karanlık, iyi-kötü mücadelesinin simgesidir. Ayağına ip bağlanan çocuğun cebine şekerler konur. Toplumda ileri gelen, kendine hürmet edilen kişilerden birisi çocuğu sağa-sola gezdirir. Sonra törene gelen yedi-on iki yaş arası erkek ve kız çocuklar arasında yarış düzenlenir (Polat, 2008: 121).

Gagavuzlarda da çocuğun ilk yürümesi ile ilgili merasim (Kösteeni kesmek) yapılır. Bu zaman makas ile onun ayakları arasında tavuk (teleği) tüyü keser ve şöyle derler: “Get get, gızıl dayag-demir ayak” Bununla ilgili olarak “adım çöree” denilen ekmeek pişirilir. Üstüne bal sürülür. Bal mutluluk sembolü olarak bilinirdi. Gelenler çocuğa hayır dua verir, övgülü sözler söyler! derdi. “Kute kute, kendi ekmeene git”, “Saa olasın, göze! büüisin, nice gün ere - insana - hatır güdesin!”, “Demir ayak-örnüre dayak!” “Gezip

gezaysın, dımneyi açaysın, ananı hem babam, aylı insanı hep sevindireysin!” vs. sonra “adım çöree”ni çocuğun önünden çocuğun kendisinin gidip ekmeği götürmesini sağarlardı (Yoloğlu, 1999: 102-103).

Köstek kesme Türk dünyasında yukardaki örneklerden de görüldüğü gibi benzerlik göstermektedir. Yürümesi geciken çocuğa veya bir yaşını doldurmuş çocuğa bu tören gerçekleştirilmektedir. Türk dünyasından örnekler verdikten sonra Türkiye’deki örneklerde de benzerliklerin olduğu görülmüştür.

Türkiye’de yürüyemeyen çocuk için yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Güney Türkmenleri arasında zamanı geldiği halde yürüyemeyen çocuğun ayağına bir bukağı takılır. Cuma günü namazdan ilk çıkan adama bu bukağıyı çözdürmek çocuğun çabuk yürümesine yardım edeceği inancı vardır (Yalman, 1977: 70).

Narlidere’de yürümesi geciken çocuklara duşşak kesime işlemi uygulanır; bunda da ikili bir konuşmadan sonra, yetkili kişi (çocuk oğlan ise, erkek, kız ise, kadın) çocuğun ayağına bağlanmış ipleri keser. Bu işlemin bir benzerine Konya’da köstek kesme diyorlar: ayaklan yürürken dolaşan çocuklara uygulanır bu; kesme işini, birtakım kurallara uyarak, mahalleden bir çocuk yapar (Boratav, 1984: 119).

Belli bir zaman geçtikten sonra çocuğun yürümesi beklenir. Eğer ki çocuk yürüyemez veya yürürken sık sık düşerse “böyle durumlarda çocuklara köstek kesme geleneği uygulanır. Çocuğun bulunduğu bölgedeki (mahalle, köy, sokak vb.) en hareketli, pratik gençler çağrılır. Çocuğun ayakları bir iple bağlanır ve köstek kesecekler, yüz, yüz elli metre ilerden yarışarak çocuğun yanına gelirler. Birinci gelen kişi makasla ipi keser. Çocuğun ayağındaki ipler birkaç gün çözülmez. Kösteği kesen kişi de hediyesini aile büyüğünden alır. Bu olaya köstek kesme geleneği denir. Kösteği kesilen çocuğun düşmeden, düzgün bir şekilde yürüyeceğine inanılır (Uysal, 2009: 212).

Siyah eti döverek çocuğun dizlerine bağlarlar. Kurban Bayramı’nda yedi evden keçi veya kurban ayağı alınır, bunlar pişirilerek çocuğa yedirilir. Cuma günü sala verilirken bir evin dış kapısının önünde çocuk kollarından tutularak sallanır ve “Salladım salaya karşı, yürüsün Mevla’ya karşı” denir. Çocuk yeni yürümeye başladığında yürümesi yavaş olan ya da aksayarak, düşerek yürüyen çocuğun yürümesi düzelsin ve hızlı

koşsun diyerek iki ayağının arasına 20-25 cm uzunluğunda bir ne kalın ne ince bir ip (köstek) bağlarlar, ipin ortasına da ya bazlama sararlar ya da et koyarlar. Çocuğu bahçede ya da sokakta yürütürler. Çocuk öyle yürürken çocuğun yanına bir köpek salarlar. Köpek çocuğun ayağının arasına bağlanan bazıyı ya da eti yemek için çocuğu kovalar. Çocuk da kaçmak için hızlı yürür ya da koşar. Bu şekilde ip de kopar. Eğer köpek bazıyı veya eti yerse çocuğun iyi yürüyüp hızlı koşacağına inanırlar. Hatta ileride çocuk çok koşup dolanıyorsa çocuğa ‘it gibi ne dolanıyon’ ya da ‘it ayağı mı yedin’ diye atıfta bulunurlar. Eğer köpek gelmiyorsa aynı inançla köyde iyi yürüyen ve hızlı koşan birine çocuğun kösteği bıçak ya da makasla bir kerede kestirilir (Kayalı, 2010: 67-68).

Yürümeyen, yürürken ayakları dolaşıp düşen çocuğun kösteği kırılır. Büyülük bir işlem olarak köstek kırmada, çocuğun yürümesini engelleyen bağ kesilmeye çalışarak taklit büyüsü yapılmaktadır. Bunun için çocuğun bacaklarına şeker sucuğu, ip, şeker torbası bağlanır ya da yakları arasına simit konur. Köstek ya bir çocuk ya da yaşlı kadın tarafından kesilir. Bunun dışında köpeğe ekmek vererek çocuğun kösteğinin kırılması istenir. Başka bir çocuğun eline sucuk verilerek yürüyemeyen çocuğun o sucuğu almak için yürüyeceğine inanılır ya da bacağına takılan simidi bir çocuğun kapmasıyla çocuğun yürüyeceğine inanılır. Çocuk yürürken köstekleniyorsa kösteği, üç salı makasla boş bir şekilde kesilir (Artun, 2008: 156).

Uşak Eşme’de yürümesi için çocuk korkutulur. Biri alır kaçır biri arkasından kovalar, ayağına bir ip bağlarlar. Makasla ortasından kesilir. Çocuğun ayağının duşaklı olduğuna inanılır. Bunun duşaklı kestirelim denir. Aydın İncirlioğlu’da sakar olan sürekli düşen çocukların ayakları duşaklanır (bağlanır). Değirmene gönderilen buğday un olarak eve gelene kadar çocuğun ayakları bağlı bekletilir, un çuvalı eve indiğinde çocuğun duşaklı çözülür (Çeleği, 2017: 267).

Kazak halkının tusav keser toyundan önce gerçekleştirmiş olduğu bir gelenek de bavrından tabak almadır. Bavrından tabak alma geleneği, çocuğun emeklemesini hızlandırmak ve bunu kutlamak için alienin akraba, eş-dost çağırıp kutladığı bir törendir. Bunun da bir ritüel eşlinde yapılışı vardır. Kazak halkının bavrından tabak alma ritüeline bakacak olursak örnekler şu şekildedir:

Çocuğun çarçabuk yürümesi için komşuları çağrılarak şöyle bir ritüel gerçekleştirilir: bir tabak yemek pişirilir ve çocuğun sağ tarafından sola doğru, sol tarafından sağa doğru “çabuk emekle” diyerek gezdirilir. Sonra tabaktaki yemek sonuna kadar yenmeli ki, dilek hemen gerçekleşsin (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 91).

Eğer bebeğin emeklemesi geç olursa (yaklaşık 6 ayda) “Bavrundan tabak alma geleneğini” yaparlar. Buna yakın hısım akrabalar ve komşular çağırılır. Bu geleneğin amacı, “sabiym çabucak emeklesin, gelecekte hiç tembel olmasın” demektir. Bebek emekleyecek şekilde dururken karnı tarafından üç kere sağdan sola doğru tabağa sıcak (beşparmak, kuwırdak, vb.) yemek koyup veya tatlılar, şekerler, kurabiye koyup geçirirler. Gelen misafirler de elbet çocuğa iyi nimetlerini vermeden gitmezler (Joldıbayeva, 1987).

Türk dünyasından ve Türkiye’den örneklerini verdiğimiz köstek kesme geleneğinin Kazakistan’da adı tusav keserdir. Tusavkeser toyu, konargöçer Kazak hayatında köydeki bütün yaşlı hanımlar, gelinler ve genç kızların katılımıyla yalnızca kadınlar arasında gerçekleştirilen bir toydur. Çocuğun ailesi evine konukları davet eder ve konuklara ikram için hayvan keser. Geleneksel Kazak sofrası olan dastarhan kurulur. Kazakların millî yemekleri hazırlanır. Bunlar arasında yalnızca yemek olmaktan çok öte, millî kültürün bir parçası olan beşparmak mutlaka pişirilir (Kınacı, 2016: 233).

Çocuğun ilk adımı atması önemlidir. Burada çocuğun ilk adımı fiziksel yönden değil, onun manevi yönünden ağırlığı ve önemi daha fazladır. Çünkü onun gelecekteki yolunun açılması bu ilk adımla başladığı düşüncesinden gelmektedir. Bu güzel ve özel anı Kazak halkı toy yaparak sevicini bölüşür. İşte bu kutlama toyuna tusavkeser denir (Kalıbekova, 2011: 82).

Kazakistan’da yürüyemeyen çocuk için yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Çocuğun çabuk yürümesi için, çocuğu yürütme töreni yapılır. Köy çocukları uzaktan koşarak yarışır. Daha sonra çocuk, düğüne gelenlerin içerisinde en hareketli, çabuk yürüyenin önüne iki kişi tarafından getirilir. Çocuğun ayağı alaca ip, kıl veya olta ipi ile bağlanır. O kişi “koşar ol, çabuk yürü” diyerek ipi keser. Sonra iki kişi çocuğu iki tarafından tutarak yürütürler. Bazen çocuğu yürütme töreni iki-üç güne kadar uzayabilir.

Bunun nedeni, çocuğun şerefine çeşitli yarışmaların yapılmasıdır (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 93).

Çocuğun annesi kırmızı, siyah ipten iki üç karış hazırlayıp o ipi yakınlarından veya köydeki en maharetli ve saygı gören kişiye verir ve “al tusavını sen kes, senin gibi maharetli olsun” der. Sonra o ala ipi alan kadın çocuğun ayağına bağlar ve sonra da onu ortasından keser. İşte bu toy ile Kazak halkının çocuğunun ilk adımları ile ömür yolunun açılmasını ve çocuğunun hayata ilk iz bırakmasını kutlar (Tavulı, 2017: 59).

Çocuk ayağa kalkıp, yürümeyi öğrenince ‘tusav keser’ (düğüm kesme) geleneği yapılır. Oraya çok kişi gelmez, sadece annenin eltileri birkaç akrabası gelip, ‘ayağı çabuk’ olan birisi düğümü keser, ondan sonra konfetiler saçılır ve düğümü kesen kişi hediyesini alır. Tusav kesmeye koyun bağırsağı veya ince benekli ip kullanılır. Düğümü kesen kişinin ‘ayağı çabuk’, yani hızlı olması lazım. Çoğu yerde çocuk yürümeyi öğrendiğinde onu kanlı kabilesinden çıkmış yaşlı kadının ayaklarının altından geçirirlerdi. Öyle yapan insanların çocuğu mutlu olur ve hiçbir şey onun ülkeyi yönetmesine engel olamayacak diye düşünmüşler” dedi. Bilge kadınlar diyor ki, tusav olarak bağırsağı kullanmak onun zengin olması dileğinin anlamına gelir ip ise onu nazardan ve kötü şeylerden korur. Gerçekten de benekli ipi kullanmak, büyü yapmanın bir yöntemidir. Düğümü kesen kişiye herkes itikat olarak verebildiği kadar kumaş veya başörtü gibi şeyleri verir. O da aldığı her şeyle memnun olur (Argınbayev, 1996: 79).

Tusavı kesecek olan kadını çocuğun anne ve babası seçer. Tusavı kesmesi için saygın, becerikli, yaşı büyük, aile ve çocuk sahibi kadınlar seçilir. Çocuğun annesi bu özellikleri taşıdığını düşündüğü avuldaki en tezcanlı ve saygın bir kadına “Tusavı sen kes ki senin gibi hareketli olsun” diyerek tusavı kesmesini rica eder. İp mutlaka çevik ve hızlı yürüyen bir hanıma kestirilir. Kesinlikle tökezleyen ve yavaş yürüyen kişilere ip kestirilmez. Daha sonra atik ve çevik olan bu hanım “Yel gibi uçup, er gibi ol!” veya “Benim gibi hızlı ol!” diyerek çocuğun ayaklarına 1,5 metre boyunda örülen “ala ipi” veya koyun bağırsağından ipi tıpkı bir köstek gibi bağlar. Bağlanan ipi daha sonra tam ortasından keser. Kimi zaman da yeşil ottan örülen kısa bir ipi keserken “Gök ot gibi büyüüp yeşersin!” denilerek dilek de dilenir (Kınacı, 2017: 144-145).

Çocuğun ayağına ala ipi tecrübeli ve saygı gören bir kadın bağlar. Önceleri bir ayağına bağlayıp sonra ikinci ayağını bağlardı. Bu “tusav salı” diye adlandırılırdı. Ondan sonra çocuğun ayağının yanına yemek konulmuş bir kabı koyardı. Geleneği gerçekleştirecek olan kadın ipi keser ve “ben gibi tez yürü ve hızlı ol” derdi. Daha sonra çocuğu kolundan tutup ileriye doğru yürütürdü. Ondan sonra “çocuk ateş gibi hızlı yürüsün” diye bu ipi ateşe atardı. Bu kadın kendisiyle birlikte üstü kapatılmış bir tabak et alıp gelirdi. Bu geleneksel törene katılan kadınlar da yanlarında hediyeler alıp gelirdilerdi. Bu hediyeler çoğunlukla çocuk giyimiydi. Tören bittikten sonra gelen misafirlere et yemekleri pişirilirdi. Kuzeydoğu ve ortalık bölgelerde tusav kesen kadına yılkinin bağırsağına koyunun boyun eti eklenerek verilir. Bu bağırsak kış zamanından bu gibi özel gün için özel olarak saklanırdı. Kızılorda’da tusav keserden sonra çocuğu ata bindirirlerdi. Sonra çocuğun ayağına demir para veya gümüş yüzükler bağlanırdı (Kalıbekova, 2011: 82).

“Tusauw kesüw” veya “Tusav kesüw”, bebeğin ilk adımlar atladığını kutlamak için yapılır gelenektir. Buna akrabalar ve komşular davet olunur. Bu geleneği her yerde, evde, kafede, lokantada yapabilirler. Bebeğin “tusavını” kesmeye yürüdüğü yerde itibarlı olan, ilimli, güzel kalpli insanları seçerler. Çünkü bebeğin “Tusavını” kim keserse ona bezeyeceğine inanılır. “Tusavı” çoğunlukla rengârenk ipe keserler. Bunun sebebi, Kazak’ta hırsızlık rengârenk ip olarak sıfatlanır ve “Eşkimnin ala jibin attama” yani “Hırsızlık yapma” anlamındaki deyim var. “Tusav” kesecekken rengârenk ipi kullanmak, “çocuğum gelecekte çabucak yürüsün, hiç kimsenin hiçbir şeyini çalmasın, anne-babasını sevindirsın, ömürde yaşarken neyin iyi, neyin kötü olduğunu bu iplerin renkleri kadar ayırabilsin” demektir. Bundan başka hem zengin hem de cömert olsun diye, çocuğun “Tusavını” koyunun bağırsakları ile de keserler; bebeğin “Tusavını” geleceği aydın olsun, bahtı açık olsun diye körpe bitkilerle de keserler. Çocuğun üç-dört adım atladığından sonra, önüne farklı şeyler koyarlar; mesela, kitap, kalem, teşbih, para ve şekerler koyulur; şayet çocuk onlardan kitabı tutarsa gelecekte bilim insanı olacağına, kalem tutarsa şair veya yazar olacağına, teşbih tutarsa molla olacağına, para tutarsa patron ve parası çok zengin olacağına, şekeri tutarsa ömrü bal kadar tatlı ve saadetli olacağına inanılır. Sonra çocuğa nice güzel dilekler söylenir (Sarsenbayeva, 1979).

Bebek geç yürümeye başlarsa Tusav keser yapardık. Onu büyüklerden birisi keserdi. Eskiden 3 tekerli arabalar vardı, onunla oynardı bebekler. Bizim ailede Tusav keser yapılmazdı. Eskiden kızın tusavı kesilmezdi. Eskiden bir tek oğlan çocuğunun tusavı kesilirdi (Kanayeva, 1953).

Ben ilk olarak erkek çocuğun tusavının kesildiğini işittim ve gördüm. Kız çocuğunun tusavı kesilmez. Çocuğun tusavını, halk arasında terbiyeli, hamarat ve eşine saygılı kişilere kestiririz. Bu kişi eline aldığı ala ipi çocuğun ayağının iki tarafına dolaştırarak bağlar. Bu kişi ala ipi yani çocuğun tusavını keserken bıçağı aşağıdan yukarıya doğru değil, bıçağı yukarıdan aşağıya doğru kesmesi gereklidir. Bunun sebebi ise yukarı doğru keserken çocuğa bıçak gelerek zarar verebilir. Bir de bizim halkımız çocuğun tusavını makasla kesmez. Çünkü onun ömrü makas gibi olur diye tusav kesilmez (Kanay, 1960).

Tusav keser toyunu, çocuk ilk adımlarını atmaya başladığında veya yürümesi geciktiğinde yaparız. Onun için ala ip hazırlanır. Bu ala ipi atlaması inancından çıkmıştır. Bu iple çocuğun ayağına bağlarlar ve o ipi de toplumda belirli kişilere veya akıllı, bilim sahibi veya bir makama mevkiye gelmiş kişilere kestirirler. Çünkü tusavı kim keserse çocuğun ona benzeyeceği inancı vardır. Tusavı kesilen çocuğun iki kolundan tutulur ve önüne konulan eşyalara doğru tay-tay balapanım tay-tay şarkısı eşliğinde yürütülür. Bu çocuğun ilk adımlarıdır ve o güne özel yemekler hazırlanarak bu ilk adım davetlilerle kutlanır. Davete gelen misafirlerde ellerinde hediyelerle gelirler. Bir de çocuğu olmaya ve boşanmış kadın ve erkeklere çocukların tusavı kestirilmez (Berdaliyeva, 1978).

Yürütme geleneğinin uygulanması sırasında kesinlikle unutulmaması gereken şey de tusavkeser şiirinin söylenmesidir. Bu şu örneği verebiliriz:

Haydi, yavrum, güzelim, adımını at da görelim.

Bağlarını çözelim, ala iplerini keselim.

Haydi, yavrum, güzelim, adımını at da görelim.

Adımlarına bakalım, başından da sayalım.

Haydi, yavrum, güzelim, paçalarını dürelim.

Tay yavrusu gibi oynak ol, çevrende hep birinci ol.

Haydi, yavrum, at bir adım, kutlu olsun bu adımın.

Adımların çoğalsın, haysiyetin çok olsun.

Adımların sağlam olsun, bu bayramın kutlu olsun.

Hayata bastığın bu adımlar, hep başarılı olsun.

Ala ipi alalım, ninemize verelim,

Er oldu artık diyelim, şekerlerini yiyelim.

(Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 93).

Tusav kesme ritüeline bakıldığında Türkiye’de yürüyemeyen çocuklar için gerçekleştirildiği görülmektedir. Fakat Kazakistan’da bu durum biraz farklılık göstermektedir. Kazak halkı bir yaşını doldurmuş çocuklarına tusav keser toyunu yapmaktadır. Bu fark Kazak halkı çocuk yürümesi gecikmesini beklemeden de bu toyu yapmaktadır. Bunun yanında yakın zamanlara kadar yapılan görüşmelerde bazı yerlerde sadece erkek çocuğun tusavının kesildiği ifade edilmiştir. Fakat Türkiye’de erkek veya kız olarak bir yarım yoktur. Yürümesi geçiken erkek ve kız çocuğu için bu tören yapılmaktadır. Bunların yanında ayağa bağlanan ipler de farklılık göstermektedir. Çünkü iki halk arasında bu ritüelin yapılışında farklılıklar vardır. Yine yapılan görüşmelerde evde kalmış kızların, iş bulamamış kızların da yolu açılsın diye yaşların bakılmaksızın tusavının kesildiği tespit edilmiştir. Buradaki amaç yürüme eyleminin gerçeklememesi değil ayağının takıldığı yerden yani kaldığı yerden ilerlemesi ve önünün açılması için bağlamında yapılmasıdır. Bu da Türkiye’den farklılık gösteren bir yönüdür.

Hem Türkiye’de hem de Kazakistan’da tusav keser toyları evde az kişinin katıldığı kutlama olarak gerçekleşmektedir. Fakat bu durum giderek değişime uğramıştır. Günümüzde Kazak halkı bu tusav keser toyunu küçük bir sünnet düğününe dönüştürmüş şekildedir. Eskiden veyaz kısa bir süreye kadar daha çok evlerde küçük çaplı kutlama olarak gerçekleşen bu tören zamanla değişerek düğün salonlarında kutlanmaya başlanmıştır. Küçük bir düğün havasında gerçekleşen bu kutlama için düğünü yöneten

tamada (düğünün yöneticisi) tutulup misafiler çağrılmaktadır. Düğün salonlarında görkemli bir şekilde kutladıkları da derlemeler esnasında ifade edilmiştir ve bu törenlere kendim bizzat katılarak gözlem yaptım. Burada düğün salonun ortasına üç veya dört metre uzunluğunda üzerinde tay tay balapanım tay yazılı bir ak kumaş yazılır. Bu kumaşın önüne bazı eşyalar konu ve çocuğun tusavı kesildikten sonra bunlardan birisini alması beklenir. Hangisini alırsa ileride o mesleği yapacağı inancı vardır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’deki diğ hediğı geleneğine benzemektedir.

3.3.13. Konuşamayan Çocuk İçin Yapılanlar

Aile çocuğunun ilk tırnek, saç kesip ve yürümesini gördükten sonra onun ilk sözlerini duymayı bekler. Çocuğun ilk konuşmaları ailen en mutlu olduğu zamanlardan birisidir. Çocuğun ağzından çıkacak olan ilk anne ve baba sözleri onların hayatındaki en güzel duydukları sözler arasında yer alır. Aile içerisinde heyecanlı bir bekleyişten birisi de çocuğun ilk olarak kimin adını söyleyeceğidir. Çocuk anne, baba veya başka bir ismi mi söyleyecek diye merakla beklenir. Bazı bölgelerde ilk kelimeyi duyan kişi çocuğa hediyeler alır. Bu ilk konuşma bekleyişi biraz uzun sürünce ailelerde tedirgin olmaya başlarlar. Aile ve etraftaki kişilerce çocuğun belli bir zamandan sonra yavaş yavaş bazı kelimeleri söylemesi beklenir. Bu konuşma gecikince aile üzülür ve bu durumu düzeltmek için bazı pratiklere başvurur.

Türkiye’de konuşması geçiken veya konuşamayan çocuk için yapılan ritüeller şunlardır:

Geç konuşan çocukların bu kusurlarını gidermek için başvuru olan çareler de büyüklük nitelikte: yeni ay görüldükten sonra, ilk cumadan başlayarak üst üste üç cuma çocuk ahıra götürölüp yemliğı bağlanır ve “insan isen dile gel, hayvan isen begaya (yemliğı) gel” denir; çocuğa yemek kaşıklarının veya kaplarının bulaşık suyu, kanaryanın su kabından muharremde aşure kâsesinden su içirilir; Eyüp’te Beşir Ağa türbesinin anahtarı ile ağzı açılır; cuma ezanı müezzine kara üzüm verilir, müezzin bunu selâ okurken cebinde taşır, çocuğa bu üzüm yediriür; çocuğa dana, koyun dili yedirilir (Boratav, 1984: 157).

Konuşamayan çocuk Adıyaman'daki Zage Dede'ye götürülür. Yatırın anahtarı üç kez çocuğun ağzında açılıp kapatılır. Anneanne ya da babaanne çocuğu hayvan yemliğinin üstüne oturtup “İnsansan konuş, hayvansan bu yemi ye” der. Kurşun dökülüp suyu siyah kediye atılır. Çocuğa gizlice idrarı içirilir (Karaağaç, 2013: 93-94).

Konuşamayan çocuğa kafes bülbülünün su çanağından su içirilir. Kurban Bayramı'nda yedi komşudan birer parça kurban dili alınarak pişirilir ve çocuğa yedirilir. Keçi, koyun, sığırdili pişirilerek çocuğa yedirilir. Çocuğa zengin bir adamın ekmeği yedirilir. Nisanda yağmur yağarken evin damına ya da bahçesine bir tencere kapağı konulur, bu şekilde yağmurun suyu bu kapakta biriktirilir. Bu su üç cuma günü üst üste çocuğa içirilir. Özellikle de dış görüntüsü alacalı olan ve öttüğünde çok ses çıkaran her türlü ötebilen “Alakabak (Çığırkan)” adındaki kuşun eti pişirilerek çocuğa yedirilir (Kayalı, 2010: 69).

Elazığ'da konuşmayan çocukların, dili çözülsün, ağzı açılsın diye, kilit açtırılır. Kilit, minarede selâ verilirken, temsili şekilde açılır. Bu yapılsa, inanca göre, dil çözülür (Kalafat, 2010: 256).

Kazak halkı çocuklarının konuşmasını kutlamak için tören yapmaktadır. Çocuk konuşmaya yeni başladığı zaman çabuk konuşsun diye onun ailesi ve yakınların gerçekleştirmiş oldukları konuşma töreni yapılır. Bu konuşma töreninde koyunlar kesilir, yakın eş-dost ve akrabalar çağrılır.

Kazakistan'da konuşması geçiken veya konuşamayan çocuk için yapılan ritüeller şunlardır:

Çocuğa koyun dili yedirilir. Sonra çocuk kurutulmuş koyun bağırsağıyla bağlanır ve ondan konuşacağına dair yemin istenir ve o da üç defa “konuşacağım” diye söz verir. Sonra büyükler çocuğa dileklerde bulunurlar (Erqaliyeva ve Şakudaulı, 2000: 95).

Bu düğün yakın zamanlarda yapılmaya başlandı. “Tılaşar toyu”, çocuğun ilk kez okulun eşliğini atladığı için düzenlenir. Bu düğünü bazı dedeler ve nineler göremezler. Bundan ötürü, bu düğünü yani, torunlarının okula gittiğini görmek, dede-nine için büyük sevinç kaynağı ve onun yeri özeldir. Tılaşar toyunu genelde evde değil, bir kafede veya aile zengin ise lokantada yaparlar. Bu düğüne tamamına yakın tüm akraba ve komşular

davet edilir. Düğünde çocuklar toyu yürütenin oynattığı oyunlarını oynayıp, hediye kazanırlar. Büyüklere de ilimle ilgili yarışma soruları sorulur ve yarışı kazanana hediye verirler. Bunun dışında elbette her düğündeki gibi şarkı söyleyip dans ederler (Nurişova, 1962).

Benim ablamın çocuk geç konuşmaya başladı diye ablam hepimizin bardaklarımızın dininde kalan çayı içirdi. Şimdi bebeği öyle konuşuyor ki, biz bile şaşıyoruz (Kuvanişbayeva, 1946).

Ya da çocuğu annesinin akrabalarına götürür ve boğazından bağlayarak boğarlardı ve işte o zaman çocuk ya “anne” diye ya da “baba” diye ağlardı. İşte çocuk geç konuşmaya başlarsa bu yöntemleri kullanırdık (Sarsenbayeva, 1979).

Konuşamayan veya konuşması geçiken çocuklar için yapılan ritüellere bakıldığında Kazakistan’da Türkiye’deki benzer uygulamaların yanında farklılıklar da görülmektedir. Örneğin, Kazakistan’da çocuğun ilkokula başladığı zamanda kutlanması ve bunun da günümüzde düğün salonlarında kutlanıyor olması. Daha sonra eve gelen misafirlerin çaylarından kalanın çocuğa içirilmesi durumu farklılık göstermektedir. Bunların yanında, hocaya okutma, doktora götürme, korkutma vb. pratikler ortaklık göstermektedir.

3.3.14. Sünnet Ritüeli

Aile içerisinde bir erkek çocuk belirli pratikleri aştıktan sonra erkekliğin ilk adımı olarak görülün sünnet törenine gelmiştir. Sünnet, kadim Türklerde olmayan ve İslamiyet’in kabulüyle gerçekleştirilmeye başlanmış bir gelenektir. Arapların İslamiyet öncesi geleneklerinden olan sünnet, Hz. Muhammet’in salık vermesiyle İslamiyet sonrasında da devam etmiştir. Sünnete Araplar “Hıtan” adını verirler. Kaşgarlı sünnet için “artımak, eritmek” tabirini verir. Anadolu’da ise “etek külahının kesilmesi” olarak adlandırılır (Çelepi, 2017: 270).

Bir inanışa göre Muhammed Peygamber sünnetli doğmuş; inanış, sünnet göreneğini bu olguya bağlamak istiyor. Gerçekte ise çocukları “sünnet etmek” İslam’dan önce de sâmi asıldan ve başka soylardan toplumlarda olduğu gibi, Araplarda da uygulanan bir töre idi; Muhammed bu töreyi sürdürdü. İslâm dininde Peygamberin yaptığı, ya da

yapılmasını öğütlediği şeylere uymaya “sünnet” adı verildiği için, oğlan çocukların erkeklik uzuvlarının ucundaki deriyi çepeçevre kesip alma işlemi, halk dilinde bu deyimle adlandırılır (Boratav, 1984: 159).

Sünnet olacak çocuğun yaşı hakkında Türkiye'nin her yanında geçerli bir kural yoktur. Bu yaştan belirlenmesinde çeşitli etmenler rol oynamaktadırlar. Ailenin durumu, ekonomik etkinliği, kimi vesileler bu etmenlerin başında gelmektedirler. Ancak çocuğun en geç 14-15 yaşına varmadan sünnet edilmesine de özen gösterirler. Çocuklar 4-5 yaşından başlayarak 14-15 yaşına kadar geçen süre içerisinde sünnet edilirler. Ancak, son zamanlarda, büyük kentlerde, kimi ana babaların, çocukların doğumlarından hemen sonra sünnet ettirdiklerine rastlıyoruz. Çocuk birkaç günlükken ve henüz hastanede iken sünnet ettirilmektedir. Bu çok erken sünnetten amaç, çocuğun bilinçli olarak acı çekmesini ve korkmasını ve hediyeler almaları çocuğu imrendireceği için, kendisini bu sevgi ve ilgi odağı olaydan yoksun kıldıklarından dolayı anne ve babasına karşı çocuğu geçici bir süre de olsa soğutabilir (Örnek, 2000: 174).

Türk dünyasında ortak bir gelenek olan sünnet, aile tarafından evletlerinin erkekliğe ilk adımı olarak düşünülür. Bu düşünce bağlamında aileler ergenlik çağından ulaşmadan ve genellikle on yaşından önce çocuklarını akraba ve eş-dost ile bir düğün gibi hazırlık yaparak geleneği yerine getirirler. Bir düğün hvasında geçen sünnet düğünü halk arasında erkek çocuğun toplumdaki statüsü bakımından önemli olduğunu düşündüğü için küçük bir düğün gibi kutlamasını gerçekleştirir. Bu sebeple Türkiye’de sünnet düğünü olarak adlandırılırken Kazakistan’da da sündet toy (sünnet düğünü) olarak adlandırılır. Her iki ülkedeki işlevi de aynıdır.

Sünnet düğünleri içerisinde barındırdığı kutlama ritüelleri ile evlenme düğünlerine benzemektedir. Sünnet düğünleri, birçok ayrıntıları ile evlenme törenlerine benzerler. Kimi yerlerde sünnet gününün gecesine “kına gecesi” adı verilir; törene katılan kadınların, kızların ellerine kına yakmaları görenektendir. Genel olarak, davullu zurnalı, ya da çalgılı eğlenceler bu benzerliğin başlıca tanıtıdır; törene düğün adının verilmesi de bu bakıma anlamlı (Boratav, 1984: 161). Hem evlenme hem sünnet düğünlerinde düğüne davet etmek için okuntu yani davetiye verme özelliği vardır. Anadolu’nun birçok bölgesinde evlenme düğünlerinde olduğu gibi sünnet düğününde de davetliler

ailenin ekonomik durumu ile o bölgenin gelenekleri çerçevesinde okuntu dağıtırlar. Bu benzerliğinin yanında, evlenme düğününde olduğu gibi yemekler hazırlanır, eğlenmek için müzisyenler tutulur, kına gecesi gibi pratikler gerçekleştirilir, düğün yerine belirtmek için bayrak asma gibi özellikleri ortaktır.

Aile sünnet hazırlıklarına ilk olarak çocuğu ikna etmekle başlar. Çünkü burada en önemli unsurlardan birisi de çocuğun psikolojisidir. Aile bu engeli aştıktan sonra eş-dost, akraba ve tanıdıklarına sünnet düğününe davet etmeye başlar. Bu davet etme olayından önce davetlilere dağıtılmak üzere konfeksiyonlardan okuntu alma işlemini gerçekleştirir. Bu durumda içerisinde kendisine has geleneksel ritüeller barındırır. Aile sünnet düğününe kaç kişinin geleceğini tahminen belirler ve ona göre okuntusunu çeşitli kumaş veya davetiye kartlarıyla hazırlar. Bu işlemin yanında aile çocuğun sünnet kıyafetleri alır ve çocuk da böylece içindeki korkusunu yeni elbiselerin hevesi ile biraz olsun yenmiş olur. Davetiye ve giysi işlemleri bittikten sonra sıra davetiyeleri dağıtmaya gelir. Burada aile ve akrabalar bir araya toplanır ve yardımlaşma ile davetiyeler hazırlanır. Sünnet düğününe çağrılacak insan sayısı ailenin toplumdaki yerine, işine, akraba ve dostlarına göre değişiklik gösterir. Özellikle kırsal kesimlerde düğüne çağrılan insan sayısı ile kentte yapılan sünnet düğününe çağrılan insan sayısı bakımında farklılıklar gösterir. Çünkü kırsal bölgede veya köylerde o yerde yaşayan insanların çoğu davet edilir. Çünkü insanlar her zaman yüz yüze bakmaktadır ve çağrılmaması durumunda küskünlükler yaşanabilir. Bu durum kent ve şehirlerde farklılık gösterir. Çünkü kentte ve şehirlerde köy ve kırsal kesimlerdeki kadar yakın ve birincil ilişki oranı kadar değildir.

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra sıra çocuğun giydirilmesine gelir. Sünnet olacak çocuk geleneksel sünnet giysisini giyer ve bu giysi hazır olarak satılmaktadır. “Bu tip giysi genellikle üzerinde maşallah yazılı bir başlıktan, beyaz bir pantolon ve ceketten ibarettir. Giysinin üzerine kırmızı ya da mavi renkte bir pelerin, bu olmazsa aynı renklerde bir kurdele geçirildiği görülmektedir. Eğer çocuğun ailesi bu tür bir “sünnet elbisesi” alamayacaksa, çocuğa bir kat yeni giysi yaptırır; kirvelik geleneğinin bulunduğu yerlerde çocuğun giysisi kirve tarafından sağlanır” (Örnek, 2000: 179). Sünnet sonrasında çocuğa genelde zarar gelmesin ve rahat hareket etsin diye bol elbiseler veya gömlek giydirirler.

Sünnet düğünene gelen misafirler yemeklerini yiyip eğnedikten sonra artık sıra sünnet çocuğunu gezdirmeye gelmiştir. Bu eskiden ekonomik ve yaşanan bölgeye çocuğu gezdirmek için kırsal bölgelerde çocuğunluk at ve traktör kullanılırken kent ve şehir yerleşim yerlerinde bu yerini arabaya bırakmıştır. Tabii ki kent ve şehirde aileler farklılık ve değişiklik olsun diye at, fayton ve traktör kullanarak gezdirme gibi değişikliklere gitmişlerdir. Gezdirme olayında arabalar konvoy olarak hazırlanır. Her arabaya havlu veya eşarp bağlanır. Bu da düğünün bir simgesidir. Kornalar ve arabadaki davulcuların ezgileri eşliğinde sünnet çocuğu kendisi için süslenmiş araçla gezmeye çıkarılır. Böylece etraftaki kişilere sünnet merasimin birazdan başlayacağını duyurmaya ve sevinçlerini göstermeye çalışılır. Bazı yerlerde evlenme düğünlerinde olduğu gibi konvoy önü kesilir ve zarf içinde para istenir. Gezme işeminin tamamlanmasından sonra çocuk sünnet için hazırdır. İşte burada da kirvelik durumu devreye girer ve sünnet çocuğuna yardımcı olmaya başlar. Kirve sadece burada yardımcı değil sünnet düğünün her aşamasında onun en yakınındaki yardımcısıdır. Düğün geleneğindeki damadın yardımcısı sadık gibi.

Anadolu’da Sünnet işlemi daha önce de belirttiğimiz gibi, cinsel organın uç kısmındaki derinin çepeçevre kesilmesinden ibarettir. Çocuk, varsa kirvesi, yoksa bir yakınının kucağına oturtulur ve bacaklarının iki yanı açılması sağlanır; çocuğun kucağına oturduğu kimse onun kollarını sıkı sıkıya tutar. Bu sırada çocuğa korkmaması için yüreklendirici, erkekliği vurgulayıcı sözler söylenir. Çocuğun dikkatini başka bir yöne çekmek için, yukarıda bir yer gösterilerek “kuşa bak! kuşa!. ..” denir. Kesilmeden önce ve kesilme sırasında “Allahu Ekber! Allahu Ekber” denilerek tekbir getirilir. Ayrıca “oldu da bitti maşallah” diye çok bilinen ve yaygın olan tekerleme de söylenir (Örnek, 2000: 179).

Türkiye’de sünnet düğünü için yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Aydın İncirliova’da köyün içinde o yıl ilk sünnet düğünü olan kişi bir tepeliğe iki saplı testi diker. Nişan taşını duyan herkes tüfeğini alıp gelir ve testi vurmaya çalışır. Testinin yanında uzun bir dayak olur, dayağa atlet, mendil bağlanır, atlete de para asılır. Kim testi kırarsa parayı, mendili ve atleti alır. Bazen hediye olarak koyun da verilir (Çelepi, 2017: 272).

Sünnet işlemi cinsel organın uç kısmında yer alan derinin kesilip çıkarılmasıdır. Bu işlem yapılırken çocuk, varsa kirvesinin yoksa dayı, amca ya da yakın bir aile dostunun kucağında oturur. Hastanelerde ise masada yatar ve arkasında biri onu tutar ve çocuğa destek olur. Bacakları iki yana açılır. Yanındaki kişi kollarını ve bacaklarını sıkıca tutar. Bu sırada çocuğa korkmaması için yüreklendirici, erkekliği vurgulayacağı sözler söylenir. “Kesilme” den önce ve “kesilme sırasında “Allahu Ekber! Allahu Ekber!” denilerek tekbir getirilir. Ayrıca “Oldu da bitti maşallah, damat olur inşallah!” diye çok bilinen ve yaygın olan tekerleme de söylenir. İşlem bittikten sonra ise çocuklar “Yumurtanın yarısı gitti Kaan”ın yarısı” diye tekerleme söylerler. Sünnetçinin başı ve çocuğun belden aşağısı bazen örtülür. Bu, çocuk işlemi görmesin diye ve nazar değmesin diye yapılır. İşlem bittikten sonra çocuk kucağa alınarak yatağına yatırılır. Bu arada anne diğer bir odada oklava çevirir. Bu işlemi yaparsa sünnetin kolay olacağı düşünülür (Türbedar, 2011: 105).

Burdur Yaylabeli köyündeki sünnet düğünü Anadolu’nun birçok yerindekine benzerlikler göstermektedir. Bizde sünnet düğüne genellikle hafta sonları yapılır. Eskiden bizim buralarda pazar günleri yapılırdı. Bir de cuma günü mübarek olduğunda o günde de yapılırdı. Şimdi günümüzde artık değişti, sünnet düğünleri hafta içi de yapılmaya başlandı. Sünnet düğünü genelde yemekli ve çalgılı olur bizim buralarda. Ama so zamanlarda Kur’an okumalı yani Mevlidli de olmaya başladı. Bizim köyümüzde ve çevre köylerde düğün için oku dağıtırız. Dağıttığımız bu okularla eş-dost ve akrabalarımızı sünnet düğüne davet etmiş oluruz. Bizim burada sünnet çocuğuna düşünden bir gün önce kına yakılır. Bu kına gecesinde de müzikler eşliğinde eğlenir ve sonunda da kınayı yakarız. Ertesi günü düğün başlar ve gelen misafirlerimize yemeklerden ikram ederiz. Kimileri bu yemek esnasında Kur’an okuturlar. Sünnet çocuğu kıyafetlerin heyecanı ile gelen misafirleri karşılar ve ellerinden öper. Düğüne gelenler de oku karşılığı olarak çocuğa para asarlar. Daha sonra düğün sabahdan akşama kadar devam eder. Bu düğünün öğle namazı sonrası çocuğu gezdirmesi olur ve sonra da çocuk sünnet olur (Şahin, 1957).

Bizde sünnet düğünü hafta sonu yapılır. Köyümüzdeki bütün insanları sünnet düğüne davet ederiz. Gelen misafirlere yemekler ikram ederiz. Onlarda çocuğu ve ailesini tebrik eder ve parasını takar. Bizde düğün gününden önce eğleneler yapar ertesi günkü

eğlenceye hazırlık yaparız. Bu genelde evlenme düğünündeki kız evinde olan kına gecesine benzer. Sünnet çocuğuna da kına yakarız. Düğün günü arabalar konvoy olur ve çocuğu gezdirir. Daha sonra sünnetçi çocuğu sünnet işlemini gerçekleştirir ve çocuk erkeklığe ilk adımı atmış olur (Erkan, 1960).

Sünnet düğünü hafta içi veya hafta sonu yapılıyor artık. Eskiden hafta sonları yapılırdı. Genellikle de pazar günleri. Düğün evine bayrak asılır. Bu bayrak orayı diğer evlerden ayırır ve düğün evi olduğunu bildirir. Bizde genelde çalgılı sünnet düğünü yapılır. Ben oğlumun düğünü çalgılı oldu ve ben ona eğlence gösterisi hazırlattım. Düğün için bizlerde dışbekte yöresel yemeklerimizden olan keşkek için buğday döveriz. Bu da geleneklerimizden birisidir. Düğün günü eğlenceler düzenler yöresel müziklerimiz eşliğinde eğleniriz. Düğüne gelenlerin kimisi oku karşılığı olarak para asar kimisi de yanlarında hediyesi ile gelir. Hediye çocuğu sevindirmek ve korkusunu yenmesi için sünnetten önce verenlerde olur. Daha sonra camüden öikanlar tekbir getirerek çocuğu evine getirir. Daha sonra da konvoylarla gezme işlemi gerçekleşir. Sünnetçi çocuğu sünnet ederç ve düğün de böylelikle tamamlanmış olur (Çetin, 1967).

Kazaklar, sünnet işine çok önem verir. Sünnet, İslamiyet'in kabulünden sonra Kazak örfüne iyice yerleşmiştir. Bu da çocukluk devresinde yapılır, ama herhangi sebepten dolayı zamanında yapılmamışsa büyüünce de sünnete edilebilir. Sünnet için en uygun yaş olarak 5, 7 ve 9 yaşları belirlenmiştir. Sünnet edilecek çocuk için o gün bayram havası oluşturulur. Sünnet olmadan önce çocuğun başına ve iki omuzunu puhu takılır ve çocuk, ata bindirilerek akraba ve komşularının ziyaretine gider. Gittiği yerdeki akrabaları ona hediyeler vererek ve “artık büyüdün, adam oldun bunun ispatı olarak şimdi seni sünnet edeceğiz” diyerek ona heyecan verirler. Çocuğa hediye olarak genelde koyun, at adanır. Çocuk kendisini böylece bu heyecan içerisinde sünnet edilmeye hazırlıklı bulur. Artık çocuk zorla değil, kendi isteğiyle sünnet edilecektir (Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 95-96).

Kazaklar, çocuklarını genellikle yaz sonları veya sonbahar başlarında sünnet etmektedir. Çünkü hem sıcak hem de soğğun çocuğa tesir etmemesi düşünülmüştür. Bazen de sünnet edilecek yaştaki çocuklar, toplu şekilde hoca tarafından sünnet edilir. Herkes hocaya bu işi yapmasından dolayı kendi imkânları ölçüsünde para, koyun veya tay verir

(Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 96). Bu durum Sovyet döneminde kesintiye uğramıştır. Sovyet dönemindeki baskıcı yönetim ve baskı sonucu Kazakhalkı birçok geleneksel ritüellerini gerçekleştirememiştir. Bunlardan birisi de sünnet olayıdır. Darbeden önce sadece Koja kabilesinden çıkmış insanlar sünnet düğününü yapardı. Herkesin o düğünle ilgili farklı gelenekleri vardır. Zenginler at yarışmalarını, güreş ve ok atma düzenleyip büyük bir kutlama yapardı. Fakirler ise birkaç misafir davet edip sofraya kurar. Ayrıca zenginler çocuğu sünnet eden kojalara bazen at, bazen koyun hediye ederdi (Argınbayev, 1996: 82).

Kazak halkı sünnet edilecek çocuğun hürmetine tören düzenlerler. Çocuğa en güzel kıyafetler giydirip, atla gezdirirler. Sünnetçiye her zaman saygı gösterirler. Eski zamanlarda bu geleneği Kazak toplumunda mollalar yapmış, şimdi genellikle tıp uzmanları yapıyor. Çocuk sünnet edildikten sonra akrabalar, komşular sofraya geçerler ve Kur'an okutulur.

Kazakistan'da sünnet düğünü için yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Günümüzde sünnet düğünü tecrübeli kişilerce hastanede yapılmakta. Eskiden çoğunlukla evde olurdu. Çocuğun yarası iyileşinceye kadar çocuğun gönlünü almak ve onu yalnız bırakmamak için akrabaları ve komşuları gelip hediyeler verirler. Yedisu Kazaklarında Ontüstük Kazakistan ile Özbekistan halkının Kazaklarına bakıldığında sünnet düğününde zengin Kazak sofraları hazırlanmaz, daha çok çay ve kendi hallerinde akraba ve dostları çağrılarak küçük çaplı gerçekleştirilir. Güney Kazakistan'da sünnet düğünün kendisine has düğünü, çağrılan davetli sayısı bakımından evlenme düğünü ile benzerlik gösterir. Bu yüzden sünnet düğününe büyük düğün diye söylenir. Bunun sebebi Güney Kazakista'da İslam dininin daha derin olması ve Özbekistan halkına yakınlıklarından kaynaklamaktadır (Äjiğali, 2005: 182).

Çocuk beş yaşına geldiğinde ona sünnet düğünü yaparız. Tek sayılı yaşlarda sünnet olması gerekir. Örneğin, üç, beş, yedi yaşında. Sünnet olacak çocuğun ön tarafı uki şapka ile kapatır. Eve gelen misafirler "hani göstere" diyerek çocuğun göstermesi için baygazı verirler. Daha sonra annesinin tarafından tay alınıp çocuğa hediye edilir. Sünneti yapacak kişi eskiden de olduğu gibi onun uzmanı olması gerekir. (Jumagülova, 1936).

3.3.15. Aşamaya Mingiuw-Atka Mingizuw (Ata Bindirme Töreni)

Kazak halkının yaşamında değerli bir yere sahip olan at hem kültürel hayatta hem Kazak sofralarında önemlidir. Türk halklarının yaşamında at onlarl bir bütün olmuştur. Türk halklarında at kimi zaman yiğidin yoldaşı kimi zaman sırdaşı olmuştur. Bu durum Kazak halkının destan ve şiirlerine de yansımıştır. Bozkır yaşamının ayrılmaz bir parçası olan at, Kazak halkının kültürel yaşamında da oldukça işlevseldir. Ata binme erkek çocuğunun yiğitliğini gösterdiği ilk aşamadır. Bu yüzden Kazak halkı da küçük yaşlardan itibaren çocuklarına ata binmeyi öğretmektedir. Bu ata ilk binme olayını da Kazak halkı bir sevinç kaynağı olarak düşünmektedir ve bunu da çocuğunun ilk ata bindiği gün kutlamaktadır. Bu kutlama için kadınlar kurut, irimşik (kurutulmuş peynir) alıp gelerek eve geldiklerinde ellerindeki şaşuları saçarak “sevinciniz kutlu olsun, biz de sevinçliyiz” diyerek ailenin sevincini paylaşırlar (Kalıbekova, 2011: 84).

Kazak halkı çocukları büyüyüp 4-5 yaşlarına geldiğinde yerden buldukları sopalara atmış gibi binerek kızlardan ayrı oynamaya başlar. Gelenek boyunca bu yaşlardaki çocuk aşamaya (eğere) bindirilir ve onun hürmetine yemek verilir (Eqaliyeva ve Şakazadaulı, 2000: 95).

“Aşamay”, basit eğer türüdür. Ağaçtan yapılır. Üst kısmı çocuğun oturmasına uygun şekilde yapılır ve yumuşak minderlerle örtülür. Bu eyer uysal olan at üzerine yerleştirilir. Çocuk düşmesin diye iki ayağı eğere bağlanır ve daha sonra büyük birisi atı yedekleyerek yavaşça belli bir mesafe yürütür. Daha sonra da atın dizginlerini çocuğun ellerine bırakır ve çocuk artık at ile başbaşa kalmıştır. Bu belirli aralıklarla yapıldıktan sonra artık çocuğun ayağı eyere bağlanmaz. Bu işlemlerden sonra aile çocuklarının ata binmelerini akraba, eş-dost çağrılarak yemekler yenerek kutlanır (Eqaliyeva ve Şakazadaulı, 2000: 95).

Kazak halkı, çocuklarına bozkır yaşamının getirmiş olduğu şartları erken yaşlarda öğretmeye başlamış ve bunu da gelenekleri ile birleştirerek bir kutlamalara dönüştürmüştür. Erkek çocuklar bozkır yaşamının gerekliliklerini iyi bilmelidir ve bu da ilk olarak ata binme ile başlar. Çünkü at her yönüyle bir kültürel yaşam biçimini çğrenmeyi gerektirmektedir. Bu yüzden çocuğu ata bindirme geleneğiyle Kazak aileleri bir taraftan çocuklarını eğitmekte bir taraftan da onları kahraman gibi yetiştirmek

istemektedir. Ata binme geleneğine Kazak halkı geçmişten günümüze kadar devam ettirmektedir. Fakat ata bindirme kültürü eskiden yani bozkır hayatının egemen olduğu dönemdeki kadar etkili değildir. Günümüzde daha çok kırsal bölgelerde yaygın olarak görülürken şehir yaşamında çok az rastlanmaktadır.

Kazak halkı, çocuklarını ata bindirme töreninden önce milli giyimlerini giydirip onu bir kahraman gibi hazırlar. At ve atı yürütmek için kullanılan kamçı artık çocukla özdeşlemeye başlar ve çocuk bu zamandan sonra büyüdüğünü ve kahraman olduğunu düşünmeye başlar ve hisseder. Bir başka açıdan ise ailenin bu törenle hem çocuğa verdiği değeri gösterir hem çocuklarının yiğitliğini herkese at bindirme töreni ile ilan eder.

Kazak Türklerinde ata bindirme ritüeli ile ilgili örnekler şunlardır:

Çocuğun 4-5 yaşa geldiğinde ebeveynleri veya dede-ninesi torununa özel at ve eyer hazırlar. Bu tören yaz mevsiminde yapılır. Bu törene hısım akrabalar, komşular davet edilir. Çocuğun anne tarafından bir akrabası yeğenine özel bir atı getirip hediye eder. Diğer misafirler ise kamçı, yay, sadak gibi hediyeler verirler. Bu çocuğa “Artık bir yiğit oldun, büyüdü!” demektir. Sonra çocuğu güzelce giyindirip, atına eyer koyup bindirip, abisi veya dedesi köyün içinde yavaşça yürütürler. Sonra köyün ortasında törene toplanan dedelere atıyla getirip selam verirler. Dedeler ise çocuğa güzel ve kahramanlık sözleri söyler ve dua ederler. Kadınlar ise “şaşu” şaşarlar. Sonra çocuklar ulusal oyunları oynayıp yarışır, kazananlarına büyük hediye verirler (Sarsenbayeva, 1979).

Çocuğu ata bindirme eskiden olurdu, günümüzde artık pek yok. Benim duyduğuma göre çocuk yetişip belirli bir yaşa geldimi ona ata bindirme geleneği yapılmış. Bu çocuğun ilk ata binmesi ve kendisini göstermesinin ilk basamağıdır. Bu durumu aile yakın kişileri ve akrabaları çağırarak kutlarmış. Yemekler verip yarışmalar ile eğlenilirmiş. Bne görmedim ama bu şekilde yapıldığını duydum (Bersuguro, 1971).

Ata bindirme geleneğinde çocuğunun ilk ata binişi Kazak halkı eğlencelerle kutlar. Çocuğunu güzel ve milli giysilerle kuşandırıp ata bindirir. Ata binme yaşı 3,7 ve 9 yaşlarıdır. Ata binen çocuğun altına körpeşe (minder) dediğimiz kumaşı koyar ve atın

her iki tarafına da korjin (heybe) asarız. Çocuk ona eşlik eden tecrübeli kişi ile yaşadığı yerdeki evleri tek tek gezer ve korjındaki hediyeleri dağıtır. Dağıttığı hediyelere karşılık ona da hediyeler verilir (Joldıbayeva, 1959).

Kazak halkının uzun yıllar göçebe hayat tarzını sürdürmesi sonucunda bu kültürel yaşamdan çokça izler bulmak mümkündür. İşte bu izlerden birisi de at bindirme geleneğidir. Eskiden göçebe yaşam koşullarında insanlar atı günlük yaşamlarında çok işlevsel olarak kullanmışlardır. Bu sebeple yaşam koşullarının getirmiş olduğu duruma göre hareket etmeye alışkın olan Kazak halkı çocuklarını bu yaşama erken yaşlarda alıştırmaya başlamıştır. Bu sebeple ata bindirme gibi gelenekler çerçevesinde çocuklarını yetiştirmiş ve terbiyelemiştir. Fakat sosyal yaşam koşullarının değişmesi yani göçebe kültürene dayalı yaşamdan yerleşik yaşam kültürene dayalı hayat tarzını yaşamaya başlamalarından sonra bazı gelenekler işlevini kaybetmeye veya değişmeye başlamıştır. Bunlardan birisi de ata bindirme geleneğidir. Günümüzde şehir yaşamının ağırlıklı olduğu bölgelerde bu gelenek unutulmaya yüz tutmuştur. Göçebe yaşam koşullarında çocuğa at, yıllık gibi hediyeler verilirken günümüzde bu bisiklet, motosiklet ve araba gibi hediyelere dönüşmüştür.

3.3.16. Şecere Öğretme

Kazak halkı geçmişi ile geleceği arasında bir nevi köprü olarak düşündükleri şecereyi çocuklarına küçük yaşlarda öğretmeye başlarlar. Çünkü bir çocuk hangi soydan ve atadan geldiğini, evlenmek istediğinde hangi soy ile olur hangisi ile olmaz olacağını yedi atasını bilmekle öğrenmeye başlar. Kazak halkının geleneklerinde yedi ata geçmediği süre iki çift arasında evlenme durumu olmaz. Eğer ki böyle bir durum söz konusu olmuş ise bu durum toplum tarafından ayıplanır ve ailesinin de toplumdaki değerinde sarsılmalar olur. Çünkü Kazak halkı yedi atayı bilme konusunda çok hassastır.

Kazak halkında her çocuk yedi atasını sayabilmeli, atalarının neler yaptıklarını bilmeli ve anlatmalıdır. Eğer ki bunları bilmezse “Jeti atasın bilmeytin jetesiz / yedi atasını bilmeyen şuursuz” diye toplum tarafından söylenir. Bir çocuğa yedi atasını öğretme her Kazak baba ve annenin ilk görevlerindendir (Kenjeahmetulı, 1998: 42).

Kazak ailesinde bir çocuk 7-9 yaşlarına geldiğinde ona baba tarafından başlayıp tüm akrabaları, anne tarafından akrabaları, dedeleri ve tüm şeceresi öğretilir. Çocuğa yedi atasını öğretmek her babanın vazifesidir. Baba çocuğuna yedi atasını anlatıp öğretirken onların nasıl birisi olduklarını, kahramanlıklarını, vatan için neler yaptıkları gibi övünç dolu işlerini de öğretirler. Buradaki amaç, çocuğun kendi ailesini vatanını namusunu korumaya yöneliktir. Bu öğretinin yanında çocuğa yaşadığı bölgenin veya soyun kahramanlarını da anlatmak gerekmektedir. Çünkü çocuk o zaman sadece atasının kahramanlıklarını değil tüm boyunun kahrmanlıklarını öğrenmiş olur. Böylece bencil bir birey kişiliğe sahip olmaktan uzak kalmış olur (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 96).

Ailesi tarafından şeceresi öğretilmiş çocuk halkının milli ve manevi değerlerini de öğrenmiş olur. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi çocuğa sadece yedi atasının isimlerinin öğretilmesi değil, ona onların kahramanlıkları ve vatan sevgileri hakkında da bilgiler verilmektedir. Böylece çocuk milli duygu ve akrabalık bağları ile de güçlendirilmiş olur. Kazak halkının bu yedi atasını öğretme geleneği onların destanlarına ve diğer edebi türlerine de yansımıştır. Bu durum Sovyet döneminde biraz sekteye uğramıştır diyebiliriz. Çünkü o dönemdeki yasak ve baskı sonucu birçok aile çocuklarına ve kendilerine bir zarar gelmesin diye sadece bir veya iki atasını bildiklerini söylemelerini çocuklarına anlatmış ve öğretmişlerdir. Sovyet sonrası durum yeniden değişmiş ve Kazak halkında aile içerisinde seçere öğretiminin yanında okullarda da bu eğitimi alarak milli şuuru canlı tutmaktadırlar.

Kazak Türklerinde şecere öğretme ritüeli ile ilgili örnekler şunlardır:

Biz ailemizde çocuklarımıza atalarından veya babalarından yedi atasını öğrenmesini söyleriz. O da hangi soydan geldiğini, kim olduğunu ve milli değerlerini öğrenir (Mukuvalova, 1949).

Çocuğa şecere öğretmek ona ilk terbiye vermenin örneklerinden birisidir. Oğullarımız ve kızlarımız yedi atasını bilerek büyür. Bunları öğrenen Kazak çocukları geçmişi ve kökenini de öğrenmiş olur. Böylece de çocuklarımız tarihlerine sahip çıkarlar (Baytıgayeva, 1965).

Biz Kazak halkı bir çocuğa yedi atasını sorarız. O yedi atasını bilmezse ilk olarak biz onun ailesini ayıplar sonra da çocuğa kızarır. Çünkü yedi atasını bimeyen geçmişini ve kültürel değerlerini nasıl bilecek (Şoneyeva, 1964).

Erken yaşlardan itibaren çocuklarımıza yedi atasını öğretmeye başlarız. Ben her gün yedi atasını tekrar tekrar söyleyerek çocuklarımın hafızasına kazıdım. Çünkü yarın birisi benim çocuklarıma yedi atasını sorsa ve oda söyleyemese bu durum benim için çok utandırıcı olur (Sağınbekova, 1955).

Eskiden ailedeki çocuklara yedi atası küçüklükten öğretilmeye başlanırsı. Günüzmdede artık bu durum giderek kaybolmaya başladı. Bazı ailelerdeki çocuklar iki veya üç atasını zor sayıyor. Geleneklerimiz böyle böyle unutulup gidiyor (Sarsanova, 1974).

Sovyet zamanında bizlere yedi atalarımızı sayamadığımızı büyüklerimiz öğretirken anlattılar. Şimdi ise yedi atamı saymaktan gurur duyuyorum (Kulanbaeva, 1986).

4. BÖLÜM:

EVLENME

4.1. EVLENME ÖNCESİ YAPILAN RİTÜELLER

Yaşamın ikinci geçiş dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Ailenin, toplumsal yapısının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, gelenek ve görenekler bakımından toplum içerisinde çeşitli ritüellerle kutlanmaktadır (Örnek, 2000: 185).

Türkler, belirli bir olgunluğa erişen bireylerin evlenmelerine çok önem vermişlerdir. Bu düşünce dünyasının temelini oluşturan ana etken aile olma kavramıdır. Türk dünyasında evlilik toplumsal statü bakımından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Evlilik sadece iki çiftin değil, bağlı bulunduğu boyun veya kabilenin de çok önem verdiği bir durumdur. Evlilik, topluluğun hayatının devamını ve bereketini sağlayacak kuşaklar zincirinin devam etmesini sağlamaktadır. Bu nedenle evlenme, toplumsal ve önemli bir iş durumundadır. Evlilik, evlenen çiftlerin aileleri ve soyları arasında bir sözleşme olarak da görülmektedir. Çünkü bu iki çift farklı iki kültürü ve aileyi birleştirmesi açısından da toplumlar veya boylar arası kültür etkileşiminin ana unsurlarındandır. Erkek tarafının ve kız tarafının ayrı ayrı hazırlıklar eşliğinde bir şölen havasında gerçekleşen evlilik durumu aynı zamanda mal ve mal değişimi ritüelleri ile yeni kurulan aile bağımsız bir hayat sürmesi için yeterli eşyaya sahip olarak yeni ailesini kurar. Bu sebeple evlenme toyunda gerçekleştirilen masraflar bağlamında yeni bir aile oluşturma açısından kabileler ve boylar güçlü bir ikili bağ kurmuş olurlar (Lvova, vd., 2013b: 210-213).

Evlilik sürecinin önemli bir aşaması olan düğün kavramı, Türk şivelerinde “düğün” veya “toy” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Toy kelimesinde ziyafet, eğlence, bayram

ve düğün anlamları iç içe girmiştir. Lûgat-i Çagatay ve Türkî Osmani'de toy, “düğün, sürûr; Divânü Lûgat-it Türk'te tûğün; Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk'ta düğün, “evlenme meclisi”, toy, “büyük düğün”; Lehçe-yi Osmânî'de düğün, Tarama Sözlüğünde toy, “şenlik, şölen, ziyafet”, düğün, “düğüm, ukde” biçimleri ve anlamlarıyla yer alır (Eker, 1998: 3).

Düğünle hayatlarını birleştiren ve bir aile kuran çiftler insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar gelen eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Kültürel etkileşim geçmişten geleceğe aktaran en önemli taşıyıcılardan birisi de ailedir. Türk kültürünün sağlam temellere oturmasında aile yapısı oldukça önemli bir yere sahiptir. Türk dünyasının çok geniş coğrafyalara yayılmış olan Türk halkları sağlam temeller üzerinde uzun yıllar hüküm sürmesinde aile kavramı önemli rol oynamıştır.

Düğünler açık ve gizli işlevleri açısından da zenginlik göstermektedir. Bu açıdan baktığımızda, düğünün toplumsal ilişkiler bağlamında pek çok işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Düğün törenlerinde akrabalar, dostlar bir araya gelir ve birbirlerinden haberdar olurlar. Evlenme çağındaki kız ve erkekler birbirlerini yakından görme, tanıma fırsatı bulurlar. Nitekim küçük yerleşim birimlerinde, özellikle de kapalı toplumlarda, cinsiyetler arası ilişkiler daha çok çeşitli vesilerle düzenlenen aile, ahlâkî ve törel baskıların hafifletildiği eğlenceler ve gezintiler vesilesiyle gerçekleşmektedir. Ayrıca evlenecek yaşta erkek çocuğu ya da yakın bir akrabası bulunan kadınlar, eğlenceler vasıtasıyla namzet genç kızları dikkatli bir şekilde inceleme fırsatı bulurlar (Özdemir, 2005: 286-330). Düğünlerin bu bağlamda gizli işlevi olarak toplumsal haberleşme, kültürel etkileşim ve geleneklerin yaşatılması bakımından da önemli bir işleve sahiptir.

Öte yandan toplumların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzenleri, üretim ilişkileri, gelenekleri, kısaca kültürleri evlenme biçimlerini de belirlemektedir. Her toplum ya da grup, kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini yeğlerken, yapısına aykırı düşecek olanları da önlemeye çalışmaktadır (Örnek: 2000: 185).

4.1.1. Evlilik Biçimleri

Türkiye’de ve Türk dünyasında kültürel değişimler sonucunda evlilik biçimleri de değişiklik göstermektedir. Bu evlenme biçimlerinin değişmesine yaşanan yerlerde

etkili olmaktadır. Kentte yaşayan kişilerin evlilik biçimleri ile kırsal bölgede yaşayanların evlilik biçimlerinde bazı değişiklikler vardır. Hem kent hem de kırsal bölgelerde evlilik biçimlerine bakıldığında tanışarak evlenme, görücü usulü evlenme, beşik kertmesi ile evlenme, berdel şeklindeki evlenme, akraba evlilikleri ve kız kaçırma şeklindeki evlenme biçimleri gibi farklı evlenme biçimleri görülmektedir. Bu evlenme biçimlerinin her birisinin kendisine has ritüelleri ve gerçekleşme biçimleri vardır. Kazakistan’da “bel kuda”, “beşik kuda”, “karsı kuda” ve diğer evlenme biçimleri vardır. Kazak evlenme biçimlerinin hepsinin kendisine has bazı şartları vardır. Bu şartlardan ortak olanı ise akraba evliliğinin kesinlikle yasak olmasıdır. Bu akrabalık yakınlığı Kazak halkında yedi atadan sonra olmasıdır. Yani bir Kazak kızı ve erkeği yedi atadan atladıktan sonra evlenebilir aksi takdirde evlenmesi kesinlikle yasaktır. Eski zamanlarda boylar arasındaki akrabalıklardan dolayı aynı soydan evlenme isteyenler veya evlenenler çok ağır cezalara çarptırılmıştır ve sonunda bazıları öldürülmüştür.

Kazak Türklerinin geleneklerine karşı olan saygısı örnek edilecek milli bir özelliktir. Çünkü bir milletin gelişimi için hepsi olmasa da belli başlı gelenekleri korumak ve onları nesilden nesile aktarmak fevkalade önemlidir. İnançlar ve törenler boş yere teşekkül etmezler. Eski geleneklerini tanıyan ve takip edilmesini izleyen gençler dünyaya toy, saf gözüyle bakan bir kuş yavrusu gibi değil geçmişini bilen ve tanıyan, tecrübeli ve sağlam bir kartal gibi bakarlar.

Kazak Türklerinde eskiye dayanan düğün öncesi, düğün ve düğün sonrası törenlerini ve bu geleneklerle ilgili inançları yaşadıkları kültürel ve siyasi durumlara göre değerlendirmek gerekmektedir. Yaşanılan bu değişim ve dönüşümlere rağmen asırlarca Kazak ailesinin oluşmasını sembolize eden haşmetli, ritüelleri bol ve anlamlı geleneklerden birisi evliliğidir. Bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte büyük bir kısmı günümüze kadar korunmuş halde uygulanmaktadır. Birçok Bolşevik devrimi öncesi araştırmacıları Kazak evliliğin temelinde bir ailenin başka bir soyla akraba olma isteği olduğunu ileri sürmüştür (Abenova, 2017: 123). Çünkü buradaki temel amaç kanlarının karışmamasını sağlamak ve yedi ataya kadar kardeş olarak görünmesinden dolayı aynı soy ile evlilik Kazak Türkleri arasında kesinlikle yasak bir durum olarak karşılaşılmaktadır.

Bağımsızlık dönemi öncesinde Sovyetler, Kazak ailesinde yapı, aile içi ilişkiler ve evlilik kurallarını nasıl değiştirdiği bilgilerine pek sahip değiliz. Bunun sebebi o zamanın etnografya metodolojisinde izlenilen prensiplerdedir. Kazak Türklerinin göçebe hayat tarzından yerleşik hayat tarzına geçmesinden dolayı geleneksel yaşam tarzı ve bu tarza ait gelenek ve görenekleri “artık eskimiş ve gereksiz” olarak ilan edildi. Bu konuda da ideolojik mücadele yürütülmüştür (Staseviç, 2009: 94).

Bütün bu resmi uygulamalara rağmen araştırmacılar tarafından malumat veren yaşlı kişilerden alınan bilgilere göre geleneklerin günümüze kadar devam edegeldiği tespit edilmiştir. Bugün de orijinal şekliyle olmasa da zamanın gereksinimleri ve şartlarına göre yeniden adepte edilerek takip edilmektedir. Yapılan derleme görüşmelerinde Sovyet öncesi ve sonrası bazı “beşik kuda, bel kuda” vb. evlenme biçimleri yavaş yavaş yok olmaya başlayanlardandır. Kazak evlenme geleneğini bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası olarak değerlendirmek gerekmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında Kazakistan’ın sosyal ve ekonomi hayatında önemli değişimler başlıyor. Ama bölge yönetmenliğinde değişimler, çiftlik bölgelerinin genişlemesi ve Slavların bölgede yerleşmesi göçebe hayat tarzını etkileyici derecede değiştirmedir. Çarlık Rusya, Kazak Türklerini Hristiyanlaştırma amacıyla onlara vergiden serbest muaf etme, şehirde yerleşme izni verme, mal-mülkü devlet tarafından koruma gibi uygulamalar önerdi. Ama bu politikalar başarısız olmuştur.

Sonraki yıllarda Rus hükümeti tarafından bu sefer İslamiyet’i destekleme politikası izlendi. Kazak bozkırlarına Ruslar mollalar gönderildi. Bu mollaların amacı Bozkır İslamiyet’ini benimsetmekti ve bu doğrultuda birçok molla gönderildi. Buna rağmen evlilik ve düğün merasiminde uzun süre boyunca molla yardımıyla nikâh kıyılmazdı. Evlilik, akrabaların takdiri ve düğün şarkılarının söylenmesiyle sağlamlaştırılırdı. Ancak daha geç dönemlerde, İslamiyet’in bozkırda güçlenmesinden sonra evlilik törenine mollalar davet edilerek “neke kıyu” (nikâh) töreni yapılmaya başlamıştır. Başlık parasını verme ve “beşik kuda” gibi eski gelenekler de Şariatça yasaklanmadı. (Abenova, 2017: 123)

4.1.1.1. Evlenmesi Yasak Olan Kişiler

Türkiye’de evlenmesi yasan olan kişiler bağlamında kan davalılar veya kûs insanlar yer almaktadır. Kazakistan’da ise kesinlikle evlenmesi yasak olan kişiler yedi atadan aşmayan ve aynı ru içerisinde olan kişilerdir. Çok eski gelenek sistemine dayalı olan ve çok sert cezalara çarptırılan kişiler olmuştur. Bu evlenmesi yasak olan kişiler bağlamında Kazak halkının sosyo-kültürel yaşamında belli bir düşünce hâkim olmuştur. Bu sebeple akrabalık veya ru birlikteliğinin yanında yedi ata atlamayan kişiler bu tür evlenme düşüncesinden uzak dururlar.

4.1.1.2. Beşik Kertmesi

Türkiye’de ve Türk dünyasındaki bazı halklarda rastlanan evlenme biçimlerinden birisi “Beşik Kertme” yolu ile evlenmedir. Türk kültürünün temel taşı olan Dede Korkut Hikâyeleri’nde de beşik kertme yolu ile evlenmenin olduğu görülmektedir. Bu da beşik kertme yolu ile evlenmenin tarihinin ne kadar eski olduğunu ve geleneklerimizde bu tür evlenmenin var olduğunu göstermektedir. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde eski kültürümüzden gelen beşik kertme ile evlenmenin olduğu da görülmektedir. Bir aile ile hısımlık kurmak isteyen ya da bir yakınıyla var olan dostluk bağı, ekonomik ilişkisini daha da pekiştirmek isteyen başka bir ailenin, söz konusu kimsenin yeni doğmuş kızını oğluna nişanlaması bu geleneğin aslını oluşturur (Örnek, 2000: 187). Böylece çocuklar belli bir yaşa geldiklerinde evlenmek üzere aileler arasında söz kesilmiş olur. Bu sözün ritüelsel olarak yapılmasına baktığımızda her iki aile bir araya gelerek çocukların yattıkları beşiklere birer oyma veya iz bırakırlar. Bundan sonra beşik kertmesi gerçekleşmiş, aileler birbirleriyle ileride yapılacak olan evlilik için sözleşmiş olurlar ve iki aile bundan sonra dünür sayılır. Bu evlenme biçiminin adının nereden geldiğine bakacak olursak, beşiklere atılan küçük oymalar yani kertme işlemi bu evliliğin adını belirlemiştir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde de bu evlenme biçimine rastlandığına bahsetmiştik. Bu beşik kertme yolu ile evlenme Dede Korkut Hikâyeleri’nde şöyle geçmektedir: Beyler benim de hakkıma bir dua eyleyin, Allah Teâlâ bana da bir kız versin dedi. Soylu Oğuz beyleri el kaldırdılar, dua ettiler. Ulu Tanrı sana da bir kız versin dediler. Pay Biçen Bey der: Beyler Ulu Tanrı bana da bir kız verecek olursa, siz tanık olun, benim kızım Pay Püre Bey’in oğluna beşik kertme yavuklu olsun dedi (Gökyay, 1976: 49).

Bu Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki örnekten başka Kazak halkının kahramanlık destanı olan Alpamıs'ta beşik kermesi örneği şöyle geçer: Baybörü ile Baysan ölünceye kadar dost kalacaklarına söz verip dünür olacaklarına ant içerler. Baybörü'nin oğlu olur ve adını Alpamıs koyar. Baysarı'nın da kızı olur. O kızına Külbarşın diye ad verir. İkisi on dört yaşına gelir. O sırada bir eğlence düzenlenir. Bu eğlencede yarışmada birinci gelen Baybörü'nin kendisi ödül almıştır; ama dünürüne bundan bir pay vermez. Buna sinirlenen dünür Kalmuk hanı Tayşık'ın memleketine göçer. On altı yaşında yiğit unvanını aldıktan sonra Alpamıs ata-anasını, kız kardeşi Kalıymas'ı üvey ağabeyleri Ultan ve Kultan'a emanet edip beşik kertmesi Külbarşın'ı aramak için Kalmuk memleketine yola çıkar (Türkmen ve Arıkan, 2011: 20).

Türk kültüründe gördüğümüz bu beşik kertmesi evlilikleri toplumda bazen istenmedik sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü geleneğin yapılışına bakıldığında daha çocuklar beşikte iken söz kesilmekte ve çocuklar henüz daha büyümemiş durumda. Bu şekilde uygulanmasından dolayı çocuklar veya aile ilerleyen zamanda çeşitli durumlardan dolayı veya farklı sebepler belirterek bu evlilikten vazgeçmektedir. Bu da iki aile arasındaki dostluk ilişkisine zarar vermekte ve bunun sonucunda da bazen tartışmalar bazen de küskünlükler yaşanmaktadır. Çünkü beşikte sözleri aileleri tarafından kesilen hem kız hem de oğlan belirli yaşa geldikten sonra birbirlerinden hoşlanamayabiliyor, kızın veya erkeğin başka sevdiği olabiliyor ya da başka sebeplerden dolayı evlenmek istemiyorlar. Bazen de kız veya oğlan ailesine söz gelmesin, ailesinin sözü yerde kalmasın diye bu evliliğe karşı koymadan razı oluyor.

Beşik kertmesi yolu ile evlenme geleneğinin Türk dünyasında da görülmektedir. Eskiye nazaran beşik kertme yolu ile evlenme çok azalmıştır ve zamanla etkisi giderek azaltılmıştır. Türk dünyasında beşik kertme yolu ile evlenme örnekleri şu şekildedir:

Kırgızlarda evlenme ve dünür olma şekli Türkiye'de "Beşik kertmesi" olarak bilinen âdetin karşılığı olan "Beşik kuda" dır. Çocuklar henüz beşikteyken bir karar verip iki tarafın ileride bu çocukları evlendireceklerine dair anlaşmasıdır. Bu nikâh akdi, evlenmenin yaygın şekillerinden birisidir. Âdete göre, dostlar ve akrabalar beşik toyunda, sünnet toyunda veya birbirlerine misafir geldiklerinde şahitler huzurunda

yemin ederler ve çocuklarını evlendireceklerine dair anlaşılır. Bu anlaşma evlilik ile sonuçlanır ve kimse vaadinden dönmez (Polat, 2008: 129-130).

Yakın akrabalar arasındaki evliliklerin gerçekleşmesine zemin hazırlayan en önemli ritüel, Anadolu sahasındaki “beşik kertme” pratiğinin karşılığı olan göbek kesme uygulamasıdır. Anadolu’da beşik kertmesi biçiminde söylenen iki komşu ya da akraba ailenin daha evlatları bebekken birbirleri ile sözleşmesi, Kaşkay Türkleri arasında uygulanagelen bir pratiktir. Doğum bahsinde de değinilen bir ritüel ile yeni doğan kız çocuğunun göbeğini, evlendirmeyi düşündükleri oğlan çocuğunun ayağı üstünde kesmek sureti ile bu sözleşme yapılmış olur. Kaşkay Türklerinde bu işe “göbek kesme” adı verilmektedir. Beşik kertmesi yerine göbek kesiği olarak adlandırılan bu uygulama sonrasında evliliğin ilgili kişiyle yapılması Kaşkaylarda bir mecburiyet değildir (Karaaslan, 2010: 285).

Türkiye’de beşik kertme yolu ile evlenme örnekleri şunlardır:

Maraş’ta beşik kertmesi ile nişanlanacak bebeklerin beşikleri boyanıp donatılır. İleri gelen dost ve akraba, aralarında bir imamın da olduğu halde, kız bebeğin evinde toplanıp kendi ölçülerinde bir eğlence düzenlerler. Birlikte yemek yendikten sonra bir mevlit okunur ya da imam dua okur. Bu toplantıda kızın kulağına küçük bir küpe takılır. Beşikler yan yana getirilerek keskin bıçakla birer çentik açılır ve böylece taraflar nişanlanmış olur. Bazı aileler bu nişanlanma sırasında armağanlar alınıp verildiği de olur (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/504/6109.pdf>).

Konya’da Beşik Kertmesi yöntemi ile evlenmede beşik tanık yapılır. Bunun için beşiğe üç kertik yaparlar. Bu esnada “Allah şahit olsun ki oğluma veya kızıma, oğlumu veya kızımı nişanladım” denilir. Çankırı’da kırkları karışan çocukların beşik kertmesi yoluyla nişanları kıyılır. Kahramanmaraş’ta Beşik Nişanı yapılacak bebeklerin beşikleri boyanıp donatılır. İleri gelen ailenin yakınları bir imam eşliğinde toplanırlar, bir eğlenceden sonra nikâh kıyılır ve kıza küpe takılır (Muratoğlu, vd., 1996: 32).

Samimi olan aileler çocuklarına beşik kertmesi yaparlardı. Daha eşleri hamile iken bu yönde konuşmalar, şakalaşmalar başlardı. Erkek çocuğu olan aile kız çocuğu olan aileye çocuğa da hediyeler olarak giderdi. Kız çocuğunu erkek çocuğa isterlerdi. Kız

çocuğunun ailesi kabul ederse küçük çocuğun eline bıçak verilir, büyükler de elinden tutarak kız çocuğunun beşiğini kerterdi. Böylece ilerde evleneceği kızın eşyasına işaret koymuş sayılmaktaydı. Bazen de beşik kertme işini kız ve erkeğin anne babası yapar, beşiğin elle tutulacak yerinin yarısını birisi kerter, diğer yarısını da öbür aile kerterdi. Beşik kertmesi yapılan çocuklar aynı emikten emdirilir, mendilleri değiştirilirdi. Anneleri bu mendili saklardı (Doğaner, 2006: 112).

Kazak halkında da Türk dünyasında görüldüğü gibi Beşik kuda (beşik kertmesi) evlenme geleneği vardır. Gelenekler her bir milletin inançlarını ve yaşam tarzını aksettirir. Asırlarca Kazak geleneklerinin temeli göçebe hayat tarzına dayanarak Kazakistan tarihinin çeşitli dönemleri çerçevesinde gelişmiştir. İslamiyet öncesi, Kazak Hanlığı, Rus Çarlığı, Sovyetler Birliği ve bağımsız Kazakistan gibi önemli tarihi dönemlerden geçerek bazıları değişime uğramışlar, bazıları da unutulmuşlardır.

Kazakistan'da beşik kuda (beşik kertme) yolu ile evlenme örnekleri şunlardır:

Birbirine dost olan veya dostluk ilişkilerini dedeleri zamanından devam ettiren aileler kendileri arasında besik kuda sözleşmesi yapılır. Çocuk doğmadan önce onu dost olan ailenin babası kendi çocuğu için kızın ailesinden ister. Besik kudalığı sonrası dünürlük görüşmesi düzenleyerek iki çocuğun büyüyünce evlenmesi için beşiğe bir iz bırakarak anlaşılır. Büyüyünce bu geleneğe uyanlar var, uymayanlar da var. Eskiden gençler daha çok geleneği reddetmeyip evlenirlerdi. Günümüzde ise bu gelenek daha çok zengin, varlıklı aileler arasında az da olsa takip edilir (Kadiyarova, 1956).

Günümüzde de var. Dost olan aile kızı isterler ve küçük yaşında ona küpe takarlar. Büyüyünce gençlerin biri bu evliliği istemezse iki taraf bir birine kırılmadan bu anlaşmayı bozabilir. Geçmişte ama gençlerin isteğine bakılmazdı ve çocukken yapılan anlaşmadan sonra mutlaka evlilik gerçekleşirdi (Mombekova, 1947).

Kazak halkı erkek ve kız çocuğunun geleceğini onların küçüklük zamanından düşünmeye başlamıştır. Bu sebeple Besik Kuda geleneği ortaya çıkmıştır. Biz bu geleneğe baktığımızda yakın dostlar, zengin aileler veya ekonomik durumu zayıf olan kişiler arasında dünürlük beşik kuda yoluyla aralarındaki ilişki daha da sağlamlaşmaktaydı. O zaman da yani beşik kuda olarak anlaştıkları zamanda onlar kalın mal (başlık parası)

konusunda anlaşmaya varırlardı. Erkek tarafı da kız evlenme yaşına gelene kadar yavaş yavaş başlık parasını hazırlamaktaydı veya kız tarafına vermekteydi. Besik kuda yolu ile evlenmeleri ailelerince söz kesilen kız ve erkek ailelerinin anlaşmalarını bozmaz, ailelerinin tös kavuşturmalarına (bağır kavuşturma) karşı çıkmadan evlenmek için hazırlıklarını yaparlar. Bu geleneğimiz bizim zamanla yok olmaya başladı. Şimdilerde ben hiç işitmedim (Medetov, 1978).

Kazak halkının arasında önceden beri sürdüren dünür olma biçimlerinden biri beşikteki iki bebeğin nişanlanmasıdır. Böyle dünürlüğü “Besik kuda”, (beşik dünür) diye adlandırıyor. Çocukları dünya kapısını açtığı zaman nişanlanmak, kız isteme aslında babalarının işidir (Bultanova, 1983).

4.1.1.3. Bel Kuda

Kazak Türklerinde evlenme biçimlerinden birisi “Bel Kuda” yoluyla evlenmedir. Kazak aile yapısında görülen bel kuda yoluyla evlenmede hanımları hamile iken dostluk bağı güçlü olan iki can arkadaş, doğacak bebeklerinin birinin oğlan, diğerinin kız olması halinde, büyüdükten sonra onları evlendireceklerine söz verirler. Bebek düşündükleri gibi dünyaya gelip büyüdükten sonra evlendirilirler (İsmail, 2002: 190). Bu evlilik toplumda birbirine yakın iki dost ailenin çocuklarının evlilikleri ile aralarındaki dostluk bağını güçlendirmekte önemli rol oynamıştır. Kazak halkında görülen bel kuda yoluyla evlilik eskiden gerçekleşmesine rağmen günümüzde gerçekleştirmektedir. Kazak halkındaki bu şekildeki evliliklerin yerini günümüzde toplumsal değişimler sonucunda kız ile erkeğin anlaşarak ya da kız kaçırma yoluyla evlilikler almış durumdadır.

4.1.1.4. Berder (Karsı Kuda)

Eski Türklerde siyasi bir cemiyet olan “il”ler, aşiretlerden; aşiretler de boylardan meydana gelmekte, ailevi zümrelerin en büyüğü olarak kabul edilen boylarda evlenme, “exogami” (dıştan evlenme) kuralına tabi olup, ancak yedinci veya dokuzuncu göbeğin dışında kalan soydan kız alınabilmekteydi. “İl içinden ve kişinin kendi boyu dışında belli bir boydan evlenmesi” demek olan “exogami” âdeti, belli bir boyda kız verme, yani “karşılıklı kız değiştirme” âdetiyle de sıkı sıkıya bağlı olup kaynağı, daha önceki kız kaçırma yoluyla evlenmelerden doğacak “öç almayı” ve “tazminatı peşin olarak

ödemeyi” engellemek amacıyla başvuru ve bir çeşit mübadele (değiş tokuş) sayılan “evleneceği kızın ailesinden birine kendi kız kardeşini veya akrabalarından birini verme” âdeti de exogaminin uygulamalarından birisidir (Köse, 1996: 101).

Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da uygulanan berder evlenme biçimi, başlık sorununu ve yükünü ortadan kaldırmak amacıyla hem kız hem de oğlu bulunan iki ailenin karşılık olarak hem kızlarını hem de oğlanlarını birlikte evlendirmeleri suretiyle gerçekleştirilmiştir. Başlık ödeme konusunda güçlük çeken aileler, yakın oldukları il, ilçe veya köylerden kendileri ile aynı durumda olana ailelerle berder evliliğini gerçekleştirmek istemektedirler. Berder olarak aile seçildikten sonra oğlula evlendireceği kıza karşılık başlık almama ve vermeme koşuluyla aynı durumdaki bir aileye kızını önerir. Karşı taraf bu öneriyi olumlu bulunca evlenme işlemleri gerçekleştirilmeye başlanır. Böylece A ailesi, B ailesine kızını verir ve oğluna da B ailesinin kızını almış olur. Bu yolla kurulan evliliğe “berdel” ya da “bedel evliliği” denildiği gibi “kızların değiş tokuşu” “değişik usulü” gibi adlar da verilmektedir (Örnek, 2000: 188).

Karşılıklı değişim sonucunda yapılan berder evliliğinin bazı farklılıkları vardır. Bunlardan birisi, bir aileye gelin gelen kişi eğer evde görümcesi varsa ve onun ahlâkını beğeniyorsa ve onunla iyi geçiniyorsa erkek kardeşine kız ararken görümcesini kendi kardeşine uygun gördüğü olabilmektedir. Kız alınıp kız verilmesiyle yapılan bu tür evliliklere “değişik yapmak” denmektedir. Bu şekilde yapılan evliliklerin birindeki anlaşmazlık diğerini de etkileyebileceği endişesiyle toplum bu tür evlilikleri çok fazla tasvip etmemektedir. Bu tür evlilikler aileler için “bedel almak, bedel vermek” olarak görülmekte ve doğru kabul edilmemektedir (Doğaner, 2016: 115).

Berder evliliğinde anlaşılan iki erkek arkadaşın önce, birbirlerine şaka yollu “kayınço” (Kayın birader) demeleriyle başlatılan ilişki, ailelerinin ve erkek kardeşlerinin itmesiyle de birebirlerine “görümce” diyen kızların yakınlaşmalarıyla sürer ve gelişir. Bu tür bir evlilik anlaşmasında her iki tarafın da ekonomik çıkarları belirgindir. Sözgelimi, geleneksel hayvancı ve tarımcı ekonomiye sahip kültürlerde, bir evlilik güvencesi olarak bilinen, güvencenin parasal akçesi başlık, ortadan kalkar. Çünkü iki taraf da birbirlerine bu konuda para ödemeyeceklerdir. Bunun yanında düğün harcamalarında

açıklıkla görülen önemli bir ekonomik denge sağlanmış olur. Söz gelimi, “A” ailesi gelinleri ve gelinin yakınları için neleri alacaklarsa, kızları için de aynı şeylerin alınmasını bekleyeceklerdir. Bu durum onları aşırı ve gereksiz harcamalarda frenleyecek, gövde gösterisine yönelik kimi harcamaları da denetlemiş olacaklardır (Balaman, 1982: 42).

Türk boylarından bazı oymaklar bu “hemşire değiştirme ile evlenme” geleneğini son zamanlara kadar muhafaza etmişlerdir. Karşı dünürlükte denilen bu evlilik türü bir gelenek olarak Kırgız ve Kazaklarda da görülmekteydi (İnan, 1987: 303).

A. İnan’da dediği gibi karşı kuda ile evlenme geleneği eskiden olduğu gibi Kazak Türkleri arasında günümüzde de görülen evlenme biçimidir. Kazak Türklerinde daha önce oğlunu dünürün kızıyla evlendiren bir baba, aynı kızını aynı kişiye verirse onlar birbirine “karşı kuda” olurlar. Kazak halkı bu tür geleneğe aynı zamanda “süyek janartuv” (kanı, kemiği arıtmak) derler (Kemeleşülü, 2005: 82).

Kazak Türklerinde iki ailenin (soy) birbiri ile gelip gitmesi, birbirleri ile ilişkileri azaldığında süyek jangırtuv’un önemi büyüktür. Uzun zamandır dünür olan dünürleri Kazak halkı “Sarisüyek kudalar”, “Sarisüyek dünürler” diye adlandırır. Bu gelenekte bu Sarisüyek dünürler yeniden kız alıp, yeniden dünür olup süyek jangırtuv geleneğini gerçekleştirmiş olur. Kazak Türkleri önceden kız tarafındaki dedenin ağabeyi, küçük erkek ve kız kardeşinin torunları ile arasında evlilik gerçekleştirilip yani süyek jangırtuv olduktan sonra bunlar birbirlerine dünür olurlar. Bu evlilik sonrası birbirinden uzaklaşan akrabalar arasındaki yakınlık yeniden bu evlilik yoluyla sağlanmış oluyor. Bu evlilik sadece kız tarafında gerçekleşmektedir. Yani erkek tarafında bunun gibi evlilik durumu gözükmez. Buna bir örnek verecek olursak, eğer ki gelin eşi ile tartışsa ve ona kırılrsa, iki aile hemen onları barıştırıp aralarını yeniden düzeltir. Bunun yanında iki tarafta gençlere akıl verip onlara evlilik hayatının öneminden bahseder. Böyle iki çift arasında tartışmaya imkân vermezler. Şimdi bakınız, bu gibi durumlarda aile içerisinde birbirlerini düşünmemelik olmazsa, o aile içerisindeki huzur ve bereket gitmez. Biz Kazaklar iyiyi uzağa verme, bilinen terbiyeli aileden kız almayı tercih ederiz. Böylece ailemizi sağlam temeller üzerine kurarız (Adilbayeva, 1948).

Türkiye’de berder ile evlenme biçimi örnekleri şunlardır:

Berder türü evliliklerin Güneydeki Türkmenler arasında 1930'lu yıllarda olduğu görülmektedir. Buna göre, iki kişinin birbirlerinin kız kardeşlerini almalarına “kız değiştirme” denir. Kız kardeşlerinden birisi ölürse dul akalan erkek eniştesine giderek kız kardeşini geri almaya çalışır; eğer eniştesi masrafını karşılayıp onu bir kızla evlendirirse kız kardeşi eniştesinde kalabilir. Bu adet evlenmeden önce verilen kalın (ağırlık) masrafından kurtulmak içindir (Yalman, 1997 I: 78).

Evlilik çağında kızı olan ve oğlunu evlendirmek isteyen aile, aynı koşullardaki ailelere bakar, bulur ve bunların arasından kendine uygun gördüğü seçimi yapar. Aile oğluna isteyeceği kıza karşılık, başlık vermemek şartıyla kendi kızını teklif eder. Aileler aynı kültürün üyesi olduklarından bu teklifi olumlu karşılarlar. Bu tür evliliğe kelepir, değişik/değişik usulü, kız değış tokuşu isimleri verilmektedir (Bali, 2015: 237).

Türkiye’de berdel ile kurulan evlenme biçimine baktığımızda belirli amaçlar sonucunda toplumsal gereksinimler neticesinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu toplumsal amaçlara baktığımızda bir aile oğlunu evlendirmek kızını gelin etmek istemektedir. Fakat bu arzularının önünde bazı ekonomik veya başka sosyal durumlar vardır. İşte ailelerde bu engelleri ortadan kaldırmak yani ekonomik ve diğer sebeplerden kaynaklana engelleri kaldırmak için berdel evliliklerine başvurmuştur. Bunun yanında toplum içerisindeki bazı dostluk bağlarını ve ekonomik durumlarını güçlendirmek amacı ile de bu evliliğe başvurulmuştur. Berdel evliliğinin açık işlevine baktığımızda bir toplumda aile kurmanın yollarından birisi olarak görünürken gizli işlevine baktığımızda ise bu durum hem bir aile kurma hem de toplumsal yapının kurulmasını ve sürdürülmesini sağlayan bir anlayışla gerçekleşmektedir. Türkiye’de kan davası durumu söz konusudur. Berdel evlilikleri sonrası bu sosyal problemin de çözüldüğü görülmektedir. Böylece iki taraf arasında kan davası bitmiş olur ve hem de kan bağı ile akrabalık kurulmuş olur. Bu da toplumsal kaosların ve çatışmaların önüne geçmektedir.

4.1.1.5. Akraba Evliliği

Türkiye’de evli çiftlerin yaklaşık üçte birinin birbirleriyle yakın akraba oldukları ifade edilmekte ve akraba olan eşlerin %80’inin kardeş çocukları oldukları belirtilmektedir. En yaygın tanımı ile aile; “Aralarında gerçek bir uzlaşma ve akrabalık bağı olan ve bütün sosyal münasebetleri bir soy etrafında toplanan zümrelerdir.” Bu nedenle, kırsal

kesimlerde yakın akraba evliliklerine öncelik verilmektedir.” Akraba evliliklerine dayalı geniş aile, köysel ve geleneksel toplumların bir kurumudur. Kişinin özgürlüğünü kısıtlayıcı ve buna bağlı olarak toplumsal gelişmeyi önleyici olduğu tezi çok ileri sürülmüştür.” Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kırsal kesimlerinde oldukça yaygın olan bu evlenme biçiminin sosyo-ekonomik ve psikolojik nedenlere dayalı olarak gerçekleştiği bilinmektedir. Mirasın bölünmemesi, yakın akraba ve kardeş çocuklarının yaşlılık döneminde kayın valide ve kayın pedere daha iyi bakabilecekleri ümidi vb. sebeplerle bu evlenme biçimi tercih edilmektedir (Sezen, 2005: 190).

Akraba evliliği İslamiyet’in kabul edilmesinden önce Türkler arasında görülmeyen bir evlilik şekliydi. Dışarıdan evlenme doğal etkenlere, salgınlara saldırılara göğüs gerebilmesi için göçebe gruplarının yaşantısına daha uygundu (Bacon t.y.: 49-52; Eker, 1998: 17-18; Altuntek 1993: 37). Köktürklerde amca çocuğu ile evlilikler yasaklanırken Karahanlılar devrinde mübah sayılmaya başlanmıştır (Divitçioğlu, 2004: 165-166). Bu tarihsel süreç içerisinde Türk aile sistemindeki evlilik kurallarının değişmesi farklı milletlerle yaşanan etkileşimlerin sonucudur diyebiliriz. Orta Asya halklarında akraba evlilikleri görülmezken Selçuklular döneminden itibaren akraba evliliklerinin görülmeye başlamasını, Araplarla yaşanan etkileşimin sonucunda evlenme geleneğinin değişimini etkilediğini söyleyebiliriz.

İslam toplumu içerisinde akraba evliliğinin yayılması özellikle Emeviler devrinde “İslamlaşmayla birlikte Araplaşma” sonucunda gerçekleşmiştir. Akraba evliliği Arapların İslamiyet öncesinden taşıdıkları bir evlilik modelidir (Koratayev, 2000: 4001-403). Türkiye’de görülen bu akraba evliliği yaşanan tarihsel süreç içerisinde Arap kültürü ile olan ilişkiler neticesinde geçmiştir. Çünkü Orta Asya halklarının evlenme geleneklerine baktığımızda bu şekilde evlenme olayının az görüldüğüdür.

Türkiye’de akraba evliliği yaygın görülen bir evlenme biçimidir. Bu evlenme biçiminin sebepleri vardır. Bunlar, aile veya soyun malının bölünüp başka aileye veya soya gitmesini önleme, tanımadığı bir kızı evine gelin getirmektense, tanıdığı bildiği kızı evine gelin olarak getirme düşüncesi, aynı sülale veya soydan kişilerin birlikte yaşamaları sonucunda evlenme çağına gelmiş kız ve oğlanı yakından tanımaları gibi etkenlerdir diyebiliriz.

Akraba evlilikleri eskiden toplum içerisinde normal olan evlilik biçimlerinden birisiydi. Fakat zamanla tıbbın ilerlemesi ve halkın bilinçlenmesi sonucunda bu evlilik biçimi eski önemini yitirmiş durumdadır. Çünkü artık evlenecek eşler hem daha bilinçli hem de akraba evliliklerinden kaynaklanan problem konusunda da bilgi sahibidir. Akraba evlilikleri sonucunda doğan çocuklardaki bazı kalıtsal hastalıklar ve sakat çocuk doğumları sonrası bu evlilik biçimden uzak durulmaya başlamış ve bu evlilik şekli giderek de azalmıştır.

Türkiye’de akraba ile evlenme biçimi örnekleri şunlardır:

Tunceli’de yakın zamana kadar akraba evliliği, özellikle kardeş çocukları arasında yapılan evlilikler, oldukça yaygındı. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaşayan Tuncelililer, kültürlerini muhafaza etmek, bir yakınını Avrupa’nın daha iyi olan ekonomik ve sosyal şartlarına taşımış olmak amacıyla evlilik için Türkiye’deki akraba kızlarını/oğullarını tercih etmektedirler. Toplum, uzunca bir süre Avrupa’ya gelin giden kızlar için “Gitti, kurtuldu.” demiş ve akraba evliliği ile Avrupa’ya taşınan kız/oğlan için aileler, “Başkası yiyeceğine bizimki yesin.” mantığını taşımışlardır (Taş, 2019: 162).

Düziçi’nde, akraba evliliği en çok tercih edilen evlilik şeklidir. Yörede, amcaoğlu ile kızı veya teyze oğlu ile teyzekızı arasındaki evlilik ve dayıoğlu ile halakızı ya da halaoğlu ile dayıkızı arasında olan akraba evlilikleri yörede tercih edilmektedir (Bülbül, 2006: 46).

Bu durum yani akraba ile evlenme Kazak Türklerinde kesinlikle yasak olan bir evlenme biçimidir. Çünkü Kazak Türklerinde yedi ata atlamadan yani soy (ru) olarak yedi atadan geçmeden akraba evliliği yapmak kesinlikle yoktur. Soy kavramına oldukça dikkat eden Kazaklar, kız alıp kız verirken bu hususa çok dikkat etmektedir. O sebeple Kazaklar arasında akraba evliliği ve akraba evlilikleri yapılmadığı için engelli çocuk doğum oranları da pek görülmemektedir.

4.1.1.6. Levirat (Amangerlik) Evlenme

Önceleri İslamiyet uygulamasında bazı adet ve inanmaların İslam tarafından da onaylandığı söyleyebilir ve levirat âdetini buna örnek olarak verebiliriz. İslamiyet’in üvey annelerle evlenmeyi yasaklayıp kadınların ölen eşlerinin kardeşleri ile evlenmesini

emretmesinden sonra levirat âdeti bu yönde uygulanmaya başlamıştır (Artun, 2008: 160).

Levirat yani kayınbirader ile evlenme biçiminde dul kadın, ölen kocasının kardeşiyle evlenmektedir. Bu da iki durumda görülmektedir. Birincisi, kayınbiraderin bekâr oluşu, diğeri ise kayınbiraderin evli oluşudur. Çocuklar açısından en iyi şekilde meşru babalığın amca tarafından yapılabileceğinin ve çocuğun ortak mal üzerindeki hakların bir yabancıya geçmeyip aile içinde korunabileceğini düşünüldüğü yörelerde bu gelenek uygulanmaktadır (Tezcan, 1998: 209).

Kazak Türklerinde evlilik izni sadece anne babadan değil, soyun büyükleri olan yaşlı adamlardan “aksakallar” izin alınırdı. Levirat (dul kadın sadece ölmüş kocasının akrabalarıyla evlenebilir) ve sororat (dul erkek ölmüş eşinin kız kardeşiyle evlenebilir) gibi kurallar da yakın zamana kadar geçerliydi. (Staseviç 2009:98) Günümüzde sözü geçen yaş farkı sınırlamaları veya levirat ve sororat gibi sınırlamalar ortadan kalkmıştır.

Tabii bugünkü gelinlerin durumu eski zamandaki günlere göre çok konuda farklılık gösterir. Gelin, eskisi gibi haklarından mahrum ve kocasına ait biri değil (Staseviç, 2011: 27). Mesela, Sovyet dönemi araştırmalarında Kazak kadınların yaşamı çilelerle doluydu, Sovyetlerde ise mutlu emekçi kadınlara dönüştüler şeklinde tasvir edilir. Bugün bu değerlendirmenin hem 19. yüzyıl hem 20. yüzyıl için tam olarak geçerli olmadığını biliyoruz (Staseviç, 2011: 3). Son yıllarda Kazakistan etnografyasında sistematik olarak malzemeler toplanıyor ama araştırmacılar arasında Kazak kadının toplumda ve ailede geleneksel ve modern hayat açıdan ne gibi duruma sahip olduğu konusunda tek düşünce yok. Bazı araştırmacılar kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmadıklarını, diğerkleri ise aksine Kazak kadının aile içinde yüksek statülü, özgür ruhlu ve bağımsız olduklarını savunuyor (Staseviç, 2011: 4). Buradan da görüldüğü gibi Kazak kadınının statüsünün değişmesi onların hem toplumdaki yeri hem de evlenme şekillerine etki etmiştir.

Kazak halkında levirat (amengerlik) evliliğine bakıldığında, en yaygın evlenme usullerinden birisidir. Eskiden beri Kazaklar, dul kalan bir kadını ölen kocasının kardeşi veya yakınlarından birisiyle ve baldızla evlendirme (amengerlik) geleneğini

saklanmışır. Bu gelenek sadece Kazak halkının değil, Türk halklarının ve Moğol halklarının da kendine has özelliğidir.

Bu evlenme türü Kazak halkında nasıl saklanmış ve hangi koşullarda yapıldığından söz etmek gerekir. Kazaklarda şöyle bir atasözü vardır: “Ağabey ölse yenge miras, kardeş ölse gelin mirastır”. Bu kocası ölen yenge miras olarak kayınbiraderiyle ya da kocası ölen gelin miras olarak ağabeyiyle evlenir demektir. Miras, sadece kadın değil, aynı zamanda çocukları ve malı mülkü de mirasçıya aittir. Kardeşler hep birbirlerinin çocuklarını kendi çocuğu görür. Onun için Kazak Türkleri, babasını kaybeden çocukların yetim kalmasına ve özellikle annesinin başkasına gitmesine, yabancıya gidip çocuklarının da perişan olmasına izin vermemiştir. Dul kadına kocasının bütün akrabaları әмеңгер olabilirlermiş. Önce kocasının öz kardeşleri, kardeşlerinin çocukları, torunları sonra soydan akrabaları da sahip çıkabilirlermiş (Argınbayev, 1996: 146).

Edebi verilere göre Kazaklar arasında (әмеңгерлік) geleneği hakkında ilk bilgileri I. Andreev’in çalışmalarında buluyoruz. Bu çalışmada “kocası öldükten 1 yıl sonra, kadın ölen kocasının kardeşlerine ya da akrabalarına evlenir” diye yazılmış. Daha detaylı Kazak geleneksel kanunu hakkında 1824’te Omsk Geçici Komitesi tarafından toplanan materyallerde de bulunabilir. Bu belgelerde çocuksuz kalan dul kadın, önce kocasının ağabeyine evlenmesi gerekiyormuş. Fakat dul kadın kocasının erkek kardeşine evlenmek isterse, kimse itiraz etmez ama kardeşi ağabeyi için 9 baş sığır verir. Dul kadın evlenmek istemiyorsa, kimse onu zorlamaz. Ama kesinlikle başka kimseyle iletişim kurmamayı kontrol ediyormuş. Bir dul kadın başka biriyle evlenmek istese bile, başka biriyle evlenmesini yasaklamaz. Bu sebeple başlık parasını kocasından alır. Çocuksuz dul kadın kocasının akrabalarına gönüllü olarak gideceğini ve әмеңгерлік olmadığında başka birine gitmesine itiraz etmeyeceğini 1846’da Küçük жүзү araştıran, etnografik veriler toplayan D. Andre söylemiştir. XIX. yüzyıl Küçük жүз Kazakları arasındaki geleneksel kanunlarda önce kadın kocasının ikiziyle evlenmesi şartmış, ikizi yoksa yukarıda söylediğimiz gibi akrabalarıyla evleneceğini F. Lazarevski de söylemiştir (Argınbayev, 1996: 147).

Kazakların әмеңгерлік kanunları hakkında detaylı bilgileri L. Balluzek’in çalışmalarında buluyoruz. Oğulları olan dul kadınlar kocasının kardeşleriyle evlenir ve

tüm mal mülklerinden de kardeşleri sorumlu olur. Çocuğu olmayan dul kadın, kocasının kardeşine evlendiğinde sadece çadır, yatak, biraz da hayvan verilir ama hayvanların bir kısmını da akrabaları paylaşır. Dul kadının yalnız kızı varsa annesiyle kalır, kızı birden fazlaysa akrabaları arasında paylaşılır. Eğer dul kadının oğlu, birden fazla kızı varsa bütün mülkle birlikte annesi de әмәңгеп olduğu aileye geçer. Çocuğu olup da yaşlı kadın onunla evlenmeyeceğini söylerse, kimse karşı olmayacaktır. Sadece kızı olan kadın, bir akrabanın oğlunu evlat edinir (Argınbayev, 1996: 147-148).

Eğer ölen kocasının kardeşlerinin nişanlısı ya da eşi varsa, bu kardeşleriyle evlendirmek isteseler önceden anlaşılmış olan başlık parasına yine deveyle başlayan “dokuz” (yılık, sığır... vb.) verir. Nişanlının babası bekâr oğlu olmasına rağmen evli oğluyla evlendirmek isterse, deveyle ödenen “dokuzu” üç kat şeklinde öder. Ölen nişanlısının kardeşleri yoksa, kıza nişanlısının akrabalarının evlenmesi hakkı vardır. Fakat kızın babası da onları bırakma ve başlığı (çeyizleri) iade etme arzusuna sahiptir. Bu durum Kazaklar arasında әмәңгеплік geleneğinin zayıflamasının bir işareti gibi görünür. Kızın babası başlığı geri iade etmek istemiyorsa veya dünürünü kaybetmek istemiyorsa, ölen kocanın akrabalarına kızını kendi adetlerine göre verirler. Başlık parasını geri iade etmenin de kuralları da varmış. Kocasını gizlice nişanlı görmeye (ұрын келу) gelmemişse aldığı bütün hayvanları iade eder, kocası gizlice nişanlı görmeye gelip de sonra ölürse hayvanların yarısını ya da bir kısmını iade edermiş. Eğer kızın babası kocası öldükten sonra kızını erkek tarafının akrabalarıyla evlendirmek istemese, nikâhı bozup, başlık parasını iade etmek istese kendi adetlerine göre türlü ceza ödermiş. Bu durumda kocası gizlice nişanlı görmeye (ұрын келу) gelip gelmemesine rağmen ödenen tüm başlığı geri verirmiş. Kocasını gizlice nişanlı görmeye (ұрын келу) gelmese ve kızını bekâr olan kardeşine vermek istemese kızın babasına başlık parasıyla “dokuz” cezası eklenir, eğer evli olan kardeşlerine kızı vermek istemese başlık parasına sadece deve ya da at verileceğini bize Balluzek ile Dobrosmislov belirtmiştir (Argınbayev, 1996: 151-152).

4.1.1.7. Sorarat Evlenme

Eşini kaybeden erkeğin baldızı ile evlenmesine sorarat evlenme biçimi denir. Erkek eşini kaybetmesi sonucunda evdeki çocukların perişan olmaması, anne şefkatinden yoksun kalmaması gibi durumlardan dolayı baldızı ile evlenmesi geleneği ortaya

çıkılmıştır. Bu düşünceler doğrultusunda eşine kaybeden erkek baldızı ile evlenir. Evlilik gerçekleştikten sonra o evdeki çocuklar küçükse, bu yolla çocukların hem yabancı yani tanımadığı kişiyle uyum süreci olmayacak hem de baldız onlara anne gibi davranarak bu eksikliği giderecektir.

Kazaklarda karısı veya nişanlısı ölürse, baldız (sororat) alma geleneği vardır. Ölen kızın yetişkin bir kız kardeşi varsa, damadın babası dünüre gider “Yeğenlerin yetim, gelinin kız kardeşi varmış, atalarımızın adeti” ... dermiş. Kızın babası dünürü ve damadı severse, ölen kızın hayatı boyunca kocasından ve kayınvalidesinden saygı görmüşse ve kızı aşağılama veya şiddet olmamışsa, bekar kızını eniştesine kızını verir ve bu ilişkileri devam ettirmiş. Baldız için “Baldız başlık” verilir. Fakat bu ilk kızını aldığı gibi değil, erkek tarafı baldızı sadece kıyafetleriyle götürülür. Kazaklar, dünürün biri gelinini, birisi de kızını kaybetip, damat sevdiği karısını kaybetip ve çocukları yetim kaldığında birbirlerini zorlamadan basit bir ritüel gerçekleştirerek eniştesiyle baldızı evlendirirlermiş. Elbette baldız ve damadın yaş aralığı farkı çok olmamalıdır. Kazaklar, buna çok önem verirmiş. Kızın babası damadı veya dünürü sevmiyorsa, ölen kızına her zaman saygısız davrandıysa, aşağılama veya şiddet gördüyse, kızın babası küçük kızını vermek istemese kimse kızı zorla almak istemezmiş. Eğer kızı başkası ile nişanlı olursa, bu konudan hiç bahsedilmezmiş (Argınbayev, 1996: 154).

Kazak halkında sorarat ile evlenmede nişanlı olan kız evlenmeden ölürse, kız kardeşi eniştesi ile evlenmek zorunda kalır. Fakat bunun da bazı kendisine has kaideleri vardır. Nişanlı kız öldükten sonra damat yanına birkaç arkadaşını da alarak gelir. Bu ziyaretin de yine bir kuralı vardır ki o da zamanında gelmesidir. Eğer ki damat zamanında dünürünün yanına gelip durumu izah etmezse bu hakkından mahrum kalır. Bu yüzden zamanında gidip konuşmalı, eğer ki belirli sebeplerden dolayı gidemiyorsa da bunu karşı tarafa bildirmelidir. Bu haberi yani geç gelme durumunu genellikle ya güvenilir bir kişi ya da oğlanın babası gider konuyu çözerdi.

Eğer, damat gizlice nişanlı görmeye (ұрын келу) gelmişse, baldızı için anlaşılmış başlıkla “baldız başlığı” (1-2 deveden 1 dokuza kadar) ödermiş. Damat hiç gelini görmezse ve gizlice gelmezse “baldız başlığı” ödemezmiş. Baldızı çok gençse, kızın babası onu yetiştirmeyi söz verir ve damat tarafına da bir at verirmiş. Eğer ki damat,

baldızın büyümesini beklemek istiyorsa, kurallara göre “baldız başlığı” ödemeyi kabul eder. Ölen kızı yerine başka bir kız yoksa verilen başlıklar iade edilmelidir. Bu durumda iade edilecek miktar damadın kızı görmeye gizlice gelip gelmemesine bağlıdır. Gelin, damat ile birkaç buluşmadan sonra ölürse, kızın babası çeyizden “baldız başlığı” miktarını alır ve geri kalanını verirmiş, buluşmalar hiç olmazsa başlık için alınan bütün hayvanlar geri verilirmiş. Kızı olup da kızını vermek istemese, kızın babası başlığı geri iade eder ve deveyle bir dokuz ödermiş. Eniştesi ondan hoşlanmıyorsa almayı reddederse, kendisini suçlar ve ceza verir. Bu para cezaları dokuz ila dokuz deve veya at arasında değişiyormuş. Bazen damat, çok küçük olduğu için baldızını almayı reddetmekle suçlanırmış. Tabii ki, suçluluk yukarıdakinden daha hafiftir ve para cezası miktarı suçluluk ile orantılıdır. Grodekov’a göre, başlığın üçte ikisi damada diğeri kısmı da kızın babasına iade edilirmiş (Argınbayev, 1996: 155-156).

Ölen gelinin kız kardeşi çok gençse, onu damadın kardeşiyle söz kesme geleneği de varmış. Bu durumda, “baldız başlığı” ödenmesi damadın ölen geline gizli gelip gelmemesine bağlıdır, yani damat gelirse, ölü gelinin kız kardeşine damadın kardeşi evlense bile “baldız başlığı” ödenir ve gizli gelmemişse ödenmez. Gelin düğünden önce yani başlığı ödenip, öltiri (damat veya damadın babası tarafından kaynana ve kayınbabaya armağan olarak gönderilen canlı hayvan) ve çeyiz (ev, kıyafetler, yatak takımları vb.) verilip, her şey hazır olduğunda gelin ölmüşse geleneklere göre damat baldızı isteyemezmiş. Kızın babası da kızını vermeye mecbur kalmaz. Bu durumda başlık iade edilmez, onun yerine kıza çeyiz, yani kıyafet, yatak takımı, ev ve taşıtlar ve binecek atlar hazırlanarak, “Tul otav” (dul evi) adında bu eşyaları damat köyüne gönderilirmiş. Çünkü yukarıda belirtilen hazırlıklar söz konusu olduğunda, iki taraf arasındaki ilişkiler kesildiğinde, gelin damat ülkesinin bir adamı olarak kabul edilir ve damat, ölen ile ilişkili çeşitli ritüeller gerçekleştirmiş. Tabii ki, böyle bir durumda, kızın yetişkin bir kız kardeşi varsa, damat isteksiz olmayacak ve daha fazla başlık ödemeye istekli olduğu bildirecektir. Fakat kızın babası istemese “başlığı, bütün çeyizleri iade ettim, bir eksikliği varsa söyleyin, aksi takdirde memnun kalın.” der ona karşı bir darılma ya da tartışma olmazmış. Büyük olasılıkla başlığı hemen göndermenin sebebi de ikinci kızını vermek istememesidir. Çünkü böyle bir durumda ölen gelinin kardeşi olmazsa başlığı ve çeyizleri de geri verilmezmiş. Çeşitli nedenlerden dolayı

dünüründen veya damadından ayrılmak istemeyenler, küçük kızlarını damada evlendirip “baldız başlığı” iki kat daha alırlarmış. Kızın babasının kararına memnun kalan dünür tarafı da saygı duyarmış (Argınbayev, 1996: 156).

4.1.1.8. Kaçarak Evlenme

Ailelerin evliliğe kesin karşı çıkması durumunda kız kaçırma olayı gündeme gelir. Bu durum, sosyo-ekonomik ve diğer sebeplerle en çok kız tarafının engellemesi ile ortaya çıkar. Bu engeller arasında kız tarafının başlık parası istemesi önemli bir yer tutmaktadır. Delikanlı kızla anlaşarak kızı kaçırır. Kız kaçırmanın diğer bir şekli de kızın rızası olmadan, zorla kaçırılmasıdır. Bu durumda delikanlı, arkadaşlarından veya yakınlarından yardım almakta, bu da aileler arası sürtüşme ve kavgalara sebep olmaktadır (Sezen, 2005: 187).

Evlilik biçimlerinde kaçarak evlenmenin kendine has bazı koşullarda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunlardan “daha çok aile ve baba otoritesinin gençler tarafından çiğnenmesi sonucu “anlaşmalı kaçma”, daha seyrek görülen biçimiyle kızın oğlan evine kendiliğinden gitmesiyle ortaya çıkan “oturup kalma” veya rızası olmayan kızı “zorla kaçırma” gibi evlenme modelleri ortaya çıkmıştır. Kızın kaçması veya kaçırılması karşısında ailenin ve babanın tepkisi, sosyo-kültürel ve soyo-ekonomik yapıya ve çevreye, kaçanın ve kaçırılanın aileleri arasındaki ilişkiye bağlı olarak değişebilmektedir” (Oğuz, 2012: 109).

Kız kaçırma her toplumda veya bölgede aynı şekilde karşılanmaz. Bazı yerlerde normal yani geleneğin bir göstergesi olarak görülürken bazı yerlerde bu namus olayına döner ve durum ciddi sonuçlara yol açabilir. Bu sebeple “Köylerin genelinde kız kaçırma âdeti hoş karşılanmadığı için, pek yaygın değildir. Ancak belirli şartlarda görülebilmektedir. Kız kaçırma olayına, genellikle ya birbirini seven gençlerin evlenmesine aileleri razı olmadığı için ya da başlık parası erkeğin maddi durumunun yetersiz olması, aileler arasında sorun olması, kızın ya da babaının veya erkeğin babasının evliliğe razı olmaması, kızın zorla başkasıyla evlendirilmek istenmesi şeklinde sıralamak mümkündür. Kız kaçırma olayları başlıca üç şekilde meydana gelmektedir. Birinci şekilde erkek kızı zorla kaçırılmaktadır. İkincisinde kızla erkek anlaşarak birlikte

kaçmaktadırlar. Üçüncüsünde ise kız erkeği zorlayarak kendisini kaçirtmasıdır” (Çopuroğlu, 2000: 170-171).

Kız kaçırma ailenin toplum içerisinde zor durumda kalmasına sebep olması nedeniye bazı durumlarda öldürmey kadar giden sonuçlar olduğundan bu gini kötü sonuçların önüne geçmek için halk bazı çareler üretmiş ve uygulamaktadır. Bunlardan en bilineni o bölgenin tanınan, toplumca saygı gören ve aradaki soğukluğu çözebilecek kişiler aracılık ederek durumu tatlıya bağlarlar. Kız kaçtığında güvendiği bir kişilerce onların himayesinde iki tarafın anlaşmasına kadar bekler ve o ailede kızın namusundan sorum olur. Eğer ki iki aile arasında anlaşma sağlanıp orta yol bulunur ve düğün yapılmaya karar verilirse diğer gelenekler konuşulur ve karara bağlanır. Bunlardan başlık parası önemli bir durumdur. Bu bütün işler yoluna koyulup düzeltildikten sonra artık geleneksel evlilik adetleri uygulanarak iki aile de belirli durum ve şartlara göre düğünleri yaparlar.

Kız kaçırma eylemi karşılıklı istek ve anlaşma dışında zorlamaya, zorbalığa dayandığında; özellikle bir “namus meselesi” olarak görülür ve kimi yörelerde cinayete bile neden olabilmektedir. Bu durum bazen bir kan davasının başlamasına bile sebebiyet verebilmektedir. Mahkemelerde “kız kaçırma” davaları azımsanmayacak ölçüdedir. Kimi anlaşmalı kaçırılmalarda ise, kız baba evini gönüllü terk ettiğinden, yaşlı ya da yasal olarak evlenme yaşına uygunsa mahkemenin ve kız ailesinin yapabileceği pek bir şey yoktur. Ancak kız babası öfkeyle kızını evlatlıktan reddedebilir. Bu durumda kaçan kız, ilk doğumunu yaptıktan sonra kucığında bebeğiyle baba evini ziyarete gelir; töre gereği bağışlanır, küskünlük sona erer. Yeni doğan çocuk ile bu evlilik artık meşruiyet kazanır (Balaman, 2002: 58).

Kimi zaman kız kaçırma veya kızın kaçması aile için kendisine sürülmüş bir leke olarak görülebilir. Toplumsal ahlak kuralları içerisinde aile bu gibi durumlarda zorda kalır ve bazen de namus davasına dönüştürür. Kız zorla kaçırılmışsa bu durumda aile kızlarını geri alır ve kaçırılanlar hakkında işlem başlatılır ya da aracılardan araya girmesiyle bir anlaşma sağlanır. Bu durumda kız ailesinin eline geçmiştir ve aile kendi taleplerinin yerine getirilmesini bekler. Bazen kız ailesi kızlarının kaçacağını önceden bilir ve bu işe müsamaha gösterir veya aileden birileri bu işe yardımcı olur. Böyle bir durumda sahte

bir kızgınlık ve kırgınlık yaşanır. Yine de oğlan evinden bazı taleplerde bulunulur ve hatırı sayılır kimselerin de araya girmesi iş kısa sürede tatlıya bağlanarak çözülür (Şişman, 2017: 15).

Kız kaçırma olayına bakıldığında bu durumu çok farklı açılardan değerlendirmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi ailenin toplum içerisinde düşmüş olduğu durum ve namus meselesidir. Kızın aile bunu bir rezillik olarak görür ve bunun sonucunda aile namusuna söz geldiğini veya kara leke sürüldüğünü düşünür. Bu durum sonucunda da büyük problemler ortaya çıkabilir. Buna Anadolu’da uzun yıllar kan davaları olarak yaşanmasını örnek verebiliriz. Kız kaçırmanın bir diğer durumu da ekonomik olmasıdır. Erkek tarafının düğün masrafından kurtulması, başlık vermeden kızı alması gibi durumlardan kurtulmasıdır. Fakat bazı durumlarda kalın yani başlık parası alındığı ve düğünler yapıldığı görülmektedir. Elbette bu iki durum kızın rızası olmadan kaçmalarda çoğunlukla görülmektedir. Bir de iki ailenin anlaşarak ya da ekonomik durumlarının olmamasından kaynaklanarak kaçarak evlenmeye izin verdiği de görülmektedir.

Türkiye’de kız kaçırma yolu ile evlenme biçimi örnekleri şunlardır:

Genellikle isteme olayı olumsuz sonuçlandığında evlenmek isteyen gençler bu yola başvurur. Oğlan evi defalarca kızı istemeye gider fakat kızın aile fertleri bu evliliği uygun görmez. Evlenmek isteyen gençler de çözümü kaçmak da bulur. Gönül rızasıyla kaçan kız, baba evine geri dönemezdi. Kız tarafı utancından davayı yapmak zorunda kalırdı. Dava yapılırken kızın babası erkek tarafından silah, hayvan, para, tarla isterdi. Bazen de isteme olayı henüz gerçekleşmeden ortaya çıkan çeşitli sorunlar sebebiyle evlenmek isteyen gençler haberleşir. Ata binip başka bir köye kaçırdı. Daha sonra ailelere haber verilir, büyükler toplanırdı. Dava olumlu sonuçlandıktan sonra düğün dernek kurulurdu (Ankışhan, 2013: 36-37).

Kız kaçırılmadan önce ailesinden istenmiş; fakat verilmemişse ve kaçan kız da kendi rızasıyla severek kaçmışsa kız tarafı çoğu zaman evliliği kabullenir. Kaçan kızın peşine düşmezler. Erkekler tarafının ekonomik durumu düğün masrafını karşılayamayacak kadar kötüyse evlenmeyi düşünen kişilerin kaçtığı olur. Kızı kaçırın erkek bir süre bir akrabasının ya da arkadaşının evinde gizlenir. Kaçıran kişinin anne babası durumdan haberdar olduktan sonra kız tarafına hatırı sayılır kişilerce haber gönderilir, iş kötüye

gitmeden güzel bir şekilde çözmeye çalışır. Söz söylemesini bilen, ikna kabiliyeti yüksek aracı kişiler kız evinin büyükleriyle görüşerek; “Bunlar bir cahillik etmiş. Affetme yoluna gidelim”, “Atın ayağı aksıyor diye ayağını kesmek mi lazım?”, “Bu iş herkesin başına gelir”, “Bir it bir deriyi nasıl olsa sürür”, Allah kusuru yaratmış ama tövbe kapısını da açık bırakmış” gibi ortamı yumuşatıcı sözler söyler (Doğaner, 2006: 116). Daha sonra aile arasında anlaşma olur ve düğün işlemleri başlar.

Kaçarak evlenme durumunda kızların okul çağında olması onların geleceklerini ve eğitimini de olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de bu duruma şu örnekleri verebiliriz: “İşte o yaz tarlaya gittim fındığa, fındık tarlasına gidince ordan kaçtım ben, fındık tarlasından kaçtım. Fındık toplarken kaçtım. Kocaya varcam diye okuldan da oldum. Devam etseydim çok değişik, çok güzel bir hayatım olurdu. Kocaya kaçıp gelince ertesi gün okula gitmek de olmuyo hani. Kaçtığımından, evlendiğimden çok okulu bıraktığıma pişmanım. Beni isteyen beklerdi neden acele ettim ki.” (Doğancı, 2016: 86).

Kazak Türklerinin tarihsel süreç içerisinde evlenme geleneklerine bakıldığında çok sayıda evlenme biçimi olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi de kız kaçırarak evlenme biçimidir. Türk dünyasında olduğu gibi birbirini beğenen iki sevenin kaçması, kızın erkek tarafından rızası olmadan kaçırılması, iki ailenin ekonomik durumdan kurtulmak için anlaşmalı olarak kaçmasına izin verildiği şeklinde kaçarak evlenme çeşitleri vardır.

Eskiden Kazaklar arasında kız kaçırmanın en önemli sebeplerin biri damat ya da damadın babasını kızın babasının beğenmemesi sebebiyle ortaya çıkıyor. Yine bir başka sebebi kızın babası kendine faydası dokunacak başka birisiyle dünür olmaktır. Böyle durumlarda her türlü bahanelerle düğünü erteliyor. Başlık parasının tamamen ödendiğine bakmadan kızım hala genç diye bahaneler üretiyor. O yüzden erkek, kızı kaçırmak zorunda kalıyor. Bazen kızın babası kızını zengin birisiyle evlendirmek istiyor o adam yaşlı olsa bile ama kız itiraz ederek nişanlısıyla kaçmayı göze alıyor (Argınbayev, 1996: 137).

Eğer kız nişanlısında gönlü olmayıp düğünü durdurursa, nişanlısı da başlık parasını tamamını ya da yarısını ödemiş olsa o zaman kızı zorla kaçırıyor. Böyle durumlarda erkek, kızı kendi köyüne götürmüyor başka yere götürüyor ve olayların biraz soğumasını bekliyor. Kız isteme geleneği boyunca eğer başlık parası tamamıyla ya da

yarısı ödenmişse kızın nişanlısı kızı kaçırsa bu af edilmeyecek günah değildir. Ama yine böyle yapan kişilere para cezası ödetilir. Eğer kız kendi isteğiyle nişanlısıyla kaçarsa ve kaçmadan birkaç kere dünüründen iznini ister ve alamaz da öyle kızı kaçırsa çok miktarda para cezası ödemeyecektir.

Şimdi kız kaçırmamanın başka çeşitlerinden bahsedelim. Birisinin nişanlısını, üstelik başlık parası ödenmiş kızı bile kaçırmak Kazak halkı arasında eskiden rastlanılan bir durumdur. Böyle olaylar neden dolayı ortaya çıkıyor biraz da bu konudan bahsedelim. İlk önce evlenme çağına gelen kızlar her zaman halkın gözü önündedir. Kazak halkında çocukları genç yaşında nişanlar. Bazen de kız büyünce kendine layık eş seçmeye çalışır. Eskiden Kazaklar arasında çocukluğunda nişanlanan kız, evleneceği erkek gönlüne göre değilse, işte böyle durumlarda kız nişanlısını bırakıp sevdiği erkekle kaçmak zorunda kalıyor. Nişanlısı da peşinden gidip namusunu vermeden kızı geri getirmek ister sadece kızı değil o köyün başka kızlarını da zorlukla getirmeye çalışır. Böylece halkı zor durumda bırakır. Bazen böyle karma karışık durumları ortaya çıkarmamak için acımasız hanlar iki genci öldürmesini bile göze alıyorlar. Buna örnek olarak “Enlik-Kebek” trajedisini verebiliriz (Argınbayev, 1996: 138-139). Kazak halkının tarihine baktığımızda, kız kaçırma ile ilgili bu gibi örneklerin olduğu görülmektedir.

Eskiden hanlık dönemindeki kız kaçırma ve yaptırımlarına bakıldığında, eğer iki taraf anlaşır ve bunu hanlarına söylerse kız tarafına da erkek tarafı da suçlu bulunur ve bunun cezası ağırdır. Mesela kızı kaçıran erkek, kızın eski nişanlısına başlık parasıyla birlikte bir kızı ceza parası gibi gönderirdi ya da kız yerini ceza parası öderdi. Böylece kızı kaçıran taraf iki kere başlık parası öderdi. Bazen iki başlık para yerine iki tane kız verdiği de vardır. Kız babasının haberi olmadan kızı kaçıran erkek tarafı, kızın babasına da para verirdi. Eğer kız babası da kaçırma işine dâhil ise o zaman eski dünürüne ceza parası ya da diğer kızını vermesi lazımdı (Argınbayev, 1996: 139). Buradan da görüldüğü gibi Kazak halkının eski zamanlardan günümüze kadar bazı değişikliklere uğratarak getirdiği kız kaçırma geleneği halan daha devam eden bir evlenme biçimidir. Eskiden verilen cezalar ile günümüzde verilen cezalar arasında farklılıklar oluşmuştur. Bunun yanında ekonomik durumlarda bu kaçırarak evleneme geleneğine etki etmiştir.

Şariat kız kaçırmayı yasakladığı halde zorla evliliklerin gerçekleşmesine engel olmazdı. Ama Kazak Türklerinde “adet, töre” kuralları Şariattan üstündü. Mahkeme için kızın ebeveynlerinin izni olmadan kaçırılma olayları cinayet sayılırdı. Sözlüsü olup olmadığı, erkeğin kendi gelini veya başka birinin gelinini mi kaçırdığı araştırılırdı. Alınan bilgilere göre ceza kesilirdi. Kızın annesi ve babası evliliğe karşı olmadıysa kız zorla kaçırılabilirdi ve bu adet, töreye ters değildi (Larina ve Naumova, 2010: 14).

Kazak Türklerinde, erkekler kimseyle nişanlı olamayan ve evlenme çağına gelen kızı kaçırsa, bu durumda da düşündürücü meselelerden biridir. Nişanlı olmayan kızı kaçırmakta her türlü durumlarla ilgilidir. Böyle durumlar çoğunlukla birbirine aşk olan gençler arasında rastlanır. Sebebi başlık parasını tamamını kızın babasına ödeyemeyen erkekler sevdiği kızı kaçırrır. Böylece birbirine aşk olan iki genç, kimseden izin almadan kendi hayallerini gerçekleştirir. Anne babasından izinsiz kaçırdığı kızı erkek hemen köyüne götürmezdi ve kızı başka köye götürüp olayların soğuması beklerdi. Aradan biraz zaman geçip kızın peşinden kimse gelmeyince köyün büyükleri iki gence düğün yapardı. Eğer peşinde birisi gelse bile iki gencin hayallerini gerçekleştirmek için köyün aksakalları yardımcı olurdu. Böyle durumlarda kız geldiği bu yerde kalırdı ve erkek tarafı onun başlık parasını vererek babasının onayını alırdı. Kızının kendi isteğiyle gittiğinden emin olan anne babası vardıgı yerinde mutlu olsun diye dileklerde bulunur ve bu durumu kabullenirdi. Başlık parasını aldıktan sonra kızını arkasından çeyizini götürdü ve düğünün yaparlardı. Dünürlerde birbirine saygı hürmet göstererek hayatlarına devam ederlerdi (Argınbayev, 1996: 141).

Kazak Türklerinde “Kız kaçırma (kız alıp kaşu)” geleneği günümüzde hala çok yaygındır. Ama bu kız kaçırma geleneği, Türkiye’deki kız kaçırmadan geleneğinden biraz farklıdır. Bu geleneğin hem olumlu hem de olumsuz yönleri çoktur. Olumsuz yönleri şöyledir: Evlenme çağına gelen delikanlı bir kızı beğenmişse, bazen kızın haberi olmadan ya da iyice tanışmak amacıyla bir yere davet edilen kız delikanlı ve onun arkadaşları tarafından buluşmadan sonra eve uğurlamak bahanesiyle delikanlının kendi evine ya da yakın akrabalarının evine kaçırlılır. Bunun olumsuz yönü gençler birbirlerini iyi tanımamasıdır. Bazen damat tarafı bu kaçırmadan habersizdir. Diğer işlemler olayın akışına göre gerçekleşir. Bu âdetin sonucu bazen hem mutlu hem de üzücü olabilir. Ne yazık ki bu âdetin hala uygulanmaktadır.

Kız kaçırmanın olumlu yönleriye şudur: Evlenme düğünü genelde iki taraf için de çok masraflıdır. Eğer kızı kaçırmadan isteyerek alırsa masrafların daha çok kısmı damat tarafına denk gelir. Dolayısıyla günümüzde maddi durumu orta düzeyde olan aileler arasında bu gelenek hala yaygındır. Onun gerçekleşmesi için önce tabi gençler kendi aralarında anlaşılır, sonra da ailelerinin durumlarına göre iki tarafın önce anneleri görüşüp anlaşılır. Yani buradaki amaç iki taraf için de masrafların azalmasıdır. Çünkü kız kaçırıldığında iki taraf da birçok masraflı adetlerden kurtulmuş sayılır. Yani “sözde kaçırma” âdeti anlaşarak gerçekleşir. Kızın kaçırılacak günü kendi aralarında anlaşılır, kız yengesine ya da annesine haber verir. Ama başka kimseye daha duyurulmaz.

Oğlan, kızla olan buluşmadan sonra arkadaşlarının yardımıyla daha önceden ayarlanmış arabayla kızı sanki evine götürmek maksadıyla kendi evine götürür. Eğer bu olay anlaşılarak yapılıyorsa damat evi buna hazır olur. Yani en yakın akrabalarına haber verilir. Bu âdetin daha da etkili ve unutulmaz bir şekilde geçmesi için önceden organize işlemleri yapılır: müzik, hatta kameraman ayarlanır. Gelin için bir oda hazırlanır. O odada nazar boncukları, aşk simgesi olan kuğu kuşlarının aplikasyonlarıyla süslenmiş “şımıldık” (yeni gelen gelini gizli perde arkasında saklarlar) denilen bir ince tül perde çapraz bir şekilde asılır. Bunun amacı gelin burada herkesten gizli oturacaktır, yani damat tarafına tanıştıran ve dini nikâhın kıyılmasına kadar burada bulunacaktır. Ama damat, evinin haberi olmadan kızı kaçırırsa, “şımıldık”ı kız gelince asarlar. Bazı yerlerde “şımıldık” daha önceki oğlanların, yeğenlerin evlenmesinden sonra “darısı başına” gibi temennilerle saklanmış olabilir. Ya da oğlu olan evde önceden mutlaka satın alınır. Kız isteyerek, haberi olarak gelmişse her işlem planlanmış gibi tek tek yapılır.

Kazakistan’da kız kaçırma yolu ile evlenme biçimi örnekleri şunlardır:

Kız kaçırma iki durumda gerçekleşir: birinde karşılıklı sevgiyle, öbüründe kızın rızası olmadan gerçekleşir. Mesela, kız dışarıda gezerken onu iki-üç delikanlı arabaya sokar. Eve getirdiklerinde kız, başıma örtü atmayın diye bağıra çağıra yalvarır. O an evin yaşlı kadınları kızı: “Bu eve geldin mi geri dönme, yoksa mutsuz kalırsın. Bu evden mutluluğu kovma. Bize boyun eğmelisin. Nasıl utanmadan evine geri döneceksin? Geri dönenin namusu lekelenir. Başına beyaz örtü attık bile. Atladığın eşikten geri çekilme”,

diyerek ona yalvarırlar. Kız durumu kabullendikten sonra ona annesine ve babasına gönderecekleri bir mektup yazdırırlar. Mektupta ailesine “kendi isteğimle geldim, benim için üzölmeyin”, diye yazar. Ondan sonra erkek evinden “kugınşı” (elçi) gönderilir. “Kugınşı” kendisiyle beraber oraya “keşirim” (özür parası) götürür. Eve gelen erkek tarafından biri kendisini “urlıkşıyım” (hırsızım, kış kaçırırım) diye tanıtır ve kızın yazdığı mektubu verir. “Urlıkşının” geldiğini duyan akraba kadınlar (anne, kız kardeşler) genel olarak gelen misafire kızar, saçlarını yolarım diye tehdit eder, hakaret ederler. Ama “urlıkşı” kadın kızın ailesine tanıdık, saygı edilen biri olursa orada anlaşmazlık çabuk çözölür (Talşınbayeva, 1959).

Kazaklarda evlenme usulleri içerisinde alıp kaşuv (kız kaçırma) yöntemi ile evlilikler yapılmaktadır. Kazak toplumunda kız kaçırma; erkeğin evlenmek maksadı ile kızı kaçırmasına denmektedir. Bu durum iki türlü görölmektedir. Birincisi, ailenin ve kızın isteğı olmadan kaçırma; diğeri ise, kızın isteğı olduğı halde ailenin erkeğı istememesi üzerine veya başka sebeplerden dolayı gençlerin anlaşarak kaçmasıdır. Erkek kaçırıldığı kızı eve getirir. Evde onları ailesi ve akrabalarından büyükler bekler. Eğer ki kız ile erkek anlaşıp kaçmışlarsa, kız eve gelince yüzerlik otunun üstüne yağ damlatır ve başına beyaz oramal (eşarp) takar. Böylece evliliğı kabul etmiş olur. Eğer ki kızın evlenme niyeti yoksa yani rızası olmadan kaçırılmış ise o zaman direnir veya zorluk çıkartır. Kızı ikna etmek için yaşlı ve tecrübeli kişiler onu ikna etmek için çaba sarf ederler. Bütün bunlara rağmen kız kabul etmese onu aramaya gelen aileden kişilerle geri döner. Evlenmeyi kabul eden yani gönüllü olarak kaçırılan kızın arkasından erkek tarafından haberciler gider. Bu haberciler kızın evine varır ve ellerinde kız tarafından yazılmış bir mektup veya kâğıt olur. Bunun yanında habercilerin yanında kalın mal (başlık parası) ve bir koyun olur. Sonra iki aile arasında tanışma ve konuşma olur. Tanışma sonrası kalın mal hakkında konuşulur. Eğer ki kız tarafı bu kalın malı az bulursa erkek tarafı bunun üzerine eklemeler yapar. Daha sonra erkek tarafından gelenlerle birlikte kız tarafından kuğınşı gider. Erkek tarafı bunu işitince hemen yemek sofrası hazırlar ve gelenleri karşılar. Bu arada kız için şımıldık hazırlanarak kıza kırmızı halat (elbise) giydirilir ve başına ak oramal takılır. Kızın arkasından gelen yengeleri, ablası, ağabeyi veya diğeri yakınları kuğınşı olarak gittiklerinde yemek sonrası erkek

tarafından onlara hediyeler verilerek evlerine uğurlanır. Verilen hediye genellikle paradır (Dosıbayeva, 1960).

Kazak halkında kız alıp kaçma atalarımızdan bizim zamanımıza kadar gelmiştir. Eskiden belirli sebeplerden dolayı alıp kaçma veya kaçıp gitme şeklinde evlenmeler olmuş. Bu gelenek aslında iki tarafı da düğünün ekonomik ağırlığından kurtarmak için ortaya çıkmıştır diye düşünüyorum. Bu gelenek aslında kızı zorlukla alıp kaçma değil, iki tarafın anlaşarak kaçması doğru olandır. Bu kız alıp kaçmada, oğlan tarafı kaçırılan kızın evine elçiler gönderir ve o elçiler yaşanan durumun tatlıya bağlanması için çalışır. Daha sonra kızın iznini almaya iki veya üç kişi gelir ve keşirim sorar (özür diler). Kız kaçırma ile evlenme bazen oğlanın kızın anne babasının razı olmayışı ve birkaç kez kızın istenmesi ama verilmemesi durumunda da görülür. Bu durumda oğlan kızı kaçırmadan başka çaresi olmadığını düşünür ve kızı bir fırsatını bulup alıp kaçar (Nurjanova, 1960).

Kazaklarda kız alıp kaçma geleneği, Kazakistan'ın güneyi, güneybatısı ve güneydoğunda oldukça yaygındır. Zorluk ile alıp kaçma durumunda, kız kaçırıldığı evde gelin olarak kalmayı kabul etmezse, oğlan evindeki yaşlı nineler kapının önüne yatarak “Hadi benim üstümden atlayıp geçip gider misin?” gibi sözlerle kızı evde psikolojik baskı yaparak evde alı koymaya çalışır. Kazak halkında yaşlı kişinin üstünden atlamak görgüsüzlük ve saygısızlık olarak ifade edilir. Eski zamanlardan kalmış olan bir düşünceden birisi de “Kaçırıldığı evden geri gelen kız kötüdür” bakış açısıdır. Bunun yanında bir de “ak esik atlayan” ad üzerime kalmasın ve bu durum ailemin şerefine laf söz getirmesin diye birçok kız evlenmeye gönülsüz de olsa razı olmuştur (Karabayev, 1940).

Kazaklarda kız alıp kaçma ile evlenmeler çoktur. Özellikle Türkistan, Taraz, Çimkent, Kızılorda, Atrav ve Aktöbe gibi yerlerde kız kaçırma ile evlenme Kazakistan'ın kuzey bölgelerine nazaran daha çoktur. Aslında kız alıp kaçma geleneğine iki şekilde bakmak gerekir: olumlu ve olumsuz olarak. Olumlu yönden baktığımda iki gencin aile kurmasında önemli bir gelenektir. Rızası olmayan aileler daha sonra izin verir ve bu olay tatlıya bağlanarak evlilik ile sonuçlanır. İkincisi ise kızın rızası olmadan kaçırılması yani olumsuz tarafıdır. Bu şekilde kaçırılmaların önlenmesi gerekli. Neden

derseniz bu kaçırılan kızın çaresizce evlenmesi ile sonuçlanmakta ve sonrasında aile içerisinde büyük problemlere yol açmaktadır. Bu durumlar olunca da boşanma olayında artışlar oluyor ve arada kalan çocuklar zor durumda kalıyor. Bunun yanında bir de aileleri tarafından kaçırıldıktan sonra rızası olmayan kızın eve getirilmesi durumu vardır. Bu durumda hem kız hem de ailesi toplum içerisinde zor durumda kalmaktadır. Çünkü Kazak halkı kaçırılan kızın eve geri gelmesini pek iyi gözle bakmaz ve iyi de görmez. Bununda halk arasında bazı sebepleri vardır. Kazak halkı yaşlı kişilere hürmet konusunda çok hassastır. Kaçırılan kız ne kadar geldiği evde kalması yönünde ikna edilmeye çalışılsa da razılık göstermeme durumu olabiliyor. Bu gibi durumlarda evdeki yaşlı kişilerden birisi kapının önüne yatıyor ve benim üstümden atlar da gidersen bundan sonra senin ömründe iyilikler olmaz ve sen toplum içinde iyi gözle bakılmazsın diye kızı ikna etmeye çalışır. Bütün bunlara rağmen kız gitmek isterse de kendi ailesi tarafından gelen kişilerle evine geri döner. Fakat psikolojik olarak çok zor biri durumda kalan ve ağlayarak kaçırıldığı evden gelen kız, o zamandan sonra hem toplum içerisine çıkarken hem de aile yakınlarıyla konuşurken çok utanmaktadır. Bu da onun yaşamını oldukça olumsuz şekilde etkilemektedir.

Kız kaçırma Kazak halkında resmi kanunla yasak olmasına rağmen hala daha yaygın bir gelenektir. Kız kaçırmanın dört farklı durumu vardır. Birincisi kızın rızası olmadan alıp kaçma, ikincisi kız ile erkeğin anlaşarak kaçması, üçüncüsü düğün masraflarını azaltma ve ekonomik yükten kurtulma için ailelerin de izni ile anlaşarak kaçma ve kızın erkeği kendisini kaçırması için ikna edip kaçırması olmak üzere dört şekli vardır. Bunlardan en zor olanı kızın rızası olmadan kaçırılıp evlenilmesidir ve bu evlenme biçimin de bazı olumsuz yönleri vardır. Bu kaçırılma sonrası hem kız psikolojik yönden etkilenmesi hem de istemediği kişi ile evlenmesiyle sonuçlanan bazı problemlerle karşı karşıya kalmasıdır.

4.1.1.9. Görücü Usulü Evlenme

Görücü usulü evlenme biçimi genellikle köy, kasaba gibi geleneğin ağır bastığı yerlerde görülen evlenmedir. Bu evlenme biçiminde yenge ve anneler önemli rol oynar. Köyde veya yaşadıkları kentsel bölgelerde anne ve yengeler beğendikleri kızı istemenin yolunu ararlar. Fakat iş sadece kızın beğenilmesi değildir. Burada seçilen kızın aile bireyleri

tarafında da onaylanması sonucu iki aile arasında iletişimi sağlayan aracı kişiler göreve başlar.

Beğenilen kız belli değerlendirme aşamalarından geçer. Bunlardan İlk önemli değerlendirme kızın güzelliği, asaleti, huyu, mahareti ve iffeti konusunda olur. Akrabalık kurmada ailenin ekonomik durumu da gözden uzak tutulmaz. Kız alıp vermenin birbirine denk aileler arasında olması yeğlenir (Bakırcı, 2018: 3). “Anadolu’da “Davul dengi dengine” sözü bunun için söylenmiştir. Evlenme işine, “görücü” denilen ve erkek ailesi tarafından seçilen kadınlar grubunun kız evini ziyareti ile başlanılır. Görücü ekibin içinde; erkeğin annesi, kız kardeşi, birkaç akraba ve güvenilir komşu hanımlar bulunur. Görücü ekibin içinde erkeğin annesi, kız kardeşi, birkaç uyanık akraba ve güvenilir komşu hanımlar bulunur. Görücü kadınlar, tek bir kız evini ziyaretle yetinmezler. Ev ev, mahalle mahalle, köy köy dolaştıkları olur” (Sezen, 2005: 186). Bu eyleme Anadolu’da “kız bakma, görücü çıkma, görücü gitme, dünür gezme” gibi adlar verilir. Görücüler, kızı görüp olumlu bir yargıya vardıldıktan sonra, daha ayrıntılı bilgiler edinmek için ziyaretlerini sona erdirirler” (Örnek, 2000: 185-186). Bu süreç sonunda kızına ailesi de kendi aralarında durumu konuşur ve kızları ile de istişare ederler. Kızlarını vermeye karar verdikten sonra olan hakkında da bilgi sahibi olmak isterler. Bu sebeple aracı kişiler veya tanıdık kişilerce bilgi edinmeye çalışılır. Bu sadece oğlan hakkında bilgi toplama olmaz oğlanın ailesi hakkında da bilgi sahibi olunur. Çünkü dünür olacakları aile kimdir, kimlerdendir, nasıl bir ailedir diye araştırır ve nihayi kararlarını da aracı kişilerce bildirirler. Bu durum tabii ki birbirlerini tanımayan ailelerin yaptıklarıdır. Tanıdıkları kişiler hakkında karar verme süreci daha kısadır.

Ancak bir görücü aracılığı ile gerçekleştirilen bu türden evliliklerin dışında Anadolu’da umumiyetle birbirlerini daha önce tanımayan gençlerin sırf ailelerinin araya girmesi neticesinde gerçekleştirdikleri evlilik türünü de görücü usulü evlenme denir. Burada erkek tarafı bir bahane ile ya da doğrudan kız görmek düşüncesiyle kızın ailesine misafir olur. Kız, erkeğin ailesi tarafından beğenildiği takdirde gençlerin de birbirlerini görmeleri temin edilir. Bu görüşme olayı, özellikle de eş adaylarının ileride bu evliliğe yapacakları muhtemel itirazın önünü almak içindir. Gençlerin yüzeysel/şeklen de olsa birbirlerini görüp ailelerinin kararlarını onayladıklarını belirtmelerinden sonra bu evlilik

gerçekleştirilir. Bazı bölgelerde erkek ve kızın kısa süreli de olsa birbirlerini görmelerine müsaade edilmez; burada yalnızca ailelerin kararı bağlayıcıdır. İşte Türkiye’de özellikle de geçmiş dönemde ve ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde daha çok uygulanan evlilik türü, eş adayını ister aile ister görücü kadın bulsun ve önersin bunun adı görücü evliliğidir (Şişman, 2017: 17).

Yukarıdaki gibi evlenme yani kız ile erkek birbirini tanımdan görücü usulü evlenmenin yanında evlenme çağına gelmiş olan erkek beğendiği kızı ailesine söyleyip dünür giderek görücü usulü evlenmeler de vardır. Bundan sonra ailesi ile konuşur ve onların onayını alırsa kız istemeye gidilir. Bunun yanında birbirini tanımayan erkek ve kız, akrabaları tarafından birbirlerine uygun görülürlerse onların evlenmesi için girişimlere başlanır. Burada önemli olan faktör kızın erkek tarafından onaylanmasıdır. Tabii ki bu onaylanmanın bazı kuralları vardır. Ancak burada sadece erkek tarafının kızı beğenmesinin yanında kız tarafının da damat olacak erkeği beğenmesi önemlidir.

Görücü usulü evlenmeler eskiden çok görülmesine rağmen günümüzde bu evlilik eski gücünü kaybetmiş ve yerini daha çok tanışarak ve sevgili olarak evlenmeye bırakmıştır. Çünkü eskiden aileler çocuklarına gelin olacak eşi seçtiğinde onlar itiraz etmeden kabul eder ve görücü usulü ile evlenirdi. Daha önce hiç birbirini görmemiş veya görse bile tam olarak tanımadığı birisi ile hayat birleştirme kararı almış ve evlenmiştir.

Türkiye’de görücü usulü evlenme biçimi örnekleri şunlardır:

Ben köyde düğünlere gittiğimde oğlum için şöyle köyümüzün kızlarına bir bakarım. Onların oynarken nasıl hareket ettiğine bakarım ve sonra da oturuşuna kalkışına bakarım. Çünkü toplum içinde kendisine ve ailesine söz getirmeyecek şekilde hareket eden kız yarın eşinin evine geldiğinde de aynı düşünceyle hareket eder. Ben de oğluma bu şekilde kızı buldum ve onlar daha önce hiç konuşmadan evlendiler. Tabi burada kızın da anne babasının sözünün üstüne söz söylememesi ve isteklerini kabul etmesi önemli. Ben gelinimden memnunum (Aslan, 1970).

Ben eşimle görücü usulü evlendim. O bizim ilerimizdeki köydendi. Askere gitti geldi. Sonra onun yengesi beni görmüş ailesine söylemiş. Sonra onlarda bize görücü geldi ve

sonra ailelerimiz bizim evlenme kararımızı verdi. Biz de düğünümüzü yapıp evlendik. Çok şükür mutluyuz (Gülay, 1953).

Benim köyüm eşimin köyüne on beş kilometre uzaklıkta. Bizim ailemiz çobancılık yapıyor. Babam koyun ve keçilerimizi otlatmak için dağlarda gezer dolaşır gelir. Eşimin köyündeki bir kişi de bizim köye gelir işçi alıp köylerinde çalıştırdıktan sonra akşam tekrar alır gelir. Bu gelip gitme esnasında babam ile eşimin dayısı tanışmış. Eşimin dayısı bir gün yanına tanıdıklarından ve ortak tanıdıklardan birkaç kişi alarak bizim eve gelmiş. Biz de kardeşlerimizle evdeyiz. Babam ve gelenler konuşmuşlar babama da bir düşünelim sonra size haber veririz demiş. Onlar gittikten sonra babam benimle konuştu ve durumu anlattı. Ben eşimi o zaman görmedim. Kimdir, nasıl birisidir tanımam. Daha sonra tekrar geldiler ve eşimi ben o zaman tanıdım. İki aile de anlaşıp düğün kararı aldı. Biz eşimle biraz nişanlı kaldık. Bu nişanlılık döneminde eşim bizim köye babamlara yardıma geldi, koyun ve keçi otlattı. Biz de bu sırada birbirimizi tanıma fırsatı bulduk ve evlendik. İki çocuğumuz var. Çok şükür halimize (Çetin, 1968).

Ben görücü usulü evlendim. Eşimi evlenmeden önce hiç görmedim. Antalya'da akrabalarımız vardı. Onlar aracı oldu ve dünürcü geldiler. Babam da beni eşime verdi ve biz evlendik. Ben köy hayatından şehir hayatına geçtim. Çünkü ben köyde büyüdüm ama eşim şehirliydi. Şimdi de Antalya'da duruyoruz. Eskiden evliliklerde baba ve annen ne dediyse ona uyulur söz söylenmez itiraz edilemezdi. Kaderim değil evlenilirdi. Günümüzde şimdi durum bambaşka, kim kimi severse onunla evleniyor. Ama eskisi kadar arada sevgi saygı var mı onu bilemiyorum. Benim gördüğüm yok gibi. Biz görücü usulü evlendik dediğim gibi. Biz birbirimizi bir evin içinde yaşadıkça tanıdık, alıştık. Şimdi uzun zaman tanışıp, görüşüp evlenenler kısa süre sonra boşanıyor. Belki de önceki şekilde evlenmeler olsaydı bu kadar boşanma olmazdı (Yağyemez, 1975).

4.1.1.10. Çok Eşle Evlilik

Çok eşli evlenmeler, küçük topluluklarda, güç, varlık ve saygınlık belirtisi olarak da kabul görmekte ve varlığını korumaktadır. Ülkemizde ağaların ve din liderliğinin (Şehliğin) yaşam bulduğu bölgelerde ağalar ve şehirler aynı zamanda birden fazla kadınla evlidirler. Bu da bize gösteriyor ki, evliliğin biyolojik sınırında çokkarınlılık ekonomik

koşulların zorladığı durumların bir sonucu olarak da ortaya çıktığıdır. Ne var ki, kimi topluluklarda ikiden fazla kadınla evlenmeye izin verildiği durumlarda bile ancak iki karılı evlilikler yoğunluk kazanmaktadır. İkiden fazla kadınla evlilikler uçta örneklerdir (Balaman, 1982: 34-35).

Eş sayısı ölçütlerine göre evlilik; bir erkeğin tek eşle evlenmesi (monogamie) ve bir erkeğin çok eşle evlenmesi (poligamie) biçiminde gruplandırılır. İlkel toplumlarda (kabile ve aşiret düzeninde) yağma ve ganimet suretiyle elde edilen kadınların çokluğu, çok kadın ile evlenme şeklini doğurmuştur. Ayrıca tarım toplumunda nüfusa duyulan ihtiyaç da bu düzeni desteklemiş ve beslemiştir. Kadın sayısı sınırlı olan bölgelerde ise evlenmeler kendiliğinden tek eşle evliliğe doğru evrilmiştir (Şişman, 2017: 17-18).

Türkiye ve Kazakistan’da yapılan araştırmalar sonucunda her iki ülkede de tek eşli evliliğin tercih edildiği ve çok eşli evliliğin hoş karşılanmadığıdır. Birden fazla eş alma durumları vardır. Her iki ülkede de ortak durumlar söz konusudur. Evlilik sonrası ailede çocuk sahibi olunmazsa, erkeğin ikinci eşle evlenmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuk, ailenin ve soyun devamı olarak görüldüğü için çocuk doğuramayan kadınlar eşlerinin ikinci kadın almasına razı olurlar. Türkiye’de ikinci eşe “kuma” denilirken Kazakistan’da birinci eşten sonra gelen kadına “bäybışe” denir. Bäybışeden sonra gelen kadına da “tokal” adı verilir. Bu gibi durumdan başka eşini kaybeden erkek veya kadın başkasıyla evlenmesi, erkek ve kadının yaptığı ilk evlilik sonrası anlaşmazlık veya başka durumlardan dolayı ayrılması sonrası evlilikler yapılmaktadır.

Türkiye ve Kazakistan’da Türk halklarında olduğu gibi erkek çocuk kız çocuğuna nazaran daha çok önem verilmiştir. Erkek çocuk sahibi olamayan aileye soyunun devam ettirecek kişinin olmadığı, arkasında ocağının dumanını tütürecek oğlunun olmadığı aile olarak onlara acınası gözle bakıldığı toplumlar vardır. Bu sebeple bir ailede erkek çocuk olması her zaman istenilen bir durumdur. Bunun aksi olursa, yani bir evde çocukların hepsi kız olursa aile içerisinde bazen anlaşmalı bazen de anlaşma olmadan ikinci bir eş alma durumu olmuştur. Bu düşünce kadın tarafından bazen olumlu karşılanır ve hatta kendisi ikinci eşi almasını söyler bazen de kadın tarafından karşı çıkılır. Çünkü kadın erkek çocuk verememiştir ve üzerine gelen kuma eğer ki erkek

çocuk doğurursa, o kadının aile içinde değeri ve önemi artacaktır. Bu sebeple erkek çocuk sahibi olamayan kadın, kuma gelmesi istemeyebilir.

İkinci evliliklerde ilk evlenme düğününde olduğu gibi görkemli bir evlenme töreni yapılmaz. Anlaşan çiftler kendi aralarında küçük bir nişan ve nikâh yaparlar. İkinci eş de ailenin yaşadığı eve gelir ve yaşamını sürdürür. Yani ikinci eşe ayrı bir ev açma durumu pek görülmez. İkinci eşe ev içinde çocuklar bazen farklı isimlerle hitap ederler.

Türkiye ve Kazakistan'da çok eşle evlenme durumu bazen çocuklara sahip çıkma ve çocukların başkasının elinde ziyan olmasın diye levirat evlilikleri de çok eşlilik durumu içerir. Erkek kardeşleri ölen kişiler evli oldukları halde yengeleri evlenir ve çocuklarına babalık vazifesini yapar. Bu durum onları korumak ve kollamaktır.

Kazakistan'da yaptığımız derlemelerde bazı kişiler çok eşliliği olumlu yaklaşmışlardır. Bu çok eşliliğe olumlu yaklaşan kişilerin yaş ortalamasına bakıldığında elli üzeridir. Bunun yanında bu çok eşliliğin yapılmasını isteyen kişilerin Kazakistan'ın güneyi, güneybatısı ve güneydoğusudur. Buradaki görüşmeler esnasında ülke nüfusunun çok az olması sebep gösterilmiştir. Kadınların günümüzde doğum oranının düştüğü ifade edilmiş ve bu şekilde nüfusun çoğalmayacağı düşüncesinde olduklarını söylemişlerdir. Yine bu duruma ek olarak eğer ki ülke nüfusu az olursa ülkelerinin başka milletlerce kolayca yıpratılıp zor durumda kalacağını dile getirmişlerdir. Fakat yukarda da belirtildiği gibi bu düşünce belli kişiler ve bölgelerce dile getirilmektedir. Genç kızlar ve yaşları genç olan evli kadınlar, çok eşlilik durumuna çok da sıcak bakmamaktadırlar.

Türkiye'de çok eşle evlenme örnekleri şunlardır:

Kadının çocuğu hiç olmaza, ya da ilk çocuğundan sonra çocuğu olmazsa, evin işlerini yapamayacak derecede hasta olursa ikinci bir evlilik yapılmaktadır. Bu durumda çocuğu olmayan kadın kocasının evlenmesini ister ve kocasına kendi eliyle “dügürçülük” yapar, evlenecek kişinin belirlenmesinde o da etkili olur. Böylece evde anlaşabileceği kadını kendi eliyle seçmiş olur (Doğaner, 2006: 117).

Yasaklanmış olmasına rağmen eğitim düzeyi düşük kırsal kesimlerde devam etmektedir. Daha çok erkek çocuk sahibi olup bulunduğu çevreye hükmetmek amacı ön

planda gelmektedir. Eskiden görülen bir evlilik iken şimdi geçim sıkıntısı nedeniyle pek tercih edilmemektedir (Kutlu, 2011: 49).

Kazakistan’da çok eşle evlenme örnekleri şunlardır:

Çok eş alan Kazak erkekleri, her kadına ve onun çocuklarına ayrı mal (miras) ayırıp koyuyordu. Bu hareketin amacı ev sahibi öldükten sonra da herkesin iyi ve huzurlu yaşaması. Genellikle birinci eşinin çocukları ikinci eşinin çocuklarına ayrımcılık yapıyordu. Sonuç kavgayla bitiyordu. Bu olayın yer almaması için her eşleri ayrı yaşayıp, her küçük çocuk eve mirasçı olarak kalıyordu. Evin küçüğüne maddiyat kısmı diğer çocuklarına göre baya çoktu. Çünkü yarısı kendisi için, değer kalanı da ev hakkıydı. Tabii birinci eşinin küçük oğlu başkalarına göre payı daha çok alıyordu ve bu gelenek günümüze kadar değişmedi (Argınbayev, 1996: 24).

Birden çok eşle evlenme geleneği var. Cumhurbaşkanı ülkenin nüfusunu artırma amacıyla çok eşliliği takdir ediyor. Kadının çocuk doğuramadığı durumu varsa kocasına ikinci eş “tokal” kendisi bulur (Köpjanova, 1955).

İslam dininde birden kadın almaya erkek için izin verilmiş. Fakat Kazak halkında bu gibi gelenek yok. Eski zamanda farklı durumlara bağlantılı erkekler birden fazla kadınla evleniyordu. Örneğin, Kazak halkının büyük şairi Abay Kunanbayulı, dört kadınla evlendi. Onun babasının da birden fazla eşi olmuştur. Eski zamanda birden fazla eşle evlenme normal bir durum olarak görülse de günümüzde bu durum pek hoş karşılanmamaktadır (Maratova, 1995).

Kazaklar çok eş almayı sever aslında. Günümüzde bunun gibi kanun çıksa diye arzu etmekte. Eski zamanda çok alma durumu vardı, ama şimdilerde bu durum çok yok. Birden fazla kadınla nikâh kıymak olur, fakat resmi nikâh ile evlenmek olmuyor. Örneğin Abılayhan’ın otuz oğlu, kırk kızı olmuş. Görülüyor ki yaklaşık on eşi oldu (Kaskırov, 1973).

Türkiye ve Kazakistan’daki çok eşle evlilik yapmaya bakıldığında birçok konuda benzerlik göstermektedir. Örneğin; çocuk olmaması veya erkek çocuk olmaması, eşinin ölmesi, yenge ve enişte ile evlilik. Bu benzerliklerin yanında Kazak halkının nüfus politikası neticesinde halkın belli kesimi çok eşlilik durumuna olumlu bakmaktadır. Bu

durum ise Türkiye’de tamamen olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Yani Kazakistan’da bazı kişilerce normal ve iyi bir durum olarak görülen çok eşlilik, Türkiye’de ise pek de olumlu bir düşünce değildir. Bu benzerlik ve farklılıklara baktığımızda, evlenme biçimlerine ve aile yapısına o halkın ekonomik, siyasi ve kültürel düşünce dünyasının etkili olduğudur.

4.2.2. Evlilik Çağı / Yaşı

Türk kültüründe evlenme, ocak kurma, ocak tüttürme, ev-bark sahibi olma, yuva kurma gibi çeşitli adlandırmalarla ifade edilirken, birey sadece bir aile oluşturmanın ötesinde, soyun devamını sağlama ve toplumsal bir görevi üstlenmeyi de içeren bir sorumluluk yüklenmektedir. Bundan dolayıdır ki, evlilik yaşı geldiği halde, hala evlenmeyen gençlere pek olumlu gözle bakılmamaktadır. Diğer yandan geleneksel ev kültüründe ocağa ilişkin inanmalar, ev için, neden aile ocağı deyiminin kullanıldığını açıklamaktadır. Ateş kültünün izlerini taşıyan aile ocağı deyimi, Türk kültüründe öteden beri aileye, eve ve evliliğe kutsiyet atfedildiğini göstermektedir (Çopuroğlu, 2000: 165-166).

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu zamana kadar “karşı cinsle fizyolojik ve psikolojik bütünlük sağlama, çocuk sahibi olma isteği, sosyal, kültürel ve ekonomik bir birliktelik olan evlilik kurumunun doğmasına sebep olmuştur. Evlenme olayının kız ve erkeğin bu arzularını göstermelerinden düğün sonrasına kadar devam eden her safhası, ana yapısı aynı olmakla birlikte, bölgelerimizin kültürel özelliklerine göre, farklı adet ve uygulamalarla ifade edilmektedir. Gerçekleşme biçimlerinde farklılıklar olsa da evlilik, kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ve kurallar bütünüdür. Bu bütünlük ilk parçası evlenme yaşı, kız ile erkeğin tanışma/görüşme biçimleri ve evlenme isteğinin belirtilmesidir (Eker, 1998: 73).

Evlenme yaşı bir toplumda, zaman, mekân kültürel yapıya göre değişiklik göstermektedir. Bunun yanında iklim, din, ailenin ekonomik durumu, eğitim seviyesi gibi durumlar evlenme yaşına etki etmektedir.

Geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini belirleyen birtakım ölçütler vardır. Bunların başında ergenliğe erme gelir. Ülkemizde bulûğ çağı 10-14

yaşlarında başlar. Gerek kızda gerekse erkekte görülen birtakım biyolojik ve fizyolojik değişiklikler bulûğ çağının belirtileridir. Annelik ve babalık için gerekli olan bu gelişmeler, onların biyolojik ve sosyo-kültürel kişiliklerini geliştirilen önemli belirtileridir. Kızlar bu aşamada üyesi oldukları ailenin ekonomik, kültürel ve toplumsal etkinliklerine katılırlar. Aynı durum erkek çocuklar için de söz konusudur (Örnek, 2000: 189).

Önceleri evlenme yaşı kızlarda 13-15, erkeklerde 16-18 iken günümüzde değişiklik göstererek, kızlarda 20-24; erkeklerde 24-28 olmuştur. Buna rağmen köylerde “Erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır.” düşüncesi, küçük yaştaki evlilikleri onaylar niteliktedir. Çağı gelen kız ve erkeğin, bir an önce evlenip yurt, yuva kurması gereklidir. Kırsal kesimde kızların 25’i, erkeklerin 30’u geçmesi, aileleri telaşa, sıkıntıya sokar. Yaşı geçen kızın doğurganlığının, güzelliğinin bozulacağına inanılır. Kızlar için duyulan endişe, erkekler için pek duyulmaz. Erkeğin olgun olanı makbuldür düşüncesi, toplumda yaygın olan bir kanıdır (Altun, 2004: 237-309).

Bu konuda yapılan araştırmalar neticesinde Türkiye’de evlilik yaşı algısının zamana ve cinsiyete bağlı olarak bir değişime uğradığı görülmektedir. Erkeklerde evlilik yaşı ortalama olarak 1950 öncesi %39; 1951-1955 yılları arasında %36,8; 1961-65 yılları arasında %28, 9; 1976-80 yılları arasında %17,9; 1991-95 yılları arasında %6,4; 2006-2010 yılları arasında %0,9 oranında on sekiz yaşın altındadır. Kadınlarda ise bu oran 1950 öncesi %80,8; 1951-1955 yılları arasında %76,9; 1961-65 yılları arasında %68, 9; 1976-80 yılları arasında %50,2; 1991-95 yılları arasında %34,8; 2006-2010 yılları arasında %20,1’dir (Turgut ve Feyzioğlu, 2014: 129).

Evlilik çağı, bu geleneksel kurumun devamı için büyük bir önem arz etmektedir. Ülkemizde ilki 1926’da kabul edilen Medeni Kanun’a göre 18 yaşındaki erkeğin ve 17’sindeki kadının evlenmesi uygun bulunmuş, bu kanunda 1938’de yapılan değişiklikte erkeğin 17, kadının ise 15 yaşını doldurması şartı aranmıştır (Akıntürk 2004: 61-62). Medeni Kanun’a rağmen evlilik yaşı geçmişten günümüze değişiklik göstermektedir. Evlilik yaşı yasayla düzenlenmesine rağmen bu dönem Türkiye’nin çeşitli yerlerinde değişiklik göstermektedir. Türkiye geneli ile il/ilçelerdeki evlilik

törenleri üzerine hazırlanan kaynaklarda evlenme çağının ergenlik sonrasına rastladığına dair önemli miktarda bilgi bulunmaktadır (Atnur, 2015: 11).

Türk kültüründe evlenme geleneği kendine has ritüellerin ve geleneklerin zengin ve eğlenceli örneklerini vardır. Bunlardan evlenme çağına gelmiş veya evlenme zamanı geçmiş kişiler arasında sıra verme durumudur. Evlenme geleneğinde küçük kız veya oğlan abisi veya ablasından önce evlenebilir. Bu toplum ve aile içerisinde önemli bir sorun değildir. Çünkü bazı yerlerde yaşı değil sırası gelen evlenir düşüncesi vardır. Şehir ve kırsal bölgelerdeki evlenme yaşları da değişiklik göstermektedir. Kırsal bölgede yaşayan erkek ve kızlar şehirde yaşayanlara göre daha erken evlenmektedir. Kırsal alanda evlenme, kentlere göre daha erken yaşlarda olmaktadır. “İster kırsal kesim ister kentsel kesim olsun evlenme yaşını ve zamanını ekonomik etkenlerin, sosyal olayların, göçlerin, ölümlerin belirlediğini söylemek gerekir. Evlenme girişiminde erkek ve erkek ailesi aktif durumdayken, kız ve kız ailesi pasif durumdadır” (Örnek, 2000: 189).

Evlenme yaşı ile ilgili durumlara bakıldığında eskiden kızların 12-15 yaşları arasında, erkeğin de 13-16 yaşları arasında evlenmeleri gerektiği düşüncesi hâkimdir. Bu durum günümüzde çıkarılan kanunlarla değişikliğe uğramıştır. Kız ve erkeğin evlenme yaşı 18 olarak belirlenmiş ve bundan önce evlenmeye izin verilmemiştir. Fakat medeni kanunda her ne kadar evlenme yaşı on sekiz olarak belirlense de bazı bölgelerde bu durum değişiklik göstermiş ve aileler çocuklarını erken yaşlarda evlendirmiştir.

Türkiye’de evlenme çağı/yaşı ile ilgili örnekler şunlardır:

Bizim buralarda evlenme yaşı erkek askerden geldiğinde ve kız da bir aile geçindirecek yaşa geldiğindedir. Yani erkek 20-22 yaşlarında, kız da 18-22 yaşları arasında evlenir. Kızın 25 yaşına gelip de hala daha evlenmemesi biraz ayıp olacak ama evde kalmış gözü ile bakılır. Biz köy yerinde yaşıyoruz, bu sebeple oğlan askere gitmeden de sevdiği varsa onla nişanlarız. Kız da onun gelmesini bekler ve hem de bu arada eksik çeyizlerini tamamlar. Ne kadar erken evlenip aile olursa erkek ve kız o kadar iyidir (Çelebi, 1965)

Bir erkek çocuk 18 yaşına geldiğinde evlenme çağına gelmiştir. Bundan önce de evlenir ama kanunen yasaktır. Kız da 17-18 yaşında evlenme çağına gelmiştir. Bu evlenme yaşının yanında bir de erkek ve kız tarafının ekonomik durumu önemlidir. Her iki aile

de düğün için yeterli ekonomik duruma sahip değilse bir iki yıl gibi beklenen durumlar olmuştur. Ama burada başka bir problem ortaya çıkıyor, o da uzun süreli nişanlı kalmak da bazen bu evliliğin olumsuz sonuçlanmasına sebep oluyor (Aslan, 1969).

Erkek ile kızın evlenme yaşları farklıdır. Kız ev işlerini küçük yaşlarda öğrenmeli, çünkü kız evlat 15 yaşında evlenmek için hazır olmalıdır. Erkek de ev dışındaki işleri öğrenmeli 16-17 yaşlarında ev geçindirebilecek yetişkinliğe erişmelidir. İşte bu yaşlarda evlenmek olur. Ama artık zaman ve durumlar çok değişti kızlar 20-25 yaşında veya daha ileriki yaşlarda evlenebiliyor. Aynı durum erkek içinde geçerli (Arısoy, 1955).

Kazakistan’da evlenme çağı/yaşı ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazaklar kız ve erkek çocuklarını erken yaşlarda evlendirme düşüncesindedir. Kızlarını, 13-14 yaşlarında evlendirmişler, oğlanlarını ise 15-16 yaşlarına geldiğinde artık olgunluk çağına geldin diyerek onların şanırağını (ailesini) kurmuşlardır. Kazak halkının düşüncesine göre, gençleri ne kadar erken evlendirseler, o kadar kötü alışkanlık ve huylardan uzak durur ve böylece nesillerini çoğaltacaklarına, sağlam çocuklar dünyaya getireceklerine inanırlar (Kenjeğulov, 1949).

Eskiden ekonomik durumu zayıf olan Kazaklar, kızları 12-13 yaşına geldiğinde evlendirmekteydi. Çünkü onlar, ekonomik durumu iyi olan bir dünür bulduğunda kızlarını evlendirirdi. Bizim evde zorluk gördü, eşinin evinde baylık (zenginlik) görsün diye. Bir de zenginler vardı. Onlar kızlarını 17-18 yaşlarına gelmeden evlendirmezdi.

Eskiden kızlar 9 yaşında gelin olarak erkeğin evine gelir, orada damadın ailesince terbiye edilir. Ancak 15-16 yaşına girdiğinde kocasıyla evlendirilirdi. Bu durum günümüzde ekonomik, eğitim gibi sebeplerden değişti ve 20’li yaşlarda evlenilmeye başlandı (Kudiyarova, 1956).

Eskiden duyduklarımız, “On üç jasta otav iyesi”, “On üç yaşında aile sahibi” adlı söylenen söz bugünde halkımızda söylenmektedir. Biz bu sözün manasını anlayıp kabul edecek olursak, 13 yaşına gelen yiğit de ben evleneceğim diyerek düşüncesini bildirirmiş. Eskiden erkekler yaşlarının ne olduğunu bilip erkenden aile kurmayı isterlermiş. Bugünkü en iyi evlenme yaşı 18 yaşından sonra kabul görüyor halkımızda. Çünkü 18 yaşına dolana kadar anne babasının sorumluluğu var ama 18 yaşından sonra

kendisinin hayat ile mücadelesi ve sorumluluğu var. Bu durumda bizim halkımızda “kendisi cevap verecek yaşta” diye ifade edilir. Şimdi eski ile günümüzü karşılaştırsak, önceden 13 yaşındaki yiğit, günümüzde 18 yaşındaki yiğit olmuştur. Bir de günümüzde artık gençler 20-25 yaşa aralığında evlenip aile kurmayı düşünmektedir. Kimileri de 28-30 yaşlarında nikâh kıyıp evlenmekte. Bütün bunlar zamana ve bazı durumlara göre değişiklik gösteriyor (Jorabekova, 1963).

Çocuk terbiyesi her zaman önemli bir meseledir. Kazak gelenek göreneklerinde erkek çocuk yiğit olup, kız buluşu çağına geldiğinde her bir anne-baba “Ulin uyağa, kızın kiyaya kondıruvı”, “Oğlunu evlendirme, kızını gelin etme” düşüncesi vardır. Kazak halkında “Baliğat”, “yetişkinlik” deyip 13 yaşına gelen kızın adını söylemektedir. Günümüzde kullanılan ise “Kämeletke”, “Yetişkinliğe erişme” sözüdür. Bu ifade gençlerin yetişip 16-18 yaşına yani evlenme çağına geldiğini göstermektedir. Halkımızın düşünce evlatlarını erkek yaşlarda evlendirip yuva kurdurmak istemesi de önemlidir. Oğlanların aylak olmaması, zararlı işlerden uzak durup ailesiyle huzurlu bir yaşam sürmesi, kızların da erkken yaşlarda vardığı evin düzenini ve aile olmanın önemini öğrenmesini ister. Fakat 21. yüzyılda 13 yaşındaki erkek çocuk hala daha çocukluk hissinde olup evlilikten uzaktır. Bu sebepten günümüzde erkek 22-24, kız ise 20-22 yaşlarında evlenmektedir (Kenjeğulov, 1949).

Türkiye ve Kazakistan’daki evlenme yaşlarına bakıldığında çok bir değişiklik yoktur. Her iki halkta da eskiden evlenme yaşı oranı daha düşükken günümüzde kanunla belirlenmiş olan 18 olarak kabul edilmektedir. Fakat bu resmi olarak evlenme yaşı olmasıdır. Günümüzde her iki halkında evlenme yaşı ekonomik, eğitim ve başka sebeplerle değişiklik göstermektedir. Okumuş olan kız ve erkeklerin evlilik yaşı 22-28 yaşları arasında iken, köy ve kırsal kesimde bu oran biraz daha düşerek 20-25 yaş aralığına kadar inmektedir.

4.2.3. Evlilik İsteğinin Belirtilmesi

Belirli yaşa geldikten sonra gençler yeni bir hayata ilk adımlarını atmak isterler. Bu sebeple “evlilikte ilk adım, evlenme isteğinin ortaya çıkmasıdır. Bu istek, aslında zaten toplumsal bir beklenti olarak, sosyalleşme sürecinde daha çocukluk döneminden itibaren sosyo-kültürel sistem tarafından ortaya konan bir hedef ve sorumluluk halinde

birey bilincinde şekillenmektedir” (Çopuroğlu, 2000: 167). Gençlerin kiminle, hangi koşullarda ve nasıl olacağı toplumun belli kültürel değerlerinin etkisi ile de belirlenmektedir. Kendi istekleri veya bazı bölgeler ve durumlarda ailelerin istekleriyle gerçekleştirilen evlilikler, o toplumun kültürel değer yargılarına göre şekillenmektedir.

Aile evlatların boy yetip büyüttüklerinde onların mutlu bir evlilik yapıp çoluk çocuk sahibi olmalarını arzu eder. Bu istek doğrultusunda etrafından veya tanıdık kişiler aracılığıyla oğluna kız aramaya veya araştırmaya başlar. Erkek ve kız çocuk bazı kesimlerde ben evlenmek istiyorum diyemez. Çünkü bu durumun aile veya akrabalar tarafından ayıp görüleceğini düşünmektedir. Fakat bu durum kırsal kesimde ile şehirde yaşayan kişilerce değişiklik göstermektedir. Kırsal kesimdekiler isteklerini dolaylı yollardan anlatmaya giderken, şehirde yaşayanlar ise bunu doğrudan dile getirmektedir. Toplumda erkek ve kızların evlenme düşüncelerini dile getirmelerinde farklılıklar da vardır. Çünkü kızın bu durumu ifa etmesi ayıp sayılırken erkeğin ki ise normal karşılanmaktadır.

Türkiye ve Kazakistan’ın bazı kırsal bölgelerinde kızın evlenme talebi hoş karşılanmamakta ve ayıplanmaktadır. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi bu durum yaşanan kültürel ortam ve aile yapılarına göre değişiklik göstermektedir. Günümüzde artık hem kız hem de erkek belirli yaşa geldikten sonra düşüncelerini ailesindeki anne, yenge ve diğer kişilere rahatça ifade edebilmektedir. Eskiden bu durum biraz farklılık göstermekteydi. Kızın evlilik kararı veya isteği ona evlenme kararı dünürçüler tarafından ailesine iletdikten sonra rızası var mı veya bu evlilik için gönüllü mü diye sorulduğunda, kıza kabul etme veya ret etmesi hususunda düşüncesi sorulmaydı. Çünkü “Anadolu’da taş yerinde ağırdır” sözünden de anladığımız üzere kızın ağır başlı olup, adap ve terbiyesi ile ailesine söz getirmemesi beklenir. Kız da bu düşünce doğrultusunda evlenme istediğini doğrudan söylemek yerine bazı dolaylı yollarla ifade etme yolunu tercih etmiştir.

Her iki halkta da genellikle evlenme isteğini belirtmede, abla, kız kardeş, kendisine yakın hissettiği yengeleri, teyzesi vb. kişilerce ailenin annesine durum anlatılır. Anne de babaya durumu uygun bir zamanda ve uygun durumda yavaş yavaş anlatmaya başlar ve babanın düşüncesi alınır. Fakat bu gibi aracı kişiler yolundan başka bazı kişiler evlilik

kararını doğrudan annesiyle paylaşmayı tercih eder. Anne, oğlunun evlenme çağına geldiğinde gittiği düğün, toplantı, davet, kutlama gibi yerlerde oğluna ve aileye uygun eş adaylarını inceler ve beğendiklerini ailedeki kişilere ve oğluna iletir. Oğlunun da oluru alındıktan sonra kızın ailesi ile durumu değerlendirmek için irtibata geçilir.

Türkiye’de evlenme isteğini belirtme ile ilgili örnekler şunlardır:

Evlenme yaşı gelen erkek, evlenme isteğini sembolik hareketler sergileyerek çevresine duyurmaya çalışır. Yapmış olduğu bu hareketlerle artık büyüdüğünü çocuk olmadığını çevreye gösterir. Pilavın ortasına kaşık dikip sofradan kalkmak, babanın ayakkabısını eşige vurmak, kimseyle konuşmamak, ıslık çalmak, çevresine karşı sinirli davranmak, çılgınlık yapmak, elinde tespih taşımak, atkı bağlamak, limon suyu ve zeytinyağını karıştırıp saçı yağlamak bunlardan en yaygın olanlarındandır. Bunu anlayan anne oğlunun ağzını yoklamaya başlar. Kızlar ise anneleriyle daha rahat konuşabildiklerinden düşüncelerini açıkça ifade ederler. Bunun yanında evlenmek isteyen kızlar da çevrelerine karşı sinirli davranmaya başlar, mutfaktaysa tabak çanak ve kaşık seslerini duyurarak iş yapardı (Doğaner, 2006: 121-122).

Eskiden görülen “pılava kaşık dikme veya babasının ayakkabısına çivi çakma” gibi adetlerin günümüzde pek görülmediği belirtilmektedir. Ancak erkek çocukların malları (sığırları) döverek, asabi şekilde falanca evlenmiş demesidir (Çopuroğlu, 2000: 167).

Varsak Türkmenlerinde evlenme isteklerini dile getirme veya ifade etme yöntemine bakıldığında birçok bölgemizde olduğu benzerlik göstermektedir. Mesela; evlenmek isteyip de bunu doğrudan dile getiremeyen bir genç, babasıyla geçimsiz hale gelir. Daha önceden olduğu gibi, evde işe bakmaz. Kendi üzerine düşeni yapmamaya başlar. Zaman zaman da evi terk edeceğim, kaçıp gideceğim gibi sözlerle evdekileri tehdit etmeye başlar. Bütün bu ve buna benzer işaretlerden sonra evde bulunan anne ve baba çocuklarını artık evermeleri gerektiği görüşüne vararak, bu konuda çalışmaya başlarlar. Onunla, araçlar vasıtasıyla diyaloga girerek kimi istediğini veya istediği birinin olup olmadığını öğrenmeye çalışırlar (Gökbel, 2007: 119).

Anadolu’nun bazı bölgelerinde evlenme isteğini belirtme farklı şekil ve isteklerde dile getirilmektedir. “Bolu’da evlenmek isteyen gençler, bu isteklerini ailelerine doğrudan

veya dolaylı olarak çeşitli şekillerde dile getirirler. Gelenek ve terbiye icabı, beğenilen kişi, yenge, kız kardeş veya yakın bir büyük aracılığıyla aile büyüklerine bildirilir. Nadiren gerçekleşen, evlenme isteğinin doğrudan duyurulduğu durumlarda ise, bilgi verilen kişi annedir. Anne, baba ile oğul veya baba ile kız arasında köprü ve bilgi aktarıcı görevinde bulunur” (Eker 1998:16).

Mersin bölgesinde evlenmek isteyen erkek gece yatarken ayağını yorgandan dışarı çıkarır. Evlenmek isteyen kız yemeğe tuzu fazla koyar, bulaşık yıkarken kapları birbirine çarpar. Dağda, su başında, tarlada, çeşmede çeşitli işaretlerle evlilik isteği belli edilir. Erkeğin kııda gönlü varsa oğlan kıza ayna tutar. Kızın da gönlü varsa oğlana yaklaşır, davarlarını oğlanın davarları varsa o yana sürer (Bali, 2015: 241).

Bizim zamanımızda evlenmek isteyen erkek ev işlerine yardımcı olduğunda yanlarına bir misafir geldiğinde evlilik konusunda imalı sözlerle düşüncesini ailesi iletirdi. Ben koyunculuk yaparken bir kıızı yakındaki bir köyde gördüm ve beğendim. Fakat bizim zamanımızda aileye bu durumu anlatmak biraz zordu yani zor derken utanırdık. Ben de bu durumu anneme bir konuşma esnasında anlattım. O zaman bizim evde ev tamiri yapılyordu. Annem bir ev işleri bir tamir yerinin işleri derken koşturup duruyordu. Her yorulduğunda da tek başıma hangisini yapacağım şaştım kaldım derdi. Ben de anneme yardımcı alalım o zaman az yorulursun diye şaka yolu ile evlenme isteğimi aileme iletirdim. Bir gün annem ve babam yine bu gibi bir durumda ben aynı şekilde söyledikten sonra, gülerek hadi çıkar ağzındaki baklayı da aklında hangi kıız var anlat dediler. Ben de beğendiğim kıızı söyledim. Sonra dünürcü gittik ve evlendik (Çelebi, 1965).

Bizim köyümüzde ve etrafımızdaki köylerde genç kıız ve erkekler bayram, düğün ve diğer özel günlerde sancak binmeye gider. Bizim köyümüzde orasının adı eski köydür. Neden eski köy diyeceksiniz? Bizim köyümüz önceden oradaydı ama 1971 yılında bir deprem oldu ve evlerimizin çoğu yıkıldı. Bize devlet yardım etti ve şimdiki köyümüze geldik. İşte bizim zamanımızda bir kıız evlendiğinde cumartesi günü yani kıız evden çıkmadan önceki gün biz eski köye belli kurallar içerisinde gideriz. Anne ve babamız da bu duruma karşı değildir. Çünkü zamanında onlar da aynı şeyleri yaptılar. Bizim köyümüzde erkek ve kızların kendilerinin yaş gurupları vardır ve o guruplar halinde

oraya gideriz. Oraya giderken yanımızda çekirdek, kek, kola vb. şeyler alırız. Oraya giden erkekler de aynı yiyecekleri alır ve arabası olanlarda müzikler açarak bizlere mesaj yollar. Bunların yanında asıl önemli olan kızın salıncağa binmesidir. Burada salıncağı ilk olarak o dönem askere gidecek gençler salları ve ipleri bırakır. Sonra kızdan hoşlanan erkek gelir ve kızın salıncağını sallamak ister ve onda gönlü olduğunu bildirir. Kızın da onda gönlü varsa erkeğin salıncağı sallamasına izin verir. Böylece birbirlerine sevgilerini açmış olurlar. Daha sonra salıncak sallanıp bittikten sonra, bir yerde oturup niyetlerini bildirirler. Bu konuşmaların sonrasında durum ailelere iletmeye çalışılır ve ailenin de onayı alındıktan sonra evlilik yolu açılır.

Kazakistan’da evlenme isteğini belirtme ile ilgili örnekler şunlardır:

Kız yengelerine veya annesine anlatır. Eskiden ilk olarak yengeye söylenirdi. Daha sonra yenge anneye söyler. Anne de babaya söyler. Babanın cevabı “evet” veya “bakarız” şeklinde gelirdi. Geçmişte belli ailenin kızını almak isteyen erkeğin akrabası kızın evine giderdi ve niyetini doğrudan söylemeden kamçıyı başköşesine asardı veya çuvaldızı (ayakkabı çuvaldızı) döşemeye sokarak öylece bırakırlardı. Evi temizleyen biri çuvaldızı görürse gelen misafirin niyetini anlamış olur. Çuvaldızı geri gönderirseler kızlarını vermeyecekler, geri vermeyip evde bıraksalar evliliğe rıza oldular demektir (Kojonova, 1948).

Halk içinde “kızı bar üydin bizi bar”, “kızı olan evin iğnesi, ipi var” adlı atasözü eskiden günümüze kadar saklanarak gelmiştir. Eskiden yiğidin kıza bir gönlü olsa, kızın yaşadığı yere, yiğitleri toplayıp habersizce varır. Sonra orada toplanan kişilere arasında dünür olma gibi konuşmalar yapılır, yemekler yenilir ve sonra evden çıkarken oturduğu yere “biz” (çuvaldız) batırır. Misafirler gittikten sonra evindeki “körpe, jastıklarını” (minder, yastık) toparlarken çuvaldızı fark eder ve gelen kişilerin ne niyetle geldiğini anlar. Bu geleneğin adı “Biz Şanışar”dır. Biz şanışardan sonra iki aile veya soy anlaştıktan sonra dünürlük gerçekleştirilir (Törebayeva, 1953).

Türkiye’deki evlenme isteğini belirtme durumlarına bakıldığında genelde dolaylı yollardan ve fiziksel davranışlar yoluyla bildirilmektedir. Bunların yanında beğendiği kızı annesine veya yengesine iletir ve daha sonra bu durum babaya anlatılır. Tabii ki kızın isteğinin belirtmesi birçok bölgede ayıp sayılırken günümüzde bu durum yavaş

yavaş değişikliğe uğrayarak değişim göstermektedir. Günümüzde beğendiği erkeği gelin annesine veya babasına ifade etme örnekleri de vardır. Fakat bu durum yani kızın evlenme isteğini bildirmesi daha çok kentsel yerlerde görülmektedir. Köy ve kasabalarda hala daha bu durum ayıp olarak görülmektedir.

Kazak halkında sevdiği eşi seçip iletmede Türkiye ile benzerlik göstermektedir. Beğendiği kızı annesine veya yengesine iletir ve sonra evlenmek için gerekli çalışmalar gelenek boyunca aracılar yardımıyla gerçekleştirilmeye çalışılır. Kazak halkının uzun yıllar göçebe yaşam sürmesi onların kız seçme ve seçtiği kızı aileye belli etmem durumlarını etkilemiştir.

4.2.4. Eş Seçimi / Kız Arama

Geleneksel kesimde, evlenme işine girişme “kız bakma”, “kız arama”, “kız soruşturma” ile başlar. Oğullarını evlendirmek isteyen aileler, ilkin akrabalarından, yakın çevrelerinden başlayarak kız aramaya başlar. Bu konuda kendilerine komşuları ve tanışları yardımcı olurlar (Örnek, 2000: 190). Burada kız aramada Türkiye’de akrabalar arasında kız arama durumu gerçekleştirilirken Kazakistan’da bu gibi durum yoktur. Çünkü Kazak halkında yedi ata geçmeden sonra evlilik durumu kesinlikle yasaktır. Bu sebeple Kazakistan’da kız aramada yedi ata kuralına uyularak dışardan kız seçimleri yapılmaktadır.

Eş seçimine bakıldığında bu durum da kırsal ve kentsel bölgelerde değişiklik göstermektedir. Köy ve kasabalarda yani geleneksel aile yapılarında anne, yenge veya başka yakın akrabalar ailelerine gelin seçmek için düğünlere, kutlamalara, davetlere gittiklerinde gözlerinin ucuyla oradaki kız adaylarını süzerler ve onları incelerler. Onların hareketlerine, duruşlarına, konuşmalarına bakarak ailesine uygun gelin olup olmadığına karar verirler. Eğer ki uygun bulunursa eve gelince evdekilerce değerlendirilir. Oğlan da beğenirse dünürücü gitmek için çalışmalara başlanır. Bunun yanında bazen erkeğin düşüncesinin alınmadığı da görülmektedir.

Kazak toplumu her zaman güzelliğe önem veren ve güzelliği seven bir toplumdur. Asırlar boyunca erkeğe dürüst eş olacak olan bir kızın güzelliği ile kılığı, karakteri ile aklı, terbiyesi ile görgüsü nasıl olması gerektiği hakkında geleneksel biçim

oluşturulmaktadır. Bundan ötürü Kazak halkı kız seçmeye çok önem vermektedir. Eskiden erkek evlenmeden evvel kendisi beğenecek olan kızı arar. Bu işe bazen görücüler aracılık yapar. Bekâr olan kızlar genelde kıyafetinden anlaşılır ve dolayısıyla görücüler kızı beğendiği zaman, düşüncelerini kızın anne-babasına bazı yollarla bildirirler. Bu geleneğe “kız seçmek” (kız körü, jar tandau) denilmektedir (Mukhtarkhanova, 2019: 38).

Kız seçimi ile örnekler Türk dünyasının destanlarında ve eserlerinde de görülmektedir. Kutadgu Bilig’de eş seçimi ile ilgili şunlar söylenmektedir: “Eğer evlenmek istersen, çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara. Alacak kimsenin soyu-sopu ve ailesi iyi olsun; kendisinin de hayâ ve takva sahibi olmasına dikkat et. Alacaksan el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan bir aile kızı almaya çalış. Böylesi seni sever ve senden başkasını tanımaz, yakışık almayan münasebetsiz hareketlerde de bulunmaz. Evleneceksen, kendinden aşağı derecede biri ile evlen; kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra onun esiri olursun. Onda yüz güzelliği arama, huy güzelliği ara; huyu iyi olursa, seni memnun eder (Arat, 1959: 324).

Eş seçimi ile ilgili bir diğer örnek de Dede Korkut Hikâyelerindeki Bası Beyrek hikâyesinde geçmektedir. Bamsı, beşik kermesi olan Banı Çiçek tarafından evlenmeden önce sınanmak istenir. Banı Çiçek, Bamsı Beyrek ile ot atar, at biner ve güreşerek onu sınar. Banı Çiçek evleneceği erkeğin yani Bamsı Beyrek’in maharetlerini görünce onunla evlenmeye karar verir.

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi eş seçimi geçmişten günümüze kadar önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yeni bir hayata kuracak olan çiftler hayatlarının huzurlu, mutlu ve düzenli bir şekilde sürmesi için ilk aşama olan eş seçimine çok dikkat etmiştir.

Türkiye’de eş seçme / kız arama ile ilgili örnekler şunlardır:

Eş seçiminde bazı kriterlere ve durumlara dikkat edilir. “Tunceli’de bir kızın ahlak yapısını anlamak için ailesine bakılır ve ailenin toplum içerisinde bıraktığı izlenim, yaşam biçimi, tavır, davranış ve problemler karşısındaki duruş şekli takip edilir, buna göre genç kızın kişilik özellikleri saptanır. “Darağına bak bezini al; anasına bak, kızını

al. Aile iyiye kız da iyidir. Güzellik değil ahlak önemli”. Bunun için eş seçiminde bir kızda aranan en önemli özellikler çalışkanlık, sükûnet, sır saklamayı bilmek, ağırbaşlılık ve becerikliliktir. Fiziksel olarak güçlü ve dirençli olması, herhangi bir hastalığının olmaması önemsenir” (Taş, 2019: 170).

Türkiye’de kız seçme düğünlerde, belirli gün ve kutlamalarda, misafirlikte, yemeklerde vb. yerlerde anne veya yakın tanıdıkların evlenecek yaşa gelen oğlanlarına kendilerine uygun kız seçme ile gerçekleşmektedir. Bunun yanında günümüz çağdaş toplumda hem kız hem de oğlan evleneceği kişiyi seçebilmektedir.

Kazakistan’da eş seçme / kız arama ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkında erkek çocuğu on üç yaşında ev sahibi, on beş yaşındaki erkek çocuğa at yelesini tutan yiğit diyerek onun evlenme yaşının geldiğini düşünür ve harekete geçer. Kız on üç yaşına geldiğinde yetişip serpildi, erkek çocuk ise on beş yaşına geldiğinde yiğit oldu diye söyleniyor. Sonra erkek çocuk on beş yaşına geldiği zaman ailesi atalarının geleneği boyunca kalındık (gelin, kız) aramaya başlar. Babası oğlunu diğer köylere veya başka yerlere kız aramaya gönderir. “Kız körüv, jar tandav, kız karap jür (Kız görme, eş seçme, kız bakma)” bu gelenekler oğlanın kendisinin arayıp seçtiği zamanlarda söylenir. Genelde bir tane değil, birden fazla köyleri dolaşıp oyun-savuk (dombra tartuv, altı bakan, aytıs aytuv (dombra çalma, altı bakan binme, söz yarıştırma) vb. durumlarla kızlarla tanışma) ile eşine arar. Dombra tartuv, altı bakan, aytıs aytuv, ən-küy aytuv gibi durumlarda kabiliyetli kızlar öne çıkarak yiğitlerin dikkatini çeker. Bazı yiğitler o kızların içinden güzellerini seçerken, bazıları da kabiliyetlilerini seçer. Bazıları kızın söylediği sözlere, hareketlerine bakarak sevdiği kızı seçer. Bu beğendiği kızı yengesine söyler ve yengesi de bu haberi annesi-babasına iletir. Aile büyükleri kızın yaşadığı yere, anlaşmak için elçi gönderir. Kızın ailesi olumlu cevap verdikten sonra oğlanın yaşadığı yerdeki büyükler kızın yaşadığı yere gider ve nişanlar (Şatayeva, 1951).

Ben iki oğluma evleneceği kızı ben seçtim. Bunu nasıl mı yaptım anlatayım. Bilirsiniz bizim Kazaklarda toy bitmez, toysuz gün geçmez diye bir söz vardır. O sebeple bir gün gitmesem bir sonraki gün bir toya giderim. Gittiğim toylarda güzel, ahlaklı ve oturmasını-kalkmasını bilen kızları gözlemledim. Onlardan beğendiklerimi tanışlar

aracılığıyla önce bir yoklattım. Sevdiği var mı yok mu diye. Daha sonra eğer ki yok ise araçlarla diyalog kurup ailesini ziyarete gittim. Aileleri ile konuştuk tanıştık ve şimdi dünürüz (Sarkıtbaykızı, 1956).

Günümüzde hem kız hem de erkekler eşlerini okulda, çalıştığı yerde, doğum günü kutlamalarında, parklarda, düğün yerlerinde vb. yerlerde kendisi seçiyor ve sevgili oluyor. Daha sonra erkek ve kız anne ve yengesine söylüyor ve evlilik için süreç gelenek boyunca başlatılıyor. Eskiden hem kız hem de erkek, ailesinin seçtiği kişiyle evleniyordu ama bu artık durum yok denecek kadar azaldı (Medetov, 1982).

Erkeğin kendisi eş seçmezdi, seçimi ailenin büyükleri yapardı. Kızın soylu olması, terbiyeli olması gerekirdi. Aileler kendileriyle eşit derecede olanlarla dünür olurlardı. Eskiden dombra ile ülkeyi gezen delikanlılar vardı, onlar “altıbakan, aksüyek” oynardı. Onlar kızlarla tanışırlar. Beğendiği kızı delikanlıya hediye olarak mendil gönderirdi ve beğendiğini öylece bildirirdi. Bu durumda yengeler aracı olurdu. Başka türlü “kız körüv” geleneği vardı. Eskiden kız görmek için onun evine gidilirdi ve öncelikle evdeki çanakların-tencerelerin temizliğine, yere serilecek döşemelerin takım halinde düzenli olarak toplanmasına bakılırdı. Kızın kâselere çay dökme maharetine bakılırdı. Evin köpeğine bakılırdı. Köpek bakımlıysa evin de yemekleri bol, ailenin durumu iyi demektir. Evde yemek yapan kadının kolunda gümüş bilezik yoksa onun hazırladığı yemek yenilmez (Tajtenova, 1949).

Eskiden zengin ve tanınmış ailenin gençleri evlenilecek kızı “kız körüv, kalındık körüv” (kız seçme) geleneği sayesinde gelin seçme hakkına sahip olurlar. Bunu maddi durumu orta olanlar veya fakir ailenin çocukları yapamaz. Bu görüşmede genç bayanlarda çeşitli sanat dallarında yarışmalara katılarak beğendiği erkeği seçme hakkına sahiptirler. Mesela, genç erkek ve genç bayan müzik eşliğinde atışma “aytıs” yaparlar. Genç erkeğin beğendiği kız olduysa onunla anlaşır ve evine dünürleri gönderme hazırlıklarına başlarlar (Mominkulova, 1974).

Hem Türkiye’de hem de Kazakistan’da eş seçme durumu birincisi evlenecek çiftlerin eşlerini kendileri seçmesi şeklinde, ikinci de anne ve yenge aracılığıyla eş seçme durumu benzerlik göstermektedir. Gittikleri toplantı, düğün, kutla ve eğlencelerde

aileler çocukları için gelin seçerken, evlenecek kişiler de eşlerini de aynı yerlerde seçmektedir.

4.2.5. Görücü gitme / Dünür Gitme, Kız isteme (Kız Ayturuv)

Kız bakma, kız isteme, olayına; “görücülük, görücüye çıkma”, “Allah’ın emrini anma”, “dünür gitme”, “mendil alma”, “ağız arama, dünür gitme, dünür düşme, dünür gezme, el basma, elçilik, kız sarraflama, söz taşlama” (Bali, 2015: 241) gibi isimler verilmektedir.

Türk kültür coğrafyasında dünürcü gitme, kız isteme ve söz kesimi evliliğin ilk adımlarındandır. Kadim Türk kültüründe gençlerin evlenmelerindeki önemli görevlerden biri kızı isteyecek araçlara düşerdi. Araçlar her durumda devreye girerdi (Çelepi, 2017: 279). Bu kişiler o bölgenin kültürünü, düşünce sistemini bilir ve onlar söz ustalarıdır. Bu araçlara Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserde de rastlamaktayız. Kaşgarlı Mahmut DLT adlı eserinde aracı kelimesini “arkuçı” olarak belirtmiştir. Kaşgarlı Mahmut, arkuç kelimesini iki kişi arasında araç (vasıta) olan, evlenme zamanlarında iki aile arasında gelen giden ve evlenme işini hazırlayan kişi olarak belirtmiştir (DLT, I: 141). Yine Kaşgarlı Mahmut, “savçı” kelimesini, elçi, peygamber anlamlarının olduğunu ama Oğuzlarda dünürler arasındaki aracının da bu adla bilindiğini eserinde ifade etmiştir (DLT, IV: 499).

Günümüzde Anadolu’nun değişik ve Orta Asya Türkleri arasında çok az değişikliklerle beraber hem görücülüğün hem de dünürlüğün devam ettiği bilinmekte olup; büyük bölümü dini olmaktan ziyade, gelenekten geldiği anlaşılan bu adetlerin İslamiyet öncesi Türk toplulukları arasında da aynen sürdürüldüğü, ancak isimlendirmelerinin farklı olduğu sanılmaktadır. Örneğin; Özbeklerde, “görücülük, savcılık veya vasıtacılık” Kazaklarda, “savçı, savçı jiberü”; Kırgızlarda, “cuuçı ciberuu” Kaşkaylarda “sovcu” (Bayoğlu, 2002: 291; Polat, 2008: 143; Karaaslan, 2010: 164) olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye’de kültürel değişmelerin daha fazla görüldüğü büyük şehirlerde gençlerin tanışıp anlaşarak evlenmeleri giderek yaygınlaşırken geleneğin ağırlığını koruduğu özellikle kırsal yerlerde ve köylerde görülen evlenme biçimlerinin başında “görücülük” gelmektedir. Görücülüğün aslını evlenecek erkeğin ailesinden, akraba ve komşularından seçilen birkaç kadının, daha önce üzerinde durulan veya tavsiye edilen kızın evini

ziyarete gidip hem kızı yakından incelemeleri hem de niyetlerini belli etme oluşturmaktadır. Buna “kız bakma, görücü çıkma, dünür gezme” gibi adlar da verilir. Görücüler kız hakkında olumlu bir yargıya vardıktan sonra hem daha ayrıntılı bilgi edinmek hem de kız tarafının konuyu düşünmesi, erkek tarafı ve damat adayı hakkında malumat edinmesi maksadıyla ziyaretlerine bir müddet ara verirler. İki tarafın olumlu görüş olumlu görüş bildirmesiyle görücülerin görevi tamamlanmış olur (Yakıcı, 1992: 29).

Geçmişte köylerde kız isteme âdeti kasaba ve şehirlere bakarak daha serbest düzene bağlı idi. Kaç-göç olgusuna köylerde o derece önem verilmediği için, köy kızları ölçülü olmak kaydıyla daha serbest bir hayata sahip olduklarından oğlan anaları, hatta köy delikanlıları kızları pınar başlarında, tarlada, bağ ve bahçelerde, harmanda, dibek başında vs. yerde görebilir; göz koydukları kızı oğullarına isteyebilirlerdi. Ancak sözü kesilen nişanlı kızlar ortada pek görünmezdi. Bu bakımdan köylerde, şehirde olduğu gibi, oğlan analarının kızları düğünlerde, seyranlarda ve hamamlarda görüp beğenmek ve görücülük gibi bir dertleri yoktu. Beğendikleri, göz koydukları kızı doğrudan doğruya isteyebilirlerdi. Oğlanın babası ya da amcası, köyün ileri gelenlerinden birkaç kişiyi de yanlarına alarak doğruca kızın evinin kapına dayanırlar, kendilerini karşılayan kızın babasından kızı oğullarına isterlerdi. Kızın babası ya doğrudan bu işin olmayacağını oğlan tarafına doğrudan söyler ya da olumsuz değilse, bir düşünme süresi isterdi. Bazen “kız evi, naz evi” kabilinden işi savsaklamak isteyen aileler de olurdu. O zaman devreye hatırı sayılır kişiler girer ve kızın sözünü alırlardı (Şişman, 2017: 38-39).

Görücülüğe giden kişilerin en çok dikkat ettikleri hususlar, gelin adayının terbiyesi, hal ve hareketleri, aile görgüsü, evine, gelenek göreneklerine bağlılığı, fiziki görüntüsü, ekonomik durumu, evin temizliği ve düzenidir. Görücüler gelin alacak kızın ve kız evinin temizliğini, aile düzenlerini öğrenebilmek için, su isteme, halıya düşen mendili alma gibi çeşitli bahaneler ileri sürerek mutfığa, tuvalete, banyoya gider ve gerekli incelemeyi yapar. Gelin almayı düşündükleri kızın konuşmasına, ses tonuna, davranışlarına, ikramları tutuş ve sunuş şekline bakarak onun hakkında kanaat edinmeye çalışırlar. Eğer olumlu bir izlenim edinilirse, evden çıkmadan önce tekrar gelişleri için bir gün belirler; o gün, erkeklerden oluşan gurubu da alarak geleceklerini söylerler.

Görücülükten olumlu düşüncelerle dönülürse, akraba ziyareti, sokağa çıkma gibi bir vesileyle, kız oğlana gösterilir. Oğlan kızı beğenirse, kız istemeye gidilir. Kız istemeye kadın erkek beraber gidildiği gibi, yalnızca erkekler de gidebilir (Eker, 1998: 111).

Tarihsel ve geleneksel bağlamlarında gerek göçerevli toplum yapısı içinde hayvancılıkla ve gerekse köy, mezra ve küçük kasaba çapında ziraatle uğraşan topluluklarda belki de en önemli formal eğitim ve kültüre uygun sosyalleşmede disiplin kaynağı olarak gizli işlevlere de sahip olduğunu söyleyebileceğimiz “tör” veya “başköşesi” dir (Çobanoğlu, 2004: 40). Kazak halkının kızlarını evlendirinceye kadar törde tutması ve onlara iyi bir terbiye vererek gelecekteki yuvasında yüz akı ile oturmasını küçük yaşlardan öğretmeye başlar. Bu bağlamda hem Türkiye hem de Kazakistan’da başköşede oturan kızı istemeye gelenlerde değerli konaklar arasında sayılır ve gerek önem ve hizmet gösterilerek ağırlanır. Bu sebeple tör kültürü Türk dünyasında kızın terbiyelendiği ve misafirlerin değer verildiğinin bir göstergesi olmuştur.

Türkiye’de Görücü Gitme / Dünürücü Gitme, Kız isteme ile ilgili örnekler şunlardır:

Kız evine istemeye giderken gidecek kişiler aile eşrafından, söz gücü güçlü ve toplumda saygı gören kişilerden oluşmaktadır. “Tunceli’de, kız istemeye gelen kimselere kızın ailesi tarafından ikramlarda bulunulur. “70’lere kadar, çay herkeste bulunmazdı. Gelenlere evde ne varsa, hoşaf suyu veya ayran ikram edilir. Kız istenir”. Aile büyüklerinden biri ya da beraber götürülen hatırlı kişi tarafından: “Allah’ın emri, peygamberin kavli, İmam Cafer’in buyruğuyla kızınızı oğlumuza istiyoruz.” denilerek kız, aile büyüklerinden istenir. Buna “Allah’ın emrini indirme” denir. Son yıllarda kız istemeye gidilirken kız evine mutlaka çikolata ve çiçek götürülür (Taş, 2019: 182).

Aileler ve gençler birbirlerini tanır. Daha sonra kızın evine gidilir veya önceden aracı kişilerce bir ön iletişim kurulur. “Ahlat yöresinde buna ağız arama denir. Eğer ret cevabı gelmiş ise oğlan tarafı kız tarafıyla tekrar tekrar görüşürler. Cevap gene ret ise kız evinin cevabı ve mazereti bilindik ifadeler olur. Bunlar: “Kızımız daha küçüktür”, “Evlendirmek istemiyoruz” veya “Bir yakınıyla sözlüdür kusura bakmasınlar” gibi ifadelerdir” (Ergöz, 2019: 162-163).

Düzağaç kasabasında kız isteme olayı ilk olarak erkeğin annesi ya da yakın akrabalarından olan kadınların kız evine oturma ya da bir şey isteme bahanesiyle gitmeleriyle başlar. Burada maksat kızı görmek, uygun olup olmadığı konusunda bir karara varmaktır. Kız beğenilir, uygun görülürse dünür yani erkek evi tarafından kız istemeye gidilir. Kız istemeye hayırlı sayılan pazar ya da perşembe günü akşamı habersiz bir şekilde gidilir. Allah'ın emri, Peygamberin gavliyle diyerek söze başlandıktan sonra uygun bir dille evin kızına dünür olunduğu söylenir. Kız evi tarafından ilk olarak adet gereği düşünelim denir. Kız evi, naz evidir anlayışı neticesinde birkaç gün süre verildikten sonra kesin kararı öğrenmek için tekrar gidilir. Karar olumsuz ise erkek tarafına nasibinizi başka yerde arayın denilir; eğer olumlu ise Allah hayırlı etsin, başa kadar etsin müjdesi verilir ve dünürlük bitmiş olur. Söz kesildikten sonra dünür olarak gidenlere ağız tadı olarak şeker, lokum ya da çay ikramı yapılır (Şahin, 2020: 29-30).

Dünüre gidildiğinde önce kadınlar (genelde hala ya da teyze ile anne) gider ve şöyle derler: “Biz çalı taşılayıcısıyız, çulumuzu sizin üstünüze silkeceğiz.” Bu sözler söylendiği vakit kız evi anlar ki bu sözü söyleyenlerin oğlu vardır ve kızlarını istemektedirler. Bu sözlerde geçen çalı bu yörelerde yetişen maki ağaçlarıdır. Bu ağaçlara kuşlar yuva yapar. Bu çalıları taşıladığında da buradaki kuşlar uçar. Bu benzetmeyle o evdeki kızın uçma vakti geldiğini söylemek isterler. Kız tarafı da “Gönlü var mı, bir kıza sorayım.” ya da “Babasına, abisine bir danışayım.” gibi şeyler söyler. Kız istemeye cuma günü dışında hemen her gün gidilebilir. Cuma günü gidilmesi pek hoş karşılanmaz. Diğer günler içinde de daha çok perşembe ve pazartesi günleri kız istemeye gidilir. Oğlan tarafı kız istemeye giderken boynuzlarına kırmızı kurdele bağlanmış bir koç götürürler. Eğer kızın ailesi kızı vermeyi kabul ederse koç kesilir, etinden konu komşuya dağıtılır ya da kurbanın etinden yemek pişirilip, yakınlar çağrılarak beraber yenir. Yüzük takılır. (Bali, 2015: 244-245).

Kız evine istemeye gidileden önce “oğlan tarafı kızı istemeye gitmeden bir yarasa tutar, yarasayı kurutur cebine koyar bunun kız isterken uğur getirileceğine inanılır. Kız evine: “Sizden hısımlık ummaya geldik” denir. Sohbetten sonra hiçbir şey sorulmadan kalkılır. Bir süre kız evine uğranmaz. Bu süre kız evinin durumu değerlendirmesi, oğlan tarafını araştırması için verilir. Bu süre boyunca oğlan tarafı araştırılır. Babası, kızın annesine,

kızın gönlünün olup olmadığını anlamak için: “Kızın ağzına bir ip ölç bakalım.” der. Kız verilecekse bile ilk istemede verilmez, eşe dosta sorma bahanesiyle erkek tarafı gönderilir, çünkü kız evi naz evidir” (Kayabaşı, 2013: 124). Bu zaman dilimden sonra oğlan tarafına haber gönderilir ve oğlan tarafına kızın evine giderek söz keser.

Görücü olarak gelenler genellikle evin en iyi odasına alınır. Kızın annesi görücü gelenlerin karşısına temiz ve yeni kıyafetlerle çıkmaya dikkat eder. Kız da tıpkı görücülerin yaptığı gibi, en güzel giysilerini giyer ve süslenerek onların karşısına çıkar. O, ilk olarak görücülerin ellerini öper, sonra da kahve, şeker ve su ikram eder. Görücü gelinen kızın kahve ve su bitinceye kadar ayakta beklemesi de âdettendir. Hatta görücüler kahve ve su içmeyi biraz daha uzatarak kızı iyice incelerler. Kahve içtikten sonra eğer çok oturulmuşsa bu kızın beğenildiğinin işaretidir. Görücüler kız ve ailesinin özelliklerini iyice inceledikten sonra eve gelip kendi aralarında konuşurlar. Kız beğenilmişse oğlanın babası veya diğer erkek akrabalar kız ve ailesini komşularından veya diğer tanıdıklarından iyice araştırırlar. Evlenecek delikanlı da kızın özelliklerinden haberdar edilir. Tabii her beğenilen kızın aileye verileceğine dair bir kaide de yoktur. Görücüler tekrar gidip kızın annesinin ağzını yokladıklarında ailenin kızı vermeyeceği anlaşılırsa mevzu kapatılır ve başka aday aranmaya başlanır. Eğer kızın verilme ihtimali varsa “kız isteme” aşamasına geçilir (Atnur, 2015b: 24).

Dünürçüler, dini açıdan makbul olduğu kabul edilen pazartesi veya perşembe günlerinde kız isteme işlemini gerçekleştirirler. Kız evinde uzun süre sohbet edilir. Kız evi tarafı, bu sohbet sırasında dünürçülerin gelme sebeplerine dair hiçbir şey sormaz, havadan sudan konuşulursa, misafir gelenlerden biri “Bir yere varınca sen niye geldin demezlerse bundan ağır bir şey olur mu?” diyerek serzenişte bulunur. Bu durumda kız evi de “Hoş geldiniz sefa geldiniz, gelme sebebiniz ne?” diye sormak zorunda kalır. Bu karşılıklı konuşmalardan sonra durum izah edilir. Eğer ki kızı vermeye razı değilse aile, gelen dünürçüleri kırmadan onlara “Allah razı olsun, bize değer verdiniz, evimizi ve bizi onurlandırdınız; ama kısmet değilmiş, nasibinizi başka yerde arayın” diyerek güler yüz ve samimiyet gösterilemez. Bunların yanında kız istemeye gidenler sembolik ifadelerle bunu anlatır: “Manisa’da dünürlüğe giden kadınlar, başlarına beyaz bir örtü örterler. Manto ya da hırkalar çıkarılırken bu örtünün çıkarılması istense bile izin

verilmez. Örtünün beyazlığı ve verilmeyişi, kız istemeye gelişi sembolize eder (Eker, 1998: 115-116).

Kızın verildiğinin göstergesi olarak değerlendirebilecek söz kesme uygulaması, tıpkı nişan gibi yüzük, küpe vb. takılar takılarak kutlanmaktadır. Takı takılmasının amacı da artık bu kızın istenildiği ve ailesi tarafından verilmesinin uygun görüldüğü ve başka görücülerin kızı istemeye gelmemesi gerektiğini belli etmektir. Söz kesme işleminden sonra tatlı yeme uygulaması da Türk toplumlarında evlilik ritüellerinde sıkça görülmektedir. Türklerde yaşam, tatlı ile başlamakta ve tatlı ile bitmektedir. Doğum, nişan, evlilik, sünnet ve hatta ölüm gibi geçiş dönemleriyle ilgili yemeklerin çoğu zaman sembolik yemeği ‘tatlı’dır (Özdemir, 2005: 188).

Kazakistan’da Görücü Gitme / Dünürcü Gitme, Kız isteme ile ilgili örnekler şunlardır:

Eskiden Kazak halkı kız beğenilince onun anne-babasına imalı şekilde bildirirdi. Erkeğin babası dünürlüğün başı olarak bir at adar, ayrıca evin duvarına bir kamçı asar. Bu kamçı, dünür düğüne kadar evin duvarında asılı durur. Damadın annesi daha önce ona gelin adayına vermek üzere takke, küpe ve yüzükler emanet eder. O da onu gelin adayına hediye eder. Bu gelenekten sonra kız nişanlanmış sayılır. Kızın babası, bir veya bir buçuk sene oğlan tarafından gelecek olan javşıyı (elçi) bekler. Eğer bu süre içinde karşı taraftan elçi gelmezse, kızın babası kamçıyı yerinden alarak geri iade eder. Bu, büyük tartışmalara yol açar ve oğlan tarafı sözünde durmadığı için ayıp parası öder. Oğlan tarafı dünür olup kız istemeye kararlı ise kızın evine bunu bildirmek için ailenin saygın üyesi veya söz ustası olan bir kişiyi veya maharetli birisi elçi olarak gönderir. Elçi, beyaz ata binerek ve hafif giyinerek, pantolonunun bir paçasını çizmesini içine sokarak, bir parçasını dışarıda bırakarak (uğur getirsin diye) hızlı bir şekilde köye gelir. Kızın annesi-babası, yakın akrabaları evde toplandığında elçi “Sizin evde şahin, bizim evde kartal var. İşte o şahini kartal için istemeye geldim” diyerek kızı resmen ister. Kız tarafı elçi kabul ederse koyun keserek yemek verir ve söz keser (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 129).

Bu noktada Kazak geleneklerinde önemli yeri olan hediye geleneği konusunda bilgi verelim, çünkü çoğu zaman hediye alıp verme geleneği aileler arasında veya aile içi ilişkileri etkileyici derecede belirleyip yönlendirebilir.

Düğün hediyelerini 3 gruba ayırabiliriz. Birinci grupta “kiyit”- kıyafet halinde hediyeler. İkinci grupta “kade”- düğünde çok yardımı olan kadınlar için hazırlanmış hediyeler. “Kadeye” saygı gösterme amacıyla verilen “sıy-sıyapat” hediyeleri de dâhil edilir. Son olarak damat tarafından gelen başlık parasının (kalın mal) gelinin çeyizine (jasav) değiştirilmesi. Dönürlük anlaşmalarında “kiyit” dağıtılması önemlidir. En pahalısı damadın babasına armağan edilir, sonra yaşı büyük akraba erkeğe ve son olarak anlaşmaya misafir olarak gelen damadın akrabalarına hediye edilir. “Kiyit” almak damadı başlık parasını ödemeye mecbur ederdi. Bazen “kiyit” sadece kıyafet değil, at ve çeşitli eşyalar olarak da hediye edilirdi ama dilde “kiyit giydirmek” şeklinde kullanılmaya devam ederdi. (Suraganova, 2009: 126).

Karşılıklı anlaşma için dönürler birbirine hediyeler getirir. Damat tarafından javşıdan “kargıbay” hediyesi verilir. Eski günlerde tam olarak nasıl görüldüğünü bilemiyoruz ama büyük ihtimalle hayvan, para veya eşya şeklinde olmuştur (Suraganova, 2009: 121). Kızın babası ise elçiye bayramlarda giyilen Kazak hilatı giydirir (şege şapan). Böylece evliliğin ilk anlaşması yapılır. Javşayı karşılayanlar onun hilat giydiğini görünce üstüne demir para ve şeker “şaşu” serpiştirirler.

Eskiden Kazaklarda kıza “evin uğuru” diye değer verip onun giyimine özen gösterir, el üstünde tutarlardı. Ergenlik yaşına genle kız evde iken başına ince kırmızı tül bent örter, dışarı çıktığında karkaralı takke giyerler. Giydiği başlığa göre “kırmızı tül bentli kız”, “karkaralı kız”, diye hitap ederler. Bekâr olduğu kıyafetinden anlaşılan kıızı görücüler beğendiği zaman, düşüncelerini kızın anne babasına imalı sözlerle bildirirler. Bu görmeye Kazaklar “Kız Köru” (Kız Görmek) veya “Jar Tandau” (Yar Seçme) denmektedir. Erkek kıızı beğenirse anne ve babasını kıızı istemek ve söz kesmek için gönderir. Kızını görmeye gelen gencin babasına kızın annesi “kızımı kim söylemez, kımızı kim içmez”, “kızımı beğendiyseniz bunu göstermek için söz kesiniz”, der. Gencin babası da kamçısını evin kapısının tam karşısındaki askıya koyarak “sözün başı bu olsun” der ve evden dışarı çıkar. Bu sırada hanımı kıza yüzük ve küpe takar. Buna “Sırga saluv” merasimi denir. Bundan sonra kız “başı boş değil, uki takılan kız” diye adlandırılır. Dönürcüler geldiğinde kızın tarafı koyun kesip bata (dua) okur ve “Kuda Tüsuv” düğününü yapar.

Erkek çocuğu ergenlik çağına girmeden önce aileler gelin aramaya başlarlar. Ailesine uygun göreceği kızı belirlerler. Daha sonra ailede nesilden nesile geçen herhangi bir hastalığın olup olmadığını öğrenirler. Dünür olmak için özellikle toplum içinde saygı gören ailenin kızı istenilir. Kızın ne kadar edepli ve çalışkan olduğu da öğrenilir. Bunlardan sonra aile büyükleri kızı istemeye gitmek için hazırlanır. Görücü olarak gitmeden önceden javşı (elçi) gönderilir. Bu javşının güvenilir ve söz ustası olması gereklidir. Çünkü kızın evine gittiğinde sözü ile onları ikna etsin (Sultanmuratova, 1967).

Kızı istemek için oğlanın annesi, babası, dayıları, yeğenleri dünürlüğe giderler. Geçmişte dünürlüğe gitmek için aynı soyun ailesinden bir üye davet edilirdi. Mesela, aile dedesinin dört erkek kardeşi varsa, o kardeşlerinin oğullarının ailesinden birer üye davet edilirdi. Şimdi sadece en yakın akraba gider. Bizim yöremizde çarşamba şanslı gün sayıldığı için çarşamba için kız istemeye gitmek için anlaşılır (Upteyeva, 1951).

Günümüzde oğlan kız birbirini beğenir. Bu durumu ailesindekilere iletirler. Erkek tarafından toplumca saygı gören ve ailenin büyüklerinden oluşan bir heyet, kızı istemeye gelir. Her iki aile konuşur ve bir karar verilir. Sonra karar olumlu ise evlilik değilse de her iki ailede kırmadan kendi hayatlarına devam eder (Sersenova, 1975).

Kız istemeye, eğer ki kız tanıdık bir yer ve aileden ise, kızı istemeye o iki aileyi de iyi tanıyan yakın dost ve kişiler gider. Çünkü kızın evine vardığında hem oğlan tarafının düşüncelerini iyi bir şekilde anlatsın hem de kız tarafının düşüncelerini iyi bir şekilde oğlan tarafına aksettirsin. Bunların yanında dünür olmanın bazı toplumsal kuralları da vardır. Bu her iki ailenin de ekonomik durumlarının birbirlerine eşit veya yakın olması gözetilmesidir. Çünkü zengin kız fakir oğlana varma konusunda bazı problemlerle karşılaşılabilir. O yüzden dünürler arasındaki ekonomik durum da kız isterken dikkat edilmelidir (Kanayeva, 1953).

Dünürler kızın evine davet edilir. Bu davette koyun kesilir, ziyafet verilir. Kızın akrabaları ile tanıştırılır. Eskiden bu davete akınlar, ozanlar davet edilirdi (Abdullayeva, 1938).

Kızın ailesi, “Kızıma iyi terbiye verdim, bundan sonra kızıma iyi bakınız, annesi ve babası gibi olunuz. Size teslim ettim”. “Allah’ın beyaz mührü, dünürlüğümüzün işareti” diyerek birbirinin yüzüne un sürerler. Kızlarına “Bu eve gitmeye razı mısınız” diye sorarlar (Bekjanova, 1961).

Gitmeden önce kızın ailesindeki yaşı büyük bir kişiye haber verilirdi. Kızı görmek için ailenin büyükleri, yaşlıları, yengesi giderdi. Kızın kendisine söylenmezdi. Kızı isteyen kişiler eve haber vermeden girerler. Kıza misafirlere kâselerdeki çayı dağıttırırlar (Jartıbayeva, 1954).

Türkiye ve Kazakistan’daki yukarıda verilen örneklerle baktığımızda kız isteme, görücü gitme, söz kesme gibi geleneklerinin benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Her iki halkta önceden belirlediği kızı elçiler vasıtasıyla ailesinin ve kızın düşüncesini yoklamaktadır. Daha sonra toplumdaki tanınan, saygı gören ve bazen de her iki aileyi de iyi tanıyan kişilerden oluşan bir heyet ile kızın evine dünürcülüğe gitmektedir. Kazak halkının bu geleneğinde Türkiye’den farkı kamçıya verilen önem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kız istemeye giden elçinin evin duvarına kamçı koyması onun Kazak halkı tarafından ne kadar hürmet gösterilip değer verildiğinin bir göstergesidir. Türkiye’nin Kazakistan’daki kız isteme geleneğinden farkına bakıldığında verilmek istenmeyen kızın ailesi çay ile onları uğurlamasıdır. Eğer ki kızı verirlerse, o zaman kızın kahvesi içilmektedir. Bunun yanında Kazak halkı dünürlerinin yüzüne un serpme ile de farklılık göstermektedir.

4.2.6. Söz Kesme (Kuda Tüsü)

Söz kesimi, Türklerde çok değer verilen, büyük bir antlaşmadır. Evlilik söz kesme ile başlar dense yeri vardır. Söz kesimi kız isteme aşamasından sonra gelmektedir. Dünürcülük yoluyla anlaşılan ailelerin, bu anlaşmalarını tanıdıklarını çağırarak sözle iyice pekiştirmelerine “söz kesimi” ya da “söz kesme” denmektedir (Şenesen, 2011: 94). Söz kesmenin “üzüm, işlik, kesme ve mendil alma” gibi adları da vardır. Söz kesme, evlilik müessesesinin şifahi ilk belgesidir. İki genç arasında kurulacak olan birlikteliği resmileştirmek, akraba ve çevre insanlarına duyurmak amacıyla yapılan söz kesmede, gençlere alınacak eşyalar, başlık, düğün tarihi gibi konular üzerinde konuşulup karara varılır (Eker, 1998: 122).

Söz kesimi Türklerde çok değer verilen büyük bir antlaşmadır. Evlilik hadisesi bununla başlar dense, yeri vardır. Eski geleneklerini kaybetmemiş bazı Türk boylarında söz kesme antlaşması at üzerinde yapılırdı. Kız ve oğlan tarafı at üzerine binmiş olarak karşılar ve böylece anlaşılırdı. Göktürklerde antlaşmalar ve elçi kabulü gibi resmî kabuller hep at üzerinde gerçekleştirilirdi. Atilla Hunlarında kurultaylar bile at üzerinde toplanır ve cezalar at üzerinde karara bağlanırdı. Bu da bize gösteriyor ki evlilik müessesine Türkler büyük bir değer veriyorlar ve özen gösteriyorlardı (Ögel, 2001: 265-266).

Oğlan evinden giden kişiler belli bir zaman bekler ve kız tarafından gelecek habere göre hareket eder. Daha sonra oğlan evi kız evini ziyaret eder ve “kız evinden olumlu söz alınan bu kısa ziyaretten sonra, kız evi oğlan tarafına “Mendil vereceğiz; şu gün sizi bekliyoruz” diye haber gönderir. Oğlan tarafı, çerez, ağız tatlılığı tabir edilen tatlı, şeker, lokum, çerezden oluşan yiyecekleri de alarak belirtilen günde kız evine gider. Sohbet edilip hayırlı işin sonucunda teyit edildikten sonra, evliliğin başlangıcından sonuna kadar olumlu gelişmelerle devam etmesini, tatsızlık olmamasını sembolize eden söz şerbeti içilir. Gelin kız, müstakbel kayın validesinin elini öperek şase içindeki çorap ve yağlığı (işlemeli mendil ya da yazma) kayın validesine verir. Daha sonra çerez yenir; çerezin mendil almadan birkaç gün sonra da görüldüğü durumlar da olmaktadır (Eker, 1998: 124).

Türklerde babanın sonsuz bir velayet hakkı görünmemektedir. Bunun içindir ki söz kesiminde kız evlenmeye razı olduğunu bir “rıзалık” sembolü vermesi de gerekiyordu. Bu sembol Sibiry’a dan Anadolu’ya uzanan bütün Türk illerinde “mendil”dir. Bu çok eski Türk geleneği, Anadolu’da kız evinden giden hediyelerde çevre, yağlık veya mendil şekline kendini gösterir. Türkistan’daki tuzlu su ile ekmek yemek yerine; Anadolu’da şerbet içilmektedir ki bu da bir çeşit ant yerine geçmektedir (Ögel, 2001: 266).

Kazak halkında oğlan tarafı beğendikleri kızı istedikten sonra aile içeisinden söz kesmeye kimlerin gideceklerini belirlemek için bir görüşme yaparlar. Bu görüşme kız evinde aile ve akrabalar arasından gelen kişilerce yapılır. Söz kesme toyuna kimlerin gideceği veya kaç kişi katılacaklar onlar bu toplantıda belli olur. Bu sayı çok fazla olmaz.

Bunların arasından gelenek ve görenekleri çok iyi bilen, güzel konuşan, çok yönlü, yaşça büyük birisini baş dünür olarak tayin ederler. Söz kesmeye giden kişiler de özenle seçilir, gidenlerin yaşları, meslekleri, varlıklı kimselerden olmaları erkek evinin itibarını artırıp, kız evini etkiler. Bu seremoniye “Kuda tüsu” (dünür olmak) onun şerefine yapılan toya da “Kuda tüsu toyu” (söz kesme toyu) denilir. Misafire bavırsak; kazı, şelppek, kurut, şeker gibi yiyeceklerden oluşan sofraya kurulur. Söz kesme görevini üzerine almış olan şahıs, “güvey yüz yıllık, dünür bin yıllık, sizinle dünür olup, söz kesimi için geldik” der. Kız tarafı resmen razı olduğunu bildirir. Oğlan tarafı kız tarafına getirdiği büyük ve değerli hediyeleri takdim eder. Bütün iyi dileklerin ardından, dünürlük bağlarının sağlam olması için bir koyun kesilir.

Söz kesme esnasında önemli ve ilginç geleneklerden biri de “Kuyruk bavur jegizuv” yani koyun kuyruğunun ve ciğerinin yenmesidir. “Bavır” (ciğer) kelimesinin iki anlamı var: biri insanın iç organı, ikincisi “kardeş”tir. “Kuyruk” kelimesinin anlamlarından biri de “yumuşak”tır. Yani sembolik olarak bu yemek, dünürlerin birbiriyle uyumlu ve kardeşçe bir hayat sürme dileğidir (Abenova, 2017: 127). Yemekten sonra iki taraf birbirine sarılır, kucaklaşır: buna da “tös kağıstıruv” denilir. Artık bundan sonra evlilik ve düğün anlaşmasından vazgeçilmez. Vazgeçildiği takdirde suçlu taraf başlık parasını iade etmelidir. Bu ritüel şöyle gerçekleşir: Kuyruk ile ciğer parça parça kesilir, iki tabak içine doldurulur, doldurulan iki tabak, baş dünürlerin önüne getirilir. Getirilen bu kuyruk ve ciğer ailenin büyüğü veya kızın babası tarafından dilimlenerek gelen misafirlere belirli sırayla verilir. Misafirlere dağıtıldıktan sonra da kız tarafındaki kişiler bu kuyruk ve ciğerden yerler. Artık bu yemekten sonra iki dünür çok daha yakın olduklarını yani “can ciğeri kuzu sarması olduk” diye düşünür ve bundan sonra da ona göre hareket ederler.

İki dünür arasındaki bu geleneksel kuyruk bavır yemeğini yedikten sonra artık hem iyi gün hem de kötü günlerde hep beraber olacağına, birbirlerine destek olacaklarına, birbirlerine saygı ve hürmet edeceklerine söz vermiş olurlar. Daha sonra oradaki kişiler her iki tarafada dünürlüklerinin hayırlı uğurlu olsun, Allah bir ömür boyu mutlu mesut eylesin gibi sözler söyledikten sonra saçılar saçılarak bu durum kutlanır. İki aile arasındaki bağları güçlendirmek, bu güzel zamanı daha da eğlenceli kılmak için bazı şakalar yapılır ve oyunlar oynanır. Bu kutlama sonra her iki dünürler de birbirlerine

hediyeler verirler. Bu hediyeler de ailedeki kişilerin statüsüne bakılarak alınır ve ona göre de verilir.

Dünürlerin geleceğinden haberdar olan gelin babası kendi akrabalarını evine davet eder. Eve gelen damat akrabaları büyük bir hürmetle karşılanır. Geline bir tabak yağ verilir. Gelin bunu ocağa döker. Bu ritüelin sembolik anlamı, yeni evde yanan ateşin hiçbir zaman sönmeyip genç aileyi desteklemektir.

Daha sonra gelinin annesi ateşe avuçlarını ısıtır ve damadın yanaklarına dokunur. Bu ritüeli yeni ailenin sıcaklığını, hoşgörülüğünü hissetmesi için yaparlar. Damat hala aile üyesi değil, ama yabancı da değil demektir. Dünürlerin içinde “bas kuda” (esas, baş dünür) olur. Geleneğe göre gelin bu baş dünüre hayatının sonuna kadar saygı gösterir ve gerektiğinde ondan yardım isteyebilir (Kudaybergenova, 2006: 329). Bazen gelinin ve damadın annesi ve babası, ağabeyleri, saygılı akrabaları da “bas kuda” olarak adlandırılır. Yemeklerin aynı tabaktan hep birlikte yenmesi o güne kadar yabancı olan kişilerin bundan sonra birbirine akraba olacağının ifadesidir (Kemeleşulı, 2005: 80).

Dünürlere gitmeden önce büyükbaş veya küçükbaş hayvan, kıyafet, altın ve gümüş takılar, baş giysileri gibi hediyeler verilir. Bu hediye türünün adı “kiyit”tir. En pahalı kiyit damadın babasına verilir. Diğer akrabalar da hediyeleri yakınlık derecesine göre alırlar. Zengin ve asilzade dünürler birbirine özel pahalı hediyeler verirler. Mesela, güzelce hazırlanmış, içine deve veya at ve sıpası, bazen silah (tüfek), altın ve gümüş külçesine “bas jaksı” denilir (içine baş giysiler dâhil edilir); bunlara daha dört deve ekleyince “ayak jaksı” olur. (Kemeleşulı, 2005: 90).

Dünürler arasında son, tamamlayıcı anlaşma “bata ayak” yapılır. Bazı yerlerde buna “batalasuv” derler. Damadın babası damadın evine misafir olarak gider ve dünürler maddi durumlarına göre düğün tarihi, başlık parasının miktarı, verilecek ve alınacak hediye çeşitleri gibi konular üzerinde anlaşılır. Başlık parasının miktarı ve çeşitleri elimizdeki araştırmalarda farklı gösterilir (bölgeden bölgeye değiştiği için). Divayev’e göre en pahalısı şöyleydi: 8 baş kısrağı atı sıpasıyla birlikte, 13 baş at, 9 baş deve. Kızın babası 100 baş koyun “kiyit” vermeli (Divayev, 2006: 202).

Bazen “kuda tintöv” (dünürlerle uğraşmak) gibi neşeli ve bir tiyatroculuk sanatı olabilecek bir gelenek de uygulanır. Köylü kadınlar (bazen onlara genç erkekler katılır) dünürlere muziplik yaparlar. Dünürler sofrada yemek yerken aniden köylü kadınlar içeriye girerler ve misafirlere saldırırlar. Birini alır, öküze oturturlar ve köyde gezdirirler. Bazen kişiyi büyük halıya yatırır, halının dört kenarından tutarak onu birkaç defa havaya fırlatırlar. Dünürün ayaklarını ipe bağlayarak ipin öbür ucunu otağın “şanırağından” (otağın yuvarlak tavan bölümü) geçirirler, baş aşağı sağdan sola sallandırır. Sofra başında oturmakta olan dünürün kıyafet ucunu çaktırmadan oturduğu döşeme dikerler. Dünür yerinden kalkınca döşemeyi de kaldırmış olur. Bazen de dünürün üstüne su dökerler veya bayan elbisesi giydirebilirler. Kadınlardan kurtulmak için dünürler onlara para verirler. Ama karşılık olarak dünürler kadınlara da şaka yapabilirler. Çünkü bu eğlencenin amacı, dünürleri geri mutlu ve memnun olarak göndermektir.

Günümüzde de bu gelenek vardır. Sadece koyun kanına ellerini, mızrak uçlarını batırma merasimi yoktur. Sonra geleneklerin ve masrafların çoğalmasını engellemek için bu düğünle beraber “Kız uzatuv” düğününü birleştirilerek yapılmaktadır. Yani kız bu düğünden sonra damat evine uğurlanır.

Türkiye’de söz kesme ile ilgili örnekler şunlardır:

Türkiye’de söz kesimi ile ilgili birçok adet vardır. Örneğin Karadeniz bölgesinde söz kesimi ile ilgili seremoni ve rit yer alır. Tümünde ortak amaç, iki tarafın bu alışverişte uyduğunu göstermektir. Bunu çevreye tatlı bir yiyecek yollamak suretiyle yaparlar. Bu aşamada genellikle şerbet gönderilir ki tatlı metaforun üzerinden sempatik büyü inancına gönderme yapılır (Erdentuğ, 1974: 375).

Söz kesme merasiminde “gelin kız her birisinin elini öperek “hoş geldiniz” der. Kadınlar bir daha erkek misafirin yanına çıkmazlar. Yalnız kız arada şeker, kolonya, çay, kahve vb. ikram etmek üzere odaya girip çıkar. Bir süre sonra sedirde oturan erkek evinden bir kişi ayağa kalkarak “Haydi başlayalım” diyerek odanın ortasına gelir. Bunlar kız ve erkek evinin en yakın akrabalarıdır. Önceden seçilirler. Bunlar nişan, takı, karşılıklı hediyeler, eşyalar ve baba hakkı (başlık parası) hakkında konuşup anlaşılır” (Artun, 2008: 164).

Eskişehir’de, söz kesme gecesinde, “çevre alma” diye uygulanan âdete göre, oğlan evinden gelenlerin sayısı kadar mendil, tepsiye konarak kahve gibi misafirlere ikram edilir. Her misafir, mendilin, altına para koyar; bu paraları kız evi alırken mendiller de oğlan evi tarafına verilir (Eker, 1998: 124).

Ereğli’deki geleneklerde; ailelerin maddî durumu iyi değilse, iki kere masraf olmaması için söz ile nişan merasimi aynı anda yapılmaktadır. Söz ve nişan merasimleri eskiden evde yapılmaktaydı. Günümüzde ise evde yapıldığı gibi tercihe göre evin önü, düğün salonu gibi yerlerde de yapılmaktadır (Öztürk, 2019: 52).

Söz kesiminde erkek tarafı da bir söz tepsisi, bohçası hazırlar. Denizli Irgalı’da söz kesiminde erkek tarafı içinde çeşitli hediyelerin olduğu bir söz tepsisi verir. Çal’da ise söz kesilirken minder altına erkek tarafı bir miktar altın koyar. Bunun yerine bazen farklı eşyalar konur. Bu hediyeler ile söz kesildiği anlamına gelir. Tavas bölgesinde söz kesiminin esnasında erkek tarafı içinde çeşitli hediyelerin olduğu bir bohça hazırlar. Buna “söz mendili” adı verilir. Bu bohçada, bir miktar altın, giyim elbiseleri ve çeşitli yiyecekler yer alır. Söz kesimini Kuran okunduktan sonra bir hoca yapar. Sözün ardından erkek tarafına içinde çeşitli hediyelerin yer aldığı “şâşe” adlı bir bohça verilir (Çelepi, 2017: 287).

Kazakistan’da söz kesme ile ilgili örnekler şunlardır:

Günümüzde kızın evine söz kesmeye gidilirken altın süs eşyaları, “toğız”, kiyit götürülür. Kızın evinde dünürleri karşılama töreni yapılır “kudalık”. İki aile üyelerine “kiyit” (hediyeelik kıyafet) hediye eder. Başlık parası verilir. Kaçırma olduysa “keşirim” parası verilir. Eskiden başlık parası “toğız” (koyun, keçi vb. mal) ile verilirdi (Erimbetova, 1954).

Günümüzde kızın aile üyelerin hepsine “kiyit” (hediyeler) götürürler. Ailede ne kadar kadın varsa hepsine değerli takılar verilir. Korjın (hediyeelik torba), “toğız” gibi hediye verme gelenekleri takip edilir. Torbanın içine şeker, alkol koyarlar. Özel hediyeelik çanta hazırlanır. İçinde kozmetik ürünleri, bijuteri takımlar koyarlar. Biri baldız için, öbürü yengesi için. Ufak tefek hediye olsa “mayda toğız” damatın kıyafetinin ceplerine koyarlar. Damat, kızın evine geldiğinde yengeler onun ceplerine bakarlar ve hediyeleri

(veya parayı) kendileri alırlar. 2000, 5000,10000 tenge veya 100 dolar kadar paraları küçük polietilen poşetlere koyarlar ve dağıtırlar. Aksi takdirde yengeler insanın her bir tarafını cimciklerler, rahat bırakmazlar. Ayrıca misafirlere sofrada yenge tarafından “tös” (damadın üleşi, payı, “sıbağası”) verilir. Damat hepsini kendisi yememeli, göğüs etinin küçük bir parçasını tatmalı, kalan kısmı diğer misafirlere dağıtmalı. Damat, “tös” tabağına para koyarak onu geri verir. Kızın yengesinin biri ateşe yağ döker. Dönürlere büyük bir tabağın içine haşlanmış et koyarlar. Şeker, alkolü de sofraya koyarlar “kuda tabak”. Daha sonra da sofrada kalan tatlıları ve yemekleri dönürlerin çantasına koyarlar. Dönürler boş tabaklara para koyarak evin sahiplerine tabağı geri verirler. İlişkimiz kuyruk yağı gibi yumuşak, nazik olsun, birbirimize karaciğer kadar yakın olalım niyetiyle sofrada oturan herkese yağlı, karaciğerli yemek dağıtırlar. “Kiyit” dağıtılır. Kiyitin içinde hilat olur. Bu kiyit için yine dönürler para bırakırlar (Köpjanova, 1955).

Geçmişte erkeğin ailesi kızın ailesini evine davet ederdi. Günümüzde kızın kulaklarına küpe takılacağı için kızın ailesi evine davet ediyor. Kiyit getirilir. Babasına ve annesine kürk manto ve kürk şapka getirilir. 10 kişi varsa ailede 10 tane kiyit hediye olur. Korjınlar (hediye dolu heybe, torba) getirilir. Onların içinde damadın akrabaları için hazırlanan hediyeler olur. Dostlar için de hediyeler getirilir. Hediyeler herkese dağıtılır. Daha sonra “tös kağısuv” yapılır, erkek dönürler birbirine sarılır. Bundan sonra akraba sayılmaya başlarlar. Damat ceplerinde para, parfüm, bilezik gibi hediyeler getirir. Buna “Kalta kağar” denir. Damadın yengesı, kızın yengelerine iki tane elbise getirir. Küçük hediyeler yaşı küçük baldızlara verilir, daha büyük olan baldızlara başörtü ve eşarplar verilir. Yengelere ise pahalı kumaşlar verilir (Abdullayeva, 1947).

Bazıları kendileri evleneceğı kızı seçer ve ailesinin de onay vermesi ile kızı ister ve sonra da söz keser. Burada oğlan tarafı kızın evine dönür olup gider. Kızın evine giderken “dokuza dokuz” âdetince hediyeler alınarak gidilir. Kızın evine giderken iki durma dikkat edilir. Eğer kızın ailesi kızı vermeye razı olduğı önceden belli ise yüzük ve küpe alınarak gidilir. Eğer ki haberi yok veya daha belli değıl ise tatlılar alınarak gidilir (İlyasova, 1972).

Türkiye ve Kazakistan’daki söz kesme geleneğinde kız evine tatlı götürme, hediyeler ile gitme, söz kesime giden kişilerin özellikleri, konuşulan konular bakımından benzerlik

göstermektedir. Türkiye’de söz kesmeye giden kişiler sohbet bittikten sonra bir vakitte kız ile oğlanın sözünü keserler. Bu olaydan sonra da nişan hazırlıkları ve bazı bölgelerde uygulanan başlık parası durumu konuşulur. Bunun miktarı, nasıl ödeneceği gibi durumlar hakkında konuşulur. Bu durum Kazakistan’da da aynıdır. Kazak halkı kuda tııuv geleneğinde kızın başlık parasının miktarını ve nasıl ödeneceğini konuşur.

Kazak halkında söz kesme merasiminde dıınırler ile bazı şakalaşmalar yapılır. Bu şakalar eskiden gıınümüze bazı değişiklikler yaşayarak gelmiştir. Ama eskisi kadar sık gırılmemektedir.

Kazakistan’da gırülen ve Türkiye’de olmayan bir diğer adet ise dıınırlerin kuyruk bavır yemesidir. Bu geleneğe bakıldığında koyunun kuyruk yağı ve ciğerini yemekle iki dıınır artık kardeş, akraba olarak gırılmasıdır. Daha önce birbirini tanımayan ya da az tanıyan kişiler bu ritüel sonrası artık akraba olmuşlardır. Bu yönü ile Türkiye’deki söz kesme olayından farklılık göstermektedir.

Oğlan evinden kız evine söz kesmeye gelindiğinde kız evinde damat için bir tıs hazırlanır. Bu tısü damat biraz yedikten sonra etrafındakilere dağıtmalıdır. Bu ritüele baktığımızda erkeğin evine ve kıza bağlı olması için yapıldığını gırörmekteyiz.

Söz kesme merasiminde kızın evine gıtırülen hediyeler ačısında da her iki halk arasında farklılıklar söz konusudur. Dokuz dokuz âdeti boyunca evdeki kişilere, statüsüne göre farklı hediyeler ve tatlılar hazırlanır. Bu hediyeler oğlan tarafından kız tarafına söz kesme merasiminde getirilir ve bir ritüel eşliğinde verilir.

4.2.7. Urın Baruv / Kınamende Geleneği

Eskiden Kazak Türklerinde Urın Toy geleneği dikkat çekiciydi. Gıınümüzde bu düğün yapılmıyor. Oğlanın babası merasimler geçtikten sonra ve başlık parasının bir kısmını öder daha sonra müstakbel geliniyle oğlunu gırüştürmek ister. Bundan dolayı dıınıründen izin aldıktan sonra damatla beraber yanında 3-5 arkadaşı gelin evine doğru yola ııkarlar. Yanlarında süslerle donatılmış koyun gıtırülür. Koyunun üstünde heybe bulunmaktadır. Bu heybenin içerisinde kumaşlar giysiler ve hediyeler olur. Damadın geleceğini duyan kız tarafı, kız evine yaklaşan damat ve arkadaşlarını karşılar. Damat adayı eve girdikten sonra getirdiği çeşitli hediyeleri takdim eder. Akşam olduğunda

damat adayının arkadaşları bir eğlence düzenler. Bu eğlecelerde oyunlr oynanır, geleneksel şarkılar söylenir ve gençler arasında güzel vakitler geçirilir.

Kazak halkında damadın kızı görmek için yaptığı bazı geleneksel durumlar vardır. Eskiden urın baruv âdeti ile kızı görürken bu gelenek artık günümüzde yapılmamaktadır. Bu geleneğin adı “urın kelüv” veya “kınamende” olarak da bilinir. “Urin kelüvin” amacı, gelinin ait olduğu başka soyun (Kazak Türklerinde “soy” olarak çevirdiğimiz “ru” kavramı daha farklı) damada karşı duydukları yabancılığı hediyelerle ortadan kaldırmaktı. (Suraganova, 2009: 128). Bu ziyaret de geleneklerle zengindir. Hatta gerdek gecesinin taklidi yapılır. Bundan sonra damat gelinle düğüne kadar serbestçe görüşebilir demektir. Argınbayev’e göre “urinbaruv” gelinin evine ilk resmi gidiş geleneğidir. Gizli geçen görüşmeler bu görüşmeden sonra başlayacak ve adı “kalındık oynav” (gelin oynamak)dır (Karmışeva ve Lobaçeva 1976: 174).

Kazak geleneğine göre “kınamendeden” önce damat, evleneceği kızın evini ve köyünü ziyaret edemez. Gelecek damat karanlıklar inince, gizlenircesine gelinin köyüne gelir “jasırın keli” (gizlice gelmek). Gelini ziyaret etmek amacıyla damat tarafında birkaç ritüel yapılır. Mesela, yengeler hızlı yürüdükleri için nefes darlığı yaşadık diye “entikpe” (hediye para) isterler, gelinin erkek veya kız kardeşiyle tanışınca “baldız körimdik” (hediye para) isterler. Gelin tarafından yapılan aynı gelenek adı “kız kaşar”dır.

“Arkan keruv” geleneğini de anlatmadan geçmeyelim. Kadınlar damadın önünde kalın bir halat gererek önünü kapatırlar. Damadı serbest bırakmak için para isterler. Bu inançsal ritüelin sembolik anlamı iki gencin hayat yolu engelsiz ve uzun olmasındadır.

Gelin tarafı da hazırlanır. Misafirler köye gelir gelmez şarkı ve danslarla karşılanırlar. Bazıları yolunu kapatır, esprili şekilde: “Kimsiniz, nereden geldiniz”, diye sorarlar. Gelenler aynı esprili tarzda: “Buralardan geçiyorduk, genç kızı olan bir kişiyi aramıştık, evi hangisi acaba”, diye cevap verirler.

“Kınamendeden” sonra ertesi gün “urın toy” olarak bilinen şölen yapılır. Gençler için müzik ve danslı neşe dolu bir kutlamadır. Damattan “kol ustatar”, “şaş sipatar”, “kız kuşaktar”, “arka jatar” gibi ritüeller adına hediyeler alınır. İki sevenin buluştuğu bir gün

olduğu için gelin, bakireliğin işareti olarak damada mendilini hediye eder, onun erkek ve kız kardeşlerine de hediyeler dağıtır (Bekimov, 2006: 210).

“Kol ustatar” (elini okşatır), “şaş sipatar” (saçlarını okşatır) geleneği üzerinde duralım. Damadı gelinin otağına getirip dışarıda oturturlar. Gelin otağın içinde bekler. Her iki tarafı yengeler izler. Otağın keçe kapısı hafiften açılır ve gelin saçlarını keregenin (çapraz şeklinde birbirine bağlanan otağ çubukları) aralıklarından çıkarır. Damada onun saçlarını nazikçe tutmaya, okşamaya, öpmeye veya saçlarına süs ipi bağlamaya izni verilir. Aynı şey gelinin elleriyle yapılır. Damadın gelinin ipek mendile sarılmış ellerine, parmaklarına dokunmaya izni var. İpek mendilin sembolik anlamı, iki gencin hayatı ipek gibi yumuşak ve konforlu olmasındadır.

Gelinin büyük ağabeylerinin eşleri “jenge”-yenge geleneği izleyip, gençlere göz kulak oldukları için hediye alırlar “jengetay, jengelik”. Hediye fiyatı bazen 100 rubleye kadar varırdı. 19. yüzyıl kaynaklarında rastlayabiliyoruz (Suraganova, 2009:131)

“Urın toydan” sonra düğün anlaşması bozulursa ve damat evlenmekten vazgeçerse ödediği başlık parası iade edilmez hatta ek olarak ceza parası ödenir. Anlaşma gelin tarafından bozulursa damada başlık parası tam iade edilir ve ceza parası ödenir.

Kazak halkında artık günümüzde bu gelenek rastlanmamaktadır. Çünkü artık kız ve erkek birbirini seçebiliyor ve zaman içerisinde birçok defa görüşüp birbirini tanımayabiliyor. Eskiden halkın ekonomik durumlarının farklılık göstermesinden dolayı zenginin kızını fakir bir oğlan almaya cesaret edemiyordu. Bu sebeple halk kendi kültürel yaşamında bu duruma çare olarak urın baruv veya kınamende geleneğini yaratmıştır. Burada urın- kelimesi gizlenmek, gizlice anlamındadır. Bu anlamdan da anlaşıldığı üzere fakir oğlan kızı gizlice alması oluyor. Bunun yanında sevdiği veya nişanlandığı kızla da gizli görüşme olarak da eskiden yapılan bir gelenektir. Anne ve babadan gizlice görüşülen bu urın baru geleneğinde çeşitli oyunlar oynanır. Örneğin, aksüyek, altıbakan vb. oyunlardır. Bu oyunlar sayesinde her iki çiftte birbirini deneme ve tanıma fırsatını bulur. Bu urın baruv geleneğinde önemli faktör yengelerdir. Çünkü onlar bu iki çiftin görüşmesine aracılık yapar veya kaçmalarına yardımcı olur. Oğlan da bu sebeple yengelere hediyeler getirerek onların bu yardımını karşılıksız koymaz. Bu gelenek kız alıp kaçma geleneğiyle hemen hemen aynı diyebiliriz. Orada da ekonomik,

ailevi veya buna benzer sebeplerle kızı kaçırma vardı. Bu gelenekte de aynı sebeplerden dolayı kızı kaçırma durumu söz konusudur.

4.2.8. Nişan Töreni ve Nişanlılık Dönemi (Sırğa Saluv)

Aileler anlaşıp erkek ve kızın sözünü kestikten sonra gelen diğer aşama nişan törenidir. Kız evinin organize ettiği nişan töreninin de içinde barındırdığı birçok ritüel vardır. Nişan töreninde giyilecek elbiseler, kutlama esnasında kullanılacak eşyalar önceden alınra nişan gününe hazırlık yapılır. Nişan töreninde oğlan tarafında nişan günü kıza takılacak olan takılar daha önceden iki aile arasında belirlendiği şekilde alınır ve nişan günü merasim eşliğinde takılır. Önceden alınan nişan yüzükleri toplumca saygı ve hürmek gösterilen kişi tarafında dilek ve temennilerden sonra iki yüzük arasında kırmızı kurdeleyi keser. Daha sonra iramlar verilir ve kutlama yapılır.

Nişan daha çok Batı Türklerinde yaygındır. Nişanlı karşılığında söylenen “adaklı” sözü ise, Oğuz ve Türkmen kesimlerinde görülür. Nişan evlenme için bir vaat ve aynı zamanda ön sözdür (Ögel, 2001: 266).

Türkiye’de nişan iki ailenin ilişkilerinin arttığı, evlenme akitlerinin güçlendirildiği, artık ayrılmaların ve vazgeçmelerin olmayacağı dönemin adıdır. Nişana küçük düğün adı verilir ki düğüne kadar hazırlıkların yapıldığı toydur. Her bölgede söz ile takılan yüzüğün yerine nişan yüzüğü takılır ki önemi çok fazladır. Nişanlılık dönemi ile beraber gençlerin birbirlerini görmeleri biraz daha kolaydır. Bu dönemden sonra yuva kurma telaşı hızlanacağı için beraber geçirilen süreler de artar. Bu dönem artık ailelerin hazırlıklarını hızlandırdığı, verilen sözlerin tutulduğu aşamadır (Akyüz, 1976: 18).

Nişan yüzükleri takıldıktan sonra gelen bir sonraki aşama olan düğün hazırlıkları başlar. Fakat ailelerin ekonomik durumu veya başka sebeplerden dolayı nişanlılık süresi uzayabilir veya kısalabilir. Nişanlanma süresi boyunca eskiden iki gencin görüşmesi pek mümkün olmuyordu fakat günümüzde hem toplum yapısının değişmesi hem ailelerin tutumu sonrasında iki genç görüşebilmektedir. Bu görüşmemenin sebeplerine bakıldığında kırsal kesimdeki ailelerin söz gelmemesi için almış oldukları bir önlem olarak değerlendirilebilir. Her iki çiftinde hem toplum tarafından hem de aileleri

tarafından rahat şekilde görüşmelerine izin verilmesinde dini nikah yapılması etkili olmuştur.

Nişanlama süresince kız ve erkek ailelerinde onayı ile rahat bir görüşme fırsatı yakalamaktadır. Bu düğün, bayram ve kutlamalara birlikte katılma imkânı da sağlamaktadır. Çiftler ilerde eşi olacak kişiyi yakından tanıma fırsatını da nişanlılık sürecinde yakalamış olur. Bu durum bir de görücü usulü evlenenlerin daha önce hiç tanımadığı ya da çok az tanıdığı kişiyi tanımanı da sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında nişanla süreci hem ailelerin hem de evlenecek olan çiftlerin birbirlerini tanıma sürecidir. Fakat nişanlanma süreci her iki halk arasında da uzun tutulmamaktadır. Ancak belirli sebeplerle bazen nişanlılık süresinin uzadığı görülmektedir.

Nişanlanma aşamasından sonra düğün için gerekli hazırlıklar başlar. Bu hazırlıklar veya eşya alımları sürecinde aileler veya çift arasında çıkan anlaşmazlık sonrasında da nişanların atıldığı olur. Bu durum kentsel ve kırsal bölgelerde farklılık göstermektedir. Kentte o kadar toplumsal baskı hissedilmezken bu durum köy ve kırsal bölgelerde biraz daha yoğun hissedilmektedir. Çünkü köy ve kasabada yaşayanlar her zaman birbirlerinin yüzüne bakmakta ve yaşadıkları alan dar bir çevreden oluşmaktadır. Bu sebeple nişan atan kızın o çevreden yeniden nişanlanması sorun olabilir. Bu da toplumsal baskının hissedilmesini artırır. Eskiden nişan atma veya nişandan dönmeye halk arasında pek iyi gözle bakılmaz ayıp olarak görülebilirdi. Fakat bu düşünce ve toplumsal bakış açısı da günümüzde değişikliğe uğramış ve normal bir durum olarak karşılanmaya başlanmıştır. Bunun sebepleri arasında çiftlerin eskiye nazaran daha çok ayrılma ve nişan atma durumu etkili olmuştur.

Türkiye’de nişan ve nişanlılık dönemi ile ilgili örnekler şunlardır:

Trabzon’da, kızın sözü verildikten sonra, nişan takmak için yine kız evine gidilir. Bu safhada damat adayı kız evine gidemez. Oğlanın babası, annesi ve yakınları götürdükleri takıları takarlar. Bu arada yörenin bir özelliği olarak bol bol mermi yakılır. Kız ve oğlan tarafının karşılıklı olarak yaktıkları bu mermilerle nişan, dost düşman herkese ilan edilmiş olur. Nişan evinden erkekler ayrıldıktan sonra da kadınlar

eğlenceye devam ederler. Nişan düğünü adı verilen bu eğlence bir gün sürer (Çelik 1995: 106-107).

Gelin, eltisi veya görümcesi tarafından, yoksa oğlanın genç bir yakını tarafından salona getirilir. Yüzüğü oğlanın annesi takar. Gelin, orada bulunanların ellerini öper, akrabalar takı takarlar. Oğlan tarafının kız tarafına getirdiği hediyeler gösterilir. Yapılan ikramlar yine oğlan tarafına aittir. Nişan genellikle perşembe günleri olur. Nişanın bazen yemekli olduğu da görülür. Nişandan sonra kararlaştırılan günde elbise görme işi başlar. Elbise görme işi düğüne yakın bir zamanda olur. Beraberlerinde gelin kız da olduğu halde köyde oturuyorlarsa şehre gelinir, şehirde ise çarşıya çıkılır. Daha önce “mehir kesiminde” kararlaştırılan ve alınması gereken eşyanın alınmasına başlanır. Kız tarafı da güveyin giyeceği eşyayı alır. Elbiseyi dikecek terzi oğlan evine bildirilir (Gürbüz, 2015: 41).

Aydın’ın Karpuzlu ilçesi ve çevresinde nişanlanan erkekler, sağ kulaklarının arkasına düzenli olarak nişan çiçeği takarlar. Bekâr bir erkek, resmi olarak bu çiçeği takmaya nişanlanınca başlamaktadır. Nişan çiçeğinin hazırlanması ve takılması süreci şöyle olmaktadır: İki aile arasında söz kesilip nişan takıldığı gün, merasim sona erdikten sonra, kız tarafı oğlan tarafından gelen misafirleri uğurlayacağı zaman, önceden hazırlanmış on beş-yirmi adetlik bir demet çiçek, bir tepsinin içine konur ve kadın-erkek bütün konuklara ikram edilir. Nişanlanan oğlana gönderilmek üzere hazırlanan çiçek -ki bu genellikle kırmızı karanfildir- özel olarak süslendiği için diğerlerinden hemen ayırt edilir. Nişan günü çiçekleri alarak kız evinden çıkanların çiçekli oldukları görülünce nişan yapıldığı kolayca anlaşılır (Mirzaoglu, 2004: 196).

Nişan töreni ya kızın evinde ya da özel olarak hazırlanan mekânlarda düzenlenir. İlk yüzüklerini söz kesiminde takan gençlere bu aşamada, iki ailenin büyüklerinden biri, kabul gören biri veya cami hocası birbirine kurdeleyle bağlanmış nişan yüzüklerine takar. Daha sonra da kısa bir konuşma yaparak, dualar eşliğinde kurdeleyi keser. Denizli’de yüzüklerin takıldığı bu törende birbirinden farklar içerir. Örneğin nişan törenine Çivril İğdir’de “el öpümü, yüzük takımı”, Kızılcabölük’te “bellilik, yüzük nişanı” adları verilir. Bu tören için adına “dürü” denilen, içinde çeşitli kıyafetlerin olduğu bohça ile yiyeceklerin bulunduğu heybe kız evine gönderilir. Serinhisar’da

nişana “bayramalık” denir. Bir gün önce kız evine oğlak gönderilir. Nişan günü mahallenin kadınları toplanıp sinilere susamlı helva, çerez koyarak kız evine götürür. Tefler eşliğinde oyunlar oynanıp, oğlanın ciğeri pişirilip yufka içerisinde kadınlara yedirilir (Santur, 2006: 438).

Bizim köyde nişan kararı alındıktan sonra aileler birbirleri ile sürekli iletişim halinde olurlar. Bir gün oğlan evine veya kız evine oturmaya gidildiğinde nişan günü belirlenir. Bu belirleme esnasında oğlan tarafı kıza kaç tane bilezik takacağını kararlaştırır. Bunun yanında kız tarafı ve oğlan tarafı düğün için neler alacak yani evin hangi eşyalarını alacak onlar kararlaştırılır. Daha sonra nişan yeri için karar verilir. Bizim köyümüzde nişan yeri düğün salonu dediğimiz köyün bir yeri vardır orasıdır. Burası olmadan önceleri kız evinin önünde yapılıyordu. Nişan düğünün küçük halidir. Neden diyecek olursanız biz bu nişan töreninde köydeki bütün kişileri caminin hoparlörlerinden çağırırız. Örneği “Ali Kantar’ın kızının pazar günü nişan töreni vardır. Tüm köylü davetlidir” diye anons ettiririz. Bundan başka hem kız tarafı hem oğlan tarafı akraba, eş-dost ve tanıdıklarını nişan törenine davet eder. Nişan töreni için özel çalgıcı tutarız. Eskiden bunun da yerine bizim köyde tef çalınırdı. Ama şimdi o kalktı onun yerine özel çalgıcı tutuluyor. Nişan için oğlan tarafı kız tarafına yiyecek, içecek vb. şeyler alır. Bundan başka kızın nişan elbisesini alır. Daha sonra eğlence gerçekleştiririz. Bu eğlencede müzik eşliğinde oynanır ve sonra hoca gelir ve nişan yüzüklerini takar. Nişanda hoca, kırmızı kurdele ile bağlanmış yüzükleri çiftlere takar ve dua eder. Bundan sonra takı merasimi başlar ve gelen misafirler para takar. Bu mesaimde yengeler de işlenmiş ve oya olarak bildiğimiz eşarpları kızın omzuna atar. Daha sonra çiftler dans eder ve müzik eşliğinde eğlenir.

Kazakistan’da nişan ve nişanlılık dönemi ile ilgili örnekler şunlardır:

Eskiden Kazaklarda sırğa saluv törenine, komşular gelirse her biri 10 000 tenge getirir. Damat ve gelinin akrabaları olursa bir at, 1000 dolar, anneye nubuk mont, baldızlara altın yüzükler, küpeler, erkek kardeşlere altın saat ve pahalı kürkler getirirlerdi (Kenjebekova, 1951).

“Sırğa saluv” yani küpe takma merasimi şu şekilde yapılmaktadır: Oğlan tarafından kız ailesine en fazla beş kişi gider, yanlarında halı ve dastarhan götürürler. “Dastarhan”

sofrada olması gereken çeşitli yiyeceklerdir. Halıyı kızın annesi üzerinde oturması niyeti ile götürürler. Üstelik дастархан götürme sebebi de her iki ailenin sofralarını birleştirmek ve sonra iki gencin mutluluğu için Allah’a dua etmektir. Kıza küpeyi ya gelecek yengesi ya da kayınvalidesi takmaktadır. Küpeyi takacak yengesine de titiz bakılmaktadır. Yengesi zamanında evlenmiş, önceden boşanmamış, bereketli ve mutlu hayatı olan birisi olması gerekir. Zira bu, geline küpeyi takan yengenin yolunu (kaderini) versin niyeti ile gerçekleştirilir (Mukhtarkhanova, 2019: 41-42).

Kazak halkında kudalık olur. Bu kudalık törenine erkek tarafından 10 veya 12 kişi gelir. Erkek yani damat kızın evine ilk defa geldiği için “esik aşar” ritüeli gerçekleştirilir. Bu ritüelde oğlan eve girmeden önce kapının eşiğinde adraspana (yüzerlik otuna) yağ damlatır. Sonra sağ atağı ile kapıdan içeriye girer. Sonra herkes sofranın başına gelir ve yemek yemeye başlanır. Burada tamada (bu toyu yürütücü) olur. Her iki ailenin büyükleri de oraya gelenleri tek tek tanıştırır. Bu tanıştırmadan sonra tamada orada müzikler çalarak eğlendirir. Daha sonra sofraya Kazak halkının milli yemeği olan beşparmak getirilir. Kız tarafındaki yengeler bu yemeği alıp gelir. Beşparmak yemeğinden önce koyun başı yengeler tarafından sofraya doğru getirilir. O koyun başını kız tarafındaki büyük kişilerden birisi gelene misafirlere yaşça en büyük olanın önüne kendisine has ritüelle koyar. Fakat genelde bu baş koyma işini evin babası yapar. İki aile arasında yemekler yenir, sohbet edilir ve bu arada tamada da müzik çalarak eşlik eder. Sofraya gelen beşparmak yemeğini almaya evin yengeleri gelir ve selam vererek tabağı alır. Bu selam sonrası sofradakilerden yaşı büyük olan kişi dua eder. Bu gelenekte iki farklı sofrta hazırlanır. Birisinde her iki ailenin büyüklerinin oturduğu sofradır. İkincisi ise, gençlerin oturduğu sofradır. Burada damat adayı, onun yoldaş balası (sağdıç), erkeğin ve kızın arkadaşları olur. Onlarda büyüklerin yanında kısılmasın, utanmasın, çekinmesi ve rahat rahat birbiri ile tanışsın diye ayrı bir sofrta hazırlanır. Yemekler yendikten sonra kızı iki yengesi kollarına girerek kızı büyüklerin olduğu yere getirir. Burada yengeler selam verir. Kız ise, başını öne eğik şekilde durur. Kız odaya geldikten sonra, oğlanın annesi veya oğlanın ablası veya yengesi kıza “kulağın kötükleri duymasın diyerek” sırğa (altın küpe) takar ve kızı alnından öper. Sonra oğlan tarafından kızın yengelerine kızı gösterdiği için körimdik “kızı ilk gösterme” verir. Bu körimdik; para, battaniye veya gümüş hediyeler verir. Erkek tarafı

yanında gelirken üy dokuz, nağaşı dokuz ve ağayın dokuz adlı hediyeler alıp gelir. Bunların her birisinde dokuz adet farklı hediye olması gerekir. Bu hediyeleri belirli kişilere ritüel eşliğinde verilir (Joldıbayeva, 1959).

Kazak halkında sırğa saluv (küpe takma, nişanlama) özel törensel bir gelenektir. Burada yemekler yenir, sohbet edilir ve altın sırğa takar. Sonra biz Kazaklar, sırğa saluvga gelen konaklara kuyruk bavır yemeği özel olarak hazırlar. Kuyruk bavır yemeğini alıp gelen kişi “Bavırday yakın, kuyrıktay tattı bolındar”, “Ciğer gibi yakın, kuruk gibi tatlı olun” diye söyleyerek getirilir. Kıza sırğa takıldıktan sonra evde tamada eşliğinde dans eder ve eğleniriz. Bu eğlenceden sonra hediyeler verilir ve dua edilir. Buradan nağaşı (kız tarafı) tarafının hazırladığı bir kafeye ya da nağaşıların evinden birisine giderek müzik eşliğinde eğlenirler (Şonayeva, 1964).

Buradaki her iki tarafında yemek verip kendisinin misafirliğini göstermesindeki açık ve gizli işlevleri vardır. Açık işlevi misafirperverlik ve yeni dünürlerin gönlünü almaktır. Gizli işlevine bakıldığında kız tarafına giden oğlan tarafı kızın akrabaları hepsi geliyor mu, aralarında yardımlaşma, dayanışma ve aralarındaki kırgınlıklar var mı bütün bunları denetler. Kız tarafı oğlan tarafına vardığında da kız tarafı da aynı düşünceler ile etrafındakileri izler ve oğlan tarafındaki akrabalık ilişkilerini izler. Eğer ki bir tarafta belirli sebeplerden gelemeyenler hariç kardeş, hala, teyzelerden yani akrabalarından eksik olursa diğer taraf bunların arasında birlik ve bütünlük yok, bu ailede biraz sorun var diye düşünce oluşur. Bu sebeple sırğa saluv geleneğinin işlevleri bu açıdan da önem arz etmektedir.

4.2.9. Başlık parası / Kalınmal, Sütakı, Öli Tiri

Kız ve erkek aileleri arasında akrabalık bağlarının kurulmasında temel vazifesi gören sözde, ele alınan konulardan biri de başlık'tır. Yazılı kaynaklarımızda da “kaling” olarak geçen başlık ile ilgili kelimelere rastlamaktayız. Söz kesmede konuşulup karara bağlanan başlık, ağırlık bitirmek, bedel ve halat kelimeleriyle de ifade edilmektedir (Eker, 1998: 126-127).

Kalın bir aile malıdır. Evde erkek çocukların kalın üzerinde miras hakkı vardır. Kalın verilen gelin, artık erkek ailesinin bir malı olmuştur. Kalın, babanın oğullara, evlenme

payıdır. Başlıksa, kız ailesine verilen bir armağandır. Baba malından kızlara bir pay düşüyorsa bu da kızın çeyizidir. Kalınsız kız verme geleneğine anıtlarda rastlıyoruz. Genellikle öldürülen bir kişinin ailesine, kalınsız kız bir kız veriliyor ve böylece anlaşma yoluna gidiliyor (Tezcan, 2000: 16).

Türk kültüre ait kaynakların pek çoğunda “kalın” yani başlık, geleneğinden bahsedilmektedir. “Kalın/başlık” kızın ailesine verilen bir hediye malıydı ve Türk aile hukukunun temelini teşkil eder. Türklerde “kalın” yaygın olarak taksitle ödenirdi. Fakat kız kaçırana kalını peşin olarak ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Bu peşin ödeme işi aracılar, tanıklar ve ailelerin bir araya gelmeleriyle gerçekleştirilir ve bunun için yeni bir antlaşma meydana getirilirdi (Ögel, 1988: 256).

Bir başka şekilde konuyu değerlendirdiğimizde, “kalın” başlık demek değildir; bilakis babanın sağ iken oğullarının evlenebilmesi kendi malından onlara verdiği paydır. Orta Asya’da araştırma yapanlara göre, oğlunu evlendirmek babanın vazifesi idi. Baba eğer oğluna evlenebilmesi için gerekli olan kalın hakkını vermezse, oğul babadan bu hakkını zorla alabilirdi. Bu yönüyle kalın sosyal bir olgudur. “Başkık” ise, evlenme sırasında kız ailesine verilen bir hediyedir. Başlık, kalının dejenere edilmiş bir şekli olarak da görülebilir. Baba malından elbette kızlara da bir pay düşmekteydi; bu da kızın çeyizi idi (Ögel, 1988: 258).

Bahattin Ögel’in yukarıda bahsetmiş olduğu konular Türkiye ve Kazakistan’da da görülen bir durumdur. Türkiye’nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde daha sık rastlanan bu durum Orta Asya halklarında da sık karşılaşılan bir durumdur. B. Ögel, kalının taksitle ödenmesi konusuna dair bilgiler verdi, bu bilgiler günümüzde Kazakistan’da halen daha geçerli olan bir durumdur. Fakat kalın vererek kız alma geleneği de eski önemini kaybetmiştir. Çünkü Kazakistan’ın geneline bakıldığında Türkiye’deki gibi bölgesel olarak kalmıştır. Türkiye’de nasıl doğu ve güneydoğu bölgelerinde ağırlıklı olarak rastlansa da ülkenin başka yerlerinde de örneklerine rastlanmıştır. Kazakistan’da da kuzey bölgelerinde Rus kültürünün etkisi ile bu durum biraz azalma göstermiştir. Çünkü Sovyet hükümeti sırasında bu ilkel bir gelenek olarak görülmüştür. Bu sebeple de o dönemde bazı yerlerde başlık parası verme durumu azalmıştır. Bu başlık parasının ortaya çıkardığı bir durumda kız kaçırma olmuştur. Bu konuya kız kaçırma bölümünde

değınmiştık. Başlık parasının verilmesinde ikinci bir durum, onun kaçırılan kızın başlık parasının hemen verilmesidir. B. Ögel’de bu konuya değınmiş ve araçlar vasıtasıyla hemen kızın ailesine verildiğinden bahsetmiştir. Bu Kazakistan’da halen daha görülen bir durumdur.

Çeşitli yörelerde süt hakkı, ağırlık, kalın, ana yolluğu gibi adlarla zikredilen başlık, kendi kültürümüzden kaynaklanan ve yaşam tarzının, üretim biçimlerinin, ekonomik türlerin zorunlu kıldığı bir uygulamadır, bir gelenektir. Çünkü evlilikte kız tarafı bir çalışanını kaybederken, erkek tarafı bir çalışan kazanmış olmaktadır ki, özellikle tarımın insan gücü çok daha önemliydi. İstenilen başlık miktarı ile kızın sahip olduğu çeyiz, güzellik, ailenin zengin olması, soy-sop ve verilmesi düşünölen ziyafetler arasında elbette bir bağlantı söz konusudur. Başlığın yüksek olması aslında zenginlik emsaliydi ve veren aileye de bir şeref ve itibar kazandırmaktaydı. Tarladan alınan ürünün o yıl bol olması da başlığı artırıcı başka bir etkendi (Şişman, 2017: 33).

Türk dünyasında başlık/ kalın farklı özellikler bakımından bazı değışik anlamlar içermektedir. Bu özelliklere bakılacak olursa;

1. Kız ailesi tarafından çeyiz almak veya eksiklerin tamamlanması için kullanılır. Bu parayı kızın babası veya yakınlarının yemesi ayıp karşılanır. Kızın önemli ihtiyaçları, giyim eşyası, ziynet eşyası ve çeyiz (yatak, yorgan, makat, oda takımı, sandık, mutfak eşyası) bu para ile satın alınır.
2. Bu ödeme, köyde yaşayanların bir kısmına göre, evlilik neticesinde kızın kendi ailesinden ayrılacak olması nedeniyle ailedeki ekonomik kaybın karşılığı olarak kızın ailesine yapılan telafi edici bir yardımdır.
3. Başlık ödemesi evliliği garanti edici bir mukavele yerine geçmektedir. Kız tarafının garantörlüğü bu para ile adeta elinden alınmıştır.
4. Başlık çoğu köylerde çeyiz karşılığı olduğu kadar “süt hakkı” olarak, annenin kız çocuğunu büyütürken sarf ettiğı emeğin küçük bir karşılığı olarak görülür. Bazı yörelerde ise başlık baba hakkı olarak da talep edilmektedir.

5. Şehir ve kasabalarda bu gelenek büyük oranda ortadan kalkmış olup bunun yerine erkek tarafının çeyiz yapması, düğün masrafını karşılaması, ev eşyası satın alması beklenmektedir (Erdentuğ, 1977: 127-128).

Dünürlük görüşmeleri bittikten sonra damadın ailesi başlık parasını “kalınmal” ödemeli. Günümüzde de Kazakça Türkçesinde bazen “kelin” (gelin) kelimesi yerine “kalındık” (başlık parasıyla gelen) kullanılır. Başlık parası ile ilgili kurallar ve hesaplamalar evliliğin ayrılmaz bölümüdür.

Genellikle ailelerin maddi durumuna göre büyükbaş ve küçükbaş hayvanları olarak ödenir. Eski Kazak kültürel yaşamına bakıldığında, fakirlerde 5-6 tane hayvan ile sınırlanıyorsa, zenginler arasında 200 bin ata kadar ödenirdi. Kazaklar, 10 tane boynuzlu hayvandan oluşan başlık parasına “döngelek kalın” derler. Eğer küçükbaş hayvanların yerine 1-2 at verilirse ona “balama kalın” derler. Ayrıca düğünde kesilecek hayvan, anne sütü için verilen hediye “süt akı”, ölenler ve diriler için hediye “ölü tiri”, damat tarafından verilen hediye “kade” ve geleneğe göre başka hediyeler dâhil edilir.

Kazak halkının kültürel yaşamına bakıldığında bazı durumlar sonucunda kalın ödenmesi sonucunda birtakım durumlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de gelin düğünden önce vefat ettiyse ama başlık parası ödenmişse, damat ölen gelinin kız kardeşiyle evlenebilir. Eğer damat ölen gelinle gizli görüşmeler “urın kelüv” yapmışsa ve ölen gelinin kız kardeşi yoksa kendisine ödenmiş başlık parasının yarısı iade edilir. Eğer damat gelinle görüşmelere gitmişse ama ölümünden sonra kız kardeşiyle evlenmeye karar aldıysa ek para “baldız kalın” verir. Eğer damat gelinle görüşmelere gitmediyse “baldız kalın” ödenmez. Tabii ki buradaki urın kelüv geleneği artık günümüzde görülmemektedir. Burada bahsedilen gelenek, Kazak halkının eski zamanlardaki geleneklerinin örnekleridir.

Bu eski geleneklerden birisi de “beşik kuda” geleneğidir. Kazak halkı, evlatları çocukken dünürlük yapmak “besik kuda” sembolik anlamda iki ailenin birleşmesi olarak algılansa da aslında bu gelenekte ekonomik çıkar olarak düşünülür. Çocuklar büyüdüğü sırada başlık parası adım adım ödenir ve böylece kolaylık sağlanır. Bu gelenek de başlık parasının ödenmesini kolaylaştırma, zengin ailelerin çocuklarını

zenginler ile evlendirme veya fakir ailelerin zaman kazanarak kalın ödemesini hazırlaması bakımından farklılıklar göstermektedir.

Eski geleneksel toplumda başlık parasının ödenmesi kadının gururuna dokunan bir anlaşma olarak algılanmazdı. Öncelikle “kalınmal” (başlık parası) iki ailenin bağlantısını tasdik eden ekonomik ve sosyal bir kurumdur. Gelinin çeyiz masrafları adına ödenmiş başlık parasının miktarına denk gelirdi, hatta zengin ailenin çeyizlerinde başlık parasından fazlaydı (Suraganova, 2009: 144). Başlık parasının miktarı gelin ailesinin prestiji göstergesiydi. Kız ne kadar edepli, güzelse, o kadar da soyu değerli ve başlık parası yüksektir. Bu kalınmal ücretinin günümüzde belirlenmesinde kızın okumuş olması, çalışmış durumu, okulu bitirme derecesi vb. birçok unsur dikkate alınmaktadır.

Kazak halkında başlık parası gelinin babasının eline geçer. Gelinin ailesi çeyizi eksik hazırladığı durumlarda başlık parası gelinin çeyizine ilave edildiği de görülmüştür. Çeyiz yerine hayvan veya hediyeler vermek (başlık parası olarak) gelin ve ebeveynleri için aşağılayıcı bir durumdu.

Gelinin bakireliğinden başlık parası konusu bağlamında bahsedelim. Geleneksel toplumda evlenecek genç kızın bakireliğine büyük önem verilir. Gerdek gecesinde gelinin bakire olmadığını öğrenen damat, kızın babasından başlık parasının iade edilmesini ve kızın evine geri dönmesini isteyebilir. Bazen başlık parası yerine aynı ailenin evlenmemiş kızı istenilir. Böyle durumda kızın namusu hayatının sonuna kadar lekelenir. Eskiden, Kazak kültürel yaşamında bu durumdan kaçınmak için kızın babası damada 40 kısırak atı ceza “ayıp” olarak ödemeli veya başlık parasının yarısını iade etmeliydi.

Yine Kazak halkının konar-göçer yaşam tarzında en çok korkulan rezalet, kızın nikâh dışı hamile kalması ve babasının evinde çocuk doğmasıdır. Kız sözlüsünden hamile kaldıysa bile bu durumun öğrenilmesinden korkarlardı ve resmi evliliği hızla bir şekilde yapılmaya çalışırlardı. Böylece damat başlık parasının yarısını ödemeyebilirdi. Bunun gibi karışık sorunları Bi’lerin (Kazak Türklerinde çok bilgili büyükler) mahkemesi çözerdi. Ama genel olarak iki aile sorunları ceza ödeme ve karşılıklı anlaşma ile kapatırdı. Sadece bir durumda kız, başlık parası olmadan, çeyiziyle birlikte öldürülen

kişi için fidye olarak verilirdi “kun” geleneği. Daha doğmamış çocuklar (bel kuda) hakkında yapılan anlaşmada da başlık parası ödenmeyecekti (Suraganova, 2009: 150).

Günümüzde ise eğer kız kaçırılırsa, “keşirimşiler” dediğimiz elçiler, kız tarafına gittiğinde yanında kalınmal “başlık parasını” hem de 9 tane togız (dokuz) adlı pahalı kumaş parçalarını, çeşitli tatlılar hem de bir koyun götürürler. Şehirde yaşayanlar o anda koyun bulamazsa karşılık olarak 1 iri koyun ücretini götürürler. Kızın evine bunları alarak gidilir ve önce geldiğinde kızın verdiği mektubu verirler. Başlık parası yörelere göre değişir. Günümüzde bu 1500-2000 dolar (500 000 – 900000 tenge) dir.

Kazak halkında kalınmal söylese de söylemese de ister zengin olsun isterse fakir, kiyit, ilüv ve süt akı bu üç şey her zaman kesintiye uğramamıştır. “Ata küşi, ana sütü” , “Ata gücü, anne sütü” diyerek şart koşulmuş geleneklerdir. Önceleri, ilüv kız veren tarafın kiyitine karşı verilir. Örneğin; kiyite ok-yay verse, erkek tarafı ilüve yine ok-yay verir; kız taraf at, deve verse, erkek taraf da ona uygun olarak bir şeyler verir. Süt akı ilüvden bir derece daha düşüktür. İlüv ok-yay olsa, süt akı, at-deve, ilüv deve olsa, süt akı at olurdu. Öli-tiri adlı bir gelenek vardır. Kızın öli-tirisine bir hayvan (koyun) vermek gerektir (Kerimov, 1992: 40-41).

Kız ile oğlan tarafı başlık parasının yanında kızın annesine süt akı verir. Bu miktar eskiden 2 deveyi geçmezmiş. Ayrıca damadın en pahalı paltosu ile eyeri de buna dâhildir. Genellikle bu gibi ödemeleri genellikle zengin aileler kaldırabilmektedir. Fakir olanlar için ise daha değişik başlık parası şekilleri mevcuttur. Ama çok fakir diye de ödememek gibi bir durum yoktur. Her ne kadar ekonomik durumu olmasa da belli miktarda başlık parasını veya süt akını vermesi gerekmektedir (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 131).

Günümüzde Kazak halkında kalınmal ödemedi kız alına yerlerin yanında kalınmalsız kız verilememektedir. Kalınmalın yanında bazı aileler süt akı olarak bilinen annenin süt hakkını da almaktadır. Bu kalınmal verilirken onun yanında ayrı bir zarfa konarak kızın annesine verilmektedir. Süt akının miktarı kalınmal gibi ailenin ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Ama kalınmal kadar miktarı yüksek değildir. Günümüzde süt akı olarak anneye 100 – 250 bin tenge arasında verilmekte veya para yerine değerli kumaşlar verilmektedir.

Kalınmal, süt akının yanında erkek tarafı kızın evden çıkıp onuru ve namusu ile evlenmesini duyurmak için li-tirisini verir. li-tirisi Kazak halkında erkek tarafından verilen koyunun kesilerek e-dost çağrılarak pilav veya başka yemekler yapılarak yenen bir yemektir. Bu yemekte düğüne yeni dnrler yani erkek tarafı katılmaz. Onun dışında önceki dnrler, akrabalar, komşular hepsine haber verilir. Bunlardan kimler gelirse yemek yer sohbet eder ve en sonda Kuran okunup dua edilerek gelenek gerçekleştirilmiş olur.

Türkiye’de başlık parası / kalınmal ile ilgili örnekleri şunlardır:

Tunceli’de kalın/başlık, geçmişten şimdiye kadar ailesi tarafından erkeğin ailesinden talep edilegelmitir. Balığın niteliğini ve miktarını belirlemek, farkı zamanlarda yapılabilmektedir. Allah’ın emrini indirdikten (kız istendikten) sonra kimi zaman oğlan tarafı, kız ailesine başlık olarak ne istediklerini sorar. Kız verme gerçekleştikten sonra başlık miktar ve niteliği netletirilir. Kimi zaman düğüne takriben bir ay kala erkek tarafının aile büyükleri, aile adına konuşacak ve aileyi temsil edecek “ahit” denilen yakın biriyle birlikte kız evine giderler. Şahit, aynı şekilde kız tarafı için de bulundurulur. Bu ahitler, kız tarafının istediği balığın erkek tarafınca kabulüne tanıklık edecekler ve istenen miktarda, ara yolun bulunmasına yardımcı olacaklardır. Bu görüşme esnasında kalın/kalınd denilen başlık, süt hakkı, kızın erkek ve kız kardeşlerine verilecek hediyeler, helatın miktarı ve niteliği netletirilir. Balık amca, day, erkek kardeş için de alınır. Erkek kardeş için genelde kırma istenir (Ta, 2019: 204).

Mutki yöresinde başlık parasının haram olduğuna inananlar bulunmaktadır. Balık parası yerine süt parası denilmektedir. Süt parası kızını dokuz ay karnında taşıdığı, emzirdiği ve byttğı için annenin hakkı olarak görülür. Yine Mutki yöresinde bazı düğünlerde başlık parası yerine damat evi kendi kızlarını gelin evinin oğluna vermek suretiyle berdel uygulaması da yapılmaktadır. Kız isteme gününde kız evinde ufak bir eğlence tertip edilmektedir. Yörede buna “yarım düğün” denilir (Ergöz, 2019: 164).

Balık parasını ödeyememek durumunda olanlar “berdel yani deniik usul ile evlenirler. Deniik yapabilmek, iki ailenin kız alıp vermesidir. Deniik(berdel) yapmaya evlenme yaşına gelmiş ağabeyler karar verirler. Her aile bir kız alır, bir kız verir. Bu nedenle başlık alıp vermezler. Bu usulü benimseyenler çoktur. Çünkü; masrafsız olarak yapılan

bir evlilik yoludur. Bu usulde gönül işi geçerli olmayıp, ailenin vereceği kararlar önemlidir. Değişik (Berdal) yapan aileler, genellikle fakir ailelerdir. Eğer değişik, aynı köyün gençleri arasında değil de başka bir köyle değişik yapılyorsa, o zaman; değiştirilecek kızlar, at üstüne bindirilerek, diğer köye doğru yola çıkarlar. İki köy arasında kafilé karşılaşıp. Daha sonra; iki tarafta kızları alır, köylerine dönerler. Her köy arasında, ayrıca düğün yapar” (Kutlu, 2011: 56).

Kazakistan’da başlık parası / kalınmal, süt akı, öli-tirisi ile ilgili örnekleri şunlardır:

“Ölütirisi” olarak sadece bir koyunu götürürler. Başlık parası olarak en az 500 000 tenge götürülür. 5 000 000’den başlayarak daha yüksek miktarda da verilir. Aslında aile durumuna göre hareket ederler. Fakir aileler 500 000 götürürler. Orta dereceli aileler 700 000 – 1 000 000 tenge götürürler. Bu paraya kızın ailesi kızın genç ailesi için kıyafet, mobilya eşyaları alır (Tanaşeyeva, 1952).

Geçmişte “toğız” olarak (büyükbaş ve küçükbaş hayvan) verilirdi. Şimdi 500 bin ile 1 milyon tenge civarındadır. Bir toğız ve ölütirisi için bir koyun getirilir. Başlık parasını zarf içine koyarlar ve kızın babasına “Bu babanın kuvveti, annenin süt hakkı” diye verirler. Başlık parası orada sayılmaz ve pazarlığı yapılmaz. Kızın hayır duasını verir, bu paraya razıyım, der. Ölütirisi için bir koyun ve toğız getirirler. Akrabalarına birer altın yüzük takarlar (Düysebekov, 1965).

Kazak halkı kız alırken kızın ailesine onu yetiştirmesine hürmet olarak onlara kalınmalını vererek kızlarını alır. Kalınmalı, Kazak halkı çok önemsemektedir. Herkes kızlarını ailesinden isteyip kalınmalını ödeyip almak ister. Kalınmal her bölgeye göre değişiklik gösterir. Örneğin, Taraz şehrinde 500 bin tenge iken bazı yerlerinde 1 milyondur. Kazak halkının kuzey bölgesinde ise kalınmal hiç yoktur. Kalınmal çoğunlukla güney Kazakistan’da görülmektedir (Mutanova, 1967).

Kazak halkı kalınmala ayrı bir değer ve önem verir. Bu sebeple “Kalınsız kız, kadirsiz kız” diye söyler. O sebeple her kız babası ve annesi kızlarının kalınmal ile evlenmesini ister. Erkek tarafı kalınmal ve süt akını vererek aldığını gururlar söyler. Kızın anne ve babası da kızına kalınmal ve süt akı olarak şu kadar para verdiler diyerek gururlanır. Çünkü kızın çeyizini hazırlamak kolay değildir. Kızın çeyizinin hazırlanmasına bu

alınan kalınmal destek olmaktadır. Bu kalınmal parası ailenin durumuna göre ve iki tarafın anlaşmasına bağlı olarak değişiklik gösterir (Rüstемов, 1964).

Kalınmal geleneği eskiden gelen bir gelenektir. Kız tarafına verilen bir emek ve destek parasıdır. Fakat kalınmal kızın satın alınması için verilen bir para değil, onun ailesine verilen bir paradır. Kızı bugüne kadar bakıp büyüten ailenin hakkıdır diye düşünürüz. Kazak halkının farklı şehirlerinde kalınmal ücreti değişiklik gösterir. Örneğin, Çimkent şehrinde 1 veya 2 milyon arasında, benim yaşadığım Aktöbe şehrinde kalınmal pek yoktur. Anne sütü hakkı verilmektedir. Bunun da miktarı veya verilen kuma türleri değişiklik gösterir (Kadırova, 1984).

Kalınmal için eskiden ata babalarımız koyun, keçi, deve ve at gibi hayvanlar vermiş. Günümüzde bu hayvanlar yerine para verilmektedir. Bazı yerlerde kalınmalın yanında anneye de kızının süt hakkı olarak bazı eşyalar ve para verilir. Bizlerde kalınmal ile birlikte verilir. Kalınmal için erkek tarafı bunu kızın ailesine verirken süt akını ise anneye vermektedir. Kalınmal 250 bin tenge ile 1 milyon tenge arasında değişir. Süt akı ise 100-200 bin arasında değişiklik gösterir ve para yerine değerli kumaşlar da verilir (Mangıtayeva, 1958).

Kazak geleneklerinde kıza kuda tösüp (kız istemek, kıza söz kesmek) ailesi ile dünür olduktan sonra küpe takar, kalınmal, ölü-tirisi ve süt akı verilir. Her iki tarafta daha önce anlaştıkları bu konuda hareket ederler. Kızın kalınmalı onun bazı durumlarına göre değişiklik gösterir. Süt akını da aile kendi durumuna göre ayarlar ve anneye verir. Ölü-tirisi ise koyun olarak verilir (Joldıbayeva, 1959).

Ben kızımı geçen sene uzattım (gelin ettim). Kızımın başlık parasını, süt akını ve öli-tirisini alarak verdim. Dünürlerimiz sırğa saluv (nişanlama) gününde bunları alıp geldiler. Kızımın toyun bitirdikten sonra ertesi gün kızımın öşi-tirisini verdim. Burada komşularımızdan pilav yapan iyi bir usta vardı. Ona koyu verdik o da pilavda bunu kullandı ve kızın öli-tirisi için hazırladı. Kızımın öli-tirisine yeni dünür olduklarımızdan başka akraba, eş-dost ve komşularımızı çağırdım. Çok şükür bize yani Kazak geleneklerine yakışır şekilde kızımı gelin ettim (Jüsipova, 1955).

Türkiye’de günümüzde başlık parası oldukça azalmış veya birçok bölgede kalkmış durumdadır. Bazı belirli bölgeler haricinde Türkiye’de eski durumunu kaybetmiş ve uygulanmaz bir durumdadır diyebiliriz. Başlık parasının kalkmasında ekonomik, eğitim durumlar da etkili olmuştur. Türkiye’de örneklerine çok az rastlayabileceğimiz başlık parası ile evlenme geleneğine Kazakistan’ın belirli bölgelerinde halen daha rastlamak mümkündür. Çünkü kalınmal ile kız evlendirmek de kız almak da Kazak halkı için bir onur ve övünç kaynağıdır. Kazakistan’ın kuzey bölgelerinde bu gelenek Rusların etkisi ile kaybolmuş ve uygulanmamaktadır. Almatı bölgesinde kalınmal verilmeyen yerler süt akı verilmektedir. Yani kalınmal ile kız almak yerine bunun adı süt akı ile kız almaya değişmiştir. Fakat güney ve batı Kazakistan’da kalınmalsız kız almak çok karşılaşılan bir durum değildir. Çünkü yukarıdaki örneklerden ve yapılan görüşmelerden kızın kalınmal ile gelin olması bir övünç kaynağıdır. Türkiye ile Kazakistan arasındaki bir farklılık bu konuda kızın ölü-tirisini vermesi geleneğidir. Bu gelenek için erkek tarafı kalınmal ve süt akını verirken bir koyun getirerek vermektedir. Daha sonra da kız tarafı öli-tirisi geleneğini belirli ritüeller eşliğinde yapar. Öli-tirisine gelenler yanlarında hediye veya benzeri şeyler getirmez. Sadece davete icap eder ve yemeğini yiyerek duasını eder ve kalkar.

4.3. EVLENME SIRASI YAPILAN RİTÜELLER

4.3.1. Çeyiz / Jasav

Türk evlenme geleneğindeki, en önemli unsurlardan biri, Eski Türkçede “sep” (Atalay, 1985: 319), “kalıng” (Atalay, 1985: 371-372) karşılığında kullanılan “çeyiz”dir. Arapça “echize, cihaz” (Develioğlu, 1986: 173) kelimesinden gelen çeyiz, kızın gideceği eve ihtiyacı olan eşyaların bir bölümünü kendi el emeği göz nuru ile işlemesi ve bir bölümünü ise satın alarak yaptığı hazırlıktır.

Türklerde çeyiz de kalın kadar önemli idi. Eski Türklerde çeyiz, “baba malından kıza düşen bir pay” dır. Dede Korkut’ta “Oğlu olan evermiş, kızı olan köçürmüş” denilmesi, aynı zamanda kızın payının oğlan evine göçürülmesini de ifade etmekteydi. Geçen yüzyıl araştırmacılarına göre, örnek olarak Ulu Yüz Türklerinde kız çeyiz payını alıp gittikten sonra, onun artık baba evinde bir miras hakkı bulunmuyordu (Ögel, 1988: 263).

Halk arasında kullanılan “eyiz emen” (eksiksiz, mükemmel çeyiz), “eyiz katırı” (eyizlik eşyaların taşınmasında kullanılan hayvan; mecazi anlamda, kendisine yakışmayacak derecede aşırı süslü kişi), “eyiz alayı” (gelinin çeyizini güvey evine getiren alay), “eyiz halayı” (19. yüzyılda kullanılan, geline ailesi tarafından verilip çeyizden sayılan yardımcı kalın), “eyizlemek” (evlenecek aa gelmiş genç kızın çeyizini hazırlamak, vermek), “eyizli” (eyizi olan), “eyizlik” (eyizde kullanılmak üzere ayrılan eşya) tabirleri, aşıkların çeyiz konusunda yazdıkları destanlar Türk insanının bu kavrama verdiği önemi yansıtmaktadır (Eker, 1998: 147).

Birçok toplumda “sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yönden bir bütün olarak ele alınması gereken çeyiz, bir genç kızın, evlenme çağına gelene kadar toplumda hangi kurallara nasıl uyduğu, ne zaman üretken konuma geçtiğiyle doğrudan ilgilidir. Kız çocuklarının, baba evinden götürdükleri, genellikle kendi el ürünleri olan çeyiz eşyalarının hazırlanması, küçük yaşlardan itibaren aile içinde eğitim almayı gerektirir. Yaşlılarıyla eyiz hazırlama yarışına girme ve toplumun “Bir ayda yatak odası takımı yaptı; ne kadar becerikli kız!” gibi övücü şartlandırmaları, genç kızların el becerilerini geliştirmelerine, eyizlik eşyalarını zevkle hazırlamalarına sebep olmaktadır” (Eker, 1998: 150).

Çeyiz bir kızın hazinesidir. Bu sebeple “Anadolu’nun birçok yerinde çeyiz sergilemesi geleneği vardır. Bu eyizin tören havası içinde sergilenmesinin amacı kızın hazırlıklarının delil tespitini yapmaktır. Herhangi bir sebeple boşanma durumunda anlaşmazlık çıktığı zaman böylece kızın eşyasının ispatı için şahit hazırlanmaktadır. Bu işlem bazı yerlerde yazılı olarak da yapılmaktadır. Bu yazılı işleme “eyiz senedi” denmektedir. Senet niteliğindeki kâğıtta, çeyiz olarak verilen mallar ve bu malların miktarı yazılıdır. İki tarafta kurulan bir heyet önünde bunu imzalar ve anlaşmazlık konusunda resmî bir belge yerine geçer. Bu listelerde miktarlar yüksek tutulur. Örneğin; Sarıkamış Başköy’deki düğünlerde teçhizat varakası düzenlenir. Gelinin ve damadın eşyası ayrı ayrı yazılır, her birine bir değeri verilir. Bu kâğıt iki tarafın vekilleri ve şahit sıfatıyla imam ve muhtar tarafından imzalanmaktadır. Bu şekilde boşanma durumunda gelin eşyasını alıp götürebilme olanağına sahip olacaktır” (Tezcan, 1985: 101-102).

Çeyiz hazırlama ve sergilemenin Türk kültür sisteminde üstlendiği göreve yukarıdaki M. Tezcan'ın ifadesinde de görüldüğü gibi bir nevi kızın gelecekteki garantisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu işlevinin yanında kızın toplumda ve gideceği evde saygı görmesini sağlaması bakımından toplumsal bir statü elde de etmesini sağlar.

Kız küçüklük yaşından itibaren gelin olacağı zamanı hayal eder ve onun için gerekli olan çeyizini hazırlamaya başlar. Belli yaşa gelene kadar ailesindeki, akrabalarındaki veya komşularındaki kişilerden gördüğü işleme, oya gibi el işlemlerini öğrenir. Kimi zaman da küçük halı, mendil veya diğer eşyalara sevdiğinin ismini işler. Bu açıdan sevgiliye duyulan özlem, sevgi, sadakat gibi duyguları kızlar çeyizlerinde işledikleri eşyaların üzerine nakış eder. Çeyiz kültürüne bakıldığında eskiden başlık parası olarak alınan paranın kızın çeyizine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bu başlık parası ile aile kızının çeyizini tamamlar ve el içinde yanı halkın önünde mahcup olmamak için eksiksiz ve en iyi şekilde yapmaya çalışır. Çünkü bu bir nevi kızın topluma kendisini kanıtlama ve kabiliyetini gösterme fırsatıdır. Kızın çeyizinde sadece kızın işledikleri eşyalar değil, damat için de bazı eşyalar bulunmaktadır. Bütün bunlar belirli ritüellerle halkın önüne serilerek gösterilir.

Türkiye'de olduğu gibi Kazak halkında da çeyiz kültürü önemlidir. Kazak halkı kalınmal parasını alıp dünür olup söz kestikten sonra kız tarafı onun için çeyiz (çeyiz) hazırlamaya başlar. Çeyiz, damat tarafından gelen başlık parasına yakın veya eşit miktarda geline verilen mal-mülktür. Çeyiz yeni aile fertleri olan iki gencin günlük yaşamında en lüzumlu olacak eşya takımlarından oluşur. Kız için çeyiz hazırlamak her anne-babanın ilk vazifesidir. Kız çocuk için çeyiz hazırlama 7-8 yaşlarına geldiğinde başlar. Bu hazırlık kız evleninceye kadar devam eder. Kızın çeyizini hazırlamaya ailenin akrabaları ve hatta komşuları da katılmıştır. Kızların çeyizleri için standart mevcut değildir. Çeyiz miktarı kızın ailesinin durumuna bağlı olarak verilir (Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 133).

Kazak halkı “Görsün diye toplanan halk mükemmelliğini, hazırlasın şimdi çeyizi dağ gibi” şeklinde söylenir. Kazak halkında kızın çeyizi erken yaşlarda hazırlanmaya başlanır ve kız ailesi için bu çeyiz çok önemlidir. Bu yüzden Kazak halkında “Jasavdı altı jastan jiynasan asadı, yedi jastan jiynasan jetedi”, “Çeyizi altı yaşından hazırlasan

çok olur, yedi yaşında hazırlasan yeterli olur” şeklinde söz vardır. Çeyizi kızın mirası desen de olur (Tavulı, 2017: 299).

Günümüzde evlenme geleneğine bağlı olarak hazırlıklardan birisi de çeyizdir. Erkenden geleceğin gelini olan kıza hazırlıklar yapılmaya başlanır ve bu hazırlıklardan birisi de çeyizdir. Ailede kız çocuğunu belirli yaştan sonra gelin olup gideceği için onu konak olarak görür. Örneğin “kız kendi evinde konak” şeklinde de ifade edilir. Geçen yüzyılın 50-60’lı yıllarına kadar çeyiz, ağaç döşek, işlemeli kilim; birkaç yastık-yorgan ve mutfak eşyalarından oluşurdu. Fakat şimdi ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak odanın içerisine dönecek mobilyalar, elektronik eşyalar, beyaz eşyalar ve evlilik için gerekli eşyalar alınır (Äjiğali, 2005: 185).

Kazak halkının eskiden çeyiz verme durumunu H. Argınbayev şöyle anlatmaktadır: I. Altınsarin kız çeyizinin herkesin durumundan yola çıkılarak verildiğini söyleyip, kendinin bir tanıdığı kızını evlendirirken çeyiz taşımaya 25 deve, 120 çapan, 50 halı, 25 ışık, kiyiz ev, 5 yılki (ikisi jorga), gümüş semer, döşek, yastık, elbise, kapacak vb. küçük şeyler verdiğini anlattı. Çeyize giren her eşya dokuz adet verilse, bazıları eşyayı on kez dokuz adetten verir. Buna ek olarak tam yola çıkarken kız babası kızına da damada da dört tür hayvanından birini seçmeye izin veriyor. Ama gelin de damat da önceden almayı istediklerinin olmaması durumunda, taleplerinden alçak gönüllülükle vazgeçerler. Bazı durumlarda çeyiz, kalınmaldan iki-üç kat çok oluyor. Hatta kızı çok evler, evlenen kızlarına çeyiz vermekten dolayı, tamamen fakirleşmişlerdir (Argınbayev, 1996: 190).

Türkiye’de çeyiz / jasav ile ilgili örnekler şunlardır:

Mersin’de “asbab alma” ya da “esvab kesme” işi aslında çeyiz hazırlama ve çeyiz götürme işidir. Daha eski dönemlerde kıza çeyiz olarak hazırlanan eşyalar arasında bulunan elbiselik kumaşlar, örtüler, yatak ve yorgan yüzleri, çarşaf, ipekliler vb. bez eşyalar, düğünden birkaç hafta önce kızın evinde toplanan kadınlar tarafından kesilip dikilirdi. Bu geleneğe “esvab kesme” adı verilir. Aldıkları esvapları bohça yaparlar ve üzerine al örterler. Düğünden önce bu bohça gelin evine götürülür. Esvap bohçasını verenlere avayitler adı verilir (Bali, 2015: 256)

Antalya Gazipaşa’da düğünden bir hafta önceki perşembe günü, kız evine gidilir. Bu ziyarette, kıza takılacak olan takılar, elbiseler, düğünde kullanılacak yiyecek malzemeler götürülür. Bu olaya keseneye gitme denir. Keseneye gidildikten sonra dönüşte kızın çeyizi getirilir ve gelin evi serilerek hazırlanır (Uysal, 2009: 215).

Erzurum’da “Ehram çeyizin en önemli malzemesidir. Bir kızın çehezinde olmazsa olmaz. Kız küçükken çeyizi sandıkta denir ya işte sandığın içinde hiçbir şey olmasa da kesinlikle ehramı olur. Çünkü anasına da onun anasından kalmıştır. Ehram eskiden çok değerliydi de şimdilerde pek rağbeti yok. Genelde Erzurum’u ve çeyizini bilenler kızlarının çeyizine ya da sandığına ehramı muhakkak koyar. Erzurum Büyükşehir Belediyesi’nde Ehram ustası olarak görev yapan Sebahattin Kulanşı’nın ehram hakkındaki görüşleri ise şöyledir. “Aslında ehramın kendine has dili vardır. Genç kızlar; düz, desensiz, beyaz, nişanlı kızlar; beyaz, herhangi nakışlı, yeni evli kadınlar; beyaz, özellikle saat kordonu nakışlı, çoluk çocuğa karışan kadınlar; boz ya da şekeri boz renkli, mavi herhangi bir nakış, hacı olanlar; mor veya kahverengi ehram, yeşil nakışlı, yaşlılar ise; siyah, düz veya sade nakışlı ehramları kullanırlar. Hatta eskiden kadınlar öldüğünde ehramını, tabutunun üzerine örtme geleneği de bazı yörelerde hala devam etmektedir. Ehramlarda kullanılan nakışların isimleri ise; reyhan dalı, kişniş çöpü, saat kordonu, pirinç deni, antika, ceviz kanadı, yıldız, elmas küpe, aynalı kutu, paşa merdivenidir” (Karakelle ve Özbağı, 2019: 674).

Günümüzde “Ankara’da nişandan sonra kız ve erkek evi ortak bir düğün tarihi belirleyerek düğün hazırlıklarına başlar. Düğüne kadar bütün çeyiz işlerinin ve varsa eksikliklerin tamamlanması gerekmektedir. Çeyizde mutlaka bir saten yorgan olmalıdır. Gelin yatağı ve doğum sonrası lohusa yatağı özel olmalıdır; bu nedenle saten yorganlar tercih edilir. Erkek tarafı dört veya beş yorgan, yatak, yastık; kız tarafı da dört veya beş yorgan, yatak, yastık yaptırır. Bir gelin yatağı ortalama 25 kilo yünden yapılabilmektedir. Günümüzde kullanım ve temizleme rahatlığı açısından genç kızların fabrikasyon yatak, yorgan, yastık tercih ettikleri belirtilmiştir” (İvgin ve Akpınarlı, 2017: 108).

Denizli Baklan’da, düğünün cumartesi gününe “çeyiz günü” adı verilir. Cumartesi günü öğlen namazından sonra çalığı ekibi kız evine gider. Kızın çeyizleri hep beraber oğlan

evine götürülür. Sandık açılırken kızın arkadaşlarından biri sandığın üzerine oturur ve bahşiş almadan kalmaz. Akhan'da düğün günü oğlan evi kız evine davul zurna ile gelir. Damat eve girmeden önce kapıyı tutanlara harçlık verir ve daha sonra kapı açılır. Damadın annesi elinde kumaşlarla kız evine gelir kumaşı gelinin önüne serer. Gelin kumaşın üstünden yürüyerek damadın annesinin elini öpmeye gider. Daha sonra gelinin tüm çeyizleri toplanır. Damadın evinin önünde oynanır ve gelin tarafından da çeyiz yerleştirmeye gelenler olur. Bunlar çeyizleri yerleştirir. Çeyizdeki üstlükler, el işleri divana serilir ve misafirler çeyiz bakmak için evin içine girerler (Çelepi, 2017: 324).

Çal'da çeyiz sermeye kalabalık bir grup güvey evinden kız evine gider. “Çeyiz asma” ve “çeyiz getirme” adı verilen bu eğlencede gelin evi önünde bir süre eğlenceler düzenlenirdi. Daha sonra gelin evindeki çeyizler toplanıp çiftin yaşayacakları yeni eve getirilirdi (Ekici, 2004: 187).

Kazakistan'da çeyiz / jasav ile ilgili örnekler şunlardır:

Kadın için hazırlanan çeyiz olduğu için erkekler çeyiz gösterimine katılmazlar. Gelinin kayınvalidesi, kayınvalidesinin kızları, diğer kadın akrabaları, aile dostları, gelinin kendi akrabaları katılır. “Jasav” göstermenin amacı, annesinin kızının evliliği için hazırlandığını göstermektir. Çeyiz gösterimine katılanlar da çeyize başka yeni eşyaları katarlar. Kızın çeyizinde eksiklik varsa böylece telafi edilir ve kızın ailesine yardım edilirdi (Emzeyeva, 1953).

Evin ayrı odasında kızın çeyizini girmek için komşular, tanıdıklar, dostlar ve akrabalar gelirler, gördükleri için “körimdik” verirler. Gelenler kızın eşyalarına katmak istedikleri şeyler varsa onları verirler. Nevresim ve yorganlar arasına para veya şeker koyarlar. Bazen çocuk kıyafeti de ilave edilir. Ziyaretten sonra misafirler mutluluklar dileyerek evden giderler (Moldabekova, 1980).

“Keşirim” parası alındıktan sonra kız tarafı bu paraya beyaz eşya, halı, mobilya, televizyon, mutfak eşyaları genç aile için ne gerekirse hepsini alır. Eğer kızın ailesinin ekonomik durumu müsaade etmiyorsa başka eşyalar alınmasa da mutlaka nevresim takımları, döşeme takımını “körpeşe” ve yatak odası mobilyasını hazırlarlar. Eşya türleri genellikle iki ailenin anlaşmasına göre alınır ve hazırlanır. Ayrıca günümüzde iki gence

o parayı verirler ve istediklerini almasını önerirler. Ya da yeni ev için para verirler (Rahimbay, 1967).

Günümüzde mobilya, yatak odası takımı, beyaz eşya, mutfak eşyaları, ev için gereken her şey alınır. Çeyiz, kızın durumuna göre hazırlanır. Kızın nağâşları (anne tarafının akrabaları) çeyize yardım ederler. Aralarında çeyiz için alınacak eşya türlerini paylaşarak onları satın alırlar ve çeyize eklerler. Böylece birbirlerinin evlilik merasimlerine sırayla yardım ederler (Mırzahmetova, 1950).

Kızın çeyizi küçük yaştan itibaren başlar. O çeyize akrabaları da destek olur. Çeyiz hazırlığına kız da katılıp el yatkınlığı sağlanır. Çeyizi götürmeden önce köy halkı toplanıp çeyizin eksiklerini bakarak eksiklikleri gidermek için hazırlık yapar. Kızın çeyizi ailesinin ekonomik durumu ve akrabalarının kendi aralarındaki birliğine göre değişiklik gösterir. Eskiden kiyüz üye (çadır) kadar verildiği olmuştur. Fakat kiyiz üyün (otağ) kara şağınarağını vermez. Çünkü onu erkek tarafının alması gerekir. Kız çeyizinde mal da verildiği olmuştur. Dört tülük (koyun, keçi, deve, yılkı) mal da verilerek hayvanları çoğalsın ve zengin olsun diye verilmiş. Bu gelenek geçmiş yüzyılın 70-80 yıllarına kadar saklanmıştır. Günümüzde dört tülük mal verilmiyor. Kazak halkı çeyiz olarak bıçak ve kara kazan (yemek tenceresi) vermiyor. Bıçak satın alma geleneği var. Erkek tarafı kızın bıçak alması için onun parasını verir. Kara kazana geldiğimizde evinde kullandığı yemek tenceresini kimseye vermez. Çünkü evin bereketi de o kazanla gider inancı vardır. “Kurak körpe (işlemeli minder, döşek) kuraktay bolup kuralıp köbeyinder” (Bu işlemeli minderdeki küçük parçalar gibi birleşip çoğalsın) niyeti ile verilir. Çeyizin miktarı iki tarafın da anlaşması ile farklılık gösterilse de erkek tarafından verilen kalınmal ile eşit olması gerekir. Çeyize giren eşyalar; dokuz körpedir (yorgan). Bunlar 6 körpe, 3 tör körpesidir, bu körpelerin içerisinde bir tanesi evlenen çiftlerin “aşk körpesi”, bir tör körpenin bir tanesi de dünür körpesidir. Çeyizin içinde tösek orın (yastık, yorgan, yatak altına serilen kalın kumaş); körpe tıstarı (yastık, yorgan örtüleri); halı, kilim, havlu, çanak-tabak, perde vardır. Çeyiz açıldıktan sonra yapılan geleneklere bakıldığında gelen çeyiz eşyalarına erkek tarafı değerlendirir. Bu geleneğe çeyiz değerlendirmesi denir. Sonra değer veren kişilere hediyeler verilir. Bu hediyeler, kumaş, tatlı ve küçük ev eşyaları verilir. Bu sergilenen çeyizi erkeğin yengeleri toparlar ve onlara da kumaş ve oramal (eşarp) verilir. Bu gelenek eskiden yapılıyordu.

Günümüzde de yapılmaktadır. Ama bazı değişiklikler vardır. Ben bunları size okuduğum kitaplardan söyledim. Dediğim gibi bu gelenekteki bazı şeyler değişti artık (Abilpiya, 1964).

Eskiden körpe, döşek, kurak ve bazıları da mal verirdi. Günümüzde ise eve gerekli olan hangi eşyalar varsa onlar verilir. Her iki tarafın anlaşması sonrası hazırlıklar yapılır ve kızın çeyizi hazırlanır. Eskiden böyle akrabalar birleşir el emekleri ile kızın çeyizini hazırlardır. Ama günümüzde hepsi pazardan alınmaya başladı. Görüyorsunuz ya artık her şey kolaylaştı ve tabii ki paran varsa. Eskiden kızın sandığını hazırlamak için akrabalar gelir heyecanla ve muhabbetlerle çeyiz hazırlanırdı. O sandığın içine giyim, elbise, yastık, yorgan vb. eşyalar konurdu. Şimdi onlarda kalmadı artık. Kazak halkında kız evlendirmek işte çeyiz hazırlığından yani kızın dünyalığını hazırlamaktan dolayı biraz zor. Onca eşyayı almak için verilen kalınmal da bazen yetmez. Önemli olan onların mutluluğu elbette, eşyalar gelir geçer (Palmahat, 1953).

Türkiye ve Kazakistan'da çeyiz hazırlama geleneğine bakıldığında çeyiz için gerekli eşyaların hazırlanması, çeyizin veriliş süreci, çeyizi gösterme durumu bakımında benzerlik göstermektedir. Her iki halk için de kızın çeyizini hazırlama eş-dost, akraba ve komşuların destekleri olmaktadır. Eskiden hazırlanan çeyiz kültürü ile günümüzde alınan çeyiz eşyaları bakımında da benzerlik her iki ile için söz konusudur.

Kazak halkının başlık parası olarak aldığı kalınmal, kızın çeyizini hazırlamak içindir. Günümüzde kızın çeyizini hazırlamak oldukça pahalı bir hal almıştır. Eskiden de böyle olmasına rağmen günümü ekonomik koşulların ailelere göre değişmesi ve eşyaların değerinin artması kız çeyizinin hazırlanmasını zorlaştırmaktadır. Burada devreye akrabalar girerek aileye destek olması ile biraz olsun kız tarafının yükü azalmaktadır. Bir de yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi verilen kalınmal değeri kadar çeyiz hazırlamak kız tarafı için önemlidir. Yoksa mahcup olma durumu olabilir.

Her iki halkta da günümüz şehirleşme ve alım gücünün artması sonrası genç kızların çeyiz hazırlama kültürü etkisi azalmıştır. Bunun yerine hazır olarak üretilen çeyiz eşyalarını almaktadır. Bu durumda her iki halta yeni iş imkânları ortaya çıkarmıştır. Gelenekleri ve kültürü iyi bilen çeyiz ustaları bunlara günümüz kültüründeki

değişimleri de ekleyerek yeni ürünler yaratmaktadır. Bütün bunlara bakıldığında çeyiz hazırlama kültüründe ortaklıkların çok olduğu görülmektedir.

4.3.2. Düğün / Toy Zamanı, Mekânı ve Süresi

Düğünün ne zaman olacağı iki tarafın ailelerinin anlaşması ile kararlaştırılır. Bu süreç belirli durumlarda değişiklik göstererek uzayabilir veya kısalabilir. Düğün zamanının belirlenmesinde oğlan evinin durumu bazı sebeplerden dolayı belirleyici olabilir. Çünkü oğlan askerlik çağına geldiyse ve askerde gitmişse, gerekli ekonomik şartlar sağlanamamışsa düğün gecikebilir. Anadolu'da düğünler genellikle sonbaharda olur. Kırsal kesimlerde çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanların yaz işlerinin bitmesi ve harmanlarının kaldırılması ile ekonomik olarak rahatlama ile işlerin bitmesi, yaylada olanların dönmesi vb. durumlardan dolayı düğünler sonbaharda yapılır (Boratav, 1984: 176).

Türkiye ve Kazakistan'da kışın soğuk havadan dolayı, kış zamanlarında yapılan düğünler azdır. Düğünler genelde yaz aylarında yapılmaktadır. Sonbaharda hazırlıklarını tamamlayamayanlar ise kışın düğünlerini yapmaktadır.

Bir de her iki halkta uğurlu sayılan günlerde düğünlerin yapılmasına dikkat edilmektedir. Türk kültür inanç sisteminde hem sayıların hem de bazı günlerin uğurlu olarak sayılması düğün zamanını da belirlemede etkili olmuştur ve olmaktadır. Günümüzde düğünlerin tarihini belirlerken bazı özel tarihler denk getirilmeye çalışılmaktadır. Fakat bu durum kırsal kesimlerde çok dikkat edilen bir düğün belirleme durumu değildir. Daha çok şehir düğünlerinde görülen bir durumdur.

Her iki halkta da düğün belirlemede önemli bir konu da ölüm olayının olmasıdır. Ölüm olayından sonra belirli bir zaman dilim geçtikten sonra düğün günü belirlenmeye dikkat edilir. Çünkü Türk kültüründe yas tutma zamanları vardır ki bu süreçte eğlence yapılmaz ve eğlenilmez.

Bir de Türkiye'de iki bayram arasında düğün yapılmamaya dikkat edilirdi. Çünkü iki bayram arası düğün yapılırsa uğursuzluk getireceğine inanılır ve düğün bu aralıkta olmaz diye bir düşünce vardır. Bu durum da günümüzde değişmiş durumdadır. Artık iki bayrama arasında da düğünler yapılmaktadır.

Kazakistan’da iki bayram arasında düğün yapılmaz diye bir düşünce yoktur. Çünkü Kazak halkı “toysuz Kazağın günü geçmez” diye söyler ve genelde de düğünler bu sürece bakılmadan yapılmaktadır.

Türkiye’de düğün zamanı ile ilgili örnekler şunlardır:

Anadolu’da düğün günleri ve süreleri değişiklik gösterebilir. “Tekirdağ’da düğünler bazen salı günü başlayıp pazar günü sona erer. Bu düğünler “perşembe düğünü” ve “pazar düğünü” olarak adlandırılır. Köylerde daha çok “pazar düğünü” yapılmaktadır. Düğüne cuma gecesi kız evinde, cumartesi günü oğlan evinde başlanır” (Artun, 2009: 179).

Halkın çalışma ve tarım işlerine bağlatılı olarak düğün günleri veya mevsimi ayarlanmaktadır. “Tunceli’de 1980’lere kadar düğünler, henüz işin gücün yoğunlaşmaya başlamadığı mayıs ayında ya da kırsal kesimin ekonomik faaliyetlerinin yoğun şekilde sürdüğü yaz aylarının ardından, sonbaharda yapılmıştır. “1980’lere kadar düğünleri gıdık yeme ayında (mayıs ayı) yaparlardı” (Taş, 2019: 215-216).

Düğün aşamaları yörelere göre farklılık göstermektedir. Genellikle üç gün veya bir hafta süren düğünler eskiden salı günü başlayıp perşembe günü bitmekte iken, günümüzde cuma günü başlayıp pazar günü sona ermektedir (Gürbüz, 2015: 45).

Bizim köyde düğün cuma günü öğleden sonra başlar pazar günü öğleden sonra kız çıkıp oğlan evine gidince biter. Üç gün düğün yaparız. Cuma günü eğlence yapar müzik eşliğinde düğün salonunda veya eskiden evlerin önündeki sokaklarda eğlenir oynardık. Cumartesi günü oğlan tarafı kına yakmaya gelir ve akşam da eğlenceler ile düğün devam eder. Son gün ise gelin almaya gidilir ve gelin alındıktan sonra düğün biter. Tabii bunlar genellikle yaz aylarında olan düğünlerdir. Kış zamanı pek düğün bizim köylerde olmaz. Çünkü hava soğuk, gelen misafirleri nerede nasıl ağırlayacaksın, karda kışta düğünün de pek tadı olmadığından genellikle sonbahar ve yaz aylarında düğünler olur (Uysal, 1960).

Kazakistan’da düğün zamanı ile ilgili örnekler şunlardır:

Çarşamba günü başlar. Mevsim olarak ılık mevsimde yapılması tercih edilir. Ramazan ayında düğünler yapılmaz. Çarşamba günü şanslı gün sayılır “Sarsenbi- satti kün” (Bokayeva, 1972).

Şimdi düğünler hep düğün salonunda veya restoranda yapılır ve birkaç saat içinde biter. Eskiden düğün merasimleri 2-3 gün sürerdi (Joldıbayeva, 1987).

Kurban ve Ramazan ayları arasında düğün yapılır. “Sapar ayında” toylar düzenlenir. Mayıs ayında düğünler yapılmaz (Sultanmuratova, 1967).

Eskiden bizde Kurban ve Ramazan Bayramları arası ile Ramazan ayında toy yapmaya ceza kesilirdi. Günümüzde bu gibi ceza yok ve her zaman düğün yapılabiliyor (Kabılbayeva, 1971).

Düğün günleri çoğunlukla yaz aylarında yapılmaktadır. Sebebi, yaz ayında hava ılık olur. Ayrıca yaz aylarında çoğu insan bir aylık tatile çıkar. Bu da işlerin yapılmasını kolaylaştırır hem de insanların düğüne katılmasını sağlar. Düğünler çarşamba ve cuma günleri yapılır. Çünkü çarşamba şanslı ve uğurlu gün iken, cuma günü ise hem mübarek hem de son iş günüdür (Kadırova, 1984).

Her iki halkın düğün zamanlarına ve düğünün yapılmadığı durumlara bakıldığında ortaklıklar görülmektedir. Çünkü kültürel birliktelik ve iklim şartlarına bağlı olarak düğün zamanları benzerlik göstermektedir. Fakat Türkiye’de çoğunlukla iki bayram arasında düğün yapılmazken Kazakistan’da bu durum çok önemli değildir. Bir derleme yapılan kişinin bahsettiği gibi eskiden ceza verilirken günümüzde böyle bir durum söz konusu olmadığından iki bayram arasında da düğün yapılmaktadır. Son dönemlerde Türkiye’de de iki bayram arasında düğünler yapılmaktadır.

4.3.3. Düğün Hazırlıkları

Düğün, mutluluk verici, eğitici, gelenekleri canlandırıcı, eğlendirici fonksiyonlarının yanında insanları bir araya getirme özelliği ile de oldukça meşakkatli bir hazırlıklar bütünüdür. Kişiyi, toplumun bir üyesi olmasının hazzını ve toplumda düzen içine yaşamanın gerekliliğini hissettiren düğün, aynı zamanda insanları bir araya getirerek

bireyler arasındaki toplumsal bağları kuvvetlendirmekte, ortaklığı pekiştirmektedir. Aynı duyguyu, amacı paylaşmak için toplanan kalabalığın, herhangi bir problem çıkmadan ağırlanması, düğün düzenin bozulmaması için yerine getirilmesi gereken sorumluluklar vardır. Sorumluluk gerektiren hazırlıkların başında konukların nasıl ağırlanacağı gelir (Eker, 1998: 156).

Düğün, bir halkın hayat tarzını, bir toplumun hayat görüşünü, aile-nikâh münasebetlerini anlamaya yardım eden en önemli törenlerden biridir. Kökleri insanlık tarihinin başına uzanan düğün gelenekleri, insan hayatında önemli yere sahip olup, insanlık tarihinde olup geçen bütün inançların, dinlerin izini taşımakta ve en eski şekliyle günümüze halk edebiyatı eserleri aracılığı ile ulaşan değeri biçilmez geleneklerden biridir (Çetin, 2005: 94).

Toplumun çekirdeği ailenin kurulduğu düğünler, en önemli sosyal olayların başında gelir. Düğünler, halk kültürünün birçok unsurunun bir araya geldiği bir sanat şölenidir. Geleneklerin yaşatılmasında ve gelenek alışverişinde önemli rolleri bulunmaktadır (Tan, 1995: 212).

Evliliklerin vazgeçilmezi, gelin ve damadın en mutlu anları olan düğün törenlerinde uygulanan düğün adetleri her toplumda farklı özellikler göstermektedir. Türkiye’de her bölgeye hatta her köye göre adetler değişkenlik gösterir. Her yörede o bölgeye özgü gelenek ve görenekler mevcuttur. Dışarıya daha kapalı olan küçük yerleşim birimlerinde, bozulmuş halleriyle de olsa bu adetlerin bir kısmı hâlâ yaşamaktadır (Gülbüz, 2015: 45).

Kültürel değişimler ve ekonomik durumların değişmesi sonrası düğünler üç günden tek bir güne değişmeye başlamıştır. Kırsal yerlerdeki davetli sayıları kenttekilere oranla daha kalabalıktır. Kentlerde akrabalar, tanıdıklar ve konu komşu davet edilir. Bütün bunlar kültürel ortama göre değişiklik göstermektedir.

Kazak halkı kızını nişanladıktan sonra aldığı kalınmal ile kızının dünyasını (çeyizini) hazırlamaya başlar. Bunun yanında kız uzatuv (gelin çıkarma) toyunu yapacağı yeri aramaya başlar. Akraba ve dostlarını çağırarak fikir alışverişinde bulunur. Kim ne

yapacak neler alınacak bunlar konuşulur. Gelin çıkarma toyuna kimler ve kaç kişi çağrılacak onlar konuşulur.

Kazak halkında “Kenes ası” (Fikir alışverişi yemeği) toplanması kızın evinde gerçekleşir. Anne ve baba tarafındaki bütün akrabalar bu toplanmaya katılır ve düğünde kim ne yapacak onun düzenlemesi yapılır. Kız uzatuv toyunda meyve ve sebze, içeceklerin bulunduğu deponun anahtarı kimde olacak, kızın çeyizi için akrabalarından kimler neler verecek veya ne kadar para verecek, dönürleri anne veya baba tarafından kimler misafir olarak ağırlayacak vb. konular konuşulur.

Türkiye’deki düğün hazırlıkları ile ilgili örnekler şunlardır:

Düğünlerde bayrak dikme veya asma geleneği yörelere göre değişiklik göstermektedir. “Bulgar dağındaki Yörüklerde her obanın bir düğün bayrağı olur ve düğün evine davet edilen her oba mutlaka bayrak açarak gelir. Obalardan gelen, “düğün bayrağı” adı verilen bu bayrakların çoğu kırmızı beyaz, kırmızı mavi, beyaz yeşil ve düz kırmızı renktedir. Bugün bu bayrakların en gözdesi üstünde ay ve yıldız bulunanlardır. Önemli düğünlerde obaların birkaç gün önce bayrak diktirdikleri görülür. Güveyin çadırına çok uzun direkler üzerine iki bayrak daha çekilir ki bunlara “gelin bayrağı” denir. Bu bayraklardan biri çadırın sağına, diğeri soluna asılır. Çadırın sağındaki bayrağa “oğlan bayrağı”, solundaki bayrağa ise “gelin bayrağı” adı verilir” (Yalman, 1997, I: 265-266).

Trakya’da düğüne farklı köylerden erkek konaklar, köyün yakınına gelince birkaç el silah atarlar. Silah sesini duyan düğün sahibi, bil çalığı gurubunu yanına alarak konukları karşılamaya gider. Hepsine teker teker “hoş geldiniz” der. Gelen konaklar da “Cemiyetiniz mübarek olsun” diyerek karşılık verirler. Konuklar yanlarında getirdikleri armağanlarla köye yaklaştıklarında onu bir sopanın ucuna asarlar. Eğer armağanlar para cinsinden ise sopanın ortasından yararlanarak paraları bu yarığa kısıtırlar. Bu sopa en önde giden gencin elinde olur. Düğün yerine geldiğinde düğün sahibine verir. Bazen, bir seferde birkaç yüz metre kumaş, birkaç bin lira para armağanı getirildiği olur (Eker, 1998: 157-158).

Düğün hazırlığı esnasında öncelikle sözü geçen aile büyükleri ile düğün tarihi kararlaştırmak için kız evinde bir araya gelinir. Çaylar, kahveler içildikten sonra erkek

tarafının oturmaya gelme niyeti “Biz nasip olursa oğlumuza düğün yapacağız. Siz ne dersiniz?” Şeklinde kız tarafına sorulur. Kız evi için de bu durum hem ekonomik olarak hazır olmasına hem de gelin kızın erkek kardeşinin askerde olup olmamasına bağlı olduğundan biraz düşünülür. Eğer şartlar iki açıdan da uygunsa düğün tarihi için karar verilir. Düğün günü için karar verildikten sonra ilk olarak evlenecek çiftin belediyede resmi nikâhı kıyılır. Tıpkı nişan merasiminde olduğu gibi kız tarafı, düğün alışverişi yapılmak üzere oğlan evi tarafından şehre götürülür. Düğün için gerekli olan mobilya, giyim-kuşam ve ziynet eşyaları kız evinin de görüşü ile seçilir ve alınır (Şahin, 2020: 31-32).

Düğünden bir hafta ya da on gün önce oğlan tarafı ekmek atar. Buna “ekmek atma töreni” denir. Bu törende köyün ne kadar genci varsa bir araya gelir. Köydeki eşek ve atlar toplanır, düğün odununa gidilir. Her eşeğe bayrak dikerler. Bir dalın ucuna bağlanan bayrak, eşeğin semerine takılır. Def denilen delbeği alırlar. Çala çala giderler. Delbeğin sesini duyanlar düğün odununa gidildiğini anlarlar. Oğlan tarafı yemekler hazırlar. Bu yemekler genellikle şunlardır: keşkek, yahni yüzük çorbası, hamur çorbası, topalak, kuru fasulye... Dört gün bu yemekler hazırlanır. Bu yemeklerin hazırlanmasıyla düğün başlar ve düğün bitene kadar da yemekler pişirilir. Yemek için koyun keçi gibi hayvanlar da kesilir, pişirilir. Oğlan tarafı geldiği zaman yemeklerin piştiği kazanların kapağı açılır. Ancak açmak için de para isterler. Ya da hediye verilmesi istenir. Gençler çalar, söyler, eğlenir (Bali, 2015: 258).

Bizim köyde düğün hazırlıkları için önce kızın çeyizi hazırlanır ve düğüne kadar eksiksiz olmaması için çalışılır. Düğünde çalgıcı dediğimiz kişiler ayarlanır ve bunların yanında davul zurnacı da ayarlanır. Daha sonra urba görme dediğimiz kızın ve erkeğin düğünde giyecekleri giysiler, anne-baba, kardeşlerin giyeceği giysiler vb. alınır. Bunlardan başka kız ve oğlan evi düğün yemekleri için neler alacaksa onları alır. Oğlan evi kız evinin düğün yemek masraflarının bazılarını karşılarlar. Düğün yemeğini pişirecek aşçı da önceden ayarlanır. Köy düğünü olacakça düğüne geleceklerin çağrılması için oku dediğimiz düğün davetiyeleri konfeksiyonculardan alınır. Nişanda anlaşılan kıza bilezik takma o zaman ekonomik sebeplerden tamamlanmadıysa düğünden önce o da tamamlanır ve kızın düğün takıları tamamlanır. Bizim köyde donluk dediğimiz fistan kumaşları, havlu, gömlek, seccade, sofrta örtüsü, yastık yüzü vb.

eşyalar oku dağıtımı için yani düğüne çağırmak için alınır. Daha sonra bunların her biri akrabalık derecesine, yakınlarına, eş ve dosta göre ayrılır ve üzerine matbaadan özel yazılarla yazdırılan kâğıt ile ismi yazılarak hazırlanır. Evlenecek kızın arkadaşlarına hepsine aynı kumaştan belirli bir parça (2,5 veya 3,5 metre) kesilerek dağıtılır. Davetiyeler hazırlandıktan sonra çevre köylere düğüne çağırmak üzere düğün sahiplerince dağıtılır. Bunlardan sonra düğün günü yaklaşınca komşular ve akrabalar toplanarak düğün ekmeği hazırlarlar. Burada düğünden önce pişecek yemekler yani düğünden önce yâd-yabandan gelen akraba veya misafirlere yemek hazırlamaktır. Gelen misafirlerin nerede kalacağı ve kimler ağırlayacağı da düğün haftasında belirlenir. Düğünden bir gün önce düğün yemeği için hayvan kesilir. Bu bir düğün âdetidir. Bu hayvan kesimine akraba ve komşular katılır ve kesilen hayvan aşıcının talimatlarıncı gelen kişilerce hazırlanır. Düğün evinin önüne veya mahallenin başına düğün evinin yerini belli etmek için bayrak asılır. Düğün günü sazıcı, davul zurnacı ve aşçı gelir ve düğün başlar (İpek, 1961).

Kazakistan’da düğün hazırlıkları ile ilgili örnekler şunlardır:

Düğün hazırlıkları olarak düğünden önce büyükbaş hayvan (at) kesilir. Yemek olarak beşparmak hazırlanır. Tüm akrabalar ziyafete katılır. Otağ evi hazırlanır. Genç kızlar ve gelinler hazırlanırlar. Kızın evinde “Şımıldık” hazırlanır. Mangistav bölgesinde gelini kırmızı renkli elbiseye giyindirirler, şımıldık perdesi kırmızı renkte olur. Damadın evine geldiğinde gelinin karşılamak için beyaz renkli şımıldık kumaşını çıkarırlar. Gelinin başındaki kırmızı başörtüyü çıkarırlar ve baldızına verirler, geline ise beyaz başörtüyü giydirirler. Bazı bölgelerde gelin için “körimdik” isterler. “Körimdik” verildikten sonra gelini eve sokarlar. Gelin evin eşiğini sağ ayağıyla atlar. Ayrıca ateşe yağ dökülür, kuru üzerlik otu tütülenir (Jarimbetova, 1963).

Kız tarafı erkek tarafı için kiyit hazırlar. Erkek tarafı için de aynı. Düğün masrafını her taraf kendisi karşılar. Aile üyeleri hazırlığa katılırlar. Restorana yiyecek içecekler götürülerek orada düğün saatine kadar denetlenir (Jüsipov, 1963).

Düğün hazırlıklarına bakıldığında her iki halkta da aynı telaş ve koşuşturma vardır. Türkiye ve Kazakistan’da kız tarafı kızın çeyizini hazırlar, ev için gerekli olan bazı eşyaları alırlar. Türkiye’de düğün hazırlıkları bazı bölgelerde her taraf kendisine düşen

belirli çeyiz eşyalarını alırken bazı yerlerde ise her şey ortak olarak alınmaktadır. Bu durum Kazakistan'da başkadır. Çünkü kız ve oğlan tarafı ortak olarak çeyiz hazırlığı yapmaz. Kalınmalı alan kız tarafı bu para ile kızın dünyalığı olarak bilen düğün çeyizinin hepsini alır. Yine Türkiye'de düğün kızın evine düğün öncesi yemek yapımına destek olmak için un, şeker, et vb. malzemeler alınır. Çalgıcı olarak dediğimiz düğün müzisyenlerini de erkek tarafı kız tarafına bazen ayarladığı ve parasını verdiği yerler vardır. Bunların yanında düğün için elbise, gelinlik, kına elbisesi (bindallı) erkek tarafından alınır. Kazakistan'da bu durum da farklılık göstermektedir. Düğün yeri, elbisesi, yemekleri ve davetiye kâğıtlarına kadar her şeyi kız tarafı alır. Daha önce de dediğimiz gibi kız gelin etmenin ekonomik ağırlığı Kazak halkında kız tarafındadır. Bu yüzden oğlan tarafı kalınmalı verir ve bundan başka da pek bir şeye karışmaz.

Düğün hazırlıkları bakımından Kazak halkında kız gelin etme oğlan evermekten daha masraflıdır. Bu durum ise Türkiye'de biraz daha farklıdır. Ağırlık oğlan tarafındadır. Günümüzde bu durumlarda Türkiye için değişiklik göstermektedir. Artık aileler anlaşarak çeyiz eşyalarının ortak alınması yönünde kararlar almaktadır. Tabii ki bu her bölge veya aile için geçerli bir şey olmasa da günümüzde giderek artan bir durumdur.

4.3.4. Düğüne Davet / Okuntu

Eski Türklerde devlet sembolü olarak “ok” kullanılmıştır. Hun, Göktürk ve diğer Türk devletleri hakanları, çeşitli sebeplerle kabilelerini bir yere toplamak istediklerinde davet anlamında ok göndermişlerdir. Bu sebeple her boyun veya devletin kendilerine özgü ok işaretleri vardır ve bu da o boyun izini taşır. Buradan hareketle Eröz, günümüzde davetiye anlamında kullanılan “okuntu” kelimesinin “ok” sözünün aldığı yeni şekli olabileceğini ifade etmiştir (1977: 216).

Düğünün ilk aşaması düğüne davettir. Düğün sahiplerinin çevrelerindeki insanların düğüne çağırılması anlamına gelir. Günümüzde düğüne çağrı daha çok davetiye bastırmak ve dağıtmak suretiyle yapılmaktadır. Düğüne çağrı aşamasında son zamanlarda daha az uygulanan bir gelenek de “okuntu” dağıtmaktır. Okuntu için bir anlamda düğün davetiyesi demek mümkündür. Bunun için uygun bir kişi görevlendirilir ve bu kişi okuntuyu dağıtır. Okuntu, daha önceden hazırlanmış yakınlığa ve protokole göre çeşitlendirilmiş bir parça kumaş, mendil, yazma, gömlek, havlu, bardak gibi

hediyeler olabileceği gibi, şeker, börek, lokum, helva gibi tatlılardan oluşan yiyecek türünden şeyler de olabilir. Bunlar düğün okuntusu olarak dağıtılırken misafirler düğüne davet edilmiş olur (Gürbüz, 2015: 46).

Eskiden eş-dost, akraba ve komşular bugünkü matbu davetiyelerle değil, “okuntu” adı verilen bir usulle düğüne “okunur/davet” edilirdi. Okuntu olarak davet edilen kişilere veya ailelere genellikle şeker, lokum ikram edilir; bazen mendil, yazma hatta canlı tavuk hediye etmek suretiyle düğüne davet somut bir hale dönüştürüldü. Okuntu verilmeyen kişiler düğüne katılmazlardı (şişman, 2017: 45).

Okuntudan sonra ortaya çıkan davetiyeler ise, içlerinde ait oldukları dönem ve insanın çeşitli inançlarını, pratiklerini, dünya görüşlerini ve çeşitli konulardaki değişim ve dönüşüm dinamiklerini barındırmaktadır. Bu bakımdan her biri, basit bir davet aracından ziyade başka anlamlar da ifade etmektedir (Boyr z, 2009: 88).

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan mesajların nitelikleri ve gerçekleştirilme biçimleri, ait olduğu toplumun kültürel özelliklerini yansıtır. Geleneksel kültürde, insanlarla olaylar arasında bağlantı sağlayan haberleşme sistemleri, yaşadıkları grubun sosyal değerlerini sembolize ederler. Bulundukları ortama, kullandıkları amaca göre çeşitlilik arz eden simgeler olan okuntular da çok küçük kalıplarla etkili ve geniş mesajlar verebilen motiflerdir (Eker, 1998: 172).

Evlenen çiftlerin mutluluklarını paylaşmak üzere dağıttıkları bu okuntu/davetiyeler, kültürel bir paylaşımının örneğidir. Burada ortak değerlerin paylaşımı ve bu özel günde eş-dost, akraba ve sevdiklerini yanlarında görmek de davetiye aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Türk kültüründe davet veya bir yere çağrılmak önemli bir durumdur. Bu sebeple toplumsal değerler açısından da bakıldığında davet edilen bir yere gitmemek veya o davete iştirak etmemek bazen hoş karşılanmayabilir. Türk kültüründe ise davet edilen yere gitmek ve o davete katılım göstermek önemli bir yere sahiptir. Bunun aksi yani davet edilmeyen bir yere gitmek veya katılmak da pek uygun görülmeyen bir olaydır. Bu sebeple Türkçede davetsiz misafir kavramı vardır ve bu durumlar için kullanılmaktadır. Bu sebeple davet edilen yere icap edip katılmak gerektiği, davet

edilmeyen yere de icap edilememek gerektiği düşüncesi vardır. Düğün gibi toplumsal değerlerimizden olan bu eğlencelere davet edildiğinde katılmak gereklidir ki bu da Türk halkının misafirperverliğini göstermesi açısından da önem arz eder. Çünkü gelen davetlilerin nerede kalacağı, kimlerin karşılayacağı ve nasıl ağırlanacakları düğün öncesinden planlanmaktadır.

Davet, davetiyeyle, telefonla, e-maile, mektupla, anonsla ya da davulla tellal çıkarmak suretiyle yapılır ya da tüm sosyal medya ortamlarında yapılabilir. Davet edilmemek toplumda dışlanma nedeni olarak bilinir. Bir düğüne çağrılmayan kişi düğün sahiplerine “kız everdin veya oğlan everdin ama bizi de davet etmedin” gibi sitemkâr ifadeleri kullanmaktadır. Davet toplumsal yapıda gruba aitlik ve dışlanma sınırında duran bir eylemdir. Düzenlenen etkinliğe davet edilmeyen kişinin statüsü sarsılır ve kendisini dışlanmış hisseder. Dolayısıyla gerek kişisel gerek toplumsal açıdan ve gelenek-göreneklerin yaşatılmasında davet önemli görevler üstlenmektedir (Özdemir, 2018: 242).

Eskiden düğün davetiyelerinin nasıl olacağına aileler birlikte karar verirken günümüzdeki düğün davetiyeleri daha çok gelin ve damat adayının tercihinine bırakılmıştır. Davetiyelerde daha çok evlenecek gençlerin ailelerinin soyadları en üstte olacak biçimde, daha sonra kendi adları, davetiye metni ve anne-baba adları soyadlarıyla birlikte yazılır. Buradaki sıralamada öncelik, kızın ailesine aittir. Daha sonra düğünün tarihi, yeri (adresi), saati davetiyenin altına gelecek biçimde yazılır. Ayrıca kına gecesinin nerede ve ne şekilde yapılacağına dair de not düşülür. Çünkü bazı davetiyelerde kına gecesinin kadınlar arasında olacağı belirtilmektedir. Yine gelin almak için düzenlenen konvoyun (gelin alayının) nereden ve saat kaçta hareket edeceği, yol güzergâhı gibi bilgiler de davetiyelerde yer alabilir (Şişman, 2017: 45).

Türkiye’de okuntu/davetiye ile ilgili örnekler şunlardır:

Taşeli yöresinde de evlilik törenine davetle ilgili olarak birtakım uygulamalar yapılmaktadır. Oğlan tarafı düğünün eşe dosta haber verilmesi için bardak, kibrit, basma (kumaş) alır, basma küçük küçük parçalara ayrılır. Yakın akrabalara gönderilmek üzere de özellikle dayıya, amcaya, verilmek üzere şapka; halaya, teyzeye verilmek üzere de “çeki” adı verilen işlemeli bez alır. “Söyleyici, çağrıcı” adı verilen bir kişi olur alınan bu

eşyaları ahaliye dağıtır, “Falan zamanda düğünümüz var.” der. Durumu iyi olan aileler uzak köylere davulcu gönderir, düğün zamanını ilan ettirirler. Kız tarafı oğlan tarafına ‘partıl’ (tespih, çorap, mendil vb.) verir. Bu okuntu yerine geçer. Diğer tanıdıklara da davetiye olarak şeker, kahve, çay, kına vb. şeyler küçük bir bohça içinde gönderilir (Kayabaşı, 2013: 145).

Okuyucuya Sivas’ın bazı ilçelerinde mumcu denilmektedir. Her şeyden önce erkekleri erkek davetçiler, kadınları ise okuyucu denilen kadınlar davet etmektedir. Cinslere göre farklı davetçi çıkarılması hem kaç-göç uygulamasının bir neticesidir hem de düğünün farklı aşamalarına iştirak eden cinslerin, kendi üzerlerine düşeni bizzat kendilerine tevdi ederek unutulmasını engellemeye yöneliktir. Ayrıca bu durum o dönemdeki kadın erkek ilişkilerinin boyutunu göstermesi bakımından da kayda değer bir husustur. Düğünden bir hafta önce ayağına çabuk, ağzı iyi laf yapan, orta yaşlı bir erkek -ki bu genellikle düğün sahibinin, ekonomik durumu pek iyi olmayan bir akrabası veya komşusu olurdu düğün sahibinin kendisine bildirdiği kişileri dolaşarak düğüne davet ederdi. Yalnız bu davet etme işi herkese aynı şekilde yapılmazdı. Zira davetlilerin yakınlık durumu onların, düğünün bazı aşamalarına katılmalarını bazılarının ise katılmamalarını gerektirirdi. O bakımdan davetçinin selam kelimadan sonra ilettiği mesajlar farklılık arz ederdi. Davetçiye herkes kendi gücü nispetinde bahşiş verirdi (Boyraz, 2009: 88).

Sivas’ta kadın okuyucuya bir de çocuk katılır. Eskişehir’de, okuyucuların, düğün sahibinin evinden ayrılması sırasında defçilerle uğurlanması, olaya düğünün başlangıcı anlamında önem verildiğini göstermektedir. Okuyucular ya sabun, şeker, mum gibi şeyler ya da kumaş gibi hediyeler götürürler ve düğüne çağrılacak olan kişilere düğün kesimlerinin (gelin hamamı, kına, duvak...) günlerini, yerlerini haber verirler. Mudurnu köylerinde, çağrılanlara ayrı ayrı mum gönderildiği gibi, sadece muhtara bir tek mum gönderildiği de olur. Muhtar bu mumu köyün camisine diker ve bütün köyün davetli olduğunu bildirir (Boratav, 1984: 216).

Bizim köyde günlerce akrabalarla, komşularla birlikte düğüne davet için oku hazırlanır. Bu çok yorucu ve bir o kadar da kafanın karıştığı zamandır. Bu sebeplerden dolayı bazen en yakın akrabalarını, dostlarını veya tanıdıklarını oku yazmayı unutursun. Sonra onlarda oku olmadan gelir ama gelince de “sen oku göndermesen de biz akraba

olduğumuzdan veya dostluğumuzdan geldik” diye şaka yolu ile bize sitem ederler. Biz de onlara evlenecek oğlu veya kızı varsa, “dur bakalım senin de başına gelecek. Ben o zaman seni görürüm” diyerek şakalaşırız. Oku dağıtma olayına gelince biz akrabalık, yakın arkadaş veya dostluk, iş arkadaşlığı vb. durumlardaki derecelere göre oku yazar hazırlarız. Oku yazma işi bittikten sonra uzak yerlere kendimiz veya tanıdıklar aracılığıyla düğün yaklaşmaya 10-15 gün kala başlarız. Yakın yer veya köyümüze düğünden önceki pazar günü dağıtırız. Oku dağıtılacağı gün okuyu dağıtmak üzere görevli kişiler gelir ve onlara okular verilir. Eskiden eşek arabası ile dağıtılırdı ama günümüzde araba veya traktör ile dağıtılıyor. Oku dağıtma işini bazen genç erkek veya kızlar bazen de kadınlar gerçekleştirir. Bu oku dağıtma işlemi gerçekleşirken evde de onlar için yemekler hazırlanır. Okuyu dağıtanlar eve geldiklerinde oku dağıtma işlemi hakkında bilgi verir. Neden dersiniz bazen köy halkı içinde düğün ailesi ile dargın/küskün olanlar vardır. Onlar okuyu kabul etmeyebilir. Bu gibi durumları veya okuyu ulaştıramadıkları kişileri düğün sahibine iletirler. Daha sonra yemekler yenir ve sohbet edilerek davetiye işi de bitmiş olur (Bilgin, 1960).

Kazakistan’da okuntu/davetiye ile ilgili örnekler şunlardır:

Davetiye dağıtılır. Uzaktaki akrabalara davetiyenin fotosu çekilir ve whatsapp’tan gönderilir (Kubeyev, 2002).

Davetiye dağıtılır. Akraba uzakta ise davetiyenin fotosu whatsapp’tan ile gönderilir. Geçmişte müsait olan bir akraba erkek davetlilerin evine giderek düğüne davet ederdi (Musabekov, 1970).

Biz davetiye dağıtırken yakınlık derecesine göre de bazen belirleriz. Çünkü o uzakta olanlara ayrı yakında olanlara ayrı şekilde bazı aileler iki türlü davetiye seçer. Davetiyeye aile bilgileri, yer, saat gibi bilgilerin yanında güzel sözler de yazılır (Mominkulova, 1974).

Türkiye ve Kazakistan’daki okuntu/davetiye dağıtma geleneğinde benzerlik göstermektedir. Her iki halkta sevinçli günlerinde değer verdikleri kişileri yanlarında görmek arzusu ile bu geleneğe önem vererek gerçekleştirmektedir. Türkiye’nin bazı bölgelerinde okuntu olarak bazı kumaş, havlu, yastı yüzü, seccade vb. eşyalar

dağıtılırken bu durum Kazakistan'da görülmemektedir. Her iki hakta da kâğıt davetiye geleneği yaygın ve benzerdir.

Yine Türkiye'de ailenin akrabalık derecesine göre verilen okuntular değişiklik gösterirken Kazakistan'da bu gibi akrabalık derecesine göre davetiye verme yoktur. Fakat bazı bölgelerde davetiyeler seçilirken iki farklı davetiye seçildikleri de olur. Bunun sebebi uzakta olan veya uzak akraba için normal bir düğün davetiyesi seçilirken, yakın akraba veya eğ-dost için daha gösterişli davetiyelerin seçildiği de olur.

Kazakistan'da düğün davetiyeleri iki türdür. Oğlan evinin davetiyesi ve kız evinin davetiyesi. Bu davetiyeler üzerinde eğer ki kız evinin düğünü (kız uzatuv) ise kâğıdın üzerinde kız uzatu toyu şeklinde yazar ve sadece kız tarafının aile bilgisi olur. Erkek tarafının düğünün kâğıdı ise “üyenü toyu” yazar. Burada da sadece erkek tarafının aile bilgileri yer alır. Türkiye'de ise kız evi ve oğlan evi şeklindedir. Türkiye'nin bazı yerlerinde davetiyelerde hem oğlan hem de kız evinin aile bilgileri yer alabilir.

4.3.5. Gelin Alma / Kız Uğurlama Toyu (Kız uzatuv)

Türk kültür coğrafyasında düğün toylarının en önemli aşamalarından biri “gelin alma” törenleridir. Gelinin ailesinin evinden ayrılıp yeni evine geçmesi özenle düzenlenen törenlere sahne olmuştur. Kızın en büyük yolculuğu sayılan bu aşamada, kızın hem ayrıldığı eve hem de yeni evine bereket getirmesi umulur (Çelepi, 2017: 325).

Eski Türk geleneklerine göre gelin, baba ocağından ayrılırken baba ocağına ve ateşine saygı gösterir; yedi atadan, Müslüman Türklerde ise yedi evliyadan izin ister ve dua ederdi. Gelin almaya Kazak Türklerinde “kız alma toyu”, “gelin düşürme/indirme toyu” (Eröz, 1977: 267) denilirken Anadolu'da gelin almaya: “kız alma, gelin çıkarma, gelin alma, gelin götürme, gelin getirme, gelin indirme, hak alma, kız çıkarma, gelin savması, gelin göçürme ve gelin göçü” (Kayabaşı, 2013: 154) denir.

Türk kültüründe kız, ailenin evinden ayrılmadan önce, akrabaları tarafından süslenirdi. En önemli ayrıntı saçlarının taranmasıydı. Örneğin Altay Türklerinde gelinin saçları taranıp örüldükten sonra gelinin başına kemik sürülürdü. Geleneksel dünya görüşünde yaşamsal öz olmanın yanı sıra hayat gelişiminin çıkış noktasıdır. Hakaslarda bu amaçla düğün için kesilmiş hayvanların kaynatılmış ön bacakları kullanılırdı. Kızın karşısına

oturan anne, kemiğin beyaz mendille sarılmış kısmından tutarak üç kez kızın saçlarına sürer ve saçların dizlerinden uzun olsun, örgülerin bu bacak kemiğinden kalın olsun alkışında bulunurlardı (Lvova, vd., 2013b: 74).

Türk destanlarında da örneklerine rastladığımız gelin alma toyu Dede Korkut'ta “oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş” denilmek suretiyle, gelin alma eylemine kızın bir nevi göçü anlamı yüklenmiştir. Anadolu'da kız, evden çıkmadan önce anasının diktiği analık giysisini giyer; bundan sonra gelin başı yapılır ve gelin elbisesi giydirilirdi. “Gelin başlığı” Anadolu'da ve Orta Asya'da kızlığın sona erip kadınlığın başladığını gösteren bir semboldür (Şişman, 2017: 53).

Kazak halkında kız uzatuv toyunda kızın annesi veya yakını tarafından savkele giydirilir. Bu da artık kızın gelin olduğunun bir belgesidir. Kazak halkında savkele çok önemli bir yere sahiptir. Savkele, anneden kızına kalan bir değerli mirastır. Anne kızına sevkelesini verir. Fakat savkele başka kimseye verilmez. Çünkü o evlenen kızın kutsalıdır.

Kazak halkında ilk ziyaretten belli bir süre geçip kız çeyizi hazır olduktan sonra kızın anne-babaları dünürlerine kızı götürmeleri için haber gönderirler. Gelenek boyunca damat süt parası, ölü-tirisi vs. alarak birkaç yakın arkadaşıyla birlikte kızı götürmek için kız evine gelir. Köyün genç kızları, damadın önüne çıkarak karşılar. Eniştesinin atını yedekleyerek eve kadar getirip direğe bağlayan gelinin kardeşine damat tarafından at bağlar (at baylar) hediyesi, giysiler verilir, parmağına yüzük takılır (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 132).

Kız uzatuv toyunda eskiden damat için özel olarak yemek yapılır ve yeni kesilmiş koyunun diş değmeden sıyırılmış omurga kemiği, beyaz beze sarılarak damada verilir. Damat omurgayı alıp beyaz çadırın içinden onu dışarıya fırlatır. Bu “beyaz çadır yeni aileye bereket getirin, ocak dumanı dik olsun, yiyecek ve içecek bol olsun” anlamına gelir. Kız verme düğünü üç-dört gün uzayıp at yarışı, güreş, kız kovalamaca, kız ve yiğit atışması (Kaz., “aytış”) gibi milli oyun ve eğlencelerde devam eder (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 132).

Kazak halkında “Ulin uyağa, kızın kıyağa kondıruvı”, “Oğlunu evlendirme, kızını gelin etme” düşüncesi vardır. Bun içinde kız uzatuv toyu (gelin etme) oldukça ilgi çekicidir. Bugün anne-baba sevinir, kızını uğurladığı için de ağlarlar. Burada sevinmek, kızını büyütüp onu sevdiği ile evlendirmesinden kaynaklanırken ağlaması ise ondan ayrılmasıdır. Eskiden kız uzatuv toyuna yani gelini almaya beş veya yedi adam gelirdi. Bazen de ondan da çok insan gelirdi. Bu gelenlerin içinde dünür, dünür akrabalarından bazıları ve sağdıç gelirdi. Bu toya geleneğe göre dünürler biraz geç gelirdi. Bu toyda oyunlar oynanır, kudalık (dünürlük) gerçekleştirilirdi. Dünürler kız evinin yakınları tarafından ağırlanırdı. Geleneğe göre eskiden kızı sabah erkenden veya gün çıktığında uğurlardı. Ondan önce kızla vedalaşmak için gençler “jar-jar, av-jar, avşadiyar” söylerler (Tavulı, 2017: 293).

Kazak kızının gelin olduğunu bildiren en önemli simgelerden birisi savkeledir. Gelin, düğün kıyafetini babasının evinde giyer. “Savkele kigizuv” geleneğinin yeri ayrıca. Gelin başına düğün için özel örtüsü “jelek” olan baş giysisi “savkele” giyer ve damadın köyüne gider. Diğer folklor araştırmacıların bilgilerine göre eskiden gelinin düğün takımında eldivenler de vardı.

“Savkele” sadece düğün kıyafetinin en pahalı parçası değil yeni hayatın sembolü ve gelinin evlilik öncesi kaygısız hayatının hatırasıdır. Konik şekilde, uzunluğu 70 cm, pahalı beyaz kumaştan dikilen ve üzeri kıymetli taşlar ve incilerle süslü bu baş giysisi Kazak Türklerinin çok eski ve ilahi güçlere bağışlanan kadınların kıyafet parçasıdır. Her savkele özeldi ve birbirine benzemezdi. Yabancı bir kadına verilmezdi (bazı kaynaklara göre anne kızına verebilirdi), kadın öldüğü zaman savkelesi kendi akrabalarına iade edilirdi. (Şaygozova, vd., 2019:145). Savkelenin tarihi eski Saka Türkleri dönemine dayanır. Savkeleyi geline giydiren yaşı büyük ve saygı gören bir kadın damattan pahalı bir hediye alır.

“Savkele kigizuv” törenine dünürleri davet ederler ve onları “şaşu” ile selamlarlar. Bir hayır duası okunur. Savkele için sembolik olarak ödenen para “baygazı” etkileyici miktardadır, çünkü gelin oldukça güzel ve çekici görünür. Geline bakmak için de hediye parası “körimdik” verilir.

Kazak halkında savkele, kızın toyda taktığı bir başlıktan ötesidir. Onu takan kız artık gelin olmuş ve yeni hayata geçiş yapmıştır. Bu sebeple savkele Kazak halkı arasında kızın yeni yaşamasının ilk adımlarından birisi olarak görülür. Değerli ve halk arasında kötülüklerden korunduğuna inanılan taşlar veya üki, savkele takılır. Böylece savkelenin yeni gelini nazardan ve kötü ruhlardan koruyacağı inancı vardır.

Türkiye’de gelin alma ile ilgili örnekler şunlardır:

Samsun yöresinde gelin, baba evinden koca evine götürülürken, geride kalanların birisi kız evinden kül, kaşık, tuz, hamur mayası, süpürge teli, bir tabak pilav veya bir miktar toprak alarak güveyin evine götürür. Bu şekilde kız, baba evinden tamamen koparılmış, koca evine bağlanmış olur. Gelin almaya gidilirken erkek tarafından biri gizlice kızın evinden o köyden kendi köylerine başka bir kızın daha gelin gelmesi için kaşık çalar. Gelin güvey evine getirilirken bir dereden geçmek icap ederse, gelebilecek uğursuzluğu önlemek için suya bozuk para atılır (Şişman, 2001: 456-457).

Pazar günü erken saatlerde kız evinden içerisinde çorap, kravat, gömlek, mendil vb. hediyelerin olduğu bir sini oğlan evine gönderilir. Pazar günü öğlene doğru erkek evinden araçlarla konvoy halinde kız evine gidilir. Bu sırada damat, sağdıçlarıyla birlikte gelini bekler. Gelin arabası sağdıçlar tarafından hazır hale getirilir. Salavatlar eşliğinde kız 183 evine gidilir. Kız evinde hüznü bir hava vardır. Kız, baba ocağından ayrılacak olmanın hüznünü yaşarken bir yandan da kendi yuvasını kuracak olmanın heyecanı içerisinde (Ergöz, 2019: 182-183).

Denizli’de gelin alma toylarına çok önem verilir. Gelin evden çıkarken tüm aile hazır olur. Hem sevincin hem de matem bir arada yaşandığı törenlerdir. Bu tören öncesinde gelin ailesi, yakın arkadaşları, akrabaları tarafından hazırlanır. Beyağaç’ta gelin alma günü gelin hazırlanırken kız evinde çalgı çalınır oyunlar oynanır. Gelin hazırlandıktan sonra gelini ağlatmak amacıyla hüznü türküler çalınır söylenir. Bu sesi duyan gelin adayı ve yakınları ağlamaya başlar (Verim, 2001: 54).

Önceleri gelin almaya katırlarla gidilir, katırların semerlerine kırmızı kilimler serilir, katırlar beyaz örtülerle yahut mendillerle süslenirdi. Katırların boynuna düğün alayı olduğu anlaşılsın diye beyaz örtü bağlanır, katır sayısının çokluğuyla övünülürdü.

“Falancının düğününde şu kadar katır olmuş” diye anlatılırdı. Önceleri gelin almaya damat götürülmezken günümüzde damat da iştirak etmektedir. Gelin almaya gidecek kadınlar katırlara bindirilirdi. Gelin almaya giden kadınlar boyunlarına oyalı şemi (kadınların başına taktığı beyaz başörtüsü) sererlerdi. Gelin almaya giderken gelinin bineceği katırın beyaz olmasına dikkat edilir, süslenen bu katır dünürücü tarafından çekilir halde önde, diğer katırlar arkada gelin evine yola çıkılırdı. Bu yolculukta bir köyden diğer köye gidilecek olsa da davul zurna hiç susmaz. Davul zurnaya silah sesleri eşlik eder, bol bol silah atılırdı. Bu çalgı gelin alıcının yola çıktığının, yaklaştığının habercisi olurdu (Can, 2017: 99).

Oğlan evinden kız evine “elin alamaya gidenlere, “gelinci”, “gelin alıcı”, “gelin götürücü” adları verilir. Gelin alıcılar pazar günü öğleden sonra, aynı köy içindeyse ve yol yakınsa yürüyerek, aksi takdirde arabalarla giderler. Yürüyerek gidildiği zamanlarda, düğün bayrağı kafilenin en önünde yer alır. Davullar, zurnalar eşliğinde kız evine doğru yola çıkılır. Eskiden, damadın gelin almaya gitmediği, gelinin getirilmekte olduğu haberini kendisine ilk duyuran “müjdecî”ye, “müjdelik” verdiği belirtilmektedir. Kız tarafının delikanlıları, erkek tarafını köyün girişinde bekler. Alay köye yaklaşınca, delikanlılar yolu kesip “toprak bastı”, “ayak bastı” parası isterler, parayı almadan yol vermezler” (Töret, 2013: 39).

Kızın baba evinden uğurlanması geleneğinde kızın hazırlıkları, pazar günü evden çıkarken yapılanlar, vedalaşma, beline kırmızı kuşak bağlama vb. birçok adet vardır. Bizim köyümüzde ve yöremizde kız babasından istenip düğün hazırlıkları yapıp bittikten sonra her iki ailede de cuma günü öğleden sonra düğün başlar. Misafirler ağırlanır, yemekler yenir, eğlenilir, oyunlar sergilenir ve kızın yıkanası yakılır. Kızın kına gecesinde de kendi içerisinde birçok adet vardır. Düğünün son günü olan pazar günü kız sabah erkenden kuaföre hazırlanmaya damat ve yakın arkadaşları veya ailesinden yakınları ile birlikte giderler. Gelin kuaförde süslenir hazırlanırken oğlan da berberde hazırlanır. Bir de bunları taşıyacak araba bir arkadaşı tarafından hazırlanıp süslenir. Bu sırada da kız evinde kızı uğurlamak için ve oğlan evinde de gelin almaya gitmek için hazırlıklar devam eder. Kuaförden sonra kız gelinliğini giymiş halde anne-babasının evine gelir. Burada yemeğini yer ve oğlan tarafının gelin almaya gelmesini düğündekilerle birlikte bekler. Kız evinde o iki gün boyunca çalınan eğlenceli

müziklerin yerini daha duygusal ve vedalaşma müzikleri çalınır. Oğlan evi kız evine gitmek üzere önceden köyün camisinin hoparlöründen anons yaptırır ve herkese duyurur. Akraba ve dostları da bu saatte arabaları ile hazır olur ve konvoy oluşturularak kız evine gelin almaya gidilir. Kornalar, davul ve zurna eşliğinde kızın evine doğru yolculuk başlar. Bu esnada da önde bir araç giderek kameraya düğün konvoyunu çeker. Arabasının kornasının sesi kız evinden duyulmaya başladığında kız evi oğlan evinin geldiğini bilir ve yavaştan hazırlanır. Düğün konvoyu köye girdiğinde kornaların sesi artar ve davulcular tokmaklarını daha hızlı vurmaya başlar. Gelin arabası kız evinin önüne gelir ve oğlan tarafı kız evi ile sohbet eder ve kızın ailesi ile vedalaşmasını bekler. Gelin kız da evin içindeki ailesi, akraba ve yakınları ile ağlayarak vedalaşır. Burada evde erkek kardeş varsa o ablasının beline kırmızı kuşağı bağlamak üzere gelir. Kız kardeşi ile vedalaşıp sarıldıktan sonra kız kardeşinin beline kuşağı iki defa bağlar ve çözer. Üçüncüsünde kırmızı kuşağı beline bağlar ve sarılarak vedalaşır. Eğer ki kızın erkek kardeşi yoksa akrabalarından, aile dostlarından birisi bağlar. Kızın koluna babası veya erkek kardeşi girerek onu damada emanet etmek üzere evin kapısının önüne kadar getirir. Burada kızlarını damada emanet eder ve vedalaşır. Kapıdan damat ve gelin çıktıktan sonra köyün imamı iki çift için dua eder. Bu arada kız evine gelen arabaların aynalarına havlu, eşarp bağlanır. Bu kız evde ailesi ile vedalaşırken kız evinden bir kişi tarafından oğlan evinden gelen düğün arabalarının aynalarına bağlanır. Daha sonra kız arabaya yanında eşlik edecek yenge veya akrabalarından bir iki kişi ile arabaya biner. Kızın arkadaşları düğün arabanının önüne kol kola girerek mahallenin başına kadar şarkılar eşliğinde eşlik eder. Daha sonra damattan yolu açmak için para alırlar ve yolu açarak kıza ve damada mutluluk dilerler. Bundan sonra kız evi kızlarının üzüntüsünü yaşarken oğlan evi ise gelin almanın mutluluğunu yaşar (Gülay, 1951).

Bizim yöremizde düğünler üç gün olurdu. Günümüzde artık bir veya iki gün oluyor. Bazen de sadece yarım gün diyebileceğimiz düğün salonlarında yapılan balolar şeklinde olmaya başladı. Eskiden üç gün olduğunda düğünün ilk gününden son gününe kadar eğlenceler, yemekler vb. şeylerle düğünler yapılırdı. Gelin almaya oğlan evinden arabalarla konvoy yaparak gelirler. Kız evine gelir ailesi vedalaşır ve damat tarafının gelmesini bekler. Bizim burada kızın evden çıkmasının genelde belli saatleri vardır. Bu saatler 15.00 ile 16.00 gibidir. Çünkü bizim buralarda hayvancılık ile geçim sağlanır. O

sebeple kız alma çok geçe kalmadan yapılır. Kız evde gelinliğini giymiş, beline kırmızı kuşağı bağlanmış halde beklerken damat ve yakınları eve gelir. Damattan eve girmeden önce kapıda bekleyen bir iki kişi kapıyı kapalı tutar ve damattan para isterler. Bu para alındıktan sonra evin kapısı açılır. Kızın arkadaşları da kızın çeyiz sandığının üstüne oturur ve para isterler. Bütün bunlar düğünlerin eğlenceli halidir. Gelin ve damat evden çıkınca dualar okunur ve kız arabaya biner (Beken, 1961).

Kazakistan'da gelin alma / Kız verme düğünü (kız uzatuv toyu) ile ilgili örnekler şunlardır:

Eğlenceler bitince gelinin babası ve dünürler kızı evden çıkarma tarihi üzerinde anlaşılır. Düğünden sonra gelinin babası dünürlerin her birine hediyeler “kiyit” verir. Damada da hediye olarak yeni kıyafet verilir. Bu geleneğin adı “kapka salar”dır. Düğün merasimleri içinde damadın, gelinin annesi ve babasına hediye verme geleneği vardır. Kızı büyüterek ona iyi terbiye verdiği için anneye “ana sütü” (annenin sütü) minnettarlık hediyesi para olarak verilir. Babaya pahalı kıyafet, deve, at, koşum takımı verildikten sonra gelinin babası damat için hayır duası okur.

Eskiden Kazak halkının kız uzatuv toyuna gelecek olan misafirlerin durumu, yakınlığı, yaşı ve işine göre keçe otağlar kurulur. Yemek pişirilecek mutfak ev yapılır, yemek malzemeleri konulacak depo çadır kurulur. On parmağında on marifet olan aşçılar tayin edilir. Kimin hangi evde nasıl ağırlanacaklarını çok iyi bilen hizmetçiler görevlendirilip, her eve kırmızı dolu saba (kırmızı tulumu, kabı) konulur. Yetenekli toyağa ile geleneğe göre etli tabağı dağıtabilen asaba (toy ve düğünü idare eden kişi, tamada) belirlenir. Düğün sahibi bunları ayrıca ağırlayıp düğünün güzel ve olaysız geçmesini tembih eder. Düğüne çağırılışın, çağırılmasının duyan herkes katılır. Katılımın çok olması düğün sahibi için şereftir. Düğün sofrasının zengin, yemeklerin bol ve lezzetli olmasına önem verilir. Düğüne katılan herkes payına düşen tabaktan yemek yiyip, kırmızı içip, eğlenceye katılır. Güreş, “kökpar” oyunları düzenlenir. Akşama doğru sazlı şarkılı eğlence olur. Keçe otağın duvarı dürülür, kızlar içinde oturarak, delikanlılar ise evin dışında ayakta durarak karşılıklı türkü atışmasına başlarlar. Yenilen taraf kazanan tarafa değerli hediyeler verir (İsmail, 2002: 198).

Kız uzatuv toyunda, “Baltam tap”, “Han”, “Körşi”, “Mırşım” gibi milli oyunlar oynarlar. Ertesi gün en çekici at yarışı gerçekleşir. Yanşa katılan atların göndürdüğü sırada, halat çekme, “kız kuvu” (kız kovalamaca), jambı almak, çocuklar güreşi gibi oyunlar oynanır. Oyunda kazananlar ödüllendirilir. En büyük ödüller at yarışında kazananlara verilir. İkinci gün akşamı delikanlı ve kızlar ak otağın önüne toplanarak “jar-jar” türküsünü söyler. Bir delikanlı başlar, gerekli yerlerde diğer delikanlılar eşlik eder. Gelin, arkadaşlarının eşliğinde karşı tarafa türküyle cevap verir. Böylece yaban ele gidecek olan genç kız küçüklükten beri beraber büyüdüğü arkadaşlarıyla birlikte eğlenir. “Yar-yar” türküsü esnasında obanın delikanlıları gelin olacak kıza, ince bir dille “görgülü, terbiyeli ol, kayın pederine, kayın validene saygı göster, öz memleketine laf getirme” gibi öğütlerde bulunur. Gelin ile güveyinin etrafını saran gençler “jar-jar”dan sonra obanın kenarına gidip, salıncak sallanır, “aksüyek”, “aygölek” gibi oyunlar oynayıp gece yansında dağılırlar (İsmail, 2002: 198-199).

Kazak halkında yine eskiden kızı ilk olarak evinden gelin olmadan çıkarmadan önce kızın yengeleri onu bir eve götürüp onun istekleri varsa verip gönlünü alırdı. Gideceği yerde de huzurlu, mutlu ve ağız tadıyla bir ömür sürmesini öğretip çeşitli şakalar yaparak kızın gölünü hoş ederek onu mutlu ederlerdi. Kızı köyden alıp giderken damat köyün gençleri ve yaşlıları ile birlikte kalır. Damada köyün ak sakalları (bilgeleri) ve kızın babası evlilik hayatı ve kızlarına iyi bakması hakkında düşüncelerini söyler nasihat ederlerdi. Sonra da duasını ederek ata bindirip yolcu ederdi. Damat anne-babasının evinden çıktığında yanındaki bir şapanı evin kapının bir kenarına asardı. Bu damadın “ben bu evin ebedi oğluyum, akrabalık ilişkimiz sonsuza kadar bozulmasın” anlamına gelirdi (Ğabithanulı ve Toktakınulı, 2011: 36-37).

Kazak halkının konar-göçer yaşamında kız almaya dünürlerin arabası önde, peşlerinden “şanırak tüye” arabası gelir. Kervanın sonunda güzel giyinmiş ve esprilerle türküler söyleyen delikanlılar gelirler. Bu kervanın adı “kız köşi”dir (kızın göçü), biraz daha ileride gidenin adı “kelinşek köşi” (gelin göçü). Gelinin arabası geçtiği başka köylerin insanları onlardan bir hediye isteyebilir ve alınca iki gence iyi yolculuklar ve mutluluklar dilerler. Bu geleneğin adı “tüyemurındık”tır. İnanişe göre evden giden kız sadece mutluluk veya hüznün içinde gitmiyor, beraberinde aile mutluluğunun bir parçasını bu evden başka eve, soya götürebilir. Böyle olmaması için bir ritüel daha

yapılır: et parçası veya başka bir yemek türü kumaş içine sarılır ve genç kızın başı etrafında iki-üç defa çevrilir. Yemek burada aile mutluluğunu ifade eder. (Suraganova, 2009: 43).

Bu yapılan geleneklerden başka, gitmeden önce gelinin babası kızına kendisiyle beraber evden neyi almak istediğini sorar. Bu çok pahalı bir şey olsa da kızın isteği reddedilmez. Mesela, kocasının isteğinde göre iyi bir koşu atını isteyebilirdi, baba da kızını kırmamak için isteğini reddetmezdi (Lazarevskiy, 2006: 155).

Günümüzde kız verme düğünü ya da kız tarafından yapılan düğün “Kız Uzatı” modern halini alarak değişikliklere uğramıştır. Fakat özü ve inanışlar aynıdır. Gelenekler bugünün şartlarına ayak uydurarak anlamını koruyarak devam etmektedir. Oğlan tarafından beş kişiden on beş kişiye kadar akrabalar toplanıp düğüne giderler. Özellikle bu kişilerin arasında oğlanın iki yengesinin olması şarttır. Zira düğün sonu kız götürüleceği zaman oğlanın iki yengesini kızın iki tarafından tutarak götürülmesine aracılık yapar. “Kız uzatı” düğün günü erkek tarafından belirli bir sayıda akrabalar dünür olarak gelirler ve akşam düğüne kadar bu dünürleri kız tarafı misafir ederler. Kızın akrabaları bir veya iki aile, gelen dünürleri akşama kadar ağırlarlar. Bu sefer oğlan tarafından gelen misafirler her eve “iluv” götürürler. “İluv” olarak şapan ve halı götürülür. Gelen dünürler, kendilerini misafir eden ve ağırlayan eve teslim ederler. Eski gelenek “şargı” da modern halini alarak değişime uğramış. Günümüzde bu geleneğin adını çoğu bilmez. Fakat düğünde kullanımını göstermektedir, çünkü özü ve anlamı aynıdır. Mesela, kız uğurlama düğüne gelen kızın arkadaşlarına veyahut kız kardeşlerine başörtü veya şal dağıtılır. Bu ise evlenen kızın yolunu Allah sana versin, sen de kendi yerini ve gelecek yârını bul, anlamını taşımaktadır (Mukhtarkhanova, 2019: 48-49).

Kızı evinden çıkarma geleneği “kız uzatı” Kazak düğününün önemli aşamasıdır. Gelini götürmek için damat tarafından 5-7 kişi gelir (mutlaka tek sayı olmalı). Arasında “bas kuda” (baş dünür) ve damadın erkek arkadaşı bulunur. Dünürler genellikle akşama doğru gelirler. Geldikleri an büyük şölene başlarlar. Gelinin en yakın akrabaları resmi olarak dünürleri misafirlğe davet ederler. Gelin, dünürlerle birlikte sabah erken evinden gider. Gitmeden önce gelin veda türküsü “koştasuv jırı” söyler. Gençler “Jar-jar”,

“Auşadiyar” gibi türküler söylerler. Kazak düğünü geleneklerine göre dünürlere hediye (kuda attandır) verilir. Dünürleri uğurladıktan sonra gelin annesiyle, büyük yengesiyle, küçük erkek kardeşleri ve kız kardeşleriyle atlı arabaya oturur. Gelinin giderken evine, geri bakması yasaktır (Almekeyeva, 1972).

Kazak halkının en önemli toylarından birisi kız uzatuv toyudur. Bu toya kız tarafının akrabaları, eğ ve dostları katılır. Erkek tarafından da dünürler ve bazı diğer kişiler katılır. Kız uzatuv toyunda erkek tarafından çok fazla insan katılmaz. Bunun sebebi kız uzatuv toyu kız tarafının toyudur ve erkek tarafından belirli sayıda kişi katılır. Erkek tarafı da kendisi bir düğün yapar ve orada bütün akraba, eş-dost ve tanıdıklarını çağırarak büyük düğünü yapar. Düğünde ilk olarak düğün salonuna erkenden kızın akrabalarından bazı kişiler gelerek hazırlık yaparlar. Bu hazırlıkta masalara hangi yiyecek, içecek ve meyveler konulacak onlar getirilir ve masalara konulması için teslim edilir. Toyda gelinin ve damadın oturacağı yer özenle süslenir. Toy zamanında ilk olarak damat içeriye toy için önceden kiralanan organizasyonculardan iki kız damadın koluna girerek ve geleneksel toy uzatuvu uygun şarkılarla damadı içeriye alır ve oradakilerle tanıştırlar. Burada da bazı gelenekler uygulanmaktadır. Damat, yanındaki toy yürütücü kızların nasihat dolu şarkıları arasında önüne serilen kunduz postundan yedi kez atlayarak etrafa tanıştırılır. Her atlamada toy yürütücü kızlar tarafından damada nasihat içerikli sözler söylenir. Damat düğündekilere tanıştırdıktan sonra sıra gelin kıza gelir. Kız toy yürütücüleri ve dans ekibi ile içeriye girer. Damat da onu tam karşıda elinde çiçekle bekler. Kızın bir defa damada kadar yaklaştırırlar ve tekrar geri dönerek nasihat veren şarkılar eşliğinde kızı bir kez daha ilk giriş yaptığı yerden dolaştırıp damadın yanına getirirler. Damat, geline elindeki çiçeği verir. Daha sonra ikisi de kendileri için ayrılan gelin-damat masasına otururlar. Bu arada damadın ve gelinin yanında yoldaşları olur. Erkeğin yanındaki yoldaşa “yoldaş bala”, kızın yanındakine ise “kızın yoldaşı” denir. Bunlarda damat ve gelinin masasına oturur. Gelinin solunda damadın yoldaşı, damadın sağında ise kızın yoldaşı oturur. Bu oturma şekli değişiklik gösterebilir yani kız yoldaş damadın solunda, yoldaş bala da kızın sağ tarafında oturabilir. Bu durum gelin ve damadın oturma şekline göre değişir. Ortada gelin ve damat, sağ ve sol tarafta kız yoldaş ile yoldaş bala oturur. Düğünde, İlk olarak kız tarafındaki en yaşlı kişiler düğünün ilk sözlerini söylerler. Bu sözlerde damat ve geline,

kızın ailesine iyi dilek ve temennilerde bulunulur. Daha sonra kızın anne ve babası konuşur dileklerini söyler. Ailenin büyüklerinin konuşmasından sonra yeni dünürlere söz verilir ve onlarda aynı şekilde dileklerini söyler. Bu dilekler ve temenniler söylenirken damat ve gelin oturdukları yerden kalkarak ayakta dinler ve konuşmaların sonunda selam verirler. Daha sonra belirli sıralara göre kız tarafının akrabaları (nağâşılar), anne ve babanın tanıdıkları, kız ve erkeğin arkadaşları sözlerini ve dileklerini söylerler. Bu sözler arasında danslar edilir ve herkes hep birlikte dans eder eğlenir. Bu sırada söz söyleme aralarında tamada (düğün yürütücüsü) eşliğinde düğünü neşelendirmek amacıyla oyunlar oynatılır. Toy bütün eğlencesi ve şenliğiyle devam ederken sona doğru yaklaşılmadan organizasyon ekiplerinden dansçı kızlar danslar sergiler ve şarkılar söylerler. En son herkes sözler söyleyip dileklerde bulunduktan sonra saat 00.00'a doğru kızın veda saati gelmiştir ve hazırlıklar başlar. Düğünde bu işlerden sorumlu kişiler hazırlıkları yapar ve kızın ailesine vedasına hazırlanırlar. Kız olmadan gelin olmaya geçişin bir simgesi olan savkele müzik eşliğinde kızın annesine verilir ve anne de kızına bunu düşüncelerini, duygularını ve dileklerini söyleyerek başına giydirir. Bu sırada kızın önüne ak mata (beyaz örtü) serilir. Bu ak kumaşın serilmesi, kızın yolu bahtı açık olsun, zorluk ve kötülük olmadan mutlu mesut yaşasın ve yolu aydın olsun anlamına gelmektedir. Kız savkelesini giydikten sonra bu beyaz kumaşın üzerinden toyun yürütücüleri eşliğinde vedalaşma şarkıları söylenerek yavaş yavaş beyaz kumaşın sonunda bekleyen hayat eşine doğru ilerler ve bu esnada gelinin üzerine güller atılır. Bu sırada kızın akrabaları onunla vedalaşırlar. Beyaz kumaşın sonunda damat gelini kucaklar ve düğün arabasına doğru gider. Bu işlem gece yarısı olmadan yani saat 00.00'ı geçmeden yapılmaktadır. Kız eşinin kucağına almasından sonra arkasına bakmamalıdır. Daha sonra kızın üzerinde yürüdüğü beyaz kumaş arkasından toplanır ve gelin arabasına koyulur. Gelin ile birlikte iki yenge de ona eşlik eder. Yengeler kızın bakireliğinden sorumludur. Oğlan evine varıldıktan sonra işlemlerini tamamladıktan sonra kız evine geri gelirler. Kızın evine geldiklerinde kızın namusu ile ailesini kurdu diyerek aileye durumu bildirirler. Bu gelenekte açık ve gizli işlerinin anlaşılması bakımından bakılacak olursak açık işlev kızın arı ve namusu ile evlendiği iken gizli işlevlerinde bazıları ise oğlan evini denetlemek, izlemek ve nasıl misafir ağırladığını ve davrandıklarını görmenin de bir yoludur. Oğlan tarafı da kız tarafının neler getirdikleri bu yolla öğrenmiş olur.

Kız uzatuv toyu kızın tarafında yapılan düğündür. Bu sebeple erkek tarafından çok fazla kişi katılmaz. Bu toyda kim nereye oturacak, kim hangi işlerle meşgul olacak onlar belirlenir. Çünkü düğün yerinde masaların da önemi vardır. Onlara daha önceden belirlenen kişiler oturmaktadır. Bazı yerlerde masalara dünürler, nağaşılar, önemli konaklar vb. şeklinde de yazılarak karışıklık olması önlenir. Bu geleneği tüm Kazak halkı bildiği için nereye oturacağını bilir. Tör olarak adlandırılan yere yeni dünürler ve eski dünürler oturur. Daha sonra belirli aşamalara göre diğer misafirler otururlar. Gelin ve damat için toyda sözler söylenir, dualar edilir ve iyi dileklerde bulunulur. Saat 00.00'a geldiğinde zaman artık kızın için veda vaktidir. Beyaz kumaş üzerine yürür ve sevdiğine varır. Damat kucaklar ve gelin arabasına doğru gider. Gelinin oturduğu masadaki yiyecek ve içeceklerden arkasından bir pakete koyup gönderilir. Buna sarkıt denir. Sarkıt Türk kültüründe de var olan bir gelenektir. Bu sarkıttan gelin olacak kızı ve evlenecek oğlu olanlar alır ve evlerine götürürler. Buradaki amaç onlara jugustu bolsın (onlara da nasip olsun) diyedir. Dama ve gelin düğün arabaları denilen özel kiralanan araçlarla toy yerinden ayrılır. Bu araçlar şehir merkezinde müzikler eşliğinde biraz tur atar. Bu araçlara bakıldığında düğün için özel tasarlanmış olmaları ve lüks limuzinlerden oluşmasıdır. Bu limuzinlerin yanında siyah renkli jip tarzında araçlar da vardır ve onlar da düğün konvoyunun vazgeçilmezleridir. Kazak halkının düğün geleneğinde bu önemli bir yer edinmektedir. Bu araç kiralama olayı biraz pahalıdır ve bu sebeple bazı aileler bunun doğru olmadığını ifade etmektedir. Yapılan görüşmelerde bu durumun Kazaklar arasında bazen bir yarışa döndüğünü ve boşa verilen para olduğunu söylemişlerdir. Görüşmeciler buna verilen paraya yeni çift için gerekli başka eşyalar alınır diye düşüncelerini söylemektedirler. Fakat bu düşünceler genellikle 45-60 yaş üstü kişilerce ifade edilmiştir. Günümüz gençleri ise bu durum bizim geleneklerimizde var ve biz de her kız ve erkek gibi eğlenerek evlenmek isteriz şeklinde ifade etmektedir. Burada bir kültürel değişim ve bakış açısı farklılığının olduğu görülmektedir.

Ben bu düğün toylarındaki araç konvoylarına verilen paranın boşuna olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu bizim halkımızda bir yarış veya kendisinin zenginliğini göstermeye dönüşmektedir. Bu da hiç iyi bir durum değildir. Bazı ailelerin ekonomik durumu çok iyi değil ama bu araç kiralamaya çok para vermek zorunda kalıyor. Çünkü

aile de kızlarının abroyunu (gurur, şeref) düşünüyor ve o da bu gibi şeylerden geri kalmasin, o da herkes gibi gelin olsun diye aileler bunu yapıyor. Ama dediğim gibi sonra da bunların parasını ödemek için bankadan veya diğer yerlerden paralar alarak borçlanıyor. Geri öderken de zorluklar çekiyor. İşte bu gibi sebeplerden dolayı bence çok gerekli değildir. Eşin-dostun birkaç arabası olsun, bir tanesi gelin arabası olsun bence yeterlidir. Eskiden böyle şeyler yoktu ve daha sadeydi (Kuvanişbayeva, 1968).

Kazak halkının eskiden kız uzatuv toyları sabah erken saatlerde yapılmaktaydı. Günümüzde ise bu durum değişmiştir ve artık sabah erken saatler yerine gece yarısında kız uğurlamaya dönüşmüştür. Bundan başka olarak eskiden konar-göçer yaşam koşullarının getirmiş olduğu yaşam biçiminden dolayı gelinler at üstüne bindirilerek oğlan evine götürülürdü. Günümüzde bu durumda değişmiş artık özel olarak kiralanan araçlarla götürülmektedir.

4.3.6. Kız Uğurlama Düğününde Şarkı Söyleme Geleneği

Kazak halkbiliminde aile kaderi, genç kuşağın büyüüp muratlarına ulaşması ya da onların sevinç ve üzüntülerini konu alan birçok şiir vardır. Bunlardan biri de evlenme şiirleridir. Bu şiirler çeşitli biçimlerde yazılmış ve halk ağzında korunmuştur. Halkın yaşam tarzı, eski dönem gelenek-görenekleri, halkın hayat anlayışı ve istekleri gibi bilişsel yönleri çok önemlidir. Örf-adetlerle ilişkili bu şiirlerin birkaç türü bulunmaktadır: Jar-jar, ağıt, vedalaşma, avutma, betaşar, toybastar. Kız büyüüp evlenme çağına geldiğinde kızlar ve delikanlılar iki grup halinde karşılıklı koro şeklinde jar-jar söylerler. Gelenek-görenekle ilgili şiirlerin bu türü çok eski dönemlerde ortaya çıkmış olabilir (Konıratbayev, 1991: 44).

Kazak Türkleri konar-göçer toplum yapısından yerleşik yaşama geçtikten sonra da düğün kültürü önemli kutlamalar arasında yer almıştır. İki ailenin mutlu bir şekilde çocuklarını evlendirmelerini kutladıkları düğün toyları, Kazak halkının en görkemli kutlamalarıdır. Ekonomik veya sosyo-kültürel duruma göre toyların yapılışı da değişmektedir. Düğün geleneği içerisinde icra edilen müziklere bakıldığında kız uzatu (gelin etme) toyunda “*sınsu, jar-jar, joktav, ayt gelin, toy bastar, jubatu*” gibi şarkılar söylenirken oğlan evlendirme toyunda “*betaşar, avşadiyar*” gibi türler vardır. Ancak toy bastar şarkısı hem kız uzatu hem de oğlan evlendirme toylarında söylenir.

4.3.6.1. Sinsu-Jubatu

Kız uzatuv toyu yapılır ve oyun sonuna doğru kızın uğurlanma vakti gelmiştir. Gelin olan kız burada sinsu veya kostau söyleyerek ailesi ile vedalaşmaktadır. Eskiden Kazak halkı düğünün bitimine doğru çeşitli inanç ve gelenekler yapıldıktan sonra sıra kızın vedalaşmasıdır. Eskiden aileler aralarında anlaşıp kızın oğlan evine gideceği günü belirlerdi. Kızın yengeleri gelin olan kızın yola iyi bir şekilde hazırlanmasına, hangi giysiler giyeceğine, kendisinin neler yapmasını anlatıp gelin olacağı eve gitmeden önce şaka ve neşeli sözlerle onu hazırlarlar. Yeni evine yani gelin olduğu eve yola çıkmadan önce damat ile birlikte en yakınlarının birisinin evinde yemek yer. Köyün gençleri de o eve toplanıp şakalar, espriler yaparak onlarda yemeklerini yerler veya kızın kendi evinde yerler. Yemek yendikten sonra, kızın yakın yengelerinden birisi ayağa kalkıp kızın giydiği üki takılı takkesini veya börkünü alıp evin köşesine (otağın keregesi) asardı ve onun yerine savkele giydirirdi. Bu gelin olan kızın doğduğu yurdundan başına kutsal ve değerli baş giyimini giyip vedalaşmanın ilk halidir. Bu sırada gelin olan kız sinsu şiirine başlardı (Ğabithanulı ve Toktakınulı, 2011: 26-27).

Kız çıkarma “düğününün sonuna doğru gelin, abla ve kardeşlerini, yengelerini yanına alarak köydeki tüm büyük küçük herkesle vedalaşmak için gerekli olan eşyaları hediye ederler. Gitmek için her şey hazır olduğunda damadın arkadaşları eve davet edilir ve kızın çeyizi gösterilerek görümcelik alınır. Kız anne-babasıyla, akrabası ve yakınlarıyla vedalaşırken gelin türküsünü “sinsu” söyler. Eskiden istemediği birisiyle evlenen veya ikinci ya da üçüncü eş olarak evden giden kızlar, böyle maniler söyleyerek ağlar ve diğerlerini ağlatırdı. Mani bittikten sonra kız için teselli edici türküler “jubatu” söylenip kaba davranma, çalışkan ve temiz ol, kayın validenle kayınbabana hürmet et, kocana saygılı ol gibi öğüt ve nasihatler verilir. Sonra kızın başındaki takkesi çıkartılıp savkele giydirilir” (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000: 132).

Kazak kızları bazen ailelerinin istekleri doğrultusunda istemedikleri kişilerle evlenmek zorunda kalmıştır. Türk kültüründe eskiden ve günümüzde kısmen de olsa halan daha devam eden ailenin belirlediği kişilerle evlenme geleneği vardır. Bu kız için zor bir durumdur fakat ailesinin sözünü yere düşürmemek ve onlara laf getirmemek için bu evliliğe göz yumarlar ve sesini çıkarmazlar. Bu içinde tuttıkları sistem ve üzüntüyü

vedalaşma yani sınısı söylerken dile getirirler. Bu sınısı örneklerinden birisi şu şekildedir:

Ey sevdiklerim, halkım-yurdum,
Ne olacak bundan sonraki benim hayatım?
Kovulmuş gibi gittikten sonra
Yüreğime kaygı dolar,
Halkım-yurdum sizden ayrılıp,
Aklım tükenir ve yüzüm solar...

(Konıratbayev, 1991: 51).

Kız ailesinden uzaklaşmanın üzüntüsü ile sınısı söylemeye başlar ve içindeki üzüntüleri dile getirir. Bunu şu örneği verebiliriz:

Yad yaban olup varırım büyüdüğüm yer,
Kir yıkayıp, göbeğimi kesen yerim,
Ata-ana, ağabeyler-kardeşler, küçüklerim,
Aklımdan ebedilik gitmez benim,
Ak otağımı diktiğim yer burası olsun,
Onun içi mutluluk, eğlence olsun,
Başka yer, ne kadar el üstünde tutsa da,
Kendi annem-babam gibi nasıl olsun,
Kızlık çağım ilginçti, tekrar gelmez,
Kayran halkım, kayran yerim sağ olsun.
Pazardan gelen at koşumu,

Taranmaz saçım karışmış,

Gelip gidip durunca,

Özletmez akrabalar.

(Ğabithanulı ve Toktakınulı, 2011: 27).

Gelin olan kız ailesi vedalaşırken söylediği bu şiire karşılık annesi de şu şekilde cevap verir:

Yavrucuğum, halkına yaraşır ol,

Yurduna layık ol,

Herkesten erken kalkasın,

Güneşliğini açarsın,

O zaman sütümü helal edersin,

Yavrucuğum, ne söyleyeyim,

Şimdi yad yabancı olup,

Gideceksin canım yavrum ay.

(Kerimov, 1992: 51).

Sınsu söylemenin de kendisine göre bazı kuralları vardır. Giyinen gelin onu uğurlamaya gelen akrabalarla, eş-dostla vedalaşıp, ağlayarak, şarkı şeklinde söyler. Ağıt kelimelerini her kızın kendisinin yazması gerekiyor, arkadaşları da yardıma geliyor, bazen şair gençlere yazdırıp ezberliyorlar. Daha önce söylenmiş ağıt kelimelerinin tekrarlanmasını herhangi bir kız gurur kırıcı buluyor. Çünkü her kızın kendi ayrı duygusu vardır (Argıbayev, 1996: 191).

Sınsu şarkısı aracılığıyla kız kendisinin uzak yerlere gitmesini ve duygularını müzikal ezgi ile dile getirdiği bir ritüeldir. Bu ritüelde gerçekleştirilen sınsu şarkısının müzikal ezgisine örnek verecek olursak:

Karağay şaptım, jakkası-ay,	Karağay ağacı kestim, iyi ay,
Bulğaktap meniñ öskenim	Çocukluğum bu zamana kadar büyüdüm
Bağlañ koydıñ markası-ay,	İyi bir koyunun markası ay
Äk akemniñ arkası-ay!	Babamın sayesinde
Jeneşem keldi kasıma,	Yengem geldi yanıma
Oramal saldı basıma	Eşarp saldı başıma
Jeneşe dep jürgeñde	Yenge diyerek yürüdüğünde
Körsetkeñ sıyım osı ma?	Gösterdiğin hürmet bu mu?
Bazardan kelgen kök kebis	Pazardan gelen gök ayakkabı
Ökşesi biyik tep-tegis	Topuğu büyük düp düzgün
Eñdi aynalıp kelgenşe	Şimdi dönüp geldiğinde
Koş esen bol tep-tegis.	Görüşünceye kadar selamette ol.

(Kenjeahmetulı, 1994: 20).

yukarıdaki sinsu şarkısını söyleyen gelin, ata-anasına, akrabalarına ve arkadaşlarına içinde bulunduğu durumu ve duyguları bu sinsu şarkısı dile getirir. Buna karşılık yanındaki kişiler de ona jubatu şarkısı ile cevap verir:

Jılama, bikem, jılama	Ağlama, bikem, ağlama
Köziñniñ jasın bulama,	Gözünün yaşını akıtma,
Ul bop tuvsañ ävelden	Oğul olup doğsan evvelden
Seni munday kıla ma?...	Seni bunun gibi kılar mı?

(Kenjeahmetulı, 1994: 43).

Düğün sırasında oğlanı temsil eden bazı gençler hanımların bulunduğu evin yanına dizilir. Sarın adlı nasihat mahiyetinde uzun bir şarkı söylemeye başlarlar. Kızı temsil

eden hanımlarda buna şarkıyla cevap verirler. Kız ve erkek atışmasının görüldüğü bu müzikal ritüelde, duyguların müzik eşliğinde ifade edilmesi görülmektedir. Müziğin toplumsal iletişim dili özelliğini de bu örnekte görülmektedir.

Yukarda bahsettiğimiz ve örneklerini verdiğimiz sinsu geleneği günümüzde bazı değişikliklere uğrayarak kız uzatu toylarında halan daha söylenmektedir. Bu toyun sonunda kızın uğurlanması için hazırlanan beyaz kumaşa yürümeye başlamasıyla söylenmeye başlar. Bu şarkı sırasında gelin olan kız akrabaları ile vedalaşır ve bir yandan da beyaz kumaş üzerinde ileriye doğru yürür. Bu şarkıya orada bulunan yengeleri, kızın arkadaşları ve küçük kızlar da katılır. Günümüz de bu veda şarkısını toy için çağrılan sanatçı kızlar söylerler. Bu şarkılar kalıplaşmış şekildedir. Hemen hemen bütün toylarda belirli sinsu şarkıları söylenir diyebiliriz. Bu sinsu-jubatu şarkıları hem eğitici hem de öğüt vericidir. Bu şarkıda, kıza gittiği yerde mutlu, mesut olması, ailesinin yüzünü ağartması, çocuk sahibi olup ailesinin neslini devam ettirmesi söylenerek teselli edilir. Ayrıca gittiği evde de anne-babası olduğu öğüdünün verilmesi gibi önemli düşünceleri de içerisinde barındırmaktadır.

Kazak halkında eskiden bir kız uzatıldı mı hemen anne-babasının evine gelmezdi. Aradan belli bir (bir yıl gibi) zaman geçtikten sonra veya çocuk sahibi olduktan sonra gelirdi. Bunun sebebi mesafelerin uzak olması, coğrafi sebepler, halkın yaşamına ve düşünce dünyasına yerleşmiş gelin kültürü vb. durumlardan kaynaklanmaktadır. Fakat günümüzde bu durumlar artık geçerliliğini kaybetmiş durumdadır. Yani mesafeler kısalmış, halkı düşünce dünyası değişmiş ve teknolojinin de gelişmesi ile durum değişmiştir.

Türküler ve şarkılar bir milletin duygularını ifade etmenin en güzel örneklerindendir. Kazak halkı da kızlarını gelin ederken ve gelin olan kız da ailesi, akrabaları, arkadaşları ve yurdu ile vedalaşırken bu sinsu şarkısını söyler.

4.3.6.2. Jar-jar

Düğün geleneği âdetlerinden birisi de kız ve yiğitlerin gelin evden çıkarken gerçekleştirdikleri karşılıklı atışmasıdır. Kız uzatu toyunda yörenin gençleri ile kızları arasında yapılan bazı müzikal ritüel gerçekleştirilir. Düğün günü toplanan kız ve yiğitler

jar – jar türküsünü söylerler. Bu jar-jar atışmasının maksadı, “sadece şarkı söylemek veya eğlenmek değil, yabancı yurda giden tecrübesiz geline akıl vererek davranışlarıyla örnek olma, akrabaları ile vedalaşma, iyi vakitler ile hayırlı bir hayat” (Nusipokasulı ve Japarulı, 2011: 23) diledikleri nasihat ve dilekler içeren bir şarkıdır. Kendi yaşadığı yerden, arkadaşları ve ailesiyle vakit geçirdiği yurdundan ayrılan kızı sakinleştirip teselli etmek için söylenmektedir. Genç kız ve erkekler jar – jar atışmasından sonra hep birlikte obanın, köyün dışında kurulan altıbakanda 16 sallanırlar ve eğlenirler. Bu salıncak sallanma ritüeli Türkiye’de birçok bölgede görülmektedir. Türkiye’de Burdur’un bazı köylerinde bu tür kız-erkek salıncağa binme eğlencelerinin örneği görülmektedir. Gerçekleştirilen bu ritüel de bir nevi bekar genç kız ve erkeklerin kendilerine eş seçmek için gittikleri bir yerdir. Burada şarkılar söylenip bazı oyunlar oynanmaktadır. Salıncakta sallanan kızın sevdiği varsa, salıncağı sadece o sallayabilir. Eğer ki kızın bir sevdiği yoksa o an kıza ilgi duyan erkekler sırayla salıncağı sallamak için gelir, fakat kız sadece bunlardan sevdiği veya hoşlandığı kişiye salıncağı sallaması için izin verir. Böylece, hem oradakiler bu iki kişinin birbirinden hoşlandığını bilir hem de bir daha o kıza bu niyetle yaklaşmazlar.

Kız uğurlama düğününde delikanlılar ve kızlar bir araya toplanarak, iki grup halinde karşılıklı türkü atışması yapar. Güvey tarafına delikanlılar gelin tarafına ise kızlar katılır. Delikanlılar bu fırsatla gidecek olan geline özlem duygularını ve bazı öğütlerini iletir. Jar-jar şarkısının belli kalıbı sözü ve melodisi vardır. Kazak Türkleri çoğu zaman bunu önceden ezberleyerek söylerler. Güvey tarafı türkülerini sevinç, coşku içinde söylerken gelin tarafı hüznü, kaygılı bir sesle söyler. Delikanlılar, gelini avutup, teselli ederek, “gideceği yerdeki kayın validesinin, onu öz çocukları gibi sevip, iyi davranacaklarını bildirerek, onları sen de kendi anne baban, kocanın yurdunu da öz yurdun gibi sev!” şeklinde öğütlerde bulunur. Bunu imalı, ince bir üslupla, şaka katarak iletir. Ama gelin grubu delikanlıların avutmalarına karşılık olarak, beraber büyüdüğü arkadaşların arasında bulunmanın ne kadar mutluluk verici olduğunu, öz memleketin, öz ocağın ne kadar sıcak olduğunu anlatarak, yaban elin, başka bir yurdun onu nasıl

16 Altıbakan, Kazak halkının düğün ve eğlencelerde kız ile erkeğin birlikte bindikleri bir tür salıncaktır. Türkiye’deki karşılığı salıncak olarak verilebilir.

karşılayıp, nasıl davranacağı konusundaki endişelerini dile getirir (İsmail, 2001: 203-204).

Jar-jar, kızlar ve delikanlılar tarafından hem birlikte hem de sırayla söylenir. Kız, anne babası ve arkadaşlarından ayrılmak istemediğini icra ediyorsa, delikanlı tarafı babanın yerine kayınbaban, annen yerine de kaynanan kol kanat olur şeklinde avutmaya çalışırlar.

Delikanlılar grubu:

- Alıp geldi pazardan Kara nasar, jar-jar,

Kara incili savkele saçlarını örter, jar-jar

Burada babam kaldı diye üzülme, jar-jar

Eğer kaynatan iyi olursa baban gibi olur, jar-jar-

dediklerinde kızlar tarafı yanıt olarak:

-Kapı önü kara su yağ gibi olsun, jar-jar.

Baban gibi sevecek biri nerde bulunur, jar-jar- demişler.

Jar-jar bazen aytıs (atışma) sanatına benzer. Ancak jar-jar bir kişi tarafından değil, grup tarafından koro şeklinde söylenir. Buna kolektif, anonim şiir denilir. Jar-jar'ın özel bestesi var. Ayrıca her dinleyenin hemen hoşuna giden melodisi etkileyici kulağa hoş bir nakaratı da vardır. Aslında bu şiir türü dans ile şarkının ayrılmadığı dönemlerden beri yaşamaktadır (Konıratbayev, 1991: 50-51).

Kız evinden gelin olup çıktıktan sonra kızın kaygılı, üzüntülü durumda olmasından dolayı, yiğitler onun gönlünü ve moralini düzeltmek için jubatu şarkısını söylerler. Bu konuda Muhtar Avezov şu şekilde söyler: “Kıza artık eşinin olduğunu bildirmek ve kulağını alıştırmak için jar kelimesini tekrar tekrar söyler. Bu şekilde kızın da yeni hayata başlamasını ve artık birisinin eşi olduğunu öğrenmesini sağladığını” (Avezov, 1991: 51) söylemiştir. Uzatılan kızın arkadaşları bir yerde toplanır ve otururlar. Bu sırada gelin olan kız jubatu şarkısı ile gönlündeki özlem ve aile sevgisi dinmez. Bu sebeple içindeki aile, yer ve arkadaş özlemlerini jar-jar şarkısı ile dile getirir. Fakat kız

jar kelimesini kullanmak istemez. Bunun yerine “silkım-av”, “Jurtum-ay” diyerek tekrarlayarak söyler. Erkek tarafından gelenlerle vakit geçirip, oyunlar oynadıktan sonra gelin kız kaderine razı olduğunu anlar ve jar-jar şarkısının sonunda şöyle der:

Pazardan gelen kâseler,

Çayın suyu gibi çoğalır.

Şimdi tekrar gelene kadar,

Sağ salim olun halkım.

Şehirden gelen ak kumaş

Sallanarak, nazlanarak büyüdüm başköşede,

Elini açıp duanı ver.

diyerek anne-babasının rızası ile yanına annesini ya da yakın bir yengesini alarak yeni evine doğru yola çıkar (Kerimov, 1992: 64).

Jar-jar kelimesinin yanında bazen de “avjar”, “bike-av”, “üki-av” şeklinde de söylenmektedir. B. Vahatov’a göre, “bu söz “ükü-av” sözü Kazak halkının kız çocuğunu sevip “üküm”, “ükidey bolıp ösip kalgan eken”, “ükü gibi büyümüş” diyerek şımartmasıyla çıkmıştır” (1974: 194) diye ifade etmektedir.

Jar-jar düğün ritüelinde gelin giden kızın arkadaşları ile yiğitlerin atışmalarına ilk olarak bir yiğit başlar ve ona arkadaşları da katılarak hep birlikte söylerler. Buna bir örnek verecek olursak:

Alıp kelgen bazardan

Alıp gelmiş pazardan

Kara nasır, jar-jar-ay.

Kara nasır yar-yar-ay.

Kara makpal seukele

Kara makpal sevkele

Şaşıñ basar, jar-jar-ay!

Saçını toplar, yar-yar-ay!

Munda äkem kaldı dep

Bunda atam kaldı deyip

Kam jemeñiz, jar-jar-ay.	Endişelenmeyiniz yar-yar-ay.
Jaksı bolsa kayın atañ,	İyi olsa kayın atan,
Ornın basar, jar-jar-ay!	Onun gibi olur, yar-yar-ay!

(Kenjeahmetulı, 1994: 20).

diyerek atışmayı yiğitler başlatır. Yiğitlerin söyledikleri bu sözlere karşılık kızlarda cevap verir. Söylemiş oldukları düşüncelere karşılık şu sözleri ezgisel olarak ifade ederler:

Esik aldı karasu	Kapı önü karasu
Maydan bolsın, jar-jar-ay.	Meydan olsun yar-yar-ay.
Ak jüzüimdi körgendey	Ak yüzümü görmüş gibi
Aynam bolsın jar-jar-ay.	Aynam olsun yar-yar-ay.
Kayın atası bar deydi – ay	Kayın atası vardı -ay
Osı Kazak, jar-jar-ay.	Bu Kazak jar-jar ay.
Aynalayın äkemdey	Babam gibi sevdiğim
Kaydan bolsın, jar-jar-ay!	Nereden olsun yar-yar-ay!

(Kenjeahmetulı, 1994: 20).

Jar-jar şarkısı öğütücü sözler ve felsefik düşüncelerle de doludur. Bu düşünleri söyleyerek arkadaşları gelin kızın gideceği yerdeki âdet ve geleneklere bağlı olmasını, ailesini sevip mutlu yaşamasını, büyüklerine saygı gösterip, hürmet etmesini nasihat eden sözlerle doludur. Örnek:

Sözdiñ basın bastayın “jar-jarmenen” jar-jar,
Aytkanıma kulak sal zamandasım jar-jar,
Ata-baba jolı eken kız uzatu jar-jar,

Bet aldıñnan kудayım jarılkasın jar-jar,
 Köñiliñdi karağım, suvıtpağın jar-jar,
 Jamandıktı janıña juvıtpağın jar-jar,
 Jat jurttıq bolıp karağım, ketseñ dağı jar-jar,

Sözümün başını başlatayım “jar-jarmenen” yar-yar,
 Söylediklerime kulak ver zamandaşım yar-yar,
 Ata-baba yolu gelin çıkarır yar-yar,
 Yüzünün altından dünürüm Allah bizi korusun yar-yar,
 Gönlünü evladım, soğutma yar-yar,
 Kötülüğü yanına yaklaştırma yar-yar,
 Yabancı yurda evladım, gitsen dahi yar-yar,

(Nusipokasulı ve Japarulı, 2011: 23).

Kazak halkının evlenme geleneği ritüelinde jar-jar atışmasının bir diğer örneği de kızın yengelerinin yiğitlerle atışmasıdır. Bu atışma jar-jar atışması sırasında kızın yengeleri tarafından söylenir ve “jar-jar” tekrarı yerine “bikem” sözünü söylerler. Böylece atışmada bu sözü kimin söylediği de bu değişikliklerle belirtilir. Örnek olarak şu atışmayı verebiliriz:

Kele ğoy, kelşi, kasıma bikem,	Gel, yanıma bikem,
Köp jılap munda jasıma bikem.	Çok ağlayıp bunca yaşına bikem.
Payğambar kızın uzaktan bikem,	Peygamber kızını gelin etmiş bikem,
Ak savlık salıp basına bikem.	Ak koyun verip bikem.

Kurdastay edim senimen bikem, Yaşıt idim seninle bikem,
 Sırlastay edim teginmen bikem. Sırdaş idim bikem
 Jat jurtka bugin barasıñ bikem, Yabancı yurda bugün varasın bikem,
 Babalar salğan jolmenen bikem, Babaların gösterdiği yolu ile bikem,
 (Nusipokasulı ve Japarulı, 2011: 24).

kızın yengeleri bu sözleri ile kıza bir takım öğüt ve teselli edici sözler söylemiştir. Kazak düğün geleneğinde yengelerin rolü oldukça önemlidir. Bu aytısta da görüldüğü gibi gelinin her daim yanında ve düğünde de onları misafirlere tanıtan kişidir. Bu atışmayı yaptıktan sonra yengeler tekrar atışmaları için sözü yiğit ve kızlara verir.

4.3.6.3. Joktav / Ağıt Yakma

Kazak düğün geleneği bağlamında icra edilen sahnelik gösterimlerden birisi de bir vedalaşma ritüeli olan joktav söyleme durumudur. Burada yeni gelin ailesinden, akrabalarından, yakın arkadaşlarından ve yaşadığı yerden ayrılmanın hüznü ile dile getirilen bir ağıt yakma geleneğidir. “Joktavı sadece belirli akınlar değil, aynı zamanda kadınlar ve diğer kişilerde söyleyebilir” (Kenjeahmetulı 1994: 56). Yeni gelinin annesinin kızının evden çıkıp başka ellere gitmesini anlatan sözlerle dolu olan joktavlar evlenme geleneği içerisinde yeni gelin için yakılmaktadır. Aynı zamanda “ağıt söyleme geleneğinin icra bağlamından, ortamın psikolojik atmosferinden kaynaklaması” (Mirzaoglu 2015: 279) gelinin duygusal olarak en hassas olduğu zamanı da içermektedir. Bu açıdan yakılan bu joktavlar bir nevi yaşanan yurda veda sözlerinden oluşan ezgisel bir söylemdir.

4.3.7. Gelin Getirme Düğünü / Kelin Tüsirü Toyu

Türklerde gelin erkek evine getirilirken düzenlenen “Gelin indirme” törenleri, düğün toylarının en önemli aşamalarından birisidir. Türk kültür coğrafyasında, ata evinden ritüellerin eşliğinde yeni evine getirilir. Yolculuk boyunca başındaki al örtüyü çıkarmayan gelinin böylelikle kötü ruhların tehlikesinden korunduğuna inanılır. Kızın yeni evine bereket getirmesi umulur. Günümüz Türk kültür coğrafyasında bu yöndeki bereketi artırmaya yönelik birçok ritüel gerçekleştirilir. Bu ritüeller, bereketi artırmanın

yanı sıra kötü ruhların kızla beraber yeni eve gelişini engelleme işlevlerine sahiptir (Çelepi, 2017: 330).

Gelin arabaya bindirilmeden önce, arabanın etrafını üç kere dolaşarak sağ taraftan biner. Bu arada ya davul-zuma gelin alma, gelin ağlatma, gelin çıkarma havasını çalar, ya da dua ve ilahi okunur. Arabaya bindirilen geline ayna tutulur, arkasından testi kırılır, su dökülür. Bunlar yapıldıktan sonra gelin arabaya biner ve oğlan evine doğru yola çıkar. Kız evinden çıkarılan geline oğlan evine götürülmeden yolda bazı uygulamalar yapılır. Köyün etrafı ve içi dolaştırılır. Bu dolaşma esnasında uygun alanlarda davul-zuma eşliğinde oyunlar oynanır, at koşuları yapılır, silahlar. Alayın önü çocuklar veya delikanlılar tarafından urgan tutulmak suretiyle kesilir ve bahşiş istenir (Santur, 1995: 196).

Gelin oğlan evinin kapısına geldiğinde “gelin indirme” âdeti uygulanır. Bu adette oğlan tarafından birisi çıkar ve damadın anne ve babasına “ne veriyorsunuz?” diye sorar. Geline, (at, para, koyun, tavuk, altın vs.) gönüllerinden kopan bir şey hediye edilir. Bundan sonra gelin damadın yardımı ile attan indirilir. İndirilmiş olan gelin, sağdıcin yanında duran damada teslim edilir. Gelin damadın koluna girmez, damat gelinin koluna girer. Böylece damat gelini koltuklamasıyla aslında onun tüm sorumluluğunu da üstlenmiş olduğunu gösterir. Daha sonra çiftler kendileri için kesilmiş olan kurbanın üzerinden atlar ve kurbanın kanı her iki gencin de alınlarına uğur getirmesi için sürülür (Şişman, 2017: 54).

Gelin yeni evine gelirken, gelinlik töresi gereği kayınperi veya kayınvalidesi, tarla, bahçe, hayvan gibişeyler bağışlar ki, buna “bağışlama” adı verilir. Gelinin başışı alıncaya kadar attan inmediği veya güvey evine girmekte direndiği de olur. Yeni gelin güvey evine geldiği zaman oğlan evinin davetlileri gelinin başından aşağıkuru yemiş, şeker, buğday, darı vs. saçarlar. Bu geleneğin temelinde bolluk ve bereket simgesi yatmaktadır. Bekâr kızlar ve erkekler için kullanılan “darısı başına” deyimini de buradan gelmektedir. Gerek başa saçılan gerekse akrabalar ve komşular tarafından geline verilen hediye ve paraların tümü saçı adıyla yaygınlık kazanmıştır (Örnek, 2000: 199). Kazak halkında bu geleneğe “şaşu şaşu” denilir. Saçılardan “jugustu bolsun” diyerek alınması

da Kazak halkında bekâr kız ve erkeklerin de başına gelsin yani “darısı başıma” deyimini ile söylenmektedir.

Gelin indirmede gelinin başı üzerinden saçılan saçların, bol zürriyet sağlamak maksadıyla yapılmaktadır. Bu ritüel Hint-Avrupalılara kadar izlenebilir. Geline tohum, tane veya kuru meyve serpilmesi, tohum taşıyan otlar ile insan türü arasında görülen sempatik ilişki hissinden ve vücudun meyvesi ile hububat arasındaki kıyastan doğmuştur (Erdentuğ, 1974: 376).

Bu tören Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde müşterek olan Şamanizm unsuru olarak kabul edilebilir. Orta Asya Türklerinde “saçuv” veya “çaçılama” da denir. Bu saç, her devirde topluluğun ürettiği en önemli ürünlerden olmuştur. Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti; çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçilik devrinde darı, buğday, muhtelif meyveler; İslamiyet sonrası un serpe Türk ailelerinde yaygınlaşmıştır. Para, çörek, şeker ise daha geç dönemlerde ortaya çıkmıştır (İnan, 2015: 167; Ögel, 1998: 268).

Saçı geleneğine tarihi derinlik ve coğrafi genişlik bağlamında, yapısal ve işlevsel açıdan bir tutarlılık görülür. Farklılık yalnızca bağlamsaldır. Örneğin köylerde gelinin başına arpa, buğday, yulaf gibi tarım ürünleri saçılırken, yöresel ürün farklılığından dolayı Ordu’da fındık, Çorum’da leblebi, Trabzon’da mısır tercih edilir. Şehir merkezlerinde ise saç malzemesi olarak bozuk para ve şeker kullanılır (Şişman, 2017: 56). Bu duruma bakıldığında yaşanan coğrafyanın kültürel ortamının gelenekleri nasıl etkilediğini görebiliriz. Halkın yaşam koşulları doğrultusunda ve Türk dünyasındaki örneklerine baktığımızda da bu çeşitliliği görmekteyiz.

Kazak halkında da gelin kız uzatu toyundan sonra oğlan evine doğru yola çıkar. Bu gelenek eskiden Kazak halkında, kızın ailesi oğlan evine geldiğinde onları köydeki herkes toplanarak saçılar saçarak büyük bir hürmetler karşılardı. Fakat gelin köye anne-babası ile birlikte gelmezdi ve yolda yeni bir otağ hazırlanana adar beklerdi (Kaliyev, vd., 1994: 161). Bir hanım göçün önünü çeken deveyi obaya getirip, “murındık apa” adı verilen hediyesini alır. Obadaki insanlar hemen çeyizi indirip, ak otağı kurmaya başlar. Otağ genellikle güvey babasının sağ tarafında kurulur. Otağın içine çeyizler, ev eşyaları düzenli ve süslü bir şekilde yerleştirilir. Bu sırada haber bekleyen gelinin önünden

hanımlar ellerine “şımıldık” alarak karşılarlar. Yüzlerini büyüklere göstermeyip, şımıldıkla gizleyen gelini önce kayın pederinin evine getirirler. Gelin kapıdan sağ ayağıyla girer, çömelir ve üç kere selam verir. Selamını alan kayın pederi “ömrün uzun olsun, mutlu ol yavrum” der. Sonra gelini oda kenarındaki yumuşak kuzu derisinin üzerine oturtur. Bu adet, “yeni gelinin huylan kuzu derisi gibi yumuşak, nazik olsun” anlamını taşımaktadır. Ocaktaki ateşe yağ döken gelin “Ateş Ana, Yağ Ana, şefkatini esirgemeyin” der. Etrafı saran hanımlar ellerini ateşte ısıtıp “Ateş gibi hayırlı ol” diye ellerini gelinin alına değdirir. Bu adet, orjinal bir Kazak âdeti olan ateş kültü ile ilgilidir. Kült, Kazaklarda tabiata renk ve canlılık veren varlıkları, özellikle insan hayatı üzerinde büyük etkisi olan toprak, su, ateş, ağaç, dağ, gök gibi tabiat varlıklarını kutsal sayan bir anlam taşımaktadır (İsmail, 2002: 199-200).

Kazak halkının kız uzatuv toyunu yapıp oğlan evine gelinin geldiği aşamayı anlatan İslamiyet öncesi çok eski bir gelenekten bahsedelim. Düğün merasimlerinden önce defnetme töreni yapılır. Geline özel bir ritüel kıyafet giydirilir, yüzü kapatılır, ağıtlar söylenir, şaman da gereken ritüelleri uygular. Yani, gelin sembolik anlamda defnedilir. Bu kadim ritüelin detayları Kazak düğün gelenekleri ve kıyafetinde kendini gösterir. Kazak gelinin baş giysisi (“saukele”) ve hilat (“kamzol”- eski Türkçe “kam”- şaman, “kam”-kamçı) aslında bu eski defnetme töreninin mirasıdır. Damatın köyüne geldikten sonra gelini “yeniden hayata getirtirler”. Bunun için “temizleme” ayinleri yapılır, müzik eşliğinde bir baksı (ritüel büyü şarkılarını söyleyen şaman) gelini yeniden hayata getirir, yani yüzündeki örtüyü kamçıyla açarak onu başka insanlara tanıştırır. Zaten “gelin” kelimesi de “gelen” fiilinden türemiştir. Belki de “saukele” kelimesi “sağlıklı gelen” anlamını taşıyor. Gelinin yüzündeki örtü günümüz Kazakistan’ın bazı bölgelerinde hala kamçıyla kaldırılır. Böylece “ölen” gelin yeni ailede adını bile değiştirerek tamamen kocasının soyuna ait olur. Gelinin babasının soyunda “ölerek” kocasının evinde yeniden doğduğuna inanılır. Gelini ateşle temizleme ayini de (yani üzerinde biriktirdiği kötü ruhların etkisi) de yapılır. Tepside yanan ateşe hayvan yağı parçaları atılır ve bu ateşten yükselen dumanda gelin temizlenir. Başındaki uzun ve geniş örtü, çarpıcı estetikte olan küpeler, yüzükler, her çeşit kolyeler, göğüs takıları da aslında bu eski defnetme töreninde gelini kötü ruhlardan koruma amacıyla takılır

(<http://www.matritca.kz/news/44847-zachem-umirali-nevesty-neizvestnye-storony-kazahskoy-svadby.html>).

Kelin t s r  toyunda gerçekleştirilen ritüellere bakıldığında onların köklü tarihten gelen kültürel birikimin izlerini taşıdığını görebiliriz. Bu ritüellere baktığımızda; Gelinin sağı ayağı ile basması ve sağı dizini eğerek üç kez selam vermesi ayağının uğurlu olmasını bildiriyor. Gelinin anlına un sürmesi, yolun açık olsun, Allah yolunu bahtını açık etsin ve eşinin tarafına sevginin arttırsın anlamına geliyor. Eve gelen gelin için yumuşak minder hazırlanması ve ona oturtulması, eve yeni gelin olarak gelen gelinin karakterinin yumuşak, sabırlı, dayanıklı, söyleneni dinleyip yapması ve anlayışlı olsun. Gelinin ateşe yağı damlatıp “May ana  apağatımtındı t gize k r”, “Ateş ana, bereket, iyilik ver” diye inancıyla gerçekleştirilir. Bunun yanında,  alı kan olmasını, evinin ocağının s nd rmeyip sonuna kadar evliliğini sürdürmesini ifade etmektedir. Gelin anlına ellerini sürmesi ise ona ruhani g   vermesi ritüelidir ( abithanulı ve Toktakınulı, 2011: 39).

Kazak halkının eskiden günümüze kadar büyük eğlenceler ve ritüeller eşliğinde sürdürdüğü kelin t s r  (gelin indirme) geleneği günümüzde kız uzatuv toyunun bitiminden sonra oğlan evine gelmeyle ba lar ve bunu bir dizi ritüeller izler. Kız uzatuv toyu gece yarısı biter ve damat gelini kucakladığı gibi arabaya götürür. Bu sırada hem damat hem de gelin arkaya bakmamalıdır. Dışarıda hazır bekleyen gelin arabasına gelin ve damat biner. Gelin arabasında damat ve gelinin yolda ları olur. Diğer arabalarda d n rler ve damat ve kızın arkadaşları olur. Dünür arabasına kızın yengeleri biner ve oğlan evine gider. Oğlan evinde gelini bekleyen erkek tarafı onları arabadan inmeden karşılar ve gelin arabadan inerken kayınvalidesi gelinin başına ak oramal (beyaz e arp) atar. Bu esnada gelin eve doğru giderken  a u  a ılır.

Türkiye’de gelin indirme ile ilgili yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Pazar günü öğleden sonra düğün alayı tarafından damda tüfek atılır. Sonrasında gelin almaya gidilir. Gelin, atla getirildiği zamanlarda; atlara binen kişilere “b rg ” denilen, alt tarafı pantolon, üst tarafı gömlek şeklinde renkli elbiseler giydirilirdi. Gelinin atını, dayısı  eker. Bayrağı çekip giden kişinin: “Hazır olun kız evi hey hey!” diye bağırmasıyla kız evine gidilir. Gelinin bindiği ata bir kız evinden, bir erkek evinden

çevre¹⁷ bağlanır. Tüfek ata ata gelin almaya gidilir. Kız evinden dönülürken gelinin başına kırmızı örtü örtülür. Gelin ilk önce mezarlığa götürülür daha sonra gelin caminin etrafında dolandırılır. Gelin almaya arabalarla gidilecekse; süslenen arabalar, gelini götürmek için damat evine gelirler. Burada şerbet içilir. Gelinin babası, kızını koluna takar. Evden çıkarır. Evin önünde beline kırmızı bir kurdele bağlar, birde kırmızı başörtü örter. Sonra gelin babasının elini öper, kızın erkek kardeşi yeşil bir kurdele bağlar. Damat gelinin yanına gelir ve gelinin koluna girer. Dua yapılarak, arabaya binilir. Arabanın önüne damadın babası, arkada gelin ile damat; damat ve gelin tarafından da birer kişi oturur (Kayabaşı, 2013: 160).

Gelin, düğün salonuna ya da düğünün yapılacağı yere geldiğinde arabadan inmek istemez. Sebebi ise bir hediye beklemesidir. Bu hediye bağ, bahçe olur. Buna bazı yerlerde ‘inmelik’ adı verilir. Damadın aile büyüklerinden genellikle damadın babası gelir ve gelinle pazarlık yapar. Gelin ikna olunca arabadan iner. Gelin düğün salonuna ya da düğünün yapılacağı yere gelince başına şeker atılır, şekerlerin bir kısmı da misafirlerin üzerine atılır. Genci yaşlısı bu merasimi dört gözle bekler. Zılgıtlarla karşılanan ve kaynanasının elini öpen gelin köşke çıkartılır. Kapını girişinde (avlude) iki kişi Kurân tutar gelin altında geçer. Kaynanası geline badem ve şekeri verir, şekerin yarısını kendisi yer, yarısını da geline yedirir. Daha önce hazırlamış olduğu şekeri ve parayı gelinin başının üzerinden serpeler. Para bereketli olsun diye şeker de tatlı dilli ve huyu güzel olsun diyer (Kutlu, 2011: 74).

Gelin düğün alayı ile birlikte oğlan evine gelir. Bu arada evin önünde duran gelin arabasının üzerine, gelin arabadan inmeden, kaynana tarafından bir kabın içerisinde karıştırılan para, şeker, buğday, mısır, arpa, leblebi, kuru üzüm gibi maddeler atılmaktadır. Atılan bu maddeler çevredeki kişilerce toplanır. Saçı merasiminden sonra gelin, kayınbabadan ve kaynanadan indirmelik almadan arabadan inmez. Geline burada tarla, inek, tosun, para, meyve ağacı verilmektedir. Söz verilen bu hediyeler muhakkak geline verilmelidir. Bunun karşılığı gelin kayınbabasına ve kaynanasına sembolik bir para vermektedir. Hediye verildikten sonra alkışlar eşliğinde arabanın kapısı açılarak gelin arabadan indirilir. Arabadan inen gelini evin kapısından içeri hemen geçirmezler. Çalışma yaptığımız yörede geline, kapıdan geçerken bazı pratikler uygulanırlar. Gelin,

¹⁷ Bayanların dörtkenarını oya ile işledikleri pullu örtü.

eline verilen su dolu şişeyi, bardağı, narı evin kapısına ya da yere vurarak kırar (Bülbül, 2006: 68).

Konya Seydişehir’de gelir inerken damat, üzüm, leblebi, şeker, bozuk para atar. Gelin indikten sonra önünde kurban kesilir. Gelinin eline içi ve buğday dolu testi verilir ve kırar. Amaç; evlilik huzur getirsin su gibi aksın diye. Kapı üstüne yağ sürdürülür. Koyun gibi uslu olsun diye koyun derisine oturtulur. Manisa Türkmenköy’de gelin yeni evine girmeden önce yeni evine bereket getirsin diye gelinin başına buğday saçılır. Geli yeni eve girmeden kocasıyla geçimi iyi olsun diye başına şeker saçılır. Gelinin kızı olsun diye kız çocuğu, oğlan olsun diye oğlan çocuğu oturtulur. İkisi de olsun diye hem kız çocuğu hem oğlan çocuğu oturtulur. Kırşehir Abadallarında dua edildikten sonra erkek evine gidilir. Damadın evine girerken gelinin önünde içinde para ve çerez olan bir testi/çanak kırılır. Bu uygulama gelinin geçimi güzel olması, bolluk ve bereke anlamı taşımaktadır (Saygılı, 2015: 90).

Erzincan’da gelin ve damat evine getirilince bacadan gelinin başına para ve meyve serildiğini, arkasından da damadın gelinin başına elma atılmaktadır (Küçük, 1987: 252). Yozgat’ta gelini kapıda damat karşılar ve koluna girer. Bu sırada içine bulgur ve içine para konulmuş bir küçük küp, gelinin başının üstünden arkaya doğru yere atılır. Küp kırılarak içindekiler dökülür, bu dökülenleri davetliler kapışmaktadır (Akyüz, 1976: 27).

Malatya’da kaynana, gelinin geldiği eve bolluk bereket getirmesi inancıyla gelini bir ekmekle karşılar. Eve kıtlık girmesin diye tahta bir kaşık geline kırdırılır. Gelin içeri girmeden önce içi dışı bir olsun diye gelinin başında ayna tutulur. Eşiğe cam bardak konur ve gelin bu bardağa basarak girer. Cam aydınlık olarak kabul edilir. Cam bardağın kırılması uğuruzluk sayılır. Gelininkaynanasının sözünden çıkmaması ve Kuran ahlakıyla ahlaklanması için kaynana gelini kapı eşiğinde ya da sadece kolunun altından geçirir ya da eline aldığı Kur’an altından geçirir (Karaağaç, 2013: 181).

Çankırı’da kaynana testi kırıldıktan sonra gelin odasına çıkıp sedire oturur. Hemen önünde de gelin bassın da koyun gibi olsun düşüncesiyle bir koyun pöstekesi serilmiştir. Gelin açığöz ise, kaynanasının elini öpmek için ilerlerken pöstekeyi kıvrır ve ondan sonra da el öper. Böylece o, koyun gibi olmaktan kurtulur (Varvar, 2010: 203).

Burdur’da gelin indirmeye oğlan evinde önceden belirlenen saatte arabalar hazırlanır. Arabalara binmeden önce güvey dolandırılır ve arabalara binilir. Büyük bir coşku eşliğinde önde kamera ve davulcuların olduğu araba ve sonra da gelin arabası kızın evine doğru yola çıkar. Burada kornalar eşliğinde kızın evine varılır. Kız evine varıldıktan sonra oarada da bazı ritüeller gerçekleştirilir. Bunlardan birtanesi köyün gençlerinin aldığı gençlik parasıdır. Damat veya damadın babası daha önceden anlaştığı köyün gençlerine bu parayı ya kına günü ya da gelin çıkarma günü verir. Bu gençlerde düğünde her türlü yardımı yapar. Babası veya ağabeyi kızını damada teslim eder ve gelin alma işlemi tamamlanır. Buradan oğlan evine gidilir. Giderken köyün genç ve çocukları tarafından arabnın önü kesilir ve para istenir. Önceden beyaz zarflara konulmuş paralar yolu kesenlere verilir. Bizim burada Eskiköy dediğimiz yerde arabalar durur ve damat ile gelini oynatırlar. Gelin ve damat olan evinin önüne gelir ve gelin arabadan inmez. Çünkü indirmelik ister. Geline hayvan, para, bah-bahçe, altın vb. şeyler verilir. Gelin bunlardan birisi kabul eder ve arabadan iner. Arabadan inerken üzerine saçı saçılır. Etraftaki kişiler bunlardan alır. Burada verilen saçı hediyesi mutlaka geline uygun bir zamanda verilmelidir. Bu o sözü verenin güvenilirliği için önemlidir. Damat ve gelin arabadan indikten sonra 10 veya 15 dakika evin önünde veya düğün yerinde oynarlar. Arabadan inen gelin bir testi kırar. Daha sonra eve gelene damat ve geline şerbet içirilir (Bilgin, 1950).

Kazakistan’da kelin tisürü / gelin indirme ile ilgili yapılan ritüel örnekleri şunlardır:

Kız çıkarıldıktan sonra oğlan evine gelinir ve burada “kelin tüsürü toyu” yapılır. Burada bazı gençler tarafından “Sarın” söylenmeye başlar. Bu şarkıda orada bulunan kişilerce yeni evlenen gençlere nasihatlerde bulunulur. Daha sonra kız tarafından yani onun destekçisi olan kişilerce de bu sarın şarkına cevap verilir. Kız kendi yurdu ve evinden ayrılırken “Sınsu” söyler ve duygularını dile getirir. Bütün bunlardan sonra kız ailesi ve akranaları ile vedalaşır ve oradaki kişilerden birisi tarafından şaşu saçılır ve ak oramal olarak bilinen beyaz eşarp kızın başına bağlanır. Böylece kız oğlan evine inmiş olur. (Asılбек, 1978).

Kız uzatu toyu bittikten sonra gelin oğlan evine gelir. Buraya gelirken yengeleri ile gelir. Gelin ve yegeleri gelmeden damadın evinde yemekler hazırlanır. Onları coşkuyla

ve heyecanla oğlan evi bekler ve onları kapının önünde karşılar. Gelin arabadan inerken bazısına ak oramal (beyaz eşarp) örtülür. Gelin eve girerken sağ ayağı ile girer. Gelin eve girerken ona tecrübeli veya oğlan evi tarafından birisi ateşe yağ damlattırır. Daha sonra yengeleri ve gelinin yanında gelen kızlar yemek yer sohbet ederler. Gelin ise onun için evin bir odasında özel hazırlanmış olan “şımıldık” içine oturur (Musabekov, 1970).

Eskiden Kazak halkında gelin at ile gelirdi. Eskilerde şimdiki gibi arabalar yoktu. At hazırlanır düğün bitiminde seher vakti gelin damadın evine doğru yanında ailesinden bazı kişilerle yola çıkardı. Yola çıkmadan önce jasav (çeyiz) hazırlanır at veya develere yüklenirdi. Gelin damadın evine geldiğinde attan sağ ayağı ile iner ve otağa sağ ayağı ile girerdi. Gelin attan indikten hemen sonra saçını saçılırdı. Gelin otağın içindeki şımıldık dediğimiz yere otururdu. Günümüzde bu gelenek aynen devam etmekte ama sadece at yerine araba, otağ yerini de evler aldı. Sağ ayakla girme, ailesinden bazı kişilerle birlikte gelme, şımıldığa oturma vb. halan daha aynı şekilde devam ediyor (Kanayeva, 1953).

Gelini, evin sahibi için hazırlanan “tulağa” (koyun veya keçi derisi) oturturlar. Böylece gelinin karakteri bu derinin yumuşak tüyleri gibi uslu ve itaatli olmasını isterler. Orada diğer kızlarla beraber gelinin oturduğu özel yere, perde arkasına şımıldık oturturlar. Gelini karşılayan yaşlı hanımlar misafirlere şeker, bavırsak, demir parayı şaşu saçarlar. Bu arada köye akrabalar ve aile dostları gelir, ziyafet yapılır, halk oyunları düzenlenir, türküler söylenir (Bekjanova, 1961).

Köy kadınları, kızı getirmekte olan grubu yolda karşılar. Bu gruba ilk yetişen ve onları köye getiren kişi rehber anadır. Rehber ana oğlan evine müjdeyi verir ve bu olaydan dolayı ona özel hediyeler verilir. Oğlan evine gelen gelin, yüzü kapalı olarak gelir. Gelin eve sağ ayağı ile girer ve eğilerek üç defa selam verir. Kayınbaba selamı alarak “çok yaşa” der. Sonra gelin mutfığa getirilir ve orada ocaktaki ateşe yağ damlatır. Daha sonra gelin kendisi için hazırlanan özel odaya geçer (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 137).

Gelinin yeni aileye alışması kayınbabasının evinde attığı ilk adımlarından ritüellerle başlar. Eve sağ ayakla adım atar ve üç kere selam verme anlamıyla eğilir. Birinci eğilmesi “arvahlar” (ecdatlar ruhu) adına, ikinci ve üçüncü kayınana ve kayınbaba adına

yapılır. İbray Altınsarin'in anlattığına göre, bundan sonra kayınana geline eritilmiş hayvan yağı verir ve gelin onu ocaktaki ateşe döker. Yaşlı kadınlar o an alevlenen ateşe ellerini uzatırlar ve: “Ateş evliyası, May (Umay) evliyası!” derler. Bu ritüel bazen günümüzde de takip edilen ecdatların gücüne inanmakla ilgili gelenekten ziyade daha eski olan evi ve aileyi koruma geleneğinden devam etmektedir diyebiliriz (Şaygozova, vd., 2019: 146).

4.3.8. Bosaga Attav / Eşikten atlama

Gelin oğlan evine geldiğinde, gelin doğum yaptığında ve yeni eve girerken bu ritüel uygulanır. Ateş, halk inancında kutsal bir öneme sahiptir. Ateş ile alas yapma, “Ateş Ana”, “Ateşin Sönmesin”, “Evinden, ocağından ateş eksilmesin” şeklindeki dilek ve inanç eskiden günümüze kadar Kazak halkının kültürel yaşamında ve inanç dünyasında saklanarak gelmiştir (Kenjeahmetulı, 1998: 145).

Gelini evin eşiğinden atlatmak görevi ailenin saygıdeğer yaşlı bir kadınına verilir. Yani kapının eşiğinde Rehber Ana kızı karşılar ve ona: “sağ ayağınla atla, attıdığın eşik, ak eşik altın eşik olsun. Attığın adımın kut olsun, kut getirsin bu eve!” gibi temennilerde bulunur. Atlamadan önce bir elinde yanan tütsü, ikinci elindeyse bir kaşık yağı (sıvı yağı, katı yağ) geline verir, kız sağ eliyle ateşe yağı damlatır. Ateş yağdan dolayı daha çok yanar. Bunun amacı, gelin bu evin ocağını söndürmemelidir. Sonra yengeleri kızı “şımıldık”a oturturlar (Joldıbayeva, 1959).

4.3.9. Otkay May Koyu / Ateşe Yağ Dökme

Gelin damadın evine geldikten sonra bir dizi ritüellere tabi tutulur. Bunlardan birisi de otkay may koyu “ateşe/ocağa yağ dökme ritüelidir. Kazak halkının konar-göçer yaşam zamanında damadın babasının evinde ertesi günü akrabalar, köy büyükleri toplanıyordu. Evin sol tarafına şımıldık tutuluyordu. Kız annesi de buraya çağırılıyordu. Bundan sonra gelinin yüzünü beyaz kumaşla kapatıp eve sokuyorlardı. Kayınbabasının eşiğinden geçerken dizlerini büküp selam veriyor. Babası buna “çok yaşa evladım” diye rızasını bildiriyor. Kayınvalidesi evin ortasındaki ateşe yağ döktürüyordu. “Ateş ana, yağ ana kabul et, ruhlar ve Allah razı olsun” diye oturan büyükler dua ediyor (Argınbayev, 1996: 194).

Bu görenek çok eski- ateşe tapmaktan, ruhların kudretine inanmanın izi halinde saklanmış. Halk anlayışına göre önceden ölmüş anne babaların ruhu her zaman evlatlarını korumaya geliyor. Mutsuz olduğunda ataların her zaman destek olduğuna inanan halk, ruhların rızası için ateşe yağ döküp, onların yeni aileye iyi bakıp, nimetini döktürmesini diliyor. Bu göreneğe göre ateşe yağ dökmeye (ota koyma diye de söyleniyor) diye kızın annesi, damadın babasının evine halıyla yüklenmiş deve veya halının kendisini gönderiyor. Buna durumu olmayanlar çapan getiriyorlar. İşte bu arada kızın annesi ateşe yağ dökerken kapının önündeki yiğitler halıyı eve getiriyorlar. Deve getirdiyse de üzerine halıyı serip yedekleyip kapının önüne bağlıyorlar. Bu duruma razı olan kayınpeder de geline iyi dilekler söyleyip memnuniyetini bildiriyor. Eve gelen deve de halı da başka eşyalar da kayınpederin evinde kalıyor (Argınbayev, 1996: 194).

Türkiye’de gelinin koca evine gelişinden başlayarak, üç ay ocakta ateş söndürülmemiş, sönen ateşin kibritle yakılması uğur sayılmamıştır. Ateş, komşudan alınan bir közle yakılmıştır. Koca evine ayak bastığında geline yanan ocağa yağ döktürülmüştür. Gelinin koca evine geldiği sırada, yanan ocağa yağ dökülmesi eve bereket ve uğur getirmek amacını taşımaktadır (Ataman, 1992: 47).

4.3.10. Yüz açma / Betaşar

“Duvak” eski Türklerde kırmızı idi. Hatta gelinlik ile damadın kaftanı da kırmızı kumaştan yapılırdı. Nitekim bugün Anadolu’nun ve Trakya’nın bazı kesimlerinde kırmızı gelinlik giymiş hanımlar olduğu, kına örtülerinin kırmızıdan yapıldığı göz önüne alınırsa, “Türk’ün gözü aldadır.” atasözünün asıl anlamı anlaşılmış olur. Ancak İslâmiyet’le birlikte duvak genç kızlığın, bekâretin sembolü sayılmış; hatta bakire olmayan bayanların duvak takmaları ayıp bile sayılmıştır. Gelinin bakireliğinin bir simgesi olarak duvak veya baş bağlama töreni de giderek tarihe karışmakta; duvak adı sadece gelin başını ifade eden bir kavram niteliğini kazanmaktadır. Bir anlamda “gelinin yüz aldığını” ifade eden bu uygulama günümüzde eski önemini kaybetmiş görünmektedir (Köse, 2003: 93-94).

Düğünün en son safhası olan “duvak” töreninin yapılmasında en büyük etken gelinin bakire olmasının kutlanması ve çevreye ilân edilmesidir. Ayrıca, yeni evlilerin eksiklerini tamamlamak, onlara maddi yardımda bulunmak, gelin evini düğünden önce

gezmenin uğur getirmediğine inanılan yerlerde gelinin çeyizini, eşyalarını yerinde görmek, düğüne gelemediği için gelini göremeyen, misafirleri ağırlamak, güvey tarafının gelini yakından görmeleri, onunla tanışmaları, gelinin yeni hayatı için uygun bir çevre hazırlamaları anlamını da taşır. Genellikle düğünün ertesi günü tertip edilen “duvak” törenine gelenlere yemek ikram edilir, yöreye has çalgılar eşliğinde türküler söylenir, oyunlar oynanır (Eroğlu ve Özkanat, 2014: 273).

Bu gelenek, İstanbul'da “paça günü”, Toroslar bölgesinde “çarşaf”, Mudurnu ve Çivril'de “duvak”, Hatay ve Kerkük'te “suphe”, Isparta'da “gelin ertesi”, Maraş ve Kütahya'da “gerdek ertesi”, Kastamonu ve Sinop'ta “samet, samat, semet”, Kayseri'de “güvey başı”, Yörüklerde “kâkül günü”, yüz açma, yüz açımı, duvak açma, duvak indirme, cuma günü, cumalık, cuma sabahı, gelin ertesi, süpha günü, sabahiye, kahve içmesi, gelin sabahı, baş düzme, gelin yanı, gelin sofrası olarak (Köse, 2003: 95) bininirken Kazakistan'da bu “betaşar” olarak bilinmektedir.

Eski bir gelenek olan betaşar, Kazak halkının kültürel eğlence ve kutlamalarında yer almış köklü bir müzikal mirastır. Bu miras halk ile birlikte yaşamış ve asırla boyu Kazak sözlü edebiyatında söylenegelmiş bir müzikal icra örneğidir.

Kazak halkının betaşar geleneği yeni evlenen gelinin erkek tarafının akrabalarına tanıtılma merasimidir. Erkek evine gelen gelinin yüzünü betaşar merasimi olmadan kimse görmüyor. Gelinin yüzünü görmek için çağrılan bütün akraba ve dostlar bu kutlamaya katılmak için toy yerine gelir.

Kazak halkında eskiden kız uzatu toyu bittikten sonra oğlan evine gelin kapıdan içeri girdikten sonra kıza özel bazı ritüeller yapılır. Bu ritüellerden bazıları, bosaga attav, otka may koyu ve son olarak da betaşar geleneğinin yapılmasıdır.

Kazak halkında eskiden görülen betaşar ritüelinde bosaga attav, otka may koyu gelenekleri yerine getirildikten sonra, gelin şımıldık içine geçiriliyor ve misafirlere et ikram ediyorlar. Geline ayrı tabak hazırlanıyor. Aksakallar kendi tabaklarından geline sıbaga gönderiyorlar. Onları da gelin selamlayıp kabul ediyor. Bundan sonra gelinin yüzün açma, yani gelini damat tarafının büyükleriyle tanıştırma ve onlara gelini gösterip yüz görümlüğünü almak için “betaşar” geleneği başlıyor. Betaşar her zaman şiirlerle

yapılıyor. Bunun da halk içinde çok yaygın misalleri var. Betaşar söylemekte uzman olan ezberli şekillere insanlar kendilerinden bir şeyler katarak söyleyebilirler. Betaşarın içeriğinde de gerçek- şaka karışık olumlu ve eksiklikleri tasvirle birlikte, geline uyarılar içeriyor (Argınbayev, 1996: 194-195).

Eski zamanlarda gelin dedesinin eşiğini atlamadan önce köye yaya şımıldık arkasında geldiğinde, yani gelini dışarıda karşılama merasimiyle birlikte, betaşar geleneğini de yerine getirmişlerdir. Bu durumda köy büyükleri evin dışında yeşil çimenli alana toplanırlar ve geline eşlik edenler oturanların önüne gelini getirirler ve şair genç betaşar söylerdi (Argınbayev, 1996: 195).

Türkiye’de duvak / yüz açma ile ilgili örnekler şunlardır:

Düğün bittikten sonra ertesi gün kızın duvağını açma töreni yapılır. Buraya gelen kişilere kızın dünyalığı yani çeyizi gösterilir. Müzikler eşliğinde yemekler yenir ve kutlama yapılır. Duvak açma töreninden sonra “Kızılcahamam’da Birkaç gün sonra ise gelin ve damat yakın akrabalarına hediyeler dağıtmaya başlar. Bunun yöre ve çevredeki ismi ise “dürü” dağıtımdır. Kendisine dürü getirilen ev sahipleri onlara hediyelerinin karşılığı olarak bir miktar para verirler. Fakat bu parayı verirken açıktan vermezler, nezaket gereği damat veya gelinin cebine koyarlar” (Akpınar, 2005: 130).

Düğünden bir sonraki gün gelinin duvağını açma töreni gerçekleştirilir. “Gerdek gecesinden sonra eğer gelin gerdekten yüzünün akıyla çıktıysa, sabah kalkar kıyafetini giyer ‘terliğini’ bağlar. Terlik gelinin boynuna takılan, göğsüne kadar inen terini sildiği işlemeli bezdir. Gelin, terliğin üzerine düğünde takılan ikiliği, altını ve paraları güzelce dizer, güzel görünmek içinde başına mavi, kırmızı, sarı ‘çeki’¹⁸ çeker. Düzenlen terlikte ‘sakandıra’¹⁹ olur. Bahar²⁰ daha önceden alınır hamurun içine yumuşaması için koyulur. Daha sonra gelinin güzel kokması için bahar, düğün sabahı sakandıraya, aralarına çaltı giliği koyularak dizilir. Sakandıraya çaltı giliği konmasının sebebi gelinin nazardan korunmasıdır” (Kayabaşı, 2013: 173).

¹⁸ Kadınların başlarına bağladıkları örtü.

¹⁹ Kırmızı ve mavi renkte nakış işlemeli, terlikten aşağıya doğru sarkan ip.

²⁰ Köknar, tarçın, karabiber, zencefil, zerdeçal vb. yedi çeşit baharatın karışımı.

Denizli’de düğün ertesi törenlerinde “duvak”, “gezeleme”, “geze”, “kız arkası”, “kız ardı”, “gılıfan”, “gılvan”, “gelin önu” gibi adlar verilir. Kızın yeni evine yapılacak olan bu ziyaret çok önemsenir. Çeşitli törenler, eğlenceler düzenlenir. Örneğin Irgalı kasabasında, evine yerleşen gelinin yeni evinde duvak kınası yapılır. Gelin yöre kıyafeti olan duvak elbisesi ile misafirlerini karşılar. Gelinin başına kırmızı bir tül bent serilir. Gelin bununla oynamaya başlar. Bu sırada gelinin geçtiği yerlere ömrü uzun oldun diye su dökülür (Çelepi, 2017: 347).

Eski düğün adetleri içinde, törene ait hareketler, mutlu ve devamlı bir yuvanın kurulmasında etken olabilecek inançları kuvvetlendirmek, karı-kocanın birbirleriyle iyi geçinmelerinin gerektirdiği fedakârlık, anlayış ve davranışlarında, karşılıklı güvene ve sevgiye, saygıya sahip olma duygusu ve yeteneği kazandırmak, eşlerin yuvaya ve birbirlerine bağlılıklarını sağlamak, ana, baba olmanın sorumluluğunu, gururunu, doğacak çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için gerekli bilgilere ve duyarlılığa sahip olmak gibi, insani duyguları geliştirmekte geniş ölçüde yardımcı olabilecek uygulamalardan biri de gelin ve güveyine yapılan öğütlerdir (Ataman, 1992: 44-45). Bu öğütler, Türkiye ve Kazakistan’da gerçekleşen duvak açma ve betaşar törenlerinde söylenir. Kazakistan’da bu ritüelde, iki yengenin gelinin koltuklarından tutarak bir söylenen şiir ve nasihatlerden sonra ismi söylenen kişilere ve oradakilere selam vererek eğilmesidir. Bu sırada da beyaz bir oramal (duvak) örtülen gelinin yanında bu oramala bağlı olan bir oklava ile onu tutan bir genç bu ritüel eşlik eder. Bu ritüelin uygulanması Türkiye ve Kazakistan ile benzerlik gösterir. Türkiye’deki geline duvak açmada verilen öğüt örneğine şunu verebiliriz:

Ele, bele ve hem dile

Sıkı ol sır verme ele

Baban gökle anan yere

Saygı göster düşme dile

Hiç kimseye gıybet etme

Rızasız yol gitme

İşine sıkıca sarıl

Ocak yansın harıl harıl

Küpe korlar ezme

Kapı kapı gezme

Gayınnanın gücünü üzme

Dereleden öz getirme

El evinden söz getirme

Süpürge elinde olsun

Eteğin belinde olsun

Sergende tarak

Kötü huylarını evde bırak

Bu gelinin adı Fatma

Gaşları var çatma çatma

Darılup sufradan galkma

Gayınnanın döşeğini

Patdan yere atma

Kutlolsun kutlolsun

Evde dirliğin datlolsun

İki oğlan bir kızın olsun.

(Ataman, 1992: 45).

yukarda geline öğüt vererek onu geldiği yeni evinde hem kuralları anlatma hem de uyum sağlama konusunda bilgiler verilir. Gelin bu işleri yaparken gönül rızası ve

içtenlikle yapması için ona bu gibi sözlerle anlatılır. Geline verilen öğütlerin yanında damada da öğütler verilmektedir. Çünkü mutlu ve büyüklere saygı tek kişinin değil aile olan gelin ve damadın ortak görevleridir. Geline damada verilen öğüt örneğine şunu verebiliriz:

- Mecliste arif ol kelamı dinle
- El iki söylerse sen biri söyle
- İşine bak işine, karışma elin çiğine pişmişine
- Verdiğin sözden ölsen de dönme

Er olan sözün tutar demişler

- Dilin cirmi küçük, cürmü büyüktür
- Düşünmeden laf etme, dilin olursun sonra kurbanı
- Sakın elini her deliğe uzatma

Kimisinden çıyan çıkar, kimisinden yılan

- Muhannetin çeşmesinden su içme

Çaydan geç, namert köprüsünden geçme

- Darılınca başa kakıcı olma
- Ne az git geri kal, ne uz git geçme
- İki şeyden sakıntılı ol daima

Yere bakandan, yavaş akan sudan

- Ne dünürü küstür, ne de kızı
- Eyaline sahip ol, kem gözle bakma ve baktırma
- Densüze borçlanma, durur durur ya düğünde ya bayramda ister
- Kendin çalış kazan, kendin ye Sarrafın parası sana yar olmaz

- Haydi sözlerimi iyi dinledinse hayırlı olsun.

(Ataman, 1992: 46-47).

Kazakistan’da betaşar ile ilgili örnekler şunlardır:

Betaşar her zaman şiirlerle yapılıyor. Bunun da halk içinde çok yaygın misalleri var. Betaşar söylemekte uzman olan ezberli şekillere insanlar kendilerinden bir şeyler katarak söyleyebilirler. Betaşarın içeriğinde de gerçek- şaka karışık olumlu ve eksiklikleri tasvirle birlikte, geline uyarılar içeriyor.

Betaşar söyleyen genç eve girip, şımıldık içinden gelini çıkarıyor. Gelin şımıldık önünde ayakta duruyor. Onun yüzü savkelenin yukarisından aşağıya sarkan hafif beyaz yelekle kapalı oluyor. Lazım olduğunda yeleği yukarı kaldırmak için gelinin yanında damadın bir yakın yengesi duruyor, ya da betaşar söyleyen şairin kendisi açıyor. Bunun için gelinin yüzünü kapatan yeleğin aşağıdaki ucunu bir çubuğa bağlayıp, lazım olduğunda yukarı kaldırıp gelinin yüzünü açıyorlar. Köy büyüklerini durumu tasvir ederek şuna bir selam deyip, gelinin yüzünü açıyorlar, gelin ise dizlerini büküp eğiliyor. Bundan sonra selamını alıp, teşekkürünü söyleyen kayın görümceye ne vereceğini net söylüyor. Gelin görümcesine çoğu zaman hayvan verirler. Herkes kendi durumuna göre biri yıldı, biri inek adasa, durumu uymayanlar koyun ya da keçi vereceğini söylüyor. Bu görümcelerin hepsi de gelinin kendisine, yani yeni otava veriliyor (Argınbayev, 1996: 197). H. Argınbayev’in bu bahsettiği gelenek Kazak halkının konar-göçer yaşamındaki betaşar ritüeli örneğidir. Bu ritüel küçük değişikliklere uğrayarak günümüzde Kazak halkının önemli evlenme törenleri arasındadır.

Gelin damadın evine geldiğinde düzenlenen tören. Amacı yeni gelini akrabalara tanıştırmak. Gelinin yüzü beyaz bir örtüyle kapalı, onu ozanın/tamadanın eşliğinde “betaşar” (yüz açma) adlı uzun, nasihatler içeren bir şarkı ile gelinin yüzü açılır. Aile büyüklerinin isimleri tek tek söylenirken, ozan/tamada geline bu adı geçen kişilerin hürmetine eğilip selam vermesi ister. Bu kişiler ise ozanın önündeki süslü bir kutuya para atarlar. Bunun belli miktarı yok. Böylece bu yakın akrabalarının hepsine selam verilir. En sonunda ortaya kaynanası davet edilip gelinin yüzünü açması istenir. Yüzünü açtıktan sonra kayınvalide geline evdeki oklavasını verir. Bundan itibaren oklavayı sana

verdim, artık bu evin ocağının, kazanının sahibi sensin diyerek gelinini öper. Eskiden bu merasimden kazanılan bir miktar parayı ozan alıyordu, işinin karşılığı için. Günümüzde ise davet edilen ozan anlaşılan parayı alır, kalanı ise ev sahibine kalır (Kanayev, 1950).

Misafirlerin hepsi bir araya gelince gelini ortaya çıkarırlar. Gelinin örtüyle kapalı yüzünü açma geleneği betaşar düzenlenir. Düzenleme sırasında betaşar şarkısı söylenir. Gelinin yüzünü açan şarkıcı bunu sağ eliyle yapar. Açmak için tuttuğu değneğin ucunda kırmızı renkli kumaş bağlanmış, değneğin kendisi herhangi meyveli ağacın çubuğudur. Sembolik anlamı, gelinin yüzü ay gibi parlak, doğuracağı çocukları meyve ağacının meyveleri gibi bol olsun. Dombracı şarkı sözlerini irticalen söyler ve aynı zamanda damadın akraba adlarını söyleyerek gelini saygıyla selamlamaya davet eder. Eğilen geline karşılık olarak damadın akrabaları “körimdik” verirler. Betaşar şarkısı güzel nasihatler ve dilek sözleriyle biter. Betaşar şarkısı bitince kayın valide gelinini yüzünden öper, iyi dilekler söyler ve başörtüsünü ellerine alır. Başörtü, oradaki kadınlara parçalar halinde dağıtılır. Daha sonra kadınlar bu kumaş parçalarıyla kumis ve şubat gibi içeceklerin saklandığı güğümleri sararlar. Bu geleneğin adı “biye kısırmas”, yani kısarak doğurgan olsun anlamındadır (Kojanova, 1948).

Betaşar, gelin geldiğinde icra edilen bir şarkı türüdür. Yüzü beyaz örtüyle örtülü olan gelinin yüzünü ozanlar açarlar. Ozan elindeki uzunca değnekle gelin örtüsünün kenarından birazcık açarak yeni akrabalarıyla tanıştıtır. Betaşar şarkısı şaka ağırlıklı olur. Genellikle betaşar, “Gelin, gelin, gelmiş. Gelin eve girmiştir” gibi sözlerle başlar. En sonunda ozan gelinin yüzünü açar ve toplanan kalabalığa gösterir ve görümlük ister. Ozan, “Anlat, gelin, anlat, gelin! Atının başını çek, gelin” sözleriyle başlayıp öğüt nasihat dolu olan ikinci bölümünde ise yeni gelinin bundan sonraki tavır-davranışları ve işlerinin ne şekilde olması gerektiği anlatılır.

Hey gelinin yüzünü açışım

Yeni akrabalarınla tanıştırmamdır.

Büyüklerini say

Yeni hayat kapısı

Artık senin için açılmıştır.

Saksağan kuşundan da daha dikkatli gelin

Yumurtadan da ak pak gelin

Eşine sözünü dinle gelin

Halkın-yurdun tarafından sevil gelin.

(Konıratbayev, 1991: 52)

diyerek sonunu şakaya bağlar. “Dedikodu etme, kendin yatıyorken, kocana “kalk, kalk” deme, çuvalın ağzı açık diye kurut (çökelek) çalma, akıllı ve hamarat ol, ulu orta konuşma, laf taşıma, herkese iyi davran” gibi öğüt nasihatlerde bulunulur.

Ozan betaşarın ilk bölümünde akrabaları tek tek tanıtır, ara ara eleştirir ve sonuna doğru ise halk arasındaki çeşitli karakterlere değinir. Kadı, bey, cimri, cömert, açgözlü, yalancı, kel olanları genel olarak betimler ve onlara “selam” veririr:

Bazı kellerin kafası

Ot bitmemiş toprak gibi

Bazı kellerin kafalarını

Dört beş kurt ısırılmış

Bazı kelin kafaları

Ot bitmeyen yer gibi

Bütün kellere selam ver!

(Konıratbayev, 1991: 52).

Halk arasındaki olumsuz karakterlerden biri olan cimrilik de ozanın dikkatinden kaçmamıştır:

Taylarını öven
 Otu çok olan yeri benimseyen
 Seksen soma bir atını
 Sat dese de satmayan
 Yaz kış hayatında
 Hiç rahat yerde yatmayan
 “Görümlük isterler” diye
 Sağına soluna bakmayan
 Cimri zengine selam ver.

(Konıratbayev, 1991: 52).

Ozan, gelinin özellikle halk arasındaki yalancılardan uzak durması gerektiğini de dile getirir:

Arğımak binip ona yem veren
 Faydası dokunmayan kişiyle gezmeyen
 Kendisi sözü dışında
 Başka kimseye inanmayan
 Yalancıya da bir selam ver!

(Konıratbayev, 1991: 52).

yukarıda A. Konıratbayev’den alına örneke ve halk arasında betaşar ile ilgili söylenelere bakıldığında bu gelin kızın yeni geldiği ecdaki ilk dersidir diyebiliriz. Bu betaşar töreninde ozanın söylediklerinden dersler çıkaran gelin kız gelecekte nasıl davranacağını ve neler yapacağını örneklerini ve nasihatlerini bu törenden alır.

Betaşar, eski örf-adet ve evlilik hukukundan hareketle ortaya çıkan bir gelenek şarkısıdır. Şarkıda, evliliğin yaşamın anlamı olduğu anlatılır. Ama acı bir gerçek var ki Kazak evlilik yaşamında rastlanan başlık parası geleneği, mal-mülk karşılığı evlendirilme ve çok eşlilik (poligami) olayları çoğu zaman kötü sonla bitmiştir. Şeriata kurban giden Kazak kızların durumları çok zor olmuştur. Bunun belirtileri ağıt, jar-jar, vedalaşma şarkılarında açık görülmektedir. Bu durumdan betaşar şarkısının bazı bölümlerinde bahsedilir. Betaşar, halk dili ve anlayışıyla ortaya çıkan şarkılarının yaşam konularını içeren bir türüdür. Bu tür gelenek şarkılarından eski dönemlerdeki yaşam tarzlarını anlayabiliriz (Konıratbayev, 1991: 53).

Türkiye'deki duvak açma geleneğinin Kazakistan'daki karşılığı betaşardır. Bu iki gelenekte de benzer olan geline öğüt vermek ve onu yeni geldiği ev halkı ile akraba ve eş-dosta tanıtmaktır. Türkiye'de uygulana ritüeller ile Kazakistan'dakiler benzerlik gösterdiği gibi farklılıklar da göstermektedir. Türkiye'de duvak açma ritüeline bakıldığında evliliğin ilk gecesinden sonra yani gerdek gecesinden sonra yapılmaktadır. Bir de kızın bekâretinin kutlanması olarak da gerçekleşmektedir. Türkiye'de duvak açma gününde gelinin çeyizinin sergilenmesi ritüeli de gerçekleştirilmektedir.

Kazakistan'daki betaşar ile Türkiye'deki duvak açma arasındaki farklılıklardan ilki yapıldıkları gündür. Türkiye'de düğün bittikten sonraki gün yani gerdek gecesini sonrası yapılırken, Kazakistan'da ise oğlan evindeki düğün olmadan yapılmasıdır. Kazakistan'daki betaşar, kız uzatu toyu bittikten sonra gelin gece oğlan evine gelir ve burada yukarıda gelin indirme konusunda değindiğimiz ritüeller gerçekleştirilerek eve girer ve kendisi için hazırlanmış şımıldık adlı beyaz perdelerle örtülü yerde oturur. Kısa bir süre yani birkaç gün içerisinde gelen gelinin betaşarı olur. Farklardan birincisi yapılma günüdür. Günümüzde bazen kız uzatu toyları gündüz yapıldığından gelin oğlan evine gelir gelmez de betaşar ritüelinin yapıldığı görülmektedir. Bir başka farklılık ise burada gelinin yengeleri eşliğinde yüzü beyaz örtü ile örtülü halde kendisine nasihatlerde bulunan şarkılar ve sözlerden sonra ismi söylenen kişilere yani aile ve akraba üyelerine eğilerek selam vermesidir. Bu selam esnasında ismi söylenen kişilerce gelinin önünde bulunan süslü kutucuğa para atılmasıdır. Burada bir de gelinin başındaki beyaz örtüye elinde oklava veya değnek bağlı olan bir erkeğin olmasıdır. Bu

evlenmemiş olmalıdır. Değneğin beyaz örtüye bağlı olması ona da bu gibi evlilik nasipetsin anlamı taşımaktadır.

Her iki ülkenin gerçekleştirdiği ritüel olarak benzerlik gösterse de Kazakistan'daki betaşar geleneği, Türkiye'den yapıldığı gün, uygulanma biçimi olarak farklılık göstermesi ile göze çarpmaktadır.

4.3.11. Toy Bastar

Kazak halkının eğlence ve kutlamalarında akınlar tarafından gelen konuklara toy kutlamasının müzik ve şiir ile gerçekleştirilen bir açılış ritüelidir. Kazak halkında, evlenme toyu (kelin tüsirü- kız uzatu), sünnet toyu (Müslüman halklar için önemli bir kutlama), beşik toyu, tusav kesu toyu (yeni adım atmaya başlayan çocuğun hızlı yürümesi toyu), til aşar toyu, tana bay toyu, tilev toyu" gibi eğlence ve kutlama toyları vardır. Toyhanelerde ya da düğün salonlarında yapılan bu kutlama ve eğlenceler toy bastar şarkısı ile başlar. Toya gelen kişiler eğer çok olursa, toyun sahibi toyu 3-4 yerden başlattırır. Toy sahibi bu geleneği uygulamazsa bazen rızasızlık gösteren kişiler olabilir (Kurast, vd.,1994: 42). Toy bastar ritüelinde akın şarkılarını müzik eşliğinde sıralamaya başlar ve toyun durumuna göre seçtiği şarkılarını kendine has üslup ve yorumu ile dile getirir. Eğlence ve kutlamalarda akınlar tarafından icra edilen müzikli toy bastar örneklerinden birisi şöyledir:

Urpağı törtkaranıñ Ąliya atım,	Ben Ąliya, Törtkara soyundan
Japasta dostiyarımın arğı zatım.	Japastı dostiyar soyundanım.
Halıkka men özimdi tanıstırayım,	Halka ben kendimi tanıstırayım,
Bergen son til tağamın tabığatım,	Benim bu sözlerim Allah'tan geldi
Öleñdi ayt degende toktatpayın,	Şarkıyı söyle dediğinde durdurmam,
Ruksat ülkenderden bolsa aytayın.	İzin büyüklerden olsa söylerim.
Halkımıñ ilgeri el dästürimen,	Halkımın büyük halk geleneğı ile,
Jiyında öleñ sözge jalıkpaymın.	Toplanan halka şarkı söylerken yorulmam.

(Baykadamova ve Temirbekova, 2001: 132).

Kazak eğlence kültüründe, yukarıdaki gibi toy bastar ile kutlamaları akının söylediği müzikli şiir icraları eşliğinde gerçekleşmektedir. Şarkılar söylenmeye başlamadan önce akın düğün sahiplerini, kız tarafını, her iki tarafında büyük ve değerli kişilerini, akrabaları ögen, onlara özgü şiirler söyleyerek toyu başlatır. Bu müzikli ritüele baktığımızda bir nevi akın oraya gelenlere hem toyun sahiplerini alkışlatıyor hem de gelin ve damat için bir coşkulu giriş zamanı hazırlıyor.

Akın, toy bastar ritüelini gerçekleştirir ve gelin ve damat geldikten sonra toyda bir dua edilir. Bu da toy bastar duası olarak bilinmektedir. Bu şarkı icrasında, yeni evli çiftlere iyi dilekler, mutluluk, sevgi ve saygı gibi içerikli sözler ile dua edilir. Bu toy bastardaki dua ritüeli örneği de şöyledir:

Toy toyğa ulasın,	Toy toya ulaşsın,
Toydan kende kılmasın!	Toylarımız azalmasın!
Ölen-jır bop kündiz-tün,	Şiir-şarkı gece-gündüz hiç durmasın,
Auıl-aymak jırlasın!	Köylerimiz şarkılar söylesin!

Kuttı bolsın kuvanış,	Kutlu olsun sevinciniz,
Eş jamandık bolmasın,!	Hiç kötülük olmasın!
Kızır barıp, bak konıp,	Hızır varıp, baht konup
Kuday özi koldasın!	Allah'ın kendisi kollasın!

(Nusipokasulı ve Japarulı, 2011: 14).

Toy bastar iki gencin evliliklerinin coşkuyla kutlanmasında gerçekleştirilen bir eğlenceye geçiş aşamasıdır. Bu ritüelde akın ne kadar yetenekli ve iyi şarkılar bilirse toy bastarda o kadar eğlenceli ve coşkulu geçer. Bu yüzden de düğün sahipleri de hünerli ve söz gücü kuvvetli akınlar seçer ki düğünleri, kutlamaları coşkulu ve güzel geçsin.

4.3.12. Erkek Tarafında Düğün

Türk kültüründe evlenme yeni ocağın tumanını tüttürme ve toplumsal bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu evlenme ritüelinde halkın örf, adet, gelenek ve göreneklerinin zenginliği ve çeşitliliği ortaya çıkar. Bu evlilik yoluyla toplumda yeni akrabalık ilişkileri ortaya çıkar ve gelişir. Düğünler bütün halkın coşkuyla katıldığı bir kutlama ve eğlence şölenidir.

Türk halklarında olduğu gibi Kazak halkı içinde aile kurma yani evlenme durumu oldukça önemli bir konudur. Geçmişten günümüze kadar eğlenceli ve coşkulu bir şekilde kutlanarak gelen bu evlenme törenleri Kazak halkında günümüzde de bütün ihtişamı ve değişen ritüelleri ile kutlanmaktadır.

Düğün geleneklerinin, halkın tarihi geçmişi ve hayat tarzıyla sıkı bir bağı olduğu şüphesizdir. Evliliğin her safhası insanın doğa, çevre ve onlarla olan bağlantıları hakkında oluşan görüşlerini yansıtmaktadır. Düğün sırasındaki her hareket, kendine özgü bir düzen içerisinde uygulanır. Düğünde yer alan dileklerin, ağlayıp sızlamaların, inançların, türkülerin, takıların vs. hepsinin kendine has bir anlamı vardır. Düğünde söylenen şarkılar, türküler, ağıtlar da halkın söz sanatının, yaratıcılığın en güzel örnekleri olarak değerlendirilmelidir (Çetin, 2005: 93).

Kazak halkında düğün toyları kendisine has bir şölen ve ritüel zenginliğidir. Eskiden de olduğu gibi tüm halkın sevinçli günüdür. Düğün gününün belirlenmesi aşamasında erkek tarafı düğünün yapılacağı toyhaneleri (düğün salonları) aramaya başlar. Bu süreçte gelecek davetli sayısı ile ekonomik durumlar göz önünde bulundurulur. Fakar her ne kadar da ekonomik durumları iyi olmasa da Kazak aileleri evletları için görkemli toyhanelerde kendilerine layık düğün yapmaya çalışırlar.

Kazak halkının düğün yemeklerine değinecek olursak düğün salonlarında bütün ihtişamı ve zenginliğiyle masalar milli yemekler, içecekler ve meyve-sebzeler ile doldurulup süslenir. Kazak halkın'da дастархан (sofra) ve misafir ağırlama kültürü çok önemlidir. Bu kültürel önem Kazak halkının düğün sofralarına da yansımıştır. Düğün salonuna girildiğinde o masaların üstünü süsleyen yemek, içecek ve diğer yiyecekler gelenlerin gönüllerini hoş etmenin yanında onları zengin bir sofraya karşılamak düşüncesi vardır.

Yemek masaları veya sofraları Kültürel bir zenginlik olmasının yanında giderecek Kazak halkı arasında bir yarışa dönüşmüş durumdadır. Çünkü her aile misafirlerine gerek önemi verdiğini ve onları en iyi şekilde ağırlama düşüncesinden dolayı düğün sofralarını olabildiğince zengin tutmak için yarışmaktadır.

Kazak halkının et yeme kültürü de düğün sofralarına yansımıştır. Kazak sofralarının vazgeçilmez yemeklerinin başında et yemekleri gelmektedir. Bu vazgeçilmezlik düğün sofralarına da yansımıştır. Düğün sofrasında at etinden yapılan kazı, karta; koyun etlerinden yapılan et yemeklerinin yanında Kazak halkının milli yemeği olan beşparmak yemeği de masalarda olur. Bu beşparmak yemeği her toyda olmasa da bazı toylarda görülmektedir. Sütten yapılan irimşik, ayran, kırmızı, şubat gibi içeceklerin yanında hamurdan yapılan ve Kazak halkının sofrasının olmazsa olmazlarından olan bavırsak yer alır ve onun yanında yine mantı, kuyrukdak, cent gibi diğer yiyecekler de vardır.

Kazak halkının düğün sofrasından kısaca bahsettikten sonra oğlan tarafı önceden kiraladıkları tophaneye düğün günü gerekli yiyecek, içecek ve diğer malzemeleri getirirler. Bir taraftan tohane düğün için hazırlanıp süslenirken diğer taraftan da oğlan evinde tatlı bir telaş vardır. Kazak halkında düğün günü gelin ve damadın nikâhı gündüz düğünden önce kıyılır. Bu durum değişiklik de gösterebilir. Bazı aileler bunu düğün günü telaş olmasın ve önceden bitsin istemesinden dolayı önceden de kıyabilir. Düğün gününden önce gelin ne zaman geldiyse o gün nikâh kıyma işleminin yapılması Kazak halkı tarafından daha uygun olarak görülmektedir.

Kazak halkında oğlan evinde yapılacak düğün için lüks arabalar kiralanır ve süslenir. Gelin ve damat hazırlanan veya özel olarak kiralaan düğün arabaları ile yaşadıkları yerdeki doğal ve tarihi güzellikleri görmek için eğlenerek hem kızın hem de oğlanın arkadaşları ile konvoy halinde bu yerleri gezerler. Düğün saatine kadar gezilir. Kazakistan'ın güneyinde bulunan Türkistan'da evlenen çiftler çoğunlukla Arstan-Baba ve onun şakirti olan Hoca Ahmet Yesevi'nin türbelerini ziyaret ederek dua ederler.

Gezilecek yerler gezilip düğün saati yaklaşınca damat ve gelin düğün salonuna gelirler. Bu düğün salonlarında onları erkek tarafından davetli kişiler kendilerine ayrılmış masalarda onları yemeklerini yiyerek beklerler. Bu sırada düğünün yürütücüsü olan tamada gelen misafirleri eğlendirir ve çeşitli şarkılar eşliğinde onları düğünün heyecanına ortak

eder. Düğün salonunda herkesin bir oturma düzeni vardır. Kazak halkında bu düğün salonlarında oturma da kendisine özgü kuralları vardır. Örneğin düğün salonun baş ve yukarı yani Kazak halkın tör olarak ifade ettikleri yere yeni dünür diye bilinen kız tarafı oturur. Diğer misafirlerde kendileri için belirlenen yerlere oturup damat ve gelin gelmesini beklerler. Düğün salonunda damat ve gelin tamadın önceden hazırladığı kendilerine özgü şarkılar eşliğinde içeriye girerler. Damat ve gelinin içeriye girmesi ile herkes ayağa kalkar ve onları alkışlamaya başlar. Bu sırada onlar için dua ve dilekler söylenir.

Kendilerine özel olarak hazırlanmış yere oturan gelin ve damat, tamadanın eşliğinde düğüne başlar. Düğün ailenin büyüklerinden birisi dua ederek açar ve böylece üylenüv toyu (evlenme düğünü) başlamış olur. Daha sonra kız uzatu toyunda olduğu gibi belirli sıraya göre aile büyükleri, dünürler, akrabalar, iş arkadaşları vb. dua ve dileklerini damat ve geline söylerler. Bu sözlerden sonra danslar yapılır, şarkılar söylenir, tamadanın hazırladığı eğlenceli oyunlar ve yarışmalar oynanır. Bütün bunlar düğünün daha eğlenceli geçmesi içindir.

Türkiye’de genellikle pazar günü kız almaya gidilir. Değişen kültürel yaşam şartlarından dolayı bu pazar günü ve kız almaya gitme gleneğinde değişiklik göstermektedir. Düğünün son günü gelin almaya gidilir ve akşamında balo diye adlandırılan eğlence düğün salonlarında gerçekleştirilir. Türkiye’deki balo geleneği ile Kazakistan’daki üylenü toyu benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de birbirine benzer ritüeller gerçekleştirilir.

4.3.12.1. Avşadiyar

Kazak halkının düğünlerde söyledikleri şarkılar da zengindir. Bunlardan birisi de üylenü toyunda söylene avşadiyar şarkısıdır. Avşadiyar, hem mazumunu yönünden hem de türü bakımından başka gelenek şarkılarına yani jar-jar, sinsu ve toy bastar şarkılarına benzemez. O türü bakımından çocuk folklorundaki saymacalara, mazmunu yönünden ise kara ölene benzerdir. Eskiden evlenme düğünlerinde söylenen avşadiyar şarkısı günümüzde düğünlerde artık söylenmemekte veya çok az da olsa bazı düğünlerde rastlanılmaktadır (Kerimov, 1992: 59). Bu avşadiyar şarkısına şu örneği verebiliriz:

Avşadiyar bir bolar,	Avşadiyar bir olur,
Avzı tolğan nur bolar,	Ağzı dolu nur olur,
Ata-anasın sıylağan,	Ata-anasını saygı gösteren,
At salmaktı Bi bolar.	At ağırlığında Bi olur.
Avşadiyar eki de,	Avşadiyar iki de,
Orman jerdin körki de,	Orman yerin güzelliği de,
Birin-birini unatkan,	Birbirini beğenen,
Kız-jigittin körki de.	Kız yiğidin güzelliği de,
Avşadiyar üç bolar,	Avşadiyar üç olur,
Atan tüye-küş bolar.	Atan-... güç olur.
Eki jaman kosılsa,	İki kötü evlense,
Öle-ölgenşe öş bolar.	Ölünceye kadar öç olur.
Avşadiyar dört bolar,	Avşadiyar dört olur,
Kızdın koynu ört bolar.	Kızın yüreği ateş olur,
Kız men jigit ten bolsa,	Kız ile yiğit denk olsa,
Köz yumğanşa sert bolar.	Göz yumuncaya kadar vaat olur.
Avşadiyar bes bolar,	Avşadiyar beş olur,
İgen sadak es bolar,	İgen yay akıllı iş olur,
Er kolınan mal taysa,	Yiğidin elinden mal giderse,
Kayırlıvı keş bolar.	Geri gelmesi zor olur.
Avşadiyar altı de,	Avşadiyar altı de,
Erdin küşi-halkı de,	Yiğidin gücü, halkı de,

Jav-jarakpen attansa,	Silahlarını kuşansa
Atalı ultın saltı de.	Atalı oğlun geleneği de,
Avşadiyar tokız-dı,	Avşadiyar dokuz du,
Torka kiygen sol kız-dı,	İpek kumaş giyen o kız-dı,
Öz tenine bermese,	Kendi dengine vermese,
Äkesi onın donız-dı.	Atası onun domuz-du.
Avşadiyar on bolar,	Avşadiyar on olur,
Enbek etsen mal bolar,	Çalışsan malın mülkün olur,
El korlağan esvas	Halk hor eden ahmak
Tübinde bir kor bolar.	Aslında bir kor olur.
Avşadiyar on bir der,	Avşadiyar on bir der,
Ömir köpke köndirer.	Ömür çokluğa inandırır.
İzdengen jan üniliip,	Aranan can
Ömir sırnın mol biler.	Ömrün sırrını çok bilir.

(İslamjanulı, 1995: 60-61)

4.3.13. Nikâh

İster modern toplumlarda olsun ister ilkelerde olsun evlenme veya birleşme resmen saptandığı zaman geçerli sayılır. Evet dense bile evliliği geçerli saymak için bazı şeylere ihtiyaç vardır. Bunlar genellikle eski zamanlardan beri yapıla gelmekte olan dini pratik ve törenlerdir. Evlenmenin tamalanmasına ilişkin ritlerin toplumsal ve genel amacı birleşmeyi açık surette ilan etmektir ki, bu ritlerin başında nikâh gelir (Erdentuğ, 1972: 6).

Evliliğin tescillenmesi olarak da bilinen “nikâh kıyma, bütün Türklerde aynı şekilde söylenir. Kıyma sözcüğü “kıyın”a dayanır ve akit demektir. Anadolu’da ve Türkistan’da

nikâh, yaygın olarak “kalın” anlaşmasından sonra ve kız evinde kıyılır. Nikâh kıyılmadan önce kalın ve çeyizlerin miktarı da tespit edilir. Nikâh ile ilgili olarak Türk dünyasında farklı uygulamalarla da karşılaşılır. Gök Tanrı inanç sistemi içindeki Altay Türkleri nikâhtan sonra ocağa secde ederler. Özbekler nikâhtan sonra gelini ateş üzerinden geçirirler; bu sırada da üzerine un serperler. Nikâhın yanında, su içme ve sakal kesme gibi İslamiyet öncesi gelenekler de yer alır” (Ögel, 1988:268).

Birçok toplumda iki farklı nikah vardır. Bunlardan birisi resmi nikah bir diğeri ise dini nikahtır. Halk arasında her ikisi de önemlidir. Resmi nikah kağıtlar ile belgelenmiş olarak bilinirken dini nikah ise Allah katında belgelemek olarak bilinmektedir.

Genel olarak eskiden kırsal kesimlerde dini nikâh kıyılarak evlilikler görülse de günümüzde Türkiye Cumhuriyeti’nin yasa ve kanunlarınca belirlenmiş olan ve devlet tarafından bu işi yerine getirmekle görevlendirilmiş olan yetkili memurun huzurunda ve usulüne uygun olarak kıyılan nikâhı evlilik için geçerli saymaktadır. Yasa hükmünde geçersiz olmasına karşın imam nikâhı denilen dini nikâh da halen de günümüzde rastlanmaktadır. Anadolu’da daha çok yaygın olan, medeni nikâhın yanı sıra, zifaf öncesinde bir de dini nikâh kıydırmak suretiyle evliliğin kutsanması ve böylelikle evlilik bağının da kuvvetlendirilmesidir. Özellikle kuma kurumunun görüldüğü yerlerde erkek ikinci eşini imam nikâhı ile almaktadır. Çok eşle evliliğin yasak olması nedeniyle, birden çok kadınla evlenen erkek, yasa gözünden kaçırdığı yasak evliliğini dini bir kişinin şahitliği ve ilanıyla bulunduğu gruba veya çevreye kabul ettirebilmektedir (Örnek, 2000: 197-198).

Dini nikâh genellikle nişanda veya gerdek öncesinde kıyılır. Din görevlisinin veya duayı bilen bir kişinin huzurunda, şahitler eşliğinde kıyılır. Kız ve erkeğin kendi rızalarıyla evlenmek isteyip istemedikleri üç defa tekrar ettirilir. İslami gelenekte nikâh duası şöyledir: “El-hamde lillâhi vessalâtü vessalamu ‘alâ Rasûlina Muhammed’in ve ‘alâ âlihî ve ashâ bihî ecme’în. Ve ne’üzü bilâhi min şurûri enfûsinâ ve min seyyiâtî a’mâlinâ. Ve neşhedü en lâ ilâhe illallâhü vahdehü lâ şerîke leh. Ve neşhedü enne Muhammeden ‘abdühü ve Rasûlühü. Allâhümmec’al hâzel-‘akde meymûnen mübârakâ. Vec’al beyaühümâ üfleten ve mahabbeten ve karârâ. Velâ tec’al beynehümâ nefraten ve fitneten ve firârâ. Allahümme elif beynehüme kemâ ellefte beyne Âdeme ve Havvâ evi

kemâ ellefte beyne Muhammed'in sallâllahü 'aleyhi ve seleme ve Hatîcetul-Kübrâ radiyallâhü 'anhâ ve beyne 'Aliyyin radiyallâhü 'anhü ve Fatimuz-Zehrâ radiyallâhü 'anhâ. Allahümme a'tı lehüma evlâden Sâlihâ. Ve 'umran tavîlâ. Ve rizkan vâsi'â. Rabenâ heb lenâ min ezvâcinâ ve zürriyâtinâ kurrâte a'yünün vec'alnâ lil-müttekîne imâmâ. Rabbenâ Âtina haseneten ve fil-âhırâti haseneh. Ve kınâ 'azâben-nâr. Sübhâne Rabbike Rabbil-'izzeti 'ammâ yasîfûn. Ve selâmün 'alel-müeselin. Vel-hamdü lillâhi Rabbil- 'âlemin" (<https://dua.diyanet.gov.tr/DuaMetinleri.aspx>).

Resmi nikâh genellikle evlendirme salonlarında veya düğün başında kıyılır. Düğünün yapıldığı yerin belediye başkanı veya devletin görevlendirdiği evlendirme memurları, en az iki şahit huzurunda nikâhı kıyarlar. Nikâh kıyılana kadar gelinin duvağı kapalı olur. Nikâhta önemli olan bu evliliğin gerek yeni evlenenlerin aileleri gerekse içinde bulundukları toplum tarafından onaylanmasıdır. Ailenin rızası alınmadan, gizlice ve belli bir süreliğine kıyılan geçici (mutâ) nikâhlarının ne dinimizde ne de Türk kültüründe yeri yoktur. İslamiyet öncesi Arap kültüründe var olan bu gelenek gerek Kur'an'da gerekse Hz. Muhammed (sav) tarafından hoş karşılanmamıştır. Buna rağmen eski inancın izlerine Arap dünyasında rastlanmaktadır. Türk töresinde Tanrı kutunun ancak açık, toplumun onayladığı evlilikle mümkün olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle de "başların göğe erdiğine inanılan; pazara kadar değil, mezara kadar süren", "gelinlikle girilip kefenle çıkılması gereken" bir kurum anlayışı hâkimdir (Gülbüz, 2015: 44).

Türkiye'de nikâh kıyma ile ilgili örnekler şunlardır:

Afyon'da damadın babası, abisi, amcası ya da dayısı, imam ile birlikte dini nikâh için kız evine gidilir. Eğer gelini babası damadı istemezse yakınlarından birisi vekili olur. Geçmişte yörede, gelin ve damat düğün bitimine kadar yüz yüze gelmedikleri için genellikle kız ve erkeğin vekilleri eşliğinde dini nikâh kıyıldığı bilinmektedir. Damadın vekili, kızın vekili ve imam bir odada toplanır. Daha sonra imam vekili olduğun kızı damada verdin mi diye gelinin vekili olan kişiye sorar. Kızın vekili bir süre sessiz kalır. Bunun nedeni damadın vekilinden söyletmelik istemesidir. Eğer oğlanın vekilinin verdiği bedeli kabul ederse verdim gitti diyerek cevabını verir. Dini nikâh kıyıldıktan sonra kız evi tarafından misafirlere yemek ve tatlı ikram edilir (Şahin, 2020: 35).

Dini nikâh hoca nikâhı da denilmektedir. Dini nikâh önceleri düğün bittikten sonra gerdeğe girilmeden önce yapılırdı. Yatsı namazı camide kılan evin büyüğü dönüşte imamla birlikte gelir, evlenen çiftin nikâhını kıydırırdı. Günümüzde gelinle damadın zaman zaman bir araya gelmek zorunda kalmasından dolayı dini nikâh düğünden dah önce de yaptırılabilirdi. Dini nikâh düğünde öve yaptırılsa da gerdeğe girmeden önce tekrar yapılması gerektiği düşünülür (Doğaner, 2006: 198).

Dini nikâh merasimi dini vecibelerin gereğidir. Dini nikâh imam tarafından kıyılmaktadır. Dini nikâh kıyılırken odada sadece imam, gelin, damat, gelinin şahidi ve damadın şahidi bulunabilir. Yörede düğün eğlenceleri bittikten sonra yatsı namazının arkasından mahallenin imamı hoca nikâhı kıyar. İmam nikâhında mutlaka kızın babası ya da dayısı olur. İmam nikâhı olmadan evlenme olmaz. Mihir konulur, mihir; nikâh bedelidir, geline verilir. Dini nikâhın kıyılması sırasında, kollar bağlanmaz, eller kenetlenmez, açık olan dolap, pencere, kaplar kapatılır. Bunun sebebi yeni gelin ve damada uğursuzluk getireceğine, kısmetlerinin kapanacağına inanılmasıdır (Kayabaşı, 2013: 165).

Düğün gününden önce evlenecek olan çiftler evlenme daieresine giderek gün alırlar. Burada belirlenen güne kadar her iki tarafta hazırlık yaparak nikâha çağıracakları kişilere haber verirler. Eskiden dini nikâh vardı. Günümüzde ise resmi nikâh var. Bu nikâh törenine bazı yerlerde çok insan çağrılmaz. Yakın akraba ve gelin ile damadın arkadaşları çağrılır. Belediyeden görevli memur gelir ve gerekli soruları sorduktan sonra iki gencin nikâhını kıyar. Bu sırada erkek kızın kız da erkeğin ayağına basmaya çalışır. Daha sonra nikâh memuru evlilik cüzdanını eşlere teslim eder. Aileler de bu nikâhı kutlar ve tatlı dağıtırlar. Daha sonra da fotoğraflar çektirilir (Baykuş, 1995).

Kazakistan’da nikâh kıyma ile ilgili örnekler şunlardır:

Eskiden nikâh kızın evinde kızı oradan götürürken “kız uzatuv” düğününde kıyılırdı. Günümüzde ise dini nikâh kızı dadın evine getirdiğinde, genellikle “bet aşar” merasiminden sonra kıyılır. Bunun için camiden imam çağırılır eve, yanında damadın bir arkadaşı sağdıç oluyor. Sonra da önceden hazırlanan tatlı su “neke suvı” yani nikâh suyu içirilir. Hayatları tatlı, huzurlu olsun diye içine şeker koyulur. Bzi yerlerde

evlenenler varlıklı bir hayat sürsün diye içine önceden temizlenip yıkanmış maden para da koyanlar vardır. Resmi nikâh ise nikâh salonunda yapılır (Rustemov, 1964).

Düğünden sonra nikâh kıyılır. Nikâha molla, damatla gelin, iki şahit katılır. Gelinle damat molların karşısına oturur. Molların elinde bir kâse su ve gümüş para olur. Molla Kuran'dan sureler okur. Her duadan sonra damatla gelin kâsedeki suyu aynı yerden içerler. Ondan sonra kâse diğer katılımcılara verilir. Onlar su içtikten sonra kâse içindeki gümüş parayı kaşıkla alırlar. Şahitlerin rolü, kâseyi damatla geline sunmak, daha sonra tüm misafirlere dağıtmaktadır (Joldıbayeva, 1959).

Betaşardan sonra eve gelen molla tarafından nikâh yapılır. Günümüzde resmi olarak evlilik kaydedilmemişse molla da nikâh yapmaz. Geçmişte betaşardan sonra gerdek gecesinde önce molla nikâh yapar. İçilecek tatlı suyu önce erkek içer, sonra kız (Talşınbayeva, 1959).

Hem dini hem de resmi nşkahın ikisi de olur. Dini nikâh betaşardan sonra yapılır. Resmi nikâh düğün tarihine denk gelirse devlet kurumuna giderler ve orada resmi kağıda imza atarlar. Ya da düğün gününde nikâh memurunu davet edebilirsiniz. Memura saati ve tarihi söylenir, memur o günde ve saatte düğün yerine gelir (Kubeyev, 2002).

Hem Kazakistan hem Türkiye'de nikâh kıyma geleneğine bakıldığında benzerlik görülmektedir. Her iki halkta eskiden dini nikâh ağırlıklı evlilikler görülürken günümüzde ise resmi nikâh ile evlilikler görülmektedir. Her iki halkta imam çağırıp dua ederek iki çiftin Allah huzunda da nikâhını kıyması bakımından benzerdir. Resmi nikâh kıymaya gelince de her iki halkta da önceden evlenme dairesine giderek randevu almaktadır. Bu randevu sonrası nikâh memuru gelerek nikâhlarını kıymaktadır. Fakat burada bir farktan bahedecek olursak Türkiye'deki gibi bir nikâh memuru karşısında nikâh kıyılma durumu yoktur. Kazakistan'da önceden gerekli belgeleri hazırlayarak evlenme daieresine verilir. Bu belgeler alındıktan sonra bir ay gibi bir süre verilir. Bu süre dolduktan veya tam olarak belirlenen sürede gelen çiftlere evlilik cüzdanı görevli kişi tarafından verilir. Yani Türkiye'de olduğu gibi nikâh memuru ve şahitler huzurunda ne kıza ne de oğlana evlenmeyi kabul ediyor musun gibi sözler söylenmez. Görevliye evraklar teslim edilir ve o da hazır bir şekilde evlilik belgesini belirlene günde teslim eder.

4.3.13.1. Mehr

İslam hukukunda, evlenme sözleşmesinde kadına ödenmek üzere belirlenen paraya da “mehr” ya da “mihir” denilmektedir. Bu dinsel nikâh sırasında kararlaştırılır. Karı kocanın ayrılmasında, boşanmasında ya da kocasının ölümü durumunda kadına verilmek üzere dinsel nikâh sırasında belirlenen bu parayı, bugün ülkemizde uygulanan başlık geleneğiyle karıştırmamak gerekir. Ödeme ve belirleme biçimlerine göre değişik adlar alan (mehr-i musamma, mehr-i muaccel, mehr-i müeccel) bu islami gelenek evliliğin ciddiyetini ve kadının geleceğini güvence altına almayı amaçlamaktadır (Örnek, 2000: 202).

Türkiye’de mehr ile ilgili örnekler şunlardır:

Mehir uygulaması önceleri yaygın değilken günümüzde sembolik olarak da olsa toplulukta yer aldığı görülmektedir. Kadının evlenmeden önce mehir olarak aldıkları evlendikten sonra ailenin ortak malı olarak kullanılmakta ya da harcanmaktadır (Doğaner, 2006: 199).

İslami bir gelenek olarak (Mehir) denilen ve nikâh bedeli sayılan bir para da verilirdi ki, bir miktarı peşin (Mehr-i muaccel) yani acele tarafından, bir miktarı da (Mehr-i müeccel) yani sonraya bırakılan demektir. Bu para, kocanın ölümü ya da karı kocamn ayrılması halinde kızın alması gereken paradır. Bu adet, kimine göre, kıza verilen değer ve aile yuvasının sağlamlığını koruyacak, maddi bir kuvvete dayandıracak, eski aile düzeninde evliliği güvence altına alacak bir tedbirdir. Ancak varlıklı aileler dışında, ödeme zorluğu bakımından, çoğunlukla yuva kurmayı güçleştiren bir yükümlülük olduğu ve mahzurlu görüldüğü için sonraları kısmen kaldırılmıştır (Ataman, 1992: 17).

Oğlan vekili ile kız vekili karşılıklı oturur ve mehir konusu konuşulur ve bir karara bağlanır. Bu miktarı ve gelin ile damadın vekillerinin adını bir kâğıda, şahitlerin adını da bu kâğıdın alt tarafına yazar. Şahit olarak erkeklerden en az iki kişi gereklidir (Can, 2017: 102).

Kazakistan’da mehr ile ilgili örnekler şunlardır:

Çiftler evlenmelerinde dini nikâh günü hocanın önünde ya da önceden anlaştıkları bir miktar, eşya veya vb. şeyleri isterler. İslamiyet kurallarının dışına çıkılmadan iki çift arasında anlaşılan ne ise damat geline onu almak zorundadır. Bunun belirli bir zamanı yoktur ama durum imkân verdiğince erkenden alıp vermek gereklidir (Kanayev, 1950).

Kazak toplumunda mahr imam nikâhında eşten sorulan bir nevi kızın nikâh hediyesidir. Kız ne istediye onu almak gereklidir. Ama burada kız da belli ölçülerde çok da abartmamalı. Eşinin ekonomik durumuna bakarak mahr istemelidir. Günümüzde ekonomik durumu iyi olanlar yüksek miktarda para, değerli eşya veya giyim istemektedir. Bu bence çok da doğru değildir. Makul bir şey istenmeli ve eşi de onun istediğini almalıdır diye düşünüyorum (Kenjeğulov, 1967).

Her iki halkın dini nikâh geleneğindeki mehr veya mahr isteme durumuna bakıldığında benzerlik göstermektedir. Buradaki amaç gelin sonraki hayatında veya ailesi ile birlikte harcadıkları para ya da kullandıkları eşya olmaktadır. Bazıları da kendisi harcayabilir veya kullanabilir. Burada alınan eşyanın veya verilen paranın değerinden ziyade eşine verilecek değerin ve sözün yerine getirilmesinin de bir önemi vardır diye düşünülebilir.

4.3.14. Gerdek

Farsça kökenli gerdek, “kubbe veya kubbeli oda” karşılığında kullanılmaktadır. Farsça’da gerdek, “gelin odası” anlamında kullanılmamaktadır. Türkler bu sözü Türkistan coğrafyasında iken, Uygurlar ve Göktürkler dönemlerinde kurdukları gelin çadırları için kullanmışlardır. Türk hanedanlarına gelin gelen Çinli Prensesler kendi gelin odaları olan bu kubbeli Türk çadırları için şiirler bile yazmışlardır. Gerdek sözcüğü daha çok Oğuzlar, Türkmenler ve Batı Türkleri tarafından kullanılmıştır. Osmanlılarda “gerdeklik” ve “gerdek evi” sözleri kullanılmıştır (Ögel 1988: 270).

Türk kültüründe gerdek odasının ayrı bir kutluluğu vardır. Kâinatın bir küçük örneği olarak kubbeli ve yuvarlak olan bu çadırların kuruluşu ile ilgili önemli detaylar vardır. Altay Türklerinde kutlu taygadan kökleriyle sökülüp getirilen dokuz kayın fidanı ile gerdek “oda”sı “odah” kurulur. Kapısı ve penceresi olmayan bu evin tepeleri birleştirilir. Yeni evliler ilk ateşlerini burada yakarlar. Dumanı bu ağaçların tepesindeki

“tünük”ten (delik, baca) göğe ulaşır. Ağaçlar daha sonra tekrar taygaya götürülüp dikilir (Ergun, 2004: 200).

Türkler gerdek gecesini ve bekâretin bozulmasını çok önemser ve kutlamak için törenler düzenlerlerdi. Gerdeğin ilk aşaması gelinin yüzünün açılmaktı. Geleneksel bilinç, insanın potre niteliklerini öne çıkararak yüzün açıklığını ve onu görme ve tanıma olasılığını önemserdi. Gerdekte gelinin yüzünün açılması, onun yeni statüye geçini sağlamaktadır (Lvova, vd., 2010b: 129).

Medeni veya dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine gerdek denir. Böylece gelinin ve güveyin evliliği yasa, din ve bağlı bulundukları toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur. Nikâhtan sonra çiftin kalacağı yere “gerdek evi”, “gerdek damı”, “gerdek odası” gibi adlar verilmektedir. Güvey, gerdek odasına sağdıç ve arkadaşları tarafından şamatayla ve yumruklanarak sokulur. Geleneğin ve dinselliğin ağır bastığı yerlerde güvey namaz kıldıktan sonra gerdek odasına girer. Gelinle güveyin karı koca oldukları geceye “gerdek gecesi” ya da “zıfak gecesi” denir. Kentlerde maddi olanakları el veren çiftler, gerdek gecesini bir otelde veya başka bir kentte geçirmektedirler ki buna balayına çıkma denilmektedir (Örnek, 2000: 197-198).

Türkiye’deki gerdek ile ilgili örnekler şunlardır:

Düğünün son aşamalarından olan gerdek gecesi “Denizli’de Türk kültür coğrafyasında olduğu gibi gelinin evine kabullenişinin son törenidir. Bu törenin uygun şekilde gerçekleşmesi için son derece dikkatli davranılır. Gerdek odası düzenli bir şekilde hazırlanır. Gerdekten önce dini nikâhın mutlaka kıyılmış olması gerekir. Bu nikâh bazı bölgelerde damadı kötü ruhların etkisinde kalmaması için gizlice kıyılır. Odaya önce gelin gider. Damat bu arada büyükleri ile birlikte yatsı namazına gider. Bazen namza evde kılınır. Daha sonra damat sağdıç ve arkadaşlarıyla birlikte gerdek odasının önüne gelir. Burada damat büyüklerin ellerinden öper. Daha sonra arkadaşlarının sırtına vurmasıyla içeriye girer. Bazı bölgelerde odaya girişle ilgili birbirinden farklı uygulamalar yer alır. Örneğin, Süller’de gerdek odasının kapısına ip gerilip, altına su dolu tas konur. Gelin güveyden hangisi bu tası tekmelerse onun sözünün geçeceğine inanılır” (Santur, 2006: 442).

Taşeli yöresinde de gerdekle ilgili olarak birtakım uygulamalar görülmektedir. Gelin yatağının üzerinde erkek çocuk yuvarlanır bunun sebebi çiftin doğacak ilk çocuklarının erkek olması içindir. Damat gerdeğe girerken arkadaşları tarafından sırtı yumruklanır. Damat, gelinin yanına girince geline ‘yüz görümlüğü’ olarak bir ziynet eşyası takar ve gelinin duvağını öyle açar. Damat iki rekât namaz kılar. Gelinin annesi ve babası o gece damadın sağdıçı gelene kadar uyumazlar. Damadın sağdıçı damat gerdekten çıkıp da silah atana kadar bekler. Damat silah atınca, sağdıç gelinin evine gider ve “Hayırlı olsun.” der. Gelinin annesi ve babası ancak bundan sonra yatar. Damadın silah atmaması hâyır değildir, gelinin gerdekten yüzünün akıyla çıkamadığının işaretidir. Böyle bir durumda sağdıç gelini babasının evine bırakır (Kayabaşı, 2013: 170).

Adetlerimize göre bugünün akşamı, güveyi evinde (önceleri sağdıç evinde) yemek yenir. Bu yemeğe “güvey katına yemeği” denir. Yemekten sonra güvey ve sağdıç dâhil, topluca yatsı namazına gidilir. Bu esnada sağdıca güveyi koruma gibi önemli görevler düşer. Şayet güveyi veya ayakkabılarına birşeyler olursa, sağdıca ceza verilir. Bu ceza bir daha sağdıçlık yapamaz derecesinde ağırlaşabilir. Duadan sonra, orada bulunan gençler tarafından yumruklanarak, Tanrı adıyla güvey gelin evin, gerdek odasına, gerdek damına yollanır. Gerdek odasına giren güvey, 2 rekât şükür namazı kılar. Saadatlerinin devamı ve hayırlı nesiller olması için duada bulunur. Ardından gelin de namazını kılar, duasını yapar. Gelin güveyiden “yüz görümlüğü” almadan konuşmaz ve yüzünü göstermez. Yüz görümlüğünü alan gelin yüzünü gösterir ve konuşur. Gündüzden odaya hazırlanan tatlı vs. den birşeyler yendikten sonra, “bir yastıkta kocama dönemi” yani, kan-koca hayatı başlamış olur (Altunel, 1995: 84).

Bizim zamanımızda bu ilk gece günü kendince özel bir gündü. Camiye gider, duamızı ederdik. Eve geldiğimizde yengelerimiz bize odamızı hazırlamış ve arkadaşlarımız da bu gecenin geleneğini yerine getirmek için hazırlanırdı. Bizde de heyecan ve evlenmenin mutluluğunu bu gibi geleneklerimizle yaşırdık. Arkadaşlar arasında bizden önce evlenenlere biz nasıl yumruk ile onun canını yaktık ise oda ödünü almak için beklerdi. Bu gibi durumlar gençlik zamanımızda aramızdaki eğlencelerdi. Şimdi bunlar gençler arasında benim gördüğün pek yok. Evlenen gençler hemen bir otele gidiyor. Belki bazı yerlerde vardır ama bence bu gelenek de azaldı (Akay, 1954).

Kazakistan'daki gerdek / neke tünü ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkında yengelik kültürü önemlidir. Bu yengeler kız ile erkeğin tanışmasından onların neke tünü (gerdek gecesi) sonlanana kadar çeşitli görevlerde bulunurlar. Kazak kızlarının da namusu bu yengelerden sorumludur. Evlenen yeni çift ilk gece yengeleri tarafından sınanır. Yeni çift için beyaz örtülerle örtülü yatak kurulur. Ertesi gün yengeleri durumu anne-babasına bildirirler. Bu gece kızın ar-namusu kontrol edilir. Gelinin bakire olmaması durumunda damadın arkadaşları onun eğerini parçalayıp kapısının önüne atarlar. Buna kimse karşı çıkmaz. Damat kızın eşyalarını toplayıp “nasıl olsa onun için başlık parası ödemiştin” diyerek kızı evine gönderebilir veya namusunu kirleten kişiyi bulup onunla hesaplaşır (Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 136-137).

Kazak halkında neke tünü (gerdek gecesi) damat ile gelinin özel bir oda hazırlama ve onlar için yatak hazırlama işi damat tarafındaki yengelerindir. Onlar geçlere mutluluk dilemelerinin yanında onlara şakalarda yapar. Bu dilek ve şakalarla birlikte onlara da ilk gün hakkında bazı nasihatlerde bulunurlar. Sonraki gün gelinin bekâretine de bu yengeler cevap verir. Bu gece gençlerin hayatındaki mutlu ve unutulmaz gecelerden birisi ki bu sebeple onların gönüllerini hoş etmeli ve gerekli yardımda bulunulmalı. Kazak halkı kızın bekâretine çok önem verir. İlk gece damat ile gelinin yatağına nikâh kumaşı adlı parçayı serer. Ertesi gün iki yenge yeni çift kalktıktan sonra odaya girip kızın bekâretini kontrol eder. Onun bekâretini yani temizliğinin haberini kızın annesine yetiştirirler ve ondan müjde hediyesi alırlar (Alhanova, 1948).

Eskiden bu ilk günün işlerini ve yürütücülüğünü yengeler yapmaktaydı. Günümüzde de bazı yerlerde yine durum aynıdır. Bu işi yengeler yapmakta ve gereken adet boyunca layıktap yapmakta. Artık bu adet de yavaş yavaş kayboluyor. Günümüzde gençler evlenip hemen otele gidiyor. Orada kim ne yapacak, sadece ikisi var (İmanbayeva, 1972).

Türk dünyasında kızın namusu ile evlenmesi ve ilk geceden sonra da bunu belgelemesi önemli bir durumdur. Bu hem kızın ailesinin hemde kızın namusu ve yüz akıdır. Bu sebeple Türk dünyasında bu konuya çok önem verilmektedir. Türkiye ve Kazakistan'da da bu durum aynıdır. Bu ilk gecede alınan sonuç yani kızın bekâretinin sonucu her iki ailenin de merak ettiği bir durumdur. Olumlu sonuç gelmesi sonrası kızın ailesi arlı-

nasmulu kız yetiştirmenin gururu olarak haberi getirene hediyeler verirken oğlan tarafı da namuslu ve temizbir kız almanın gurunu yaşar. Bu durum yani gerdek gecesi olayı her iki halkta da halan daha geçerli bir olaydır. Fakat daha çok kırsal bölgelerde ağırlıklı olarak gördüğümüz bu durum zamanla şehir hayatında azalmış ve neredeyse yok olmaya yakındır. Bu durumun sebeplerinden evlenen çiftlerin eğitim durumu, ailenin bakış açısı ve buna benzer durumlardan dolayı azalmaktadır. Evlenen çiftler eskiden oğlan evindeki bir odada belirli ritüeller eşliğinde ilk gecelerini yaşarlardı. Günümüzde evlenen çiftler ise evliliklerinin gecesi hemen otellere gitmektedirler. Bu şekilde olunca bu gelenek de yok olmaya yüz tutmaktadır.

4.4. EVLENME SONRASI YAPILAN RİTÜELLER

4.4.1. Gelin ve Damadın Düğün Sonrası Ailelerle Görüşmesi

Her iki tarafta da düğün bittikten sonra birkaç gün içerisinde gelin ve damat ailelerini, akrabalarını ziyarete giderler. Burada her iki aile de hazırlıklar yapar yeni çifti karşılamak ve onları en güzel yemeklerle ağırlamak ve hediyeler vermek için hazırlanır. Türkiye’de aile ziyaretleri ile Kazakistan’daki aile ziyaretlerinin ortak amacı da yeni çiftin katıldıkları ailelere yakından tanımak ve onlarla daha da ilişkilerini güçlendirmektir.

Her iki halkta da aile kurmak önemli bir sosyal durumdur. Bu sebeple hem gelin tarafı hem de damat tarafı bu yeni çiftleri evlerine davet ederek onları misafir eder ve onlara bazı hediyeler verir. Bu şekilde gelin ve damat yeni katıldıkları ailelere daha kolay uyum sağlar ve kaynaşır.

Düğünden sonra gelin ve damadın, kızın baba evini ziyaret etmeleri, el öpmeleri, aile fertlerine çeşitli hediyeler götürmeleri ve orada ağırlanmaları “geriliğe gitme” olarak adlandırılır. Gelin ve damadın aynı şekilde damadın baba evini yahut yakın akrabalarını ziyaretlerine, oradakiaile büyüklerine ve yakın akrabalara hediye taktim etmelerine ve ağırlamalarına da “el öpme”, “baba evine gitme” gibi adlar verilmektedir (Şişman, 2017: 70).

4.4.2. Gelin ve Damadın, Oğlan Evini Ziyareti

Gelin ve damat düğünden birkaç gün sonra el öpmeye gider. Bu ziyaret öncesi gidilecek yere önceden haber verilir. Bunun amacı misafilere yemek ve hediye hazırlamaktır. Bir de gidildiğinde ani ziyaret olmaması ve haber verilerek gidilmesi toplumca uygun görülen bir ziyaret kültürüdür. Türkiye ve Kazakistan’da oğlan evini ziyaretlerde farklı ritüeller gerçekleştirilmektedir. Fakat kırsal bölgelerde yaşayanlarda zaten oğlan evinde durulduğu için bu geleneklerin uygulanmasında bazı değişiklikler görülebilir.

Türkiye’de oğlan evi ziyaretleri ile ilgili örnekler şunlardır:

Damat ile gelin evvelâ oğlanın anne ve babasının, sonra da diğer akrabalarının ellerini öpmeye giderler. Büyüklerin verdiği davar, tarla, mücevherat, eşya gibi hediyelere “el öpmelik” adı verilir. Konya’da düğünün ertesi günü, gelin yüzü düğünü yapılır. Bu düğün kadınlar arasında yapılır. Gelin oyuna kalktığı zaman göğsüne kâğıt para takılır. Güvey de aynı günün öğleni, sağdıç “yiğitbaşılara” bir yemek yer. Yemekten sonra yiğitbaşılara düğün süresince emeği olan “yiğitbaşı parası” dağıtılır. Gelinin getirdiği pişmiş tavuk ve helva beraberce yenilir. Düğün böylece sona erer. Birkaç gün sonra damat ve gelin hısım akrabalara el öpmeye çıkarlar. El öpmeye geline gizlice para verilir. El öpmeye haberli gidilir. Gidecekleri yerde damat-gelin gelecek diye yemek hazırlanır. Önceden o akrabalara alınan dürü (hediyelik eşya) el öpmeden sonra bırakılır. Eli öpülenler “Allah başa kadar sürdürsün” diye dua ederler (Gürbüz, 2015: 58-59).

Düğünden sonraki ilk perşembe günü yakınları gelinin yanında toplanırlar, eğlenirler, şenlik yaparlar. Buna “ilk pazar”adı verilir. Bu merasim sonrası gelin bütün yeni akrabalarıyla görüşmeye başlar. Böylece gelinin sosyalleşmesi sağlanmış olur (Altunel 1995: 85).

Gelin yeni evinde bir müddet sadece fısıltı halinde konuşur. Buna “gelinlik öğrenmek” denir. Bir hürmet ifadesi olan bu âdete uymayanlara edepsiz gözü ile bakılır. Kadınlar ve genç kızlar toplanarak gelini görmeye gelirler. Bu aynı zamanda gelinin kızlığına ait yüz akını ifade eden bir ziyarettir. Buna “gelin yüzü” denilir (Sakaoğlu, 1985: 344).

Gelin ve damat düğünden sonra damadın evine el öpmeye giderler, kaynana geline bir bilezik takar. Geline bir davar kellesi üttürüp, çorba yaptırırlar. Davar kellesi ütmek belki de Yörüklerin yemek kültürü içerisinde yapılması en zor olan yemektir. Bu çorbayı kayın babanın önüne koyarlar. Kayın baba çorbayı içtikten sonra derse ki:

“Bu kelleyi kim üttü.

Kılı boğazıma gitti.

Yiyemedim kılından.

Azcık daha gatın suyundan” O zaman, gelin kızın işi bir hayli zordur. Ancak derse ki:

“Bu kelleyi kim üttü.

Dadı burnuma yetti.

Doyamadım dadından.

Azcık daha gatın şundan.” O gelin, evin baştacısı olur (Kayabaşı, 2013: 177).

Kazak halkında genellikle evlenme sonra oğlanın anne-babası ile yani kara şanıarak olarak bilenen evde yaşaması doğru görülür ve yaygın bir durumdur. Fakat günümüzde Kazakistan’ın kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde bu gelenek de değişime uğramış durumdadır. Evlenen çiftler düğün sonrası yeni evlerine veya kiraya çıkmaktadır. Düğün sonrası geleneklere bakıldığında Kazak halkında oğlan evinde geline ultabar yedirme (gelin tabağı), kelin şayı (gelin çayı) gibi ritüeller gerçekleştirilir.

4.4.2.1. Ultabar Geleneği

Ultabar (gelin tabağı) ritüeli Kazak halkının gelinin oğlan evindeyken yapılan bir ritürlüdür. “ultabar” küçükbaş hayvanlarda mide ile kalın bağırsak arasında bir kısım, göçebe halk genelde koyun kestiği için genç gelinlere oğul doğursun dileğiyle yedirir.

Kazakistan’da oğlan evinde gerçekleşen ultabar ritüeli ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkından gelenek ve görenekler çoktur. Bunlardan birisi de ultabar yemeğidir. Biz bu yemeği koyunun karnından yaparız. Koyunun karnını temizler gelinimize oğlan

çocuğu olsun maksadıyla yediririz. Tabii ki bu bir inançtır. Günümüzde halan daha bu gelenek köylerde veya bazı bölgelerde yapılmaktadır (Musrepova, 1978).

4.4.2.2. Tatlı Çay Geleneği

Gelin getirme düğünün ertesi günü köyün yaşlı insanları gelinin elinden çay içmek için düğün evin de toplanırlar. Burada gelinin çay doldurma, onu hazırlama bilgisi sınanır. Çay sonunda en yaşlı ve saygın kişi söz alıp geline teşekkür ederse gelin ilk sınavından geçmiş sayılır.

Kazak halkındaki bu geleneğe bakıldığında misafir ağırlama kültürünün ne derece önemli olduğu görülmektedir. Gelen misafire kудay konak denilir. Yani o Allah'ın gönderdiği kutlu bir misafirdir. Bu gelen misafire Kazak kültürüne yaraşır şekilde ağırlamak gerekmektedir. Kazak halkı kış ve yaz için ayrı ayrı hazırlıklar yapar etler hazır bulundururlar. Bu hazırlıklar ve her daim misafir ağırlamaya hazır olmak misafir kültürünün önemi ortaya koymaktadır. Gelen misafirin bereketi, kutu ile geleceği inancı Kazaklar arasında yaygındır. O yüzden gelen misafire saygıda kusur etmeden, yemeğini ve çayını içirip yolcu etmek her Kazağın düşüncesidir. Bu sebeple eve yenibir üyenin gelişini kutlamak hem de yeni gelen gelini sınamak için Kazak halkının tatlı çay diye adlandırdıkları gelenekleri vardır. Bu gelenekte köyde ise köyün ileri gelenleri ve akrabalarından bazıları, şehirlerde ise tanıdık, eş-dost gelir.

Tatlı çaya gelenlere gelin ilk olarak nasıl hizmet ettiğini ve hamaratlığını gösterme fırsatı yakaladığı yerdir. Bu tatlı çaya gelenlere kız belirli çay koyma ritüeli içerisinde çaylarını koyar ve hizmet eder. Buradaki amaçgelen konakların razılığını almak ve onlara geldiği ailenin nasıl bir terbiye verdiğini göstermektir. Misafirlere güler yüzle, içtenlikle çay koyup hizmet ederse oraya gelenlerin takdirini toplar ve onlardan övgüler alır. Böylece hem gelin ailesine böyle terbiyeli ve hamarat kız yetiştirdiği için övgü dolu sözler söylenir hem de yeni gelin olarak geldiği evdeki ata-anasını bu topluluk önünde gururlandırır.

Tatlı çay geleneği gelin oğlan evine geldikten sonra betaşarı yapıldıktan sonra gerçekleşir. Bu gelenekte hem yüzü kapalı olarak gördükleri akraba ve aile büyüklerini şimdi daha iyi görme ve tanıma fırsatıda yakalamış olur.

Kazakistan’da oğlan evinde gerçekleşen tatlı çay ritüeli ile ilgili örnekler şunlardır:

Ben gelin aldım ve betaşarını yaptıktan sonra da tatlı çayını verdim. Gelinin de benim yüzümü kara çıkarmadı bize layık hizmet edip büyüklerin dualarını aldı. Tatlı çay koyarken gelinindikkat etmesi gereken bazı durumlar vardır. Güler yüzlü olmalı, çayı verirken eğilmeli ve bir kolunu diğer kolunun dirseğine koyarak hürmet göstererek çayını sunmalıdır. Böylece hem büyüklere saygısını göstermiş hem de gelin selamını vermiş olur (Baykutova, 1950).

Betaşarı olan gelin ilk sınavına hazırlanır ve o ilk sınavı da akraba ve köyedeki bazı büyük kişilerin önünde onlara çay koyarak hizmet eder. Gelin bu çay koyma işinde ve koyduğu kâsedeki çaylara verme sırasına dikkat etmelidir. Çünkü Kazak halkı bunu kızlarına küçük yaşlarda öğretmeye başlar ve gelin olduğu evde zorluk çekmesin kendisine ve ailesine söz gelmesin diye iyibir şekilde çay koyma âdetini öğretir. Tatlı çaya gelemeyenler gidenlere gelinin hizmeti ve nasıl çay koyduğunu sorar. Onun övülmesi ailenin övülmesidir. Bu çay koyma işleminden sonra tatlı çay içmeye gelenler gelinin yüzünü gördükleri için körimdik (görümlük) verirler. Bu şekilde çaydan içenler hizmet ve çaydan memnun kalırsa gelin kıza rızasını bildirip dileklerini söyler. Böylece gelin ilk sınavından başarılı şekilde geçmiş olur (Tokbergenova, 1964).

Betaşar düğünü bittikten sonra gelin sofraya hazırlar ve gelen misafirlerle aile üyelerine kâselere çay dökerek ikram eder. Bu geleneğin iki anlamı vardır. Birincisi, gelinin sofraya hazırlamakta ne kadar becerikli olduğunu görmek. Kâseye çay dökerken ve onu kişiye uzatırken hareketleri zarif olmalı, kâseye döktüğü çay ve süt oranı denk olmalı ki çayın tadı güzel olsun. İkincisi, gelin elinden çay içen misafirler gelini över ve dua ederler. Bu durumda kayın valide ve kayın peder için evde gelin bulundurmak büyük bir kazanç, sevinç ve soydaşların karşısında gurur duyulacak olayıdır (Kenjeğulov, 1959).

Eskiden düğünden sonra yakın akrabalar gelinin elinden çay içeriz diye düğün olan evde toplanıp çay içme geleneğini yapardı. Günümüzde ise çoğu çalıştığı için ev sahibi bir gün hazırlıklar yapıp geline yemek tatlılar pişirterek en yakın akrabalarını evlerine davet ederler. Genç gelin herkese masa başında çay koyar. Burdaki amaç gelinle yakın tanışmak, gelinin marifetliğini sınamaktır (Jüsipova, 1955).

“Kelin çay” geleneğinde gelini komşular, akrabalar görmeye gelirler. Gelini bir tür sınamadır. Çay hep demli olmalı. Çay içenlerin kâseleri değişmemelidir (Adilbayeva, 1948).

4.4.3. Gelin ve Damadın, Kız Evini Ziyareti

Uzun yıllar anne-babasının yanında yaşamış olan kız yuvadan uçmuş başka bir yuvaya gelin olup konmuştur. Bu durum gelin olan kız için kolay bir durum ve alışma süresi değildir. Yıllarca baba evinde alışmış olduğu durumlar ve davranışlardan bazılarını bırakıp yeni gittiği evde yeni bir düzen ve yaşam kurmaya başlamanın zorluklarını kolay atlatamaz. Bir de baba evinde ayrılmanın üzüntüsü gelin olan kızda hemen geçmez. Bu gibi durumlardan dolayı gelin kızın gönlünün olması ve bu durumları kolay atlatması için baba evine damat ve gelin ziyarette bulunurlar.

Türkiye’de kız evi ziyaretleri ile ilgili örnekler şunlardır:

Gelin de annesinin evine ekmek, helva götürür. Helva ve ekmek kapı kapı, konu komşuya, eşe dosta dağıtılır. Yine gelinin annesi, kızını el öpmeye getirirken tatlı konuşulsun bir ömür tatlı geçsin diye mutlaka tatlı götürür. Gelini görmeye gidenlere ikram edilirdi. Gelin el öpmeden dönerken eli boş gitmesin diye anne babası tarafından hediye ile gönderilir. Hediye olarak altın bir takı ya da ev eşyası verilir. Kına gecesinde geline takılan hediyeler gelinin annesine bırakılır, gelinin annesi de bu para ile kızına altın, ev eşyası vs. alır (Ankışhan, 2013: 116).

Gelin ve damadın kız tarafını ziyareti örneklerini H. Gürbüz şöyle sıralamıştır:

Damat ile gelin evvelâ oğlanın anne ve babasının, sonra da diğer akrabalarının ellerini öpmeye giderler. Büyüklerin verdiği davar, tarla, mücevherat, eşya gibi hediyelere “el öpmelik” adı verilir.

Damat hanımını alıp kaynatası evine el öpmeye gider. Gelin ile damadın, kızın babasının evine gitmesi bazı yerlerde aynı gün olur; bazı yerlerde ise bir hafta sonra gidilir.

Düğünün haftasına kızın babası damadıyla kızını yemeğe davet eder. Damadın yakınlarının da davet edildiği bu yemekte damat sofraya oturmaz, nazlanır. Buna

“kırıtma” adı verilir. Kaynana ve kaynatasının inek, koyun, meyve ağacı, vs. bağışlaması üzerine sofraya oturur.

Düğünden birkaç gün sonra -çoğu yerde bu süre üç gündür- damat ve yakınları, gelini baba evine hasret gidermek için götürür. Bu olaya “geriliği gitme, yedilik, el öpme” gibi yöreden yöreye değişen isimler verilir. Damat, büyüklerin elini öptükten sonra ayakta durur. Oturması için gelinin annesi tarafından bahşiş verilir. Gelinin kaynanası ve kaynatası ile konuşmamasına “söyletme tutma”, sessiz konuşmasına da “gelinlik etme” denir. Kapalı bir kapta getirilen yumurtayı yemek için, damat veya bir yakınının bahşiş vermesi gerekmektedir.

Gelinin baba evine gelindiğinde, şayet gelin tarafından damadın ayakkabıları alınmamışsa, bir teki saklanır ve ancak bahşiş karşılığında geri verilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; gelinin, kocasının malını benimsemesi ve ona sahip çıkması gerektiği düşüncesidir. Aynı şekilde düğünden sonra kız tarafının erkek evini ziyarete gelmesine “gavum” adı verilir (2015: 58-59).

Düziçin’de damatla gelin, bir hafta, on beş gün veya bir ay sonra kız evine “el öpmeye” gider. El öpmeye gidildikten on gün sonra kızın anası babası da hediyelerle oğlan evini ziyarete gelir. Buna yörede, “görmeye gidildi” denilmektedir. Bu ziyaretlerden bir ay sonrada, kızın kayınbabası, kaynanası oğlan ve gelini alarak, kız evine ziyarete gider. Buna yörede “ayak dönmesi” denilmektedir (Bülbül, 2006: 74).

Kahvaltı sonrası damat, gelin ve komşular hep beraber kız tarafına gider, buna “döne” denir. Damat kız evine gittiğinde ayakkabıları saklanır, bunu bilen bazı damatlar ayakkabılarını çıkarıp yanına alır yahut erkek tarafından biri kız tarafından önce davranıp alır. Kız tarafından ayakkabılara alan kişiye damat tarafı bahşiş verir. Damadın eline su döküldüğünde damat su dökene para verir. Dönede sofrayı kurana, kaldırına ve sofranın yerini temizleyene erkek tarafınca bahşiş verilir. Dönede erkek tarafı kız evinden bir şeyler çalar. Alınan eşya damat evine götürülür. Döne akşamı gelin anne evinden biraz şekerle, yemek yediği kaşığı çalar. Bir de döne de kızın bakire olup olmadığının işareti olacak eşya kız evine götürülür, geri getirilir (Can, 2017: 104).

4.4.4. Esik aşuv / Kapı açma geleneği

Üyleni toyu (evlenme düğünü) gerçekleşip betaşar bittikten sonra belirlenen bir vakitte gelin, damat, damadın arkadaşları ve aileden birkaç kişi kızın evine esik aşar geleneğini gerçekleştirmeye gider. Kazka halkı buna damadın ilk olarak kız evine kapıyı açıp girdiği zaman olarak ifade edilir. Damat da buraya belirli gelenek ve ritüeller eşliğinde gelir ve kapıdan da belirli ritüeller eşliğinde girer. Yengelerinin şakalı ve diğer ounlara damat hazırlıklı olmalıdır (Tavulı, 2017: 299).

Kazakistan’da esik aşuv ile ilgili örnekler şunlardır:

Düğün sonrası ziyafeti “esik aşuv” geleneği (kapıların açılması). Gelinin babasının evinde yengelere yemekler ikram edilir. Ayrıca tanıdık veya akrabalarından olan genç gelinlerin hepsi bu ziyafete davet edilir. Sofraya aynı zamanda gelin ve damat tarafından gönderilen içecek ve yiyecekleri koyarlar. Gelinin kendisi baba evine gitmez. Köyünü bir sene boyunca ziyaret edemez. Bu geleneğin amacı, genç gelini yeni aileye daha kısa sürede alıştırmaktır (Beysenbayeva, 1939).

Damat ve gelin kızın babasının evine düğün sonrası ilk gidişine “esik aşuv” denilir. Hangi tarih söylenirse o gün gidilir. Düğünden biraz vakit sonra damadın, kız evini görmesi amacıyla iki genci davet ederler. Kız kendisiyle hediyeler götürür (“ilüv”, “toğız”). Hayvanlar, para veya halı götürürler. Çiftle beraber yenge de gidebilir. Damat eve girdiğine yağı yakarak tütsülendirirler. Onun ceplerinde getirdiği hediyelerine bakarlar (baldızlar ve gelinin yengeleri). Sofrada tabakta “tös” ikram ederler. Herkes eğlenir, hazırlanan yemekleri yer, içer. Son zamanlarda 25 kg bir çuval şeker götürüyorlar. Jetısay bölgesinde bir kutu vodka almışlar diye duydum (Umbetova, 1970).

Kazak halkının düğün sonrası geleneklerinden birisi de düğünden sonra gelin ve damadın kızın evini ziyaret etmesidir. Bu ziyarette esikten (kapı eşiği) ilk defa içeriye girecek olan damat kız tarafından bir kişinin önceden hazırlanan adraspan (yüzerlik otu) konulmuş kaba yağ damlatır. Bu gelenekte adraspan damat kapıya yaklaşınca yengelerin birisi tarafından yakılır ve damat içeriye girerken onun üzerine yağ damlatılır. Damat eve girerken sağ ayağı ile girer ve adraspan ile tütsülenerek

temizlenir. Daha sonra esik aşuv törenine yanında evin yengelerinden biri, yoldaş balası (sağdıç), birkaç arkadaşı gider. Giderken dünürlere, oradaki akrabalara hediyeler hazırlanır ve bu da bir ritüel eşliğinde verilir. Damat tarafından kızın anne-babasına giysi ve değerli eşyalar hediye olarak verilir. Kız tarafı da oğlan tarafından gelenlere bazı hediyeler hazırlar ve giderken onlara verir. Bu gelenekte sülalenin büyükleri de çağrılır. Bu sebeple iki dastarhan (sofra) hazırlanır. Bu dastarhanın birisinde gençler diğesinde ise aile büyükleri otururlar. Bunun amacı gençler aralarında kaynaşsın tanışsın ve rahat şekilde konuşup sohbet etsindir. Çünkü büyüklerin yanında oturup kısıp çekinmeden kendi aralarında eğlensinler diye bu iki ayrı dastarhan hazırlanır. Hazırlanan dastarhan Kazak halkının misafirperverliğini ve evdekilerin maharetini gösteren görkemli yemek ve içeceklerle donatılır. Yemekler servis edilirken damata tös (koyun güğsü) getirilir. Damat getirilen bu tösü yemelidir. Biraz yedikten sonra arkadaşlarına da bölüp verir. Yemekler yenirken bir taraftan da müzikler çalınır ve herkes dans edip eğlenmeye başlar. Bu süreç yemek yenmesi, arada danslar edilmesi ve masadakilerin yeni çiftlere dilekler sunması ile devam eder. En sonunda da ailenin büyükleri de dileklerini söyleyip duasını ettikten sonra tören sona erer (Atabek, 1948).

4.4.5. Törkindev / Kızın Evini Ziyareti

Gelin olan kız, doğduğu büyüdüğü yurduna “törkindep keldim” diyerek özel olarak gider. Bu gelin olan kızların insanlığını, ailye olan bağlılığını ve büyüdüğü yere olan özlemini gösterir. Kazak halkı, törkin (kızın anne-babasının evi) ziyaretini yapmayan, aile büyüklerinin hali hatrını sormayan ve selam vermeyen, gelip gitmeyen kızları “özi bolğan kız törkinin tanımas degen osı”, “kendini beğenmiş kız, ata-anasını tanımayan saygı göstermeyen kız budur” diye söyler ve öfke ve kırgınlığını ifade eder. Geleneğe göre kızın babası, kızım bizi özledi dediği bir zamanda onun arkasından gelip onunla konuşur. Döneceği zamanda dünürlerine: “balam üyini sağınıp jür eken, avılğa barıp sağınğan mavkın basıp kaystın”, “kızım evini-yurdunu özlemiş, evine-yurduna varıp özlemini giderip gelsin” diyerek kızını evine davet eder. Bundan sonra kızın istediği bir zamanda anne-babasının evine törkindev için gidip gelir. Ama resmi yani gelenekte törkindev olarak sayılmaz. Törkindev ziyaretinin belirli bir zamanı yok. Bazen de çocuk sahibi olduktan sonra törkindev ziyaretini gerçekleştirebilir. Gelin olan kızın bir defa törkindev olarak ailesini ziyaret etmesi şart. Eğer ki ailesini törkindev ile ziyaret etmese,

anne-babasının, yurdunun gözünde evlatlık borcunu ödemeyen kız olarak görülür (Ğabithanulı ve Toktakınulı, 2011: 61).

Kazak halkının evlenme gelenekleri içerisinde gelin olan kızın evini ziyaret etmesi eskiden o kadar kolay bir durum değildi. Belirli bir zaman geçmeliydi. Bir de konar-göçer yaşam tarzına sahip olan Kazak halkının uzak diyarlara gelin olan kızların o kadar kola değildi ana-baba ocağına gelip gitmesi. Bu sebeple Kazak halkının kültürel yaşamında gelin kızın aile, akraba, eş-dost ve yurt özledmi dinsin diye törkindev geleneğı ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelmiştir. Gelin olan kız eskiden bir, iki yıl sonra doğup büyüdüğü ailesine ve yurduna gelebiliyordu. Bu sebeple gelin kız için bugün özel ve hasret giderme günüdür. Geleneğe göre eskiden belirli bir zaman sonra ata evini ziyaret edebilirken günümüzde bu zaman dilimi ortadan kalkmış belirli bir günde gidilir olmuştur. Ayrıca günümüz şartlarında telefon teknolojisi, ulaşım kolaylığı ve gelip gitme konusundaki düşüncelerin değişmesinden dolayı törkindev eski özelliğini yitirmiş ve kimi yerlerde de uygulanmaz olmuştur. Çünkü hemen hemen her gelin artık kolayca ailesinin yanına gidip gelebilmektedir.

Kazakistan'da törkindev / kızın evini ziyareti ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkı törkindev geleneğine önem vermektedir. Bu ziyaretinde kızın bütün akrabaları onları misafirliğe çağırarak hürmet gösterip istediğı bir eşyayı verip onu razı edip yolcu eder. Törkindev için damat, damadın yeğenleri gider. Yemekler yenir, özlemler giderilir (Kenjeahmetulı, 1994: 48).

Kazak halkında kızı uzattıktan (gelin etmek) sonra kız bizim evimizden ayrılmıştır. Vardığı evde toyları olup bittikten sonra ana-babasının evine ziyarete gelir. Ziyarete gelirken damat ile gelir. Eskiden törkindev bir ay olurdu. Yani kız babasının evinde eşiyile birlikte bir ay kalır ve akrabalarının davetlerine katılarak yemekler yer sohbetler eder ve hediler verilirdi. Gelin ve damat ekonomik durumuna göre hediyeler alır ve gittiğı ziyaretlerde bunları verirdi. Bu akraba ziyaretlerinden önce baba kızın evine gelmesi şerefine bir mal soyar (hayvan keser) akrabalarını davet eder дастархан yayar (sofra kurar). Gelen misafirler hem kızın durumunu bilir hem de düğün sonrası sohbet edip birbirinin hal hatrını sorar. Zamanı gelince de gelin olduğu eve eşi ile birlikte dönerler (Kenjeğulov, 1967).

Törkindev geleneğinin kendine özgü bazı kuralları var. Bunlar şunlardır:

1. Törkindev gidecek kız, önceden hazırlıklarını yapar ve törkindeve gideceği günden önce anne-babası, akrabaları ile haberleşir.
2. Törkine gittiği zamanda bütün akrabalarını ziyaret ederek yemeklerinden tadar ve misafir olur.
3. Anne-babasına, dede ve ninelerine ile diğer akrabalarına özel hediyeler alıp yola çıkar. “Sıbağanız” diyerek onlara hediyelerini sunar. Diğer akrabalarına yakınlık ve yaşalarına göre giyim veya diğer eşyalar götürür. Bu ziyarette beşikte yatan çocuklara kadar herkese hediyeler alır. Yani ailesindeki ve akrabalarındaki en büyüğünden en küçüğüne kadar kimse kalmayacak şekilde hediyeler alır gider (Ğabithanulı ve Toktakınulı, 2011: 61).

Günümüzde bu geleneğe artık çok rastlanmamaktadır. İmkânların artması ve hayat şartların değişmesi sonucunda bu gelenekte eskide olduğu gibi gerçekleşmemeye ve zamanla da unutulmaya başlamıştır. Eskiden kız doğuş büyüdüğü yere gideceği için gün sayar heyecanla beklerken günümüzde bu heyecan ve bekleyiş bitmiş durumdadır. Günümüzde aile ziyaretleri kolaylaşmıştır.

5. BÖLÜM:

ÖLÜM

5.1. ÖLÜM ÖNCESİ YAPILAN RİTÜELLER

5.1.1. Ölümü Düşündüren Belirtiler ve Bunlardan Kaçınmalar

Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışında birtakım davranışları, araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir önbelirtisi saymaktadır (Örnek, 2000: 206).

5.1.1.1. Hayvanlarla İlgili Olanlar

Dünyada doğan insan ölümle hayatı son bulur. Bu döngü de halk nazarında ölümden önce bazı işaretler veya sesler sonucunda tahminlerde bulunurlar. Bu sebeple “halk inanmalarında ölümü önceden haber verdiği sanılan belirtilen arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer kapsamaktadır. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezimleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu türden inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadırlar. Evcil ve yabanıl hayvanların ötüşmeleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları, yaklaşan bir ölümün önbelirtisi ve işareti olarak yorumlanmaktadır. Bu türden hayvanlar içerisinde; köpek, kedi, at, koyun, keçi, inek ve öküz gibi evcil olanları; tavşan, tilki, kurt, çakal, yarasa, yılan gibi yabanıl olanları; horoz, tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarıyla baykuş, yarasa, karga ve leylek gibi yabanıl kuşları sayabiliriz. Bunların içerisinde özellikle köpek ve baykuşla ilgili inanmalar çok yaygındır” (Örnek, 2000: 209).

Türkiye’de herhangi bir zamanda veya yerde köpeğin uluması, baykuşun ötmesi ölümün ön belirtileri sayılan, eski Türk inancına dayalı ortak inanmalardandır. Türkiye

genelindeki inanca göre damda baykuşun ötmesi o evden ölü çıkacağına delalettir. Bu, Hazara Türklerinde, Çepni'lerde, Uygur ve Kazaklarda da çok yaygın bir inanıştır. Trabzon'da gece köpek uluması, dişi çakalın bağırması birinin öleceğine, sabahleyin karganın bağırma birinin başında ölmesi hayra yorulmaz, bir felakete uğranacağım gösterir (Altun, 2004: 314-315).

Köpekler, insanlarla farklı şekillerde iç içe yaşam süren canlılardır. Birtakım özellikleriyle, özellikle sahibine sadık olmasıyla, insanların dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda köpekte gözlenen bazı davranış biçimleri ölümle ilişkilendirilmiştir. Evin köpeğinin fazlaca uluması, köpeklerin topluca uluması, köpeğin ezan okunurken uluması, bir evde hasta olduğunda uluması, köpeğin ev etrafında havlaması ve dolaşması, köpeğin sahibinin kapısına doğru uluması, köpeğin evin önünden ayrılmaması halk tarafından bir ölümün gerçekleşeceğinin işareti olarak yorumlanmıştır (Kayabaşı, 2013: 183).

Kazak halkının göçebe kültür yaşamından günümüzdeki yaşam biçimine kadar bazı hayvan, eşya, ay, gökyüzü vb. durumların ölüm olayını önceden belirttiğine dair inançlarını korumuşlardır. Bunlar arasında hayvanlarla ilgili olanı Kazak halkının ölüm olayını önceden haber veren durumlar arasında önemli bir yere sahiptir. Uzun zaman hayvanlarla yaşayan insanlar zamanla onların davranışlarını gözlemleyerek bazı durumları önceden tahmin etmeye başlamışlardır. Kazak halkı da bu durumu yaşadığı kültürel yaşam çerçevesinde kendilerince bazı yollarla günümüze kadar getirmişlerdir. Halk yaşamında hayvanların bazı doğa ve insanlara dair bazı olayları önceden bildiğini yaşam tecrübelerinde öğrenmiştir. Hayvanlar, bazı olayları önceden hissetme veya sezgisel olarak hissetmesi sonucunda bazı tepkiler ve davranışlar sergilemişlerdir. Bu sebeple insanlar da bu hayvanların özel olduğunu düşünerek onların hareketlerine bazı anlamlar yüklemişlerdir. Kazak Türklerinde at, kedi, koyun, keçi, inek, kurt, köpek, tavşan vb. hayvanların davranışlarından bazı olayların önceden tahminini yapmaya çalışmıştır. Kazak halkının yaşamında önemli bir yeri olan atın da bazı olayları önceden hissettiğine inanılmaktadır. Bu düşünceler doğrultusunda hayvanların bazı özel sezgişlerinin olduğu, bazı duyu organlarının farklı geliştiği, deprem, fırtına gibi felaketleri erken hissettikleri kanaati çok yaygındır. Bunun yanında insan gözünün göremediği bazı varlıkların hayvanlarca görülebildiği inancı da mevcuttur. Hayvanların

gelecek felaketlerden kendileri için tedirgin olurken birlikte yaşadıkları insanların hayatları için de kaygı duyduklarına inanılmaktadır (Kalafat, 2001: 17). Türkiye ve Kazakistan'da ölümü önceden sezip veya hissedip bazı davranışlarla veya seslerle belirttiğine inanılan hayvanların olduğu düşüncesi ortaktır.

Türkiye'de ölümü önceden belirten hayvanlarla ilgili örnekler şunlardır:

Artvin'de, ahırdaki hayvanlar acı acı bağıyor ise, at kişniyor ise o evden ölü çıkacağına inanılmaktadır (Kalafat, 2001: 86).

Anadolu ve Güney Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında, köpeğin kurt gibi uluması ölüm haberi olarak algılanmaktadır. Tavuğun horoz gibi ötmesi uğursuzluk sayılmaktadır. Kıbrıs Türk kültür coğrafyasında, "Uluyan bir köpeğin yedi mahalleye şerri dokunur." şeklinde bir söz bulunmaktadır (Kalafat, 2001: 14).

Malatya'da köpeğin yüzünü bir eve çevirerek uzun uzun ve acı acı uluması, tın ön ayaklarıyla yeri kazması ve huysuzlaşması, kurdun gece uzun uzun uluması, ineğin gözlerini kapıdan ayırmaması, leyleğin göç dönüşü ağzında çaput getirmesi, kara bir kedi evin etrafında bir hafta dolaşması gibi hayvan davranışları ve seslerinin yanında karga ve baykuş ile ilgili olanı da vardır. Karganın ötüşü kimi zaman olumlu, kimi zaman olumsuz haber belirtisidir. Malatya'da sabah erkenden bir eve doğru öten karganın o gün gelecek olan bir misafiri haber verdiğine inanılır. Eğer ki karga bir evin damında sürekli öterse, o evden ölüm çıkacağına inanılır. Bundan başka karga evin kapısına kenarına veya penceresine konarsa ölümü haber verdiğini düşünülür (Karaağaç, 2013: 216).

Düziçi'nde, dedem ölmeden bir hafta önce baykuş öttü evin yakınlarında. Bir hafta sonra dedem öldü. Amcamın oğlu ölmeden önce 4 kere öttü baykuş 4 gün sonra Okan öldü. Benim 7 yaşında çocuğum öldü. O zaman karşı komşunun çatısına baykuş konmuş oradan kırk gün bizim evi gözlemiş (Bülbül, 2011: 150) şeklindeki örneklerden baykuşun ölüm habercisi kuşu olduğu düşüncesidir.

Bizim buralarda bir evin veya mahallenin yakınlarında köpek akşam ezanında uzun uzun ulursa, bir evin çatısına veya bacasına baykuş konup öterse o aileden veya akrabalarından bir hastanın veya kişinin öleceğine inanılır. Bizim mahallede köpekler bir

ara uzun uzun uludu ve sonra mahalledeki yaşlı bir teyzemiz vardı o vefat etti (Uysal, 1956).

Kazakistan’da ölümü önceden belirten hayvanlarla ilgili örnekler şunlardır:

Baykuşlar ve yarasalar kötü ruhların temsilcileri sayıldıkları için sevilmezler, ayrıca baykuşlar yuvalarını eski mezarlıkların harabelerinde kurarlar. Ruh, uçup giden kuşa benzetilir. Eski Türk yazıtlarında “ölmek” kelimesi “uçtum” fiiliyle anlatılır. Güney Kazakistan’daki eski şehirlerde bulunan Zerdüşçülerin kemik sandıklarında kuş resimleri, ruhun kuş şeklinde olduğuna inandıklarını delalet ediyor (Kaparova, 2018: 95).

Baykuş kuşu gece değişik bir ses çıkartır ve ev yakınlarına gelirse ateş açılarak kuş kovulur. Kazaklarda baykuşun ölüm çağırıcı bir kuş olduğuna inanılır. Köpek göğsüne bakarak ulursa ölüm veya kötülük çağırır inancı vardır (Aktasov, 1970).

İt ulusa, Kazak halkında o iyi görülmez. İtin uluduğunu gören kişi ona “kara başına körinsin”, “senin başına gelsin” diyerek onu kovar ve ulumasını durdurur (Tursınbekova, 1968).

Bu inancın çıkışı eskiden Kazak halkı köylerde ve bozkırda ömür sürüyordu. Bu yaşamlarında hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Bu halkın hayvanlarına büyük düşmanlardan birisi de kurttur. Evdeki köpekler uluduğunda kurdu çağırır ve kurtta gelerek hem malın hem de evdekilerin huzurunu kaçıtır. Bazıları bu köpekleri atmaya canı acır. Çünkü onlar bazen havlayarak bazı durumları ev sahibine bildirir. Köpeğin uluması sonucunda kurtlar gelerek hem insanlara hem de hayvanlara zarar veriyor. Bunu düşünen atalarımız “it ulusa o eve ölüm çağırıyor” diye köpeğin ulumasını durdururlar. Bu yüzden köpek uluması Kazak halkında hoş karşılanmaz (Ahmetova, 1978).

İt gökyüzüne bakarak ulusa, o ailenin içinden birisini ölüme çağırıyor diye kötü düşünceye kapılır insanlar. “Pale öz basınmen ketsin”, “bela öz başınla birlikte gitsin” diyerek iti kovar. Olmasa onu kovalayıp öldürür. Toprağı derin kazarak iti gömer. Üstüne yedi adam kara taş koyar ve tükürür. Bu inanç doğrultusunda yapılanlar itin çağırıldığı kötülük onunla gitmesi içindir (Süymenova, 1959).

5.1.1.2. Ev, Ev Eşyası, Araç-Gereç ve Yiyeceklerle ilgili Ön Belirtiler, İnanmalar

Ev, ev eşyası, araç-gereç ve yiyecek çevresinde kümelenen birtakım inanmaların temelinde de ölüm korkusu yatmakta, bunlar halk tarafından çoğu zaman ölümün önbelirtileri ya da ölüm getirecek eylemler olarak nitelenmektedir. Ancak, evde ve ev eşyasındaki “gıcırdama”, “çıtırdama”, “kütüleme”, “kırılma”, “çatlama” gibi fiziksel olaylarla beklenmedik bir sırada “kapı ve pencere çalınmasına” bağlanan bu gizli korku, sadece ölümün değil, aynı zamanda başka felaketlerin de yaklaştığına işaret sayılmaktadır. Özellikle acı ve ekşi yiyeceklerle kimi mutfak malzemesini geceleyin komşuya vermekten kaçınmada ölüm korkusundan çok, eve gelecek başka bir felaketin, en çok da verilen şeyin bereketinin ve uğurunun kaçacağı, nazar degeceği inanması yatmaktadır. Fakat sırasına göre, halk inancı, bu genel uğursuzluğun içine ölümü de almaktadır (Örnek, 1971: 20-21).

Türkiye’de ölümü önceden belirlen ev, eşya ilgili örnekler şunlardır:

Denizli Irgalı’da terliğin ters dönmesi, bir elbise diktirildiğinde, dikimi yapılan kişinin elbisesinin bir tarafını ısırmaması ölümün habercisidir. Çameli’de ağız açık kalan makasın hemen kapatılması gerekir aksi halde o evden bir cenaze çıkacağına inanılır. Sayacağı kurulu bırakırsa o evden cenaze çıkacağına o yüzden saç ayağıyla iş bittikten sonra saç ayağının bozulması gerektiğine inanılır (Çelepi, 2017: 354).

Erzincan ve çevresinde kazma-kürek omuzda eve girilir çıkılırsa, bu evden bir ölü çıkacağına inanılmaktadır (Küçük, 1987: 253).

Ayakkabı ya da terlik ters dönerse ölüme işaret sayılır. Durup dururken aynanın düşüp kırılması, tavan, direk ve kapının gıcırdaması, ateş alevinden sesin çıkması, bayram akşamı ve bayram günü ele dikiş iğnesi alma, salıncağın boş sallanması, dışarıya verilmiş kazanın gece eve getirilmesi, güneş battıktan sonra altı kara kapların bir evden başka bir eve götürülmesi (Karaağaç, 2013: 214-215).

Düziçi’nde aynanın yere düşüp kırılması ölümün habercisi sayılır. Aynı zamanda kırıldığı eve yedi yıl uğursuzluk getirir. Makasın ağzının açık kalması, ölümün veya

kavganın olacağını işaretidir. Açık makas kefen biçileceğinin işaretidir. Evin içinde şemsiyenin açılması ölüme ya da herhangi bir uğursuzluğun olacağına yorulur (Bülbül, 2011: 149).

Durup dururken ev eşyalarından birinin kırılması, sökülen elbise ve benzeri kıyafetlerin bedenden çıkarılmadan dikilmeye çalışılması uğursuzluk sayılır ve ölümü hatırlatır (Şahin, 2007: 29).

Kazakistan'da ölümü önceden belirten ev, eşya ilgili örnekler şunlardır:

Bir evde herhangi bir eşya kendiliğinden kırılrsa o normal olarak görülür. Fakat evde hasta olan yaşlı bir kişi varsa ve o kişi de ağrı çekiyorsa o zaman onun ağrısını dindirmek için evdeki eşyalardan birisi kırılır. Yani buradaki hasta normal bir hastalık değildir. Ölüm döşeğinde olan kişinin acısını dindirmek için yapılır (Jidebayeva, 1964).

Evde durduk yere kapı, çatı ve dolapların gıcırdaması da ölüm habercisidir. Bir evde bu sesler duyulduğunda ölüm ile ilgili düşünceler oluşur ve bir ölüm gerçekleşeceği düşüncesi vardır. Bunun yanında evde hasta birisi varsa bu sesler sonrası öleceği düşüncesi de vardır (Abdullayeva, 1938).

Kazak halkı skiden gece evde aynanın yüzünü açık koymazmış. Ayna kırılması da hoş karşılanmaz ölüm, çağırdığına inanılır. Bu sebeple ayna kırılınca bu evde ölüm olacağı düşüncesi vardır (Şonayeva, 1964).

Boş beşik sallanmaz. Oğlu ölen, ateşi sönen anne böyle yaptığı için buna benzer hareket kötülüğün alametidir. Kaftan, palto, ceket vs. elbiselerin kolsuz asılarak giyilmesi de kötü hareket olarak karşılanır. Bu şekilde sadece ruhlar giyinir anlayışı mevcuttur (Kuvanişbayeva, 1968).

Gece dışarıda çamaşırları kaldırmak yasaktır, Kazaklar sadece ölen kişinin giysilerini dışarıda kaldırır. Bıçağın yüzü yukarıya doğru çevrilerek bırakılmaz. Bunlar da kan ve ölümü çağrıştırmaktadır. Defin sırasında kürek elden ele uzatılmaz. Ölüm sayısı artar (Musabekov, 1970).

Elbise tersinden giyilmez. Kazaklarda çocuk yeni doğduğunda giydirilen ve özel olarak dikişleri dışarıda olan "it köylek" vardır. Kırkıncıdan çıkıncaya kadar çocuk henüz hala

korumasızdır. Kırkından çıkarınca it köylek yerine normal gömlek giydirilmektedir. Bu da artık yaşamaya devam etmesinin bir göstergesidir. İkinci olarak da ölüyü kefenlerken dikilen elbise de aynı it köyleğe benzer şekilde dikişleri dışarı tarafında bulunmaktadır. Dolayısıyla elbiseyi ters giymek ölüm olayını andırmakta, ölümü hatırlatmakta ve yaklaştırmaktadır (Taskınbayev, 1965).

5.1.1.3. Rüya ile ilgili Ön Belirtiler, İnanmalar

Bilinçaltında biçimlenen çeşitli görüntülerin simgesel birtakım çağrışımlarla da desteklenerek gerek düşü gören gerekse yakınları için bir ölüm belirtisi olarak yorumlanması oldukça yaygındır. Halk düşüncesi çoğu zaman düşle gerçek arasına keskin bir çizgi çekememektedir. Öğleki, düşünde, örneğin manda ya da kazan gören biri, mandanın ve kazanın düş yorumlarında ölüm motifi sayılışlarını hatırlayarak etkilenmekte ve tedirgin olmaktadır (Örne, 1971: 25).

Kazak halkının ruh anlayışında rüyaların rolü büyüktür. Öyle ki Kazak halkının günlük yaşamında görülen rüyalar etraftaki tanınan kişiler veya ailedeki büyükler tarafından yorumlanmıştır. Kişiler gördükleri rüyaları bu kişilere yorumlatmış ve daha sonra da onlardan etkilenmişlerdir. Bu rüya yolu ile ölümü önceden haber veren belirtiler insanların günlük yaşamına ve düşüncesine etki etmiştir. Bu sebeple rüyada ölümü çağrıştıran durumlar veya rüyalar sonrası bazı ölümler olursa, bu ölümleri gördükleri rüyalara bağlamalar olmuştur. Bu düşünceler doğrultusunda Kazak halkında ruh anlayışı da önemlidir.

1901’de A. Divayev’in verdiği bilgiye göre, Kanlı soyuna ait olan kaynak kişi eskiden Kazakların ikili ruhlara inandıklarını anlatmış: “Her kişide iki ruh olur. Biri “ruh ravon (gezen ruh)”, öbürü “ruh sakın (ayrılmayan ruh)”. “Ruh ravon” vücuttan çıkar, geri girer. Çıkınca insan uyur, girince uyanır. “Ruh sakın” vücutta yayılır, vücudun şeklini alır, geri çıkmaz. Çıkarsa kişi ölür. “Ruh ravonun” yaptığı ve gördüğü her şey rüyadır (Kaparova, 2018: 96).

Toleubayev’in araştırmasında, kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre Kazak Türkleri insan ruhunun üç şeklini olduğunu söylerler. Bunlar “şıbın can” (sinek ruh), “et can”

(vücut ruhu) ve “ruh can” (ruh). “Şıbin can” insanın vücudunu terk ederek gezebilir, gördüklerini insana rüyalarda gösterir, sabahleyin vücuda döndükten sonra da insan uyanır. Ölümden sonra “ruh can”, mezarın toprağı sertleşinceye kadar ara sıra vücudu ziyaret eder. İnanç olarak en eskisi “et ruh” inancı olmalı, çünkü insanlığın erken çağında kimse soyut kavramlarla düşünmezdi. Bu üç ruh şekli insanı farklı vakitte terk eder. Ayrıca, insan ruhunun üçe bölünerek, birinin göklere uçtuğu, ikincinin mezarda kaldığı, üçüncünün evin etrafında dolaştığı hakkında da malumat veriliyor. Günümüzde de Kazak Türkleri tarafından iyi bilinen “arvah” kavramı, insan öldükten sonra ruhun ecdatların ruhuna dönüştüğü bir haldir “arvah” (Toleubayev, 1991: 89-90).

Türkiye’de ölümü önceden belirten rüya ilgili örnekler şunlardır:

Rüyada arka dişin/dişlerin çekildiğini görülmesi ya da gerçekleşen diş çekiminin ağrısız olması aile dışından (akraba olmaya, yabancı) birinin, ön dişlerinden birinin çekildiğinin görülmesi ya da diş çekiminin ağırlı olması ise, aileden birinin öleceğine inanılmasına neden olur. Ayrıca rüyada; hastane ya da bir hastalığın ve birinin bıyığından kıl çekildiğinin görülmesi durumunda ölüm olayının gerçekleşeceğine inanılır (Şahin, 2006: 30).

Rüyada ekşi veya acı şeyler yemek; genel olarak sıkıntı, kötü haber ve uğursuzluk olarak yorumlanır. Bu verinin yorumları arasında bu unsurların rüyada görülmesinin ölüm habercisi olmasına, bir kişinin rüyasında acı veya ekşi bir şeyler yemesinin sıkıntılı bir ömür süreceğine kötü bir haber alınacağına, yorulur. Tatlı bir şeyin yenilmesi de acı bir ölüm haberi alınacağına delalettir (Eren, 2010: 59).

Rüyada, ağaçtan özellikle ceviz ağacından dal ayrılması, saçın kesilmesi, yorgan, kefen dikilmesi, devenin ev önüne çökmesi, bir yerden bir yere ev taşınması, dişin sızlaması, ev yaptırılması, evin çatısının uçması, direğin yıkılması, evin içindeyken üstüne çökmesi, evin iç ve dış tarafından göçmesi, ön özellikle azı (anne ya da babadan birinin ölmesine) dişinin çekilmesi, dişin üstten (baba tarafından birisinin ölmesine) ve alttan (anne tarafından birisinin ölmesine) çekilmesi, gelinlik giyilmesi, ayakkabı kaybolması (kocanın öleceğine), suyun bulanık olması, evin yanması ölüme yorulur. Yine kızıl et, gelinlik, tabut, çıplak erkek ve kadın (kadın görürsen erkek, erkek görürsen kadın) öleceğine inanılır, pişmiş et, kavruk et (acıya yorulur), beyaz çamaşır, ip, su, siyah

kumaş (kefen gelecek denilir), pekmez, tren, araba, yüklü deve görülmesi de iyi değildir. Rüyada daha önce ölmüş birinden herhangi bir şey alınması kötüye, verilmesi iyiye sayılır. Yine bölge kadınlarından derlediğimiz rüya yorumları kısaca şöyle: rüyada çıplak kadın görmek erkek ölüye, çıplak erkek görmek kadın ölüye yorumlanır. Bir kişi rüyasında evin bir kenarının göçmüş görmesi o evden birinin ya da akraba çevresinden birinin öleceğine işarettir (İncir, 2011: 53).

Türkiye’de genel olarak ölümün habercisi olarak değerlendirilen ve yorumlanan rüyalar şunlardır:

1. Bir yerin yıkıldığının veya kefenin görülmesi.
2. Çıplak insan veya sevilen birisinin görülmesi.
3. Daha önce ölen kişinin rüya görenin kendisini veya aile bireyini çağırdığını ya da bir yere götürdüğünü görmesi.
4. Ateş, duman, tabut, soğan, sarımsak, kara üzüm görülmesi.
5. Duru veya bulanık su görülmesi.
6. Ev duvarının yıkılmış ve kişinin yıkılan ev veya duvar altında kaldığının görülmesi.
7. Kişinin deve tarafından kovalanması ve odun yüklü bir devenin evinin önüne çöktüğünü görmesi.
8. Kara yün, kara ip görülmesi.
9. Evin önünde içinde su kaynayan kazan görülmesi.
10. Yılan sokması, köpek ısırması, kırat görülmesi, hayvan üzerinden düşülmesi.
11. Fidanın sökülmesi, ağacın devrilmesi, diş çektirilmesi/kırılması.
12. Gelinlik giyilmesi ve büyük bir kalabalık, gelin alayı, düğün görülmesi.

(Küçük, 2015: 203-204).

Kazakistan’da ölümü önceden belirten rüya ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkında diğer halklarda da olan kara renk ölümü simgeler. Bu sebeple rüyalarda gördüğümüz bazı kara renkli meyveler, hayvanlar ve eşyalar sonrası acaba birisi mi ölecek? Bana rüyamda bundan haber mi veriliyor diye düşünürüz (Sarkıtbaykızı, 1956).

5.1.1.4. Astronomik, kozmik ve meteorolojik olaylarla ilgili olanlar

Ay ve güneş tutulması, yıldız kaymaları, şimşek çakması ve gök gürlemesi gibi olaylar da halk inanmalarında çoğu zaman ölümüne önbelirti sayılmaktadırlar. Ay ve güneşin tutulmasını korku verici bir olay olarak yorumlayan halk düşüncesi, yeryüzüyle gökyüzü arasındaki sıkı dinsel ilişkinin analogik sonucu, yeryüzünde de gökyüzündekine benzer korku verici olaylar beklemektedir (Örnek, 1971: 24).

Türkiye’de ölümü önceden belirten astronomik, kozmik ve meteorolojik olaylarla ilgili örnekler şunlardır:

Ay ve güneş tutulması. Ay ya da Güneş tutulursa âlim, lider kişilerden birinin öleceğine inanılır. Kar yağarken şimşek çakması. Toz dumanın birbirine karışması, havaya bir ağırlığın çökmesi. Yıldız kaydığı zaman birinin öleceğine inanılır (Karaağaç, 2013: 217).

Halk nazarında yıldızın insanı simgelediği düşünülür ve herkesin gökyüzünde bir yıldız olduğu inancı vardır. Nasıl ay ve güneş tutulması yeryüzündeki bir takım uğursuz olaylara önbelirti sayılıyorsa, halk deyimi ile “yıldız kayması” da aynı biçimde yorumlanmaktadır. Gökyüzü ile yeryüzü arasında kurulan dinsel-büyüsel ilişkilerden biri de “insanların gökyüzünde birer yıldız” olduğu tasarımıdır. Böylece insanlarla yıldızlar arasında “kayma”, “göçme” ve “sönme” yönünden koşutluklar kurulmaktadır (Örnek, 1971: 24).

1. Yıldız kayması ölüm belirtisidir.
2. Gökten düşen yıldızın sahibi öldü demektir.
3. Kayan yıldız eğer yaşlı biri tarafından görülmüşse, o kimse “iyilik” düşünülür.
4. Söz konusu kimse vasiyetini düzenleyip, öte dünyaya hazırlanır.

5. Yıldız kayması görülünce birinin öleceğine inanırız. Ama uzaktan mı (yabancı mı) yakından mı olacağını bilemeyiz.
6. Her yıldız kaymasından 40 gün sonra bir kişi ölür. Geceleyin, berrak bir havada bir yıldızın kayması, bir kişinin ölmesine yorumlanır.
7. Kuyruklu yıldızın görünmesi ölümün çok olacağı biçiminde yorumlanır.
8. Kuyruklu yıldız görüldüğü zaman ya büyük bir insanın doğacağına, ya büyük bir insanın öleceğine ya da memlekette çok büyük değişiklikler olacağına inanılır.

(Örnek, 1971: 25).

Kazakistan'da ölümü önceden belirten astronomik, kozmik ve meteorolojik olaylarla ilgili örnekler şunlardır:

Akşam, gece ve sabah öncesi karanlıkta, yani güneş yokken boşu boşuna ses çıkartarak ağlamak da yasaktır. Bu davranış yas töreni sırasında uygulandığı için ölümü hatırlatır. Bu vakitte ağlayan çocuklara da “Ölümü çağırma! Sus” derler. Kayan yıldız da Kazaklar için ölümün işaretidir. Kayan yıldızı görünce “yıldızım göktedir” denilmesi lazım (Kojanova, 1948).

5.1.1.5. Kaçınmalar

Çağrışım yoluyla ölümü hatırlatan, başka bir söyleyişle ölüm için önbelirti sayılan belli olayların, eşyanın, düşlerin, psikolojik ve fizyolojik değişikliklerin yanında, yerine getirilmediği zaman ölüm getireceğine inanılan birtakım işlemler ve davranışlar da görülmektedir (Örnek, 1971: 37).

İnsanlar yaşamış oldukları tecrübeler, öğrendikleri bilgiler ve bazı gelenekler doğrultusunda hayatlarını şekillendirmiş ve düşünceleri bu durumlardan etkilenmiştir. Günlük hayatta yaşadıkları olaylar, rüyaları, eşya ve diğer malzemelerdeki durumlar insanların ölümle ilgili bazı düşüncelere sevk etmiştir. Bu sebeple halk arasında bazı davranışların veya eylemlerin yapılması ölümü çağrıştırmaları veya çağırması sebebiyle

yapılmasından kaçınılmıştır. Böylece insanlar etkilendikleri o kötü düşünce ve çağrışımlardan kendilerini koruyacaklarına inanmaktadırlar.

Türkiye’de ölümden kaçınma ilgili örnekler şunlardır:

Denizli, Tavas’ta cenazenin yıkandığı sudan bir kabın içerisine bir miktar alınır. Üzeri kapatılır. Üç gün ölünün ruhunun o eve gelip gittiğine inanılır. Ölü suyun içine, kirpiğini atar denilir. Tavas’ın Horsanlı köyünde ölü yıkandıktan sonra su kaynatılan kazan ters çevrilir. Üç-beş gün öyle kalır. Gelen melekler içsin diye ölünün yıkandığı kap veya tasın içine su doldurulur ve üç gün boyunca bekletilir. Güney’de cenaze suyunun kaynatıldığı kazan ters çevrilir. Üzerine bir bardak su konulur. Ölünün gece gelip bu sudan içtiğine inanılır. Baklan’da cenazenin yıkama suyundan bir bardak ayrılır ve kazanın kaynadığı yere bırakılır. Ölenin daha sonra gelip bu suyu içeceğine inanılır. Su bırakılmazsa, ölümün bulaşıcı ruhunun kendilerine geçeceğine inanılır (Çelepi, 2017: 353).

Gömbe Yörüklerinde insanlar cenazeden veya cenaze evine başsağlığından gelirken üç tane taşa otururlar. Eve gelene kadar sırayla üç tane taşa oturup kalkınca ölümün kendi evinden uzaklaşacağı inancı hâkimdir. Ölü evinden gelen kişi arkasına hiç bakmadan evine dönerse ölümün uzaklaşacağına inanılır. Ölü evinden çıkan kişi hiçbir yere uğramadan direkt kendi evine gider ve eve gelene kadar pek kimse ile konuşmaz. Ölü yıkandıktan sonra yıkama suyundan artan su ile ölen kişinin geride bıraktırdıklarının eli yüzü yıkanır. Böyle olunca ölenin çocuklarının ömrünün uzayacağına inanılır (Çetin, 2017: 114).

Söğüt ağacının dalları yere değdiğinde, ceviz ağacının kalınlığı boyun kalınlığını geçtiğinde diken kişinin öleceğine inanılır. Bu düşünceye sahip kişiler ceviz ağacı dikmez. Kendiliğinden bitmişse de kesilir. Söğüt ağacının dalları yere değdiği takdirde ise kurban kesmek gerektiğine inanılmaktadır (Doğaner, 2006: 228).

Ölüm uzak olsun diye tahtaya vurulur. Eskiden çarşamba günü çamaşır yıkanmazdı. Cenaze çıktıktan sonra bir tabak bulgur, tuz, bir bardak yağ ve soğan bir fakire verilir. Böylelikle ölünün rızkının da beraber gideceğine inanılırdı. Arkasından başka ölü çıkmasın diye ölünün ayakkabıları kapının önüne ya da dışına konur. Ölünün olduğu

odada eğer birisi hapşırırsa, hapşıran kişinin üstündeki kıyafetlerinden herhangi birisi ya da eşarbı hemen yırtılır ki ölüm o kişinin başına gelmesin. Ölümün devamı gelmesin diye ölünün başında tahta kaşık kırarlar. Ölünün yıkandığı yerde üç gün ateş yakılır (Kayalı, 2010: 161-162).

Bitlis'te, kadının evinin eşiğinde oturmasının kocasının ölümüne yol açacağına inanılmaktadır. Kars'ta ise ellerini göğsünde bağlayan çocuğun anne veya babasının ölümüne sebep olacağına dair bir inanış vardır. Çorum'da tek kardeşli çocukların tavuğun kanat kısmını yemesi halinde kardeşinin öleceğine inanılmaktadır (Kalafat, 2001: 88).

Anadolu'da "Tahtacılar, kötü bir rüya görüldüğünde ertesi sabah bir soğan kesilerek evin üstünden "umduğun umacağın bu olsun" diyerek atılması; gece evden süt, yoğurt, ekşi yiyecek, tuz, turşu ve özellikle acı yiyecekler verilmemesi, zorunlu hallerde üstüne yeşil yaprak konularak verilmesi; gün batımından sonra bir komşuya merhem, ilaç verilirse yerine boncuk, para vb. şeyler alınması; tabut taşınırken başkasının kapısına dokunmamasına dikkat edilmesi; tabutun taşındığı yolda yürüyen varsa bekleyerek saygısını göstermesi; cenaze gömülmeye götürülünce evdeki kilim vb. yazgıların kaldırılıp çırpılması; ölü yatağının üç gün dışarıda bırakılması; cenazenin kaldırıldığı yere, geride kalanlar taş gibi sağlam olsun diye sabır taşı denen taşın konmasıdır" (Ölmez, 2008: 32).

Kazakistan'da ölümden kaçınma ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkında cenazeye adamlar giderler. Mezarlığa giden kişiler ölüyü gömerken ellerindeki kürek ve kazmayı elden ele vermezler. Yere bırakırlar ve toprak atacak kişi onu alır ve aynı işlemi tekrarlar.

Bir ölü evine gidildiğinde başka yere uğranmaz. Ölüm evini ziyaret edip "könül ayt", "Baş sağlığı" söyledikten sonra başka hiçbir yere uğramadan doğrudan eve gelmelidir. Çünkü ölünün ruhunun onlarla gelerek başkasına geçmesinden ve o evde de ölüm olmasından korkarlar. Bu sebeple cenaze evinden doğruca eve gelir ve başka eve gidilmez (Kanayeva, 1953).

Kazak halkındaki ölümden kaçınmalara bakıldığında,

1. Kıkırdak yerse dayısı ölür diye çocuğa kıkırdak yedirmezler.
2. Cuma günü bulaşıklar yıkanmaz. Ervahlar (Ölü kişilerin ruhu) küserler.
3. Çocuk koyun başını ellerine alarak onun etinden yemez. Eğer yerse babası ölür diye inanılır. Bu gelenek tüm Kazak Türkleri arasında çok yaygın olan ve herkesin bildiği bir yasaktır.
4. Vefat eden kişinin giysileri yakınlarına dağıtılmadan evde kalırsa, ervah (ölü kişi ruhu) öbür dünyada çıplak gezer ve küser diye bir inanç vardır.
5. Bir evden birden fazla cenaze çıkma durumunda cenazelerden sadece biri kapıdan, diğerleri de pencereden çıkartılır. Bu durum evde bundan sonra böyle bir acı olmasın, ocağı sönmesin şeklinde anlamlandırılmaktadırlar.
6. Bununla birlikte otururken sağa veya sola, eller bir yana böğürlere dayanılarak oturulması da yasaktır. İnsanlar büyük bir kederle baş başa kaldıklarında, yas töreni sırasında bu şekilde ağıt yaparlar. Dolayısıyla bu tür hareketlerin normal hayatta yapılması çok çirkin bir davranış biçimi olarak kabul edilir.
7. Kız veya kadının saçlarını dağıtarak dolaşması hiç hoş karşılanmamaktadır. Eski dönemlerde kocası ölen kadın veya babası ölen kız saçlarını dağıtarak yüzlerini tırnaklarıyla parçalarmışlar. Parçalama olayı çok nadir görülmesine karşın saçını dağıtma olayı ölüm sonrası ağıt tekrarlanarak çok sık rastlanan bir olgudur.
8. Hamile kadın örgü örmez ve dikiş dikmez. Çünkü anne hangi işle meşgul olursa içindeki çocuk da aynı hareketi yapar ve göbek bağına sarılarak ölebilir.
9. Boşu boşuna yeri kazmazlar. Yeri kazma kabrin işaretidir.
10. Ateşten kalan yere basmazlar ölebilirsin veya ailede birisi ölebilir.

Kazak halkındaki bu ölümden kaçınma ritüellerine bakıldığında bunların bazılarının zamanla unutulduğu ve uygulamasının azaldığı görülürken bazılarının ise hala günümüzde yaygın olarak uygulandığını görmekteyiz. Kazak halkında görülen bu kaçma ritüelleri Türk dünyasındaki örneklerle benzerlik göstermektedir. Bu sebeple

Türkiye ve Kazakistan'da ölümden kaçınma ritüellerine baktığımızda birçok yönden benzerliklerin olduğunu görmekteyiz.

Bu ritüeller arasındaki hayvanlar ile ilgili olanlarda baykuş ve köpek örneği, tabiat olaylarında ay, yıldız örneği, rüyada görülen kara simgeler, yiyecekler, eşyalar veya kişiler örneği gibi birçok açıdan ölümden kaçınma ritüelleri her iki halk içinde benzerlik göstermektedir.

5.2. ÖLÜM SIRASI YAPILAN RİTÜELLER

5.2.1. Ölüm Anı

İnsan hayatında ne kadar korkutucu bir durum olsa da toplumda ölüm anında o kişinin yanında olmak ve helallik almak gibi işlemler gerçekleştirilir. Bu işlemler geçmişten günümüze kadar devam eden bir gelenektir.

Türkler, akşam veya gece ölen kişinin cenazesinin başında beklerler. Ölen kişinin akrabaları onun başında nöbetleşe bekleyerek Yasin-i Şerif okurlar. Bu işlem, sabaha kadar devam eder. Ölünün başında uyanık bekleme âdeti, son derece yaygın olup amacı, ölüye öbür dünya yolunda simgesel olarak eşlik etmek ya da ölünün yolunu şaşırmaması için izlemesi gereken doğru güzergâhı ona anlatmaktır (Eliade, 1999: 240).

Toplumda insanların birlikte olduğu yardımlaştığı zamanlar vardır. Bunlardan en yoğun olanları evlilik ve ölüm zamanıdır. Evlenme zamanında genç çiftlerin ve ailesinin yanında olmak için toplumsal aidiyet duygusunu gerçekleştirirlerken ölüm anında ise o kişi ile vedalaşma, helallik isteme ve alenin yanında olma düşüncesi hâkimdir. Bu törenler olarak ifade ettiğimiz evlenme ve ölümden her ikisi içinde kendi kültürel yaşamlarına göre insanlar bazı ritüeller gerçekleştirirler. Bu kamusal törenin çekirdeğini aile fertleri ve akrabaların oluşturduğu bu toplanma halkası; hısım, komşu, arkadaş gibi unsurların da eklenmesi ile çoğalır ve yoğunlaşır. Bu toplanma hem toplumsal olanın hem de dinî olanın belirginleşmesini sağlamaktadır. Aile, akraba, komşuluk gibi ağlar toplumsal olanın çizgilerini belirginleştirirken; ölmek üzere olan kişi ile olan iletişim, özellikle dinî bir ton kazanır. Eylemlerin itici ana güdüsü toplumsal ve dünyevî olduğu kadar hatta bunlardan daha fazla dinî alana aittir. Dinî olan, bir yandan doğrudan

doğruya referans alınarak, bir yandan da gelenek haline gelmiş davranışların belirleyici unsuru olarak insanların davranışlarını belirlemektedir (Eren, 2010: 91).

İnsan ömrünün son zamanlarına gelmeden önce halk arasında ölümün ön belirtilerinden de yola çıkılarak bazı kişilerin ölümünü tahmin edebilirler. Bu süreçte bazı hazırlıklar da yapılmaya başlanır. Ölümün ön belirtilerinden sonra artık ölümle yüzleşme vakti gelmiştir ve bundan sonra da ölüyle ilgili bazı ritüeller gerçekleştirirler.

Bu ritüeller Türk dünyasında da benzerlik göstermektedir. Bu ölüm esnasında yapılanlara Türk dünyasından örnek verecek olursak:

Uygur Türklerinde bir kişi ruhunu teslim ettikten sonra ölünün ayak ve elleri düzeltilerek uzatılır, çenesi bağlanır ve üzerine beyaz örtü örtülür (Öger, 2013: 99).

Tatar Türklerinde, ölmek üzere olanın isteği ile onun ağzına tatlı kaşığı ile su dökerler. Tatar Türklerinde bir kimse hakkında “Ölürken yanında su veren kimsesi bile olmamış” demek, insanın yalnız, kimsesiz ölümüne işaret etmektedir (Zaripova Çetin, 2008: 157).

Özbekler, hasta olan kişinin son anlarında evdeki ayna ve resimleri kaldırırlar. Kişinin öleceğini hissettikleri zaman evdeki yiyecekler, kap kaçak dışarı çıkarılır veya üzerleri iyice örtülür. Canın çıkması esnasında kan sıçrayıp bunları kirletebilir düşüncesi hâkimdir. Bu uygulama, ölüm meleği Azrail’in, can aldığı sırada insanı kestiğine dair halk tasavvuruna dayanmaktadır. Can çekişmekte olan insanın bulunduğu odadaki hamile ve çocuklar, bu şekilde canının daha kolay çıkacağı düşüncesiyle odadan çıkarılır (Baydemir, 2009: 667).

Azeri Türklerinde, geçerli davranış tarzı ölümü beklenen hastaya iyi dileklerde bulunmak ve saygı göstermektir. Geleneğin bir gereği olarak aile fertlerinden ona hizmet edenler onun yüzünü kibleye doğru çevirirler (Ünal 1996: 155).

Kırgızlar Türklerinde genel bir uygulama olarak, ölmek üzere olan kişilerin, diğer bir ifadeyle ölüm döşeğinde yatan bir hastanın yanına moldo çağrılır. Moldo hastanın başında Kur’an okur. Hasta konuşabilecek durumda ise vasiyetlerini söyler. Yakınları ile vedalaşır, rızalık alma ve verme işlemi yapılır. Ölmek üzere olan kişinin hanımı, çocukları ve kendisi karşılıklı olarak “Razı ol, iyi kötü söylediklerimize razı ol, beni

affet, bakıp beslediğine razı ol” gibi sözlerle birbirlerinden helallik diler ve razılık alır. Ölmek üzere olup canının çıkması yaklaştığı zaman, hastanın yüzü kibleye çevrilerek imam tarafından Kelime-i Şehadet ve Kelime-i Tevhid getirilmesi telkin edilir. Buna Kırgız kültüründe “ıyman ayttıruu” denir (Polat, 2008: 182).

Kaşkay Türklerinde de ölüm döşegindeki kişinin başında Kur'an okunur ve yirmi otuz santimetrelik bir ağaç dalı kişiye dokundurularak on iki imamdan peygamberinden ve sual olacağı başka şeylerden ona bahsedilir. Ölmek üzere olan kişinin ağzına abgand (şekerli su) ya da badiyan otunun sıcak suyla demlenmesiyle elde edilen çay damlatılmaktadır (Karaaslan, 2010:324-325).

Türkiye’de ölüm anı ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölümcül olan hasta çok ağrı ve acı çektiği için, isyan edebileceği düşünülerek, sakinleştirmek amacıyla başına bir din görevlisi çağrılmaktadır. Muğla’da görev yapan bir din görevlisinin aktardığına göre, öleceği anlaşılan kişilere “sekerat” denilmektedir. Erkek ya da kadın ayrımı yapılmadan, bu kişilerin başında beklenir. Hastanın son dönemlerinde, ölüm sancısıyla insanlarda hararet yükselir, ağız kuruluğu olur. Bu nedenle ağzına zenzem suyu damlatırlar, kuruyan dudakları pamukla ıslatılır. Sekerat anındaki insanlara dini vecibe olarak Yasin-i şerif ve Kur'an-ı Kerim okunur, bol bol kelime-i şehadet getirilir. Okuma işini genellikle kadınlar yapar. Hastanın yakınlarından okuma bilen yoksa komşu kadınlar toplanarak sırayla okurlar. Ölümü beklenen kişi, uzakta olan birilerine hasret duyuyorsa o kişiler hemen çağrılır. Gelemeyecek bir durum söz konusuyla, o kişilerin sayısı kadar yeşil yaprak toplanıp her bir yaprağa hasretini çektiği kişilerin isimleri söylendikten sonra “Umduğun umacağın bu” denilerek ölünün bağrına bastırılır. Eğer bir-iki dakika içinde hasta canını teslim ederse, yeşil yaprağın hastayı hasretine kavuşturduğuna inanılır (Töret, 2012: 432-433).

Zekârette olan kişi öbür dünyaya göç etmiş bir kişinin, örneğin annesinin, kendisini çağırdığını söyler. Zekârette olan kişi mevsimi olmayan meyve gibi olmayacak şeyler ister. Örneğin kış mevsiminde üzüm, karpuz; yaz günü kar yemek isteyen olur. Gerçekleşmesi nispeten mümkün olamayan bu istekler ölüm döşeginde olan kişini son istekleri olmasından dolayı gerçekleştirilmeye çalışılır (Doğaner, 2006: 231).

Öleceği düşünülen kişiye son olarak şartlar elveriyorsa zemzem suyu yoksa su içirilir. Su içirilemiyorsa dudakları bir pamuk yardımıyla ıslatılır. Çünkü şeytan ölecek olan kişiyi günaha sokmak için suyla kandırmış. Ölünün başında yüksek sesle konuşulmaz, ayakucuna oturulmaz (Kayalı, 2010: 163-164).

Ölümünden hemen sonra çeşitli uygulamalar yapılır. Bunlardan bir kısmı ölüyü diğer dünyaya göndermekle ilgilidir. Örneğin Isparta ve Yozgat'ta ölenin odasında veya ölü suyunun kaynadığı yerde, akşamla beraber mum yakılır. Böylelikle ruhun sıkıntıdan kurtulacağına, kabrinin aydınlandığına inanılır. İnanca göre, cenazenin defnedildiği günün akşamı ruh kabirden ayrılıp, akşamleyin evin etrafında dolaşır. Eğer suyun ısıtıldığı yerde mumun yandığını görmüşse bundan sevinç duyarak mezarına döner. Kızılcahamam çevresinde ise ölü gömüldükten sonra, o geceden başlayarak üç gün süre ile ölünün yattığı odada ışık yakılır. Amaç ölüye kabirde soru sorulduğunda kabrinin aydınlık olması ve soruları kolay ve sıkıntı çekmeden cevaplamasını sağlar (Tanyu, 1976: 294-297).

Kazakistan'da ölüm anı ile ilgili örnekler şunlardır:

Erken ağlamalar ölmekte olan kişinin can çekişmesini uzatır ve ölümü engelleyebilir endişesiyle kimse ağlamaz, sızlamaz. Daha ölmemiş insan başında ağlamak Şariatla da yasaklanır. Ölümü gören ilk kadın bağırmaya başlar. O zaman eşi ve diğer akraba kadınlar saçlarını yolar, yüzünü ve göğsünü tırmalar, anlamsız şeyler söylerler. Şiddetli ağlamalar durunca kadınlar sızlanıp ağıtlar söylemeye başlarlar. Erkekler farklı davranırlar. Ölümü gören ilk erkek Kur'an'ın suresini okur (genellikle bu Yasin suresidir), diğer erkekler de aynısını yaparlar. Sûre okunması bittikten sonra erkekler de kucaklaşırlar, ağlarlar, ağıtlar söylerler. (Balavbayeva-Golyahovskaya 2006: 291).

Can teslim etmek üzere olan insanı zor olmazsa sağ tarafıyla yatırarak yüzünü Kibleye gelecek şekilde çevirmek Hazreti Muhammed (s.a.v) Peygamberimizden gelen sünnetmiş. Eğer böyle yapmak zor olursa, ayakları Kibleye gelecek şekilde sırt üzeri yatırılır, ancak yüzünün Kibleye gelmesi için ölüm yatağında olan insanın kafası biraz yukarı kaldırılır. Bu hazırlıktan sonra yanında Tevhid veya Şehadet Kelimesi söylenerek ona şehadet telkin edilir. Bu telkin ölüm döşeğinde yatan kimsenin hayatta hoşlandığı bir kişi tarafından yaptırılmalıdır. Peygamber Efendimizin bir buyruğunda "Kimin son

sözü- Allah'tan başka tanrı yok, Muhammed onun elçisidir sözü olursa, o kimse cennete girer” buyurulur. Bu Hadis bize ölmek üzere olan insanın son sözünün Şehadet olmasının önemini belirtiyor. Eğer mümin Şehadet Kelimesinden sonra başka da söz konuşursa, telkinin tekrar edilmesi lazım. Ölüm haliyle uğraşan birisinin yanına aileden kimse ve en çok sevdiği arkadaşları girmesi gerekiyor (Kultay, 1951).

Evde yatılı hasta varsa, ziyarete sadece öğlene kadar gidilebilirdi. “Kün batqanda köñil suramaydı”, “Gün battıktan sonra ahvali sorulmaz” denilir, güneş battığında yani akşamleyin hasta ziyaretine gidilmez. Bu hasta için iyi gelmez denirdi. Eskiden hasta ölü döşeğinde zorlanıyorsa, onun acılarını dindirmek için iyi gelir diye 3 imam çağırırdı. Onlar hastayı ortaya yatırıp yanında birkaç saat Kur'an ayetlerini okurdu. Buna “Şiliyasın okuv” denilirdi. Bundan sonra Allah uzun ömür verirse iyileşir ya da tam tersi fazla acı çekmeden vefat ederdi diye inanılırdı. Bu ritüelin amacı: hastanın canı acı çekiyor, çıkamıyor ve bunu uygularsa, hastaya Allah acil şifa verir diye inanılırdı (İmankulov, 1968).

Kazaklarda bir evde birisi vefat ederse evin dış kapıları tamamen açılır. Kapının sağ ve sol taraflarına uzun iki band koyulur. Ölenin yakınları, sadece erkekler, yani öz kardeşleri, çocukları bellerine beyaz bez bağlayıp başlarına tekke giyerek kapının iki tarafında dik dururlar. Taziye gelenler onlarla kapının önünde önce sağ sonra sol tarafa göre birbirini kucaklıyorlar. Beyaz bez bağlayanlar aşına kadar çıkarmıyorlar. Bu bezi sıkı bağlamanın da bir anlamı vardır. Yani ölen kişinin yakınlarının sabırlı, dayanıklı olması istenir. Kazaklarda taziye gelen erkek ve kadınlar aynı kapıdan gireler. Kadınlar da yakınları ise erkeklerle görüşürler. Erkekler ölen kişi çok yakını ise mutlaka eve girerek evdeki kadınlarla görüşüp başsağlığı dilerler (Tastemirov, 1974).

Kazak halkında hasta ziyaretine öğleye kadar giderler. Öğleden sonra hasta ziyaretine gidilmez. Öğleden sonra hava kararmaya başladığı için ölümü simgelediği düşünülür. Kazaklar hasta ziyaretine giderken eğer ki hasta bazı yiyecekleri yiyecek veya tadına bakabilecek durumda ise ona göre yiyecek ve içecek götürülür. Eğer ki hasta bunlardan yiyecek ve içecek durumda değilse götürülmez. Buraya gittiğinde insanlar çok oturmaz güzel sözler söyler ve hastanın gönlünü hoş tutacak sözlerle ona moral ve destek olmaya çalışırlar (Kenjeğulov, 1967).

Ölüm döşeginde olan hastayı ziyarete öğlen önce gideriz. Yanımızda milli içeceklerimizden kımız, kımran, şubat gibi içecekler götürürüz. Hastaya iyi sözler söyler, onu kıracak sözlerden uzak dururuz. Hasta yakınlarında da bir istek ve arzularının olup olmadığını sorup geri geliriz (Şonayeva, 1978).

Ölüm döşeginde yatan şahıs, ölümün yaklaştığını sezmeye başladığında ister istemez yaşamın muhasebesini yapar. Tabi ki, bu düşüncelerini, son sözünü, öğüt ve nasihatlarını aktarmak için akrabaları, çocukları, arkadaşları, tanıdıklarını vs. yanına çağırır ve helalleşerek vedalaşır. Ölüm döşegindeki kişi helalleşme sırasında vasiyetini açıklar, günahlarının affedilmesini ister (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 101).

Kazak halkında “İman aytu” (İman söylemek) veya “İman üyiru” diye de söylenir. Hastalanıp can teslim etmek üzere olan kişi kendisi için Şehadet Kelimesini söyler. Eğer kendisinin söylemeye gücü olmazsa, yanında oturan kişi söylese de olur. Halk kültürümüzde hasta olan insanın başında oturmak bir gelenektir. Bu anda hasta yakınlarıyla konuşup, öğüt nasihat verip, kusurları ve hataları için özür diler. Kelime-i Şehadeti söylemeden vefat eden kişileri halk “Aram ölipti” (Haram ölmüş), “İmansız ölipti” (İmansız ölmüş) derler. İnsanın can teslim edecek anın “Ant-mezgil” (Yemin anı) derler (Kenjeahmatulı, 1998: 118).

Ölümünün yakın olduğunu hisseden aileler ölüm döşegindeki kişinin kefenini hazırlar. Ölüm sonrası verilecek yemek içinde gerekli olan malzemeleri hazırlar ve iş bölümü yapar. Kazak halkında bu gibi durumlarda yardımlaşma çok önemlidir. Akraba ve dostlar her zaman gelip giderek yapabilecekleri ne varsa yapmaya çalışırlar. Bu hem toplumdaki kişilerin yardımlaşması ve kaynaşmasını sağlar hem de kişiler arasındaki bağı güçlendirir. Kefen için gerekli olan ve Kazak halkı bu kumaşa “jirtıs” adını verir. Bu jirtıs gerekli satıcıya gidilerek alınır ve pazarlık yapılmaz. Eskiden de alınan bu kumaşın uzunluğu gelecek kişilerin sayısına göre tahminen alınır (Almeşova, 1946).

Türkiye ve Kazakistan’da ölüm anı ile ilgili yapılan ritüellere bakıldığında benzerlik gösterdiği görülmektedir. Her iki halkın ölüm anı geleneğine bakıldığında ağır hasta olan veya ölüm döşeginde olan kişinin canının yanmaması ve kolay can vermesi için yaptıkları, ölümü yakın kişileri ziyaret etmeleri, imamın çağrılıp dua okuması, ölüm döşegindeki kişinin son isteklerinin gerine getirilmesi, ağzına su vermek için kumaşla

su damlatılması, evde yapılan bazı pratikler, ölüm için hazırlık gibi ritüeller benzerlik göstermektedir.

İki halkın arasındaki en belirgin fark ise ölüm döşeğindeki kişiyi ziyaret etme saati ve şeklidir. Kazak halkında ölüm döşeğinde veya hasta ziyareti öğleye kadar yapılmaktadır. Öğleden sonra Kazak halkında ölüm ziyareti ve helallik alma için ziyaret yapılmamaktadır. Bunun sebebi olarak da öğleden sonra ve akşama doğru günün batması ölümü çağrıştırmasındandır.

5.2.1.1. Atav

Ölüm döşeğindeki kişinin ölüm öncesi en son olarak yediği ve içtiği şeyi “Atav” diye adlandırılır. Yani ölüm döşeğindeki kişinin son yemeğidir. Can bedeni terk ederken insan çok susar veya bir şeyler yemek ister inancı vardır. Ölüm döşeğinde yatan kişi normal insan gibi su içemez. Dolayısıyla hayatının son anlarında yanında bulunan kimse pamuk veya bezi ıslatarak sürekli onun dudaklarına sürer ve kelime-i şehadeti tekrarlar.

5.2.1.2. Arızdasu

Vefat etmeden önce akrabalarını, tanışlarını ve eşini-dostunu çağırmasıdır. Bu ömürden göçüp gidecek olan kişi bu çağırdığı kişilerle son kez konuşarak vedalaşır. Hataları, yanlışları ve hakkı geçmiş ise o kişilerden helallik ister ve özür diler. Daha sonra dileklerini ve arzularını söyler. Arızdasu ölmeden önce kişinin son konuşmaları ve söz sözüdür. Bunu ölüm zamanı geldiğini anlayan her kişi aklı yettiğince dili döndüğünce düşünce ve dileklerini söyler. Bu durumda hasta olan kişinin yanında oturan adamlar “makul bol”, “kıyamette kezdeseyik” diyerek gözlerinden yaşlar dökülür. Bazı yerlerde bunu “makuldasu” diye de söylerler (Kenjeahmatulı, 1998: 118).

5.3. ÖLÜM SONRASI YAPILAN RİTÜELLER

5.3.1. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

Ölüm olayının gerçekleşmesinden sonra büyük bir üzüntü hâkim olur. İnsanlar bu üzüntü ile baş başa kaldıklarında kendilerinde yarattığı acıyla cenazenin kaldırılması için işlemleri gerçekleştirmeye başlarlar. Türk kültüründe ölümünden sonraki hayata da

inanıldığı için ölü hala daha belli bir süre canlıymış gibi bazı ritüeller eşliğinde uğurlanır. Ölü evine gelenlerle acıların paylaşılması, ölünün ruhunu iyi bir şekilde uğurlamak için bazı ritüeller yapılır. Bu ritüellere bakıldığında Türk dünyasında benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bunun yanında ölü evine gelen kişiler İslamiyet'in gereğini yerine getirmek için cenaze törenini yapar ve ölüye son görevlerini yapmış olurlar. Cenaze törenlerinde ölüyle son kez helalleşme, ölüyü diğer dünyaya hazırlama işlemlerinden temizleme, yıkama, kefenleme, defnetme, yas, kurban adama ve anma gibi daha birçok ritüeller gerçekleştirilir. Bütün bunlara bakıldığında atalar kültürünün izleri görülmektedir. Türk mitolojisinde anaerkil dönem sonrası oluşan ataerkil yapıda, günümüzde de anlatılmağa devam eden “Türk Ata”, “Korkut Ata” efsanelerinin örnekleri başta olmak üzere erken mitolojik dönemin kültür kurucu ve köken mitlerinde meydana getirici “kültürel kahraman” (cultural hero) konseptiyle ilişkili olarak ortaya koymaktadır (Çobanoğlu, 2003: 6). Bu ilişki bağlamında yani atala kültüründen ortaya çıkan inanışlar sonucunda halk ölüm geleneği bağlamında çeşitli ritüelleri yapmaya devam etmektedir.

Ölümden sonra ailenin aldığı ilk önlemler ölüyle olan iki taraflı bir ilişkiye dayanır. Bir yandan ölenle, yaşarken kurulan duygusal bağları hemen koparmamak, ihtiyaç duyduğu her hizmeti vermeye çalışmak ve tehlikelerle dolu ölümler ülkesine geçmesini kolaylaştırmak; diğer yandan ölüye karşı duyulan korku ve bu nedenle ölünün kavranamayan yeniden ortaya çıkışı karşısında önlemler almak gerekir. Ölümden sonraki ilk işlemlerin temelinde vuku bulan bu talihsizliği başkalarıyla paylaşmak düşüncesi yatar (Trjarski, 2012: 145).

Ölümden sonra ölünün bu dünyadan öbür dünyaya uğurlanması ile ilgili ritüellerin yapıldığı süreç başlar. Ölü ruhunu teslim ettikten sonra yapılanlar şu şekildedir: gözlerinin kapatılması, çenesinin ve ayaklarının bağlanması, ellerinin birleştirilmesi; ölüyü ve evi kötü ruhlardan korumak için ölünün cesedinin üzerine bıçak, makas, ekmek, vb. koyulması; ölünün bulunduğu odanın pencerelerinin ve kapılarının açılması, ölünün öbür dünyaya yolculuğunu kolaylaştırmak ve onun yolunu aydınlatma inancı doğrultusunda ışıkların açık bırakılması gibi ritüeller gerçekleştirilir. Yapılan bu ritüellere bakıldığında ölünün hala daha tam olarak bu dünyayla bağlarını koparmadığı düşüncesi yatmaktadır. Örneğin ölünün gözlerinin kapatılması ritüeline bakıldığında,

onun bu dünya ve geride kalanlar arasındaki iletişimi koparmaktır. Halk arasında göz kapatma ve gözü açık gitme ile ilgili bazı düşünceler oluşmuştur. Bunlardan gözü açık gittiğinde dünyadan bir isteğini gerçekleştirmeden gittiği veya bir kişiyi daha sonra yanına alacağı düşüncesi yaygındır. Bu düşünce Türk dünyasındaki halklarda da yaygın olarak görülmektedir.

Ölüm olayının hemen ardından Türklerde ateş kültüne bağlı olarak yapılan mum yakma, çıra yakma, günümüzde ışıkların açık bırakılması vb. bazı uygulamalar da görülmektedir. Bu uygulamalar geride kalanların kötü ruhlardan korunmaları ve ölüm olayının gerçekleştiği yerde oluşabilecek kötülüklerden kurtulabilmek içindir. Türk kültüründe mevcut olan ve suyla birlikte arındırıcı bir özelliğe sahip olan ateş, bir anlamda yaşayanlar ve ölüler arasında koruyucu bir işlev üstlenmektedir. Ölüm olayının ardından hem ölen kişinin cesedini -insanda anlam ruha yüklenmiştir, ruhun bedeni terk etmesi geride kalan bedeni kötülüklerle açık bir hale getirmektedir- hem de ölenin ardında bıraktığı kişileri, yani yaşayanları zararlı ruhlardan korumak ve ölümün yol açabileceği çeşitli zararlı etkilerden arındırmak için ateş önemli bir araç olarak Türk topluluklarında ve Taşeli yöresinde kullanılmaktadır (Kayabaşı, 2013: 208-209).

Bu bağlamda Türk dünyasında ölümden hemen sonra yapılan ritüellere bakıldığında ölünün halan daha canlı olduğu düşünüldüğünde dolayı yapılan uygulamalar ortaklık göstermektedir. Ölümden sonra ölünün ruhunun öbür tarafa herhangi bir kötü ruh ile karşılaşmadan rahat bir şekilde uğurlanmasını sağlamaktır. Bunun için ışıkların açılması, ölünün üzerine metal eşyalar koyulması, kapı ve pencerelerin açık bırakılması gibi örneklerden de görüldüğü gibi ortaklık çoktur.

Türkiye’de ölümden hemen sonra gerçekleştirilen ritüeller ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölen insanın öleceği an yakınları tarafından anlaşılırsa dualar okunur ve ölüye can suyu denilen su içirilir. Gözleri açık kaldıysa yavaşça kapatılır. Gözleri açık kalan ölüler için çeşitli söylemlerde bulunulur. Daha gençti bu dünyada yapacak çok şeyi vardı. Dünyaya doyamadan gözü açık gitti. Ya da ölmeden önce sevdikleri ile vedalaşamadıysa da gözü açık gitti denilir. Ölen kişi yıkanmadan önce dua okunmaz. Ölüm olayı gece olduysa sabaha bekletilir. Sabah yıkandıktan ve kefenlendikten sonra cenaze saatine kadar başında dualar okunur. Ölü evde bir gece bekleyecekse başında mutlaka biri durur. Ölen

kişi yalnız bırakılmaz. Ölüünün üzerine bıçak konulur. Bu bazı köylerde ölü şişmesin diye bazı köylerde de üzerinden şeytan atlamasın diye yapılan bir uygulama olduğu söylenir. Ölenin ayakkabıları evin giriş kapısının önüne konulur. Bir evde ölü olunca o evde ışıklar bir hafta kadar sönmez. Televizyon açılmaz. Bunlar yapılırsa ölüye saygısızlık olarak nitelendirilir (Şahin, 2019: 35).

Yörüklerde kişi öldükten sonra, ayakları, çenesi tülbentle bağlanır. Ölüünün elleri yan tarafa konulur. Ölen kişinin karnının üzerine ağzı açık makas veya bıçak konulur. Böyle yapılırsa ölüünün bedeninin şişmeyeceğine inanılır. Ölüünün üzerine beyaz bir çarşaf örtülür. Ölüm olayı akşam vaktinde olduğunda gömme işi ertesi güne bırakılır ve buna “ölünün gecelemesi” adı verilir. Ölüünün yakınları cenazenin başında beklerler, ağıt yakarlar ve ağlarlar (İncir, 2011: 55).

Ölüm anında hastanın bulunduğu odanın kapı ve pencereleri hatta bulunduğu evin kapısı, ruhun kolayca ölüm mekânını terk edip uzaklaşmasını sağlamak amacıyla açık tutulmaktadır. Bazı köylerde gözleri açık şekilde ölen kişilerin, ölüm sırasında gökten inen merdivenin güzelliğine dalması olarak kabul görmektedir (Tanrıkulu, 2017: 106).

Ölen kişinin gözünün arkada kalmaması, gözü bu dünyada kalmış olarak gitmemesi, gözlerin açık kalmasının etrafta bulunan insanları ürküteceği ve gözlerin korku unsuru olmaması için ölüünün gözlerinin açık kalmasının çirkin bir görünüm oluşturacağı bunun da ölüye karşı saygısızlık olacağı ölüünün gözlerinin kapatılmasının ölüünün ruhunun daha huzurlu olmasını sağlayacağı inanışı, Kişinin gözleri açık olduğu hâlde ölmesi, bir beklentisi olduğuna, çok istediği halde birini göremediği, bir işi tamamlayamadığı (Eren, 2010: 113) gibi düşünceler ile ölüünün gözleri kapatılır.

Ölü evinde ölüünün yattığı odada akrabalarından birisi bulunur ve ölüünün yapılması gereken işlemlerini yapar. Bunlardan ölüünün yattığı oda kapı ve pencereler açılarak havalandırılır. Daha sonra bizim oralarda ölüünün üzerine ekmek koyulur. Bu ölü şişmesin diye. Daha sonra her yerde olduğu gibi eli-ayağı bağlanır, ağzı ve çenesi bağlanır. Eğer ki ölen kişiyi yakını uzakta ise bekletilir. Bu bekleme sırasında da ışıklar açık tutulur (Yayla, 1950).

Kazakistan'da ölümden hemen sonra gerçekleştirilen ritüeller ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkının konar-göçer yaşam sürdüğü zamanlarda ölen kişi için ayrı bir keçe ev kurulur. Evin tündüğü dürülüp, evin içine mızrak dikilir, mızrağın ucuna kara bayrak veya bez bağlanır. Eğer ölen kişi gençse; kırmızı, orta yaşlıysa; kara, yaşlıysa ak bez bağlanır. Cenaze yalnız bırakılmaz, köy yaşlıları nöbetleşe beklerler. Işık söndürülmez ve yaşlılar, sabaha kadar uyumadan sohbet ederler. Ölen biri elden geldiğince çabuk gömülmeye çalışılır. Ama mümkün olduğu kadar ölen kişinin uzaktaki yakın akrabalarının gelmesi beklenir. Çünkü ölüye bir avuç toprak atmak, her evladın boynunun borcudur. Bundan dolayı uzaktaki yakınlarının cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla, ölünün bekletildiği durumlar da vardır. Üç günden fazla olmaz. (İsmail, 2002: 221).

Geleneklere göre Kazaklarda otağın sağ köşesi her zaman boş bırakılır. Evde ölüm olduğunda bu köşe perde ile kapatılır ve cenaze oraya götürülerek kafası kuzeye, yüzü kibleye doğru sırt üstü yatırılır. Ölen kişi asil soydan veya zengin ise onun için ayrı siyah otar kurulur. Otağın zemini siyah halılara döşenir, otağın sağ tarafında yüksekçe bir yere kilim döşenir ve ölü onun üzerine yatırılır ve onu anma, vedalaşma törenleri bitinceye kadar cenaze orada kalır. Cenazenin bulunduğu odada beldenin saygın kişileri ile imam bulunur ve otağa kadın ve çocuklar giremez. Cenaze, ayakları önde olmak kaydıyla evden çıkarılır. Bu ölünün evi ebediyen terk ettiğine inanılır (Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 101).

Kültürel birlikteliğin yansımalarından birisini de ölümden hemen sonra yapılan işlemlerde görmekteyiz. Türk dünyasında görülen bu ortaklığın ortak mirasın yansımaları olduğu günümüzde de görülmektedir. Her iki halkın ölüm sonrası uygulanan pratiklerine bakıldığında hemen hemen aynı olduğudur. Ölüyü bir odaya alma, kapı ve pencere açma, imam çağrılıp dua ettirme, kötü ruhlardan korumak için yapılan ritüeller, el-ayak bağlama, çene ve ağzı bağlama gibi uygulamalar benzerlik göstermektedir.

5.3.2. Ölüm Olayının Duyurulması

Ölüm olgusunun, bireylerin ve toplumun zihinlerinde oluşturduğu olumsuz psikolojik etkiler Türklerde eski dönemlerden beri kendisini göstermektedir. Türkler “ölmek” kelimesi yerine; uçmak, uça barmak, uçmağa varmak, kergek bolmak kelimelerini kullanmışlardır. Kullanılan bu kelimelerin bir diğer göstergesi de Türklerin geçmiş dönemlerden itibaren ölümle birlikte ruhun yok olmadığına, göğe yükseldiğine yani ölümden sonra yaşamın varlığına inandıklarıdır. Ölüm kelimesinin Türklerde kullanılmak istenmemesinin bir nedeni olarak da ölüm sözcüğünün ölümlüğün yeniden dünyaya gelmesini engelleyebileceği düşüncesi olduğu düşünülebilir (Roux, 2005: 45).

Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamalarıyla olur. Olayı duyan komşular ölü evine toplanarak, ölümlüğün yakınlarının acılarına ortak olmaya, onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Bu arada ölü sahipleri ya da komşular gerekli yerlere olayı haber verirler. Bu iş küçük yerlerde adam çıkartıp “haber okutmak” ve eşe dosta haber vermekle de olur. Eskiden kasaba ve köylerde haber için tellallar çıkarıldığı gibi, özel habercilerin kullanıldığı da görülmüyordu. Giderek bu tür haberleşmenin, özellikle tellal çıkartmanın azaldığını söyleyebiliriz. Ölüm olayının duyurulması genellikle aşağıda gösterdiğimiz yollarla yapılmaktadır:

- a) Ölü sahipleri tarafından
- b) Komşular tarafından
- c) Camilerde salâ verdirmekle
- d) Belediye ya da muhtarlık hoparlörleriyle
- e) Gazete ilânlarıyla
- f) Radyo, telefon, telgraf vb. aracılığıyla.

Köylerde, ilçelerde ve küçük kentlerde evden eve haberleşmenin, okutucu çıkarmanın yanı sıra en yaygın usul salâ verdirmektir. Küçük yerlerde salâyı duyan kimse, birinin öldüğünü anlayarak, ölenin kimliğini soruşturur. Ayrıca belediye hoparlörleri aracılığıyla da ölüm olayı ve ölenin kimliği halka duyurulur” (Örnek, 1971: 41).

İslam’da “Teçhiz” olarak da isimlendirilen cenaze için yapılan hazırlıklar, cenazeyi öte dünyaya gönderme hususunda ön hazırlık niteliği taşımaktadır. Bu nedenle ölüm olayının gerçekleşmesinden sonra yapılan ilk işlem, ölen kişi için salâ verilmesidir. Salânın ardından da kimin vefat ettiği, nereli olduğu ve nereye defnedileceği, namazının nerede ve ne zaman kılınacağı anons edilmektedir/duyurulmaktadır. Salâ, dinî zamanlar ve gereklilikler dışında birisinin öldüğünün işaretidir. İslami anlayışa göre Salâ okunurken ölenler için rahmet dilemek, hayır düşünmek bir Müslüman’ın temel vazifelerinden birisidir. Çünkü Peygamberimiz “Ölülerinizi hayırdan başka bir şeyle anmayınız/Ölülerinizi hayırla anınız” buyurmaktadır (Küçük, 2015: 210-211).

Türkiye’de birisi öldüğü zaman şehirde ise belirli yerlerde hoparlörden anons edilerek duyurulurdu. Günümüzde artık iletişim araçlarının gelişmesi sonrası telefon aracılığıyla hızlı bir şekilde kişilere ulaşılmakta ve haber verilmektedir. Yine şehirlerde ölüm haberini duyurmanın bir başka yolu da gazete ilanları olmuştur. Bu gazetelerin belirli sayfalarında vefat haberleri duyurulmaktadır. Şehir ve kentlerde ölüm haberini bu şekilde duyururken köyler ise durum biraz farklılık göstermektedir. Köylerde bulunan camii hoparlörlerinden ölen kişinin bilgileri ve yakınlarının adları okunarak ölüm haberi duyurulur. Bu salâ anonsunda cenazenin ne zaman kalkacağı, nerden kalkacağı gibi bilgiler de verilir. Bundan başka şehir hoparlörleri civar köylere haber vermek içinde kullanılır. Köylerdeki hoparlörler birbirine bağlı olduğu için bir köyden yapılan salâ anonsu sayesinde diğer köydeki kişiler de haber olurlar. Haberi duyan kişiler gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra ölü evine veya cenazenin kalkacağı yere gelir. Ölünün yakınlarına baş sağlığı dilenir ve tesellilerde bulunur.

Ölüm olayının duyurulması doğal olarak yakınlarının ağlamaları ve ağıtlarıyla gerçekleşir. Ölüm hadisesi ev ahalisi tarafından duyurulduğu gibi komşu ve akrabalar tarafından da duyurulur. Ölüm haberi umumiyetle camilerde selâ verilerek duyurulur. Selâyı imam veya okumasını bilen başka biri verir. İki binli yıllardan önce Konak ve Topsöğüt beldelerinde selâ olarak Yunus Emre’nin “Yalan Dünya” ilahisinin okunduğu belirtilmektedir (Doğan 1988: 104). Ölü selâsına bir örnek:

Yalan Dünya

Umulmaz bir vefa senden

Yalan dünya değil misin

Erişmez hiçbir gamdan

Viran dünya değil misin

Niçin gafil yaşarsız biz

Bu dünya fani bir dünya

Hiçbir şeye güvenmeyin

Akıbeti ölüm zira

Malın mülkün burda kalır.

Herkes ettiğini bulur.

Ah çekecek günler gelir.

Tedarik gör sanma rüya

Nic'oldular baba annen

Sen de bir gün ona dönen

Sol karanlık kabre giren

Kimse sormaz halin asla

(Doğan 1988: 104).

Ölüm olayını duyurmada kullanılan geleneksel yöntemlerden birisi de “ağıt yakmak”tır. Türklerde de yas alameti olarak, kendi saçları ve atın kuyruğu kesilmiş, ölülerin ardından yakalar-paçalar yırtılmış, saçlar yolunmuş, dövünülmüş, yüzler yaralanmış, yüksek sesle ağlanılmış, ağıtlar yakılmış, kan akıtılmış ve kanlı gözyaşı dökülmüştür. Orhun Abideleri’nde yer alan “Bunca millet saçın, kulağın kesti” ifadesi Göktürklerde

de aynı geleneğin olduğunu göstermektedir. Bu hareketler üzüntünün derinliğini ve ondan ayrılmanın verdiği ıstırapı ölene anlatmak, eşe, dosta inandırmak ve ondan gelebilecek kötülöklere karşı korunmak inancı ile yapıldığı kabul edilmektedir (Küçük, 2015: 211).

Türkler ölümlle yüzleştikten sonra, ölünün gömölüne kadar sergileneceğı ve yas ritüelinin düzenleneceğı çadırlar kurarlardı. Ölüler törenle çadıra konulurdu (Roux, 1998: 214). Çadıra gelenler ve akrabalar acılarının ifadesi olarak kapının önünde bıçakla yüzlerini kulaklarını keskin aletlerle çizerek, saçlarını, sakallarını keser ve saç-baş dağıtırlardı. Bir yas göstergesi olan bu törenlerde abartılı sahneler yer alırdı. Kaşğarlı Mahmud'un Divan-ı Lügati-t Türk adlı eserinde yapılan bu törenlere "sığıt" kelime kullanılmıştır (DLT; I: 356).

İbn Fadlan seyahatlerinde bu törenden de bahseder. Bulgar Türklerinde ölünün arkasından kadınların ağlamadığını erkeklerin ağladığını söyler. Erkeklerin ölüm günü çadırının yanına geldiklerini ve kapısında beklediklerini anlatır. En acıklı ve sesli şekilde ağlarlar. Bunlar hür kişilerdir. Onların ağlaması bittikten sonra köleler gelir. Yanlarında deriden örölmüş kırbaçlar bulunur. Durmadan ağlarlar (İbn Fadlan, 2010: 36).

Bu törenlerle sızlanmalar ve çadır etrafında dolanmalar belki de birbirinden bir bütün olarak algılanırdı. Bu törenlerin iki dünya arasında, insanlar ve ruhlar arasında bağı kurduğuna inanılırdı. Örneğin Teleütlerde törensel ağlama, ölümden hemen sonra ve defin merasimi sırasında yapılırdı. Ölen hakkında iyi şeyler söylenirdi, çünkü o sırada ölenin ikizi yakında bulunur ve her şeyi duyardı (Potapov, 2012: 192).

Kazak Türkleri eskiden bugüne kadar süregelen örf ve geleneklerinde vefat eden kişinin defin merasimlerine büyük önem vermiştir. Ölüm olayı herkesin kaderine bağılı ya evde ya da dışarıda, okullarda, yol kenarında, dağlarda, suda, havada, uzaklarda, iş yerinde, gezi veya seyahatlerde gerçekleşebilir. Evde gerçekleştiğı sürede ev sahipleri kardeşleri ve en yakın akrabalarına karalı habarşı (kara haberci) göndererek haber verir. Kazaklar buna "karalı habar aytu" (kötü haberi duyurma), "estirtu" (duyurma), "kazanı estirtu" (ölüm olayını duyurma), "habar aytu" (haber verme) derler. Bu haber vermenin ilk aşamasıdır. Bu aşamaya ölen kişinin o mahallede, kasabada veya ilçede, en yakın köyde

veya sokakta oturan çocukları girer. İkinci aşama ölünün uzaklarda oturan çocuklarını veya akrabalarını, arkadaşlarını ve tüm tanıdıklarını kapsamaktadır. “Estirtu” (ölümü duyurma). Ebeveynleri, çocukları veya yakın akrabaları vefat ettiği takdirde olayı, ölüm haberini diğerlerine duyurma işlevidir. Duyurucu insan duyucuya adabına göre, ipucu vererek, net ve nazik konuşarak, destek vererek, kendisine dikkat etmesini önererek, çeşitli benzetmelerle dolaylı yoldan iletirler.

Kazak halkının eskiden ölüm haberini duyurması dost veya Bi’ler aracılığıyla yapılıyordu. Kazak halkında Ölüm haberi birden ve doğrudan söylenmez. Bu trajik ölüm olayı uygun olmayan yerlerde, yolda, gülerek kolay kolay söylenmez. Ölümü duyurma sadece ölüm gerçekleştiği zaman kullanılır. Kazak Türkçesinde, ölümü duyurmanın çok büyük felsefi, klasik örnekleri vardır. “Örneğin, Candosulı Keldibek, Şokan’ın ölümünü Şıngıs’a şöyle duyurmuştu:

Ulu ölmeğen ruda jok,	Oğlu ölmeyen ulusta yok,
Kızı ölmegen Kırım'da jok,	Kızı ölmeyen Kırım'da yok,
Katını ölmegen halıkta jok,	Hanımı ölmeyen halkta yok,
Agası ölmegen aymakta jok,	Ağabeyi ölmeyen çevrede yok.
İnisi ölmegen elde jok,	Kardeşi ölmeyen ülkede yok,
Akesi ölmegen alemde jok,	Babası ölmeyen dünyada yok,
Şeşesi ölmegen pende jok,	Annesi ölmeyen insan yok.
Akku uşıp kölge ketti,	Kuğu uçtu, göle gitti,
Duadak uşıp şölge ketti.	Toy kuşu uçtu, çöle gitti,
Kuday sizge gauhar tas berip edi,	Tanrı size bir elmas vermişti,
Onı iyesi özi aketti.	Onu sahibi kendisi götürdü.
Şokan degen balanız,	Şokan diye oğlunuz,
Bärimiz baratın jerge ketti.	Hepimiz gidecek yere gitti”

(Kenjeahmetulı, 1998: 119).

Eski geleneklere dair ve büyüklerden kalan göreneklere göre Kazak Halkında estirtunun iki şekli olmuş. Birincisi, ölüm haberini duyurmak için haber verici (Kazak halkı “canazaşı” diye de adlandırmış) ata binip, kazanın ağırlığını hissettirmek için eyerin iki tarafına sırayla yer değiştirip, başı dönüp bayılmış olan insan gibi düşerek, “Oooy Bavırınım” (Ah be kardeşim) diye yüksek sesle kapının önüne kadar hızlı gelir. İkincisi ise, köyün büyükleri bir araya toplanır ve kazayı direk söylemeden, yavaşça alıştırarak, kibarca ölüm olayını anlatırlar. Şimdi bu duyurma olayı şiirlerle değil sadece laflarla anlatılmış olabilir, fakat eskide bu üzücü haberi mutlaka şiirlerle söylenmesi gerekiyordu. Bazen duyurma şiirlerini dedelerden biri kendisi söylemiş, bazı köylerde olayı dedelerden biri başlayıp, duyurma şiiriyle şairler devam ettirmiş olduğu olaylar da vardır (Abilov ve Salmanov, 2007: 151).

Türkiye’de ölüm haberini duyurma ile ilgili örnekler şunlardır:

Köylerde sala verilir. Salanın ardından ölen kişinin kim, kimlerden olduğu detaylıca tarif edilir ve cenaze namazının ne zaman olacağı haber verilir. Şehir merkezlerinde sala verilmez. Düzce merkezde ölüm ilanları hoparlörlerden belediye tarafından yapılır. Köylerde akrabaları olanlar bir kâğıda ölenin kim ve kimlerden (şunun şunun annesi, babası kardeşi gibi) olduğunu yazarak köy camilerine gönderirler. Caminin imamı sala verdikten sonra gerekli duyuruyu yapar. Hatırı sayılır, tanınmış, varlıklı kimseler bu işi yerel gazetelere ilan vererek de yapmaktadır. Ayrıca yine Düzce halkı tarafından tanınmış kişilerin ölümleri yerel televizyonlarca haberlerde duyurulur (Bülbül, 2006: 163).

Ölüm olayı her yerde olduğu gibi tüm köye selâ ile duyurulmaktadır. Yakın köylerdeki imamlara da haber verilir, o köylerde de selâ okunur. Halk ölenin hangi köyden, kendi köyünden mi, komşu köyden mi, kimlerden olduğunun söylenmesini hocadan istemektedir. Ölenin Kandıra’da da yakınları, tanıdıkları var ise, artık, orada da anons ettirilir. Bir evde ağır hasta varsa öleceği de biliniyorsa, herkesin kulağı zaten o evdedir. Ölüm gerçeğiyle karşılaşan ölü yakınları evden eve bağırıp çağırşırlar ve konu komşu duyar. Uzak akrabalarına telefonla haber verilir. Çok eskiden “mezara gelin, mezara buyrun” diye sabah erkenden bağırılmaktadır (Altun, 2004: 324).

Ölüm haberini duyurmada bazı praikler uygulanır. “Geçmişte özellikle köylerde ölünün döşeginin dışarı atılması ve kapının önünün ıslatılması suretiyle evde vefatın meydana geldiği kapı komşuya duyurulur” (Taş, 2019: 263)

Ölüm haberi duyurulması; ölüm olayı gerçekleştikten sonra ailenin büyükleri cenazenin nereye ne zaman defnedileceğine karar verirler, orada bulunan eş dost tarafından ilk önce köyün veya mahallenin imamına haber verilir, sala okunur imam ölen kişiyi anons ederek merhuma Allaktan rahmet yakınlarına başsağlığı dileklerinde bulunur, ne zaman nerde defnedileceğini anons eder, ölüm haberini alan komşuları, ölen kişinin yakınlarına haber verirler ölüm haberinin verilmesi, geçmişte iletişim araçları olmadığı için birkaç kişi görevlendirilerek çevre köylere cenazenin ne zaman nerden kaldırılacağı haber vermektedir, günümüzde ise genellikle ölüm haberini alan kişi bir başka akraba ve tanıdığını arayarak ölüm haberini ulaştırır. Böylelikle akraba, dost, arkadaş ölüm haberini almış olur. Ölüm haberinin duyurulması akrabalar ve komşular aracılığı ile gerçekleşir (Düzgün, 2019: 97-98).

Kazakistan’da ölüm haberini duyurma ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi geride kalanların ağlamalarıyla olur. Olayı duyan komşular ölü evine toplanarak, ölenin yakınlarının acılarına ortak olmaya, onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Bu arada komşular ve ölü sahipleri gerekli yerlere olayı haber verir. Uzak yerlere “haberci” gönderir. Haberci atını doludizgin koşturarak evin kapısına dayanıp attan inmeden ev sahibini dışarı çağırarak durumu iletir. (Genelde bir eve atla koşarak giderken o eve yaklaştığında atın hızını yavaşlatmak zorundadır ama ölü haberi için doludizgin gider.) Yakın akrabalarına ise olayı imalı, üstü kapalı, örtülü sözlerle duyurur. Birisi dışarda ölürse, ölü evine yakın akrabaları, köy yaşlıları, toplanarak ölüm haberini, söz ustaları sözü kinayeli bir şekilde kullanarak bildirirler. Eğer bir erkek, atla gidip bir yerde öldüyse, onun bindiği atının eyerini ters çevirerek vurup, kancığaya²¹ tırnağını bağlayıp, atını yularından çekerek eve getirir. Fakat gurbette, uzakta olan kişiye ölüm haberi dışarıda verilmez. Birinin evine çağrılır ve imalı şekilde duyurulur. Ölümü duyurmak için toplanıldığında ölü yakını

²¹ Kanjığa: eyerin terkisinde bulunan bir şey bağlanmaya yarayan kayış.

rahatsız ise, onun sağığına zarar gelmemesi için alıştırma alıştırma ve kapalı bir şekilde şeşendik sözlerle, şiirlerle ve ezgiyle duyurulur (İsmail, 2000: 219-220).

Bir kişi vefat edince, onun ölüm haberi akrabaları ve yakınlarına hemen kapıdan duyurmaz. Haberi getirenler, ilk önce sadece ziyarete gelmiş gibi eve girer ve imalı olarak konuşmaya başlar. Kişinin ölüm haberini metanetli bir şekilde karşılayabilmesi için psikolojik olarak hazırlanır. Genelde ölüm haberini duyurmak için başka köyden gelen kişi, bu köyün en yaşlı ve saygın kişisine giderek durumu izah eder ve sonra onunla beraber kara haberin duyurulması gereken eve gider. Genelde böyle kişilerin evine geldiğine gören ev sahibi hemen anlayabilir. Onun için ölen kişi çok değerli ve seviliyorsa, akrabaları onun ölümüne zor inanacakları biliniyorsa onun evine gidilmez, komşunun veya yakın arkadaşının evine gidilir. Orada durum izah edildikten sonra yedi ekmek (Kaz. Jedi nan) pişirilir ve ölen kişinin akrabaları bu eve davet edilir. Eğer ki kişi yolda veya seferde ölürse, onun atının üzerindeki eyeri ters takılır ve haberi duyuran kişi atı dizginlerinden tutularak ölen kişinin evine getirilir. Ölen kişinin akrabaları uzakta olsa bile, onlara haber gönderilir, gelmeleri beklenmez (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 102).

Kazak halkı göçebe yerleşik yaşamda ölüm haberini duyurma konusunda dikkatli davranmaya özen göstermiştir. “Kazaklarda ölüm vukuu bulduğunda ilk olarak ölen kişi adına ak üy “ak çadır” kurulur. Kazaklarda ölü çadırının kurulmasından hemen sonra etrafa cenaze için haber salınır ve bu duyurma işine, zamanla sözlü edebi unsurlardan biri haline gelen estirtu denir. Geleneklere göre cenaze, uzaktaki akraba ve dostların haberdar edilmesi için 1-3 gün bekletilir (Ünal, 2008: 107-108).

Estirtu, ölümle ilgili eski nazım geleneklerinden biridir. Akrabasının ölümünü duyurmak için şarkı, örnekler, “şeşendik” (maharetle, etkili, ritorik) sözler ve ifadelerle ölüm haberini verirlerdi. Ölüm haberini iletmekle yaşı büyük, saygılı erkekleri görevlendirirlerdi. Çünkü sadece nezaketli olmak değil, akrabasının ölüm haberini duyan kişiye teselli söylemek “basu”, avutmak, sabırlı olmasını istemek de kişilik olgunluğunu gerektirirdi. Estirtu hemen söylenmez. Bazen ölen kişinin akrabasının psikolojik durumuna bakılır, uygun an beklenirdi (Jüsipova, 2007: 100).

Kaza halkında ölüm haberini duyurmak için oradakiler kimin gideceğini belirler ve sonra “canazaşı”nı (ölüm olayını duyurucu) ata bindirir ve yöneltir. Köyün büyük insanlarına, dedelere, molla ve aksakallara at üzerinde ölüm olayını duyurur. Genelde canazaşı yavaş yürümez, koşarak yürür ve eve girmez. Pencereyi tıklayarak veya yüksek sesle bağırarak haber verir (Sarkayeva, 1970).

Eskiden uzaklarda, diğer köy ve kasabalarda, başka ülkede oturan kişilere eski dönemlerdeki gibi o akrabasını iyi tanıyan bir kişiyi haberci olarak gönderme geleneği vardı. Habercinin nerede ne konuşacağını iyi bilen, gelenek-göreneklerden bilgisi olan kişi olması çok önemliydi. Haberci gece gündüz fark etmez hangi saatlerde ulaşırsa o anda haber vermesi gerekiyordu. Akşam saatlerinde ulaştıklarında orada geceleyerek ertesi gün tekrar geri dönerlerdi. İlk olarak ağlama sesleri için o evin komşuları gelip orada toplanırlar. Gelebilen kişiler ceset gömülmeden gelirler. Gelemeyenlerin de cenazeye gelmeleri beklenir. Günümüzde teknoloji ve iletişim araçları geliştiğinden bu gelenek değişime uğramıştır. İletişim araçlarının artmasıyla, özellikle telefon hizmetlerinin artmasıyla böyle bir değişiklik söz konusudur. Şimdi komşuları veya akrabaları iletişim araçları ve telefonu kullanarak ölüm haberini duyuruyorlar (Jumanova, 1947).

Kazaklarda bir kişi öldüğünde hemen onun akraba ve dostları toplanır ve gerekli işlemleri başlatırlar. Ölüm haberini duyurma bizde estirtu adı verilir. Bu haberi söyleyen kişiye kara haberci denir. Bu haberi verecek olan kişi Kazak halkının kültürel değerlerini bilmeli, konuşmasını ve ifade etmesini iyi bilmeli ve soğukkanlı birisi olmalıdır. Nedeni Kazak halkında ölüm haberi hemen direk söylenmez. Çünkü karşıdaki kişinin sağlık ve psikolojik durumunu da düşünmek gerekli olduğundan ya imalı sözlerle ya da farklı yollarla karşıdaki kişiye sezdirilir ve daha sonra da söylenir.

Ölüm haberinin duyurulma örneklerine bir de şunu verebiliriz:

Sırım Datuvlı, Hive’de ölür. Halk toplanıp, çocuklarına duyurmak için Yedi Uruk’un uzağından Orşıtı adlı beyi çağırır ve ona:

- Sizi Sırım’ın ölümünü hanımına ve çocuklarına duyurmak için çağırdık. Oğlu Kazı’ya babasının ölümünü duyuralım, söze siz başlayınız, derler.

Orşıtı Sırım'ın köyünde bir iki gün kalıp bir sohbette Kazı'ya,

“Evladım, Kazı Can,

Deden Senin Dat idi ey!

İsmine cimri layık değil,

Tek bir koyun at salan idi ey!

Kendi adın Kazı idi ey!

Senin kışın da yaz idi ey!

Baban da senin Sırım'dı,

Koca karın, geniş kursak,

İçi dolmuş bilimli.

Yalnız Kazak yurdu değil,

Beylik yapmış er idi ey

Kıtay ile Kınırn'da

Böyle yüce Sirekemin,

En iyi cins atının ayağı kaydı” demiş

(İsmail, 2000: 119-120).

Ölü evine geldikten sonra Kazak halkı, ölünün yakınlarına baş sağlığında bulunur ve bunun içinde bazı kalıplaşmış sözler vardır. Vefat eden kişinin ailesine taziyede bulunmak yani “Konil aytu” (gönül, niyet bildirme) de belli bir düzene göre gerçekleştirilen bir gelenektir. “Könil aytu” (baş sağlığı dilemek), “kendi içinde jubatu” (teselli etmek), “toktam aytu” (sabır dilemek) ve “as işkizu” (yemek yedirmek) gibi aşamalardan oluşur. Vefat eden kişinin arkasından yakınları üzülp ağlarlar. Yakınlarından birisi vefat ettiğinde onun akrabaları ve tanıdıkları başsağlığı dilemek amacıyla ölüm çıkan eve giderler. Başsağlığı dilemenin temel amacı kaygısı olan insanı

teselli ederek güç vermektir. Çok güzel konuşabilen konuşmacılar hem sakin hem kızarak ağlayanları durdurmaya çalışırlar. Ölüm haberini duyan yakınları, akrabaları, arkadaşları bilerek başsağlığı dilemezse çok büyük ayıp olarak kabul edilir. Bu durumda vefat eden kişinin ailesi, yakınları bu insanlara küserler hatta ayıbını yüzüne söylerler. Başsağlığı dilemek te terbiyenin bir parçasıdır". Ölüm haberini duyan herkes gönül bildirmeye ölüm çıkan eve uğrarlar. Gönül bildirmek ise bu kalıplaşmış sözlerle yapılır: "İmandı bolsın" (Allah iman nasip eylesin), "Topırağı torka bolsın" (Toprağı bol olsun), "Janı cannatta bolsın" (Mekânı cennet olsun), "kalgandarga gumır bersin" (Diğerlerine ömür versin), "Jasamağan jasın urpaktarına bersin" (Görmediği yaşını nesli yaşasın), "Ölgennin artınan ölmek jok" (Ölenle ölünmez), "artı jaksılıkka jalgassın" (arkası iyilik olsun), "kudayga da jaksı kerek" (Allah'a da iyi insan gerek), "ölmeytin pende jok" (eceli gelmeyecek insan yok), "jelep jebep jatsın", "özi ölse de sözi ölmesin" (kendisi kaybolursa bile sözü kaybolmasın), "Özekti canga ölüm bar" (Her canlı ölecektir), "Kuday özi berdi özi aldı" (Allah verdi, Allah aldı), "Buyırık Alladan" (Emir Allah'tan), "kazanın kayırın bersin" (Kaza hayırlı olsun), "Kazanın artı kayırlı bolsın", "Aldınan jarılkasın", "Barımız sonda baramız" (Hepimizin gideği yer orası), "Cakındarına sabır bersin" (Allah sabırlar versin), "Artı kayırlı bolsın", "Alla künasın keşsin" (Allah taksiratını affetsin) v.b. Baş sağlığına gelenler ölenin yakınlarına teselli sözleri söylemenin yanı sıra onlara hem maddi hem manevi destekte bulunurlar. "Jetpesti kuma" (yetişemeyeceğini kovalama), "kelmeske jılama" (gelmeyecek olana ağlama) sık kullanılan teselli sözlerindendir.

Türkiye ve Kazak halkının ölüm haberini duyurma geleneğinde her ikisi de ölüm haberini duyduktan sonra akraba, eş-dost ve tanıdıklara haber vermeleri benzerdir. Kazak halkının göçebe olduğu yıllarda ise kara haberci denilen kişilerce ölüm haberini duyurduğunu görmekteyiz. Bunun yanında Kazak halkının inancına göre eve koşarak gitmek ölüm haberini duyurma olarak bilindiği için eve çocuk veya diğer kişiler koşarak gelmemektedir. Bu yönü ile farklılık göstermektedir. Ölüm haberinin verilme şekli, zamanı bakımından da benzerlikleri vardır.

5.3.3. Ölen Kişinin Gömülmeye Hazırlanışı

Ölümle ilgili Türk inançları oldukça zengindir. Özellikle ölünün gömülmesi ile ilgili pek çok adet ve inanma vardır. Bu adet ve inanmalar geçmişten günümüze gelerek hala yaşamaktadır. Eski Şamanist Türkler ve diğer orta Asya ulularının defin törenleri hakkında Çin kaynaklarından geniş bilgiler edinebiliriz (Artun, 2009: 190).

Ölü evinde bir taraftan üzüntü yaşanırken bir taraftan da ölüyü gömmek için hazırlıklara başlanır. Ölü evine gelenler yakınlarla baş sağlığında bulunurken bir taraftan da oradakilerin ağlama sesleri, ağıt yakmaları duyulur. Burada bu gibi duygusal durumlar yaşanırken diğer taraftan da ölünün defin işleri hazırlanmaktadır. Aile acısını eşi dostu ve akrabaları ile birlikte yaşarken tecrübeli kişilerce defin işlemleri de başlatılır ve sırasına göre ve geleneklerine uygun olarak defin işlemi için hazırlıklar başlar.

Ölünün çok bekletilmemesi konusu her iki halkta da ortak düşüncedir. Ölüyü bir an önce defnetmelidir. Fakat ölünün yakınlarının uzakta olması veya otopsi sonucunun beklenmesi gibi bazı durumlarda ölüyü defnetme gecikebilir.

Ölen bir kimse, “şişmesin”, “vücudu kötü koku yaymaya başlamasın”, “bir an önce diğer dünyaya gitsin” gibi gerekçelerle mümkün olduğunca çabuk toprağa verilmek üzere hazırlanmaktadır. Ölüm olayı sabah gerçekleşmişse öğlen; öğlen gerçekleşmişse ikinci vakti defnedilmektedir. İkindiden sonra vefat edenler ya da uzakta olan yakınlarının gelmesi beklenenler bir gece evde bekletilmektedir (Töret, 2013: 441). Bu gibi durumlar yani cenazeyi bekletme gibi durumlar söz konusu değilse, o zaman halkta hemen cenazeyi yıkayıp, kefenleyip defnetme işlemini yapar.

5.3.4. Ölünün Yıkanması

Türklerin öteki dünyaya giden yol ve oraya ulaşmayla ilgili çeşitli yöntemleri ve inanmaları vardır. Bunun için özellikle ölünün temizlenmesi gerekir. Türkler arasında ölü yıkanır, temizlenir, düzenli bir şekilde yatağa yerleştirilir ve bir nevi süslenirdi. İbn Fadlan, İdil Bulgarlarından birisi öldüğü zaman onu Müslümanlar gibi yıkadıklarını anlatır. Sonra onu önünde bir bayrak olan arabaya koyarlar. Gömecekleri yere götürürler (İbn Fadlan, 2015: 36).

Temizleme işleminde en önemli unsur suyun kullanımıdır. Suyun cenaze törenlerinde kullanılması, kozmogoniyle, büyüyle ve tedaviyle ilgili işlevle açıklanabilir; su ölünün susuzluğunu giderir, onu eritir ve tohumuyla somutlaştırır. Su ölüyü öldürür ve onun insan olarak kaderine kesin olarak son verir. Ölülerin susuzluktan acı çektiği düşüncesi özellikle sıcaklıktan ve kuraklıktan şikâyet eden halkların kâbusudur. Anadolu’da özellikle ölümlere su verilir ve öte dünyadaki mutluluk olarak tarif edilir. Susuzluk da soğuk da acıyı, dramı ve kaygıyı ifade eder. Su ve içecek sunma törenlerinin amacı da bu acıyı dindirmektedir. Yani ölünün suyun içinde tamamen erimesiyle yeniden oluşumunu sağlamaktır (Eliade, 2015: 204-205).

Türk dünyasında ölüyü yıkama işlemlerine bakıldığında, erkek ölüyü erkelerin kadın ölüyü de kadınların yıkadığı görülmektedir. Yakutlarda yıkama işleminde ölünün gözleri açıksa kapatılır. Açık gözler hane için tehlike anlamına gelir. Çuvaşlarda ölü mutlaka ölen tarafından görevlendirilen kişi tarafından yıkanmalıdır. Ölüyü yıkayan kişiye ölünün giysileri, özel eşyaları verilir. Yıkama ile görevli olanlar yıkama esnasında kullanılan kapkacakları alırlar. Eğer bunlar dağıtılmazsa, ölenin öbür tarafta kapkaksız kalacağına inanılır (Tryjarski, 2012: 172).

Tatar Türkleri; ölüyü mezarı hazırlandıktan sonra yıkarlar. Erkeği erkekler, kadını kadınlar yıkar. Suyu iki kovada, kimse ile konuşmadan, üzerini yazmalar ile örtüp getirirler. Öleni yıkamak için suyu doldurup, kepçenin sol tarafından dökmek gerekmektedir. Aksi hâlde yine birinin öleceğine inanılmaktadır. Yıkayanlara, ölenin yedinci gününde sadaka verilir. Ölünün yıkanması için su koyulan leğenin içine cenaze sahibi gümüş para koyar. Ayrıca, cenazeyi yıkayan insanlara gömlek, elbise ve ayakkabı dağıtılmaktadır. Ölüyü, yıkarken hoş koku gelsin diye ve kötü ruhlardan korunmak amacıyla ardıç; ardıç ağacı yetişmeyen yerlerde ise ağaç mantarı yakıp tütsülenmektedir. Cenaze yıkanan suyun da ayak basılmayan bir yere dökülmesi gerekmektedir (Çetin, 2009:126).

Kırgızlar ölüyü beyaz sabunla temiz bir şekilde yıkayıp beyaz bir kefene sararlar. Bu toplumda ölü yıkama âdeti çok önemsenir. Kırgızlarda cenazeyi kendi akrabaları, dünürleri ve yakın dostları yıkar, dolayısıyla yıkamaya moldo girmez. Bir atasözünde “Kendisinin kemiğini yıkar” denerek cenazeyi yakınlarının yıkayacağına işaret edilir.

Cenazeyi yıkamaya üç-beş kişi girer, an yaşlısı ölünün başını yıkarken, diğerleri kalan yerlerini yıkar. Cenazeyi yıkayanlar abdest alır, kendilerini temiz tutarlar. Kırgızlar cenazeyi yıkayanların yakın akraba ve dünürlerden birileri olmasına ve namaz kılanların tercih edilmesine özen gösterilir. Yine cenaze yıkayanlarının sayılarının tek sayı olması esastır (Polat, 2008: 194).

Cenaze yıkama konusunda Kaşkay Türklerinin, geleneksel gibi pratiklerine bağlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Cenazenin önce sadece suyla sonra sırasıyla “setr” ve “kafur” karıştırılarak yıkandığı; yıkama sonrasında “kafur” adı verilen tozun cesedin secde esnasında toprağa değen eller, alın, diz kapakları ve ayaklara da sürüldüğü pek çok kaynak tarafından söylenmiştir. Yıkama esnasında uygulanan bir diğer pratik ise vefat eden kişinin evlenmediği durumlarda ellerine ayaklarına kına yakılması ve gözüne sürme çekilmesidir. Evlenmemiş gençlere yapılan bu uygulamanın, mezarın başına duvak asılması ya da ölen erkekse mezarlığın yanına gerdek çadırı kurulması gibi pratiklerle tamamlandığı bilinmektedir (Karaaslan, 2010: 339-340).

Özbeklerde ölü yıkamada kullanılan su kesinlikle meyve ağacının köküne akıtılmaz. Ölünün tırnakları kesilmez, koltuk altları temizlenmez, eğer varsa takma dişleri alınmaz. Eğer bunlar kesilmiş veya alınmışlarsa kefenin bir parçasına düğümlenerek ölüyle birlikte gömülürler (Baydemir, 2009: 669- 670).

Uygur Türklerinde cenaze üç defa yıkanır. Buna suya alma denir. Cenaze yıkamaya dört kişi katılır. Bunların birisi baş yıkayan, ikincisi ayak yıkayan, diğer iki kişi ise su dökücüdür. Baş yıkayıcı cenazenin belinden üst kısmını, ayak yıkayıcı cenazenin belinden aşağısını yıkar (Öger, 2013: 100).

Türkiye’de ölünün yıkanması ilgili örnekler şunlardır:

Van Gölü Havzası’nda, ölünün yıkanması görevini çoğunlukla imamlar yerine getirir. İmamın bulunmadığı bir ortamda sabır ve tahammül gücü yüksek, dini bilgisi olan, bir kişinin ölü yıkaması tercih edilir. Erkekleri erkekler, kadınları da kadın yıkayıcılar yıkar. Kadınların yıkamasını yerine getiren kadın yıkayıcılar bu işlemlerin nasıl yapılacağını ya kendilerinden önceki kadın yıkayıcılarından ya da imamların tarifiyle öğrenmektedirler. Yıkama işleminde yakınlarından iki veya üç kişi ve ölüyü yıkayacak

imam veya yıkamayı bilen kişi bulunur. Ölü yakınları üzüntülü olacakları için bu işlerle uğraşacak kişilerin dayanıklı kişiler olmasına, “dini bütün biri” olmasına, birinci derece akrabaları değil de ikinci dereceden akrabaları olmasına, ölü kadınsa yıkama ve kefenlemeyle kadınlar, ölü erkekse yıkama ve kefenlemeyle erkeklerin ilgilenmesine özen gösterilir. Zorunlu hallerde ölünün abdestinin kırılmayacağı kişiler de ölüyü yıkayabilir. Eşler birbirlerini yıkayamazlar. Ölünün vasiyeti söz konusu, bu vasiyette belirtilen kişiler ölüyü yıkar (Eren, 2010: 132).

Cenazeyi yıkama işini, hocalar, bu işten anlayan ocaklı kişiler, ölü yıkayıcılar, ölünün ağzı dualı ve dini bütün olan yakınları yaparlar. Ölü yıkayana yardıma olan iki ya da üç kişi daha bulunur. Cenazenin yıkandığı yere çok fazla insan alınmamaya özen gösterilir. Kadınlar Kuran-ı Kerim’i bilen, namazlı, abdestli, ölüden korkmayan, ağzı bütün kadın, erkekleri de erkek yıkayıcılar yıkar. Günümüzde il ve ilçe merkezlerinde cenaze yıkama araçları bulunmaktadır. Cenaze yıkama aracı yoksa bahçeye dört tane kazık çakılır. Üstüne üç tane tahta koyulup etrafı örtülerle kapatılır. Camiden teneşir tahtası getirilir, yoksa tahtadan bir divan bulunup üzerine hasır serilir, güneş enerjisinden gelen sıcak su hortumla bahçeye çekilir. Ilıştırmak için soğuk su da hazır bulundurulur. Mersin dalının kabir azabını hafifleteceği inancıyla, teneşir tahtasının ya da tahta divanın üzerine mersin dalları da serilmektedir. Cenaze teneşir tahtasının üzerine, kıbleye dönük olarak sırt üstü yatırılır. Ölünün elbiseleri çıkarılmamışsa, yakınları tarafından bıçakla kesilerek veya yırtılarak çıkarılır. Ağzı açık olan makasın, kefen kesmeyi hatırlatmasından dolayı, makas kullanmaya hoş bakılmamaktadır (Töret, 2013: 442).

Ölünün bayan ise yıkama suyu bayanlar tarafından erkek ise erkekler tarafından taşınır. Su büyük bir bakır kazanda bir çocuğun banyo suyunun sıcaklığı kadar ısıtılır. Eskiden çoğu mahallede ve köyde gasilhaneler olmadığından evlerin avluları ölüyü yıkamak için kullanılan yerler olmuştur. Avlusu olmayan evlerde gözden ırak bir yerde siperlik bir yer belirlenip etrafı çadırla kapatarak ölü orada yıkanır. Erkek ölüleri erkek, bayan ölüleri bayan yıkayıcılar tarafından yıkanır. Bu kişiler daha önce tecrübesi olan kişilerdir. Malatya’da en az dört kişiyi yıkamış birisinin Cennet’e gideceğine inanılır. Böyle bir inancın olmasına rağmen kimse ölüyü yıkamaya pek yanaşmaz. Yıkama yerine sadece yıkayıcı ve yardımcılar girebilir. Diğer yakınlar, ölünün yıkanmasını bazıları ağlayarak, bazıları da sessizce içerde beklerler. Ölü teneşir, kerevet, sarı tahta,

leş tahtası, ölü tahtası adı verilen tahta üzerinde göbekte diz arası kapalı bir şekilde yıkanır. Ölüye gusül aldırılır. Gusül beyaz ince bir tülbent ile aldırılır. Yıkama bittikten sonra ölü ailesi tarafından yıkayıcılara üç-dört kalıp sabun hediye edilir. Yıkama süresince Gufraneke Ya Rahman (Ey Rahman olan Rabbim senin mağfiretini dilerim) şeklinde dua edilir (Karaağaç, 2013: 232).

Amasya’da yıkama işlemi bittikten sonra yakınları cenazenin üzerine birer tas su dökerler. Bu yörede ayrıca su selâsı da verilir. Su selâsı uygulaması Afyon, Saraykent, Çekerek ve Aydın’da da vardır. Ayrıca Kocaeli’de cenazenin yıkanma suyundan içen alkoliğin tedavi olacağına inanılır (Kalafat, 1998, s. 251).

Tekirdağ’da ölü yıkama sırasında değişik âdetler uygulanır. Ölü yıkanırken ayakucuna bir fincan tuz, bir tas un konulur. Eğer ölü yaralanarak öldüyse yıkandıktan sonra yanına 40 adet çörekotu konur. Gözlerine ve parmak aralarına pamuk, buhur konulur. Kefen bıçakla biçilir. Ölünün yıkandığı yere ışık ve ibrik konur. Bazı köylerde ölen kişi erkeksen şapkası, kadınsa eşarbi ocakta yakılır, bunun külü yıkama suyuna atılır. Tütsü yakılır (Artun, 1998: 21).

Denizli’de ölünün diğer dünyaya gönderme hazırlıklarının en önemli aşamalarından biri cesedin yıkanmasıdır. Örneğin Acıpayam Çakır köyde yıkama suyu komşular tarafından getirilir ve aybaşıdan kesilmiş yaşlı kadınlar bu suları kazanlarda biriktirir. Bu yıkama tamamen İslami esaslara göre gerçekleştirilir. Cenazeyi yıkayacak kişinin bazı usul ve esasları bilmesine dikkat edilir. Yıkayan kişinin izleyeceği sırayı iyi bilmesi, İslami dualara hâkim olması beklenir. Yıkayacak kişi, üç kez taharet aldırır. Daha sonra cenaze, hazırlanan temizleme ürünleri ile üç defa yıkanır. Bunların yanında Irgalı’da ölüyü yakınları yıkarlar. Cenazenin yıkanması için yakılan ateşten kalan sağlam odunların yakılmasının günah olduğuna inanılır (Çelepi, 2017: 364).

Kazakistan’da ölünün yıkanması ilgili örnekler şunlardır:

İslami kurallara göre defnetmeden önce ölünün vücudu yıkanır. Erkeği erkekler, kadını kadınlar “süyekşiler” yıkarlar. (İbragimov, 2006: 36). Vücuda dökülen su, kumaştan geçirilir. Çıplak ellerle dokunulmaz, ellere keten kumaş sarılır. Vücudu yıkayan kişi bu kumaşı sonra kendisiyle beraber götürür. Yıkayan kişi sayısı dördtür ve herhangi

sembolik anlamı yoktur. İki kişi vücudu çevirir, üçüncüsü yıkar, dördüncü suyu uzatır. Aynı kişiler ölüyü kefene sarar “kebiş” veya “kebiş akıret”. Erkek kefeni 3 parçadan, kadın kefeni 5 parçadan oluşur. (Karutz, 2006: 279)

Ölüyü yıkayıcılar yıkar. Ölen kişiyi yatırıldığı odada yıkarlar. Yıkamak için alınan malzemeler kova, leğen gibiler yeni kullanılmamış olması gerekir. Sonra onları yıkayan kişiler arasında paylaşılır. Ölü yıkanan oda, cenaze namazının sonra kimse girmeden gelinlerin birine özellikle giriş kapıdan başlayarak başköşeye göre silinir. Suyu da bir ağaç dibine kimsenin basmadığı yere dökülür (Kenjeğulov, 1967).

Ceset sedye veya demir yatağa ayakları kibleye gelecek şekilde sırtüstü yatırılır. Molla sürekli dualar okur. Ölü erkekse erkekler, kadınsa kadınlar yıkaması gerekir. Erkeğin göbeğinden, kadınlarda ise göğsünden dizlerine kadar “avret” yerleri örtülür, elbisesi tamamen çıkartılır. Yıkayıcılardan biri yıkar birisi ise su döker. Yıkama sırasında hep duada olması gerekir. Yıkayıcı bez parçası veya eldivenle önce edep yerini yıkar sonra diğer temiz bir bez parçası veya eldivenle abdest aldırır. Yüzünü yıkar, dudakların içi ve dışını, burun delikleri ve göbek deliğini üç kere yıkar. El ve kollarını yıkar, başını sonra ayaklarını yıkar. Abdesti aldırdıktan sonra üzerine ılık su dökerler. Sol tarafa çevirerek sağ tarafı, sağ tarafa çevirerek sol tarafı üç kere yıkanmalıdır. En son helallik suyunu üçer kere dökerler. Yıkama sırasına sabun, güzel kokulu yağlar kullanılır. Yıkadıktan sonra havluyla kurulanıp, kefenlenir. Kefenleme sırasında iğne, ip kullanılmaz. Sadece makas kullanılır (Tenlesbayev, 1977).

Ölüyü yıkamaya çoğunlukla beş adam girer. Özellikle ölü yıkamayı bilen kişiler, tecrübeli kişiler, yaşlı kişilerden oluşur. Ölüyü yıkayamaya hazırlanıyoruz, büyük ru (soylardan) yıkamak isteyen var mı diye orada toplanan kişilere söylüyor. Onların içinden kimse çıkmasa, her rudan birer kişi belirlenerek toplamda 5 kişi ölüyü yıkamaya hazırlanıyor. Bu kişiler hizmetini yapar. Ölen kişinin rusu hangi rudan ise, ölen kişinin başını da o rudan bir kişi yıkaması gerek. Sonra birisi gövdesinin ortasına, birisi ayağına su koyan kişi, su taşıyan kişi olarak iş bölümü yapılır. Cenazeyi yıkayanlar yakın kişilerden olmalıdır. Çünkü ölünün vücudu utanır diye düşünülür. Ölüyü yıkamadan önce molla (hoca) yıkamanın usulünü anlatır. Sonra ölü yıkanır. Bu sırada da molla kapıda “taha” süresini okur (Mizanbekova, 1970).

Ölü vefat ettiği evinde veya camide yıkanır. Ölüyü yıkayanlara para verilemez. Ölüyü yıkadığında verilen giyimler, ölünün başını, gövdesini, ayağını yıkayanlar diyerek bölünür. Ölünün başını yıkayacak kişilere çapan, baş giyim verilir. Orta gövdeyi yıkayan kişiye gömlek verilir. Ayağına yıkayan kişiye ayakkabı veya çizme ve onun içine giyilen ak şulgay (ayakkabının içine giyilen ak kumaş) verilir. Su taşıyan ve su koyan kişiye de yolluk olarak bazı eşyalar verilir. Onlar bu yıkama işini bitirip eşyaları alıp eve vardıktan sonra iki rekât namaz kılarak dua eder (Jidebayeva, 1973).

Kazak halkında “ölünün cenazesini yıkamak çok teferruatlı bir meseledir. Eskiden adet bilen yaşlılar hastalığa karşı koyamaz duruma geldikleri zaman, öldükten sonra on iki uzvunu kimlerin tutacağına dair vasiyetlerini bildirerek giderlermiş. Hayatlarında birbirleriyle dost olanlar veya birlikte büyüüp arkadaş olanlar arasından hangisi önce ölürse, hayatta olan ölenin cesedini tutmakla görevlidir. Böyle olmadığı zaman, her sülaleden erkek öldüğünde yedi erkek, kadın öldüğünde yedi kadın duruma göre cenaze yıkamaya çağrılır” (İsmail, 2000: 222).

5.3.5. Ölünün Kefenlenmesi

Sözlükte “örtmek” anlamına gelen kefn masdarından gelmektedir. Cenazenin kefenlenmesi işlemine de tekfn denilir. Ölen kimsenin yıkanıp genelde beyaz olan temiz bir beze sarılarak gömülmesi çevre temizliği, sağlık, insan saygınlığının korunması, ölünün yakınlarının hâtıralarına saygı, ölümün hatırlanması gibi hikmetler taşıdığından hemen bütün din ve medeniyetlerde cenaze kültürünün önemli bir ögesini teşkil eder. Kefen için genelde Yemen mâmulü pamuklu beyaz bez kullanılır, elbise ile defnedildiğinde ise ölenin konumunu ve ona saygıyı temsilen elbisenin yeni ve pahalı kumaştan olması tercih edilirdi. İslâm döneminde cenazenin elbiseyle gömülmesi âdeti kaldırılarak hem ölüye saygıyı içeren hem de israf ve gösterişi önleyen sade bir kefenleme usulü getirilmiştir (Keskin, 2015: 184).

Türk topraklarında kefen kullanımının kökleri çok eski zamanlara dayanmaktadır. L. Bazın, Orhun yazıtlarında geçen bir yazıda kefenle ilgili olarak “kefeni getirdi ve dikti” ve Minusinsk bölgesindeki bir yazıtta ise “beni kefenle gömdünüz” (Tryjarski, 2012:184) ifadelerinden de eski Türk kültüründe de kefen ile gömülmenin izlerini görebiliriz.

Kefen; sünnet kefeni (gömlek, izar ve lifafe, kadınlar için ayrıca göğüs ve başörtüsü), kifâyet kefeni (izar ve lifafe, kadınlar için ayrıca başörtüsü) ve zarûret kefeni (zorunluluk halinde kefenleme için kullanılabilecek herhangi bir şey) olmak üzere üç kefen biçimi vardır. Sünnet kefeni; erkekler için izâr (vücudu bütünüyle saran ve baştan ayağa kadar uzanan bez), kamîs /gömlek (omuzdan ayağa kadar örtülen dikişsiz bez) ve lifafe/sargı (baştan aşağıya kadar sarılan, baş ve ayak taraflarından düğümlenen izârdan biraz daha uzun bir bez) olmak üzere üç parçadan oluşmaktadır. Kadınlarda ise sünnet kefeni zâr, himâr/başörtüsü, sargı/lifafe, hırka (göğüsten göbeğe veya diz kapağına kadar örtülen bez) ve kamîs /gömlek olmak üzere beş parçadan ibarettir. Kifayet kefeni ise erkek için kefenin yetecek en az miktarı, izâr ve sargı olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. Kadın için ise iki elbise ile bir başörtüden meydana gelmektedir. Zarûret kefeni de zaruret hallerinde (kefenin bulunmadığı durumlarda veya yeterli miktarda olmadığı durumlarda) hem erkek hem de kadın için bütün bedeni örtecek miktarda olmaktadır. (Cenaze Hizmetleri Rehberi 2008: 31-32).

İslam geleneklerine göre kefenlenme işlemi yapılır ve bunun içinde gerekli malzemeler ya önceden ya da ölüm sonrası alınır. “Kefenlik bezin rengi beyazdır. İslam geleneğine göre Erkek kefeni gömlek (omuzdan ayağa kadar örtülen bez), izâr (baştan ayağa kadar örtülen bez), lifâfe (baştan ayağa kadar örtülen bez) denilen üç parça bezden, kadın kefeni ise himâr (başa örtülen bez), Dir (göğse konulan bez), hırka (göğüsten göbeğe ya da diz kapağına kadar örtülen geçici bez), izâr (baştan ayağa kadar örtülen bez), lifâfe (baştan ayağa kadar örtülen bez) olmak üzere beş parça bezden oluşur” (Örnek, 1979: 53).

Cesedi kefenlemek müminler için farzdır. Gömmeden önce cesedin sarıldığı beyaz beze Kazak Türkleri “Kebin” (Kefen), “Ahirettik kiyim” (Ahiretlik giysi), “Songı şın kiyim” (son gerçek giysisi) derler. Kefen insan bedeninin tümünü kapatması lazım. Kefenin parası cesedin kendi malından ödenmesi gerekir. Eğer kendi malı olmazsa ölen kişinin yakınları ve ondan iyilik görenler ödeyebilir. Eğer bir kadın zengin olsa bile kefen parasını kocası ödemesi şarttır. Kefenin iyisi beyaz renklisi. Ama kefen ince olmaması gerekir. Kefenin yeni veya eski olması önemli değil.

Türkiye’de ölünün kefenlenmesi ile ilgili örnekler şunlardır:

İslam anlayışına göre genel olarak cenazeler kefenlenmeden önce zarurî olmamakla birlikte güzel kokular sürülmektedir. Kefenlenme işleminde ilk olarak lifâfe, (tabut içine veya kilim gibi bir şey üzerine) en dışta olacak biçimde serilir. Lifâfenin üzerine de izâr yerleştirilir. Daha önce kefen gömleği giydirilmiş cenaze de izârın üzerine konulur. İzâr cenazenin önce sol, sonra da sağ tarafına getirilerek sarılır. İzârın sarılmasının ardından lifâfe de aynı yöntemle sarılır. Son olarak da kefenin açılmaması için “baaş” adı verilen bir kuşak ile de bağlanır (Küçük, 2015: 216).

Anadolu’nun bazı yerlerinde kefenlenme işlemi sırasında halkın düşünce dünyasında olan ve ölüm sonrası yaşam olduğu inancı ile bazı pratikler yapar. “Aydın’da ölü kefenlenirken kefenin içine ölünün “kabir azabı” çekmemesi için dua ve ayet yazılı kâğıtlar konur. Bu uygulama Balıkesir gibi bazı yörelerde de vardır. Edirne’de bu kâğıda “imam kâğıdı” veya “ölü kâğıdı” denir. Tunceli yöresinde kefen adedi on ikiye kadar çıkmaktadır. Genelde yedi veya dokuz kat olmaktadır” (Kalafat, 1998: 249-254).

Ölen kişi gelinse gelinliğiyle kefenlenir ya da gelinlik mezarının üstüne konur. Mezarın başına da al dikilir. Eğer ölen yeni damatsa bayrak dikilir. Kefene çörek otu serpilir, zenzem suyu yoksa gülsuyu dökülür. Hoca isterse kefenlemeden önce yakınlarını çağırıp el öptürür (Bali, 2015: 295-294).

Merhume, yıkanıp durulandıktan sonra, yıkamaya yardımcı olan iki kadına ölünün üzerindeki çarşafın bir kenarı açılır. Birisi çarşafı açarken diğeri havluyu üzerine kapanır, ölünün bedeni gösterilmez. Kişinin eklem yerlerine pamuk konur. Kefenin her bir parçasının üzerine gül suyu, zenzem suyu gibi güzel kokulu sulardan serpilir. Ardından, tüm vücudu havlu ile kurulanmış olan ölünün memeleri göğüs beziyle bağlanır, üzerine gömleği giydirilir. Örölmüş olan saçları gömleğin üzerine çıkarılır. Alnına sıkı veya çeki denilen bez bağlanır, yüzüne gelinlik alı örtülür. Himârı, izârı, lifâfesi sarılıp üzeri kefenden yırtılan bir parça kuşakla bağlanır (Töret, 2013: 446).

Ölüm sonrası kefenlenme işlemi gerçekleştirilir. “Kefenler yeşil, mavi, beyaz gibi renklerden olabilir. Vefat eden kadının saçları gözlerinin üzerine kapatılır. Bu nedenle kadınlar, saçlarını kesmek istemezler. Öldüklerinde saçlarının gözlerinin üstünü

kapatmasını isterler. Bu, kabirde sorgu sual olduğunda vefat edenin ruhunun aniden sorgu sual meleklerini görüp korkmaması içindir” (Taş, 2019: 265).

Cenaze kefenlendikten sonra çeşitli şekillerde süslenir, üzerine güzel kokular sürülür. Örneğin, Irgalı, Serinhisar ve Kale’de ölü kefenlendikten sonra ölünün üzerine gül suyu dökülür. Çal’da eğer kefenlenen kadın ise gül suyunun yanı sıra kına, mersin, kâfire adlı çiçek veya nanen serpilir. Beyağaç ve Bozkurt’ta kefenlenme sırasında buhur yakılarak tütsüleme yapılır (Verim, 2001: 58).

Kazakistan’da ölünün kefenlenmesi ile ilgili örnekler şunlardır:

Kefen ölü için özel olarak beyaz bezden yapılır. Bir ucu ölünün boynuna bağlanır, ikinci ucu da ayak tarafına doğru gerilerek tutulur. Cenaze yıkayanlardan biri ölü yıkamak için hazırlanan suya kokulu sabun ezer. Cesedi üç kere çevirip temizce yıkarlar ve kuru bezle silerler. Bundan sonra erkek ölüyü üç kat, kadını beş kat kefene sararlar ve arkadan üç ayrı yerden beyaz bez ile bağlarlar. Cenaze yıkayan ve kefenleyen kişilere, ölen kişinin giysileri hediye olarak verilir (İsmail, 2000: 222).

5.3.6. Ölünün Tabuta Yerleştirilmesi ve Taşınması

Türk dünyasında ölüyü yıkayıp kefenledikten sonra sıra ölünün tabuda konması, cenaze namazının kılınması ve daha sonra da defin için mezarlığa götürülmesi şeklindedir. Türklerde tabut kelimesine uzun yıllar Türk kültürüyle iç içe yaşamış ve etkilenmiş olan Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Çin ile olan sosyo-kültürel etkileşim sonrası yazılı kaynaklarda Türk halklarının ölü ve ölü ile ilgili ritüel örnekleri mevcuttur. Çin kaynaklarında Hunların defin törenleri şu şekilde anlatılmıştır: Hunlar ölülerini tabut içine korlardı. Bu tabut iki katlı olup iç ve dış tabutlardı. Bu tabutları altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örterlerdi. Ağaçlar dikilmiş mezarlıkları ve matem elbiseleri yoktu (İnan, 2000: 177).

Ölünün kefenlendikten sonra içine konularak taşındığı sandığa tabut denir. Tabut en çok çam ve kavaktan yapılır. Seyrek olarak meşe, gürgen, çınar, ceviz ve ardıçtan da yapıldığı olur. Kimi özel durumlarda ağaç yerine maden kullanıldığı ya da tenekeyle kaplandığı da görülmektedir. Tabutun ortalama ölçüleri şöyledir: Uzunluk 2-2.25, en 50-75 cm., derinlik 40-50 cm. dir. Genellikle ağacın kendi rengi kullanılırsa da yeşile

boyandığı da olur. Kimi köylerle, yerleşimin çok seyrek olduğu yerlerde ölü tabut yerine sedyeye benzer bir gereçle mezarlığa taşınır (Örnek, 1979: 55).

Tabutun üzerine örtülen örtü, varsa ölü evinden, komşulardan, yoksa camiden alınır. Bu amaçla Hac'dan getirilmiş örtüler de vardır. Genellikle yeşil renkli olan ve üzerlerinde Arapça yazılı dualarla kutsal kişilerin adları bulunan bu örtülere “Tabut Örtüsü”, “Kâbe Örtüsü”, “Cenaze Örtüsü”, “Sal Örtüsü” denmektedir. Bu örtülerin yerine tabutun üzerine halı, kilim, battaniye, kumaş vb. örtüldüğü de olmaktadır; ölen, sağlığında vasiyet etmişse, bunlar sonradan camilere hediye edilirler. Halk, tabutun üzerine, ölenin cinsini, yaşını, toplumsal yerini belirtmek amacıyla giyim eşyası koymaktadır (Örnek, 1979: 55-56).

Ölü son yolculuğuna uğurlanmak için hazırlanmış ve tabuta konmuştur. Tabut, eski Türk kültüründe çok sık kullanılmasa da sonraki dönemlerde Türk dünyasında sık kullanılmaya başlanmıştır. Yapıldığı ağaçlar, yapılışı bütün bunlar ölüyü diğer dünyaya iyi bir şekilde uğurlamaktır. Tabutun ağaçtan başka demirden de yapılması onun uzun süreli olarak kullanılmasından da kaynaklanmaktadır. S. Veyis Örnek'in de bahsettiği gibi tabutların üzerine konulan eşyalar da ölen kişi hakkında bilgileri vermektedir. Toplumsal mesajların verildiği bu taşıma ritüelinde cenazeye katılamayanlar veya tanımayan kişilerce tabutun üzerindeki bakarak bazı tahminlerde bulunur. Halkın kültürel yaşamında bazı durumları her zaman simgelerle ifade etmeye çalışmıştır. Bunlardan birisi de tabut üzerine konulan eşyalar. Örneğin gelinliğin duvağı, giyim eşyası, şapka vb. eşyaların konması ölü hakkında bilgi ve mesaj vermektedir.

Türkiye’de ölünün tabuta yerleştirilmesi ve taşınması ile ilgili örnekler şunlardır:

Cenazenin salı tutulurken “Bismillah ve billâh ve ala milleti resulullah” denir. Eğer cenaze erkekse tabutun başına şapkası, kadınsa başörtüsü ve bir bohça asılır. Yörüklerde, eğer kişi evinde veya oğlunun evinde ölürse ölüyü dışarıya başından çıkarırlar. Kızının evinde ölmüşse ayağından çıkarırlar. Çadırda ölmüşse çadırın arka tarafının altından çıkarırlar. Cenaze evden çıkmadan önce yakınları ayakkabısının bir çiftiyle, üzerinde bir baş soğan bulunan un dolu bir tabağı dışarı koyar. Böylelikle o kişinin evden kısmetiyle ayrıldığına inanılır. Eğer ölen kişi genç ise tabutuna bir kavak dalı veya bir bayrak asarlar (Kayalı, 210: 173-174).

Kefenlendikten sonra, ölünün içine konulduğu sandığa “tabut” denir. Ölü tabut içerisinde taşınır. Tabut, hafif olduğu için kavaktan yapılır. Sağlam olması için kestane ağacından da yapılabilir. Bazı özel durumlarda ise ağaç yerine metal kullanıldığı da olur. Tabut şehir dışına çıkacaksa ya da şehir dışından geliyorsa kapağı olur. Aksi halde kapaklı olmaz. Araştırma sahamızda tabutla ilgili rastladığımız bir inanca göre tabut çürüyene kadar öteki dünyada ölünün sırtında taşınılır. Bu nedenle tabut istemeyenlerin de olduğu bilinmektedir. Bu gibi durumlarda tahta sallarda ya da iki tahta arasına gerilmiş kumaşın üzerinde taşındığı olmuştur. Sahada görüştüğümüz bir kaynak kişi bu konu ile ilgili anısını şöyle nakletmiştir: “Dedem tabut yapardı ben küçükken. Kestane ağacı kullanırdı sağlam olsun diye. Çürümesin hemen diye. Ama benim babam mesela tabutla istemedi. Katiyen onu arkamda yük istemem benimki sal olacak, dedi. İki tahta ortasında bez mi tahta mı ne varsa var, böyle sallanarak gidiyor. Benim babam öyle gitti. Ben o tabutu taşıyamam dedi. Tabut ahrette taşınacakmış. Ben hemen toprağa karışacağım dedi babam. Eskiden tabutla gömerlerdi. Şimdi mezarlıkta su çıkıyorsa tabutla gömüyorlar mecbur yoksa sadece kefen (Bülbül, 2006: 169).

Tabut yapımında kullanılan malzeme tahtadır. Camilerde hazır, standart bir tabut bulunmakta, cenaze tabutla gömülmediği için, herkes defin sırasında bu tabutu kullanmaktadır. Çok küçük çocukların cenazesi tabuta konulmaz. Küçük çocuklar, sepet veya örme sandık kapağına, bir tahtaya konulur, bir örtüyle üstü örtülür. Tabutun kapağı yoksa ki her üç köyde de tabutların kapağı yoktur, üstüne kilim örtülmektedir. Kadınların kendi dokudukları ve hiç kullanılmamış olan bu kilimler, cenazenin üstünde kullanıldıktan sonra camiye bağışlanmaktadır. Kilimin ana malzemesi ketendir. Keten topraktan elde edilir. Köylerde topraktan gelip toprağa gideceğimiz inancıyla ölü kilime sarılır. Kadının üstüne serilen kilim için “benden sonra eşimin üstüne örtün” şeklindeki vasiyetlere de rastlanılır. Tabutun üstüne camilerde bulunan ayetli yeşil bez örtü de örtülmektedir. Köylerde tabutun üstüne ölen kadınsa tülbent örtülür. Köy bezinden başörtü örtülür. Ölen erkekse ceket, havlu konulur. Ölen, düğün hazırlığı görülmüş, gelinliği alınmış bir genç kızsı; tabutun üstüne gelinlik ve kızın çeyizinin konulduğuna da tanık olunmuştur. Tabutun üstüne her üç köyde de ölenin mesleğini belirten herhangi bir şey konmamaktadır (Altun, 2004: 332-333).

Kadın olursa yazma çember deriz onu örterler. Erkek olursa seccade örterler. Erkek veya kadın olduğu belli olur. Gençlerin üzerine oyali bez örterlerdi. Bizim gibi yaşlıysa hacı bezi beyaz bez örterlerdi. Kadınlarda yazma örtülür. Erkeklerde havlu örtülür. Eskiden hacıya gidenler hacı bezi diye bez getirirlerdi. Şimdi o hacı bezlerinden varsa ondan koyarlardı. Sarımtırak işlemeli bir bez. Onu koyarlardı ama yaşlı olursa böyle bir bez. Genç olursa oyali yazma konulurdu. Bugünde cenazemiz vardı. Üzerinde yazma vardı. Camide yeşil örtüler vardır. Onlar örtülür. Kefenleme yapılır. Mezara yatırılırken hafif sağ tarafa kıbleye doğru yatırılır. Müslüman mezarı ve bir yabancı mezarı mezarlıklardan bilir. Cenaze götürülürken tabutun baş tarafındaki sol kol sağ omuza alınıp en az on adım gidilir, sonra ayak tarafındaki kola geçilir; on adım götürüldükten sonra baş tarafta ki sağ kol omuza alınır ve on adım gidildikten sonra ayak tarafındaki kola geçirilir ve böylece tabutun dört tarafından onar adım götürülmüş olur (Şahin, 2019: 43).

Tabut taşınırken sallanırsa, geri geri gelirse, sağa-sola dönerse, gıcırdarsa; definden sonra tabut yerde sürünürse, üzerine oturulursa, orada bulunanlar arasında yeni bir ölümün vuku bulacağına inanılır. Bundan korunmak için ise, örneklerde anlatılan durumların olmaması için tedbir alınır (Ersoy, 2002: 93).

Kazakistan'da ölünün tabuta yerleştirilmesi ve taşınması ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölünün tabutunun üzerine eskiden kiyiz koyardı. Günümüzde ise kilim veya 1 dokuz kumaş koyulur. Yeşil renkli kumaş ile tabutun üstü örtülür. O renk arkasında kalan ailem yaşasın, çoğalsın manasını bildirir (Süymenova, 1959).

Ölen adamın üzerine beyaz kumaş (perde tülü) örtülür. Özellikle genç zamanında evlendiği zaman şımıldık (beyaz perde) ile kapanmış yerde otururdu, bu şımıldık o kişilerin ölümünden sonra da tabutun üzerleri örtmek için kullanılır. Bazen de ekonomik durumlarına göre özel olarak şımıldık hazırlanıp koyulurdu. Bu şımıldık ölümünden sonra tabutun üzerine örtülür (Süleymenova, 1980).

Tabutu evden (otağdan) çıkardıklarında molla Kuran surelerini okur, sonra defin törenine katılacak olanlardan sorar: “Vefat eden nasıl bir adamdı?” Herkes bir ağızdan: “İyi bir adamdı”, diye cevap verir (İbragimov, 2006: 36). Molla ve toplananlar orada ölü

kişi hakkında sadece iyi hatıralar söylerler (Smagulov, 2002: 62). Sonra burada molla ile ihtiyar büyüklere ölen kişinin eşyalarını ve vücudunu yıkayan kişilere kıyafetlerini dağıtır (Balaubayeva-Golyahovskaya, 2006: 298).

5.3.7. Cenaze Töreni

İslam dinine göre, ölenin namazının kılınması için, birtakım koşullar gerekmektedir:

1. Ölünün Müslüman olması,
2. Ta'rifat veçhile yıkanmış olması,
3. Tabutun cemaat önünde olması,
4. Ölünün bütün vücudunun veya başı ile beraber vücudunun yarısının tabutun içinde bulunması,
5. Cemaatin ayakta bulunması,
6. Ölünün, cenaze namazı kılınacak ve cemaat toplanacak yerde bulunması,
7. Cenaze namazını kıldırarak imamın, Kibleye karşı, yere yakın bir yere konmuş olan tabut içindeki ölünün göğsü hizasına durması lazımdır (Örnek, 1979: 54).

Cenaze namazı dört tekbirden meydana gelir. Musalla taşı üstüne konulan cenazenin önünde imam durur, cemaat da imamın arkasına sıralanır. Gerekli duaların okunduğu cenaze namazı şöyle kılınır: “İmam, Allahu ekber” diyerek birinci tekbiri alırken ellerini kulakları hizasına götürür, tekbirden sonra da ellerini göbeğinin altında bağlar. Cemaat de imamlarla birlikte ellerini kaldırarak içlerinden tekbir alıp ellerini göbekleri altında bağlarlar. Bundan sonra imam ellerini kaldırmaksızın açık sesle ikinci tekbiri alırken cemaat de içlerinden imama iştirak ederler. İmam ve cemaat üçüncü tekbiri alır. İmam ve cemaat yine aynı şekilde dördüncü tekbiri alır almaz hiçbir şey okumadan ellerini iki tarafa salıverirler. Sonra da evvela sağ tarafa, sonra sol tarafa birlikte selam verirler. Selam verirken de ölü, cemaat ve melekler niyet edilir (Örnek, 1979: 54).

Türk dünyasında İslamiyet'in etkisinden sonra cenaze namazları kılınmaya başlamış ve toplumların atalarına duydukları saygının bir göstergesi olarak da halan daha da devam eden bir gelenektir. Toplumda ölünün cenazesinin kılınması ona duyulan hizmetlerin

son aşamaları olarak da görülür. Ölünün ölmeden önce vasiyetleri arasında bazılarının gömüleceği yerler hakkında bazı istekleri olmuştur. Bu istekleri yerine getirmek hem ölünün sözlerini yerine getirmeyi hem de atalar kültürüne olan saygıyı ifade etmektedir.

Türk dünyasında cenaze namazının kılınması İslamiyet’i kabul etmiş haklar arasında hemen hemen benzerlikler göstermektedir. Cenaze namazı çoğunlukla cami avlusunda gerçekleştirilirken kimi zaman da evin avlusunda gerçekleştirilebilir. Cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra caminin önünde bulunan musalla taşına yatırılır ve orada cenaze namazına katılan kişiler imam eşliğinde namazı kılarlar. Türk dünyasında cenaze namazı kılınması toplulukların dualar ile ölüyü öbür tarafa uğurlama törenidir.

Yıkanıp kefenlenen ölünün, cenaze namazı kılınır. Kırgızlarda cenaze namazı genelde evin önünde kılınır, camilerde kılınmaz. Ancak cuma günü ölürse genelde camide kılınır. Kırgız halkında evin önünde cenaze namazı kılma âdeti, Sovyetler Birliği döneminden kalmadır. Zira o zaman camiler hem az hem de sadece büyük yerleşim merkezlerinde bulunmaktaydı. Ayrıca buralarda namaz kılmak yasaklanmıştır. Kırgız halkında cenaze namazı mahalle ve köyün en meşhuru ve âlimi olan mollası tarafından kıldırılır. Cenaze namazı kıldırırken cenaze kible tarafa konur. Cenaze namazına bütün tanıdıkların gelmesi mecburidir. Merhumun cenaze namazı kılınıp selam verildikten sonra, İslami bilgisi yeterli olan bazı Kırgızlar, “Ey Rabbim! Bu meyitin kabrini genişlet, sevap ve iyi yönlerini artır” diye dua ederken, genelde Kırgızların çoğu “Seferi korkusuz, tehlikesiz olsun” derler (Polat, 2008: 201).

Hakas ve Tuvalarda cenaze törenine şaman veya lama davet edilmez ise ölenin ruhunun geri döneceği ve bir can daha alacağı düşünülür. Böylece ruh akrabalarının ölümü üzerine onun ruhunda yeniden doğacağı görüşü hâkimdir (Yoloğlu, 1999: 155).

Uygur halkının geleneğinde “cenaze namazı camide veya geniş bir alanda kılınır. Buna “namaz çüşürüş” denir. Namaz kılınmadan önce ölenin hayattayken yerine getiremediği dini vecibelerinin hesabına “iskat” verilir” (Öger, 2013: 101).

Kaşkay Türklerinde; cenaze namazı mezarlıkta kılınmaktadır. Allahu ekber denilmesiyle namaza duran cemaat imamın yüksek sesle okuduğu duaları dinlemek dışında namaz esnasında bir şey yapmamaktadır. İmamın okuduğu dualardan sonra

herkes salâvat getirip Fatiha okumakta ve daha sonra tekbir nidalarıyla cenaze yerinden alınarak kadınların olduğu bölgeye yaklaştırılmaktadır. Kadınlar arasında cenazenin birinci dereceden yakınları, örneğin bacıları ya da annesi cenazenin üzerindeki battaniyeyi aralamakta ve kefen üzerinden ölüye kadınların el sürmesine imkân sağlanmaktadır. Birkaç kadının bu şekilde cenazeye el sürmesine müsaade edildikten sonra yine tekbir sesleriyle cenaze, erkekler tarafından kabrine getirilmektedir (Karaaslan, 2010:345-346).

İnsanlar ölüm sonrası yaşadıkları toplumların kültürel değerlerine uygun ölüm sonrası gelenekleri diğer geleneklerde olduğu gibi değişikliğe uğratmıştır. “Nogay Türklerinde birisi öldüğü zaman bütün köy onun cenaze törenine gelir ve ölüyü son yolculuğuna uğurlar. Herkes, ölen için yas tutmak ve ona saygı göstermek zorundadır. Gelen halkı bir iki gün aynı yerde ağırlamak gereklidir. Bunun için Nogaylar ölümlerini hemen gömmezler. (Akbaba, 2008: 78). Cenaze töreninde “Ependi” (Efendi, yani hoca, imam) şu sözleri söyler: “Ey cemaat! Bugün çok ulu biri aramızdan ayrıldı. O artık hiçbir şey yapamaz; birine yerine getiremediği bir söz verdiyse veya birinden aldığı bir şeyi veremediyse bundan vazgeçiniz.” Halk bu sözleri başlarını öne eğerek sessizce dinler. Sonra hepsi bir ağızdan: “Geçtik!” derler. “Yattığı yer pamuk gibi yumuşak olsun.” (Kapayev, 1995: 149).

Türkiye’de cenaze töreni ile ilgili örnekler şunlardır:

Namaza duracak olan Müslümanların yönü, Kibleye dönük olur ve cenaze de cemaatin ön tarafına gelecek şekilde konulur. Müslümanlar abdestli ve kibleye yönelik olarak dua mahiyetindeki bu namazı kılarlar. İmam, cenazenin önünde göğüs hizasında durur ve cemâat de imamın arkasında saf tutar. Cemâate ölünün erkek veya kadın olduğu duyurulur, ona göre niyet edilir. “Allâh için namaza, meyyit için duâya, er kişi veya hârun kişi niyetine uydum hâzır olan imâma” diye kalben niyet edilip imamın arkasından tekbir alınır. Tekbir alındıktan sonra dualar okunarak imam rehberliğinde namaz tamamlanır. Namaz tamamlandıktan sonra imam, cemaate doğru döner, cenaze için cemaatten cenazeyi nasıl tanıdıklarını sorar ve haklarını helal etmesini ister. Daha sonra cenaze için son kez dua edilir. Ancak cenaze namazını kılacak veya kılan kişi içten/samimi bir şekilde dua etmelidir. Çünkü Hz. Muhammed “Ölünün namazını

kıldığınız vakit ona halisane, içten dua ediniz” buyurmaktadır. Bu işlemlerin ardından cenaze mezarlığa götürülmek üzere musalla taşından alınarak cenaze arabasına konulur veya omuzlarda mezarlığa götürülür (Cenaze Hizmetleri Rehberi, 2008: 34-48).

Cenaze evden çıkarıldıktan sonra cenaze namazının kılınması için camiye götürülür ve cemaat, ölünün cenaze namazını kılar. Cenazenin, namazının kılınması için camiye götürülmesi şart değildir; temiz, cenazenin koyulabileceği bir yerde de cenaze namazı kılınabilir. Cenaze namazı; ayakta kılınır ve dört tekbirlidir sadece erkekler kılabilirler. İmam, cemaatin önünde durur, cemaatte imamın arkasında saf tutarlar. İmam “Allah rızası için namaza, Resulullah için salâvata” eğer cenaze erkekse “‘er kişi niyetine’, cenaze kadınsa ‘hatun kişi niyetine’ duaya” diyerek ilk tekbiri alır. Tekbir alındıktan sonra eller göbeğin altından bağlanır. “Sübhanek,” “Vecellesenaüke” ile beraber okunur; ikinci tekbir alınır “Allahümmealli ve Allahümmebarik” duaları okunur, üçüncü tekbir alınır bilen duasını okur bilmeyen âmin der; dördüncü tekbirden sonra eller yanlara bırakılarak, sağa ve sola “Es-Salamü Aleyküm ve Rahmetullah” diyerek selam verilir namaz bitirilir. Namazdan sonra imam cemaate “merhumu/merhumeyi nasıl bilirsiniz” diye üç kere sorar, cemaatte “iyi biliriz” diyerek cevap verir. Cenaze namazı ölü için duadır (Kayabaşı, 2013: 243).

Cenaze namazı cenazeye karşı ve kıbleye dönük olarak kılınır. Ona göre saf bağlanır, niyet edilir. İmam tekbir alarak ellerini vakit namazında olduğu gibi bağlar. Cemaat de içinden tekbir getirerek ellerini bağlar. Tekbirin arkasından hem imam hem cemaat “ve celle senaüke” biçimli “Subhaneke” duasını içlerinden okurlar. Arkasından da imam ellerini kaldırmadan “Allah u Ekber” diye yüksek sesle tekbir alır. Sonra da herkes içinden “Allahümmealli” ve “Allahümme barik” dualarını okur. Tekrar aynı şekilde tekbir alınır. Bilenler cenaze duasını, bilmeyenler de “Fatıha” suresini okurlar. Duanın ardından “Allah u Ekber” denilip eller kaldırılmadan tekbir alınır ve sonrasında imam yüksek sesle, cemaat de alçak sesle önce sağa sonra da sola selam verir (Bali, 2015: 299-300).

Cenazeyi mezarlığa götürme işlemi genellikle aynıdır. Cemaat eşliğinde camide namazı kılındıktan sonra tekbirler getirilerek mezarlığa götürülür. Eğer mezarlık uzak ise cenaze taşıma aracı veya diğer araçlarla taşınır. Eğer ki uzak değil yakın ise o zaman

cenaze törenine katılanlar tabutu omuzlayarak mezarlığa doğru değişerek ilerler ve mezarlığa giderler. Burada tabuda cenaze törenine katılanlar bir kez dahi olsa omuzuna alarak taşımak ister. Önde cemaat ile imam tekbir getirerek mezarlığa doğru ilerler. Cenaze mezarlığa gelir ve imamın eşliğinde ölüyü gömerler. Daha sonra dua edilir ve ölünün yakınlarına mezarlık çıkışında baş sağlığı dilenir (Özcan, 1953)

Tabut mezarlığa götürülürken, Cenaze, mezarlığa yakın ise omuzlarda, uzak ise cenaze arabasıyla taşınmaktadır. Tabut, kurallara uyulduğunda, önce ön taraftan sağ omuza, sonra ayak tarafından sağ omuza; sonra yine ön taraftan bu defa sol omuza, sonra arka taraftan sol omuza alınmaktadır. Bu kurallara her zaman uyulmayabilir. Çünkü tabutu taşımak için kalabalık bir kesim, aynı anda tabutu taşımaya yönelip tutmaya çalışır. Bu durumda kurallar yerine getirilemeyebilir. Kurallara uyulamaması cenaze töreni için büyük bir eksiklik olarak görülmemelidir (Küçük, 2015: 221).

Kazakistan’da cenaze töreni ile ilgili örnekler şunlardır:

Cenaze namazı camide veya evin avlusunda yüksek bir yere konarak kılınır. Cenaze namazının asıl amacı, ölen kişinin ruhunu günahlardan arındırmaktır. İmam ölü hakkında tüm bilgileri toplar, onun borçları, işleri, kötü ve iyi etkinlikleri vs. hakkında bilgi edinir. Yani ölenin nasıl birisi olduğunu tespit eder. Sonra bunlardan yola çıkarak dua okunur ve cenaze namazı kılınır. Cenaze namazının içeriği, ölen kişinin yaşına bağlıdır. Dini görüşlere göre, ancak reşit kişiler günahkâr sayılabilir. Erkeklerde 12 yaş, kızlarda 9 yaş reşit yaşı olarak belirlenmiştir (Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 105).

İmam Ağzam Ebu Hanifa (r.a) mezhebinde cenaze namazına niyet etmek şarttır. Cenaze namazının tekbirleri alır ve “Sene” duası okunur. İkinci tekbiri alarak salavat duasını yani (Salli barik) duasını okur. Üçüncü tekbirden sonra merhum ister erkek isterse kadın olsun cenaze duası okunur. Bu yukarıda söylenen dualar bütün camilerde ortaktır. Fakat bu dualardan sonra erkeğe, kadına, küçük erkek ve kız çocuğa, ek olarak dua okunur. Dördüncü tekbirden sonra selam verilir. Ebu Hanifa (r.a) mezhebinde 4. Tekbirden sonra selam verme başka namazlardaki selam verme ile aynıdır. Cenaze namazında “Fatiha” süresini kirağat niyeti ile okumak olmaz. Cenaze namazında tekbirlerinde birinci tekbirden sonra el kaldırılıp bağlanmaz (Onğarov ve İbadullayev, 2017: 72-76).

Müslüman defin törenlerinden ayrılmaz ritüellerinden biri cenaze törenidir. Genellikle cenazeyi imam veya yerli molla kıldırır. Ölen kişinin beraberinde getirilen halı veya kilim mescide sadaka olarak verilir. Mescide verilmemesi günah sayılır. Eğer insan dini bayramların birinde vefat ettiyse (özellikle Kurban Bayramı) onu da mescide getirirler. Cenazeye ne kadar çok sayıda insan gelirse ölen kişi için iyi geleceğine inanılır, çünkü gelen Müslümanların hepsi ölen kişinin Allah'ın karşısında adaletli olduğunu ispatlar. Bu da sevabı olan bir durumdur (Mustafina, 1992: 43).

Cenaze namazını okumakta olanlara “namazşı” derler. Bazen aralarında kadınlar da olur. Onlar ölen kişinin akrabalarıdır veya ölen kişinin eşyalarını daha sonra kendisine alacak dost ama akraba özelliğini kazanmış ailenin kadınlarıdır. Ama cenaze törenine kadınlar katılmazlar (Balaubayeva-Golyahovskaya, 2006: 294).

“Namazı kılınan ölü hakkında bir çeşit aklama yapılır. İmam oradaki kişilere “Ey Cemaat, bu kişi nasıl bir insandı?” diye sorar. Onlar da “İyi birisi. Mekânı cennet olsun” diye cevap verirler. Bundan sonra ceset omuzlar üzerine alınarak arabaya konarak gömülmek için mezarlığa götürülür. Cenaze törenleri, ölüye gösterilen saygıyı ifade eder. Cenazeye katılan kişi ve ziyafet sayısı, ölen kişinin sosyal statüsünün sosyal bir göstergesidir. Cenaze ve defin Kazak Türklerinde genelde ölümün 2. gününde yapılmaktadır. Bu, diğer şehirlerde yaşayan yakınların ölenle vedalaşmak istemesinde ve son kez görme arzusundan kaynaklanmaktadır. Cenaze namazı genelde evlerin avlusunda kılınmaktadır. Cenaze namazı cuma gününe denk gelirse cuma namazı sonrası camilerde kılınır (Nesipbayev, 1943).

Sozak bölgesinin insanları bir evde iki cenaze varsa birini kapıdan diğerini ise pencereden çıkarır. Bu ölüm olayı bununla bitsin, dursun amacında. Cesedin yattığı yere buğday serpilir. Bu işlem ölü bol bereketi kendisi ile götürmesin. Yattığı yerde bıraksın anlamında ortaya çıkan bir inançtır. Ölüm konduğu odanın ışığı 40 gün sönmez. Kazak Türkleri ölen kişinin ruhunun ilk gece kendi odasını ziyarete geleceğine ve karanlıkta üzüleceğine inanırlar (Musaliyev, 1941).

5.3.8. Ölünün Defnedilmesi (Toprağa verme / Yataklama)

Yaşam sürecinde uyduğumuz geleneklerden biri olan ölüm ile ilgili ritüeller ve kaideler genel olarak değişimlere az uğrarlar. Bir insanoğlu için öbür dünyaya geçmek zor bir deneyim olduğu için toplumun her üyesinin davranışları tutucu bir yaklaşımla takip edilir. Toplumun her üyesi defnetme ve cenaze günlerinde gerekeni yaparsa bu zor günleri başarıyla atlatabileceğine ve böylece devamlı yenilenmeye ihtiyaç duyulmayacağına inanılır.

Türk kültüründe kefenleme işleminden sonra ölünün bulunduğu çadırdan veya evden defin için dışarıya çıkarılırdı. Türkler ölülerin değişken ve huysuz karakterleri olduğuna inanırlardı. Sebepsiz yere öfkelenebildikleri gibi, bu öfkelerini herhangi bir kişiye yöneltebilirlerdi. Bu sebeple ölünün cesede evde olduğu müddetçe, akraba ve yakınları çok dikkatli olmak zorundaydı. Örneğin Teleütler ölünün duyduğuna inandıklarından onun hakkında kötü konuşmaz, hatta gözlerini örterler. Bu özelliklerden dolayı ölünün mümkün olan en kısa sürede evden çıkartılması gerekirdi. Tunguzlar ve Telengitler ölüyü dışarıya çadırın kapısından çıkarmayıp, çadırın bir duvarını bir anlığına kaldırıp, ölüyü çıkartır çıkartmaz hemen eski haline getirerek, böylelikle ölünün geri dönüş yolunu kapamış olduklarına inanırlar (Harva, 2014: 232-233).

İnsanoğlunun ölünün dışarıya taşınması konusunda uyguladığı yöntemlerin çok eskiden beri büyük önem verdikleri konulardan birisi olmuştur. Bunun yaşayanlar açısından anlamı, ölenin ortak yaşama alanına geri dönmesini engelleyecek çok önemli bir olay olmasındandır. Ölü, yurdu hayattayken kapıdan geçtiği gibi değil, farklı bir şekilde terk etmelidir. Bu geleneklerin temelinde ölünün kapıdan değil de yan duvardaki boşluktan ya da dumanın çıktığı açıklıktan dışarı çıkarılmasıyla, aldatılan ölünün kapının nerede olduğunu unutmaması ve bir daha asla geri dönememesi isteği yatar (Tryjarski, 2012: 243).

Ölünün teşhirinden sonra diğer dünyaya göndermenin en önemli aşaması olan ölüyü yolcu etme aşaması başlar. Türkler, bu aşamada toprağa gömme, yakma, ağaçlara asma, sergileme ve yırtıcı kuşlara terk etme gibi yolları tercih etmişlerdir. Cesetlerin gömülmesi için en sık yapılan ve en eski olan uygulamanın hangisi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Örneğin, M.Ö. 3000 yılına ait höyüklerin kazılarında cesetlerin gömüldüğü anlaşılmaktadır. Fakat Çin belgelerinden, Türk hâkimiyeti dönemindeki

cenaze törenleriyle ilgili olarak geleneklerde değişiklik meydana geldiği aktarılır. 628 yılında gerçekleşen bir olaya atıf yaparak Çin imparatorunun şu sözleri yer alır: “Bir zamanlar Tu-kiularda ölüleri yakma geleneği vardı; artık ölüleri gömölme ve mezarlar yapılmaktadır (Roux, 1999: 227).

Türkler toprağa gömmeyi, yeryüzünün bağrına bir geri dönüş olarak görürler. Bu yüzden gelecekte gerçekleşecek doğumun ana şartı gömmedir. Bu ritüel ve yeniden doğuma duyulan inanç, gömme olayının ana rahminin bir sembolü olan bir mağarada gerçekleşmesi durumunda artar. Mağara, cenaze törenlerinin sık sık düzenlendiği bir yerdi. Aynı inancı besleyen bir diğer uygulama, cesedin cenin pozisyonunda gömölmesiydi (Roux, 1999: 185).

Din sosyolojisi, bir yerin kutsal sayılması için, o yerde kutsal bir kişiye ait olsa bile bir cesedin gömölü olmasının değil, o yerin bizzat kendine kutsal bir değerinin bulunmasının gerektiğini öğretmiştir (Roux, 1999: 250). Bu açıdan bakıldığında ölü için mezar yerlerinin seçimlerinde eski Türk kültüründe ruhun olduğuna inanılan yerlerin seçildiği görölmektedir. Türk kültüründe dağ, orman, su kenarları vb. yerlerin kutsal ve ruhlarının olduğu inancı yaygındır. Bu sebeple Türk kültüründe bu yerler hem yerleşim yerleri hem de mezar yerleri olarak tercih edilmiştir. Çünkü her iki durumda da yani ölüm öncesi ve ölüm sonrası kutsal yerlerde yaşama inancı olmasındandır. Türk kültüründe yukarıda da bahsettiğimiz gibi ölülerin bu kutsal yerlere gömölüdüğü Türk kültür tarihinde örneklerine çok rastlanılan bir konudur. Bu bağlamda bakıldığında ölüleri gömmede kullanılan yerler farklılık göstermektedir.

Gömüt yeri olarak ağaç altlarının seçimi yaygındır. Ağaç altına gömölme, eski Türk-Moğol geleneğidir. Altay Türklerinin mezarlarında melez ağacı kök ve gövdelerine rastlanılmaktadır. Ağaç köküne defnedilme geleneği, insanın doğal ortamına geri dönüşü ve hayata geri dönme umuduyla ağaca aşılamadır. Buna en iyi örnek ölen insanların akağa ağacına sarılmalarıyla tabutların bütün bir ağaç gövdesinden yapılmasıdır (Lvova, vd., 2013c: 58).

Mezarlar sadece ölünün gömölüdüğü basit çukurlar değildir. Bunlar diğer dünyaya geçişi sağlayan sembol değeri yüksek mekânlardır. Geçişi sağlayacak bu mekânlar sadece ölüleri değil, ölülerin öteki dünyada kullanacağına inanılan eşiya ve hayvanları da

barındırır. Ölünün eşyalarının hangi nedenlerle gömüldüğüne yönelik araştırmalar sonucunda üç olası neden belirlenir. Ölüye ihtiyacı olabilecek nesneleri sağlamak, ihtiyacı olan şeyi aramak için geri gelmesine engel olmak, canlıları murdar nesnelerden kurtarmak. Ona göre üçüncü olan en önemli olandır (Roux, 1999: 172). Fakat Türklerde ilk neden daha önemlidir. Mezara konulan eşyaların tümü ölüye yolculuğunda ve öteki dünyada ihtiyacı olabilecek eşyaları temin etmektedir. Mezara konulan eşyalar ve hayvanlar ölünün statüsüne, cinsiyetine, yaşına göre değişirdi. Örneğin bir kadın mezarına ev işlerinde kullanılan eşyalar, çocuk mezarına kayın ağacından oyuncaklar, bir avcı mezarına mızrak, demirci mezarına çekiç ve oymak için araç-gereçler, kuyumcu mezarına bakır ve gümüşün eritilmesinde kullanılan bir tür kaşık konulabilirdi (Tryjarski, 2012: 295).

Yeryüzünde yaşayan birçok halkın inanç kültüründe ölümün insanın sonu değil, sadece bir hayat şeklinden başka bir şekline geçişin olduğuna inanılırdı. Eski Kazak Türklerinin inançlarına göre insanın ruhu belli bir süre yaşayanlarla bağlantıda bulunur, onlardan özen ister ve aynı zamanda gizemli ve tehdit edici bir güç sayılırdı. Bu yüzden ölen kişinin ruhunu teskin ederek dünyevi hayata benzetilen öbür dünyada istediği her şeyle donatmak gerekirdi (Toleubayev, 1991: 112). Bazı yazılı kaynaklardan Kazak Türklerin ölen kişiyi şahsi eşyalarla ve atına ait eşyalarla gömdüklerini biliyoruz. 18. yüzyılın sonuna kadar Kazak Türkleri insanı özel eşyaları ve atın koşum takımıyla gömerlerdi (Toleubayev, 1991: 100). Bazen ölen erkeğin yanında eşi ve hizmetçileri gömülürdü. Bu ritüeli Saka Türklerine, hatta daha erken dönemlere dayandırabiliriz (Musagajinova, 2015: 134). Ölüyle beraber atın koyulduğu mezarlar (6-7. yy.) Tuva, Altay Cumhuriyeti, Kazakistan, Tyan-Şan, Minusinsk havzasında bulunmuştur. (Trifonov, 1972: 368).

18. ve 19. yüzyıl çalışmalarında Kazak Türklerinin ölenlerini soyuna ait mezarlıklarda gömdükleri anlatılır. Böylece bu dünyada akraba olanlar öbür dünyada da birbirine yakınlık ilişkilerini devam ettiriyorlardı. İlgi çekici örneklerden biri, göçebe ve yarı göçebe yaşam tarzı şartlarında “geçici defin” uygulamasının gelişmesi. Ölen kişinin vücudu keçeye sarılarak ağacın dalına asılırdı ve karlar erinceye kadar orada bırakılırdı. Bu gelenek Zerdüştlüğe de dayanır. Günümüzde de Kuzey Kazakistan’da insan başka

bir vilayette, şehirde öldüyse onu doğduğu yere getirip aile (soy) mezarlığında (atababamızdın molası) gömmeye çalışılır (Musagajinova, 2015: 134).

“Geçici mezar”, “sözde mezar” (amanat jerlev geleneği) gibi geleneklerde özel durumlarda cesedin parçaları veya ölen kişinin kıyafeti veya asilzade kişilerin kutsal yerlerde gömülme uygulaması da mevcuttu (onlar için vücudun tam olarak korunması önemliydi). “Söre”- cesedin geçici olarak bırakıldığı yer, yapı. Sadece bir defa için yapılır ve ölen kişinin adını taşır. Bogenbay Batır, Oljabay Batır, Canibek Batır, Kazıbek Biy, Edige Batır (Altın Ordu devletindeki Edige değil), Anet Biy gibi ünlü tarihi isimlerin cesetleri için yapılan “söreler” hakkında kısa bilgiler günümüze de ulaşmıştır (Beysenov, 2014: 87-88).

Türk mezarlarında isig öz (sıcak ruh) ‘e yaruk kuvveti verdiği sanılan eşya ve simgeler bulunmaktaydı. Bakır aynalar, gök cisimlerinin tasvirleri, güneş helali insan resimleri bu eşyalardan bazılarıdır. Bu eşyaların ruha güç vereceğine inanılırdı (Esin, 2001: 52).

Türk kültüründe ruha güç veren simgelerin yanında ruh kavramı ve onu temsil eden canlı varlıklar da önemli bir yer tutar. Eski inançlara göre ölen kişinin ruhu insan rüyasına girmekten başka gerçekte de kuş, kurt, deve veya at olarak gelir. Kuğu ve kırlangıç gibi kuşlar ölen kişilerin ruhunu taşıyabilirler, bu yüzden kutsal sayılırlar. Kırlangıç her sene aynı evde yuva yaparsa ev sahipleri bunu iyiye işaret olarak görürler. Böylece ölen ecdadın ruhu bu eve hala sahiplik yaptığına inanırlar. Baykuşlar ve yarasalar kötü ruhların temsilcileri sayıldıkları için sevilmezler, ayrıca baykuşlar yuvalarını eski mezarlıkların harabelerinde kurarlar. Ruh, uçup giden kuşa benzetilir. Eski Türk yazıtlarında “ölmek” kelimesi “uçtum” fiiliyle anlatılır. Güney Kazakistan’daki eski şehirlerde bulunan Zerdüştülerin kemik sandıklarında kuş resimleri, ruhun kuş şeklinde olduğuna inandıklarını delalet ediyor (Kaparova, 2018: 95).

Türklerin mezara koydukları eşyaların içerisinde at önemli bir yere sahiptir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ölünün mezarına onunla birlikte öbür dünyada yardımcı olacak eşyalar ve hayvanların gömüldüğü bilinmektedir. Çünkü her eşyanın bir ruhunun olduğuna ve ruhun da başka hayvan simgelerine bürünerek dünyada dolaştığına inanılmaktaydı. Bu sebeple Türk kültüründe ruh ve ölüm sonra yaşama inanç konusu

önemlidir ve bu inanç doğrultusunda ölü gömme ritüelleri gerçekleştirilirken yanında eşya ve hayvanlar da gömülmüştür.

Ölünün yanına gömülen hayvanlardan birisi de attır. Türkler öteki dünyaya çıkacağı yolculukta binite ihtiyacı olacağını düşünürler. Bu yüzden hem yolculukta hem de öteki dünyada kullanılması için ölenin atı da gömülürdü. İbn Fadlan, Oğuzların cenaze törenlerinden bahsederken, Oğuzların atları ile gömülmek istediklerini söyler. Bu atlar cennette üzerlerine binecekleri atlardır. Bunun yanında Türk dünyasında ölünün atıyla ilgili farklı ritüellere de rastlanır. Kazaklar/Kırgızlar, ölünün atını hayatta bırakırlar, ancak bir yıl içerisinde bu ata kimsenin binmesine izin vermezler. Tarbagatay bölgesinde, ölümünden sonraki yedinci günde ölünün en iyi binek atının kuyruğu kesilerek bozkıra atılırdı. Bu at “öksüz at” olarak adlandırılırdı. Ölen kişinin ailesi bulundukları yeri değiştirmek istedikleri zaman, atın kuyruk köküne kırmızı bir paçavra bağlar, egeri ters eyerler, üzerine ölenin kaftanını örter ve ayrıca şapkasını bağlardı. At, ölenin dul karısı veya kızı tarafından yeni yerleşim yerine kadar sürülürdü (Tryjarski, 2012: 308).

Burada ölünün arkasında kalanlarla ilgili olarak dul kadın ve kızı da ölünün öbür taraftaki yaşamı ile ilgili önemli role sahiptir. Kolbasenko (1889), Alektorov (1891), Argınbayev (1973), Toleubayev (1991), Şahanova (1993), Konovalov (1998), Mustafina (2006) gibi tanınmış Kazak etnografya araştırmacıları, Eski Kazak Türklerinde defin öncesi ve sonrası ritüellerinde kadının önemli yeri olduğundan çalışmalarında da bahsetmişlerdi. Çağdaş Kazak etnografyasının araştırmacısı İnga Staseviç, Kazak Türklerinde kadının geleneksel yeri sadece çocuk doğurup onları yetiştirmekle sınırlanmadığını, aynı zamanda ölen kişinin öbür dünyadaki yolculuğunda önemli aracı olduğu fikrini ileri sürer. Kadının hamilelik ve yas tutmak gibi önemli hayat aşamalarında “öbür dünya” ile olan bağlantısı hassaslaşır, çocuğun kaderi ve ölen kişinin “ruh durumu” kadının uygulayacağı ritüellere doğrudan bağlıydı. Kadın, insan ruhunu dünyaya getirmekle ve geri uğurlamakla yükümlüydü (Staseviç, 2011:148). Ölen kişinin eşi sadece tüm ritüelleri yerine getirmezdi, aynı zamanda ritüellerin yanlış yapılmasından sorumluydu. Doğru yapılan ritüeller diğer aile üyelerini ölümden korurdu. Senelik ölüm sonrası dönemi bitince kocasının ruhu “arvah” (ecdatlar ruhu) niteliğini kazanarak soyun “mitolojik ecdadı” sınıfına katılırdı (Staseviç, 2011:147).

Ölen kişinin eşi, akraba kadınlar ve köylü kadınlar ağlama, cesedin nöbeti ve defnedilmesine kadar etkin bir şekilde katılırlar, daha sonra da ölen kişinin ritüel kuklasının “tul” bakımını yaparlar. Tul yapımı çok eski bir gelenek. Büyük ihtimalle başlangıçta ruh için geçici bir sığınak olarak düşünülmüştü (Toleubayev, 1991:107). Eski Türk yazıtlarında da sözü geçer: “Hayatımın altmış birinci yılında gökte güneş göremedim. Prensesim evinde bir tul yaptı” (Şişlo, 1975: 248). Eski Uygurlar W. Roubrouck’a anlatmışlar: “Zengin bir adam öldükten sonra onun oğlu veya eşi veya başka akrabası kuklasını yaptırır, biz de evin içindeki o kuklaya saygı gösteririz”. Kazakistan bölgesinde İslam’ın yaygınlaşmasından sonra bu gelenek yavaşça ortadan kalkıyor ve 19. yüzyılın sonuna doğru kukla halinde değil, ölümden sonra adamın silahı, kamçısı, atının eğeri şeklinde devam ediyor (Toleubayev, 1991: 107-108).

Şimdilik “tul” olarak sadece kuklanın veya ölen kişiye ait olan her şeyin tul olarak kabul edildiğini kesin söyleyemeyiz, çünkü “tul at, tul nayza (mızrak), tul kadın, tul dünyeye (eşya) ifadeleri de kullanılırdı) (Toleubayev, 1991: 109) ama bu kelimenin, ölen eşinin yerine kuklasına saygı gösteren bir kadının tul geleneğine bağlı olduğu besbellidir (Staseviç, 2011:146).

Ölünün gömülmesi bağlamında yanında gömüldüğü eşyalar, ondan sonra hayata devam ettiğine inanılan ruh anlayışı ve öbür dünyaya yolculuk gibi konulara yukarıda değindik. Bu örneklerde de olduğu gibi ölünün öbür dünyaya giderken götüreceği eşyalar üç yolla gönderilirdi. Bunların ilki, ölünün mezarına kurban olarak konulmalarıydı. Bu yolla bu eşyalar, ölünün ilk zamanlarda öbür tarafa geçişi sırasında yaşayacağı zor evreleri atlmasına yardımcı olacaktı. İkinci yol eşyaları yakmaktır. Yanmış bir eşya küle dönüşmekte ve bu dünyada ortadan kaybolmaktadır. Bu eşyaların bu şekilde öbür tarafa aktarıldıklarına inanılırdı. Üçüncü yöntem balbal dikmekti. Birini balbal haline getirmek, öldürülen kişinin, öbür dünyadaki hizmetçisi ya da kölesi olarak hizmet vermesinin en iyi garantisidir (Tryjarski, 2012: 106).

Balbal dikme geleneği bir Türk geleneğidir. Bu gelenek öbür dünya ile iletişim kurmanın, öbür dünyaya ileti göndermenin pek çok yolundan biridir. Orhun Abidelerinde geçen kelimenin ne anlama geldiği konusunda birçok açıklama mevcuttur. Kazakevtiç’e göre bu sözcükle parçalar halinde anlamındaki “balba” sözcüğünü veren

parçalamak, parçalara ayırmak anlamındaki Moğolca “balbala” şeklinde yazılan kelimeyle köken-sözcük arasında bir ilişki bulunmaktadır. Yudahin ise balbal kelimesinin alev alev yanan nesne anlamındaki “balbil” kelimesinden türediğini ifade eder. Radloff, kelimenin bir ölü için anıt olarak dikilen taştan bir tasvir olarak açıklar. Kotwicz bu kelimedede ikili bir anlam görmektedir. Balbal bir yanda muzaffer olandan farklı olarak balbal haline gelen, büyük bir olasılıkla mahkûmiyetine bağlı bazı görevleri yerine getirmek zorunda olan öldürülen düşmandır; öte yandan ölümden sonra muzaffer olanın mezarına yerleştirilen, bu kişinin öldürdüğü düşmanların taştan tasviriydi. Yani herkesin kabul edeceği anlamı ile balbal ölünün yaşamsal gücünün toplandığı yer, ölüm sonrası ikamet yeridir (Roux, 1999: 165).

Ölüm sonrası ölünün yatacağı yerin adına mezarlık denir. “Bundan sonra yakınları ve tanıdıkları onu burada ziyaret ve dua edecektir. Mezar yerleri köy, kent ve şehir de genellikle yerleşim alanlarının dışındadır. Genellikle yol kenarlarına kurulmuştur. Ülkemizde mezarlıkların çoğu terk edilmiş bir görüntü çizer. Bir kısmı ise derli toplu, çiçekli ve süslü bir parkın özenli görünüşündedir. Köy ve kent mezarlıklarının genel görünüşü arasındaki fark, mezarların tipleri, yapımı, taşları ve süslemesi ile kendini gösterir” (Örnek, 1979: 65).

Türk dünyasında ölüm sonrası yaşama inançtan dolayı ölünün mezarı onun evi olarak görülmesinden ölünün mezarı güzel bir mermer veya diğer mezar taşları ile yapılır, etrafı güzelleştirilip süslenir. Bütün bunlar ölüm sonrası yaşamın izlerinin ve inanç kalıntılarının izleridir. Bu inanç kalıntıları bütün Türk dünyası halklarında görülmektedir. Fakat mezar ve ölü gömme ritüelleri bazı Türk dünyası halklarında farklılıklar gösterebilmektedir.

Altay Türklerinde, insan öldükten sonra onun möñkü / mejigini (mezarını) yakın akrabaları kazmaz. Böyle yapılırsa aileden başka birinin daha öleceği düşünülmektedir. Ölen kişinin başı batıya gelecek şekilde gömülmektedir. Cenaze, ölümün gerçekleşmesinden üç gün sonra, güneş tepeye yükseldiğinde öğle vakti defnedilir. Mezara gidilen yoldan geri dönülür. Kazılan mezardan taş, kaya çıkmazsa kişinin kaderiyle ve kolay öldüğüne, aksi durumda ise kişinin ruhunun zor çıktığına inanılır. Mezar taşı ölünün ayak kısmına dikilir. Definden dönen insanlar kendilerini ardıçla

alaslarlar²². Eşi ölen erkek, mezara iki kadınla, kocası ölen kadın ise erkekle gider. Buradaki amaç ölü yakınının ölünün ruhundan korumaktır. Hamile kadın öldüğünde karnındaki çocuk çıkarılıp ayrı ayrı gömülür (Dilek, 2013:148-149).

Kırgızlarda cenazeye oldukça fazla saygı duyulur. Bunun için mezarlığa giderken cenazenin önünden kimse yürümez. Cenazenin arkasından giderken çoğu kişiler tekbir getirir ve nöbetleşe tabutun altına girer. Kabristanda Kur'an okunup bittikten sonra halk, gömülecek kişinin etrafında halka şeklinde oturur. Mezarın kible tarafına moldolar ve ölenin kardeşlerinden biri oturur. Cenaze daha önce kazılıp hazırlanan iç mezara konulur. Yakınları onu lahdin içine yerleştirir. Bu esnada ölenin çocukları "Atam ey, Atam ey" diye bağırır. Eğer bağırmasa yakındakiler uyararak bağırmalarını söyler. Cenaze lahde yerleştirilince kefenin iki ucundaki bağlar çözülür. Ölünün yüzü kibleye gelecek şekilde yatırılır. Defin işlemine katılan erkeklerin hepsi ellerine bir avuç toprak alarak Kelime-i Şehadet okuyup üfler. Bu toprak, iç mezara cesedin etrafına serilir. İç mezarın ağzı (lahit) kerpiç, ağaç, kamış vb. ateş görmeyen, ateşte pişmemiş çeşitli şeylerle kapatılır. Mezarın geri kalan kısmı toprakla doldurulur. Cenazeye katılanların hepsi toprak atar. Mezara toprak atmak için kullanılan kürekler el değiştirirken önce yere bırakılır, sonra bir diğeri tarafından kullanılır (Polat, 2008: 206).

Türkmenistan'ın Göklen Türkmenlerinde ölen şahsın mezarına ilk toprağı atma bir hak ve vazifedir. Bu hak, ölen kişinin varsa oğluna verilmiştir. Oğlundan sonra sıra ölen kişinin ağabeyine gelmektedir. Yakınları olmayan kimseler için "Bir kürek toprak atanı yoktu." denmektedir. Yine Türkmenistan'ın Göklen Türkmenlerinde ölen şahsın biran evvel defnedilmesi gerektiğine, aksi halde, ölen şahsın tandırın içerisinde yanıyormuşçasına azap çektiğine inanılmaktadır. Cenazenin fazla bekletilmesinin doğru olmadığı inancı çok yaygındır (Kalafat, 2001: 30-58).

Yakutlarda defin usulleri bu Hristiyanlığa göre yapılır. Kişi ölür ölmez ruhun arınabilmesi için cenazenin yanına bir kap su konulur. Ölünün cesedi yıkanıp giydirilir ve kutsal köşedeki bir kerevetin üzerine yatırılır. Cesedin giydirilmesi esnasında üzerindeki bütün metal düğme ve kopçalar çıkartılır, kapatmak veya tutturmak için deri veya bitki elyaflarından yapılmış ipler kullanılır. Cenaze şöleni için ölen kişi erkeksen

²² Çeşitli otlarla ateş yakarak temizleme işlemidir.

sevdiği atı; kadınsa bir inek kesilerek kurban etinden cenaze yemeği hazırlanır (Harva, 2014: 255).

Tatar Türklerinde; mezar, ölenin boyuna göre kazılmaktadır. Mezar kazarken kürek elden ele verilmez, önce yere koyulur, daha sonra yerden alınarak işe devam edilir. Aksi halde ölenin arkasından yine ölüm olacağına inanılır. Kabrin iç kenarında lâhit yapılır. Mezar kazılırken kar veya yağmur yağarsa, ölenin hayırlı biri olduğu; fırtına veya rüzgâr çıkarsa ölenin çok günahkâr birisi olduğu düşünülür. Cenazeyi mezara ölenin en yakın akrabaları indirirler. Cenazeyi mezara koymayı Tatarlar ‘mezara indirme’ olarak adlandırılır. Tatar Türklerinde, herkes evine dağıldıktan sonra kabrin başında imam Kur’an okumak için kalır. Bir inanca göre, mezarlıkta kimse kalmadığında, ölüden cevap almak için hemen yeri sarsarak melekler gelir. Bu sarsıntıyı ancak hayvanlar sezerler. Kabir başında kalan hoca da ölüye, meleklerle cevap verirken yardımcı olsun diye Kur’an okur, dua eder (Çetin, 2008:159-160).

Uygur Türklerinde defin törenine “uzitiş” veya “meyit uzitiş” denir ki, bu cenazeyi uğurlama anlamına gelir. Tabut mezarlığa götürüldükten sonra, cenaze önceden kazılmış mezara defnedilir. Buna “depne kiliş” denir. Cenaze iç mezara konulur. Cenazenin yüzü kıbleye (güneybatıya), ayakları ise güneydoğuya getirilir. Toprağı kumlu olan yerlerde mezar gerekli derinlik, genişlik ve uzunlukta kazıldıktan sonra tuğlayla kemer şeklinde mezar yapıp cenaze konul Daha sonra mezar başında yaşlı kişilerden birine merhumun yaşı sorulur ve cemaate ilan edilir. Sonra mezar içine yedi kat toprak atılır, imam mezar başında Kur’an okur. Bu sırada cemaattekililer bir avuç toprak veya taş alır ve bu taş, toprağa dua ederek üflerler. Birinin eteğinde bu taş ve toprağı toplarlar. O kişi, bunları mezara koyar. Burada amaç, merhumun iyi birisi olduğunu bildirmek ve cennete gitmesini dilemektir. Daha sonra bir miktar toprak atılıp dokuz tane taş konularak geri dönülür. Böylece defin töreni sona erer (Öger, 2013: 103).

Bulgaristan Türklerinde, mezar, mezar kazıcıları tarafından kazılır ve açılır. Kadın için kazılan mezarın derinliği boydan kadının göğüs kısmına gelecek derinlikte, erkek için kazılan mezarın derinliği ise boydan erkeğin göbek hizasına gelecek derinlikte kazılır (Kaderli, 2004: 383).

Mezar kazılma esnasında toprağın zor kazılması ya da taş çıkması vefat eden kişinin niyetinin pes olduğunu, bu dünyada taksiratının fazla olduğunu göstermektedir. Mezarı kazanları yormadan kolayca kazılan mezar ise ölünün iyi niyetli ve günahsız olduğunu gösterir. Bu şekilde yorucu bir kazma işlemi sonrasında kazılan kabrin dar görülmesi durumunda o kabir bırakılıp yeniden daha geniş ve rahat kazılabilecek olduğu düşünülen yerden bir kabir daha kazılır. Kabir, genelde ölen kişinin boyuna bakılmaksızın bir buçuk arşın kazılır. Fakat bu dünyada kötülük etmiş kötü niyetli yaşamış kişilerin kabir tarafından alınmadığını yani kabirlerin bunlara dar geldiği düşünülmektedir. Bir kimse uzun boyundan dolayı olsa bile defin esnasında kendisi için kazılan mezara sığmaz ise halk bunu o kişinin hayattayken işlediği günahlardan dolayı toprak tarafından dahi kabul edilmediği biçiminde yorumlamaktadırlar. Ölü mezara indirildikten sonra mezarın başında talkın vermek için bir dua okuyan hoca bulunur. Hocanın okuduklarını işitmesi için mezarın içinde ölüyü mezara indiren kişi sürekli olarak ölünün başını hafif hafif sallamaktadır. Vefat eden kişi kadın ise bir küçük ağaç parçası başının önünde sallanması sureti ile söylenenlerin ölen kişi tarafından daha iyi anlaşılacağına inanılmaktadır. Bu ağaç parçasına “terke”, yapılan bu işe de “lerz vermek” denilmektedir (Karaaslan, 2010: 350-351).

Türkiye’de ölünün defnedilmesi işlemi ile ilgi örnekler şunlardır:

Malatya’da gün batımından sonra yerlerin kitlendiği inancıyla ölü gömülmez. Akşam vefat eden kişiler “rahat döşegine” alınıp sabah vakti beklenir. Ölüm haberinin duyurulması için verilen selâdan sonra iki üç kişi mezar kazmaya gider. Ölen kişi kadın ise mezarı göğüs hizası kadar (Mezarcılar bunu tespit etmek için mezarın içinde ayakta durup göğüs hizasını ayarlarlar.) eşilir. Erkek mezarı ise bel hizası kadar eşilir. Kadın mezarının daha derin eşilmesinin nedeni “Kadın eksiktir. Mezarı derin olsun. Kurt canavar mezarı eşmesin düşüncesindendir. Ölü sağ taraf üzerine yüzü kibleye gelecek şekilde mezarın içinde yan yatırılır. Üzerine çam, kavak veya dut ağacından yapılmış “mertek” adı verilen tahtalar konur. Bu tahtaların bir tarafı mezarın dibine bir tarafı da mezarın bitimine yakın kısmına gelecek şekilde yan konur. Üzerine daha çok köylerde kuru fiğ, yoncadan yapılmış burma konur. Daha sonra hızlıca mezara toprak atılır. “Toprak atan kişiden bir başkası küreği almak istediğinde toprak atanın koluna dokunup ‘bırak’ der. Toprak atan kişi küreği yere bırakır. Diğer kişi küreği yerden alır. Eğer

kürek elden ele verilirse küreği alanın, verenin günahlarını kendi üzerine aldığı inancı hâkimdir (Karaağaç, 2013: 236).

Ölü, mezara yakınları tarafından gömülür. Ölünün hazır kazılmış mezara konulması pek hoş karşılanmaz. Kadınlar cenazeyi yedi adım ya da daha fazla geriden uğurlarlar. Ölünün yönünü kibleye gelmek üzere yatırır. Ölü mezara konduktan sonra, gözüne toprak atılır. Ölen kişinin üzerine doğrudan toprak gitmesin diye mezarın içine tahta ve büyük taşlar yerleştirirler. Aralarındaki boşlukları ise otlarla ya da yapraklarla doldururlar. Gömme işlemi tamamlandıktan sonra iri taşlarla, mezarın etrafı çevrelenir ve mezar toprağının ortasına küçük bir çukur açılarak oraya biraz su dökülür (Kayalı, 2010: 176-177).

Ölen kişinin vasiyeti üzerine mezarının neresi olacağı belirlenir. Yer olarak kocası ölen kadınlar kocasının yanına, baba ve annesinin mezarının yakın bir yere, gelen geçen Fatiha okusun diye yol üzerine gömülmeyi vasiyet eder. Ölüyü gömmek için eşilen çukurun derinliği namazda ellerini bağladığı yere göre değişmekte, erkeklerinki göbek, kadınlarinki döş hizasına kadar olmaktadır. Bunun nedeni olarak da kadınların namahrem olması gösterilmiştir. Eşilen mezar, dibinden kibleye doğru oyulur. Ölen kişinin incinmemesi için konulacağı bu yer taşlardan temizlenir. Altına da murt dalı serilir. Böylece defin için çukur hazır hale getirilmiştir. Defin törenine mezarlıkta yetişebilen cenaze sahipleri yakınlarını son kez görmek isteyebilmektedir. Bu durumda cenazenin yüzü açılarak gösterilir. Mezar içerisine yerleştirmeyi iyi bilen kişiler yapmaktadır. Cenaze kefenine bağlanan kuşaklardan tutulur. Ölen kişi daha önce kibleden tarafa yapılan oyuk içerisine, murt dalı üzerine sağ omuzu üzerine yatırılır. Mezarın üzerine, kenarlarına murt dalı konur. Daha sonra toprak atılır ve dua edilir (Doğaner, 2006: 245-248).

Cenaze omuzlarda kabristanlığa götürülür. Mezarın başında herkes ayaktadır. Cenazenin en yakınlarından üç kişi cenazeyi mezara indirir. Cenaze erkekse: oğul, baba, kardeş, herkes; kadınsa, nikâh düşmeyen kişiler kabre cenazeyi indirebilir. Kadın cenazesini damat, koca kabre indiremez. Kadın öldükten sonra koca bile namahrem sayılmaktadır. Ölü, baş batıya, yüz kibleye dönük: ayaklar ise doğuya gelecek şekilde kabre yerleştirilmektedir. Cenaze sağ tarafına yatacak şekilde arkasından toprakla

desteklenmek suretiyle defnedilmektedir. Daha sonra üstüne tahtalar dizilir. Cenazenin üstüne herkes toprak atabilir. Mezara toprak atmak sevap sayılır. Mezarın üstü tahtayla örtülmüş olduğu için kadın cenazesine erkekler de artık toprak atabilirler. Toprak atanlar küreği birbirlerinin elinden almamaya özen gösterirler. Toprağı atan küreği yere koymakta, bir sonraki yerden almaktadır. Bu göreneğin nedenini sorduğumuzda, “biz böyle gördük, böyle alıştık” cevabı verilmektedir (Altun, 2004: 238-239).

Ölü için mezar kazılırken “Tunceli’de büyük kayalara veya taşlara rastlanırsa, kazılan yerde su çıkarsa, yılanlara rastlanırsa, karşılaşılan bu olumsuz durumlar, vefat eden kişinin kötü kişi olduğuna yorulur. Cenazenin baş kısmı kibleye gelecek şekilde yerleştirilir. Kible yönü cem evlerinde sabitken kırsal kesimde sürdürülen geleneklerde güneşin doğuş yönü kabul edilir. Mezar açmada kullanılan kazma ve küreğin metal kısımları üst üste gelecek şekilde mezarın üzerine konulur ve üzerine su dökülür. Mezara ilk kazmayı vuran, bu son kazma kürek çatma ve mezarın üzerine bırakma işlemini de yapmalıdır” (Taş, 2019: 266-268).

Burdur’da cenaze camiye getirilir ve orada cenaze namazı kılınır. Cenaze namazı kılındıktan sonra cemaat eşliğinde tekbirler getirilerek cenaze mezarlığa defin için götürülür. Burada ölen kişilerin akrabaları tarafından mezar yeri kazdırılır. Bu mezar kazma işlemini köydeki tecrübeli kişiler kazar. Şehir merkezinde ise orada bu işle ilgilenen kişilerce de kazdırılabilir. Cenaze mezarlığa geldiğinde mezar etrafında herkes toplanır ve bir taraftan da dualar okunur. Bu arada ölüyü mezara koyma işlemi başlar. Tabuttan çıkarılan ölü her iki ucundan tutularak mezara konur. Mezarın içinde bir iki kişi onu alıp yerleştirir. Daha sonra üzerine ağaç tahtlar ile kapatılır. Bu işlemde bazen de kiremit de kullanılmaktadır. Ölünün üzerine toprak atmak sevap sayıldığı ve son bir görev olarak düşünüldüğü için herkes toprak atmak ister. Bu toprak atma işleminde kürekler elden ele verilemez. Mezara ilk toprak atanlarda akraba ve yakın dostlarıdır. Herkes üç kez toprak attıktan sonra küreği yere bırakır ve diğer kişiler de toprak atarlar. Ölünün üzerine toprak yığıldıktan sonra mezarın üzerine su dökülür. Bazı yerlerde su döküldükten sonra da testi konulur. Mezarın etrafı taşlarla çevrilir ve düzeltilir. Bazı kişiler gömülme işi bittikten sonra mezar üzerine çiçekler koyarlar. Bütün bu ölüyü gömme işlemi bittikten sonra hoca dua eder ve ölüyü gömme işlemini bitirir. Mezarlık çıkışında ölünün yakınları tek sıra olarak beklerler ve başsağlığı dileklerini kabul

ederler. Bu bekleyen kişilerin yanında birkaç kişi de hizmet için bekler. Bu hizmet edecek kişilerden birisinde kolonya birisinde bisküvi ve lokum olur. Bazı yerlerde ekmek arası helva da verilir. Daha sonra herkes gittikten sonra ölü evine gidilir. Mezar kazanlara para ve yemek verilir (Ulusoy, 1967).

Kazakistan’da ölünün defnedilmesi işlemi ile ilgi örnekler şunlardır:

Cenaze defin işlemleri Kazak Türkçesinde jerlev “yere vermek”, deneni jerge tapsıruv “naaşı toprağa teslim etmek”, mäyitti jerge beruv “naaşı toprağa vermek”, songı saparga şıgarıp saluv “son yolculuğuna uğurlamak” şeklindeki örtmecelerle karşılanır (Karabulut ve Ospanova, 2013: 127).

18. yüzyılda eski Kazak Türklerinde kişiyi yaşına ve akrabalık derecesine veya sosyal durumuna göre (zengin, fakir) hayatının son aşamasına uğurlarlardı. Birincisi, ihtiyar adam “aksakal” öldüyse evlatlarıyla diğer erkekler toplanıp sızlanıp ağlarlar. Eşi saçlarını dağıtır, yüzünü kanayana kadar tırmalar. Diğer kadınlar onu avutur, “Bu kadar hırpalama kendini, Allah’a tövbe et”, derler. Öldüğü haberini vermek için bir haberciyi ata bindirip, akrabalara gönderirler. Kederli haberi duyarak gelenler ölen kişinin evlatları, eşi ve diğer akrabalarıyla kucaklaşır, ağlaşırlar. Ölen kişinin vücudu yıkanır, kefene sarılır. İçeri onu tabuta koyacak 4 kişi girer. Cenazesi okunduktan sonra defnetmeye götürürler. Ölenin kafası Türkistan şehrine doğru, yüzü kabeye doğru bakacak şekilde onu lahitin içine koyarlar. Defin törenine katılanlar bir avuç toprak alırlar, dua okurlar, mezarın içine atarlar. Lahitin deliğini toprak tuğlalarıyla kapatırlar, mezarı toprakla kapatırlar. Orası tepecik şeklini alır. Zengin ihtiyar defnedildiği durumda mezarının başına “kumbez” (kilden yapılmış kubbe) olan anıt koyarlar (Divayev, 2006: 273-274).

İkincisi, ölen kişi kırk yaşına varmamış biri olduysa, akraba kardeşleri ağlarlar, eşi hırpalanır. Haberini iletme için atlıları gönderirler, gömdükten sonra ağlayarak ölen kişinin evine dönerler. Ama bu durumda ihtiyar ölen kişi için yapıldığı gibi, gelenlere “jırtıs” (zengin veya varlıklı insanın defin törenine katılan kişilere dağıtılan kumaş parçaları, bozkırda herhangi kumaş, özellikle kadife kumaşı oldukça pahalı ve nadir satın alınan bir mal.) dağıtılmazdı “Vücudun yıkandığı yeri ateşe verirler veya üzerine toprak atarlar ve otağı başka yere taşırlar (Divayev, 2006: 275-276). Yaz mevsiminde

köylülerin çoğunda otağların boş olmadığı sebebiyle ceset devamlı oturulan bir otağda bırakılır. Kış mevsiminde ise fakirlerin otağları 40 derece soğuklara dayanmadıkları için ceset aynı otağda kalır, sadece zenginler ceset için ayrı bir otağ kurabilirler (Balaubayeva-Golyahovskaya, 2006: 290). Dul kadının başına siyah örtü atarlar, siyah elbise giydirebilirler. Kızı varsa ona da aynı şeyleri giydirebilirler. Otağın içine ucuna siyah kumaşın bağlandığı mızrak dikerler. Mızrak dikildikten sonra ölen kişinin eşi ve kızları ağıtlar söylerler. Ölen kişinin kullandığı atın kuyruğunu keserler, sırtına siyah at çulunu atarlar (Divayev, 2006: 275- 276).

Divayev'in çalışmasında üçüncü olarak 20-25 gençlerin (veya daha genç) ölümü ele alınıyor. Gençler için de bir senelik yas tutulur. Evliyse onun eşi siyahlara bürünmezdi ama başına kırmızı renkli örtü bağlar. Mızrak ucu kırmızı renkli kumaşla bağlanır. Ölen gencin atına siyah çul atılır veya gencin kıyafetlerinden bir eşya. Bir sene sonra mızrak kırılır, yemek dağıtılır “as” ama at koşusu yapılmaz. At koşusu “baygi” genellikle 60-70 yaşında ölen erkek hatırasına eğlenmek için yapılırdı, çünkü yaşlı adam için fazla kaygılanmazlardı (Divayev, 2006: 276).

Altınsarin'e göre, ölüyü 12 saatten veya 3-4 saatten fazla evde tutmazlardı. Ölüm haberini alan mollalar komşu köylerden de gelerek Kuran surelerini okurlar (Altınsarin, 2006: 253). Vücut kısa sürede gömülmezse ölen kişinin ruhu gökyüzünde yerini bulamayıp huzur bulmayacağına inanırlar (İbragimov, 2006: 36).

A. Kononov'a göre insan ölümü ve vücudunun defnedilmesi arasında genellikle 2-3 gün geçer. Vücut toprağa gömülmediği bu günler akrabalar ve eşi için en çok tabu ve kurallara uyulması gereken günlerdi. Ölü yıkandıktan sonra otağın sağ tarafına (erkek tarafı), perde arkasına konulur. Aynı yerde çoğu zaman “tul” da bulunurdu. Ölü, kumaşla örtülü bir tahtanın üzerinde yatar, göğsüne de taş veya başka ağır bir şey koyarlar (Dubrovskiy, 2001:6). Bazen dışarıdaki mevsim ne olursa olsun ölüyü özel hazırlanmış bir otağa çıkarırlardı. İnsanın öldüğü otağa Kazak Türkleri “karalı üy” veya “tul kalgan üy” , “dul kalmış ev” diye adlandırırlardı (Staseviç, 2011: 142).

Otağın sağ tarafı sadece “erkek tarafı” değildi, aynı zamanda yabancının, misafirin oturduğu bir bölmeydi. Böylece sağ tarafa götürülen ölen kişi misafir özelliğini almış “konak” ve toplumdan kopmuş olur. “Ne kadar misafirlik etti?” sorusu ölünün kaç gün

otağın içinde kaldığı anlamını taşır. İnsan öldüğü gün defnedilmemişse onu geceye bırakılır “tūnetuw” ve misafiri karşılar gibi onun adına bir veya iki koyun keserler ve cenazeye gelenlere yemek olarak dağıtırlar “konak ası” (İbragimov, 2006: 36). Günümüzde de Kazak Türklerinde cenazeden önce verilen “konak ası” ziyafeti vardır (Staseviç, 2011: 143).

Ölen kişinin vücudu, başı Türkistan şehri tarafına doğru, yüzü kabeye doğru yerleştirilir. Mezarı insanın beline kadar gelecek derinlikte, uzunluğu kişi boyuna göre kazılır. Bu çukurun bir yanından lahit kazılır, bu lahitin içine vücudu koyarlar. Vücudu ölen kişiye en yakın akrabalarından 2-3 veya 4 kişi koyar. Lahit tuğla, taşla veya ahşap tahtayla kapatıldıktan sonra mezarlığın çukuru toprakla gömülür (Mustafina, 1992: 21). Daha sonra mezar başına gelenler yere diz çökerler, molla dualarını okur. Akraba erkekler bundan sonra sesli ağlarlar, bağırıp çağırırlar, hatta bazıları mollaya saldırırmışçasına onu tırnaklarıyla tırmalarlar, diğer kişiler onları hemen götürürler. Kumaşları mezarı kazanlar alırlar, halıyı da mollanın yardımcıları alıp götürürler (Balaubayeva-Golyahovskaya, 2006: 298).

Ölen kişinin maddi durumuna göre mezarlığın üstünde kubbeli “kumbez” veya sade bir mezarlık taşı konulur (Mustafina, 1992: 21). Eskiden ölen kişileri eski mescitler, kutsal kişilerin “avliye” gömüldüğü yerde veya ölen akrabaları, ecdatlarının yanına defnetmeye çalışırlardı. Defin töreninden sonra mollaya ölenin hatırasına dualar okuması için bir çuval buğday, arpa vb. ürünler verilirdi. Molla bunu üç kere yerine getirirdi (Mustafina, 1992: 21).

Kazak Türkleri ölen kişiyi ilk defnettiklerinde mezara “mola” derler. Bir yıl sonra buraya kumbez, kesene veya beyit denilen taş veya demirden oba yapılır. Kazaklarda gelenek olarak kurulan bu yapıtlar türbeye benzer. Günümüzde birisi ölünce mahalledeki imam akrabalarından birilerine ya da bu işi yapanlara söyleyerek, aile fertlerinin önceden defnedildiği mezarlıktan ayırtarak mezar kazmaya görevlendirilir. Defnedildikten sonra dağıtılan aştan bir kaba koyarak yanında ekmek götürerek mezar kazanlara verilir. Bunu birilerini kiralayarak yapmışsalar uygun bir ücret verilir. Söylediği ücret için pazarlık yapılmaz (Adilbayeva, 1977).

Kazak Türklerinde ölüm haberinin verilmesi ve ölünün gömüleceği günü akraba, eğ-dosta haber vermek önemlidir. Çünkü Kazak halkı bu gibi durumlarda birlikte hareket etmek ve zor zamanlarda sevdiklerinin yanında olmaya dikkat eder. Eğer ki merhumun uzakta bir yakını veya akrabası varsa cenaze bir iki gün bekletebilir. Bunun dışında Kazak halkı cenazenin bekletilmesi taraftarı değildir. Kazak halkında ölüyü son yolculuğuna uğurlamaya veya gömme işlemine “mayit uzatu” yani “ölüyü yolcu etme” denilmektedir. Cenaze törenine Kazak halkında sadece erkekler katılmaktadır. Kadınlar evde bekler ve üzüntülerini gelen kişilerle paylaşırlar. Kazak halkı, cenaze katılanlara kumaş verir. Buna “jıris” denir. Ölü önceden vasiyet ettiği bir yer varsa oraya gömülür. Eğer ki böyle bir vasiyeti yok ise aile yakınlarının yanına gömülür (Jidebayeva, 1973).

Kazak halkı ölüyü bekletmez. Ölü hemen gömülmek için hazırlıklara başlanır. Ölü mezara kible doğrultusunda konulur, sağ tarafı üzerine kibleye döndürülür. Ölüyü mezara koyanlar “Allah Teâla’nın ismi ile ve Resulullah’ın milleti üzerine seni defnediyoruz” derler. Bundan sonra imam ve cemaat oldukları yere otururlar. Yâ-sîn, Tebâreke, İhlâs (on bir kez), Muavvizeteyn ve Fâtiha sûreleri okunarak ölünün ruhuna armağan edilir (Joldıbayeva, 1959).

5.3.9. Devir/İskat

Ölen bir müslümanın sağlığında çeşitli nedenlerle tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve yerine getiremediği yeminleri için bir fakire fidye verilmesi gerekmektedir. Bu işleme fıkıh dilinde devir ya da ıskat denilmektedir (Örnek, 1979: 59).

Müslümanlar arasında devir gelenek haline gelen bir uygulamadır. Ölenin yaşadığı döneme ait olan kılmadığı namazlar ve tutmadığı oruçlar hesaplanarak bir ya da birkaç fakire fitre verilir. Eğer mirasından ayrılan mal ya da para, borcunu karşılamıyorsa, eldeki malın tutarı kadar para veya altın en çok yoksulun bulunduğu devir işlemi ile elden ele gezdirilir. Bu işlem bütün malların karşılığı ıskat tutarına ulaşıncaya kadar devam eder. Devir bittikten sonra dualar edilir, ıskat akçesi devire katılan fakirler arasında paylaştırılır (Artun, 2009: 206-207).

Kazak halkında ölü defnedildikten sonra ıskat yapılır. Hayattayken eda edemediği Allah hakları (namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek, şahadet getirmek) paraya çevrilerek ölen şahsın malından fakirlere dağıtılır (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 105).

Kazaklarda, İslam toplumlarından farklı olarak, ölünün yıkanması ve kefenlenmesinden hemen sonra, daha ölü çadırdan çıkarılmadan önce yapılan davir ve ıskat uygulamasında eski inançların izleri görülür. İslam geleneklerinden önce Kazaklar, ölü çadırının eşiğine, ala ipile bağlı 9 tane at getirerek dini tören yaparlar, ölen kişinin günahlarının bunlara geçeceğine inanırlardı. Daha sonra bu atları kabir başına götürerek kurban ederlerdi. Ölen kişinin çok sevdiği atı da kesilip başı kabre konurdu. Ayrıca Türk bozkır kavimlerinde olduğu gibi yeniden hayata döneceği inancıyla değerli eşyaları, mızrağı, sadağı, kılıcı, eyer takımı, giyecek ve yiyecekleri, ölü ile birlikte kabre konurdu. İslami gelenek ve göreneklerin güçlenmesiyle birlikte ölü çadırı etrafında ayin yapılan ve kabir başına götürülerek kurban edilen atların yerini diğer hayvanlar da almaya başladı. Bu hayvanlar kabir başında kurban edilmeyerek bu defa, davir yürüten mollalara ve yoksullara verilmeye başlandı. Davir yürütme işlemi şöyle yapılırdı: Kurban edilecek hayvanlar, yine eski gelenekte olduğu gibi ala ipile bağlanıp, çadırın önüne getirilir. Bu işle vazifeli kişi, mal bağlanan ala ipi tutup, ıskat denilen, ölünün bir yıllık yerine getirilmeyen oruç, namaz ve daha başka farzlarının yerine getirilmesi sorumluluğunu üzerine alması için ölünün yanında oturan mollaya tutturur. Molla (hoca) “kabul ettim” diyerek ipi alıp tekrar verir. Ölen kişinin yaşı kadar bu işlem tekrar edilir. Davir yürütme olarak adlandırılan bu uygulama, bülûğ çağına gelmemiş kişiler için yapılmazdı. Bu mal, işlemin sonunda mollalara ve fakirlere verilir. Davir ve ıskat bittikten sonra ölü evden çıkarılır ve İslami usüllere göre cenaze namazı kılınır. Günümüzde bu gelenek uygulanmıyor (Tlepov, 1956).

5.3.10. Ölünün Gömülmesi Sonrası Anma Törenleri ve Ölü Aşı

Ölen bir kimsenin ölümünden sonraki 3., 7., 40., 52. günlerinde ve yıl dönümünde ölen kişinin öbür âleme geçişi sırasında güçlükle karşılaşmaması ve günahlarının affedilmesi için ölen kişinin yakınları bazı eylemler içerisine girer. Yemek vermek, dua etmek bunlardan bazılarıdır (Potapov, 2012: 85).

İnsan ölüme zamanla alışır ve ilk anda duyduğu o korku belirli zaman sonra azalmaya başlar. Bu korku zamanla yerine atalar kültürüne bırakır. Bu defin sonrası yapılan törenler de atalar ruhuna sunulmak üzere yapılır. Bu şekilde atalar ruhunun koruyuculuğuna inanılmaktadır. Bu örenlerde ataların ruhuna kurbanlar sunulur ve yoğ törenleri yapılır.

Ölüler için kurban sunumu, insanlık tarihinin en iyi bildiği eylemlerdendir. Kutsal ve kutsal olmayan dünyaların sınırında yer alır ve her iki dünyayı birbirine bağlar. Rastgele, tesadüfi ya da seçimden ve anlamdan yoksun olmadığı gibi, arkaik ve geleneksel toplumlar için “kurban verme” yaşayanlarla ölüler arasında trajik bir yer açar; ölülerin yaşayanlara karışmasını, Tanrıların inayetini karşılık olarak verdiği kurbanlar aracılığı ile engeller. Sınırların ayrışması, iki dünyanın birbirine bulaşmaması gerekir. Bu, Tanrılara karşı bir çeşit borçtur (Tuğrul, 2010: 117).

Hayvanlar, ölenlere yapılan başlıca adaklar arasında yer alır. Ölenlere refakat etmek için kurban edilen hayvanlar ile cenaze yemeği için kurban edilen ve ölenin huzurunda yenen hayvanların uygulamalarının karıştırılmaması gerekir. Birinciler yalnızca kendilerine uygun görülen kullanımlara uygun olarak kurban edilirler, bunlar kırmızı dağa gidişte ölüye refakat edecek, öteki dünyaya yolculukta izci olacak, ya da öteki dünyada binit olacaktır (Roux, 1998: 218).

Ölünün bu dünya ile vedalaşması ve ölünün hayrına ortak bir yemekte yiyeceklerin tüketilmesi ölüyü anma merasiminin baş unsurudur. Türkler bu törene “yoğ aş” adını verirler. Definden sonra bir araya gelinerek yemekler yenilir. Bu yemeklerin bir kısmı bu törende kurban edilen hayvanın etiyle hazırlanır. Yiyecekler ölenin ailesi tarafından hazırlanabileceği gibi davetliler tarafından da getirilebilir. Bu yiyecek ve içecekler sadece ölü için değil, kutlamaların doğal katılımcıları ruhlar ve hatta orada bulunmayanlar için de hazırlanmaktadır (Tryjarski, 2012: 348).

Türk halklarının ölü gömme döngüsündeki yemeğin üç farklı biçimi vardır: ölü için öngörülen belirlenmiş yemek, yaşayanlar için öngörülen belirlenmiş yemek ve yaşayanlar tarafından ölü için, ölüye yenen yemekler. Tüm bu yemek çeşitlemelerinin arkasında, ölünün öbür dünyada yaşadığına ve gerek yiyecek gerekse içeceklere ihtiyaç duyduğuna dair inanç vardır (Tryjarski, 2012: 385).

Ölüm sonrası inanışlara bakıldığında “Eski Türk bozkır inanç sisteminin ana unsurlarından biri olan atalar kültü, İslam sonrasında dahi Kazak inanışlarında önemini korumuştur. Bilindiği üzere eski Türk inancında da ruhun ebediliğine inanılırdı. Ruh (kut) bedenden çıkınca, ölüm vaki olur, bu yüzden ölmüş büyüklere ta’zim edilir, ataların ruhlarına adaklar adanır, kurbanlar kesilirdi. Atalara saygı “baba hukukunun” inanç sahasındaki belirtisi idi. Asya Hunları, Tabgaçlar, Göktürkler çok defa kutsal mağaralar önünde atalarının ruhlarına kurban sunarlar, atalara ait hatıraları kutsal sayarlardı” (Kafesoğlu 1989: 291).

Türk halkları “ölen kişinin ruhu, ancak bir yılın sonunda bu dünyayla ilişkisini tamamen kesip öte âlemdeki gerçek hayatına başlamaktadır. Kazak, Kırgız ve diğer Türk topluluklarında, kişinin canının ölümünden ancak üç gün sonra çadırın ya da evin tepesinden çıkıp gittiğine inanılmaktadır. Bu tür bir inanca sahip olan Kazak ve Kırgız Türkleri, üçüncü gün bir araya gelerek ölüyü yâd etmişler ve bu yâd etme, zamanla bir geleneğe dönüşmüştür” (Aça, 1999: 24-25).

Türk halkları arasında üç gün geçmesinden sonra “yine Kazak ve Kırgız Türkleri, ölenin ruhunun ölümün yedinci gününde kendi çadırının tepesine ilk kez döndüğüne inanmışlar ve bundan dolayı da ölüyü yâd ederek ölünün yedisini geçirme geleneğini oluşturmuşlardır. Kazak Türkleri arasında, ölünün yedisinin geçirildiği gün cenazeyi yıkayan kişilere elbise ve kumaş dağıtılmaktadır. Kazak ve Kırgız Türklerince, ölen kişinin cesedi, ölümün kırkinci gününe dek mezarda bozulmadan durur ve ancak kırk birinci günden itibaren bozulmaya başlar. Bundan dolayı da ölenin kırkını geçirmişlerdir. Ölünün kırkını geçirme sırasında, bazen, küçük ya da kırk aş olarak adlandırılan ölü aşının verildiği de görülmektedir. Bu husus üzerinde, aşağıda, ölü aş ele alınırken daha ayrıntılı olarak durulacaktır, ölümün üzerinden doksan dokuz gün geçtikten sonra ruhun kırlangıç şeklinde ikinci kez gelerek çadırının tepesine konduğu şeklindeki bir inanış, Kazak ve Kırgız Türklerinde ölünün yüzünü anma geleneğini doğurmuştur. Yıl dönümü, ölüm hadisesinin son safhasını oluşturmakta ve yıl dönümü büyük bir aş toyu düzenlenerek geçirilmektedir. Bu büyük ölü aş ya da aş toyunun ardından ölen kişinin karısı ve çocuklarının yasına bir son verilmekte ve ölen kişinin karalı (yaslı) karısı, bir başkasıyla evlenme imkânına kavuşmaktadır. Günümüzde

Kazaklarda en önemli “as” 7 günlük aş. As deyince Kazaklarda as için koyun ya da sığır, yılki kesilir. Günümüzde “as” için genellikle pilav yapılır (Aça, 1999: 24-25).

Bugün büyük medeniyetlerde ölüleri anma törenleri, iptidai devirlerdeki ölümlere aş verme töreninin gelişmiş şeklinden başka bir şey değildir. Ölü aş töreninin en ilkel şekline Tayga ormanlarında kalmış olan Şamanist boylarda rastlanmıştır. Kadınlar çocuklarına veya hayvanlarına bir hastalık geldiğinde kocalarının mezarlarına yiyecek ve içecek koyarak: “ye iç, bize dokunma” diye bağırırlar. Ölü aş demek ki ilk başlarda doğrudan ölüye sunulan yemeklerdir (İnan, 2006: 189).

5.3.10.1. Üçüncü Gün

Ölü yemeği, ölenin ruhu ya da canı için verilmektedir. Ölümle ilgili âdet ve inanmaların önemli bir bölümünü oluşturan bu yemek, bir yanıyla ölenin öte dünyada da hayatını sürdürdüğü, başka şeylerin yanı sıra yemeye ve içmeye de ihtiyacı olduğu tasarımını vurgularken, bir yanıyla da ölüm olayına eşlik eden geçiş törenlerinin halk arasındaki geçerliliğini açığa çıkarmaktadır. Çünkü ölünün öte dünyaya uğurlanışının tam ve geçerli olabilmesi için dinsel kural ve işlemlerin yanı sıra geleneksel olanların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ölenin ruhunun geride bıraktıklarını tedirgin edeceğine inanılmaktadır. Öte yandan toplumun geleneklere bağlı kesimi, alışlageleni yerine getirmeyen ölü sahiplerini kınamakta ve geleneksel olanı yapmak için onları baskı altında tutmaktadır (Örnek, 1979: 88).

Kadınların ölü evine götördükleri yemeğe ölü aş derler. Ölü evinde pişirilen yiyecekler ölmüşlerin ruhları için hazırlanır. Defin töreninin üçüncü gününden sonra Allah rızası ve ölene hayrı olması için koyun kurban edilir. Bunun etiyle çorba veya pilav pişirilerek gelenlere ikram edilir veya dağıtılır (Biray, 2015: 239).

Türkiye’de ölünün üçüncü günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölüm sonrası üçüncü gün ölü evi, ölen yakınları için mevlit okutur. Kesilen büyükbaş hayvanın etinden yapılan kavurmalı pilav taziye vermeye gelenlere ikram edilir. İki binli yıllardan önce yemek için mutlaka büyükbaş hayvan kesilirmiş. Bu uygulamanın nedeni olarak, “Ölünün ruhuna kurban adama, kendi hakkını kendisine verme” inancı hâkim olmasındandır diyebiliriz. Ölünün üçüncü gün verilen yemek ölünün üçü/üçüncü

gün mevlidi gibi adlar alır. Malatya’da ölüm sonrası ilk üç gün ölü evine yemekler komşular tarafından getirilir, taziye vermeye gelenlere ikram edilir. Üçüncü gün mevlidinden sonra ölü evi artık kendi yemeklerini kendileri yapar ve taziye gelenlere de kendileri yemek verir (Karaağaç, 2013: 247).

Yörede bazı köylerde, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve yedinci günlerde mezarlığa gidilip, yemek verilme âdeti varsa da çoğunlukla üçüncü gün helva yapılır, yedinci gün mezar ziyareti yapılır, yemek yenir ve mevlit okutulur (İncir, 2011: 62).

Üçüncü gün, ölünün ağzının çözüldüğüne inanıldığı için, “ağız bağı” adı verilen lokma dökülür. Ayrıca yağlı ekmek yapılarak, ölünün adına, konu komşuya, yoldan geçenlere dağıtılır. Akşam da kadınlar toplanarak Yasin okurlar. Maddi durumu iyi olanlar kurban keserek yemek verip mevlit okuturlar. Cenaze yıkanan yerdeki kazanlar üç gün boyunca ters çevrili olarak durduğu için üçüncü gün “kazan kaldırma töreni” de yapılır. Kazan kaldırmasında yağlı katmer ya da un helvası yapılarak özellikle küçük çocuklara dağıtılır (Töret, 2013: 450).

Ölümün gerçekleşmesinden üç gün sonra ölünün helvası yapılır. Helva yapmasını bilen kişinin yanına giderek, gereken malzemelerin neler olduğunu ve ne kadar alınması gerektiği öğrenilir. Malzemeler alındıktan sonra yapım işine geçilir. Evin avlusunda ateş yakılır, test üzerinde helva pişirilmeye başlanır. Helva yapılırken, helvanın karıştırıldığı çomça sırayla alınarak helva karıştırılır, bu esnada ilahiler söylenir, dualar okunur. Helva yapımında bulunan kadınlar abdest alarak 41 yasin, yetmiş bin kez teşbih (la ilahe illallah) okurlar. Herkesin ne kadar okuduğunu tespit edebilmek için nohut ya da taşlardan faydalanılır. Toplam 700 taş veya nohut sayılır. 100 defa teşbih okunduğundan bir taş ya da nohut konur. Yapılan helva, yumru şeklinde sıkılır ve bir helke içine konularak, okuldaki çocuklardan başlanarak dağıtılır. Ayrıca yapılan helva helke içine konur, ev ev dolaşarak dağıtılır (Doğaner, 2006: 258).

Kazakistan’da ölünün üçüncü günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkının ölünün üçüncü gününü anma ritüeli yoktur. Türkiye’de olduğu gibi ölüm olayından sonra ölü evinde yemekler pişmez ve komşular tarafından yapılır ve ölü evine getirilir. Kazak halkının ölüm geleneği içerisinde yemek kültürüne bakıldığında

ilk yemek ritüeli perşembe günleri verilen yemeklerle başlar. Bu sebeple çalışmamızda Kazakistan sahasında ölünün üçüncü günü verilen yemek örneğine rastlanmamıştır.

5.3.10.2. Perşembelik

Kazak halkında ölünün ardında 40. güne kadar her perşembe günü “is çıkarma”, “koku çıkarma) yani bavırsak, şelpek veya yemekler hazırlayarak arvaklara (ruhu) sunar. Bu perşembelik bazı kişilerce ölünün kırkına kadar 4 kez yapılır bazı kişilerce bir yıl boyunca yapılır.

Perşembe günleri yapılan bu ölüyü anma törenlerinde ilk üçünde çok fazla insan gelmez. Bunların sayısı 25-30 kişi kadar gelir. Son perşembelikte ise sayı daha da azalır.

Biz Kazak halkı ölünün arkasından farklı zamanlarda onu anmak için ve arvaklara (ruhlara) yemek sunmak için törenler yaparız. Bunlar, yedisi, kırkı, yüzü ve yılıdır. Bunlardan başka ölünün vefat ettiği günden sonraki ilk perşembeden başlayarak onu anmak için yemekler yapar belli sayıda kişileri çağırıp Kur'an okuyup dua ederiz. Bu günlerde köyde ise köyün imamı, şehirde ise mahallenin imamı gelerek Kur'an'da ayetler okur ve ölmüşlerin ruhuna dua eder. Bu perşembelikte insan sayısı kırk ve yıllık aş gibi kalabalık değil belirli sayıdadır. Perşembelikte olmazsa olmaz şelpek ve bavırsaktır. Bu iki unlu yemeğimiz mutlaka yapılır ve dağıtılır. Daha sonra kadınlar bu anma gününde ölüyü hatırlayıp ağıtlar yakarlar (Abilpiya, 1968).

5.3.10.3. Yedinci Gün

“Ölü yemeği” ya da “ölü aşı”, adı her ne olursa ve nerede yapılırsa yapılsın, ölenin ruhu ya da canı için verilmektedir. Geçmişte ve günümüzde pek çok toplumda görülür. Ölümle ilgili âdet ve uygulamaların temelini “ölü yemeği”nin oluşturduğu görülür. Bu yemek ölüye sevap kazandırmak ve öte dünyadaki yerini iyileştirmek için yapılır. Ölümle ilgili uygulamalarda İslami kuralların yanında geleneksel olanlar da tam olarak yerine getirilmelidir ki ölü rahat yatsın. Bu uygulamalar ölenin yakınlarının ona son görevleridir. Bunlar yerine getirilmezse ölünün ruhu rahatsız olabilir ve geride kalanları da rahatsız edebilir. Bu uygulamaları yapmayan ölü sahipleri kınanmakta ve bu da onlar üzerinde toplumsal bir baskı oluşturmaktadır. Ölü yemeği ölünün yedisinde, kırkında,

elli ikisinde, defin sonrası dağıtılan yemekte karşımıza çıkar. Ölü yemeği evrenseldir ve geçmişten günümüze devam eder. Bu yemeklerde ikram edilenler yöreden yöreye, kişilerin ekonomik durumuna göre değişir. Ölü yemeği âdeti eski Türklerde de görülen bir adettir. Mezardan dönenlerin ölünün çıktığı eve gelip topluca yemek yemeleri ve içki içmeleri eski Türklerde de görülen bir tür ölü yemeği âdetidir (Karakaş, 2005: 76)

Ölüyü anma ile ilgili ritüeller belli zaman dilimlerinde yoğunlaşır. Ölüyü anma ritüelleri ve taziye, yas süreleri arasında belli koşutluklar dikkat çekicidir. Özellikle bir yıla kadar uygulanan bu ritüellerle ölü yakınlarının günlük yaşama intibakları psikolojik bir rahatlık sağlayan geniş bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilir. Bu ritüellerle ölü yakınları ölen kişiye karşı bazı uygulamalar gerçekleştirerek hayatlarının normalleşmesine paralel olarak ölünün ruhunun selameti için onlara karşı görevlerini yerine getirdikleri hissini taşıyor hale gelirler (Eren, 2010: 258).

Kazaklar, çok eski zamanlardan beri, ölmüş insanı anmak, ruhunu tanzim etmek maksadıyla onun ölümünden üç, yedi, kırk, yüz gün ve bir yıl geçtiğinde özel yemekler verilir. Bu günlerde büyükbaş hayvan kesilip, yemek verildiği gibi, mezar başına getirilerek Kuran okunur ve ruhuna bağışlanır. Merhumun ruhu dolaşıp ölümünden yedi gün geçtikten sonra ilk defa görünmez olarak evine gelir diye inanıldığından ölünün yedisi yapılır (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 108).

Kazak Türklerinde belli başlı ölüyü anma törenleri, insan öldükten yedi gün sonra “jetisi”, kırk gün sonra “kırkı”, bazı bölgelerde yüz gün sonra “jüzi” ve bir sene sonra “jılı” yemekli ziyafetlerle düzenlenir. “As” geleneği de bir sene sonra düzenlenir ama “jılın beru”den farklıdır. Toleubayev’e göre, 7, 40 ve özellikle bir senelik sürede verilen yemekli ziyafetlerin anlamı, ölen kişiyi hatırlamak değil onun ruhunu öbür dünyada beslemek, gereken malzemelerle donatmak ve nihayet onu öbür dünyaya uğurlamaktır. Bu yüzden bu tür ziyafetleri anma törenleri değil, vedalaşma veya “vedalaşmalı anma” şeklinde izah etmemiz daha doğru olur (Toleubayev, 1992: 118).

Türkiye’de ölünün yedinci günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölünün yedinci gününde genellikle helva dağıtılıp, mezarlık ziyaretleri yapılmaktadır. Bazı köylerde mezarlık ziyaretinden sonra aş ve şeker dağıtımı da yapılmaktadır (İncir, 2011: 112).

Denizli Sarayköy’de ölünün yedinci gününde “ölünün ağzını açma” geleneği vardır. Bu adette, ölünün ağzı açılsın diye pilav hayrı yapılır ve mevlit okutulur. Ölünün yedinci gününde ölü aşı verme geleneği Çivril’de de vardır. Çivril’de ölünün ilk haftası veya yedinci gününde verilen bu ölü aşına “kabir kazanı” yemeği adı verilir. Mahmutgazi köyünde yedinci günü mevlit okunur ve pilav dağıtılır. Bozkurt’ta ölü evinde altı gün boyunca her akşam kadınlar toplanır ve Tebareke suresi okurlar. Bu geleneğin en güzel yanı, komşu kadınlar o eve davet edilmeksizin giderler. Yani zaten ölü evinde toplanılması gerektiği halk arasında bilinir. Yedinci akşam da mevlit okunur, ilahiler söylenir. Bir hafta boyunca saç kokutmak amacıyla akıtma dökülür ve dağıtılır. Bir hafta boyunca gece evin bir yerinde lamba yanık bırakılır (Çelepi, 2017: 386).

“Ölünün yedisi” de denilen bugünde mevlit okutulur. Daha önceleri ölü helvası ve yemeği yedisinde yapılmaktaydı. Ancak cenaze törenine uzak yerden gelen kişilerin bir an önce ayrılmak zorunda kalması ve çalıştığı iş yerinden uzun süre izin alamama gibi nedenlerle ölünün helvası ve yemeği üçüncü günde yapılmaya başlanmıştır. Cenaze evinde de yas genellikle 7 gün sürmektedir. 7 gün boyunca cenaze evinde Kur’an okunmakta ölen kişi için dualar edilmektedir (Doğaner, 2006: 261).

Kazakistan’da ölünün yedinci günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkında ölümden yedinci gününde hayvanlar kesilerek akraba, eş-dost çağrılarak yemekler verilir. Bu yedinci günü verilen yemeğe çok sayıda insan katılır. Zaten akrabaların çoğu da evlerine gitmez ve bu yemeğin gerçekleşmesini bekler. Kazak halkının düşünce dünyasında kemiğin etten yedi günden sonra ayrıldığına inanılmakta ve bu sebeple ölünün yedisi aşı verilmektedir. Kazak halkı arasında ölünün yedisine katılmak hem ölen kişiye hem de onun ailesine bir saygı gösterme durumudur. Bu sebeple Kazak halkı bu gibi törenlere eksiksiz katılım göstermeye çalışır (Kenlesbayev, 1977).

Yedisi günü Kazak halkında adam öldükten sonra nezirin yedisi diye adlandırılır. Ölen kişinin namazı kılınıp gömüldükten sonra orada buluna belirli kişilerden bir tanesi ölünün ne zaman yedisi olacağını söyler. Ölünün yedisi aşı için küçük veya büyük baş hayvan kesilir. Daha sonra “jedisini sındıramız”, “yedisi aşını yapalım” diyerek tanıdık kişileri, akrabalarını, komşularını çağırıp ölünün yedisi aşını yapar. Bu yemekte şelppek, bavırsak, pilav yemekleri verilir. Yemekten sonra Kur’an okur ve dua ederiz. Bu şekilde ölünün yedisi aşını vermiş oluruz (Süymenova, 1995).

Ölen kişinin yedisinde verilen ziyafetten sonra ölünün hayatta iken bindiği en sevdiği atlardan bir-iki tanesinin kuyruğu ve yelesi kesilir. Kuyruğu kesilen atın üzerine eyer takımı ters çevrilerek yerleştirilir. Onun üzerine de ölünün elbiseleri ve malakay şapkası yerleştirildikten sonra yular sapı ile ölü çadırına getirilerek bağlanır. Joktav eşliğinde atın kuyruğu kesilir (Radloff 1994: 227). Kazaklarda bu âdete “atı dul bırakmak” manasında “tuldav” denir. At kuyruğunu kesmek, ölümü çağırmak, ölüme davet çıkarmak manasına geldiği için Kazaklar arasında sebepsiz yere birinin atının kuyruğunun kesilmesi yasaklanmış ve ağır cezalar getirilmiştir. “Tullanan” bu ata artık hiç kimse binemez (Eren, 2010: 261).

5.3.10.4. Ölünün Kırkı

Anadolu’da ölünün dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında ölünün “kırkinci”, “elli ikinci” günleriyle “yılı” gelmektedir. Daha seyrek olmakla beraber, “üçüncü” ve “yedinci” günlerde de ölü belli bir biçimde anılmaktadır. Aslında belli sayılarını karşıladığı bu tür günler, söz konusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek birtakım adetlerin bünyelerine ana öge olarak yerleşmişlerdir. Hayatın çeşitli dönemlerinin çevresinde kümelenen adetlerin ve inanmaların çoğunun biçimsel ve fonksiyonel özelliğini oluşturan bu tür sayılar başka halkların folklorlarında da önemli bir yer kapsamakta ve karşıladıkları günleri kutsal ve töresel alanın içine almaktadırlar (Örnek, 1979: 78).

Türk kültüründe kurban sunma ve yoğ aşı definden hemen sonraki günler içerisinde yapılırsa da Türk dünyasında ölünün anılması törenleri yıl içerisinde belirli günlerde tekrarlanır. Türkler arasında bu törenler genellikle ölümü takip eden ilk kırk gün

içerisinde gerçekleştirilir. Formülistik bir sayı olan 40 sadece ölüm törenlerinde değil hayatın her aşamasındaki tören ve geleneklerde belirleyici bir rakam olarak kabul edilir. Ölüm törenlerinde ise 40. gün birçok inanışın kaynağı olarak belirginleşir. Örneğin Güney Sibirya Türklerinin defin töreninde yaşam ve ölüm arasındaki mücadele kırk gün sürerdi. Kırkıncı gün ölenin ruhu canlılarla vedalaşır ve öbür dünyaya ayrılırdı (Lvova, vd., 2013b: 180).

Ölünün kırkıncı günü veya bir iki gün önce “kırkı” verilir. Bu törende ölü zenginse at kesilir, uzak ve yakında bulunan bütün akrabalar çağrılır. Gelenler ölünün üçü, yedisi töreninden daha kalabalıktır. Yemekten sonra ölünün ruhuna Kur'an okuyup dağılırlar. Bugünde ölenin akrabaları birbirlerine karşılıklı hediye takdim eder. Ölünün kırkında Hatim-i Kur'an okunur, kadınlar sepetler içerisinde çeşitli yiyecekler, meyve sebze vb. getirirler. On yedinci günden sonra “küçük kırkı”, kırkıncı günde ise “büyük kırkı” verilir (Polat, 2008: 218).

Azerbaycan Türklerinin ölüyü anma ile ilgili ritüelleri arasında ölünün kırkı uygulaması da mevcuttur. Hem Müslüman hem de Yahudi Azeri Türkleri ölünün kırkına özel bir önem verirler. Geleneğe göre ölen kişinin ruhu kırk gün evinin civarında gezinir. Eğer ruh için yemek pişirilmemişse onlara dadanır. Bu durumu önlemek için yemekler hazırlar ve ölmüşlerinin ruhu için dağıtırlar. Ölünün yakınları kırkıncı güne kadar her cuma gecesı küçük yemekler ve ritüeller organize ederler. Fakat bu tören oldukça önemli kabul edildiği için oldukça görkemli olmasına çalışılır. Bu ailenin halk arasındaki onurunun göstergesidir (Eren, 2010: 269).

Türkmenistan Türklerinde, ölünün peşinden kırkında sadakalar verilir. Bu zamanlarda yemekler yapılır; akraba, dost ve komşular davet edilerek sevabı ölüye gitmesi için ziyafet verilir. Yemekler genelde doğrama, pilav ve kavurma olur. Bu sadakalara bir de molla çağrılır. O Kur'an okur ve dualar eder. Bazı uygulamalarda definden sonra kırkıncı gününe kadar her perşembe akşamı ölen kişinin ruhuna dualar okunur (Özbay 2007: 103-104).

Türkiye’de ölünün kırkinci günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölünün kırkinci gününde bedenin çürüdüğüne inanılır, kırk günün bir insanın tabiatının değişmesine, bir yere alışmasına yeten bir süre olduğuna inanılır, bu sürenin ölen kişinin vücudunun değişme dönemi olduğu düşünülür. Bu süre aynı zamanda ölü yakınlarının ölü ve ölüm düşüncesinden uzaklaşmaları için yeterli süreyi de ifade eder, aynı zamanda ölen kişinin kabir azabını hafifletmek için, bu günlerde ruhun gezdiği ve kabre geldiğine de inanıldığı için kırkinci günü ölü için yemek verilir, mevlit okutulur, helva dağıtılır, Kur’an okunur. Ölünün kırkinci gününde ölü için okunan Kur’an’ın hatmi bağışlanır. Bu günlerde mezar ziyaret edilir ve mezarın başında yiyecek dağıtılır ve Kur’an okunur. Ölünün kırkinci gecesi için yapılan bir başka uygulama ölü için kırk bir adet Yasin okunmasıdır (Eren, 2010: 267).

“Ölünün kırkı” da denilen bugünde ölen kişinin burnunun düştüğüne inanılır. Ölünün kırkinci gününde kadınlar arasında yasin-i şerif ya da mevlit okutulur. Mevlitte, gelen misafirlere lokum ve bisküvi dağıtılır, limonata ikram edilir. Yemekli mevlit okutulacaksa mevlide erkekler de katılır. Mevlit okutulduktan sonra ölen kişinin günahlarının affedilmesi için dua edilir. Okutulan mevlit ya da yasin ölen kişinin ruhuna bağışlanır. Erkekler de camide ölen kişi için bugünde okutabilmektedir (Doğaner, 2006: 262).

Kırkinci ve elli ikinci günü ölen kişinin ailesi ya da yakın akrabaları tarafından pilav ve sulu bir yemek ya da lahmacun yapılır. Yapılan bu yemekler komşulara ve yakınlarla dağıtılır. Yahut cenaze evine komşu ve akrabalar davet edilir ve yapılan yemekler burada hep birlikte yenir ve ölen kişinin ruhu için dualar edilir (Kayalı, 2010: 183).

Kazakistan’da ölünün kırkinci günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkında ölünün kırk gün içinde, Kur’an hatmettirilir, her perşembe ve cuma pişi pişirilerek komşulara dağıtılır. Halk tarafından cenazenin kırk günde, burnunun düşeceğine inanılır (Rıspendiyeva, 1953).

Defin sonrası ritüellerinin inançla ilgili içeriğine göre, ölen kişinin ruhu evi sadece perşembe günlerinde ziyaret eder “beysenbilik”. Bu yüzden bir seneye kadar her perşembe ve cuma günleri ölen kişinin evinde çörek ekmekleri hazırlayarak “jeti nan”,

“kudayı nan”, “şelpek”, bavursaklar pişirerek “is şıgaru”- “yemeğin kokusunu çıkarmak” Kuran surelerini okurlar (Mustafina, 1992: 43).

Ayrıca şelpekler Kurban Bayramı arifesinde de hazırlanırlar. Ölen ecdatların ruhu bayram gününde ve perşembe ile cuma günlerinde kokuyu duymazlarsa o evden memnun olmadan uzaklaşacaklarına inanılır. Eğer ekmek kokusunu çıkarma ritüeli birkaç defa ihmal edilmişse ecdatların ruhu aileyi bırakırlar, böylece aile savunmasız kalır ve uğursuzluklara uğramaya başlar (Suraganova, 2009: 101).

Ölen kişinin ölümünün üzerinden 40 gün geçtikten sonra verilen yemeğe kırk neziri denir. Çoğunlukla erkekler için 39-37 gün, kadınlar için ise 37-35 gün dolduğunda kırkı aş verilir. Hayvan perşembe günü kesilir ve cuma günü yemek verilir. Bu yemeğe akraba, tanıdıklar, komşular vb. herkes çağrılmaya çalışılır. Bu yemekte herkes ekonomik duruma göre hayvan keser ve yemek verir. Yemek sofralarında, şelpek ve bavırsak olur. Ölünün gömülmesine veya yedisine gelemeyen kişiler kırkına katılır (Şoyınbayeva, 1967).

Kazak halkında ölünün 40. gününde hayvan kesilir ve aş verilir. Ölünün yakınları gelen misafirlere sofralar hazırlar. Sofrada genellikle meyve, ekmek, börekler, pişiler, haşlanmış et, kazı, tatlılar, şeker bulunur. Belirlenmiş saatte herkes toplanınca önce büyük tabaklarda (Bir tabak iki kişilik porsiyon) pilav dağıtılır. Sonra da masadaki nimetlerle çay içilir. Yaşlı kişilere, soy büyüklerine “Koyun kellesi” pilavla birlikte ikram edilir. Bu yemekte Kur’an okunur ve dua edilir (Töleyov, 1946).

5.3.10.5. Elli İkinci ve Yüzüncü Günü

Türk dünyasında ölünün arkasından yapılan anma törenlerinde bazı halklarda ölünün elli ikisi günü anma yapılır ve yemekler verilir. Bu anma töreni diğer kırkı, yıllık aş törenlerine göre daha az katılımlı yapılmaktadır. Türkiye’de ise 52. gün bazı yerlerde büyük yemekler verilir, Kur’an okunur ve dualar edilerek ölünün ruhu anılır.

Ölümün elli ikinci günü yapılan işlemler, ölünün kemiklerinin etinden bugün ayrıldığı tasarımıda temellenen yaygın bir inanmaya dayanmaktadır. Halkın yaygın olan inanmasına göre, özellikle burun kemiğinin düşmesi ölüye büyük acı vermektedir. Örneğin bir kaynak kişi bu durumu, o gün verilen yemeğin nedenini şöyle

açıklamaktadır: “Elli ikinci günü cesedin el ve burun kemikleri düşer. Burun kemiği düşerken ceset acı çeker. O gün halka verilen yemekleri, melekler, altın tabaklar içinde ölünün önüne koyarlar. Ölü, bunun sevinci ile burun kemiği düşerken verdiği acıyı duymaz. İşte bundan dolayıdır ki, elli ikinci gün mevlit okutularak yemek verilir” (Örnek, 1979: 79).

Türkiye’de ölünün elli ikinci ve yüzüncü günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Burdur’da ölünün 52. gününde etinin kemiklerinden ayrıldığına inanılır. Bu sebeple ölüyü anmak için yemek verilir. Bu yemeğe akrabalar, köydeki kişiler ve tanıdıklar çağrılır. Ölünün ailesi ya da yakın akrabaları tarafından yemekler hazırlanır ve gelen misafirlere ikram edilir. Bu yemek az kişi ile gerçekleşirse evin önünde ölünün elli ikincisi verilir. Eğer ki çok kişi çağrılmışsa o zaman bir aşçı tutularak yemekler yapılır ve büyük bir yerde yemek verilir. Bazen evlerde yemekler yapılması yerine ya da aşçı tutulup yemekler yapılması yerine bir fırıncı ile anlaşılıp gelen davetli sayısı kadar kıymalı veya peynirli pide yaptırılır. Bunlar hazırlanan masalarda gelen davetlilere ayran eşliğinde verilir. Yemekler yenirken veya yemek yendikten sonra mevlit okutulur ve dualar edilir (Bilgin, 1965).

Denizli’de ölü aşıları en çok ölümün 52. gününde verilir. Ölümün 52. gününde mezarda çürümeye başlayan etinin kemiklerden ayrılmaya başladığına inanılır. Bu esnada ölünün ruhunun acı çekmemesi için ölü aşı verilir. Denizli’nin ilçelerinde bu amaçlarla ölü aşı verilir. Sarayköy, Serinhisar, Bekeilli, Bozkurt ve Mahmutgazi’de ise ölünün 52. Gününde ölünün burnu düşecek inancıyla mevlit okutulur ve lokma, keşkek ya da pilav yapılır (Çelepi, 2017: 386).

Yedinci, kırkinci ve elli ikinci günü yemekleri eskiden yapılmazdı. Senesinde de bir şey yapılmazdı. Son yıllarda rağbet edilmeye başlandı. Eskiden eğer yapılırsa sadece elli ikinci gününde mevlit okutulurdu. Bunun da sebebi, ölünün etinin kemikten ayrılma süresinin elli iki gün içinde olduğuna inanılmasıdır (Kayalı, 2010: 183).

Ölü için elli iki gün sonra bir Kur’an daha okutulur bu Kur’an’a da “elli ikisi” denir. Ölünün elli ikisi Kur’an’ı diğer okutulan Kur’an’lara göre daha büyük yapılır. Yemekler yapılır, sofralar kurulur gelen misafirlere yemek verilir. Bunun sebebi cenazenin eti,

kemikten elli ikisinde ayrılmaya başlayacağı, et-kemikten ayrılırken ölünün çok acı çekeceği içindir. Elli iki Kur'an'ı ne kadar kalabalıksa o kadar iyi olur çünkü ne kadar âmin diyen varsa o âminler ölüye melekler tarafından altın tas içinde götürülecek; ölü, etinin kemiğinden ayrıldığını o taslara bakarken unutacak ve acısı hafifleyecektir. Elli ikisi Kur'an'ı bir bakıma ölünün ruhu için verilen yemektir (Kayabaşı, 2013: 279).

Kazakistan'da ölünün elli ikici ve yüzüncü günü yemeği ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak halkında ölünün elli ikisinde yapılan bir aş verme veya anma geleneğine yapılan derlemeler sonucunda rastlanmamıştır. Kazak halkında ölünün 52. gününü anma yerine yüzüncü gününü anma ve yemek verme töreni vardır.

Kazak halkında ölen kişinin ruhunun 99 gün geçtikten sonra kendi evine ikinci defa dönermiş. Bunun hürmetine de yüzüncü günü yapılır (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 110). Bu sebeple Kazak halkı ölünün yüzüncü gününde hayvanlar keser ve sofralar hazırlar.

Ölü anma ve aş verme geleneğine bakıldığında Kazak halkında yedisi, kırkı ve yıllık aş en önemlileri arasındadır. Bunun dışında ölüyü anmak için yapılan törenlerden üçü, yüzü bir nevi katılamayan akrabaların gelerek başsağlığı dilediği bir tören olarak görülür. Bu yemeğe katılanlar ev sahipleri ile üzüntülerine paylaşır ve onlarla birlikte kadınlar ağıt yakarlar. Yemekler yendikten sonra veya yemekten önce ölüyü mezarda ziyaret ederek dua eder veya cenaze törenine katılamadıysa bir avuç toprak atarak son görevini yerine getirmek ister. Bu gibi işlemlerle ölünün yüzüncü günü anma töreni gerçekleştirilir.

5.3.10.6. Yıllık As

Uçsuz bucaksız geniş bozkırlarda asırlarca konar-göçer yaşayan Kazak Türkleri için bayram ve törenler dini, toplumsal ve hatta siyasal ihtiyaçların giderildiği bir buluşmadır. Bu gibi vesilelerle, birbirinden uzak mesafelerde konargöçer hayat süren insanlar bir araya gelir, hal-hatır sorulur, bozkırda meydana gelen gelişmelerden birbirini haberdar eder, talepler dile getirilir, uruğlararası anlaşmazlıklar, çetin davalar burada çözülür. Dini veya toplumsal tören ve bayramlar vesilesiyle verilen ziyafetlerde düşkünler, fakir fukara, biçare insanlar, yolcular yer içer. Bu törenlerin ihtişamı, ölen

kişinin devlet ve toplum katındaki konumuna, makam ve mevkiine bağlıdır. Ölen kişi töre sülalesinden biri ise veyahut bu zümreye mensup olmayıp yine toplum katında saygınlığı olan biy/bî veya batır ise törenler daha muhteşem bir şekilde organize edilir (Ünal, 2008: 105).

Eski Türklerde ölümle ilgili tüm tören, ziyafet ve kutlamaların ortak adı olan yog/yoğ kelimesinin karşılığı, Kazaklarda as şeklinde devam etmiş, yog kelimesi ise ölünün ardından yakılan ağıt/merciyenin adı olan yogtav/joktav kelimesiyle Kazak dilinde varlığını muhafaza etmiştir. Moğolcaya djok şeklinde geçen ve “yemek, şenlik” anlamında olan yog terimine ve bundan türeyen yogla, yogçı kelimelerine ilk defa Orhun yazıtlarında rastlanmaktadır (İnan, 2006: 192).

Kazaklarda aş vermek, yani cenaze törenleri ve şölenler tertip etmek, yaygın ve muteber tutulan eski bir gelenektir. Şölenleri, içip-eğlenmek şeklinde anlamamak lazımdır. Bu şölenler, sportif müsabakalara dayalı olup, genelde at üzerinde yapılır ve aynı zamanda bozkırda her an ortaya çıkabilecek bir savaş hazırlığı mahiyetindedir. Aş törenleri, Kazaklar arasında, özellikle 18. ve 19. asırlarda son derece yaygınlaşmıştır. Hastalık ve ölüm anından itibaren ölüyle ilgili işlemlerin her aşamasında bozkır çevresinde oluşan eski inanç ve yaşam tarzının izleri görülür. (Ünal, 2008: 106).

Türk kültüründe “aş toyunun bir bayram havasına dönüştürülmesi hangi sebebe ya da sebeplere bağlı olursa olsun, aş toyu, aynı zamanda ölenin akrabaları ve urukdaşları için bir sınavdır. Çünkü uruğun ileri geleni için verilen büyük aş toyları aynı zamanda ağır sorumluluklar gerekmede ve şayet verilen toy layıkıyla verilmemişse diğer uruklar tarafından aş veren uruğun tenkit edilmesi ve ayıplanması söz konusudur. Şayet aş toyu iyi bir şekilde geçirilirse aş toyunun şan ve şöreti geride kalan akraba ve uruk halkının olacaktır, öyle ki, Kazak ve Kırgız Türkleri arasında, geçmişte, bazı tarihlemeler bile şaşaalı ve başarılı aş toylarına göre yapılır olmuştur” (Aça, 1999: 30).

Ölüm sonrası “eski devirlerde doğrudan ölüye sunulan aş, sonraları kurban sunmak, daha sonraları ölünün ruhunun da iştirak ettiği tasavvur edilen ziyafetler tertip ederek kurbanlar kesmek şeklini almıştır. Aş/yog töreni, Göktürklerde, ölümün birinci yıl dönümüne rastlayan yaz aylarında yapılırdı. Oğuzlar Anadolu’ya geldikten sonra da bu

geleneklerini sürdürmüşlerdir. Oğuz kahramanları ölürken “ak-boz atımı boğazlayıp aşım veriniz” diye vasiyet ediyorlardı” (İnan, 2006: 193).

Kazak Türklerinin “as беру, aş verme” geleneği çok eskilere dayanır. İfadenin başlıca kavramı olan eski Türkçe “aş” yemek, besin anlamındadır. Mesela, eski Türklerde ölü için verilen ziyafetlere “basan” veya “joybasan” denilirdi (Suraganova, 2009: 69).

“As”, ölen kişi için en önemli anma törenidir, çünkü as verildikten sonra ölen kişi ailesiyle ebediyen vedalaşmış olur (Dubrovskiy, 2001: 9).

Ası verme düzeni ölen kişinin cinsiyeti ve yaşına göre değişirdi. Öncelikle as, sadece 60-70yaşını geçen ve zengin veya halk içinde tanınmış, saygı edilen bir erkek için yapılırdı. Kazakçadaki “Böyle bir insandan sonra ziyafet verilir” ifadesinde ömrü uzun ve saygılı bir insan olduğunu gösterir. Bazen büyük mirasa sahip olan çocuklar babasının adına as vermeyi düzenlerdi (Suraganova, 2009: 70).

As sadece erkekler için verilir. Ama toplum içinde ve kocası tarafından çok saygı gören bir kadın için de yapılırdı. Kadın için verilen ziyafette eğlenceler düzenlenmezdi. Tören yaz sonunda veya sonbahar başında düzenlenirdi, çünkü hayvanlar semiz ve bol yağlı olurlar. Bu yüzden anma töreni senelik süresinden önce düzenlenebilirdi. As töreni bir hafta boyunca bazen de ondan fazla bir süreye kadar devam eder. Smagulov’un verdiği bilgilerin birinde mesela, 18-19 yüzyıla ait “as” töreni sırasında 2000 at, 2500 koyun (Sırım Datov ası), 1000 at (Sagnay ası), 1860 at, 600 koyun (Şegir’in üç ası), 700 at, 300 koyun, 30 deve (Baydavlet ası) kurbanlık edilirdi (Suraganova, 2009: 76).

As verme töreni kutlamalarında otağlar yarı çember şeklinde, büyük kazanlar için kazılan çukurlara karşı dik olarak kurulurdu. Ölen kişinin otağı yarı çemberin ortasında, kapısı güneğe doğru bakacak şekilde, üzerine yas bayrağı “karalı tu” dikilerek kurulurdu. Bazen ölenin otağında kıyafeti, silahı ve örme zırh gömleği asılırdı. Ziyafete gelen misafirleri soylarına göre oturturlar. Her soy için ayrı özel bir otağ veya birkaç otağ ayrılırdı (Staseviç, 2011: 169).

As kutlamaları bittikten sonra ölen kişinin akrabalarının üzerinde olan yasaklar kaldırılır. Akrabaları aralarında mirası bölüşerek varislik haklarına sahip olurlardı. (Staseviç, 2011: 171).

Günümüz Kazak Türklerinde as verme geleneği içerisinde yine bolca yemekler hazırlanır ve kumaş parçaları dağıtılır. Bu arada belirtelim ki, hediyeler ve yemek dağıtma geleneği kaza sırasında ölen gençler için de yapılır. Yani geleneğin eski sebebi unutuldu ama geleneğin kendisi değil. Batı Sibiry Kazakları, Müslüman din adamlarının yasaklarına rağmen ölen kişinin öbür dünyadaki yaşamını düşündükleri ve kendi huzurları için bu geleneğe uymaya devam ediyorlar (Suraganova, 2009: 75).

Kazak Türkleri için üçüncü binyılda ecdat ruhlarının adına ziyafetlerin yapılması, sonraki nesiller için hala bir zorunluk sayılır. Şehirlerde kafe veya lokantalarda anma yemeği niteliğinde geçerler ve yıldönümü tarihine (15, 20, 30, 40 ölüm yıldönümü) denk gelecek şekilde kutlanırlar. (Suraganova, 2009: 77).

5.3.10.6.1. Aza salu

Geleneksel olarak Kazak Türklerinde ölen kişiyi tanıyan herkes onun ailesine yardım etmeliydi. 19. yüzyılın yarısı bilgilerine göre, yardım etme çabaları “aza salu” geleneğiyle karşılanırdı. “Aza” Arapça “yas” demektir. Yardım, yakın akrabalar ve dünürler tarafından yapılırdı. Köye ölen kişi için dua okumak amacıyla birkaç büyük veya küçükbaş hayvanı getirirlerdi. “Aza saluya” gelen kişilerin sayısı tüm soyun statüsü için önemliydi. Altay’da yaşayan çağdaş Kazaklar için ölüyü anma törenine ne kadar çok kişi katıldıysa o kadar ölen kişinin, ailesinin ve soyunun statüsü yüksek demektir (Suraganova, 2009: 70-71).

“Aza” her zaman maddi bir sunumdur, acıyı paylaşmak ve “as” ziyafetinin payıdır. Anma törenlerinde bir hayvan kurbanlık kesilirken ölen kişinin ruhu kastedilerek “dokunsun, ulaşsın” ifadesi kullanılır. “Aza salu” geleneğinde kurbanlık büyükbaş veya küçükbaş hayvan veya para olarak (miktarı, ölen kişinin verenin gözünde değerine bağlı) verilirdi. Altınsarin’e göre verilen malın değeri, ölen kişinin maddi durumu ve ona karşı duyulan şefkate bağlıydı (Suraganova, 2009: 71).

“As” ziyafetine gelen her mertebeli aile sahibi kendisiyle beraber “sabu” (kıımızın hazırlanması ve muhafaza edilmesi için kap çeşidi) getirmeliydi. Sofra başında yaşı büyük olanın önüne aynı yaşı büyük olan kişinin “sabusunun” koyarlar. Kıımız getirenlerin sabusunun dibine “sarkıt” olarak büyük kemikler (kalça, diğer iri çıkık

kemikler) konulur. Hayvan gövdesi geleneğe göre 12 parçaya bölünür, kemikler parçalanmaz, olduğu gibi misafir önüne konulur. Bu tür “sarkıta” “salu” derler (Suraganova, 2009: 72).

5.3.10.6.2. Bayge / At Yarışı

Kazak halkında ölüm sonrası yapılan işlemlerden birisi de “Bayge” yarışıdır. Bayge kelimesinin aslı “pây-ı gâh”tır. Kararın verildiği merci, karargâh anlamında Kazaklar arasında bayge şekline dönüşmüştür. Genel olarak at yarışları diyebileceğimiz bayge kelimesi, aynı zamanda yarış neticesinde dereceye gireceklere verilecek olan ödülün de adıdır (Kurbanali 1910: 497). “Cenaze şöenlerinin dışında, zamanla büyük düğünlerde, bayramlarda, ziyafetlerde düzenlenen at yarışlarında öne çıkanlara, meydana çıkan pehlivanlara, atışmada galip gelen akınlara, ozanlara verilen ödül, bayge olarak adlandırılmıştır” (Ünal, 2008: 121).

Kazaklarda at yarışları, mesafeye göre değişik isimlerle adlandırılır. Alaman bayge, kunan bayge (1,2-2 km mesafede ve 3 yaşından büyük atlar koşulur), dönen bayge (2,4-4,8 km mesafede ve 4 yaşa kadar olan atlar koşulur) gibi. Bunlardan alaman bayge 25, 50 hatta 100 km’lik mesafede yapılan en eski ve popüler müsabaka şeklidir. Bu müsabaka tarzı Özbeklerde poyga ve Kırgızlarda da çabış şeklinde adlandırılır. Aşlarda çoğu zaman bu yarış yapılır. Düz alanda ileri doğru tabii engeller üzerinde, soylarına bakılmaksızın sınırsız sayıda atların katılımıyla gerçekleşir. Yarışa katılacak atların seçiminde; atın cinsi, tırnakları, yüksekliği ve özellikle göğüslerinin güçlü olmasına dikkat edilirdi. Aşlarda gerçekleştirilen alaman bayge için, esnek hareket edebilen, uzun soluklu atlar tercih edilir. Müsabakaya katılacak iddialı atlar, nazardan sakınılması için kimseye gösterilmez ve bakımı gizli yapılır. Binicileri çoğunlukla 8-14 yaş arasındaki çocuklardan oluşur (Tayjanova, 1995: 200-201) ve bu çocuklara “bayge bala” denir (Kazak Tili, 1976: 185-186). Biniciler, yarış esnasında, genelde beyaz gömlek ve başlarına kırmızı renkli başlık giyerler (Tayjanova, 1995: 200-201).

Bayge, eskiden beri devam edegelen birçok Türk halkına ait at yarışmasıdır. Yarışmada 3 yaşını geçmiş atlar kullanılır. Yarışmayı kazanan katılımcı değerli hediye alır. As verme geleneğinde güreş ile birlikte “bayge” yarışması yapılırdı. Plotnikov’un bir “as” ziyafetine katılarak anlattıklarına göre, “...alandan baygeye katılacak atları toplayıp ii

gruba ayırırlar. Bir gurupta 3 yaşını geçen 137 at toplanır, ikincisinde ise 3 yaşına yaklaşan 42 at toplanır. Atların hepsinin sırtında düğüne giyilecek kırmızı ve yeşil basma gömlek atılmış, kafasını kumaşla saran 10 veya 15 yaşında erkek çocukları oturur. Koşma sırasında hafif geçmesi için olsa gerek atın kuyrukları örülmüş, yelelerine renkli kumaşlar bağlanmış. Yarışmaya katılacak atların hepsi bir sürüye toplanır, baygeyi denetlemek için tecrübeli bir erkek seçilir. Uzak bayge için yaklaşık 35 “şakırım” (yarım kilometre), “kunan bayge” (2 yaşlı atlar) için 12 “şakırım” belirlenir (Plotnikov, 2006: 261-262).

Bayge devam ederken misafirler arasında güreş düzenlenir. Güreşi kazananlar 9 kişi olmalı. Ödül deve veya 8 ruble değerinde gümüş paradan silah, hilat, at, 2 rubleli gümüş parasına kadar varır. Güreş bittikten biraz vakit sonra “kunan baygeye” yarışanlar da görünmeye başlar. Önde gelen yarışmacıları gülerek, yüksek sesle karşıladılar. Atları durdurdular ve kazananları ilan ettiler. 9 kişi seçildi. Birincisi bir at, bir sansar kürkü, 7 ruble değerinde gümüş alırken dokuzuncusu tüfek alır. Genel olarak ödül 8, 5,6 değerinde gümüş ruble olarak değişir, eşyaların içinde sansar kürkü, at olur.

İlk baygeden sonra 3 yaşında olan atların kullanıldığı bayge de sona erişir. Ödülü 13 yarışmacı alır. Ödüllük hediye “togız” (dokuz eşyadan oluşur) olarak dağıtılır. “Togızda” deve, at, çervonets (Rusya para birimi), gümüş para, kunduz kürkü ve tüfek gibi değerli eşyalar bulunur (Plotnikov, 2006: 263-264).

Türkiye ve Kazak halkının ölüyü anma törenlerine bakıldığında yedisi, kırkı yönünden benzerlik göstermektedir. Bu törenlerde yapılan ritüeller benzerdir. Her iki halkta da akraba, eş-dost ve komşular bu tören için hazırlıklara destek olmaktadır. Bu törenlerde gelen kişiler yemeklerini yiyip dualarını etmekte ve ölüyü böylece anmaktadır. Türkiye’de bazı bölgelerde yedisi ve kırkında büyük yemekler verilip çok insanlar çağrılır veya bazı yörelerde daha az kişilerle bu törenler gerçekleştirilir. Kazak halkında da bu durum benzerlik göstermektedir. Yedisinde çok kişi katılmazken ölünün kırkını anma törenlerinde çok insan katılır.

Kazak halkında ölünün anma törenlerine katıldıklarında bu törenlerin yapılmasında ekonomik olarak destek verilmek üzere akrabalar, tanıdıklar, komşular yani ölüyü anma törenine gelen kişilerin hepsi ölü ailesine para verir. Böylece ailenin gerçekleştirmiş

olduğu anma töreni yemeğine ekonomik olarak destek verir. Bu ekonomik destek aileye yakın olan kişiler yani akrabalar biraz daha fazla miktarda katkıda bulunur. Diğer kişiler yani anma töreni yemeğine katılan eş-dost, tanıdık ve diğer kişiler belli miktarlarda aileye para verir. Bu yönü ile Türkiye'deki ölü anma törenlerinde verilen yemek ritüeli ile farklılık gösterir.

Kazak halkında bir de yıllık aş yani asıl büyük anma töreni geleneği vardır. Bu tören eski Türk kültürünün izlerini taşımaktadır. Bu törende büyükbaş hayvanlar kesilir, pilavlar hazırlanır ve tören için önceden hazırlanan kişi listelerince davet edilirler. Bu davete ölünün cenazesine katılamayanlar son görevini yapma düşüncesi ile çok önemli bir durum yoksa genelde katılım gösterirler. Bu yıllık aş verme törenin yapılışı ve gerçekleştirilmesi açısından da Türkiye'den farklılık göstermektedir.

Türkiye'de Kazakistan'da ölüyü anmak için gerçekleştirilen törenler bakımından elli ikinci gün yemeği ile farklılık göstermektedir. Kazak halkında ölünün elli ikinci gününü yemek verip Kur'an veya mevlit okutarak anma yoktur. Bu yönüyle Türkiye, Kazakistan'dan ayrılmaktadır.

Ölüyü anma törenlerinde verilen yemekler konusuna gelince Türkiye'de yedisi, kırkı ve elli ikincisinde çağrılan misafirler ve ailenin ekonomik durumuna göre verilen yemek değişiklik göstermektedir. Eğer ki davetli sayısı çok ise o zaman bir aşçı çağrılır ve ona yemekler hazırlatılır ve daha sonra gelen misafirlere dağıtılır. Bu yemek hazırlatmanın dışında bazı yerlerde kişi sayısına bağlı olarak kıymalı veya peynirli pide de yaptırılarak dağıtılır.

Kazak halkında ölüyü anma törenlerinde verilen yemeklere bakıldığında ise genellikle pilavdır. Sadece perşembelik ve konakası törenlerinde Kazak halkının milli yemeği yemekleri yapılır. Bunlardan perşembelik anma töreni yemeğinde ölünün kırkına kadar verilir. Bu sebeple her perşembe günü ölünün ruhu ve onu anmak için Kazak halkının mantı, pelmen, beşparmak, pilav gibi yemeklerin yanında şelpak ve bavırsak dağıtılır. Bunlardan ilk üç perşembelikte gelen kişiler sayısı çok olur fakat son perşembelikte insan sayısı çok az olur. Çünkü ölünün kırkinci günü ile dördüncü perşembelik birleştirilebilir. Bu sebeple dördüncü perşembelikte kişi sayısı az olur. Fakat bu her kişi

tarafından iki anma günü birleştirilmez. Bazıları ayrı yapar yani dört perşembelik yapar ve kırkı ile birleştirmez.

Türkiye ve Kazakistan arasında benzerlik ve farklılıklar olarak değerlendirdiğimizde yedisi ve kırkı açısından benzer ritüeller gerçekleştirilirken elli ikisi, yüz günü ve yıllık anma törenleri açısından Türkiye ve Kazakistan arasında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklardan diğerleri ölüyü anma törenlerine gelenlerin para vermesi ve bu törenlerde yapılan yemeklerdir.

5.3.11. Ölünün Eşyaları İle İlgili Uygulamalar

Ölenin geride bıraktığı eşyasıyla ilgili işlemlerin oluşmasında başlıca iki temel neden vardır: Ölenin geri geleceği korkusu, ölünün anısını yaşatma isteği. Ölenden geride kalan çok kişisel eşya içerisinde özellikle giysilerinin ve ayakkabılarının başkalarına verilerek en kısa zamanda evden uzaklaştırılması ya da birincilerin yıkanarak “ölümün bulaştırdığı öldürücü etki” den arıtılması, hatta çok seyrek de olsa- yakılarak bu etkinin hepten yok edilmesi dikkati çekmektedir. Her ne kadar ölenin giyim eşyasını başkalarına vermenin yüzeydeki nedeni “hayır yapma” amacını taşıyor gibi görünüyorsa da temeldeki neden yukarda belirttiğimiz korkuda yatmaktadır. Çünkü ölenin, ölümden sonra da geride bıraktıklarıyla -ister insan, isterse eşya olsun olumlu ya da olumsuz yönden ilişkisini sürdürdüğüne inanılmaktadır (Örnek, 1979: 75).

Anadolu’da ölen kişilerin eşyaları ile ilgili uygulamalar genellikle aynıdır. Ya hatıra olarak saklanır veya fakir fukaraya verilir, evinde halı kilim var ise aynen tabutun üzerine örtülen örtü gibi camiye verilir (Roux, 1999: 173).

Türkiye’de ölünün eşyaları ile ilgili örnekler şunlardır:

Ölü defnedilmeden önce ayakkabısı ya da hiç kullanmadığı temiz bir kıyafeti onun sorgusunu kolaylaştırmak için bir fakire verilir. İki binli yıllardan önce ölünün kıyafetleri yıkanıp bir bohçaya konurmuş. Üzerinde ağıt yakılan bu bohça son kez ilk dini bayramda ortaya konulur, yakılan ağıtlardan sonra kıyafetler bir fakire verilirmiş. Genç yaşta ölen kızların saçları annelerinin ya da ablalarının sandıklarında beyaz yazma içerisinde saklanır. Ölünün bastonu, çakısı, gözlüğü, saati gibi eşyalar ise çocukları tarafından saklanır. Hayatta iken bazı yaşlılar eşyalarının kime verilmesi konusunda

vasiyette bulunmuşlarsa eşyalar o kişilere teslim edilir. Ölünün eğer mal ve mülkü varsa bunlar kanun dâhilinde mirasçılara pay edilir. Babanın yaşarken malını çocukları arasında paylaşması ölüm sonrasında çıkabilecek miras kavgalarını engeller (Karaağaç, 2013: 250).

Bir kişinin vefatından sonra ona ait eşyaların bazıları dağıtılır. “Ölünün üst-baş eşyası ile en yaygın görenek, bunların fakir fukaraya verilmesidir. Çoğu yerde soyka denilen giysi, çamaşır, yatak çarşafı vb. olan bu eşyayı bağışlamadan önce bunlar bir arındırma işleminden geçirilir. Su serpmeye, dışarıda ayazlandırma gibi sadece simgesel olarak bir arındırma yapılır. Böylece ölünün dönüp gelerek, eşyasını kullanacak olanlara vereceği zararı engellemek için gerekli tedbir alınır.” (Boratav, 1999: 200).

Ölünün kıyafetine “soyka” adı verilir. Evde ölen kişiye ait kıyafet saklanmaz hepsi fakir olan dindar kişilere ölen kişinin hayrına dağıtılır. Ölen kişinin kıyafetlerini giyen kişilerin ömrünün uzayacağına inanılır. Kıyafetleri sağken verilirse fakirlerin gönül rahatlığı içinde giyeceği düşünülür ve bir kişinin ölümden önce fazla kıyafetlerini dağıtması tesviye edilir. Günümüzde ölen kişinin kıyafetlerini giyen nerdeyse kalmamıştır. Dolayısıyla da kalan kıyafetler atılmakta ya da sepetçilere verilmektedir (Doğaner, 2006: 264).

Ölen kişilerin eşyalarının dağıtılması geleneğinde “Boyabat’ta ölen kişinin eşyaları gasilden artan su ile yıkandıktan sonra fakirlere dağıtılır. Ancak Eğlence Köyü’nde ölünün eşyaları dağıtılmayıp evin avlusunda yakılır. Bu uygulama ölen kişinin geride kalanları tedirgin edeceği endişesiyle yapılmaktadır. Ölen kişinin sağlığında önem verdiği değerli eşyalar kimseye verilmez, baba yadigârı olarak evde saklanır” (Saraç, 2017: 194).

Kazakistan’da ölünün eşyaları ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazaklarda “kiyim üleştirü”, “giyim paylaşırma” geleneği vardır. Bu gelenekte ölen kişinin giydiği giysileri etrafındaki kişilere dağıtırsa onun sevap olacağı inancı vardır. Yani ölünün giysilerini geride kalanlara dağıtılması Kazak halkında sevap olarak bilinir ve bu düşünce doğrultusunda da dağıtılır. Ölen kişinin bazı eşyaları ya da taşındığı kilim camiye verilir (Abdullayeva, 1956).

Eski geleneklere göre ölen kişinin kullandığı giyimleri onu yıkmaya giren kişilere belli ritüelle eşliğinde dağıtıyor. Ölünün başını yıkayan kişiye ölen adamın baş giyimleri, gövdesini yıkayan kişiye çapan, ayak tarafını yıkayan kişiye çizme verilir. Bunlar ölüm sonrasında yıkanarak temiz şekilde verilir. Bunun yanında aynı yaştaki kişilere gömlek, tişört, pantolon vb. giysiler verilir. Bu gelenek genel olarak halk arasında çoğunlukla yapılıyor. Eğer ki bu gelenek yerine getirilmezse ölen kişinin öbür dünyada çıplak olarak gezeceğine inanılır. Bu sebeple Kazak halkında ölen kişinin giyimleri belli ritüeller eşliğinde dağıtılır. Bir de ölen kişinin giysileri geri kalanlarında onun kadar yaşı olsun manasında da dağıtılır. Ölüyü yıkamaya beş kişi girer. Bunlardan her birisinin görevi bellidir. Bu görevlerine göre ölünün elbiselerinden alırlar. Bunlardan yukarda üç tanesinden örnek verdik. Dördüncü kişiye ölünün elbisesi verilmez. Onun yerine kadınlarda beyaz oramal (eşarp, yazma), erkeklerde aktık (beyaz kumaş) verilir. Bazıları giyimden başka gelenek boyunca farklı eşyaları da verebilir. Sırderya'nın aşağı bölgesinde bu geleneğe yani ölünün elbiselerin dağıtılması ritüeline “sandık aşuv” , “sandık açma” diye adlandırılır. Dağıtılan giyimleri alan kişiler, “kabıl bolsun, tiye bersin”, “kabul olsun, niyetiniz yerine ulaşsın” diye söylerler. Moğol Kazakları arasında saklan eski geleneklerden birisi de ölen kişinin gömüleceği zamana kadar yani ölüm evinden mezarlığa kadar sırt giysisi olan şapan tabutun üzerine koyulur. Mezarlıkta cenaze mezara konulduktan sonra bu şapan ters olarak çevrilir. Bu merasim yani ölü gömüldükten sonra ölünün yakınları tarafından ölünün giyimleri dağıtılır. Eskiden Yedisu bölgesinde ölen kişinin arkasından şapan her ru (soy) kişiye birer tane verilirdi. Bu gelenek günümüzde üç cüz (ulu, orta, küçük cüz) olarak bilinen temsilcilerine dağılır. Bu gelenekte üç şapan ortaya koyulur ve üç cüzden toplumca saygı ve statüsü olan belli kişiler gelerek bu şapanı alır. Son zamanlarda bu gelenek halkın gelişmesi sürecine bağlı olarak dört köşeli kumaş, mendil, havlu ve para veriliyor. Bu ritüelin manası, ölen kişinin geride borcunun ödenmesi, ata geleneği boyunca ölen kişinin giysisini dağıtma farkındalığını bildirir. Uzun, mutlu, huzurlu ve ailesi ile bağları güçlü olan yaşlı kişilerin ölümünden sonra para da dağıtılıyor. Eğer ki ölen kişi mukaddes ise onun elbiseleri bir el havlusundan küçük olmayacak şekilde kesilerek dağıtılır. Bu kesilen parçadan herkes almak ister. Çünkü onun gibi değerli ve yaşı uzun olması içindir (Paribayeva, 1959).

Kazak halkında ölen kişinin giysileri önce cenazeyi yıkayan kişilere, yakınlarına ve daha sonra da diğer kişilere dağıtılır. Bu giysiler ölen kişinin kokusu giysiden gidene kadar giyilmesi gerekmektedir. Eğer bunu sevap olarak düşünerek elbiseyi sonuna kadar giyerse bu ölen kişiye hafiflik vereceğine inanılır. Kazak halkında giyim alırken “kendin giyip kendin eskit” veya “vücudunda eskisin” derler. Onun manası senin giysini başkaları giymesin, sağlık sıhhat içinde üzerinde eskisin anlamındadır (İseyeva, 1964).

Türkiye ve Kazakistan’da ölen kişinin giysilerinin verilmesi konusunda yapılan ritüellerin benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu ritüel esnasında ve sonrasında yapılanlarda ise iki halk arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Kazak halkında ölünün giysilerini dağıtma ritüeline bakıldığında ölüyü yıkamaya gelenlere onların ölüyü yıkadıkları yerlerine göre giysi verilmesi durumu vardır. Bu gibi gelenek Türkiye’de görülmemektedir.

Bundan başka olarak Kazak halın toplumsal statü olarak yani sözlü töre kurallarına bağlı üç cüz bölünmesi durumu vardır. Bu cüzler de ölünün giysilerinin dağıtılmasında kendilerine has ritüeller yapmaktadır. Örneğin, ölen kişinin giysileri yakınları tarafından ortaya üç şapan koyulması ve bu üç şapanı da üç cüzden en saygın kişilerin almasıdır. Bu yönü ile yani toplumsal statü bölünmesi durumu olmayışı ve giysileri de ona göre alma durumu Türkiye’den farklılıklarından birisidir.

Kazak halkında bir de uzun ömürlü olan kişilerin ölümünden sonra onların giysilerinden almak ister. Bunun sebebi de onlar gibi uzun ömürlü olmak içindir. Bu yönü ile farklılık göstermektedir.

5.3.12. Ağıt ve Yas Tutma

Yakınını kaybeden bir insanın bu olay karşısında duyduğu tepkiler şaşkınlık, isyan ve acıdır. Toplumsal, ekonomik, biyolojik ve duygusal yönden bağlı bulunduğumuz bir insanın kaybından duyduğumuz acı insancıl bir tepkidir. Kaybedilenin bir daha yerine getirilemeyeceğinin acısı bütün toplumlarda yasın antropolojik temelini oluşturmaktadır. Yas, toplum tarafından bizim için önemli olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etmektir. Toplumsal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili adetler;

bu adetlere bağılı işlemler, kaçınmalar acı çekenin belli etme, belirli bir süre yeni durumuna alıştırmaya, acısını azaltma ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir. Dünyanın her tarafında gerek ilkel gerekse yüksek kültürlerde bu amaçla uygulanan birtakım adetler ve törenler görülmektedir (Örnek, 1979: 81).

Yas tutma eski Türklerden beri var olan bir süreçtir. Türk kültürüyle ilgili geniş bilgilere ulaşabildiğimiz Dede Korkut Hikâyeleri'nde ve (Duha Koca oğlu Deli Dumrul Boyu, İç-Oğuz Dış-Oğuza Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boyu ve Kam Büre Beyoğlu Bamsı Beyrek Boyu), Orhun Abidelerinde de yas töreniyle ilgili bilgiler mevcuttur. Yasın ifade ediliş şekillerine dair kurallar, ailenin yeni duruma uyum sağlamasına, ölüm acısının bir davranışla hafifletilmesine, ölenlerin hatırlanmasına ve nihayetinde ölüm sebebiyle oluşmuş olan üzüntülü durumun hafifletilmesine hizmet etmektedir (Tryjarski, 2012: 148).

Ölüm sonrası ile ilgili "Çin kaynaklarında eski Türklerin yas tutma âdetlerine dair bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre yas tutanlar ölünün bulunduğu çadırın etrafında atlarıyla hızla dolaşırlar, bağıra çağıra ağlarlar, saçlarını başlarını dağıtırlar, ölenin atlarını, kuyruklarını keserek kurban ederlerdi. Kırgız-Kazakların bazı boylarında kadınlar ağıt söyleyip ağlarken ters oturur ve elbiselerini ters giyerler. Bu âdete Anadolu'nun bazı bölgelerinde de rastlanmaktadır" (Bali, 2015: 315).

Ölünün kişiden sonra o ailede ve akrabalarında yas tutulup ağıtlar yakılır. Bu yas tutma ve ağıt yakma bazı durumlara ve bölgelere göre değişiklik gösterir. "Bu süreyi dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler belirler. Bu süre içinde bazı şeylerden kaçınılır. Bunlardan birkaçını şöylece sıralayabiliriz. Renkli süslü giysiler giyilmez, eğlencelere gidilmez. Makyaj yapılmaz. Varsa düğün sünnet, nişan ertelenir veya törensiz yapılır. Yasta evde beklenir. Ölünün ardından şerbet yapılır, para dağıtılır" (Artun, 1998: 22).

Ölümünden sonra yas süreci başlar. Toplumsal kabul ve değer yargılarına göre de bu yas tutma süresi değişiklik gösterir. "Kırsal kesimlerde yas süresi bir yıl veya daha fazla tutulurken, şehirlerde yaşayan ve devlet memuru statüsündeki ya da özellikli işlerde çalışanlar, süreyi daha kısa tutmaktadırlar. Yas süresince, yakın veya bildik kimseler yaşlı kişileri ziyaret ederek teselli edici ve avutucu birtakım sözler söyleyerek yaşlı insanların acılarını paylaşırlar, onların günlük hayata en kısa zamanda bağlamalarını

arzu ederler. Yas süresi Anadolu’da çoğunlukla bir yıldır, ancak anma günlerinden birinde de kişi, yastan çıkabilmektedir, ama en fazla yastan çıkılan gün ölünün kırkinci günüdür” (Ersoy, 2002: 86-101).

Kazak Türkleri, yakın insanının ölümü gibi hayatın hüznü, trajik olayı nazım geleneğinde de aksettirmişlerdi. Bunlar, “joktav” (ağıt), “koştasuv” (vedalaşma), “eskirtu” (ölüm haberi) gibi halk edebiyatının örnekleridir. İslamiyet öncesi dönemlerde oluşmasıyla birlikte İslam geleneğinden de etkilenmişlerdi. Mesela, ağıtlardan bazıları besmele çekmekle başlar. Ölen kişinin cennete gitmesi için onun eşi kutsal kişilere, pîrlere hitap eder (Mustafina, 1992: 155).

Ağıtlar, ölüm sonrası geleneklerinden ayrılmaz ritüelidir. Ölen kişinin evinde eşi, annesi ve kızları tarafından her gün, bir sene boyunca söylenirler. Bir sene sonra ölen kişi anma gelenekleri değişirler ve takvimin belirlediği özel günlerde, başka akrabalarla birlikte söylenirdi. Ağıt metinlerin çoğu, ünlü Kazak kişilerin defin törenine davet edilen Rus etnografçıları, memurları ve bölge yöneticileri tarafından kaydedilmiştir. Bu tür definler gösterişli ve haşmetliydi, o yüzden daha çok sergileyici nitelikleri vardı. Bu yüzden genel olarak kalabalık karşısında söyleyen ünlü akınların şarkıları (joktav, koştasuv) söylenirdi.

Kadınların ölüm ve düğünlerde söyledikleri şarkılar için “joktavı davıs” ifadesi kullanılırdı. Anlam olarak Kazakçada “joktav” geleneğine yakındır. Ama “joktavı davıs” aynı zamanda erkekler için de geçerliydi. Kadınlar sadece “joktau” söylerlerdi. Erkekler, ölünün bulunduğu otağın önünde durarak misafirleri karşılarlar ve ağlarlar. Onların ağlamasını duyan otağın içindeki kadınlar ağıtlar söylemeye başlarlar.

Kadınların ağıtları yapı ve kelime dağarcığı bakımından erkek ağıtlarından farklıydı. Erkek ağıtları ölen kişiye hitaben söylenir, cümleleri kısa. Kadınların söylediği ağıtlar daha hacimli ve mantıksal olarak bitmiş cümleleri bulundurlar. Kadın ağıtları duygusal, her kadına has olur, yani kocasının adı söylenir, kocasının hayatından bazı sahneler anlatılır. Aynı zamanda kadın ağıtlarındaki şiir düzeni, tekrar edilen dualar, ifadeler Orta Asya Tür göçebe halklarında ortak bir nazım geleneğinin olmasını delalet eder (Staseviç, 2011: 161-162).

Ağıtların anlamı çok önemliydi. Bazı erkekler eşlerinden veya tecrübeli (profesyonel) “ağıtçı” kadınlardan daha hayattayken kendileri için bir ağıt düzenlemeyi isterlerdi. Sadece ezberlemek değil irticalen söyleyen “ağıtçı” kadınlar için talep yüksekti. Aile üyesinin ölümü bekleniyorsa onları erkenden davet ederlerdi, gerekirse uzak köylere gidip oradan getirirlerdi (Staseviç, 2011: 167-168).

Yasın sona erdirilmesi de yas süresince yapılanlar gibi bazı yerlerde birtakım kurallara bağlı olmaktadır. “Yasın sona ermesi için ölüm olayından sonra gelen ilk bayramın geçmesi gerekir. Yas bayramında ölü evindekiler bayram gezmesine çıkmazlar, gelen ziyaretçilere şeker yerine acı kahve ikram edilir. Birçok yerde yas, yas hamamı ya da ölü hamamı adı verilen bir törenle sona erdirilir. Cenaze sahipleri kimi yerde akraba, konu-komşularını davet ederek kimi zaman da onların davetlisi olarak beraberce hamama giderler, yıkanır. Bu töreler kadınlar tarafından düzenlenmektedir. Ölü hamamında ağıtlar yakılır, ölünün hatıraları anılır ve yas da bitmiş olur” (Boratav, 1999: 202-203).

Genel olarak kadınlar erkeklere bakarak daha uzun süre yas tutarlar. Kadının duygusallığı, işi gereği çoğu zaman evde oluşu, anılarına bağlılığı, başsağlığına gelenleri karşılaması; öte yandan kocası aracılığıyla toplumsal kişilik kazanması ve ekonomik destek bulması; bu desteğin kaybıyla da büyük bir kişilik bunalımına düşmesi, acısına yoğunluk ve süreklilik kazandırmaktadır. Buna karşılık erkeğin, karısının ölümüyle toplumsal yerini, mesleğini ve kişiliğini kaybetmemesi; gerçekliği, dışı dönüşlüğü, ekonomik sorumluluğu yas süresini kadın gibi uzatmasını engellemektedir (Örnek, 1979: 82).

Türkiye’de ağıt yakma / yas tutma ile ilgili örnekler şunlardır:

Ankara’nın Beypazarı ilçesinde ölü sahiplerinin, ölümün gerçekleşmesinden itibaren yastan çıkmalarına kadar yaptıkları bütün uygulamalar, “aza savma” sözü ile ifade edilmektedir. Defin töreninden sonra gelenlerin sözlerine ve yaptıklarına ise “aza verme” denmektedir (Özkarslı, 2008: 156).

Terkan yöresinde yas süresince genellikle yapılanlar şöyledir: Taziye bildirmeye gelenler kara giyinmemeye ve sakal uzatmamaya çalışmaktadır. Bunu, Hristiyanlara ait

uygulamalara benzediği için yaparlar. Amaç, ölen kişilerin aile fertlerinin acılarını hafiflettirmek, onları yeniden topluma kazandırmaktır. Yas dönemi boyunca eğlence etkinlikleri sürdürülmez. Ölen kişinin bulunduğu köyde ve yakın köylerde yas sürecince düğünler ileri bir tarihe ertelenmektedir. Ayrıca yas süresince ölen kişinin evi başta olmak üzere yakın akrabalar ve komşu evlerinde televizyon, radyo ve teyp gibi gereçlerin kullanılmamasına dikkat edilir (Tanrıkulu, 2017: 113).

Taşova ve çevresinde bir mahallede veya köyde ölüm olduğu zaman, o gün yapılmakta olan düğün var ise çalgı çalınmaz, eğlence yapılmazdı. Düğün yapan aile yabancı dahi olsa cenaze evinin yakınından sessizce geçilir çalgı çalınmazdı. Ölen kişinin ailesinde, akraba ya da yakın komşularından düğün yapmak için daha önceden tarih belirlenmiş ise bu tarih ileri bir zamana ertelenirdi. Ölen kişinin akrabası olmayan fakat cenaze törenine katılan aile büyükleri evlerine döndüklerinde bir hafta yas tutar, çocuklarına dahi radyo, televizyon açtırmazlardı. Taşova ve çevresinde ölüme gösterilen saygı mezarlıklara da gösterilmektedir, mezarlıktan yanından geçerken insanlar yönlerini mezarlığa dönerek önce “Es selamünaleyküm ey ehli kubur” diyerek selem verirler ardından üç ihlâs bir Fatiha suresi okuyarak orada bulunan merhumların ruhlarına bağışlarlar. Ayrıca düğünlerde gelin alayı, mezarlıktan geçerken çalgılar susar, korna çalınmaz sessiz bir şekilde geçilir. Aynı şekilde asker yolcu ederken de mezarlık yanından geçerken korna çalınmaz, yüksek sesle bağırılmaz. Geçmişte ölen kişinin ardından yukarıda bahsettiğimiz gibi yas tutulurken günümüzde ise bir kişi öldüğü zaman köyünde ve mahallesin de yas tutulmadığı gibi, ailesi dahi birkaç gün sonra normal hayatlarına devam etmektedir (Düzgün, 2019: 102).

Mersin bölgesinde aşırı dövünmeler ve bağışmalar olmadan yas tutulur, ağıtlar yakılır. Televizyon açmama, koyu renkler giyme pek yoktur. Ölümden sonra, ölü evdeyken ve cenaze kalkarken kadınlar ve bazı erkekler ağıt yakarlar, ölünün iyiliklerini sayarak ve nasıl biri olduğunu söyleyerek ağlarlar. Ölünün arkasından kötü konuşulmaz. Kötülükleri varsa kapatılır, iyiliklerinden bahsedilir. Ölünün ailesi ve yakın akrabaları kırk gün yas tutarlar; düğüne, eğlence yerlerine gitmezler, ellerine ve saçlarına kına yakmazlar, yeni elbise giymezler. Akrabalar ve komşular yas tutan aileye saygı gösterirler. Yas tutma bitmeden komşular ve akrabalar herhangi bir tören (düğün, nişan gibi) yapacaklarsa ölü evinin iznini isterler. Ölü evinde yedi gün boyunca gelenler

karşılanıp uğurlanmaz. Kırk gün boyunca ölünün yakınları al yeşil giymezler. (Bali, 2015: 318-319).

Acıpayam Yeniköy’de ölüye ağıt yakıldıktan sonra “ölü sazı / yas sazı” çalınır. Ölüm ve yaşam üzerine değişler, söylenir. Düvaz-i imam okunur. Bu ritüel kırk gün devam eder. Buldan yöresinde ağıt için “yas”; ağıt yakmak içinse “yas etmek” ifadesi kullanılır. Ağıtları daha çok kadınlar yakar. Fakat herkesin ağıt yakabilmesi beklemez. Bu açıdan Buldan yöresinde kadınlar ağıt geleneğine hâkim usta ağıtçıların olduğu söylenebilir. Bu kadınlar, cenaze evine giderek ölenin en yakının boynuna sarılarak ağıt yakarlar. Söylenen ağıtların bazı özellikleri vardır. Örneğin bazı ağıtların ilk söyleyicileri ve kimin için söyledikleri bilinmemektedir. “Döndü’nün Ağıtı” bunlardan birisidir. Bu ağıttan iki dördlük örneği şu şekildedir:

Duman Ayşe duman olmuş bürümüş

Zalim buba silahını almış yürümüş

Döndümün eline al ganlar sürülmüş

Böyle buba kimde görülmüş gardaşım

İndim ovalara inip giderim

Gonduğum dalları sayıp giderim

Otuz senedir gardaşım deyip giderim

Böyle buba kimde görülmüş kardaşım

(Çelepi, 2017: 387).

yukarıdaki ağıt örneğinde ölüm sonrası babasına olan sitemi, eşini kaybetmenin üzüntüsünü kardeşi ile paylaşmasını ve yüreğinin yangınına söylediği ağıtla dile getirdiğini görmekteyiz. Bu işlevleri bakımından ağıtlar, bir nevi gönüldeki acı ve üzüntü duygularının mısralara dökülen yansımalarıdır.

Malatya’da düğün günü ölen kişinin ardından yakılan ağıt örneği şu şekildedir:

Alimin bindiği atlar

Menevşe yaprağın katlar

Sağdıcin kapıyı bekler

Uyan Alim uyan sabah oldu.

Ben ölem

Elma attım yuvarlandı

Gitti yastığa dayandı

Sandım ki Alim uyandı

Uyan Alim uyan sabah oldu.

İnanmazsan günler doğdu

Ben ölem

Evlerin önü fındık

Fındığın dalına konduk

Sanki biz de gelin mi olduk

Uyan Alim uyan sabah oldu

İnanmazsan dünler doğdu

Ben ölem

Bizim baca sizin baca

Gezemedim uçtan uca

Bilmedim gelinlik nice

Uyan Alim uyan sabah oldu

İnanmazsan günler doğdu

Ben ölem.

(Karaağaç, 2013: 241-242).

Kazakistan’da ağıt yakma / yas tutma ile ilgili örnekler şunlardır:

Ağıt yakmaya Kazaklar “joktav” derler. Cenazeye gelemeyen ve sonra düzenlenen 40, 52, 100 günlük ve Perşembeliklere gelip başsağlığında bulunanlarla görüştüklerinde de ağıt yakarlar. Eski dönemlerde ise “joktav”ı (ağıt) ölen kişinin eşi, annesi ve kız kardeşi “yıllık anma aşına “as” kadar sabah ve akşam güneş doğarken ve batarken iki kez uygulamışlardır (Avezov, 1961: 143).

Kadınlar, ölen insan için ağlarlar ve bir sene boyunca kaygısını göstermek için ritüellerin belirlediği tarihlerde ağlarlar. Dul kadın cesedin gömülmesinden sonra şiddetle bağırır, vücudunu ciddi bir şekilde yaralar. Bir sene sonra şiddetle ağlamak ve vücuduna zarar vermek günah sayılır. Ağlarken saçlarını dağıtır, başına siyah bir örtü atar, yüzüyle Kabe’ye bakacak şekilde oturarak ağıtlar söylemeye başlar. Ya da üzerine ölen kişinin kıyafeti giydirilen “tul” karşısına geçerek ağlar, kaderinden sitem edilir (Staseviç, 2011: 136). Zorunlu günlük ağlamalar sabah, öğleyin ve akşam yapılır. Genel olarak, kadınlar 24 saatte iki defa (erken sabah ve akşama doğru) iki veya üç saat boyunca ağlarlar. Nadir durumlarda üç defa ağlarlar. Güneş batınca ağlamak yasaktı ya da sesli ağlamak yasaktı.

Bunun dışında eşi ölmüş kadın köy başka bir yere göçtüğünde, yolculuk sırasında dinlenmeye durduğunda, yeni yere geldiklerinde ve mezarlıkların yanından geçtiğinde ağlamak zorundaydı. Bazen at veya deveyi durdurmadan, sırt üstünde ağlardı. Köy başka bir otlak yerine göçtüğünde ölen kişinin eşi veya kızı elinde yükseğe kaldırılan mızrakla (keder, üzüntü işareti) ilerleyerek, sırtına “tul” oturtulan ölen kişinin atını götürür. Başka köylere yaklaştığında kadın bağırmaya başlar, yüzünü tırmalar, o zaman

karşısına çıkan başka köylerin kadınları çıkarlar ve yüzünü yıkarlar, ona soğuk kımız veya ayran içirirler. Sakinleşen dul kadın sonra yoluna devam eder (Staseviç, 2011: 137)

Yas tutulduğu ilk günlerde kadın göbeğini bağlar, az yemek yer, uyumaz, tırnaklarını kesmez. Eşi ölen kadın böylece yorgun, perişan ve hasta görünmeliydi. Eğer kendisi yapmak istemezse eşinin akraba kadınları onun yüzünde, ellerinde ve göğsünde bıçakla kesikler bırakırlar. Dul kadınların gerçekçi görünmek için kesilen hayvanların kanını vücuduna ve yüzüne sürdükleri durumlar da biliniyor (Staseviç, 2011: 141). Ama gittikçe yayılan İslam dini sayesinde eski geleneklerin bazıları ortadan kalkmaya başladı. 20. yüzyılın başına doğru kadınlar artık defin törenine katılamazdı. Defin töreninden sonra ritüeller “tul” etrafında gerçekleşirdi. Ritüel kukla senelik anma töreninde bozulurdu. Ölen kişinin otağında 40 gün boyunca ışıklar yakılır (yağla yanan lambalar), bu ışıkları da dul kadın veya kızı yakardı (Katanov, 1894: 23).

Ayrı bir ritüel, dul kadını bir sene sonra yastan çıkarmak. Onun üzerindeki yas kıyafetleri çıkarılır, sonra yakılır. Diğer kıyafetleri fakir akrabalara dağıtılır. Ailede yas günlerini hatırlatan tüm eşyalar atılırdı, yok edilirdi. Bu işlemlerin amacı tekti: bundan sonra dul kadın toplum içine farklı bir statüyle geri alınacaktır. (Staseviç, 2011: 145). Kadın yeniden evlenebilir veya hayatı sonuna kadar ölmüş eşinin dulu olarak kalabilirdi. Tekrar evlendiğinde düğün gelenekleri yapılmazdı. Sadece yeni kocası dul kadının otağına girerek otağın merkez yerine “bakan” (otağın tavanına dayanan direk) saplardı (Staseviç, 2011: 171)

Kazak Türklerinde, “yas alametlerinden ilki, ölü çadırına kara bağlamadır. Kara ve ak renklerinin her ikisi de Türklerde matem alametleri arasında göze çarpar. Kazaklarda ölü çadırının ak olması, ölen kişinin eşinin *ak bürkey* (beyaz börk) bağlaması, erkek evlatların *ak belbev* (beyaz kuşak) kuşanmaları, tertemiz ve onurlu bir hayatın sona erdiği anlamını taşımaktadır. Bununla birlikte Kazaklarda yas alameti, umumiyetle karadır. Matem alameti olarak kara turgızuv, aş vermenin başlangıcı ve işareti sayılır. Ölünün yakınları sığağı sığağına *kara turgızuv*’a karar vermez ise, daha sonraları aş vermelerine pek rastlanmaz. Bunun için ölünün kederli yakınları, namının yürümesi için vakit kaybetmeden karar vermek durumundadır. Kara bağlamanın sebeplerinden diğeri

ise, işareti görenlerin gelip Kur'an okuması, açlığını, susuzluğunu gidermesi ve bütün bunların sevaplarının ölünün ruhuna ulaşacağı inancıdır. Kazaklar arasında ölü çıkan ev, bu işareten dolayı *karalı üy* olarak adlandırılmakta ve “*karnı acıkan karalı çadıra gitsin*” sözü bu sebeple söylenmektedir” (Ünal, 2008: 109-110).

Joktav, ölen kişiyi yad edici, iyiliklerinden geriye bıraktığı sadakayı cariyesinden bahsedici ve bununla beraber ondan ayrılmanın hüznünü, ortadaki tasa ve kederi, düşülen kötü vaziyeti arındırıcı şiirdir. Örneğin, çocuğu ölmüş ve kederli bir anne acısını oğlağı ölmüş keçi ile bakın nasıl paylaşıyor:

Beyaz keçi geliyor yavrusuna,
 Beyaz süt verip büyüttüğü yavrusuna,
 Gel, ikimiz beraber ağlayalım,
 Matemimiz duyulsun tüm diyara.
 Beyaz keçi doğurdu ikiz oğlak,
 Oğlağın birisi uzun kulak.
 Beyaz keçi, göğe bakıp yalvaradur,
 Sağ olursan doğurursun daha oğlak.
 Beyaz keçi sende yas tut, tutayım ben de,
 Allan neden yarattı bizim gibi bendeyi?!
 Dua dip yalvarırsın, beyaz keçi,
 Alla bize bir yavru gönderir mi?
 Babasının kucağında tek oğlandı,
 Kader bu, o aramızdan ayrıldı.
 Elli beşe geldiğinde zavallı anne,
 Ayrılıkla baş başa yalnız kaldı.
 (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 103-104).

Tarihteki şeşenlerin, biylerin ve ozanların kalıplaşmış baş sağlığı dilekleriyle, acılı aileyi avutmak, yaşamın gerçek alanını çekmek ve ölenin ardından “yanıp yakılma”nın boş olduğunu ve zararını belirtmek amacıyla söylenen sözlerden bir örnek şu şekildedir:

Tuyağı bütün tulpar joq,	Toynağı bütün safkan at yok,
Kıyağı bütün sunqar joq.	Tüyleri bütün şahin yok
Ölineytin ömür joq.	Sonu olmayan ömür yok
Sınbaytın temir joq.	Kırılmayacak demir yok
Birge tuvmaq bar,	Beraber doğmak var,
Birge ölmek joq.	Beraber ölmek yok
Bolğan iske bolattan berik bol.	Olmuş işe pulat gibi sağlam olmak lazım.
Qans jerde qaza bar,	Yakın yerde kaza gelebilir,
Özekti jerde ölüm bar.	Güzel yerde ölüm olabilir.
Narhumnın jayı jannatta,	Merhumun mekânı cennet,
Topırağı torqa bolsın	Toprağı bol olsun
Ölgenge iman,	Allah ölene iman,
Qalğanğa bereke.	Kalana bereket versin.
Japıraq uşıp jelge ketti,	Yaprak uçup rüzgârla gitti.
Aqquv uşıp şölge ketti,	Kuğu uçup çöle gitti.
Ol eşqayda ketken joq,	O hiçbir yere gitmedi,
Barımız baratın jege ketti.	Hepimizin gideceği yere gitti.

(Zeyneş, 2000: 225).

Türk kültüründe yas tutma ve ağıt yakma eskiden beri var olan bir üzüntü ildirme, acısını gelen kişilerle paylaşma esnasında söylenen kendisine uygun şekli ile söylenir.

Türkiye’de ve Kazakistan’da yas tutma gelenek ve yapılan ritüel benzerdir. Her ikinde de belirli günler gelen kişiler ölü yakınları ile birlikte ağıt yakar yas tutar. Yine her iki halkta da yas sürecisince bazı eğlenmek, düğün yapmak, kutlama yapmak vb. durumlar gerçekleştirilmez. Yine yas rengi olan renkler de benzerlik göstermektedir.

5.3.13. Mezarlıklar ve Mezar Taşları

Türk coğrafyası ve Moğolistan bölgesinde çalışma yapan araştırmacılar, Türk milletlerinin mezar yeri olarak yamaç ve vadileri tercih ettiklerini savunmaktadır. Bitki örtüsü bozkır olan bu coğrafyada mezar yerleri unutulmasın diye genellikle bir tümsekle belirgin hale getirilmiştir. Yüksek ovalar, vadiler ve dağların zirveleri gibi hem görsel güzelliği olan hem de bir mesaj taşıdığına inanılan yerler mezar yeri olarak tercih edilmiştir. Bu cazip yerlerin en gözdeleleri ise üst düzey devlet adamları ve dini kişiliklere tahsis edilmiştir. Seyahat eden insanlar tarafından görülebilecek noktalar da mezar yeri olarak seçilen yerler arasındadır (Tryjarski, 2012: 283).

Türk mezar taşları, Türk sanat ve süsleme tarihinin sınırları aşarak doğrudan doğruya eski Türk gelenek, adet ve inançlarının izlerini, hatıraları yansıtan canlı medeniyet tarihi belgeleri niteliğindedir. Heykel ve resim sanatlarının, İslam kurallarına göre sakıncalı sayılmayacak biçim ve ölçüde taşlara yansıdığı görülmektedir. Bu taşların genel biçiminden, özellikle başı gösteren bölümünden, mezarda yatan kişinin kadın mı, erkek mi olduğu kolayca anlaşılır. Erkeklerin mezar taşı başlarında mesleklerine göre kavuk, sarık, fes, kalpak gibi simgeler yer alırken, kadın başlarında fese benzer sade bir biçimde yetinilmiştir. Buna karşılık kadın taşlarında süslemeye daha çok yer verilmiştir. Erkek mezarları yan taşlarında ise koçbaşı, kılıç gibi resimler az da olsa görülür. Bu yönleriyle mezar taşları “tezyinat” denilen sanat kolunun o yöre kültüründeki gelişim ve oluşum özelliklerini ortaya çıkarmamıza yardımcı olmaktadır (Eren, 2010: 390).

Türk kültürüne baktığımızda ölümden sonraki yaşama inanılmasının örneklerinden birisi de ölü ile birlikte mezara eşya gömmektir. “Bu eşyalar ölen kişinin sosyal statüsüne, mesleğine ve yaşına göre değişiklik gösterir. Kadın veya erkeğe ait olması durumunda da mezara koyulan eşyalar değişiklik göstermektedir. Dünyevi eşyaların mezara gömülmesinin altında öbür dünyada yine bu eşyalar ihtiyaç duyulacağı düşüncesi yatmaktadır” (Tryjarski, 2012: 294).

Mezar taşlarına yazılan yazılar, çizilen semboller (ağaç, kuş ayağı vb.) de toplumun sosyal hayatı hakkında ve ölüm karşısındaki tutumu karşısında da bilgiler vermektedir. Müslüman mezar taşlarında el fatiha, ad soyad, hac suresinin 41. ayeti gibi ibareler bulunmaktadır. Özellikle kadın mezarlarındaki hece taşlarına ölen kişinin babasının, çoğu zaman da kocasının isminin yazıldığı görülmektedir. Bu durum, bize Araplardan geçen, Arapça künye sisteminin varlığını hem de bizim ataerkil bir toplum yapısına sahip olduğumuzu göstermektedir. Ayrıca taşlarda kişilerin hangi memleketten olduğunun belirtilmesi, göç hareketlerinin nerelerden olduğu bilgisine ulaşmamızı sağlamaktadır. Mezar taşları her şeyden önce bulunduğu yere bir kişinin defnedilmiş olduğu mesajını taşıması, bilgisine işaret etmesi dolayısıyla da iletişimin göstergesi konumundadır (Boyras, 2003: 101-112).

Öleni hatırlatmak amacıyla mezarının başına taş dikmek oldukça eski bir gelenektir. Sadece mezarın yerini belli etmesi için değil ayrıca ölen kişiyi hatırlatması amaçlanan bu taşlar Türkler tarafından belirgin biçimde kullanılmıştır. Ölen kişiye özel yontulan bu taşlar, aradan bir miktar süre geçmesiyle beraber yalnızca ölen kişiyi hatırlatan bir anıt haline gelmektedir (Tryjarski, 2011: 439).

Mezar taşlarına ölenin adının, soyadının, doğum ve ölüm tarihinin ve çeşitli yazıların, şiirlerin, özdeyişlerin ve dua isteklerinin yanı sıra desenler, motifler ve daha çok büyük kentlerdeki mezarlıklarda görüldüğü gibi meslek belirten işaretler ve amblemler işlenmektedir (Örnek, 1979: 70).

Günümüzde Kazakistan'da mezara kuduk, mürde, beyit, ziyaret, korım, kaum, kabristan, kabriston veya mazar denir. Mezar baş taşına mazar taşı veya Özbeklerdeki gibi kök tas (gök taşı), kurgan türü mezarlara obo veya oba, türbeye kesene (anıt kabir), binası yıkılmış veya harap olmuş veya çoğu kez cenazelik katı (kripta) ortaya çıkmış türbeye sağana, minere-kule cenazenin konulduğu yere (cenazelik-kripta-mumyalık) kör çırak (karanlık oda) gorhana (kör hane) sahana veya makat denir. Mezarlığa ise mazarat denir (Deniz, 2010: 61).

Bugün Güney Kazakistan'da insanlar öldüğünde mezar ya da kesene'ye gömülmektedir. Ölen bir kişi için mezar yapmak, türbe inşa etmek ve mezarlık ziyareti çok önemlidir. Mezarın şekli, mezara resimli bir mezar taşı dikmek veya ölen kişinin heykelini yapmak

ve mezarın bir süre sonrasında türbeye dönüştürülmesi zahmetli bir iş ve bir hayli o kadar da külfetlidir. Mezarlık ziyaretleri ise adeta uyulması gerekli dini bir kural gibidir (Deniz, 2010: 60).

Türkiye’de mezar ve mezar taşları ile ilgili örnekler şunlardır:

Keles yöresinde ölen kişinin kim olduğunun bilinmesi açısından, mezar yapılır. Ölü mezara konduktan sonra, mezarın yerini belirlemek için baş ve ayakucularına bir tahta dikilir ve üzerine ölen kişinin ismi yazılır. Keles bölgesinin sınırları içerisinde mezarlıklarda aynı ailenin fertleri mümkün olduğunca yan yana gömülmektedir. Bu da mezarların üzerinde yazan soy isimlerinden anlaşılmaktadır. Yörede mezar başlarına ağaç (ladin, katran, çam) dikilir ve ağacın dibine su koyulur. Dikilen ağaçla ölen kişinin günahlarının affedilmesinde yardımcı olunacağına, kurtlar, kuşlar gibi bir canlı bu ağaçtan yediği vakit ise ölüye sevap yazıldığı, kabir azabını azalttığı ve ölünün ruhunun memnun edildiği inancı hâkimdir. Aynı zamanda dünya üzerindeki her canlının Allah’ı zikrediyor olmasından dolayı ölü de ağacın zikrini duyacak ve iştirak edecektir. Diğer bir sebepte ağaçların yapraklarının rüzgâr estikçe “Bismillah” kelimesini andıran bir ses çıkarması ve bunun ölüyü rahatlatığı inancıdır. Mezarın etrafı, defn işleminin üzerinden bir kış geçtikten sonra yaptırılmaktadır bunun sebebini, kışın yağın yağmurlarla mezar toprağının iyice yerine oturmasının beklenmesidir. Mezar yaptırdıktan sonra mezar taşının üzerine; orada yatan kişinin, kimin oğlu/kızı olduğu, adı, soyadı, doğum tarihi, ölüm yılı, bazen de çeşitli deyişler ve şiir dörtlükleri yazılmaktadır (Şahin, 2019: 50).

Ağaçlar özellikle mezarlık içindeki anayollara dikilmektedir. Yaygın olmamakla birlikte bazı mezarların başucuna da ağaç dikilmektedir. Mezarların üstüne ve çevresine çiçek dikilmektedir. Dikilen ağaç ve çiçeklerin ölü için dua ettikleri, Allah’ı zikrettiklerine bu nedenle de ölünün varsa azabının hafiflediğine, ağaçlar büyüdükçe ölüye sevap yazıldığını, dikilen gül ağacının rüzgârda sallandıkça ölüye dua ettiğine meyve ağacı dikilirse yenen meyvelerin, insanların ve diğer canlıların o ağacın gölgesinde dinlenmesinin ölünün sevabına yazılacağına inanılır. Mezarın üstüne okunmuş küçük taşlar konur. Ayrıca evlenmeden ölen genç kızların mezarlarına duvak veya yazma sarılabilir. Van’ın Çatak ilçesinde bayramlarda mezarlığa şeker bırakılması

uygulamasıdır. Ölünün şekeri olarak bırakılan bu şekerleri kabri ziyaret eden ve okuyanların alması için bırakılır (Eren, 2010: 346-347).

Mezarlıktaki ağaçların meyvesinden yemek hoş karşılanmaz. Buradaki meyvelerin kuşların, böceklerin hakkı olduğuna inanılır. Bu yüzden bu meyvelere “kuşluk” adı verilir. Kuş ve böcekler yiyeceklerini buradan temin ettiğinden mezarı olan kişiye de sevap kazandıracağına inanılır. Mezarlıkta olan ağaçları kesmek de orada yatan kişilere saygısızlık olarak görülür. Fakat mezarlığı dikenlerden, otlardan temizlemek için çalıların, ağaç dallarının kesildiği ve eve götürülerek ateş yakmada kullanıldığı olur. Mezarın üzerinde yeşil görünmesine dikkat edilir. Bu yüzden mezarın üzerine nohut, buğday, gül, zambak gibi çeşitli bitkiler ekip dikilir. Nohut ve buğday ekilmesinin nedeni kuşların ve böceklerin yemesi içindir (Doğaner, 2006: 278).

Ölen kişinin kim olduğunun bilinmesi açısından, mezar yapılır. Mezara ölü konduktan sonra, mezarın yerini belirlemek için baş ve ayak uçlarına bir tahta dikilir ve üzerine ölen kişinin ismi yazılır. Taşeli bölgesinin sınırları içerisinde mezarlıklarda aynı ailenin fertleri mümkün olduğunca yan yana gömülmektedir. Bu da mezarların üzerinde yazan soy isimlerinden anlaşılmaktadır. Yörede mezar başlarına ağaç (ladin, katran, çam) dikilir ve ağacın dibine su koyulur. Dikilen ağaçla ölen kişinin günahlarının affedilmesinde yardımcı olunacağına, kurtlar, kuşlar gibi bir canlı bu ağaçtan yediği vakit ise ölüye sevap yazıldığı, kabir azabını azalttığı ve ölünün ruhunun memnun edildiği inancı hâkimdir. Aynı zamanda dünya üzerindeki her canlının Allah’ı zikrediyor olmasından dolayı ölüde ağacın zikrini duyacak ve iştirak edecektir. Diğer bir sebepte ağaçların yapraklarının rüzgâr estikçe “Bismillah” kelimesini andıran bir ses çıkarması ve bunun ölüyü rahatlattığı inancıdır (Kayabaşı, 2013: 265).

Bizim köyde ve civar köylerde mezar belli bir zaman geçtikten sonra etrafı mermer ile çevrilir ve içine çeşitli çiçekler dikilir. Bunun yanında mezarın etrafına da ağaç ve çiçek dikilir. Genellikle bizim buralarda çam ve dut ağacıdır. Mezar taşlarına ölen kişinin bilgileri olmaktadır. Bazıları mezar taşlarını görkemli yaptırmakta bazıları ise sade şekilde yaptırmaktadır. Son zamanlarda resimler konulmaya başladı bence bu doğru değildir (Göksel, 1958).

Kazakistan’da mezar ve mezar taşları ile ilgili örnekler şunlardır:

Kazak Türklerinde; bir yıl içerisinde ölünün defnedildiği, mola olarak adlandırılan mezarın üzerine eski Türk geleneklerinde olduğu gibi taştan oba yapılmaktadır. Kazaklar buna kûmbez, zîrat, kesene veya ev manasına gelen ve Arapça bir kelime olan beyit demektedirler. Kazak toplumunda saygın kişilerin kabri taştan, yuvarlak veya kenarlı Kurgan şeklinde inşa edilir ve uçlarına köşe yerleştirilir. Meşhur kişilere, bütün halk toplanarak, taş tuğladan minareli, gösterişli kûmbetler de inşa etmektedir. Bu tip kurganların içi, ölen kişinin diğer akrabalarının da defnedilebileceği şekilde geniş yapılmaktadır. Mezar yapıldıktan sonra küçük bir aş verilir. Kazaklar bunu beyit aş, beyit başı diye adlandırmaktadırlar (Ünal, 2008: 116-117).

Kazakların eski âdetlerine göre, erkek mezarının başına kargı, kadınlarınkine yayık, yetişkin kızlarınkine değnek, yeni doğmuş çocuğun kabrinin başına ise beşik koyulmaktadır. Herkes kendi durumuna göre ölenin kimliğini, cinsini, mesleğini; yazgısını belirtmek amacıyla da mezar taşlarına yazılar yazmakta ve simgeler, işaretler çizmektedir. Kazaklar mezarlara son derece saygı duymaktadırlar. Mezarın yanından geçerken attan inip Kur’an okumaktadırlar. Eğer arabadaysa içinden bir şeyler söyleyip, iki elini yüzüne sıvazlar. Mezara doğru abdest almamak, onu parmakla göstermemek gibi inançlar titizlikle uygulanmaktadır (İsmail, 2002: 223-224).

Zengin ve tanınmış birileri göç edilen yerden uzak olmasına rağmen kutsal bir yere gömülmek istediklerini ölümden önce dile getirirlerdi. Türkistan şehrinde bulunan Ahmet Yesevi türbesinde ve çevresinde Orta Jüz’ün hanı Abılay (18.yy.), Ulı Jüz’ün hanı Jolbars (18.yy.), Abılhayır Han (15.yy.), Kazak Sultanı Oraz Muhamed’in babası (16.yy.), Esim Han (17.yy.) gibi ünlü kişilerin defnedilmesi bu geleneğin gözde örnekleridir (Mustafina, 1992: 72). Ama günümüzde bu gelenek Kazak Türklerinde nadir rastlanır (Mustafina, 1992: 154).

Mezar, avıl “köy” etrafında tepelik yerde kazılır, onun üstüne dikilecek anıtın uzaktan görünmesi için mümkün olduğunca yüksek olmalı. Erkeklerin anıtının (taştan yapı) üzerine mızrak, kadın anıtı üzerine otağın direği veya dikilir, çocuklarınkine beşik koyulur. Beyitler yolu şaşıran bir Kazak Türkü için gösterge işareti olur (Altınşarin, 2006: 254).

Göçebe Kazak Türkleri doğanın bitmez kaynağı olan taş malzemesini mezarlık mimarlığında kullandılar. Sıradan Kazak mezarların biçimleri farklı olabilirdi. Çoğu zaman su kıyısında (ırmak, göl vs.) taş birikintisiydi. Bu taş birikiminden suya doğru zincir şeklinde taşlar koyulurdu. Amacı, “ölüye suya yol göstermektir”. Diğer kaynaklarda su kıyısında yapılan mezarlıkların amacı, ölenin geceleyin su içebilmesi için yapılır, diye açıklanmaktadır (Dubrovskiy, 2002: 10). Altınsarin’e göre, ölen kişinin gömüleceği yeri seçtiklerinde suya yakın olması da düşünülür, çünkü böylece yolda susayan, su arayan bir gezgin veya yolunu şaşırın insan için mezar (anıt) suyun bulunduğu dair gösterge olur (Altınsarin, 2006: 254).

Özellikle Batı Kazakistan’da Mangışlak ve Üstyurt bölgesinde bolca ustalıkla yapılan mimarlık eserleri bulunmaktadır. Mezarın taşlarla anıt şeklinde çevrilmesi başlangıçta hayvanlardan (vahşi ve otlanmakta olan büyük ve küçükbaş hayvanlar) koruma amacını taşıyordu, daha sonra anıtlarda oyma tekniğinde yazılar yazıldı, oyma desenler yapıldı. Bazen kutsal kişilerin mezarının başında uzun ahşap direkleri diklenir. Bu direklere Mangıstav’da rastlarsınız (Karutz, 2006: 281-282).

Bazı 18-19. yüzyıl mezarlarının üstünde gerçek “şanırak” yapıldı (otağın tepesi). Bu mimari düşünce, otağın (yaşayanların barınağı) ve “molanın” (ölülerin barınağı) gibi kavramların arasında paralel çizildiğini hatırlatır. Bazen Kazak Türkleri’nin mezara “ev” demeleri bu arkaik bağlantıya işaret eder (Toleubayev, 1992: 101).

Bunun dışında, Kazak Türklerinde ölüyü “sagana” adlı hücreye yerleştirdikleri geleneği mevcut. Bu tür defin geleneği diğer Müslüman topluluklarından farklıdır. Günümüzde iki “sagana” kayıt edilmiştir. Biri Cezkazgan Şenber köyünde, üzerindeki tabloya göre 18. yüzyıla aittir. Mezarlık kubbeli dörtgen bir yapı olmakla birlikte yeraltı kısmında duvarla bölünmüş iki hücreden oluşur (kadın ve erkek ayrı). Ölüyü toprağa gömmeden bu hücreye yerleştirirler. Başka ölü için defin yapıldığında önceden ölen kişinin cesedini yanda bulunan mezar çukuruna koyarlardı.

İkinci “sagana” Jezkazgan bölgesi Janaarka köyünde Ramazan adlı kişiye ait. Bu dörtgen mezar 20. yüzyılın 50. yıllarında yapıldı. Son defin 1984’te yapıldı. Bulunan saganaların hepsinde ölüler kefindeydi. Benzeri saganalar Sozak’ta, Sarısu’da bulunur. Kazakistan’ın güney bölgelerinde “sardaba” adlı yapılara rastlanır. Sardaba içinde

birkaç oda bulunur, defin töreni sırasında ölümler oraya konulurdu (Toleubayev, 1992: 101-102).

Mezarlık kültürüne bakıldığında iki halk arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Kazakistan bölgesinde mezarların şekli ve türbe inşa etme, türbenin veya mezarın üzerine tekerlek veya şanarak vb. diğer simgesel eşyaların konulması ritüeller açısından farklılıklar gözükmemektedir. Bundan başka olarak ölünün mezarının kazılması bakımından da farklılıklar vardır. Benzer yönleri ise mezar yerleri, mezar etrafına veya içine dikilen ağaçlar, çiçekler vb. türlerdir.

5.3.14. Mezarlık Ziyaretleri

Mezarın ziyaret edilmesi ölen kişiye saygının, bağlılığın ve vefa duygusunun bir göstergesidir. Hiç olmazsa bayram günlerinde yakınları ölen kişilerden akrabalarının mezarını ziyaret etmeleri, mezarın çevresini temizlemeleri, ağaçları ve çiçekleri sulamaları beklenir. Bu durum aile ve toplum içerisinde kaynaşmaya bir araya gelmeye sebep olur. Mezar ziyareti için mezarlıkta toplanan insanlar birbirleriyle konuşurlar, bayramlaşırlar. Ölen kişiyle tıpkı yaşıyormuş gibi bayramlaşırlar. Anadolu'nun pek çok yerinde mezarlık ziyareti arife günü yapılmaktadır. Ayrıca ölüm yıldönümlerinde, önemli günlerde de mezarlık ziyareti yapılmaktadır (Rahman, 1987: 313).

Ölüm sonrası geride kalan aile, akraba ve tanıdıklar ilk mezar ziyaretlerini en kısa zamanda yapmaya özen göstermektedirler. Fakat bu durum hem toplumsal hem de ölenin yakınlarının tutumlarına ve düşünce dünyalarına göre değişiklik göstermektedir diyebiliriz. “İlk mezar ziyareti Ankara’da definden sonra ertesi sabah güneş doğmadan önce; Eskişehir, Erzurum, Sivas, Niğde ve Kırşehir’de definden bir hafta sonra; Kastamonu’da ve Eskişehir ile Sivas’ın bazı yerlerinde kırk gün sonra; Kayseri ve Çorum’da definden sonraki ilk cuma gününde yapılmaktadır” (Örnek, 1979: 80).

Türkiye’de mezar ziyareti örnekleri şunlardır:

Aslında mezarlar her gün ziyaret edilir ama Perşembe Cuma günler sıklıkla ziyaret edilir. Özellikle bayramlarda arife günler herkes gider. Mezarlığın temizliği yapılır. Dua edilir. Hatta önceleri mezarlıkta adak yapılır. Adak dağıtılmış. Mesela Hacıahmetler Köyünde mezar taşları çok büyük. Benim boyumdan daha büyük. Nereden bulmuşlar o

taşları da dikmişler. Tam bir balbal gibidir. Orada dediler ki biz eskiden arife günü nohut kavurur mezarlığa gidip saçardık. Bir nevi saç yapıyorlar. Orada bulunan kuşlara o mevtanın ruhuna değsin anlamında seperdik. Şimdi bu işler pek olmuyor. Veya rüya görülür bir ölünün rüyası görülürse bu beni bekliyor diye mezarlığa gidip ziyaret edilir (Şahin, 2019: 50).

Mezarlık ziyaretlerinde ziyaretçiler, mezarı üzerine koymak üzere murt (mersin) dalı, çiçek ve şeker götürürler. Götürülen şekeri çocuklar toplamaktadır. Ayrıca mezarın üzerine konulan yeşilliğin ölen kişiye rahatlık vereceğine inanılır. Mezarın çevresini düzenlemek, dikilen ağaçları ve ekilen çiçekleri sulamak için de mezarlıklara zaman zaman gidilir. Mezara giden kişiler yanlarında bidon ya da şişe götürürler. Mezarlıklarda ölenlerin hayrı için yaptırılan çeşmelerden su alarak mezar üzerindeki, çevresindeki ağaç ve çiçekleri sularlar (Doğaner, 2006: 281).

Mezarlık ziyareti arife günü ve diğer zamanlarda da yapılmaktadır. Mezarlığı, kadınlar arife günü, erkekler bayram namazı sonrasında ziyaret ederler. Çünkü kadınlar bayram günü evde hazırlıklar yapar ve onlar bayram namazına katılmazlar. Erklerin eve gelmesinden sonra bayramlaşma yapılır ve daha sonra duruma göre ailecek mezar ziyareti yapılabilir. Mezarlığa giderken Kur'an-ı Kerim, su götürülür (Ak, 1987).

Mezarlıkları ziyaret etmenin belli bir günü ve zamanı yoktur. Siz ne zaman gidip ölmüşlerinizin ruhuna bir dua edip gelmek isterseniz o zaman mezarlıkları ziyarete gidebilirsiniz. Bunlardan başka bayramlarda, ölüm yıl dönümlerinde ve yakınlarından geçerken dua edebilirsiniz. Mezarlığa giderken bazıları ellerine Kur'an -ı Kerim alır ve mezar başında okur. Kimileri de dua kitapçıklarından alarak duasını eder gelir. Bence mezarlıklar insanlar için bir korku yeri olarak görülüyor. Oysaki buralarda yatan kişiler bizim akraba, tanıdık diye bildiğimiz veya bizden önce ölenlerin yattığı yerdir. Bu sebeple mezarlıklardan korkulmamalı aksine çocuklarımızı da yanımıza alarak dua etmeye gitmeliyiz (Yayla, 1965).

Kazakistan'da e mezar ziyareti örnekleri şunlardır:

Kazak halkında mezar ve mezarlık kültürü önemli bir yere sahiptir. Kazak halkında mezar ziyaretlerine sadece erkekler gitmektedir. Kadınlar mezar ziyaretine gitmezler.

Erkekler mezar ziyaretine gider ve dua eder geri gelirler. Kadınlar evden dua ederler. Bayram ve ölüm yıl dönümlerinde mezarlık ziyaretleri yapılmaktadır (Jüsipova, 1982).

5.3.15. Kazak Türklerinde ölüm ile ilgili “ırımlar” (büyüsel ve tabular)

Kazak ölüm geleneklerinde ölen kişinin akrabalarının ve evinin toplumdan izole olması veya edilmesi için olan talep, dünya kültürlerinde de yaygın geleneksel bir yaklaşımdır. Yas, kıyafetin rengi veya çeşidiyle sınırlamak değil, aynı zamanda ölen kişiye yakın olan insanların davranış biçimlerini belli kaideler içinde sınırlamak demektir. Çünkü ölü ve cesedi “kirli” sayılır. Bu “kir”, ölen kişinin akrabalarını ve evini, onların eşyalarını kirletir. Yas tutmanın süreci bitinceye kadar cesetle, ona yakın akrabalarla, eviyle, diğer mülküyle temas etmek diğer insanlar için tehlikeli olabilir.

“İrımın” (batıl inanç, tabu) ve etkisini gösterdiği süreç bitinceye kadar öbür dünya ile bağlantı sağlayan akışlar kapatılmalı. Aksi takdirde öbür dünyadan geçebilecek kötü güçler yaşayan insanlara da zarar verebilirler (Kasımova, 2007: 64). Elimizdeki kaynakçaya dayanarak eskiden gelen Kazak ölüm geleneğindeki inançları ve tabuları belli bir kavram altında gruplayarak aşağıda veriyoruz:

5.3.15.1. Ceset (vücut) ile ilgili inanç ve tabular.

- ✓ Evde ceset varsa tek başına bırakılmaz, özellikle geceleyin. Cesetin yattığı yerde gece gündüz ışık yanar, çünkü ölen kişinin ruhu evi ziyaret eder. Defnedildikten sonra 40 gün sürecinde odada ışık yanmalıdır (Musagajinova, 2015: 134).
- ✓ Cesedin yanında oturulur, buna “kuzet” (nöbet tutmak) derler. Cesedin “kuzeti” yapılmazsa kötü ruhlar onun ruhunu başka insanın ruhuna değiştirebilirler (Musagajinova, 2015: 134, 135).
- ✓ “Kuzette” oturan biri Allah’tan ne dilerse dileği kabul görür (Toleubayev, 1991: 92)
- ✓ Ölen kişinin kafası hareket ettiyse yattığı odanın eşğine sağ tarafından mih çakılır. Bir ölüm daha eve gelmesin inancıyla yapılır.
- ✓ Defnedilmeden önce ceset yıkanır. Cesedin temiz olmadığı ve suyun temizleme, arıtma özelliklerine inanıldığı bir ritüel (Musagajinova, 2015: 135).

- ✓ Ceseti yıkayanlar genellikle anne tarafından akrabalar. Yıkayan kişi sayısı tek sayılı olmalı. Aksi takdirde ölen kişinin peşinden yaşayan biri ölecek (Musagajnova, 2015: 135).
- ✓ Cesedi yıkayanlar özürlü veya hasta olmamalı (Mustafina, 1992: 153).
- ✓ Ceset eldivenlerle yıkanır, çünkü kirli sayılır (Katanov, 1894: 25).
- ✓ Ölüyü anma günlerinin sayısı, cesette parçalanma süresinin göstergesi. Mesela, defnedildikten sonra ölünün saçları 7 günde dökülür, 40 günde ek kemikten ayrılır, bir sene sonra “100 kün”, “100 gün” cesetten bir şey kalmaz. İşte bir sene sonra ölüyle tamamen vedalaşırlar (Doğu Kazakistanlı kaynak kişilerinin verdikleri bilgilere göre) (Mustafina, 1992: 154).
- ✓ Cesetin yıkandığı oda kuru sedef otu veya kuru ardıçla tütsülenirdi (Toleubayev, 1991: 97).

5.3.15.2. Yemek ile ilgili inanç ve tabular.

- ✓ Cesedin bulunduğu evde üç gün boyunca yemek hazırlanmaz. Çünkü ölüsü var ev temiz değil, kan dolusu bir ev sayılır. İnsan ruhu maddi bir anlayış olarak sayılırdı: “kan çıktı-can çıktı” (Toleubayev, 1991: 93);
- ✓ İnsan ölmeden önce yattığı odadan kapkacak veya gıda ürünleri dışarı çıkarılır. Ecel anında Azrail boğazdan sıkır, o anda sıçrayan kan duvarların yarısını ve orada bulunan eşyaları kirletir. Orada kalan yemek artık yenilmez hale gelir. Herhangi sebeplerden dolayı orada kalmış çanak-tabak yıkanır veya kırılır, atılırdı (Staseviç, 2011: 148).
- ✓ Evde 40 gün içinde yemeğin hazırlanması ölen kişinin ruhuna ağırlık verir. Böylece o evde 40 gün boyunca molla Kuran okur. (Kuzey bölgesi), (Musagajnova, 2015: 135).
- ✓ Bazı kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre eskiden ölen kişiyi dışarı çıkarmadan önce onun etrafı ekmek, tuz, kurt veya irimşik (süt ürünleri) veya sadece herhangi yemekle “dem” çevrilirdi (Musagajnova, 2015: 136).

- ✓ 7., 40. günlerde çörek ekmekleri “şelpek”, “kudayı nan” hazırlanır ve yağda pişirilir. Bu çörekleri yiyen kişi: “Dokunsun” (ruhlara dokunsun, yarasin), diye yer. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre, “şelpek” ölen kişinin ruhunu öbür dünyada yakan güneşten korur, ne kadar sık hazırlanırsa çörek, o kadar sık ölen kişinin kafası gölgede kalır (Musagajinova, 2015: 136).
- ✓ Çörek hazırlayan kişi de Kıyamet gününde yakan ateşten, şimşekler ve fırtınalardan korunmuş olur (Musagajinova, 2015: 136).
- ✓ Eşi ölmüş kadın yemek yaparsa, eşinin ruhu o yemeği yiyen insanlara zarar verebilir, bu yüzden bazı defin törenleri gerçekleştirilmeden önce dul kadın için yemek hazırlamak yasaktır (Staseviç, 2011:139)
- ✓ Ölümünden bir sene geçince ölen kişinin atını kurbanlık olarak keserler. Yakın akrabadan bir adam boynunu ve arka etini alır, kalanları halka dağıtır (Katanov, 1894: 24)
- ✓ Yıllık yemekte “as” kurban kesilen hayvanların kemiklerini köpeklere atmazlar. Onları parçalayarak bir yere gömerler. Böylece kesilen hayvanların öbür dünyada dirilerek tekrar sahibine hizmet edeceklerine inanırlar (Toleubayev, 1991: 114-115).

5.3.15.3. Yön, yer (mezar, otağ, vücut pozları) ile ilgili inanç ve tabular.

- ✓ Ceset odadan veya evden ayakları dışarıya doğru uzanmış şekilde çıkarılır. Bazı bilgilere göre cesedi çıkarmadan önce kaldıran kişiler eşiğin önünde durarak onu üç kere kaldırıp aşağı indirirler. Kaynak kişiler bu geleneği, ölen kişinin kendisiyle beraber götürmemesi için ya da ölen kişinin öz eviyle vedalaştığı şeklinde yorumlarlar. (İnsan bu hayata kafasıyla ileri doğru doğar, hayattan ise ayaklarıyla çıkar. Veya hayattayken içeri ayaklarıyla içeri doğru girer, son yoluna ise yine ayaklarıyla girer) (Toleubayev, 1992: 98).
- ✓ Ölü pencereden çıkarılır. Evde özellikle iki ölü varsa, birini kapıdan, öbürünü pencereden çıkarırlar (Mustafina, 1992: 153)

- ✓ Mezarlık akşamdan kazıldıysa, vücut konulana kadar kötü ruhlardan koruma amacıyla içinde lamba yakılmalı (Mustafina, 1992: 154)
- ✓ Mezarlık toprağının büyülu gücü olduğuna inanılırdı. Mezarlıktan alınan toprağı suyla karıştırarak içler, böylece insan gönlü sakinleşir, heyecan unutulur (Mustafina, 1992: 42).
- ✓ Vücudun yattığı yeri taşlarla çevrelerler veya oraya buğday dökerler. Çünkü orayı basan biri hastalanabilir (Mustafina, 1992: 42).
- ✓ Ölen kişinin göz kapaklarını sıvayarak kapatırlar, çenesini başın tepesine kadar bağlarlar, iki elini her iki yanına koyarlar (Balaubayeva-Golyahovskaya, 2006: 292).
- ✓ Ölen kişinin, üzerinde yapılan işlemlerden sonra (yıkama, duaların okunması) yüzündeki örtüyü kaldırmak ve onun yüzüne bakmak yasak, günahdır (Balaubayeva-Golyahovskaya, 2006: 292).
- ✓ Cesedi evden çıkarırken eşikten dört adım ileride kafasını öne doğru çevirirler (Musagajinova, 2015: 136).
- ✓ Ölen insan canlı insanın özelliklerini taşır. Üzerine serpilene toprağın ağırlığını hissedermiş. Erkekler defnetme töreninde toprak tozunu mezarına serperken: “Toprağın hafif olsun” derler (Musagajinova, 2015: 136).
- ✓ İnsan ölünce onu hemen otağın sağ tarafına götürürler. Orası yabancıların ve erkeklerin yeri sayılır (Kasimova, 2007: 64).
- ✓ Mezarlıktan, defin töreninden döndükten sonra ölen kişinin otağı başka yere taşınır. Otağın altında toprak kazılır, üzerine toprak serpilir veya üzeri özellikle yakılmış ateşle yakılır. Böylece hayat ve ölüm sınırları belli edilir (Dubrovskiy, 2001: 8)
- ✓ Vücudun kuzeye doğu yerleştirilen başı ucunda iri bir kazık çakılır ve bu kazık mezarın üstünde bir tepecik oluşuncaya kadar durur. Tepecik oluşunca kazık çıkarılır. Kazık yerinde oluşan delikten ölen kişinin ruhu girebilir ve vücudu ziyaret edebilir, veya bu delikten ölene yemekler atılabilirdi. Böylece Kuzey

Kazakistan'ın Pavlodar vilayetinde Kalbasun kalesindeki mezarlarda kuş ve hayvan kemiklerinin bulunması açıklanabilir. Aynı yerde kömür ve ocak yerleri bulunur, böylece ateşin temizleyici gücüne inanıldığını ileri sürebiliriz (Musagajinova, 2015: 134).

- ✓ Kadınlar defin törenine katılmazlar, mezarlığa gidemezler. Ama 19. yüzyıl etnografya çalışmalarında kadınların defin yerine kadar uğurlama yürüyüşüne katıldıkları geçiyor. (Staseviç, 2011: 148-149).
- ✓ Eskiden evli kadının düzgün oturma pozu şöyleydi: yüzü ocağa doğru çevrili, altına sağ ayağı bükülmüş, sol ayağı dizisinde bükülmüş. Ölüm kaygısıyla ağlayan kadının pozu sadece onun için geçerlidir ve başkalar için yasak. İnsanın öldüğünü gösteren pozlar kesinlikle yasak: iki eli bele dayandırmak “büyürindi tayanma!” veya elle yanağa, alna dayanmak “jağındı tayanma!”, “mandayındı tireme!”, (Staseviç, 2011: 168).
- ✓ Eskiden “tul” otağın girişinden en uzak ve saygılı misafirler için yerde “tör” yerleştirilirdi (Toleubayev, 1991: 154).

5.3.15.4. Diğer inançlar ve tabular.

- ✓ Ağıtlarla insan üzüntüsünü ve acısını gösterir. Ama şiddetle ağlamak öleni tufana, sele boğarmış (Musagajinova, 2015: 135).
- ✓ Gözyaşları yere düşmemeli, çünkü ölen kişinin ruhuna ağırlık getirirler (Musagajinova, 2015: 135).
- ✓ Kuran'dan sureler okunduğu zaman ağlayışlar durmalı (Staseviç, 2011: 151).
- ✓ Güneş batımından sonra ağlamak yasaktı. Ağlansa da sakince, dikkati üzerine çekmeden yapılmalı (Staseviç, 2011: 162).
- ✓ Eğer ölüm gelenekleri kurallara göre yapılmazsa, ölenin ruhu düşmana dönüşür ve insanlara zarar getirmeye çalışır (Staseviç, 2011: 146)

- ✓ Ceset yıkandıktan sonra ip, mendil, kumaş parçaları, çengelli iğne gibi eşyalar ölen kişinin günahlarını arıtmak için dağıtılır (“fıdye” geleneği), (Mustafina, 1992: 154).
- ✓ Defnetme törenine katılanlar, ölen kişinin kaderinin ve karakterinin güzel tarafları “jırtılar” (kumaş parçaları) vasıtasıyla alacaklarına inanırlar. Mesela, uzun hayat süren ihtiyar erkek veya kadın öldüyse “jırtı” alan kişinin onun gibi uzun bir hayat süreceğine inanılır. Ama bazı kaynak kişilere göre 50 -63 yaşını geçmeyen erkeğin “jırtısı” verilmez (Mustafina, 1992: 154).
- ✓ Kadın öldüyse evde toplanan tüm kadınlara ev sahipleri iğne dağıtır. Kadınlar iğneden ip geçirerek onu evlerine götürürler. Öylece ölen kadın öbür dünyada borçlarından sorumlu olmaz (Mustafina, 1992: 153).
- ✓ Ölen kişinin akrabaları çok ağlayıp bağırarak kadının başına kendisine belli etmeden biraz mezarlık toprağı serperler. Kadın acısına farksız kalır, kendisini hırpalamayı durdurur (Staseviç, 2011: 149).
- ✓ Mezarlık toprağı suyla karıştırılır ve içilir. İnsan acısını dindirmiş (Staseviç, 2011: 149).
- ✓ Ölen kişinin atına binmek yasaktır (Katanov, 1894: 26).
- ✓ Doğu Kazakistan Türkleri tabut kullanmaz, onun yerine beyaz keçe “ak kiyiz”, “tabıt kiyiz”, “iman kiyiz” kullanırlardı. Her soy (ru) için bir keçe kullanılırdı. Kullanmadan önce ateşle temizlerler “alastau” eylemi ve dışarıda, otağın veya evin tepesinde bırakırlar. Yıldızların ve rüzgârın kechedeki kiri temizleyeceğine inanırlar (Toleubayev, 1992: 99).
- ✓ Doğu Kazakistan’da günümüzde de mezarın üstünde “as” yemeği için kurban edilen atın kafatasını bırakırlar (Toleubayev, 1991: 143).
- ✓ Ailede baba ölünce baş giysileri hariç tüm kıyafetleri dağıtıldı “sıyıt geleneği”. Evde kalan giysiler veya eşyalar “kut” (mutluluk) sembolüydü, “üydin kutı” (evin mutluluğu, refahı), (Suraganova, 2009: 73).
- ✓ Ölünün kıyafeti dağıtılmazsa öbür dünyada çıplak kalır (Suraganova, 2009: 73).

- ✓ Yas tutulan evde (“karalı üy”) ölü defnedilmeyinceye kadar ev temizlemek, çamaşır yıkamak, çalgı çalmak, televizyon seyretmek yasak (Jüsipova, 2007: 99).
- ✓ Ölü çıkan evde bir sene boyunca eğlenceli kutlamalar yapılmaz (Jüsipova, 2007: 99).
- ✓ Evde ölü varsa otağdan ateş (ocak) yakılmaz, odun dışarı çıkarılmaz (Elikpay, 2015: 104)
- ✓ Geceleyin sandık açılmaz, yoksa ailede birinin öleceğine inanılır. Acil durum varsa sandığı açarken “İçine yılan girdi”, derler (Elikpay, 2015: 104).

SONUÇ

Kültür, insanların en büyük zenginlikleri arasındadır. Geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi gören kültür, milletlerin aynı zamanda var olmalarındaki en önemli temel unsurlardandır. Halk kültürü ürünleri de yaşadıkları toplumun hem maddi hem de manevi gelişme süreçlerine bağlı olarak gelişir ve değişir. Her toplumun kendisine has bir kültürel yapısı ve yaşam şekli olmasından dolayı her halkın da kendi kültürel değer yargıları oluşmuştur. Toplum içerisinde oluşan sosyal ve kültürel yapı halkın düşünce dünyasını ve yaşayış şeklini de değiştirir. Bu sebeple toplum içerisinde yaşayan insanların birbirleri ile olan ilişkileri, farklı kültürlerle olan ilişkileri ve etkileşimleri o halkın kültürel zenginliğini ve halk ürünlerinin törensel gerçekleşme şekillerini, edebi ürünlerini, gelenek ve göreneklerini etkiler.

İnsanın yaşamında üç önemli aşama vardır. Bunlar doğum evlenme ve ölümdür. Geçiş dönemleri olarak adlandırılan bu üç aşamada halkın kendi kültürel yaşamında yapmış olduğu birçok ritüel vardır. Bu bir ülkenin içindeki şehirlerde hatta şehirlerdeki köyler arasında bile değişiklik göstermektedir. Bu aynı zamanda o halkın kültürel zenginliğinin de bir göstergesidir. Kültürel zenginlik açısından bakıldığında, Türk dünyası geçiş dönemleri ritüelleri oldukça zengin bir âdet ve inanışa sahiptir. Çalışmamızda bu zenginliklerin ortak ve farklılıklarını ortaya koymak ve değişim süreçlerinden bahsetmek için karşılaştırmalı bir çalışma konusu seçtik.

Türkiye ve Kazakistan'daki geçiş dönemlerini karşılaştırmalı olarak incelediğimiz bu çalışmada Türkiye'den belirli bölgelerden yapılan derleme ve yazılı kaynaklar incelemesi sonrası elde edilen veriler sınıflandırılıp tasnif edilmiştir. Kazakistan'da ise Almatı, Aktay, Aktöbe, Türkistan, Çimkent, Kızılorda, Taraz, Sozak gibi bölgeler ve bu bölgelere bağlı köylerde saha çalışması yaparak veriler toplanmış ve elde edilen veriler işlenmek üzere tasnif edilmiştir. Bu saha çalışmasını yaparken kültürel hafızası güçlü ve gelenek göreneklere hâkim kişiler seçilmeye çalışıldı. Bu iki halkın geçiş dönemlerinden örnekler toplanmış ve karşılaştırmalı olarak benzerlik ve farklılıklar kültürel değişim ve dönüşümler, sosyo-kültürel yapı, siyasi değişiklik ve etkiler de göz önüne alınarak değerlendirmesi yapılmıştır. Bu iki halkın geçiş dönemlerini değerlendirmenin yanında ortak kültür birliğinin ve değer yargılarının Türk dünyası ile

ne kadar benzerli gösterdiğini ortaya koyması bakımından Türk dünyasından da örnekler verilerek konuların değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmamızda ilk olarak karşılaştırma yaptığımız alan doğum gelenekleridir. Türkiye ve Kazakistan arasındaki doğum geleneği bağlamında yapılan ritüellere bakıldığında benzerliğin farklılıktan daha çok olduğu görülmüştür. Eski inanç sisteminin her iki halkında doğum geleneklerine etkisi çoktur. Çocuk sahibi olamayan kişilerin başvurduğu yöntemler bakımından ortaklık göstermektedir. Her iki halkta belirli süre çocuk sahibi olamadığında halk arasında bilinen eren, evliya, türbe, dağ ziyaretlerine giderler. Bunun yanında uyguladıkları halk hekimliği tedavi yöntemleri de benzerlik göstermektedir. Örneğin, çocuğu olmayan kadının soğuk aldığı düşüncesi hâkimdir ve hemen sıcak su veya sıcak buhar gibi soğukluğu giderecek yöntemlere başvurulmuştur. Bu benzerliklerin yanında gerçekleştirilen farklı pratikler de vardır. Örneğin Kazak halkında kutsal üçleme olarak bilinen üç manevi yönü güçlü kişilerin aracılığı ile Allah'tan çocuk dileme türbeleri vardır. Bu üçlemeyi yapacak kişiler ilk olarak Ahmet Yesevi Türbesi'ne gelir. Kazakistan'ın farklı yerlerinden buraya gelerek dua edip dileklerde bulundukları kasiyetli (kutsal) yerdir. Bu önemli kutsal yerin yanında Kazak halkının “*üçleme ziyareti*” olarak söyledikleri ve ziyaret ettiği diğer iki önemli kutsal yer de Arstan Bab Türbesi ve Ukaşata Türbesi'dir. Kazak halkının en çok bu üç kutsal yere gelip dua ederek istek ve arzularının gerçekleşmesini istemektedir. Bu üçleme ziyareti olarak Türkiye'den farklılık göstermektedir. Kazakistan'da göçebe hayatı yaşayan kişilerin at ve atın derisi ile hastayı tedavi ettiği, bunun yanında bazı kuşlardan ve diğer hayvan türlerinden de yararlanarak kısırlıktan kurtulup gebe kalmak için çareler arayarak tedavi yöntemleri geliştirdiklerini görülürken, çocuk sahibi olmak için Anadolu'da, sıcak plasentaya oturmak; lahana pırasa buğusunda durma; ebeğümeci otunu kaynatmak ya da saman buğusuna oturmak gibi vücudu ısıtma esasına dayanan bazı ilaç ve onarma tipinde gerçekleştirilen ritüellerin olduğu görülmektedir. Türkiye'de de bazı hayvanlardan gebe kalmak için yararlanılmaktadır. Fakat buradaki fark yaşanan coğrafya ve kültürel yaşam şeklinden dolayı attan yararlanmadır. Bunun yanında yine farklı bir ritüelde Kazak halkı eşinin gebe kalması için at yarışları ve kökpar oyunları düzenler. Yapılan derleme çalışmalarında bu gibi örnekler verildi ve bunun sonucunda da hamile kalan kadınların olduğu söylendi. Kazak halkı için at hem

kültürel yaşamda hem de gelenekler bağlamında hala daha çok etkili bir durumdadır. Gebe kalmak isteyen kadınların kısırak atın derisine sıcaklığına sarılması ve terletilmesi de bir başka attan beklenen umut olarak tespit edilmiştir. Kazak halkında gebe kalmak için Türkiye’den farklı olan bir diğer ritüelde yaşadıkları evi, bölgeyi veya şehri değiştirerek gebe kalma durumudur. Bu ritüel örneği de yapılan derlemeler esnasında ifade edilmiş ve sonuçlarının olduğu söylenmiştir.

Türkiye ve Kazakistan arasındaki doğum gelenekleri farklılıklarından birisi de gebelikten korunma durumudur. Kazak halkı nüfus olarak az olduklarını ve Allah’ın verdiği bir canı almanın günah olduğu düşüncesi ile gebelikten kaçınma yollarına başvurmada Türkiye’den farklılık göstermektedir. Yani Türkiye’de ortalama çocuk sayısı iki veya üç iken Kazakistan’da bu durum bölgesel olarak biraz değişiklik göstermekte olsa da genellikle beş veya altıdır. Hatta devlet tarafından altı çocukta sonra gümüş madalya, yedi çocukta sonra da altın madalya vermektedir. Buradaki amaç Kazak halkının nüfus sayısını artırma politikası olsa da halkın düşünce dünyasında en az bir ailede beş veya altı çocuk olması istenmektedir. Çünkü Kazak aile yapısı bu şekilde yapılmış ve bu şekilde bir kültürel yaşam şekline dönüşmüştür. Türkiye’de de gebelikten korunma durumu farklılıklar gösterse de veya kürtaj oranı değişiklik gösterse de genel aile yapısı çekirdek aile olarak adlandırılan aile yapısıdır. Bu sebeplerden dolayı yapılan saha çalışmalarında gebelikten korunma veya çocuk aldirmayla ilgili pek örnek elde edilememiştir. Kazak halkının çok çocuklu bir aile yapısına sahip olması ve devlet tarafından da desteklenmesi ailelerin çocuk sahibi olma düşüncesini de etkilediği derlemeler esnasında ifade edilmiştir. Çünkü devlet on çocuklu annelere ev vermekte ve desteklemektedir.

Her iki toplumda çocuğun sağlıklı dünyaya gelmesi ve yaşaması için yapılan pratiklere bakıldığında birçok yönden benzerlikler olduğu görülmektedir. Dinsel büyüsel açıdan bakıldığında hocaya gitme, kutsal sayılan türbe ve yatır ziyaretleri vb. pratikler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca da yeni doğan çocuğu kötü ruhların alıp kaçmasından da korumak için satıp alma ritüeli her iki halkta da gerçekleştirilen ortak ritüellerdir. Toplum içerisinde çocuk sahibi olmak ve çocuğun aile için ne kadar önemli olduğu her iki toplumunda çocuğu sağlıklı olması için yapmış oldukları uygulamalardan görülmektedir.

Yeni evlenen çiftin aile içerisinde hamile olup olmadığı her zaman merak konusu olmuştur. Hem Türkiye’de hem de Kazakistan’da hamile kadın ayıplanmaz aksine büyük bir sevinçle karşılanıp onu bu zamandan sonra ailesi hamile kadını koruma altına alır. Bu açıdan gelinin hamile olduğu duyan veya anlayan kayınvalide, bu duruma çok sevinir ve sevincini eş, dost, akraba ve komşuları ile paylaşır. Türkiye’den farklı olarak Kazakistan’da “*kursak toy*” adlı ritüel yapılır. Gelinin kayınvalidesi bu müjdeli haberdan sonra sevincini paylaşmak için yemekler yapıp sofralar hazırlar. Bu törene katılmak için gelenler şasu getirir ve bu şasuyu gelinin üzerinden atarlar. Bu gelenek gelinin iştahını açmak, bulantıdan dolayı yemek yiyememesini geçirmek, yani yemek iştahı kaçan gelinlere davet edilen kişilerin yemeklerinden yedirilerek bu durumun atlatılmasıdır. Buradaki bir diğer amaç ise hamile kadının aşermesini belirlemek ve kusmasını engellemektedir. Bu sebeple yaşlı ve tecrübeli kadınlar çeşitli yiyecek ve içecekler alıp gelerek aşerdiği yiyeceği belirlemek isterler. Bunada Kazak halkı “*it jerik*” demektedir. Bu yapılan kursak toy ile de iki halk arasında farklılık görülmektedir.

Bütün Türk halklarında aşeren kadının istekleri yerine istisnasız getirilmeye çalışılır. Çünkü bütün halk çocuğunun sağlıklı ve iyi bir şekilde doğmasını istemektedir. Bu yüzden gebe kadının aşerdiği her ne olursa olsun hangi şartlarda olursa olsun bulunmaya ve gerçekleştirilmeye çalışılır. Aksi takdirde yani aşermesi kanmayan kadının çocuğunun da kusurlu veya ayağı, kolu ve vücudunda bazı leke ve izler olacağına inanılır. Bu aşerme konusunda her iki halkta da benzer düşünceler hâkimdir ve yapılan ritüeller de benzerlik göstermektedir.

Eski zamanlarda her iki halk arasında da gebe kadınların aşerdiği yiyecekleri söylemeye çekinenler olmuştur. Fakat günümüzde bu durumun değiştiği derlemeler ve gözlemler sonrası görülmektedir. Çünkü aşeren kadınlar artık günümüzde isteklerini rahatça eşi ve eşinin ailesine söyleyebilmektedir. Bu da kültürel değişimin bir örneğini sunmaktadır. Yapılan derlemeler sonucunda değişen yaşam koşulları ve kültürel değişimlerin aşerme geleneğini de etkilediği görülmektedir.

Eskiden teknolojinin olmaması ve gelişmemesinden dolayı halk arasında gebe kadının çocuğunun cinsiyetini bilmek için birtakım geleneksel pratikler uygulanmaktadır. Günümüzde de uygulanan bu pratikler teknolojinin gelişmesi sonucunda azalmış da olsa kırsal kesimlerde hala daha uygulanmaktadır. Kentlerde ve şehirde yaşayan kişiler ise daha çok teknolojin imkânlarından yani ultrasondan faydalanarak çocuğun cinsiyetini belirlemektedir. Türkiye ve Kazakistan'da çocuğun cinsiyetini belirlemek için yapılan ritüellerde, fiziki özelliklere bakarak belirleme, hayvanların uzuvlarından yola çıkarak belirleme, davranış özelliklerine, rüyalar gibi vb. durumlara bakılarak cinsiyet tahmini yapma benzerlik göstermektedir.

Gebe kadının kaçınmaları da her iki halkta da benzer olduğu ve çok fazla farklılığın olmadığı görülmüştür. Gebe kadına ve çocuğa zarar verecek hareket, davranış, yiyecek ve içecekler, cenaze gibi üzücü ve korkutucu yerlere gitmeme, gece yalnız dışarı çıkmama vb. örnekler ortaklık göstermektedir.

Her iki halkta da doğum sırasında yapılan hazırlıklar benzerdir. Bebeğin doğumundan sonra gerekli olan eşyaların alınması, annenin eşyalarının alınması, anne için evde odanın hazırlanması vb. gibi yapılanlar benzerlik göstermektedir. Fakat bunlardan başka Kazak halkı çocuk doğmadan ona hem bez hem de giyim almaktan kaçınır. Bu yönü ile farklılık göstermektedir. Çünkü daha doğmamış çocuk için bu gibi eşyaların alınmasının kötülük ve zarar getireceği düşüncesi ile Kazak halkı bunları doğum öncesi almamaya çalışır.

Kazak halkı konar-göçer bir yaşam şeklinden dolayı gelenekleri de bu doğrultuda gelişme göstermiştir. Bu konar-göçer yaşam tarzı içerisinde köy (avıl) yaşamında gebe kadınların doğumlarında onlara yardımcı olan bir nevi şaman ve kamların devamı olan toplum içerisinde bilgisine güvenilen, tecrübeli ve eli şifalı kadınlar vardır. Bu kadınlar gebe kadının doğum yapacağı zaman yanına gelerek onun ve çocuğunun sağ salim bir şekilde doğum sürecini atlatmasına yardımcı olan kişilerdir. Bu durum Türkiye'de de olması sebebi ile benzerlik göstermektedir. Türkiye ve Kazakistan'da şehirleşmenin az olduğu, teknoloji ve hastane hizmetlerin çok gelişmediği zamanlardaki doğum olaylarında yardımcı olan tecrübeli kişiler her iki halk içinde doğum ritüeli bakımından benzerlik göstermektedir. Bu yüzden de Türkiye'de ebe olarak bildiğimiz tecrübeli

kişiler Kazakistan’da “Kindik Şeşe ve Akkol Ana” olarak bilinmektedir. Kazak halkında bu tecrübeli kişiler ikinci anne gibidir ve bu yüzden de toplum içerisindeki yeri ve değeri farklıdır.

İki hakta da çocuğun tuzlanması, yıkanması ve lohusalık döneminde yaptıkları ortaklık göstermektedir. Kazak halkının farklı olarak yaptığı ritüel şildehana toyudur. Burada çocuk tuzlanır ve yıkanır. Bunun yanda onun bekçiliği yapılması ile farklılık göstermektedir. Lohusalık döneminde de sütün az olması sonrası yapılan benzer ritüeller, kötü ruhlardan koruma vb. durumlar ortaklık göstermektedir.

Kazak halkı lohusalık döneminde hem anne hem de çocuk için bazı pratikler uygulamaktadır. Bunlardan birisi “*kalja*” yemeğidir. Buna bir nevi loğusa annenin terini çabuk atıp sağlığına hızlı bir şekilde kavuşması uygulamasıdır. İkincisi “*it köylek*” giydirme âdetidir. Bu pratikte yeni doğan çocuğa kırkı çıkıncaya kadar belirli kriterlere göre dikilen bir giysi (zıbın) giydirilmesi âdetidir. Üçüncüsü ise “*besire berüv*” pratiğidir. Burada yeni doğan çocuğun şerefine at, deve, koyun vb. hediye verilir. Bu veren kişinin ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Kazak halkında, Türkiye’den farklı olan bir uygulama kalja yemeğidir. Kalja yemeği yeni doğum yapan kadın için ailesi tarafından bir koyun kesilir ve onun et ve kemiklerinden çorba hazırlanır. Anne bu çorbadan içerek hem hızlı toparlanacağı düşüncesi vardır hem de koyunun boyunun diş değdirmenle yenmesi ile çocuğun boynunun çabuk katılaşacağı düşüncesi hâkimdir. Bu sebeple Kazak ailelerinde kalja etinden kalan koyunun kemiği evin kapısının üstündeki eşığa asılır ve daha sonra kurutulur. Bu kemik daha sonra saklanır.

Kazak halkının Türkiye’den lohusalık döneminde yapılanlardan farklı olarak yaptığı bir diğer ritüel de “*it köylek*” giydirme ritüelidir. Bu elbise kırk gün doluncaya kadarki bebeğin ilk elbisesidir. Bu elbise Kazak halkının özenle diktiği bir çocuk giysisidir. Bu it köylek dikilirken bazı hususlara dikkat edilir. Bunlardan birincisi dikişleri bebeğe zarar vermeyecek ve onu rahatsız etmeyecek şekilde dikilmelidir. Bazı kişilerce yumuşak pamuksu veya ipek kumaştan dikilir. Bazı kişilerde temas büyüüne bağlı olarak yakın akraba, eş dost, köydeki akıllı, terbiyeli, saygı gören ve gelenek görenek bilen, huzurlu ve mutlu bir aile yaşamı olan kişilerin giyimlerinde de dikilir. Buradaki

amaç çocuğun ileride bu elbisesinden bir parça ile dikelen kişiye benzeyeceği ömrünün onun gibi olacağı düşüncesidir.

Alkarası ve kırkıdan çıkarma gelenekleri ritüelleri de ve yapılanlarda benzerlik göstermektedir. Her iki halk da çocuğu ve annesini korumak için çeşitli durumlardan veya eşyalardan yararlanarak korunmaya çalışması açısından benzer durumlar vardır.

Beşik Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Yeni doğan bebeğin kundaklayıp onun ilk yatağı olan beşiğe yatırılır. Bu beşiğe ilk yatırılma Türk dünyasında törenle kutlanır. Aile çocuklarının rahat, huzurlu, sağlıklı bir şekilde büyümesini arzu eder. Çocuğun beşiğe ilk yatırılma zamanında akraba, eş dost, köydeki kişiler bu törene çağrılır ve çocuğun beşiğe yatırılma töreni gerçekleşir. Ailenin sevincine ortak olmaya gelen misafirler de gelirken elleri boş gelmez çeşitli tatlı yiyecekler ve beşiğe konacak eşyalar getirirler. Türkiye ve Kazakistan arasındaki beşik ritüellerine farkına bakıldığında ilk olarak beşiğin nağası taraf yani kızın ailesi tarafından alınmasıdır. Bundan başka olarak beşiğin önceden alınması durumdur. Türkiye’de çocuk için beşik önceden alınabilirken Kazak halkında bu durum farklıdır. Bir başka farklılık da Kazak halkı beşik törenlerini daha önce az sayıda insanla kutlarken günümüzde büyük toylar halinde kutlamakta ve büyük toyhanelerde yemekler verilip düğün havasında kutlamalar yapılmaktadır. Kız tarafı ve oğlan tarafı her iki dünürler başta olmak üzere çeşitli hediyeler alarak birbirlerine vermektedir. Bu yönü ile yani beşik toyunun kutlanması ile de Türkiye’den farklılık göstermektedir.

Her toplum kendi geleneksel yaşam ve düşünce dünyasına göre çocuklara ad verme gelenekleri vardır. Bu yüzden çocuklara verilen isimler onların toplum içerisindeki yaşam biçimini, düşünce tarzını, sosyal değer yargılarını ve halkın çocuğun geleceğine etki edeceğine düşündüğü dini adlar koyulur. Türk kültüründe ad verme ritüeline baktığımızda bu tek başına bir şölendir diyebiliriz. Türk halklarında isim verme sebeplerine bakıldığında bunlar dini, milli, yerel, tarihi kahramanlar vb. daha birçok çeşitli durumlardan esinlenerek verilmektedir. Kazak halkının Türkiye’den farklı olarak ailedeki aile büyüklerinin veya anne, babanın isminin verilmemesi durumudur. Çünkü Kazak halkında çocuk anne veya baba aile büyüklerinden birisinin adını söyleyerek

çocuğunu çağırır. Bu sebeplerden dolayı Türkiye’deki gibi aile büyüklerinin isimlerinin verilmesi durumu yoktur.

Her iki halkta da ilk diş, tırnak, saç kesme ile ilgili ritüeller benzerdir. Bu ritüeller genellikle kırkından çıkarma töreninde yapılır. Kırkından çıkarmada çocuğun dişlerinin, tırnaklarının ve saçının saklanması da ortaktır. Kazak halkında da Türkiye’de olduğu gibi çocuk ilk dişinin çıktığında bazı ritüeller gerçekleştirilmektedir. Fakat diş töreni geleneği Türkiye’deki kadar yaygın bir tören değildir. Yapılan görüşmelerde köylerde yaşayan bazı insanlar tarafında kısa ve benzer uygulamaların olduğu ifade edilmiştir. Görüşmeciler daha çok böyle bir uygulamanın pek bilinmediği yönünde düşüncelerini bildirmiştir. Kazakistan’da Türkiye’den farklı olarak çocuğun ilk saç kesiminde “*aydar koyma*” geleneği vardır. Bu ritüel ile iki halk arasında saç kesme durumu ve saç bırakma da farklılığıdır.

Yürüyemeyen çocuk için yapılan ritüelde iki halk arasında farklılık vardır. Kazak halkı çocuk bir yaşına geldiğinde ona tusav keser toyu yapar. Buradaki birinci amaç Türkiye ile benzerdir. Yani çocuğun sağlıklı yürümesi içindir. Asıl farklılık ise Kazak halkı çocuğun yolunu bahtını açmak için tusav keser toyu yapar. Burada tusavı kesecek kişi özenle seçilir. Bu törende de toyhaneler kiralanır büyük kutlamalar yapılır. Bu törende çocuğun önüne beyaz bir kumaş serilir ve daha sonra tusavı kesilir ve ileriye doğru yürütülür. Bu açısı ile Türkiye ile benzerdir fakat kullanılan ipi özellikleri ve rengi açısından farklılık göstermektedir. Tusavı kesen kişinin işi sadece ipi kesmekle bitmez ve artık bundan sonra o çocuğun manevi babası veya annesi sayılır. Sorumlulukları artmıştır. Çocuk evleninceye kadar onunla her konuda ilgilenir ve yardımcı olmaya çalışır. Bu yönü ile de farklıdır. Kazak halkının tusav keser toyundan önce gerçekleştirmiş olduğu bir gelenek de bavrından tabak almaktır. Bavrından tabak alma geleneği, çocuğun emeklemesini hızlandırmak ve bunu kutlamak için ailenin akraba, eş-dost çağırıp kutladığı bir törendir. Bunun da bir ritüel eşlinde yapılışı vardır. Bu ritüel ile de Türkiye’den farklılık göstermektedir.

İki halkında sünnet törenleri benzerdir. Yapılan kutlama ve işlemler ortaktır. Fakat Kazak halkının bir farklılığı da çocuğa şecere öğretme geleneğidir. Kazak halkı bu

duruma çok önem vermektedir. Bu sebeple çocuklarına küçük yaşlardan itibaren aile şeceresini öğretirler.

Türkiye’de ve Türk dünyasında kültürel değişimler sonucunda evlilik biçimleri de değişiklik göstermektedir. Bu evlenme biçimlerinin değişmesine yaşanan yerlerde etkili olmaktadır. Kentte yaşayan kişilerin evlilik biçimleri ile kırsal bölgede yaşayanların evlilik biçimlerinde bazı değişiklikler vardır. Hem kent hem de kırsal bölgelerde evlilik biçimlerine bakıldığında tanışarak evlenme, görücü usulü evlenme, beşik kertmesi ile evlenme, berdel şeklindeki evlenme, akraba evlilikleri ve kız kaçırma şeklindeki evlenme biçimleri gibi farklı evlenme biçimleri görülmektedir. Bu evlenme biçimlerinin her birisinin kendisine has ritüelleri ve gerçekleşme biçimleri vardır. Kazakistan’da “*bel kuda*”, “*beşik kuda*”, “*karsı kuda*” evlenme biçimleri vardır. Kazak evlenme biçimlerinin hepsinin kendisine has bazı şartları vardır. Bu şartlardan ortak olanı ise akraba evliliğinin kesinlikle yasak olmasıdır. Bu akrabalık yakınlığı Kazak halkında yedi atadan sonra olmasıdır. Yani bir Kazak kızı ve erkeği yedi atadan atladıktan sonra evlenebilir aksi takdirde evlenmesi kesinlikle yasaktır. Kazak halkının yedi ata geçmeden evlilik yapması kesinlikle yasakken Türkiye’de akraba evlilikleri görülmektedir. Bu yönü ile iki halk arasında farklılık vardır. Diğer açıdan beşik kertme ve karşılık kız alıp verme (berder) ile kaçarak evlenme, levirat ve sorarat ile evlenme gelenekleri benzerdir.

Kaçarak evlenme geleneğine bakıldığında iki halk arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan önce ortak noktalara bakıldığında aileleri tarafından izin verilmeyen çiftler anlaşarak kaçar. Bu ortak bir durumdur. Fakat Kazak halkının bozkır atlı göçebe kültürünün getirmiş olduğu alışkanlıklar ve gelenekler neticesinde kız kaçırma olayı toplumda çoğu kişi tarafından normal bir durum olarak görülmektedir. Bunun kız ailesi ve kız için bazen çok büyük psikolojik etkileri ve olumsuz sonuçları olabilmektedir. Çünkü rızasız ve habersiz kız kaçırma geleneği Kazak halkında her ne kadar hoş karşılanmıyor gibi olsa da kendi iç dinamikleri içerisinde evlenmenin bir yoludur diye de düşünülmektedir. Her iki halkın evlenme yasalarında kız kaçırma suç olarak belirtilse de bu durum karşılıklı anlaşmalar neticesinde tatlıya bağlanarak çözülmektedir.

Kazaklarda kız alıp kaçma ile evlenmeler çoktur. Özellikle Türkistan, Taraz, Çimkent, Kızılorda, Atrav ve Aktöbe gibi yerlerde kız kaçırma ile evlenme Kazakistan'ın kuzey bölgelerine nazaran daha çoktur. Aslında kız alıp kaçma geleneğine iki şekilde bakmak gerekir: olumlu ve olumsuz olarak. Olumlu yönden baktığımda iki gencin aile kurmasında önemli bir gelenektir. Rızası olmayan aileler daha sonra izin verir ve bu olay tatlıya bağlanarak evlilik ile sonuçlanır. İkincisi ise kızın rızası olmadan kaçırılması yani olumsuz tarafıdır. Bazen kaçırılan kızın çaresizce evlenmesi olumsuz sonuçlanmakta ve sonrasında aile içerisinde büyük problemlere yol açmaktadır. Bu durumlar olunca da boşanma olayında artışlar oluyor ve arada kalan çocuklar zor durumda kalıyor. Bunun yanında bir de aileleri tarafından kaçırıldıktan sonra rızası olmayan kızın eve getirilmesi durumu vardır. Bu durumda hem kız hem de ailesi toplum içerisinde zor durumda kalmaktadır. Çünkü Kazak halkı kaçırılan kızın eve geri gelmesini pek iyi gözle bakmaz ve iyi de görmez. Bununla halk arasında bazı sebepleri vardır. Kazak halkı yaşlı kişilere hürmet konusunda çok hassastır. Kaçırılan kız ne kadar geldiği evde kalması yönünde ikna edilmeye çalışılsa da razılık göstermeme durumu olabiliyor. Bu gibi durumlarda evdeki yaşlı kişilerden birisi kapının önüne yatıyor ve “benim üstümden atlar da gidersen bundan sonra senin ömründe iyilikler olmaz ve sen toplum içinde iyi gözle bakılmazsın” diye kızı ikna etmeye çalışır. Bütün bunlara rağmen kız gitmek isterse de kendi ailesi tarafından gelen kişilerle evine geri döner. Fakat psikolojik olarak çok zor biri durumda kalan ve ağlayarak kaçırıldığı evden gelen kız, o zamandan sonra hem toplum içerisine çıkarken hem de aile yakınlarıyla konuşurken çok utanmaktadır. Bu da onun yaşamını oldukça olumsuz şekilde etkilemektedir.

Kız kaçırma Kazak halkında resmi kanunla yasak olmasına rağmen hala daha yaygın bir gelenektir. Kız kaçırmanın dört farklı durumu vardır. Birincisi kızın rızası olmadan alıp kaçma, ikincisi kız ile erkeğin anlaşarak kaçması, üçüncüsü düğün masraflarını azaltma ve ekonomik yükten kurtulma için ailelerin de izni ile anlaşarak kaçma ve kızın erkeği kendisini kaçırması için ikna edip kaçırması olmak üzere dört şekli vardır. Bunlardan en zor olanı kızın rızası olmadan kaçırılıp evlenilmesidir ve bu evlenme biçimin de bazı olumsuz yönleri vardır. Kız kaçırarak evlenme geleneğine bakıldığında toplumsal bakış açısı ve kız kaçırıldıktan sonra oğlan evinde yapılan ritüeller, kızın arkasından kuğınşı

(kız tarafından gelen kız arakası) kişilerin karşılanıp sofralar hazırlanması vb. yönleriyle Türkiye’den farklılıkları vardır.

Kazakistan’da yaptığımız derlemelerde bazı kişiler çok eşliliği olumlu yaklaşmışlardır. Bu çok eşliliğe olumlu yaklaşan kişilerin yaş ortalamasına bakıldığında elli üzeridir. Bunun yanında bu çok eşliliğin yapılmasını isteyen kişilerin Kazakistan’ın güneyi, güneybatısı ve güneydoğusudur. Buradaki görüşmeler esnasında ülke nüfusunun çok az olması sebep gösterilmiştir. Kadınların günümüzde doğum oranının düştüğü ifade edilmiş ve bu şekilde nüfusun çoğalmayacağı düşüncesinde olduklarını söylemişlerdir. Yine bu duruma ek olarak eğer ki ülke nüfusu az olursa ülkelerinin başka milletlerce kolayca yıpratılıp zor durumda kalacağını dile getirmişlerdir. Fakat yukarda da belirtildiği gibi bu düşünce belli kişiler ve bölgelerce dile getirilmektedir. Genç kızlar ve yaşları genç olan evli kadınlar, çok eşlilik durumuna çok da sıcak bakmamaktadırlar. Bu durum ise Türkiye’de farklıdır. Çok eşliliğe hemen hemen her bölgede olumlu gözle bakılmamaktadır. Bu çok eşlilik düşüncesi yönü ile iki halk arasında farklılık vardır.

Türkiye ve Kazakistan’daki örneklerle baktığımızda kız isteme, görücü gitme, söz kesme gibi geleneklerinin benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Her iki halkta önceden belirlediği kızı elçiler vasıtasıyla ailesinin ve kızın düşüncesini yoklamaktadır. Daha sonra toplumdaki tanınan, saygı gören ve bazen de her iki aileyi de iyi tanıyan kişilerden oluşan bir heyet ile kızın evine dünürçülüğe gitmektedir. Kazak halkının bu geleneğinde Türkiye’den farkı kamçıya verilen önem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kız istemeye giden elçinin evin duvarına kamçı koyması onun Kazak halkı tarafından ne kadar hürmet gösterilip değer verildiğinin bir göstergesidir. Türkiye’nin Kazakistan’daki kız isteme geleneğinden farkına bakıldığında verilmek istenmeyen kızın ailesi çay ile onları uğurlamasıdır. Eğer ki kızı verirlerse, o zaman kızın kahvesi içilmektedir. Bunun yanında Kazak halkı dünürlerinin yüzüne un serpme ile de farklılık göstermektedir.

Kazak halkında kız isteme aşamasından sonra, yani dünürcü döndükten sonra, oğlanın anne babası, amcası, dayısı vd. akrabaları bir araya gelip, söz kesme toyuna kimlerin nasıl gidecekleri konusunda müzakere ederler. Kız evinin uzaklığına göre en az 3 kişi, en fazla 15 kişiden oluşan heyet kız ailesine gider. Bunların arasından gelenek ve

görenekleri çok iyi bilen, güzel konuşan, çok yönlü, yaşça büyük birisini baş dünür olarak tayın ederler. Söz kesmeye giden kişiler de özenle seçilir, gidenlerin yaşları, meslekleri, varlıklı kimselerden olmaları erkek evinin itibarını artırıp, kız evini etkiler. Bu seremoniye “*Kuda tüsu*” (dünür olmak) onun şerefine yapılan toya da “*Kuda tüsu toyu*” (söz kesme toyu) denilir.

Söz kesme töreninde Kazak halkının yaptığı ritüeller Türkiye’den bazı farklılıklar ile ayrılmaktadır. Bunlardan bir tanesi söz kesme esnasında önemli ve ilginç geleneklerden biri de “*Kuyruk bavur jegizuv*” yani koyun kuyruk yağının ve ciğerinin yenmesidir. İki dünür tarafı da dileklerde bulunup kuyruk bavır yedikten sonra söz kesilmiş olur. Bu törenlerde oğlan tarafı kız tarafından gelenlere şaka ve oyunlar yaparlar. Bu yönü ile Türkiye’deki söz kesme töreninden farklılık göstermektedir. Bir başka farklılık ise kızın başlık parasının verilmesi durumudur. Bu söz kesme töreninde kızın ailesine belirlenen başlık parası verilir. Bu açıdan da farklılık vardır. Bu uygulamalardan başka damada tös yedirme ve dokuza dokuz hediye verme gelenekleri bakımından da farklılıklar vardır.

Nişanlanma töreninde yapılanlar ve nişanlanma töreni açısından da farklılıklar vardır. Kazak halkında bir kıza sırğa (küpe) takıldığında o kız artık nişanlıdır. Türkiye’de ise bu durum yüzük takma işlemi ile gerçekleşir. Bu yönden de farklılık vardır. Nişanlama töreni genelde evlerde veya son zamanlarda toyhanelerde yapılmaktadır. Türkiye’den kutlama ritüeli açısından da farklılıkları vardır.

Türkiye’de günümüzde başlık parası oldukça azalmış veya birçok bölgede kalkmış durumdadır. Bazı belirli bölgeler haricinde Türkiye’de eski durumunu kaybetmiş ve uygulanmaz bir durumdadır diyebiliriz. Başlık parasının kalkmasında ekonomik, eğitim durumları da etkili olmuştur. Türkiye’de örneklerine çok az rastlayabileceğimiz başlık parası ile evlenme geleneğine Kazakistan’ın belirli bölgelerinde halen daha rastlamak mümkündür. Çünkü kalınmal ile kız evlendirmek de kız almak da Kazak halkı için bir onur ve övünç kaynağıdır. Kazakistan’ın kuzey bölgelerinde bu gelenek Rusların etkisi ile kaybolmuş ve uygulanmamaktadır. Almatı bölgesinde kalınmal verilmeyen yerler süt akı verilmektedir. Yani kalınmal ile kız almak yerine bunun adı süt akı ile kız almaya değişmiştir. Fakat güney ve batı Kazakistan’da kalınmalsız kız almak çok karşılaşılan bir durum değildir. Çünkü yapılan görüşmelerden kızın kalınmal ile gelin

olması bir övünç kaynağı olduğu söylenmiştir. Türkiye ile Kazakistan arasındaki başka bir farklılık kızın ölü-tirisini vermesi geleneğidir. Bu gelenek için erkek tarafı kalınmal ve süt akını verirken bir koyun getirerek vermektedir. Daha sonra da kız tarafı öli-tirisi geleneğini belirli ritüeller eşliğinde yapar. Öli-tirisine gelenler yanlarında hediye veya benzeri şeyler getirmez. Sadece davete icap eder ve yemeğini yiyerek duasını eder ve kalkar. Türkiye'den farklı olarak Kazak halkında kız gelin edildikten sonraki en kısa zamanda öli-tirisi verilmesi ritüelidir. Bu geleneğe Türkiye'de rastlanılmamaktadır.

Türkiye ve Kazakistan'da çeyiz hazırlama geleneğine bakıldığında çeyiz için gerekli eşyaların hazırlanması, çeyizin veriliş süreci, çeyizi gösterme durumu bakımında benzerlik göstermektedir. Her iki halk için de kızın çeyizini hazırlama eş-dost, akraba ve komşuların destekleri olmaktadır. Eskiden hazırlanan çeyiz kültürü ile günümüzde alınan çeyiz eşyaları bakımında da benzerlik her iki halk için söz konusudur.

Kazak halkının başlık parası olarak aldığı kalınmal, kızın çeyizini hazırlamak içindir. Günümüzde kızın çeyizini hazırlamak oldukça pahalı bir hal almıştır. Eskiden de böyle olmasına rağmen günümüzde ekonomik koşulların ailelere göre değişmesi ve eşyaların değerinin artması kız çeyizinin hazırlanmasını zorlaştırmaktadır. Burada devreye akrabalar girerek aileye destek olması ile biraz olsun kız tarafının yükü azalmaktadır. Bir de verilen kalınmal değeri kadar çeyiz hazırlamak kız tarafı için önemlidir. Yoksa mahcup olma durumu olabilir.

Her iki halkta da günümüz şehirleşme ve alım gücünün artması sonrası genç kızların çeyiz hazırlama kültürü etkisi azalmıştır. Bunun yerine hazır olarak üretilen çeyiz eşyalarını almaktadır. Bu durumda her iki halkta yeni iş imkânları ortaya çıkmıştır. Gelenekleri ve kültürü iyi bilen çeyiz ustaları bunlara günümüz kültüründeki değişimleri de ekleyerek yeni ürünler yaratmaktadır. Bütün bunlara bakıldığında çeyiz hazırlama kültüründe ortaklıkların çok olduğu görülmektedir. İki halk arasındaki farklılıklardan birisi de çeyiz hazırlamada görülmektedir. Buradaki farklılık alınan eşyalardan kaynaklanmaktadır. Çünkü oğlan tarafı başlık parasını verir ve kızın çeyizi için bir şey almaz. Çeyizin ağırlığı kız tarafındadır. Türkiye'de ise bu durum farklı olması yönüyle de iki halk arasında çeyiz konusunda farklılıklar vardır.

Düğüne davet konusunda da benzerlikler çok olmasına rağmen iki halk arasında farklılıklar da vardır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde okuntu için farklı eşya ve kumaşlar dağıtılırken Kazak halkında bu durum farklıdır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde olduğu gibi kâğıt davetiye şekli vardır.

Kız gelin etme törenlerine bakıldığında iki halk arasında farklılıklar vardır. Türkiye'de genellikle düğünler hem oğlan evinde hem kız evinde aynı günde başlamaktadır. Fakat bu durum Kazakistan'da aynı değildir. Önce kız gelin etme düğünü yapılır daha sonra oğlan evinde “üyenü toyu” yapılır. Yapılan bu törende öncelikle tamada (toy yürütücüsü) giriş yapar ve gelen konukları gelin ve damat gelene kadar eğlendirir. Gelin ve damat geldikten sonra önce damat iki kız yani düğün yürütücü kızlar tarafından geleneksel şarkılar eşliğinde gelen davetlilere tanıtılır. Bundan sonra damat elinde çiçekle ilerde bekler ve gelin kız da gelerek davetlilere tanıtılır ve sonra damat onu karşılayarak onlar için hazırlanan masaya oturur. Kazak gelin etme toylarında gelin ve damadın yanında joldaş bala (sağdıç) ve joldaş kız adlı kişiler de olur. Davetlilere konuşmalarından gelin ve damadın selam verme geleneği olarak Türkiye'den farklılık göstermektedir. Bundan başka olarak gelinin vedalaşması esnasında gelin başlığını çıkarıp geleneksel başlık olan savkeleyi giymesi de Türkiye'den farklıdır. Bunlardan başka gelin vedalaşırken önüne serilen beyaz kumaş parçası üzerinden yürüyerek ilerlemesi ve karşıda damadın onu beklemesi ve kucaklayarak arabaya kadar götürmesi ile de farklılık vardır. Bir başka farklılık bu toy kız tarafının olduğu için oğlan tarafından çok kişi kız uzatu toyuna katılmazlar. Belli sayılarda ve yakın kişiler katılır. Bu açıdan da farklılıklar görülmektedir.

Oğlan evinin yaptığı düğün yani Kazak halkının da söylediği gibi büyük düğündür. Bu düğünde de gelin etme toyunda olduğu gibi eğlenceler yapılır, yemekler yenir ve belli ritüeller gerçekleştirilir. Bu yönüyle Türkiye'deki düğünlerle ortaklık gösterir.

Türkiye'deki duvak açma geleneğinin Kazakistan'daki karşılığı betaşardır. Bu iki gelenekte de benzer olan geline öğüt vermek ve onu yeni geldiği ev halkı ile akraba ve eş-dosta tanıtmaktır. Türkiye'de uygulanan ritüeller ile Kazakistan'dakiler benzerlik gösterdiği gibi farklılıklar da göstermektedir. Kazakistan'daki betaşar ile Türkiye'deki duvak açma arasındaki farklılıklardan ilki yapıldıkları gündür. Türkiye'de düğün

bittikten sonraki gün yani gerdek gecesi sonrası yapılırken, Kazakistan'da ise oğlan evindeki düğün olmadan yapılmasıdır. Kazakistan'daki betaşar, kız uzatu toyu bittikten sonra gelin gece oğlan evine gelir ve burada yukarıda gelin indirme konusunda değindiğimiz ritüeller gerçekleştirilerek eve girer ve kendisi için hazırlanmış şımlılık adlı beyaz perdelerle örtülü yerde oturur. Kısa bir süre yani birkaç gün içerisinde gelen gelinin betaşarı olur. Farklardan birincisi yapılma günüdür. Günümüzde bazen kız uzatu toyları gündüz yapıldığından gelin oğlan evine gelir gelmez de betaşar ritüelinin yapıldığı görülmektedir. Bir başka farklılık ise burada gelinin yengeleri eşliğinde yüzü beyaz örtü ile örtülü halde kendisine nasihatlerde bulunan şarkılar ve sözlerden sonra ismi söylenen kişilere yani aile ve akraba üyelerine eğilerek selam vermesidir. Bu selam esnasında ismi söylenen kişilerce gelinin önünde bulunan süslenmiş kutuya para atılmasıdır. Burada bir de gelinin başındaki beyaz örtüye elinde oklava veya değnek bağlı olan bir erkeğin olmasıdır. Bu evlenmemiş olmalıdır. Değneğin beyaz örtüye bağlı olması ona da bu gibi evlilik nasip etsin anlamı taşımaktadır. Her iki ülkenin gerçekleştirdiği ritüel olarak benzerlik gösterse de Kazakistan'daki betaşar geleneği, Türkiye'den yapıldığı gün, uygulanma biçimi olarak farklılık göstermesi ile ayrılmaktadır.

Evlenme gelenekleri içerisinde yer alan gerdek ve nikâh kıyma törenleri de her iki halkın yapmış olduğu uygulamalar açısından benzerlik göstermektedir. Betaşardan sonra Kazak halkının yapmış olduğu ultabar yedirme ve gelinden tatlı çay içme ritüeli açısından Türkiye'den farklılıklar görülmektedir. Bunlardan başka da eşik açma geleneğidir. Burada da törensel kutlamalar kız evinde hazırlanır. Damat evin kapısından girerken yüzerlik otuna yağ damlatır. Her iki tarafta birbirlerine hediyeler alır ve verirler. Bu eşik açma ritüeli açısından da farklılık vardır.

Türkiye ve Kazakistan'da ölümü düşündüren ön belirtiler açısından hayvan sesleri, ev eşyaları ve diğer eşyalar, yiyeceklerle ilgili inanışlar, rüya ile ön belirtiler, astronomik, kozmik ve meteorolojik olaylar benzerlik göstermektedir. Her iki halkının düşünce ve inanç dünyası ölümün ön belirtilerini konusunda aynı durumlardan etkilenme ve aynı durumlardan kaçınma konusundan benzerlik göstermektedir.

Ölüm konusunda İslamî temellerin esas alınmasının yanında eski inanç sisteminin de etkisi ile bazı değişiklikler olmuştur ama farklılıklardan çok benzerlikler ölüm konusunda görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de ölünün ölüm anında yanında yapılan ritüellerdir. Can teslim etmek üzere olan kişinin başında Kur'an okunması, sağ tarafa doğru çevrilmesi, avutucu sözler söylenerek gönlünün hoş edilmesi, sevenlerinin çağırılması vb. durumlardan benzerlik vardır.

Kazak halkında hasta yani ölümü yakın olan kişiyi ziyaret gün battıktan sonra yapılmaz. Bu ziyaretler öğlen önce gerçekleşir. Türkiye ve Kazakistan'da ölüm anı ile ilgili yapılan ritüellere bakıldığında benzerlik gösterdiği görülmektedir. Her iki halkın ölüm anı geleneğine bakıldığında ağır hasta olan veya ölüm döşeğinde olan kişinin canının yanmaması ve kolay can vermesi için yaptıkları, ölümü yakın kişileri ziyaret etmeleri, imamın çağırılıp dua okuması, ölüm döşeğindeki kişinin son isteklerinin gerine getirilmesi, ağzına su vermek için kumaşla su damlatılması, evde yapılan bazı pratikler, ölüm için hazırlık gibi ritüeller benzerlik göstermektedir.

İki halkın arasındaki en belirgin fark ise ölüm döşeğindeki kişiyi ziyaret etme saati ve şeklidir. Kazak halkında ölüm döşeğinde veya hasta ziyareti öğleye kadar yapılmaktadır. Öğleden sonra Kazak halkında ölüm ziyareti ve helallik alma için ziyaret yapılmamaktadır. Bunun sebebi olarak da öğleden sonra ve akşama doğru günün batması ölümü çağırıştırmasındandır.

Kültürel ortaklık sonrası ölüm geleneğindeki değişiklikler çok fazla değildir. Ortak kültür ve din birlikteliğinin sonucu olarak her iki halkında ölüm sonrası benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bunlardan ölüyü bir odaya alma, kapı ve pencere açma, imam çağırılıp dua ettirme, kötü ruhlardan korumak için yapılan ritüeller, el-ayak bağlama, çene ve ağzı bağlama gibi uygulamalar benzerlik göstermektedir.

Türkiye ve Kazakistan arasındaki ölüm geleneklerinde en belirgin farklılık sela verilmesi olayıdır. Türkiye'de ölen bir kişinin arkasından sela verilir. Bu durum Kazakistan'da yoktur. Sovyet etkisinden dolayı camilere gidilememiş ve camilerde yapılan ibadet işlevlerini tam olarak yerine getirememiştir. Ölüm haberini duyurmada yakın akraba, eş-dost birbirine haber vererek ölüm olayını duyurmaktadır.

Ölünün yıkanması olayı bakımından benzer durum söz konusudur. Fakat ölünün yıkanmasından sonra ölüyü yıkayan kişiye ölünün yıkadığı bölgelere göre yani ölünün başını yıkayan kişiye baş giyim, gövdesini yıkayan kişiye farklı giyim ve ayak tarafını yıkayan kişiye de ayak giyim ve son olarak da su taşıyanlara verilen hediyeler açısından Türkiye'den farklıdır.

Kefenlenme ve tabu koyma işlemleri de her iki halk için benzerlikler göstermektedir. Kefen kumaşının kesilmesi, hazırlanması hangi ebatlara göre kesilmesi gibi durumlar benzerlik göstermektedir. Tabut konup camide namazının kılınması da benzerdir. Farklardan birisi de ölünün yakınlarının bellerine beyaz kumaş bağlamasıdır. Bir başka farklılık ise başsağlığı dilerken erkeklerin önce sağ omzunu sonra da sol omzunu birbirine değiştirerek başsağlığı dilemesi durumudur.

Kazak halkında ölüyü gömmeye giderken uygulanan pratikler Türkiye'de de aynıdır. Önce namazı kıldırılır, sonra bir tabuta konarak mezarlığa götürülür. Daha önceden mezar kazılması da benzerdir. Sadece mezarların kazılmasında farklılıklar görülmektedir. Ölünün belli durumlar hariç bekletilmeden gömülmesi de benzerlik göstermektedir.

Ölüm sonrası geleneklerden birisi de ölünün arkasından belirli günlerde yemekler verilmesidir. Türkiye ve Kazakistan'da ölünün arkasından verilen yemeklere bakıldığında benzerlik görülmektedir. Ölünün 3., 7., 40., 52., 100. günü ve yılında verilen yemekler benzerdir. Fakat Türkiye'de yüzü günü ile perşembelik olarak adlandırılan yemek verme durumuyla farklılık göstermektedir. Kazak halkının ölümden sonra kırkına kadarki her perşembe günü is çıkarma (koku çıkarma) dikleri bir gelenekleri vardır ki bu yönü ile Türkiye'den farklılık göstermektedir. Perşembelik şelppek hazırlanıp dağıtılması olayıdır.

Kazak halın toplumsal statü olarak yani sözlü töre kurallarına bağlı üç cüze bölünmesi durumu vardır. Bu cüzler de ölünün giysilerinin dağıtılmasında kendilerine has ritüeller yapmaktadır. Örneğin, ölen kişinin giysileri yakınları tarafından ortaya üç şapan koyulması ve bu üç şapanı da üç cüzden en saygın kişilerin almasıdır. Bu yönü ile yani toplumsal statü bölünmesi durumu olmayışı ve giysileri de ona göre alma durumu Türkiye'den farklılıklarından birisidir. Kazak halkında bir de uzun ömürlü olan kişilerin

ölümünden sonra onların giysilerinden almak ister. Bunun sebebi de onlar gibi uzun ömürlü olmak içindir. Bu yönü ile farklılık göstermektedir.

Mezarlık kültürüne bakıldığında iki halk arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Kazakistan bölgesinde mezarların şekli ve türbe inşa etme, türbenin veya mezarın üzerine tekerlek veya şanarak vb. diğer simgesel eşyaların konulması ritüeller açısından farklılıklar gözükmemektedir.

Mezarlık ziyareti olarak Türkiye’de cenazenin gömülmesinden sonra birkaç gün veya ertesi gün mezarlık ziyaretine gidebilirler. Kazak halkında her ne zaman olursa olsun kadınlar mezarlık ziyaretine gitmezler. Mezarlığa sadece erkekler giderler. Faka bu durum da günümüzde yavaş yavaş değişiklik göstermeye başlamıştır. Artık kadınlarda az da olsa mezarlığa ziyarete gitmektedirler. Türkiye’den kadınların mezarlığa ziyarete gitmemesi yönünden farklılık vardır.

Sonuç olarak ortak kültürel mirasa sahip olan bu iki halk farklılıklardan çok ortak özelliklere sahiptir. Yaşanılan tarihsel süreç, sosyo-ekonomik durumlar, coğrafi değişiklik ve siyasi değişiklikler sonucunda iki halk arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar doğum ve evlenme olayında bazı noktalarda belirgin olarak görülse de ölüm konusunda çok fazla değişiklik olmadığı yapılan saha çalışması ve okumalardan elde edilen veriler doğrultusunda görülmüştür.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN, V. (2004). “*Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme*”, **Milli Folklor**, S. 61, s. 124-133.
- ABENOVA, A. (2017). “*Göçebe Toplum ve Devrim Öncesi Rus Araştırmacıların Bilgilerine Göre Kazak Düğün Gelenekleri*”, **İzvestiya Gosudarstvennogo Altayskogo Universiteta Dergisi**, № 5. s. 121-124.
- ACIPAYAMLI, O. (1974). **Türkiye’de Doğum İle İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Ankara: Sevinç Matbaası.
- ACIPAYAMLI, O. (1987). *Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi*, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri; Gelenek-Görenek ve İnançlar**, Ankara.
- AÇA, M. (1999). “*Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (As Toyu)*”, **Milli Folklor**, S. 43, s. 24-33.
- AÇA, M. (2001). “*Türk Halk Gelenegindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: Tuzlama*”, **Milli Folklor**, S. 52, s.93-101.
- AÇA, M vd. (2016). **Halk Bilimi El Kitabı**, Konya: Kömen Yayınları.
- AKBABA, D. E. (2008). “*Nogay Türklerinde Ölüm İle İlgili İnançlar ve Ağutlar*”, **Milli Folklor**, S. 80, s. 77-84.
- AKPINAR, M. (2005). “*Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri*”. **Milli Folklor**, S. 68, s. 127-133.
- AKSOY, Ö. A. (1998). **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 2. C. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- AKYÜZ, K. (1976). “*Yozgat’ta Evlenme Adetleri*”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Gelenek-Görenek ve İnançlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 13-29.

- ALPTEKİN, M. (2007). **Silifke’de Eski Türk İnançlarının İzleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- ALTINSARİN, I. (2006). **Kazak Halkının Destürlerinden Adet Gurıptarı. Makaleler Toplamı**. C.2. Almatı: Arıs Yayınevi.
- ALTUNEL, İ. (1995). “*Gevrekli (Seydişehir-Konya) Kasabası Düğünlerinde Gelin ve Güvey Motifi Üzerine Bazı Tespitler*” **III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongreleri Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 80-85.
- ATAMAN, S. Y. (1992). **Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Rit’leri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ATNUR, G. (2015). **Aile Yazıları / 8, “Evlilik Yaşı”**, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ATNUR, G. (2015). **Aile Yazıları / 8, “Kız İsteme”**, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ALTUN, I. (2004). **Koceli-Kandıra Türkmenlerinde Doğum-Evlenme-Ölüm**, Koceli: Yayıncı Yayınları.
- ALTUNTEK, N. S. (1993). **Van Yöresi Akraba Evliliği**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ANKARA’NIN KÜLTÜREL DEĞERLERİ I**, (Editörler: Hayrettin İvgin ve Feriha Akpınarlı) Ankara: Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- ANKIŞAN, G. (2013). “**Bingöl Geleneksel Kültüründe Evlenme**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- ARAT, R. R. (1959). **Kutadgu Bilig**, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ARGINBAEV, H. (1996). **Kazak Otbası**, Almatı: Kaynar Baspası.
- ARIK, D. ve EROĞLU A. H. (2017). **Halk İnanışları**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ARTAN, G. (1973), “*Tire’de Doğum Gelenekler*”, **TFA**, C. 15. s. 6724.

- ARTUN, E. (1998). “*Tekirdağ Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 9-10, s. 1-25.
- ARTUN, E. (2008). **Türk Halkbilimi**, 4. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ATALAY, B. (1998). **Divanü Lügat-it Türk Tercümesi I**, Ankara: TDK Yayınları.
- AVEZOV, M. (1991). **Ädebiyet Tarihi**. Almatı: Arıs Baspası.
- AVEZOV, M. (1961). **Şığarmalarının Elu Tomdık Jinağı, T. 41, Makalalar, Zertteuler Davir&Jibek**, Almatı: Jolı Baspası.
- AYDIN, S. ve OSKAY Ü. (2013). “*Perinatoloji Kültürlerarası Hemşirelik*”, **International Journal of Human Sciences**, S.10 / 1, s. 1607-1619.
- ÄJİĞALİ, S. E. (2005). **Kazak Halkının Dästürleri Men Ädet-Gurıptarı**, I. Tom. Almatı: Arıs Baspası.
- BACON, E. E. **Esir Orta Asya**, (Çev. Tansu Say), Tercüman 1001 Eser.
- BAKIRCI, N. (2018). “*Dede Korkut Kitabı’ında ve Halk Hikâyelerinde Evlilik*”, **Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 6, S. 15, s. 1-20.
- BALAMAN, A. R. (1982). **Sosyolojik Antropolojik Yaklaşımla Akrabalık Evlilik ve Türleri**, İzmir: Karınca Matbaacılık.
- BALAMAN, A. R. (2002). **Evlilik Akrabalık Türleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BALIKÇI, G. (1998). “*Tarsus’ta Doğum Adetleri*”, **Tarsus Alan Araştırmaları**, Ankara.
- BALAVBAYEVA-GOLUAHOVSKAYA, A. (2006). **Kazak Halkının Destürlerimen Adet Gurıptarı, Makaleler Toplamı. C.2**, Almatı: Arıs Yayınevi.
- BALİ, A. (2015). **Mersin Konar Göçerlerinin Halk Kültüründe İnanışlar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar**, Yayınlamamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- BAŞAL, H. A. (2006). “*Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar*”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, S.19, s, 45-70.
- BAŞÇETİNÇELİK, A. (2010) “*Adana Halk Kültüründe Aydaş Aşı ve Köstek Kesme*”, **ÇÜ Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi**, s. 1-6.
- BAYDEMİR, H. (2009). “*Özbekistan’da Ölüm Adetleri*”, **Turkish Studies** (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), 4 (8), s. 662-668.
- BAŞGÖZ, İ. (1998). “*Türkiye’de Halk Bilimi Çalışmaları ve Milliyetçilik*”, **Folklor Edebiyat Dergisi**, S.14, s. 73-85.
- BAYKADAMOVA, K. ve TEMİRBEKOVA, A. (2001). **Kazaktın Ädet-Gurıp, Turmıs Salt Änderi**, Almatı: I. Altinsarin Adındağı Kazaktıñ Bilim Akademiyasınıñ Respublikalık Baspa Kabineti
- BAYTUR, E. (1991). **Xinjiang’daki Milletlerin Tarihi**, Pekin.
- BEKİMOV, M. (2006). **Kazak Halkının Destürlerimen Adet Gurıptarı, Makaleler Toplamı, C.1**, Almatı: Arıs Yayınevi.
- BEKKİ, S. (2004). “*Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi*”, **Millî Folklor**, S. 62, s.53-66.
- BEYSANOĞLU, Ş. (1982), “*Diyarbakır ve Çevresi Halk Hekimliğinde Yatırlar*”, **Türk Folkloru Araştırmaları 1981/2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları**, Ankara, s. 5-18.
- BEYSENOV, A. (2014). “*Arkeoloji Araştırmalarında Kazak Etnografyası Araştırmalarının Kullanılması Üzerine*”. **Halel Argınbayev’in 90 Yıldönümü Hatırasına Düzenlenmiş Uluslararası Konferans Bilgileri**. Almatı: Kazak Üniversitesi.
- BİLOV, A.ve SALMANOV, R. (2007). **Kazak Folklorı Jane Dastür Sabaktastığı**, Kızılorda: Tumar Paspası.

- BİRAY, N. (2015). “*Defin Sonrası Uygulanan Gelenekler*”, **Aile Yazıları / 8**, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- BOLÇAY, E. (2011). “*Erzurum’da Doğum Öncesi, Doğum Sonrası ve Çocukluk Dönemiyle Alakalı Gelenekler*”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C.19, S.2, s. 587-600.
- BORATAV, P. N. (1984). **Yüz Soruda Türk Folkloru**, 2. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, P. N. (1999). **Yüz Soruda Türk Folkloru “İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar”**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BOYRAZ, Ş. (2003). **Türkiye’de Mezar Taşı Sözleri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BOYRAZ, Ş. (2009). “*Okuntudan Davetiyeye Bir Dönüşümün Anatomisi*”, **Milli Folklor**, S. 84, s. 87-96.
- BÜLBÜL, D. (2006). **Düziçin’de Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- CANPOLAT, M. (1975). **Divan-ü Lügati’t-Türk’te Şamanizm İzleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- CAN, M. (2017). **Asar, Kapıkaya, Kuzalan Mahalleleri Örneğinde Bafra’daki Yunanistan Mübadillerinde Geçiş Dönemi Uygulamaları (Doğum-Sünnet-Evlenme-Ölüm)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Cenaze Hizmetleri Rehberi**, (2008). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ÇARIKÇI, M. Y. (2012). **Kadınların Gebelik, Doğum ve Doğum Sonu Dönem Bakımına Yönelik Geleneksel Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ÇELEPİ, M. S. (2017). **Türk Kültür Evreninde Toy Denizli Örneği**, Ankara: Kömen Yayınları.

- ÇELİK, A. (1995). “Bakü, Merv, Kızıl-Orda, Jambıl, Gagauz Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi”, **III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri**, 9-11 Ekim 1995, Konya, s.104-117.
- ÇELİK, A. (2001). “*Afganistan’daki Hazara Türkleri ile Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Mukayese Denemesi*”, **Milli Folklor**, C. 7, S. 50, s. 9-21.
- ÇETİN, Ç. Z. (2005). “*Tatar Türklerinin Düğün Geleneği*”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 2, S. 3, s. 92-119.
- ÇETİN, Ç. Z. (2008). “*Tatar Türklerinde Cenaze Merasimi*”, **Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 17, S. 1, s. 155- 168.
- ÇETİN, Ç. Z. (2009). **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.
- ÇETİN, Ş. K. (2017). **Antalya ve Samsun’da Yaşayan Yörüklerin Geçiş Dönemleri Adet ve Uygulamaları**, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- ÇETİN, H. (2018). “*Kazak Türklerinde Çocuk İle İlgili Gerçekleştirilen Törenler ve Çocuk Terbiyesi*”, **Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi**, C. 6, S.15, s.1088-1101.
- ÇEVİK, B. (2016). “*Bozkır’da Doğum İle ilgili İnanç ve Uygulamalar*”, **Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır**, 06-08 Mayıs, Türkiyat Araştırmaları Yayınları, s. 862-884)
- ÇINAR, A. A. (2017). **Muğla Halk İnanışları**, Muğla: Muğla Büyükşehir Belediye Kültür Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). “*Geleneksel Dünya Görüşü veya Halkbilimi Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler*”, **Milli Folklor**, C.6, S. 45, s. 12-14.

- ÇOBANOĞLU, Ö. (2003). “*Karşılaştırmalı Atasözleri Bağlamında Türk Dünyası Atasözlerinde Sosyo-Kültürel Süreklilik ve Değişme Üzerine Tespitler*”, **Türkbilig Dergisi**, S.5, s. 3-12.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2004). “*Türk Halk Kültüründe “Tör/Başköşe” Kavramı Anlam Yaratmadaki Simgesel Sürekliliği*”, **Türkbilig Dergisi**, S.7, s. 33-44.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2005). **Halkbilimi Kuramları ve Araştırmaları Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2015). **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2018). “*Kazak Halk Kültüründe “Kam”dan “Baksı” ve “Emçi”ye Dönüşümler*”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, S.15, s. 1-9.
- ÇOPUROĞLU, Y. C. (2000). “*Fırat Havzası Evlilik Kültürü 1: Düğün Öncesi*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, S. 2, s. 163-193.
- DALKILIÇ, Y. (2018). “*Türk Beşik Sanatı ve Kahramanmaraşlı Ahşap Beşik Ustası Fatih Akkök*”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S. 71, s. 533-571.
- DEMİR, Ö. ve BAKAR, N. (2014). “*Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma*”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 34, s. 111-134.
- DEMİRCİ, H. (2013). **Sosyokültürel Değişim Sürecinde Kazak Ailesi ve Çocuk Terbiyesi (Sözlü Tarih Araştırması)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri.
- DENİZ, B. (2010). “*Güney Kazakistan’da Mezar ve Mezarlık Geleneği*”, **Akdeniz Sanat**, S. 6, s. 59-85.
- DİLEK, İ. (1996). “*Altay Türklerinde Çocuğun Doğması ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar*”, **Bilig Dergisi**, S. 1, s. 51-54.
- DİLEK, İ. (2007). **Altay Masalları**, Ankara: Alp Yayınları.

- DİLEK, İ. (2013). **Türk Mitoloji Sözlüğü (Altay-Yakut)**, Ankara: Gazi Kitabevi.
- DİVANÜ LÛGAT-İT TÜRK, (1985). I, II, III. Cilt, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİVANÜ LÛGAT-İT TÜRK, (1986). “Endeks” IV. Cilt, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİVİTÇİOĞLU, S. (2004). “*Osmanlı Toplumunun Kuruluş Sürecini Açıklama*”, **Orta Çağ Türk Toplamları Hakkında**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DİVAYEV, A. (2006). **Kazak Halkının Destürlerimen Adet Gurıptarı. Makaleler Toplamı, C.1:** Almatı: Arıs Yayınevi.
- DOĞAN, İ. (1988). “*Malatya’da Ölümle İlgili Âdetler İnanışlar,*” **III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul: Kuşak Ofset, s, 102-109.
- DOĞANER, A. (2006). **Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- DOĞANCI, Hatice Kübra. (2017). **Kaçarak Evlenme Kadınların Kök Aile İlişkilerinin ve Kaçarak Evlenme Deneyimlerinin Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde İncelesi: Düzce İli Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DORSON, R. M. (2011). **Günümüz Folklor Kuramları**, (Çev. Gülçan Gürçayır, Yeliz Özyay), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- DUBROVSKİY, D. (2001). **19. Yüzyıl. Sonu 20. Yüzyıl Başında Kazakların Defnetme Töreni Örneği Üzerinde Yön Kavramının İncelenmesi. Antropologiya. Folkloristika. Linvistika. Makaleler Toplamı.** Saint-Petersburg: Evripeyskiy Universitet.

- DÜZGÜN, F. G. (2019). **Türk Kültür Tarihi Açısından Taşova’da Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- EKŞİ, A. (2013). “*İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi*”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Dergisi**, S. 28, s. 85-118.
- ELİADE, M. (1991). **Kutsal ve Din Dışı**, Ankara: Gece Yayınları.
- ELİADE, M. (1999). **Şamanizm**, Ankara: İmge Yayınları.
- ELİADE, M. (2015). **Dinler Tarihine Giriş**, (Çev. Lale Arslan Özcan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ELİKPAY, B. (2015). “*Kazakların Yaşamla İlgili Batıl İnançları ve Tabular*”, **Medeni Mura Dergisi**, S. 5, s.104-106.
- EKER, G. Ö. (1998). **Karakeçeli Türk Düğünü**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- EKER, G. Ö. (1998). “*Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Geleneklerinin Yeri*”, **Milli Folklor**, S. 40, s. 15-30.
- EKİCİ, M. (2004). “*Çal-Denizli Yöresi Düğün Gelenekleri ve Geleneksel Türk Düğün Yapısında Meydana Gelen Değişmeler*”, **Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Motif Vakfı Yayınları, s. 184-192.
- ERDENTUĞ, N. (1972). “*Türkiye’nin Karadeniz Evlenme Gelenek-Görenekleri*”, **Ankara Üniversitesi DTCE Anrtopoloji Dergisi**, S. 7, s. 5-16.
- ERDENTUĞ, N. (1977). **Sosyal Adet ve Gelenekler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EREN, M. (2010). **Van Gölü Havzası Ölüm Gelenekleri ve Türk Kültür Ekolojisi İçerisindeki Yeri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- ERGALİYEVA, J. ve ŞAKUZADULI, N. (2000). **Kazak Kültürü**, Almatı: Al Farabi Kitabevi.
- ERGUN, P. (2004). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ERK, Z. (1976). “*Anadolu’da Kırklama*”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenekler ve İnançlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 101-111.
- EROĞLU, E. ve ÖZKANAT, Z. (2014). “*Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Gelenek “Duvak Töreni”*”, **TÜRÜK, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 3, s. 272-278.
- EROĞLU, R. vd. (2017). “*Kırsal Alandaki Kadınların Doğum-Doğum Sonu Dönemle İlgili Geleneksel Uygulamaları: Karaksi Örneği*”, **Folklor / Edebiyat Dergisi**, C. 23, S.90, s. 179-196.
- ERGÖZ, R. (2019). **Bitlis’te Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- ERÖZ, M. (1977). **Türk Kültürü Araştırmaları**, İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- ERSOY, R. (2002), “**Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit Ve Ritüeller**”, **Milli Folklor**, S. 54, 86-101.
- ESİN, E. (2001). **Türk Kozmolojisine Giriş**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- EŞİRBAYKIZI, E. H. M. (1991). **Kazaktın Salt- Dästurları**. Almatı: Öner Baspası.
- GOGIAŞVİLİ, M. (2003). “*Türk Dilinde Renk ve Duygu İlişkisi Üzerine*”, **Türk Dili Dergisi**, S. 622, s. 489-491.
- GÖÇER, O. (2014). **Adana İli Karaisali İlçesi Halk İnanışları, Bayramlar ve Törenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- GÖKBEL, A. (2007). **Anadolu Varsak Türkmenleri**, 2. Baskı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÖKYAY, O. Ş. (1976). **Dede Korkut Hikâyeleri**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GÖKYAY, O. Ş. (1980). **Dede Korkut Hikâyeleri**, İstanbul: Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser.
- GÖZAYDIN, N. (2003). “*Kıbrıs Türklerinin Dili İle Gelenekleri Üzerine*”, **Türk Dili Dergisi**, S. 614. s.154.
- GÜLENSOY, T. (1994). “*Türklerde Ad Koyma Geleneği ve Hektor*”, **Milli Folklor**, S. 22, s. 5-6.
- GÜNGÖR, H. ve ARGUNŞAH, M. (1998). **Gagauzlar** “*Türklerinin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında Bir Araştırma*”, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, H. (2010). “*Şamanizm*” **İslam Ansiklopedisi**, 38. Cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÜRBÜZ, H. (2015). “*Düğün*”, **Aile Yazıları / 8**, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- GÜZELBEY, C. C. (1982). “*Gaziantep’te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar*” **Türk Folkloru Araştırmaları** 1981/2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırması Dairesi Yayınları.
- ĞABİTHANULI, K. ve TOKTAKINULI, J. (2017). **Ağaç Besikten Jer Besikke Deyin, 4. Cilt**, Almatı: Öner Baspası.
- HARVA, U. (2014). **Altay Panteonu (Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar)**, (Çev. Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- HOTUN, N. (1990). **İstanbul İli Halkalı Yöresindeki Kadınların Gebelik ve Doğuma İlişkin Geleneksel İnanç ve Uygulamaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- İŞİK M. T. vd. (2010). “*Mersin İlinde Gebelik, Doğum ve Loğusalık Dönemlerinde Anneye ve Yenidoğana Yönelik Geleneksel Uygulamalar*”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.7, S.1, s. 63-84.
- İBN FADLAN. (2010). **İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri**, (Haz. Ramazan Şeşen), İstanbul: Yedi Tepe Yayınları.
- İBRAGİMOV, İ. (2006). **Kazak Halkının Destürlerimen Adet Gurıptarı. Makaleler Toplamı**. C.2. Almatı: Arıs Yayınevi
- İNAN, A. (1998). “*Altay Yenisey Şamanlığında Eski Unsurlar*”, **Makaleler ve İncelemeler**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNAN, A. (2006). **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, 6. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNCİR, A. (2011). **Mersin Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili İnanışların Mukayeseli Araştırması**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- İSLAMJANULI, K. (1995). **Tal Besikten Jer Besikke Deyin**, Almatı: Ana Tili.
- İSMAİL, Z (2002). **Kazak Türkleri**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İVGİN, H. (2000). “*Ad Verme Geleneği Afyonkarahisar’daki Uygulamalar*”, **V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi Yayınları, s. 143-148.
- JUSİPOVA, B. K. (2013). **Kazak Halkının Salt-Dästürleri**, Almatı: Köşpendiler Baspası.
- KADERLİ, Z. (2004). **Deliorman (Bulgaristan) Türk Sözel Kültüründe Geçiş Törenleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KAFESOĞLU, İ. (1989). **Türk Milli Kültürü**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- KALAFAT, Y. (1990). **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KALAFAT, Y. (1994a). **Kuzey Afganistan Türkleri ve Karşılaştırmalı Halk İnanışları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- KALAFAT, Y. (1994b). “*Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu’da ve Orta Toroslar’da “Kırk” Motifi*”. **Milli Folklor**, S. 22, C.3, s. 15-21.
- KALAFAT, Y. (1998). **Kuzey Azerbaycan – Doğu Anadolu ve Kuzey Irak’ta Eski Türk Dini İzleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2000). **Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2001). “*Sivas Yöresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Aşermek/Yeriklemek*”, **TÜBİAR**, S. 9, s. 168-172.
- KALAFAT, Y. (2009). **Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnanışları**. Ankara: Berki Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2010). **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: Berki Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2019). **Altay Toplulukları Mesken ve Mesken Kültürü**, “*Türk Halk İnançlarından Mitolojiye Kut Bağlamında Mesken- Aile ve Aile Değerleri*”, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, s.196.
- KALİBEKOVA, A. (2011). **Kazak Halk Tärbiyesiniñ Asıl Murası**, Almatı: BAVR Baspası.
- KALİYEYEV, S. vd. (1994). **Kazak Halkının Sält-Dästürleri**, Almatı: Ravan Baspası.
- KARAKAŞ, A. (2005). **Feke Halk Kültürü Araştırması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- KAPAROVA, A. (2018). “*Mitoloji ve Folklorunda Can/Ruh Anlayışı*”, **Uluslararası Bilimsel Konferans Bilgileri**, Petropavl: Kuzey Kazakistan Devlet Üniversitesi.
- KAPAYEV, S. (1995). **Nogaydın Üyi**, Çerkessk.
- KARAAĞAÇ, M. (2013). **Malatya’da Geçiş Dönemleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- KARAASLAN, M. (2010). **Kaşkay Türklerinde Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- KARAKELLE, A. ve ÖZBAĞI, T.. (2019). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Çeyiz Geleneği “Erzurum Örneği”*, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl. 24, S. 3, s. 668-689.
- KARABULUT, F. ve OSPONOVA, G. (2013). *Örtmece Sözlerin Mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Model Analizi*, **Teke Dergisi**, S. 2, s.122-146.
- KARMIŞEVA, B. ve LOBACHEVA N. (1976). “*Argınbayev Hakkında*”, **Sovetskaya Etnografiya Dergisi**, S. 2, s. 172-175.
- KARUTZ, R. (2006). **Kazak Halkının Destürlerimen Adet Gurıptarı. Makaleler Toplamı**, C.2. Almatı: Arıs Yayınevi.
- KASİMOVA, G. (2007). “*Doğum Gelenekleri ve Defin Etme Ritüelleri*”. **İzvestiya NAN RK Dergisi**, S. 5, s. 63-68.
- KATANOV, N. (1894). **Orta ve Doğu Asya Türk Soylarında Ölüm Gelenekleri Üzerine**, Kazan: Tipografiya İmperatorskogo Universiteta.
- KAYABAŞI, O. A. (2013). **Taşeli Yöresi Geçiş Dönemleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18-38.
- KAYALI, N. (2010). **Mersin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

- KAYBARULI, A. ve BOPAYULI B. (1998). **Kazak İrımıarı**, (Çev. Erden Hasenov), Almatı: Kazak Ansiklopediyası.
- KAZAK TİLİNİN TÜSİNDİRME SÖZDİĞİ II. (1976). Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası Yayınları.
- KEMELEŞULI, B. (2005). **Kazak Halkının Tuvs Tuğandık Jüyesi, Urpak Ösirü, Terbiyelev Dästüri, Üylenu Gurıptarı**: Almatı: Öner Yayınevi.
- KENJEAHMETULI, S. (1994). **Kazaktın Salt-Dästürleri Men Ädet-Gurıptarı**, Almatı: Ana Tili.
- KENJEAHMETULI, S. (1998). **Ultık Ädet-Ğurıptıñ Beymäli 200 Türi**, Almatı: Sanat Baspası.
- KENJEAHMETULI, S. (2001). **Jeti Kazına**, Almatı: Ana Tili.
- KENJEAHMETULI, S. (2004). **Kazaktın Salt-Dästürleri**, Almatı: Almatı kitap.
- KERİMOV, Ş. (1992). **Küyev Keltir Kız Uzat**, Almatı: Ana Tili.
- KESKİN, M. (2015). “Kefen”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 25. Cilt, s. 184-185.
- KINACI, C. (2016). **Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik**, Ankara: Bengü-Kazakistan Büyükelçiliği Türksoy.
- KINACI, C. (2017). “Kazak Avulundan Kutlama Salonlarına, Popülerleşen Bir Kazak Gelenegi: “Tusavkeser Toyu””, **Milli Folklor**, S. 115, s. 141-156.
- KOÇAK, Y. Ç. (2010). “Geleneksel Doğum Uygulamaları ve Doğum Yardımcıları”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, Volume, 5, S. 4, s. 1-6.
- KONIRATBAYEV, A. (1991). **Kazak Folklorunun Tarihi**, Almatı: Ana Tili.
- KORATAYEV, A. (2000). “Parelel-Cousin (FBD) Marriage, Islamization, and Arabization” **Ethnology**, IV, 39. s. 395-407.

- KOSHENOVA, G. (2014). “Kazakistan ve Türkiye’deki Ahşap Beşiklerin Tarihi Sanatsal Özellikleri” **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S. 16 (Özel Sayı II), s. 155-159.
- KOŞAY, H. Z. (1956). “Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer”, **Türk Etnoğrafya Dergisi**, S.1, s. 86-90.
- KÖKSAL, H. (1984). **Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- KÖSE, N. (1996). **Araştırmalar I**, Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- KÖSE, N. (2003). “Türk Düğünlerinde Gerdek Sonrası Duvak Geleneği”, **Milli Folklor**, S. 60, s. 93-98.
- KUŞDEMİR, O. F. (2004). **Türk Dünyası Halk İnançlarında Karşılaştırmalı Doğum Motifi ve Dr. Yaşar Kalafat’ın Halk Bilimi Çalışmaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65-66.
- KUTLU, S.S. (2011). **Gaziantep Geleneksel Kültüründe Evlenme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- KUZU, F. P. (2010). **Anamur Folkloru**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KÜÇÜK, A.(1987), “Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bak”, **III. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri**, C. IV, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- KÜÇÜK, M. A. (2015). “Ölüm Belirtileri”, **Aile Yazıları / 8**, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- LARİNA, E. ve NAUMOVA O. (2010). “Rusya Kazaklarında Kız Açırma Geleneği”, **Sredneaziatskiye İssledovaniya Dergisi**, S. 5, s. 3-20.
- LAZAREVSKİY, F. (2006). **Kazak Halkının Dästürlerimen Adet Kurıptarı. Makaleler Toplamı. C.1**: Almatı: Arıs Yayınevi.
- LOBAÇOVA, N. P. (1975). **Formirovaniye Novoy Obryadnosti Uzbekov**, Moskova.

- LVOVA, vd. (2013a). **Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri I-Kainat ve Zaman, Nesneler Dünyası**, (Çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- LVOVA, vd. (2013b). **Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri II-İnsan ve Toplum**, (Çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- MADEN, A. (1991). “Ölüm İle İlgili Adet ve İnanmalar”, **Türk Aile Ansiklopedisi 3**. İstanbul: Başbakanlık Aile Kurumu Yayınları, s. 815-824.
- MARSHALL, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. Osman Akınhay – Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MİRZAOĞLU, F. G. (2004). “Aydın-Karpuzlu Yöresinde Nişan Çiçeği Geleneği ve İşlevsel Yapısı”, **Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 31, s. 195-206.
- MİRZAOĞLU, F. G. (2015). **Halk Türküleri** (Konu-İcra-Yapı-Anlam-İşlev), Ankara: Akçağ Yayınları.
- MOHAMMADI, A. (2015). “Hazara Türklerinin Halk İnanışlarında Doğum-Evlenme ve Ölüm”, **Milli Folklor**, S. 105, s. 111-119.
- MUKHTARKHANOVA, R. (2019). **Kazakistan’da Geçiş Dönemleriyle İlgili Yaşayan Âdet, İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi (Zhambyl-Samsun Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- MURATOĞLU, M. vd. (1996). **Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- MUSAGAJİNOVA, A. (2015). “Pavlodar İrtiş Bölgesi Kazaklar’ın Ölüm Geleneğinde İslamiyet Öncesi Unsurlar”, **Vestnik Arheologii, Antropologii i Etnografii Dergisi**, S. 1 (28), s. 133-137.

- MUSTAFİNA, R. (1992). **19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başı Güney Kazakistan Kazaklarının Müslümanlığı Çerçevesinde Gelenekler ve Ayinler**, Almatı: Kazak Üniversitesi.
- NUSPOKULI, A. ve JAPARULI, Ä. (2011). **Ağaç Besikten Jer Besikke Deyin. 4. Tom**. Almatı: Öner Baspası.
- OĞUZ, M. Ö. (2006). **Araştırmaların Tarihi, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- OĞUZ, M. Ö. (2012). “*Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve Töre Cinayetleri*”, **Milli Folklor**, S. 95, s. 103-113.
- ONĖAROV, E. A. ve İBADULLAYEV, S. Z. (2017). **Canaza Jäne Jerlev Räsimleri**, Astana: Kazakistan Müsülmandarı Dini Baskarması.
- OSPANULI, E. (2009). **Kazak Halkının Salt-Dästürleri**, Almatı: Orda Baspası.
- ÖGEL, B. (2001). **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- ÖGER, A. (2013). “*Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri*”, **Turkish Studies**, Volume 7/1 Winter, s. 1679-1694.
- ÖGER, A. (2013). **Uygur Türklerinde Törenler ve Bayramlar**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÖLMEZ, Ö. (2008). **Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÖRNEK, S. V. (1971). **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları
- ÖRNEK, S. V. (1977). **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1971). **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.

- ÖRNEK, S. V. (1979). **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1981). “Sivas ve Çevresinde Hayatın Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”, **Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi**, S. 174, s. 25-34.
- ÖRNEK, S. V. (2000). **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- ÖZARSLAN, M. (2003). “Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü”, **Türkbilig Dergisi**, S.5, s. 94-102.
- ÖZARSLAN, M. (2009). “Üsküdar’da Yatır ve Ziyaret Yerleri”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, S.3-4, s. 300-308.
- ÖZBAY, E. (2007). **Türkmenistan’dan Anadolu’ya Örf Adet ve Halk İnançları**, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- ÖZİÇ, N. (2000). **Muğla Ula-Gökova-Akyaka Folkloru**, Samsun: Furkan Ofset.
- ÖZDEMİR, N. (2005). **Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZDEMİR, M. (2018). “Selâm ile Düğün Çağırma Geleneğinden Davetiye Kültürüne Kültürel Ekonomik Bir İnceleme”, **9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (Gelenek-Görenek-İnançlar Sektörünü)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 241-261.
- ÖZKARSLI, Ş. Y. (2007). “Polatlı Kırım Türklerinin Geleneksel Törenleri”, **Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, S.13, s. 115-129.
- ÖZTELLİ, C. (1953), “Zile’de Doğum Âdetleri”, **TFA**, C. 2
- ÖZTÜRK, D. (2019). “Ereğli (Zonguldak). İlçesinde Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- ÖZTÜRKMEN, A. (2006). **Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- POLAT, K. (2008). **Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- POTAPOV, L. P. (2012). **Altay Şamanizmi**, (Çev. Metun Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- PLOTNİKOV, V. (2006). **Kazak Halkının Destürlerimen Adet Gurıptarı. Makaleler Toplamı**, C.2. Almatı: Arıs Yayınevi.
- PERÇEMLİ, V. (2011). **Gagauz Türklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Âdetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- RADLOFF, W. (1994). **Sibirya’dan**, (Çev. Ahmet Temir), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- RADLOFF, W. (1999). **Türklük ve Şamanizm**, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- RAHMAN, A. (1987). “Uygurların Defin Merasimleri”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar)**, Ankara: Başbakanlık Basımevi, s. 307-318.
- RAHMAN, A. (1996). **Uygur Folkloru**, (Çev. Soner Yalçın ve Erkin Emet), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ROUX, J. P. (1998). **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- ROUX, J.-P. (1999). **Altay Türklerinde Ölüm**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ROUX, J.-P. (2005). **Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- SAKAOĞLU, S. (1985). “*Ailede Sevinç ve Üzüntüler*”, **Görgü Ansiklopedisi-Geleneklerimiz Göreneklerimiz**, İstanbul: Tercüman Yayınları, s. 327-345.
- SANCAK, Ş. ve ALVER M. (2011). “*Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme: Alman Kültürü ve Türk Kültüründe Karadeniz Örneği*”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S.30, s.143-155.
- SANTUR, M. C. (1995). “İç Anadolu Bölgesinde Gelinin Kız Evinden, Oğlan Evine Getirilmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler”, **III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Bildirileri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 194-207.
- SANTUR, M. C. (2006). “*Denizli Evlenme Geleneklerinin Değerlendirilmesi*”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Denizli, C. 2, s. 436-443.
- SARAÇ, Ö. (2017). “*Geçmişten Günümüze Boyabat Ölüm Adetleri*”, **Studies of The Ottoman Domain**, S. 13, s. 185-192.
- SAYGILI, Y. (2015). **Kırşehir İli Abadalarında Geçiş Ritüelleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- SELÇUK, A. (2004). “*Tahtacıların Doğum ile İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım*” **TÜBAR C. XVI** Güz, s. 163-180.
- SEROŞEVŞKY, V. L. (2007). **Saha Yakutlar**, İstanbul: Selenge Yayınları.
- SEVER, M. (2004). “*Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve*”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 16, s. 95-109.
- SEYİDOF, M. (1982). “*Altın Muharib’in Soy-Etnik Talili Hakkında*”, (Akt. Yavuz Akpınar), **Kardeş Edebiyatlar**. S.2, s. 32.
- SEYİDOV, M. A. (1980). “*Bazı Abidelerde Ad Koyma Âdetinin Kalıntıları Hakkında Mülahazalar*”, **Köz Dergisi**, S.3, s. 65-70.
- SEZEN, L. (2005). “*Evlenme Biçimleri*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 27, s. 185-195.

- SURAGANOVA, Z. (2007). “Kazaklarda Hediye Verme Geleneğinde Büyü”, **Tomsk Devlet Üniversitesi Dergisi**, S. 297, s. 133-135.
- SURAGANOVA, Z. (2009). **Kazaklar’da Geleneksel Hediyelerle Paylaşma Kültürü**. Astana: Kam Mediaprint Tipografisi.
- SÜMBÜLLÜ, Y. Z. (2004). “Tıbbi ve Mistik Folklor Açısından Aşırme” **A.Ü. Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi**, S. 23, s.133-143.
- SÜMER, F. (1985). “Eski Türklerde İsim Koyma Geleneğinden Adsız”, **Türk Edebiyat ve Folklorunda Yeni Görüşler**, C. 1, Ankara.
- SOLMAZ, E. (2018). “Özbek Halk Kültüründe Doğum İle İlgili Pratikler”, **Uluslararası Folklor Akademi Dergisi**, C. 1, S.1, s. 127-136.
- SMAGULOV, B. (2002). “Omsk Bölgesi Güney-Doğu Kazaklarının Ölüm Gelenekleri”, **Vestnik Omskogo Universiteta Dergisi**. S. 3. s. 61–64.
- STASEVİÇ, I. (2009). “19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başında Kazaklarda Evlilik ve Aile. Zaman ve Gelenekler”, **Tarihi Değişimler Çerçevesinde Orta Asya Gelenekleri Makaleler Toplamı**, s. 93-111.
- STASEVİÇ, I. (2011). **Kazaklarda Kadının Sosyal Durumu. Günümüzde ve Geçmişte**. Saint-Petersburg: Nauka Yayınevi.
- ŞAHİN, Ş. S. (2006). “Antakya’da Kültürel ve Demografik Boyutuyla Ölüm”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- ŞAHİN, Ö. A. (2007). “Gaziantep’te Yaşayan Barak Türkmenlerinin İnanç, Adet ve Geleneklerinin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ŞAHİN, H vd. (2009). “Gebelerin İnanışları: Besin Seçimi Bebeğin Cinsiyetini ve Fiziksel Özelliklerini Etkiler mi?”, **Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırması Dergisi**, C. 11, S. 5, s. 41-51.

- ŞAHİN, A. (2019). **Bursa Keles Yöresi Ölüm İle İlgili Adet ve İnanışlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ŞAHİN, Ö. (2020). “**Afyonkarahisar İli Sinanpaşa İlçesi Düzağaç Kasabası Doğum Evlenme Ölüm Adetleri ve Müzik Pratikleri**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- ŞAYGOZOVA, J., MUZAFAROV, R. ve SULTANOVA, M. (2019). **Avrasya Topraklarında Kazaklar: Tarih, Medeniyet ve Sosyal ve Kültürel Değişimler. Bilimsel Çalışmalar Toplamı**. Omsk: Omsk Devlet Üniversitesinin Yayınevi.
- ŞENESEN, R. O. (2011). **Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması**. Adana: Karahan Kitabevi.
- ŞİŞLO, B. (1975). **Orta Asya’da İslamiyet Öncesi İnançlar ve Ritüeller**. Moskova: Nauka.
- ŞİŞMAN, B. (2001). “*Anadolu’da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma*”, **Milli Folklor Dergisi**, S. 46, s. 104-108.
- ŞİŞMAN, B. (2002). “*Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle İlgili Yaşayan Halk İnanışları ve Bunlara ait Uygulamalar*”, **Erdem Dergisi**, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III, C. 13, S.39, s. 445-469.
- ŞİŞMAN, B. (2017). **Türk Kültüründe Evlilik (Gelenegin Son Yüzyılı-Samsun Örneği)**, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayıncılık.
- VAHATOV, B. (1994). **Kazaktın Halık Ölenderi**, Almatı, Jazuvşı Baspası.
- VASİLYEV, Y, vd. (1996). **Saha Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri**, Ankara: AKM Yayınları.
- TAN, N. (2013). “*Türkiye’de Halk Bilimi Çalışmalarının 100.Yılına Kutlarken*, **Folklor ve Edebiyat Dergisi**, C.19, S.75, s. 237-243.

- TANRIKULU, İ. (2017). **Diyarbakır'ın Terkan Yöresi Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme, Sünnet, Evlenme, Ölüm) Âdet ve İnanışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- TANYU, H. (1973). **Dinler Tarihi Araştırmaları**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TANYILDIZI, E. (2015). “*Elazığ Halk Kültüründe Doğum Âdetleri*”, **Turkish Studies**, Vol. 10/12 Summer, s. 1067-1084.
- TAŞ, H. (2016). “*Düzce’de Tahta Beşik Yapma Sanatı*”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 5/4, s. 1897-1911.
- TAŞ, S. (2019). **Tunceli’de Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- TAVULI, Ä. (2017). **Kazak Salt-Dästürleri**. Almatı: Balavsas Baspası.
- TAYJANOVA, G. E. (1995). **Kazahi; İstoriko-Etnograficeskoe İssledovanie**, Almatı: Kazakhstan Yayınevi.
- TEKE, E. (2005). **Osmaniye’de Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- TEZCAN, M. (1997). “*Çocuk Nişanlılığı (Afyon Çayırbağ Köyü Örneği)*”, **Türk Halk Kültürü Araştırmaları**, Ankara: HAGEM Yayınları.
- TEZCAN, M. (2000). **Türk Aile Antropolojisi**, Ankara: İmge Kitapevi.
- TÜRKMEN, F. ve ARIKAN, M. (2011). **Kazak Destanları VIII, Alpamış Batır, Kambar Batır**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOLEUBAYEV, A. (1991). **Kazaklarda Aile Gelenek ve Ritüellerinde İslamiyet Öncesi İnançların Kalıntıları (19-20. yüzyıl Başı)**, Almatı: Gılım Baspası.
- TÖRET, A. B. (2013). “*Yapısal ve İşlevsel Özellikleriyle “Gelin Göçürme” (Muğla İli Örneği)*”, **TÜBAR Dergisi**, S. 34, s. 35-56.

- TUĞRUL, S. (2010). **Ebedi Kutsal Ezeli Kurban-Çok Tanrılıktan Tek Tanrıçılığa Kutsal ve Kurban Mekanizmaları**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TURGUT, M. ve Semiha F. (2014). **Türkiye Aile Yapısı Araştırması, Tespitler, Öneriler**, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- TÜRBEDAR, Ö. (2011). **Düzce Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- TÜRK, V. (1998). “*Kazak Halk Kültürü ve Edebiyatından Örnek*”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 5, s.121-139.
- TÜRKDOĞAN, O (1982), “*Doğu Anadolu’da Ana-Çocuk Bakımı İle İlgili Kültür Kalıpları*”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar)**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, (1998). Ankara: T.D.K. Yayınları, Cilt 1.
- TRİFONOV, Y. (1972). **Türkologičeskiy Sbornik. Makaleler Toplamı**. Moskova: Nauka.
- TRYJARSKİ, E. (2012). **Türkler ve Ölüm**, (Çev. Hafize Er), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- ÜNAL, F. (2008). “*Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği*”, **Bilig Dergisi**, S. 45, s.103-130.
- ÜNAL, A. (2015). “*Geleneksel Türk Ailesinde Çocuk ve Çocuk İle İlgili İnanç Felsefesi*”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl. 15, S. 35, s. 9-36.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1973)” **Cumhuriyet Devrinde Folklor Hareketlerine Toplu Bir Bakış**, Ankara: Millî Folklor Enstitüsü Yayınları.
- ÜLKÜTAŞIR M. Ş. (1976) “*Türkiye Türklerinde Ad Verme ile İlgili Gelenek ve İnançlar*”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Kültür Bakanlığı MFAD Yayınları, Ankara, s. 369-384.

- VARVAR, M. (2010). **Çankırı’da Kına, Nişan ve Düğün Geleneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- VERİM. Osman. (2001). **Beyazaç Halk Kültürü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- YAKICI, A. (1992). “*Anadolu Düğün Geleneğinin Hayata, Sanata ve Edebiyata Etkisine Dair*”, **Milli Folklor**, S. 13, s. 28-31.
- YALÇIN, H. (2011). **Anne Adaylarına Verilen Eğitimin (Asbep) Gebelik, Doğum, Lohusalık ve Bebek Bakımına İlişkin Fonksiyonel Olmayan Uygulamalara Etkisi (Karaman İli Örneği)**, Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- YALÇIN, H. ve KOÇAK, N. (2013). “*Gebelik İlgili Geleneksel İnanç ve Uygulamalar ve Karaman Örneği*”, **Kent Akademisi**, C. 6, S. 1. s. 18-34.
- YALMAN, A. R. (1997). **Cenupta Türkmen Oymakları I**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YALMAN, A. R. (1977). **Cenupta Türkmen Oymakları II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YEŞİL, Y. (2012). **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILDIRIM, S. (2012). “*Kazak Türklerinin Toponomik Efsaneleri*”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 7/1, s. 2101-2121.
- YILDIRMIŞ, F. (2017). “*Trabzon’da Kaybolan Bir Kültür Ögesi: Geleneksel Ahşap Beşik*”, **Mavi Atlas**, 5/2, s. 424-437.
- YILDIZ, M. (2000). **Dünü, Bugünü ve Yarınıyla Kafkasya’da Sosyo- Kültürel Hayat**, Konya: Yitik Hazine Yayınları.
- YILDIZ, N. (2009). “*Türk Destanlarında Çocuksuzluk.*” **Milli Folklor**, S. 82, s. 76-88.

YOLOĞLU, G. (1999). **Türklerin Aile Merasimleri**, Ankara: AKMB Yayınları.

USLU, Şükrü. (2004). “*Darende ve Çevresinde Halk İnanışları*”, **Milli Folklor**, S.61, s. 90-101.

UYSAL, Y. (2009). “*Gazipaşa Folkloru / Geçiş Dönemi Âdetleri*”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl. 2, S.3, s. 209-224.

ÜNAL, M. (1996). A Comparative Study of Funeral Customs in Turkey and Azerbaijan with Particular Reference to the Pre-Islamic Turkic As-pects, (Basılmamış DT) Birmingham.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/504/6109.pdf>).

(<http://www.matritca.kz/news/44847-zachem-umirali-nevesty-neizvestnye-storony-kazahskoy-svadby.html>).

KAYNAK KİŞİLER

K1. Ahmet, Sonat, (1969). Yaşı 48. Etimesgut / Türkiye, İlkokul Mezunu.

K2. Aray, Rakhimzhanova. (1989). Yaşı 28. Almatı/ Kazakistan, Üniversite, Doktora Öğrencisi.

K3. Ercan, Argınbayev. (1991). Yaşı 26. Çimkent / Kazakistan, Üniversite, Doktora Öğrencisi

K4. Ziyoda, Khalmatova. (1989). Yaşı 28, Türkistan / Kazakistan, Üniversite, Doktora Öğrencisi.

K5. Şakizat, Kabilbaeva. (1966) Yaşı 53. Türkistan / Kentav, Üniversite Mezunu.

K6. Amangül, Nurjanbayeva. (1935) Yaşı 84. Türkistan / Sozak köyü, İlkokul Mezunu.

K7. Ulsara, Buharbeyeva. (1949) Yaşı 69. Türkistan / Kazakistan, Okuması-yazması yok.

K8. Akerke, Orazbekova. (1986) Yaşı 33. Türkistan, Üniversite Mezunu.

K9. Kamşat, Sarsenbayeva. (1979). Yaşı 40. Almatı / Kazakistan, Abay Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi,

K10. Bazargül, Jılkıaydarov. (1942). Yaşı 77. Türkistan / Han Tağı Köyü, Okuma-yazması yok.

K11. Anar Nurkasbayeva. (1952). Yaşı 67. Türkistan / Han Tağı Köyü, Ortaokul Mezunu.

K12. Kuttıkız, Daraşova. (1944). Yaşı 75. Türkistan / Kuşata Köyü, İlkokul Mezunu.

K13. Astay, Tükenbayeva. (1918). Yaşı 97. Türkistan / Han Tağı Köyü, Okuma-yazması yok.

K14. Kazina, Bekjigitova, (1939). Yaşı 81. Türkistan / Han Tağı Köyü, İlkokul Mezunu.

K15. Ahmet Begdilla. (1977). Yaşı 43. Kentau / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.

K16. Durugül, Kayadibi, (1971). Yaşı 38. Köyceğiz / Muğla, İlkokul Mezunu.

K17. Uriya, Sagiyeve. (1975). Yaşı 53. Almatı / Kazakistan, Üniversite Mezunu.

K18. Kayırcan, Bersugurov. (1971). Yaşı 48 Almatı / Kazakistan, Üniversite Mezunu.

K19. Saltanat, Atabek. (1948). Yaşı 73. Kentav / Kazakistan, Üniversite Mezunu.

K20. ırışgöl, Cumagülova. (1936). Yaşı 83. Bayıldır Köyü / Türkistan, Okuma yazması yok.

K21. Orungöl, Beysenbayeva. (1939). Yaşı 80. Bayıldır Köyü / Türkistan, İlkokul Mezunu.

K22. Nurzipa, Estemesova. (1966). Yaşı 53. Kursay Köyü / Çimkent, Ortaokul Mezunu.

- K23.** İndira, Kulanbaeva. (1986). Yaşı 33. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K24.** Gulnar, Jusipbekova. (1975). Yaşı 43. Türkistan / Kazakistan, Üniversitesi Mezunu.
- K25.** Canar, Süyencanova. (1977). Yaşı 41. Türkistan / Kazakistan, Üniversitesi Mezunu.
- K26.** Zavreşh, Mavlenova. (1964). Yaşı 54. Kentav / Kazakistan, Üniversitesi Mezunu.
- K27.** Amankul, Kırkınbayeva. (1946). Yaşı 83. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K28.** Şolpan, Ahatayeva. (1954). Yaşı 65. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K29.** Mervert, Kanayeva. (1981). Yaşı 34. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K30.** Kalıköz, Kanayev. (1950). Yaşı 69. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K31.** Urmetkul, Kajanova. (1948). Yaşı 81. Bayıldır Köyü / Türkistan, İlkokul Mezunu.
- K32.** Aziza, Abdullayeva. (1938). Yaşı 81. Babaykorgan Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K33.** Aray, Joldıbayeva. (1989). Yaşı 30. Kentav / Türkistan, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Yüksek Lisans Mezunu.
- K34.** Tamara, Bekjanova. (1961). Yaşı 69. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K35.** Şırınkul, Anatayeva. (1950). Yaşı 70. Bayıldır Köyü / Türkistan, İlkokul Mezunu.
- K36.** Kulzada, Iriskulbekova. (1954). Yaşı 67. Kentav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K37.** Gülmira, Kabılbayeva. (1975). Yaşı 45. Taraz / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K38.** Zaure, Argınbayeva. (1944). Yaşı 76. Kaynar Köyü / Çimkent, Ortaokul Mezunu.
- K39.** Dariğa, Mahanova. (1956). Yaşı 64. Kaynar Köyü / Çimkent, Ortaokul Mezunu.
- K40.** Zamira, Kanayeva. (1953). Yaşı, 67. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

- K41.** Feruza, Abuvova. (1951). Yaşı, 69, Babaykorgan Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K42.** Aygöl, Ayazbekkızı. (1969). Yaşı, 51. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K43.** Rayhan, Nişanbayeva. (1936). Yaşı, 84. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K44.** Sara, Kuvanişova. (1978). Yaşı, 42. Sert Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K45.** Anarkul, Abdullayeva. (1956). Yaşı, 84. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K46.** Havva Şahingöz. (1957) Yaşı 60. Etimesgut / Türkiye, İlkokul Mezunu.
- K47.** Fikri, Özbek. (1969) Yaşı 48. Eryaman / Türkiye, Lise Mezunu.
- K48.** Nazife, Özkan. (1979) Yaşı 38. Sincan / Türkiye, İlkokul Mezunu.
- K49.** Tamara, Umbetova. (1970). Yaşı 50. Aşısay / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K50.** Raykul, Mukuvalova. (1949). Yaşı 71. Aşısay / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.
- K51.** Kalbibibi, Begindikova. (1972). Yaşı 48. Aşısay / Türkistan, Ortaokulu Mezunu.
- K52.** Jumagız, Jorabekova. (1963). Yaşı 57. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K53.** Gülmira, Joldıbayeva. (1983). Yaşı 37. Çimkent / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.
- K54.** Zaure, Argınbayeva. (1944). Yaşı 76. Kursay Köyü / Çimkent Ortaokul Mezunu.
- K55.** Dariğa, Mahanova. (1956). Yaşı 64. Kursay Köyü / Çimkent Ortaokul Mezunu.
- K56.** Karakız, Baytursınova. (1954). Yaşı 66. Kursay Köyü / Çimkent Ortaokul Mezunu.
- K57.** Abilpiya, Ayapov. (1936). Yaşı 84. Kentau / Türkistan Ortaokul Mezunu.
- K58.** Gülnaz, Joldıbayeva. (1987). Yaşı 33. Kentav / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.
- K59.** Madina, Baymurzayeva. (1978). Yaşı 42. Kaynar Köyü / Çimkent, Üniversitesi Mezunu.

K60. Gulnar, Alhanova. (1948). Yaşı 72. Babaykorgan Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

K61. Feruza, Abvova. (1951). Yaşı 69. Babaykorgan Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

K62. Anarkul, Abdullayeva. (1955). Yaşı 65. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

K63. Bekzada, Estmesova. (1945). Yaşı 75. Kaynar / Çimkent, Ortaokul Mezunu.

K64. Ulbolsun, Mombekova. (1947). Yaşı 73. Teke Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

K65. Külzinat, Almeşova. (1946). Yaşı 74. Şavildir Köyü / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.

K66. Aysulu, Ämzeyeva. (1953). Yaşı 67. Şavildir Köyü / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.

K67. Narhan, Andullayeva. (1947). Yaşı 73. Teke Köyü / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.

K68. Mariya, Mangıtayeva. (1958). Yaşı 62. Babaykorgan Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

K69. Zeynekül, İseyeva. (1964). Yaşı 56. Türkistan Eyaleti, Orta Okul Mezunu.

K70. Saparkul, Bekmuratova. (1945). Yaşı 75. Aşısay / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

K71. Aytkul, Taşmetova. (1955). Yaşı 65. Intımak Köyü / Türkistan, Üniversite Mezunu.

K72. Gülşara, Sündetova. (1948). Yaşı 72. Aktav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.

K73. Nesipkul, Javtorgayeva. (1941). Yaşı 79. Kaynar / Çimkent, Ortaokul Mezunu.

K74. Äbilda, Kanay. (1960). Yaşı 60. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

K75. Comart, Tlepov. (1956). Yaşı 64. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

- K76.** Hatice, Şahin. (1955). Yaşı 65. Yaylabeli Köyü / Burdur, Okuma yazması yok.
- K77.** Şakizat, Kabilbeva. (1966). Yaşı 54. Kentav / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.
- K78.** Zuhre, Maylenova. (1964) Yaşı 56. Kentav / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.
- K79.** Ulsara, Buharbayeva. (1949). Yaşı 71. Türkistan Eyaleti, Okuma yazması yok.
- K80.** Ümit, Almahanbetova. (1973). Yaşı 47. Babaykorgan Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K81.** Roza, Jumabayeva. (1963). Yaşı 58. Kentav / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K82.** Zoya, Kapanova. (1956). Yaşı 64. Aktav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K83.** Sabida, Hamidullina. (1946). Yaşı. Aşısay / Türkistan, Almatı Matematik-Fizik Üniversitesi Mezunu.
- K84.** Sävle, Kudiyarova. (1956). Yaşı 64. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K85.** İlyas, Jumabekov. (1976). Yaşı 44. Kentav / Türkistan, Ortaokulu Mezunu.
- K86.** Juman, Omarhanova. (1946). Yaşı 74. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K87.** Kasiyet, Joldıbayeva. (1959). Yaşı 61. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K88.** Dänayım, Düysenbayeva. (1946). Yaşı 73. Kaynar Köyü / Üniversite Mezunu.
- K89.** Darikül, Ötebayeva. (1947). Yaşı 74. Sozak Köyü / Kazakistan, İlkokul Mezunu.
- K90.** Ulbolsun, Tajtenova. (1949). Yaşı 71. Teke Köyü / Türkistan, Üniversitesi Mezunu.
- K91.** Urhiya, Aytpenbetova. (1957). Yaşı 63. Babaykorgan Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K92.** Marjan, Köpjanova. (1955). Yaşı 65. Şavildir Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K93.** Şolpan, Nurişova. (1962). Yaşı 58. Türkistan / Baydıbek Avdanı, İlkokul Mezunu.
- K94.** Ulbike, Dosıbayeva. (1960). Yaşı 60. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

- K95.** Ardak, İmanbayeva. (1971). Yaşı 49. Atrav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K96.** Zagira, Kulmahanbetova. (1955). Yaşı 65. Intımak Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K97.** Gülsara, Baytığayeva. (1965). Yaşı 55. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K98.** Gülzada, Şoneyeva. (1964). Yaşı 56. Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K99.** Abdulla, Kanay. (1960). Yaşı 60. Bayıldır Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K100.** Uljan, Kusaynova. (1977). Yaşı 43. Atrav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K101.** Gulşara, Sundetova. (1948). Yaşı 72. Atrav / Kazakistan, İlkokul Mezunu.
- K102.** Zeliha, Abdukamalova. (1946). Yaşı 74. Türkistan, İlkokul Mezunu.
- K103.** Saule, Ospanova. (1970). Yaşı 50. Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K104.** Elmira, Kabilbayeva. (1971). Yaşı 41. Taraz / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K105.** Ardak, İmanbayeva. (1979). Yaşı 49. Atrav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K106.** Ernek, Kaskırov. (1973). Yaşı 47. Taraz / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K107.** Gülbakıt, Berdaliyeva. (1978). Yaşı 42. Taraz / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K108.** Şolpan, Nurişova. (1962). Yaşı 58. Türkistan / Baydibek Avdanı, İlkokul Mezunu.
- K109.** Külzinat, Kuvanişbayeva. (1946). Yaşı 74. Türkistan / Şavildir Avdanı, Üniversite Mezunu.
- K110.** Şakir, Şahin. (1957). Yaşı 64. Burdur Yaylabeli Köyü / Türkiye, Okuma yazması yok.
- K111.** Ayhan Erkan. (1960). Yaşı 61. Burdur Kayaaltı Köyü / Türkiye, İlkokul Mezunu.
- K112.** Cengiz, Çetin. (1967). Yaşı 53. Burdur Yazı Köyü / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K113.** Ayzada, Sağınbekova. (1955). Yaşı 65. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

- K114.** Ajar, Sarsanova. (1974). Yaşı 46. Atrav / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K115.** Dildahan, Paribayeva. (1959). Yaşı 62. Sozak / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K116.** Savle, Kudiyarova. (1956). Yaşı 65. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K117.** Ulbolsın, Mombekova. (1947). Yaşı 74. Teke Köyü / Türkistan, Lise Mezunu.
- K118.** Bakbergen, Medetov. (1978). Yaşı 33. Aktöbe / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K119.** Lazzat, Bultanova. (1983). Yaşı 28. Aktöbe / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K120.** Bazarkul, Adilbayeva. (1948). Yaşı 73. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K121.** Filiz, Çetin. (1968). Yaşı 53. Burdur-Yazı Köyü / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K122.** Hasibe, Yağyemez. (1975). Yaşı 46. Antalya / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K123.** Ravza, Talşınbayeva. (1959). Yaşı 62. Aşısay / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K124.** Ulbike, Dosıbayeva. (1960). Yaşı 61. Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K125.** Umsın, Nurjanova. (1960). Yaşı 61. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K126.** Sultan, Aslan. (1970). Yaşı 51. Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K127.** Aysel, Gülay. (1953). Yaşı 68. Burdur-Yaylabeli Köyü / Türkiye, İlkokul Mezunu.
- K128.** Jaksılık, Karabayev. (1940). Yaşı 81. Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K129.** Marjan, Köpjanova. (1955). Yaşı 66. Aşısay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K130.** Aygerim, Maratova. (1995). Yaşı 26. Aktöbe / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K131.** Kadir, Çelebi. (1965). Yaşı 56. Burdur Yazı Köyü / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K132.** Veli, Aslan. (1969). Yaşı 52. Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K133.** Birsen, Arısoy. (1955). Yaşı 76. Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.

- K134.** Medevbek, Kenjeğulov. (1949). Yaşı 72. Otrar / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K135.** Ürmət, Kojonova. (1948). Yaşı 73. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K136.** Özipa, Törebayeva. (1953). Yaşı 68. Teke Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K137.** Nafida, Şatayeva. (1951). Yaşı 80. Şavildir Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K138.** İliman, Sarkıtbaykızı. (1956). Yaşı 65. Aktöbe / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K139.** Sadakbay, Medetov. (1982). Yaşı 39. Aktöbe / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K140.** Akjarkın, Momınkulova. (1974). Yaşı 47. Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K141.** Rayhan, Upteyeva. (1951). Yaşı 70. Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K142.** Ravşan, Sultanmuratova. (1967). Yaşı 54. Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K143.** Ajar, Sersenova. (1975). Yaşı 46. Atrav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K144.** Rayhan, Jartıbayeva. (1954). Yaşı 67. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K145.** Bibifatima, Erımbetova. (1954). Yaşı 67. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K146.** Marjan, Köpjanova. (1955). Yaşı 66. Şavildir Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K147.** Narhan, Abdullayeva. (1947). Yaşı 1947. Teke Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K148.** Gala, İlyasova. (1972). Yaşı 49. Aktöbe / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K149.** Gülnar, Kenjebekova. (1951). Yaşı 70. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K150.** Gulzade, Şonayeva. (1964). Yaşı 57. Sarığaş / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K151.** Marjan, Tanaşyeva. (1952). Yaşı 69. Otrar / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K152.** Erali, Düysebekov. (1965). Yaşı 56. Babaykorgan Köyü / Türkista, Ortaokul Mezunu.

- K153.** Saltanat, Mutanova. (1967). Yaşı 54. Taraz / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K154.** Şavkat, Rüstemov. (1964). Yaşı 57. Abay Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K155.** Zarurat, Kadırova. (1984). Yaşı 37. Aktöbe / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K156.** Mastura, Jüsipova. (1955). Yaşı 66. Teke Köyü / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K157.** Aysulu, Emzeyeva. (1953). Yaşı 68. Çimkent / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K158.** Amina, Moldabekova. (1980). Yaşı 41. Türkistan / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K159.** Jadıra, Rahımbay. (1967). Yaşı 54. Türkistan / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K160.** Kamile, Mırzahmetova. (1953). Yaşı 68. Şavildir Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K161.** Nasiyet, Abilpiya. (1967). Yaşı 58. Kentav / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K162.** Kuttıkız, Palmahal. (1953). Yaşı 68. Şavildir Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K163.** Saliha, İpek. (1961). Yaşı 60. Yazıköy / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K164.** Amankul, Jarimbetova. (1963). Yaşı 58. Kızılorda / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K165.** Abdinebi, Jüsipov. (1963). Yaşı 58. Kızılorda / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K166.** Zühra, Uysal. (1960). Yaşı 61. Yazıköy / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K167.** Gülbakıt, Bokayeva. (1972). Yaşı 49. Almatı / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K168.** Vade, Bilgin. (1960). Yaşı 51. Yazıköy / Türkiye, İlkokul Mezunu.
- K169.** Nurserik, Kubeyiyev. (2002). Yaşı 19. Aktöbe / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K170.** Meyrambek, Musabekov. (1970). Yaşı 51. Teke Köyü / Türkistan, Ortaokul Mezunu.

- K171.** Nimet, Beken. (1961). Yaşı 60. Burdur / Türkiye, Üniversite Mezunu.
- K172.** Dudu, Gül. (1946). Yaşı 75. Yazı Köyü, Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K173.** İsmail, Gülay. (1951). Yaşı 70. Yaylabeli Köyü / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K174.** Nazira, Almekeyeva. (1972). Yaşı 49. Almatı / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K175.** Güssün, Bilgin. (1950). Yaşı 71. Yazıköy / Türkiye, İlkokul Mezunu.
- K176.** Aysavle, Asılбек. (1978). Yaşı 43. Şavildir Köyü / Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K177.** Zeliha, Bayku. (1995). Yaşı 26. Burdur / Türkiye, Üniversite Mezunu.
- K178.** Nurserik, Kubayev. (2002). Yaşı 19. Aktöbe / Kazakistan, Üniversite Öğrencisi.
- K179.** Mehmet, Akay. (1954). Yaşı 67. Yazıköy / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K180.** Elmira, Musrepova. (1978). Yaşı 43. Türkistan, Üniversite Mezunu.
- K181.** Gülnara, Baykutova. (1950). Yaşı 71. Türkistan Eyaleti, Ortaokul Mezunu.
- K182.** Malika, Tokbergenova. (1964). Yaşı 57. Türkistan Eyaleti, Ortaokul Mezunu.
- K183.** Arıstanbek, Kenjeğulov. (1959). Yaşı 62. Baydibek Avdanı / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K184.** Murat, Kenjeğulov. (1967). Yaşı 54. Taraz / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K185.** Uysal, İsmail. (1956). Yaşı 65. Yarıköy / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K186.** Kaysar, Aktasov. (1970). Yaşı 51. Almatı / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K187.** Maratbek, Tursınbekova. (1968). Yaşı 53. Taraz / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K188.** Ayagöz, Ahmetova. (1978). Yaşı 43. Türkistan / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K189.** Karaşas, Süymenova. (1959). Yaşı 62. Almatı / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K190.** Erdos, Jidebayeva. (1964). Yaşı 57. Taraz / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.

- K191.** Avezhan, Taskınbayev. (1965). Yaşı 56. Türkistan / Kazakistan, Ortaokul Mezunu
- K192.** Erdos, İmankulov. (1968). Yaşı 53. Taraz / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K193.** İhtiyar, Tastemirov. (1974). Yaşı 47. Türkistan / Ortaokul Mezunu.
- K194.** Ultuvar, Kultay. (1951). Yaşı 70. Sızgan Köyü, Sozak / Türkistan, Ortaokul Mezunu.
- K195.** Kayrat, Tenlesbayev. (1977). Yaşı 54. Kentav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K196.** Günar, Jüsipova. (1982). Yaşı 49. Türkistan / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K197.** Saltanat, Jidebayeva. (1973). Yaşı 48. Taraz / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K198.** Serihan, Taskınbayev. (1963). Yaşı 58. Türkistan / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.
- K198.** Rayhan, Süleymanova. (1980). Yaşı 33. Türkistan / Kazakistan, Üniversite Mezunu
- K200.** Süleyman, Özcan. (). Yaşı Yazıköy, Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K201.** Jaylav, Nesipbayev. (1943). Yaşı 78. Karatav Köyü, Sozak / Kazakistan, Okuma-yazması yok.
- K202.** Kenesbay, Musaliyev. (1941). Yaşı 80. Tavkent, Sozak / Kazakistan, Okuma-yazması yok.
- K203.** Ulbolsun, Adilbayeva. (1977). Yaşı 44. Kentav / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K204.** Saltanat, Jidebayeva. (1973). Yaşı, 48. Taraz / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K205.** Yergali Joldıbayev. (1965). Yaşı 56. Türkistan / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K206.** Anar, Süymenova. (1995). Yaşı, 26. Almatı / Kazakistan, Üniversite Mezunu.
- K207.** Süleyman, Özcan. (1953). Yaşı 68. Yazı Köy / Türkiye, Ortaokul Mezunu.
- K208.** Jaksınıyet, Abilpiya. (1968). Yaşı 53. Almatı / Kazakistan, Üniversite Mezunu.

K209. Ömer, Göksel. (1958). Yaşı 63. Yazıköy, Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.

K210. Menduh, Yayla. (1965). Yaşı 56. Burdur / Türkiye, İlkokul Mezunu.

K211. Mustafa, Ak. (1987). Yaşı 34. Eskişehir / Türkiye, Üniversite Mezunu.

K212. Ultay, Rıspendiyeva. (1953). Yaşı 68. Sozak / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.

K213. İgenbay, Töleyov. (1946). Yaşı 75. Sozak / Kazakistan, İlkokul Mezunu.

K214. Lazzat, Şoyınbayeva. (1967). Yaşı 54. Sozak / Kazakistan, İlkokul Mezunu.

K215. Mustafa, Bilgin. (1966). Yaşı 55. Yazıköy, Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.

K216. Havva, Yayla. (1950). Yaşı 71. Düğer Köyü, Burdur / Türkiye, İlkokul Mezunu.

K217. Cumagül, Tureyeva. (1958). Yaşı 63. Kentav / Kazakistan, Ortaokul Mezunu.

K218. Hasan Hüseyin, Ulusoy. (1967). Yaşı 53. Yazıköy, Burdur / Türkiye, Ortaokul Mezunu.

K219. Vade, Bilgin. (1965). Yaşı 66. Yazıköy, Burdur / Türkiye, İlkokul Mezunu.

EK-1 FOTOĞRAFLAR

Resim 1. Kırkından çıkarma

Resim 2. Kırkından çıkarma

Resim 3. Kalja Yemeği

Resim 4. Kalja Yemeği

Resim 5. Beşik Töreni

Resim 6. Beşik Töreni

Resim 7. Tusav Keser

Resim 8. Tusav Keser

Resim 9. Sünnet

Resim 10. Sünnet

Resim 11. Tös Kavuşturma

Resim 12. Kız Alıp Kaçtıktan Sonraki Evdeki Giyimi

Resim 13. Şımıldık (Gelin Oğlan Evine Geldikten Sonra Betaşar (Yüz Açma) Törenine Kadar Kaldığı Yer)

Resim 14.Kızın Düğün Salonuna İlk Girişi

Resim 15. Gelin ve Damadın Oturduğu Masa

Resim 16. Kızın Savkelesini Annesinin Getirmesi Töreni

Resim 17. Annenin Kızına Savkele Giydirmesi

Resim 18. Düğün Salonundan Uğurlanması

Resim 19. Damadın Kızı Beklemesi

Resim 20.Cenaze Namazı

Resim 21.Cenaze Namazı

Resim 22.Cenazenin Mezara Koyulması

Resim 23.Mezar Taşı

Resim 24.Yol Kenarında Ölen Kişilerin Mezar Taşları

Resim 25.Ölü Aşı

Resim 26.Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar

Resim 27. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar

Resim 28. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar

Resim 29. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar

Resim 30. Derleme Yaptığım Kişilerle İlgili Bazı Fotoğraflar